

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

**İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA, FARŞA
VE TÜRKE ŞERHLERİ**

Muhammet İNCE

Doktora Tezi

Ankara, 2018

İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA, FARŞA VE TÜRKE
ŞERHLERİ

Muhammet İNCE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Muhammet İNCE tarafından hazırlanan “İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri” başlıklı bu çalışma, 21.12.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

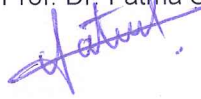

Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER (Başkan)

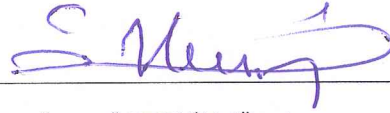

Prof. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ (Üye)

Doç. Dr. Derya ADALAR SUBAŞI (Üye)

Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN (Üye)

Prof. Dr. Osman HORATA (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM
Enstitü Müdürü

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 3 (üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

22.01.2018

Muhammet İNCE

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

oTezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

oTezimin/Raporumun .....tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

oTezimin/Raporumun 22/01/2021 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

22 /01/2018

(İmza)

Muhammet İNCE

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Prof. Dr., Osman HORATA danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Arş. Gör. Muhammet İNCE

ÖZET

İNCE, Muhammet. *İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Cahiliye dönemi Arap şiirinde, içkiye dair hâl ve sıfatların şiirde yer almasıyla başlayan süreç, İslamiyet'ten sonra yoğun bir şekilde devam ederek “Hamriyye” türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk başlarda gerçek ve maddi anlamıyla şiirde yer alan içkiye, sonraki dönemlerde mutasavvıflarca mistik anlamlar yüklenmiştir. Bu manada yazılmış önemli şiirlerden biri de İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) “Mîmiyye/Hamriyye” kasidesidir. Bu şiir farklı dil ve kültüre ait milletler tarafından çok ilgi görmüş; üzerine yazılan Arapça, Farsça ve Türkçe şerhlerle en çok şerh edilen kasidelerden biri olmuştur. *İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri* adlı bu çalışmada, XIV. yüzyıldan günümüze kadar “Hamriyye” kasidesi üzerine yazılmış yirmiye yakın Arapça Farsça ve Türkçe şerh incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma, bir giriş ile beş bölümden oluşmaktadır. Girişte, zamanla bir tür hâline gelen içki temalı şiirlerin tarihsel süreç içerisindeki seyri genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışıldıktan sonra birinci bölümde, kaynaklardaki bilgilerden hareketle, İbnü'l-Fârız'ın hayatı, eserleri ve sanatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Hamriyye kasidesinin tespit edilen Arapça ve Farsça şerhleri üzerine durulmuştur. Yedisi Arapça üçü Farsça olan bu şerhlerin önce yazarları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra şerhler incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise bugüne kadar yazılmış sekiz Türkçe şerhe ayrılmıştır. Önceki bölümde olduğu gibi şârihlerin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra şerhleri incelenip değerlendirilmiştir. İnceleme sırasında şerhler arasındaki benzerlikler, şerhlerin dil, üslup ve muhtevasını belirleyen etkenler ile şârihlerin sahip olduğu düşünce ve anlayışın bundaki rolü irdelenmiştir. Dördüncü bölümde kelime ve kavramların, şerhlerdeki açıklamalardan hareketle, mukayeseli sözlüğü hazırlanmıştır. Beşinci bölümde ise metinlerin çeviriyazısı ortaya konulmak suretiyle çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler

İslami Edebiyat, İbnü'l-Fârız Divanı, Hamriyye Kasidesi, Tasavvuf, Şerh ve Tercüme.

ABSTRACT

İNCE, Muhammet. *Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbnü'l-Fârîz's Ode Hamriyye*, Ph. D. dissertation, Ankara, 2018.

In the poetry of Pre-Islamic age of ignorance, the process that includes the involvement of the states and adjectives of liquor in the poetry continued intensely and caused the emergence of a poetry genre called ‘‘Hamriyye’’. In the later periods, mystics gave mystical connotations to liquor which in the early period was included in poetry with its real and material meaning. One of the important poems in this respect is İbnü'l-Fârîz’s (632-1235) ode ‘‘Mîmiyye/Hamriyye’’. It has attracted attention of nations with various languages and cultures, and became one of the most annotated poems in Arabic, Persian and Turkish. In this study entitled *Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbn al-Farid’s Ode Hamriyye*, about twenty Arabic, Persian and Turkish annotations of the ode since 14th century are examined.

The study is made up of an introduction and five chapters. In the introduction, the general progress of poetry with liquor theme is outlined and then in the first chapter, with the help of our resources, information about the life, works and art of İbn al-Farid is given. In the second chapter, the annotations of Hamriyye ode in Arabic and Persian are analysed. Seven of these are in Arabic and three in Persian. First, information about the authors of these annotations are given then the annotations are examined. The third chapter is allocated to the annotations in Turkish. The same pattern is followed for these annotations. In the analysis, the factors that affect the similarities; linguistics and stylistic contents among the annotations and the general manner in these annotations and their effects are studied. In the fourth chapter, comparative dictionary for the words and concepts in the annotations are prepared. In chapter five, the results are given with the translations of the texts.

Key Words

Islamic Literature, Divan of İbn al-Farid, Hamriyye Ode, Mysticism, Annotation and Translation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	vi
BİLDİRİM	vii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	viii
ETİK BEYAN.....	ix
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ: HAMRİYYE TÜRÜNÜN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ.....	1
1. BÖLÜM: İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	4
1.1. HAYATI.....	4
1.1.1. Ölümü	7
1.1.2. Kişiliği.....	7
1.2. ESERLERİ	9
1.2.1. Dîvânı.....	9
1.3. SANATI.....	13
2. BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA VE FARŞÇA ŞERHLERİ	16
2.1. ARAPÇA ŞERHLER	17
2.1.1. Dâvûdu'l-Kayserî (ö. 751/1350).....	17
2.1.1.1. Şerhu'l-kasîdeti'l-Mîmiyye	18
2.1.1.2. Giriş Kısmı	18
2.1.1.3. Şerh Kısmı	21
2.1.2. İbnü'l-Kemâl (ö. 940/1534).....	24
2.1.2.1. Şerhu'l-kasîdeti'l-Hamriyye	25
2.1.2.1.1. Giriş Kısmı	28
2.1.2.1.2. Şerh Kısmı	28
2.1.3. Sibtu'l-Marsafî (ö.965-66/1558-59).....	31
2.1.3.1. ez-Zeccâcetü'l-billûriyye fî-şerhi'l-kasîdeti'l-Hamriyye	32
2.1.3.1.1. Giriş Kısmı	32

2.1.3.1.2.	Şerh Kısmı	32
2.1.4.	<i>Bedreddîn el-Bûrînî</i> (ö. 1024/1615)	36
2.1.4.1.	Bahru'l-fâ'iz fî-şerhi dîvânî İbnî'l-Fârîz	36
2.1.4.1.1.	Giriş Kısmı	36
2.1.4.1.2.	Şerh Kısmı	37
2.1.5.	<i>Abdulganî en-Nâblusî</i> (ö. 1143/1731)	38
2.1.5.1.	Keşfü's-sirri'l-gâmîz fî-şerhi dîvânî İbnî'l-Fârîz	39
2.1.5.1.1.	Giriş Kısmı	40
2.1.5.1.2.	Şerh Kısmı	41
2.1.6.	<i>İbn Acîbe</i> (ö.1224/1809)	41
2.1.6.1.	Şerhü Hamriyyeti İbnî'l-Fârîz	43
2.1.6.1.1.	Giriş Kısmı	43
2.1.6.1.2.	Şerh Kısmı	44
2.1.7.	<i>Emîn el-Hûrî</i> (1338/1919)	47
2.1.7.1.	Cilâ'ü'l-gâmîz fî-şerhi dîvânî'l-Fârîz	48
2.1.7.1.1.	Giriş Kısmı	48
2.1.7.1.2.	Şerh Kısmı	48
2.2.	FARŞÇA ŞERHLER	49
2.2.1.	<i>Muhammed Hemedânî</i> (ö. 786/1385)	50
2.2.1.1.	Meşâribü'l-ezvâk	51
2.2.1.1.1.	Giriş Kısmı	51
2.2.1.1.2.	Şerh Kısmı	56
2.2.2.	<i>Abdurrahman Câmî</i> (ö. 898/1492)	57
2.2.2.1.	Levâmi-i şerh-i kasîde-i hamriyye	58
2.2.2.1.1.	Giriş Kısmı	59
2.2.2.1.2.	Şerh Kısmı	68
2.2.3.	<i>İdrîs-i Bitlisî</i> (ö. 926/1520)	71
2.2.3.1.	Şerh-i kasîde-i Hamriyye	72
2.2.3.1.1.	Giriş Kısmı	72
2.2.3.1.2.	Şerh Kısmı	74
3.	BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN TÜRKÇE ŞERHLERİ	75
3.1.	ABDÜSSELÂM B. NU'MÂN B. HALÎL (ö.1000/ 1591-1592 ?)	75
3.1.1.	<i>Hayatı</i>	75
3.1.2.	<i>Eserleri</i>	76
3.1.2.1.	Şerhu'l-Kasidetî'l-Hamriyye	77
3.1.2.1.1.	Giriş Kısmı	77
3.1.2.1.2.	Şerh Kısmı	78
3.2.	İSMÂİL ANKARAVÎ (ö. 1041/1631)	80

3.2.1.	<i>Hayatı</i>	80
3.2.2.	<i>Eserleri</i>	81
3.2.2.1.	Şerh-i Kaside-i Hamriyye	81
3.2.2.1.1.	Giriş Kısmı	82
3.2.2.1.2.	Şerh Kısmı	84
3.3.	SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDİ (ö. 1197/1782)	89
3.3.1.	<i>Hayatı</i>	89
3.3.2.	<i>Eserleri</i>	90
3.3.2.1.	Tercümetü'l-aşk	90
3.3.2.1.1.	Giriş Kısmı	91
3.3.2.1.2.	Şerh Kısmı	92
3.4.	MEHMED SÂİD (ö.1871?)	95
3.4.1.	<i>Hayatı</i>	95
3.4.2.	<i>Eserleri</i>	95
3.4.2.1.	Tarab-engîz	96
3.4.2.1.1.	Giriş Kısmı	96
3.4.2.1.2.	Şerh Kısmı	97
3.5.	KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂİYEVÎ (ö.1304/1886)	99
3.5.1.	<i>Hayatı</i>	99
3.5.2.	<i>Eserleri</i>	99
3.5.2.1.	Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye	99
3.5.2.1.1.	Giriş Kısmı	100
3.5.2.1.2.	Şerh Kısmı	100
3.6.	MEHMED NÂZİM PAŞA (ö. 1345/1926)	105
3.6.1.	<i>Hayatı</i>	105
3.6.2.	<i>Eserleri</i>	105
3.6.2.1.	İbnü Fârız tercümesi	106
3.6.2.1.1.	Giriş Kısmı	106
3.6.2.1.2.	Şerh Kısmı	106
3.7.	AHMED SÂFÎ BEY TATLİDİLZÂDE (ö. 1344/1926)	107
3.7.1.	<i>Hayatı</i>	107
3.7.2.	<i>Eserleri</i>	108
3.7.2.1.	İbnü'l-Fârız'ın kaside-i Hamriyye tercümesi	109
3.7.2.1.1.	Giriş Kısmı	109
3.7.2.1.2.	Şerh Kısmı	109
3.8.	ALÎ SALÂHADDÎN YİĞİTOĞLU (ö. 1939)	111
3.8.1.	<i>Hayatı</i>	111
3.8.2.	<i>Eserleri</i>	111

3.8.2.1.	el-Menhelü'l-fâ'iz fi-tercemeti dîvânî ibni'l-Fârîz	112
3.8.2.1.1.	Giriş Kısmı	112
3.8.2.1.2.	Şerh Kısmı	112
4.	BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERDEKİ KELİME VE KAVRAMLARIN	
	MUKAYESELİ SÖZLÜĞÜ	116
5.	BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERİN METNİ	141
5.1.	ABDÜSSELÂM B. NU'MÂN B. HALÎL	143
5.2.	İSMÂÎL ANKARAVÎ	178
5.3.	SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDİ	251
5.4.	MEHMED SÂÎD	323
5.5.	KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂ'İYEVÎ	340
5.6.	MEHMED NÂZİM PAŞA	404
5.7.	AHMED SÂFÎ BEY TATLIDİLZÂDE	429
5.8.	ALÎ SALÂHADDÎN YİĞİTOĞLU	441
	SONUÇ	465
	KAYNAKÇA	476
	EK 1 ORJİNALLİK RAPORU	481
	EK 2. ETİK KURUL İZNİ MUAFİYETİ FORMU	483

KISALTMALAR

B	Beyit
b.	Bin (oğlu)
C	Cilt
çev.	Çeviren
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
G	Gazel
haz.	Hazırlayan
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İA	İslam Ansiklopedisi
K	Kaside
Ktp.	Kütüphane
s.	Sayfa
t.y.	Tarih yok
vr.	Varak
İSAM	İslam Araştırma Merkezi
bk.	Bakınız
dk.	der-Kenâr

ÖNSÖZ

Bu çalışma tasavvuf şairlerinden Sultanu'l-Âşıkîn lakaplı İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesine yazılan şerhlerin mukayeseli bir incelemesi ve Türkçe şerhlerin metninden oluşmaktadır. Bu kaside, yazıldığı günden itibaren, Arap, Fars ve Türk şair ve alimler tarafından ilgi görmüş, kasideye yazılan nazireler ve yapılan tahmislerin yanı sıra günümüze kadar defalarca şerh ve tercüme edilmiştir. Eldeki bilgilere göre kasideyi ilk defa Dâvûdu'l-Kayserî (ö. 751/1350), vahdet-i vücud nazariyesi doğrultusunda varlık meselesini İlahi muhabbet ekseninde ele alan bir anlayışla tasavvufi ve felsefi bir açıdan Arapça şerh etmiştir. İbnü'l-Arabî ve Abdürrezzâk Kâşânî gibi mutasavvıfların vahdet-i vücud anlayışını benimseyen Kayserî'nin bu şerhi sonraki asırlarda da etkisini sürdürmüştür. Diğer bir şerh ise Kayserî'nin çağdaşı olan Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385)'nin yazdığı Farsça şerhtir. Yaklaşım bakımından Kayserî'nin şerhiyle paralellik göstermekle beraber şerhin girişinde tasnif edilen konular ve şerhte takip edilen yöntem bakımından Câmî (ö. 898/1492)'nin şerhine örnek olmuştur. Yaklaşık olarak bir asır sonra gelen İbnü'l-Kemâl'in şerhi ise tamamen farklı bir anlayışta olduğu görülmektedir. Devlet adamı ve Şeyhülislam olan İbnü'l-Kemâl, Kayserî ile Hemedânî'den farklı olarak tasavvufi konulara girmeden kasideyi sadece dil, gramer ve belâgat açısından ele almıştır. Daha sonra yazılan şerhlerin hemen hepsi aslında genel manada bu iki çizgide şekillenmişlerdir. Mesela Câmî, Bitlîsî, Nâblûsî ve Ankaravî gibi bazı şârihler kasideyi tasavvufi açıdan açıklarken, Abdüsselâm b. Nu'mân Bedreddîn el-Bûrînî gibi şârihler ise daha çok dil ve gramer açısından incelemişlerdir. Mustafa Alâiyevî'nin şerhinde olduğu gibi bazen de her iki anlayışın harmanlandığı üçüncü bir yol da takip edildiği görülmüştür. Dolayısıyla önümüzde ortak bir kaside üzerine farklı dönemlerde ve farklı dil, kültür ve çevrenin etkisiyle meydana gelmiş bazı şerh ve tercümeleri bulunmaktadır. Amacımız, sözkonusu çalışmalar arasındaki değişim grafiğini çizmek ve tarihsel süreç içerisinde bu çalışmalarda dil ve düşüncenin şekillenmesinde rol oynayan dinî, siyasi ve kültürel etkenlerin tespitini yapmaktır.

Bir giriş ile beş bölümden oluşan çalışmanın girişinde, Cahiliye Dönemi Arap şiirinde başlangıçta yüzeysel bir şekilde yer alan içkiye dair unsurların zamanla daha sık işlenerek müstakil şiirlerin yazıldığı bir konu hâline gelişi ana hatlarıyla anlatılmıştır.

Birinci bölümde, İbnü'l-Fâriz'ın hayatı, şairliği ve tasavvufi şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Şairin tek eseri olan Divan'ı ile divanda yer alan önemli bazı kasideleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, İbnü'l-Fâriz'ın Divanı'nda yer alan "Hamriyye" kasidesi hakkında bazı bilgiler verildikten sonra Arap ve Fars edebiyatında kaside üzerine yazılan şerhler incelenmiştir. Eldeki bilgilere göre kasidenin, ilk defa Kayserili Dâvûd tarafından tasavvufi ve felsefi bir bakış açısıyla Arapça şerh edildikten sonra, çok sayıda şerh ve tercümesi yapılmıştır. Bunlar sırasıyla İbnü'l-Kemâl, Sibtu'l-Marsafî, Bedreddîn Bûrînî, Abdulganî Nâblusî, İbn Acîbe ve Emîn el-Hûrî'nin Arapça şerh ve tercümeleridir. Bu bölümün ikinci kısmında ele alınan Muhammed Hemedânî, Abdurrahman Câmî ve İdrîs-i Bitlisî'nin şerhleri ise Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Farsça şerhlerdir. Müelliflerin hayatı ve eserleri hakkına kısa bilgiler nakledildikten sonra şerhler "Giriş Kısmı" ve "Şerh Kısmı" başlıkları altında incelenmiştir. Giriş kısmında yer alan bilgilerden hareketle şârihin amacı, hedef kitlesi ve şerhin anlaşılması için şârih tarafından açıklanan kavramlar ile tasavvufi meseleler üzerinde durulmuştur. Şerh kısmında ise; şârihlerin dili, şerh yöntemi, yararlandığı kaynaklar, işlediği konular ve şerhler arasındaki etkileşim tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, bir önceki yöntemle Abdüsselâm b. Nu'mân, İsmâîl Ankaravî, Salâhî Abdullâh Efendi, Mehmed Saîd, Kara Mustafa Hulûsî Alâiyevî, Mehmed Nâzım Paşa, Ahmed Sâfî Bey ve Salâhaddîn Yigitoğlu'nun yazdığı Türkçe şerh ve tercümeler üzerinde durulmuş; Arap, Fars ve Türk milletlerinin ilim, edebiyat ve kültür alanındaki etkileşimi şerh örneği üzerinden incelenmiştir.

Şârihler Hamriyye kasidesinde geçen kelimelerin sözlük manalarının yanı sıra ifade ettikleri tasavvufi ve sembolik anlamları üzerinde durmuşlardır. Her şârihin, sahip olduğu

düşünce ve bağlı olduğu çevreye göre, kelime ve kavramlara yükledikleri anlamlar farklılık arz edebilmektedir. Bu farklılığı gösterebilmek adına dördüncü bölümde, Türkçe şerhlerden hareketle kelime ve kavramların mukayeseli bir sözlüğü hazırlanmıştır.

Beşinci bölümde, yukarıda adı geçen sekiz Türkçe şerhin çeviri yazılı metni verilmiştir. Metinlerin beslendiği kaynaklar hakkında fikir sahibi olmak için metinde geçen ayet, hadis ve alıntı ibarelerin tırnak içerisinde çeviriyazısı yapıldıktan sonra dipnotta tercümesi yapılmıştır. Ayetlerin yerini belirtmek için dipnotta sure adı ve ayet numarası verilip ardından ayetin meali verilmiştir. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'ân mealinden istifade edilmiştir. Hadislerin çoğu meşhur (bilindik) hadisler olması hasebiyle tespiti için Alcûnî'nin hazırladığı *Keşfü'l-hafâ* adlı kitap kaynak olarak verildikten sonra tercümesi verilmiştir. Alıntı olmayan Arapça ve Farsça ibareler ile dua niteliğindeki ifadeler italik yazılmış, söz konusu kısımların tercümesi dipnotta verilmiştir.

Türkçe şerhlerin beslendiği kaynakların başında *Sihâh* ve *Kâmûsü'l-muhît* sözlükleri ile Kayserî, İbnü'l-Kemâl, Bûrînî ve Mollâ Câmî'nin şerhleri gelmektedir. Bu tür kaynaklardan yapılan alıntılar genelde dipnotta gösterilmiştir. Câmî'nin şerhinden alınan rubâilerin çeviriyazısı yapıldıktan sonra Câmî'nin eserindeki yerini belirtmek için dipnotta Câmî'ye atıfta bulunulmuş ardından Rubâilerin tercümesi yapılmıştır. Rubâilerin tercümesi için Tahîrî'l-Mevlevî'nin yazdığı tercümeden istifade edilerek günümüz Türkçesine çevirisi yapılmıştır.

Kısacası, bir eserin önemine binaen o eser üzerine farklı dönemlerde ve farklı dil, kültür ve milletlerce şerhler yapılmıştır. Bütün bu çaba ve gayretlerin amacı, sonraki kuşaklara daha iyi eserler bırakmaktır. Bu manada üzerimde büyük emekleri olan değerli hocalarıma, çalışmam boyunca beni yönlendiren, hata ve eksikliklerimi gösterme lutfunda bulunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Osman HORATA'ya, desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Muhammet İNCE

Ankara, 2017

GİRİŞ: HAMRİYYE TÜRÜNÜN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ¹

Klasik Doğu edebiyatının muhteva açısından müştereklik arz ettiği önemli konulardan biri de içki konulu eserlerdir. Bu tür eserler zamanla hamriyye adı altında bir tür olma niteliğine kavuşmuş, VIII. yüzyıla gelindiğinde ise artık Arapça divanlarda hamriyyât başlığı altında ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Zamanla şekil ve konu açısından çeşitlenen hamriyyeler, Fars ve Türk Edebiyatındaki sakiname türüne de kaynaklık etmiştir.

Hamriyye türünün tarihsel sürecindeki seyrine bakıldığında, bunun ilk örneklerine Arap edebiyatında Cahiliye Dönemi şiirlerinde rastlanmaktadır. Cahiliye toplumunun sosyal, siyasal ve ekonomik sebeplerden dolayı cahiliye döneminde toplumsal hayatın hemen her safhasında büyük bir yeri ve önemi olan içkinin sanat ve edebiyatta da yer alması kaçınılmazdı. Ancak bunun şiire yansımaları kişi, dönem ve şartlara göre farklılık göstermiştir. İlk dönem şiir örneklerine bakıldığında çöl hayatının basitliği ve sadeliği şiirlere de sirayet etmiş, içki, sâki, testi ve işret meclislerinde oynayan kadınların vasıfları yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Dönemin şairlerinin sahip oldukları ifade kudreti ile kelime hazinesinin zenginliğine rağmen, somut bir nesneyi yine somut bir nesneye benzetmekten öteye geçmemişlerdir.

Arap edebiyatında, şiirlerinde içkiye çokça yer verdiği için daha ziyade hamriyye tarzı şiirleriyle meşhur olan Cahiliye Döneminin en önemli şairi A'sâ (ö.629)'nın şiirleri, coşkun ve akıcı üslubu sebebiyle bestelenmiş, bu yüzden de kendisine Arap çenkçisi anlamına gelen Sennâcetü'l-Arab adı verilmiştir. Ancak şiirinde, bedevi şairlerin

---

¹ Giriş kısmı Cemîl (1945), Hüseyin (1937) ve Kortantamer (1983)'in çalışmasından istifade edilerek hazırlanmıştır.

şairlerinde olduğu gibi, içki yüzeysel bir şekilde anlatılmıştır. Buna karşılık nispeten daha medeni sayılan Hristiyan şairlerin ya da Hira, Irak ve İran yakınlarında yaşayanların şiirlerinde içkinin daha estetik ve derinlemesine işlendiği görülmektedir. Bunların şiirlerinde içkinin rengi, tadı, insan ruhunun üzerindeki etkisi ve içki meclisleri gibi detaylar yer almaktadır. Mesela dönemin önemli isimlerden biri olan Adî bin Zeyd el-İbâdî (ö. 600) Hira’da yaşamış, Hristiyanlığı kabul etmiş hem Arapça hem de Farsça eserler ortaya koymuştur. Bu yüzden onun şiirlerinde cahiliye şairlerinin şiirlerinde olmayan bir estetik ve yumuşaklığı görmek mümkündür.

İslamiyet’in gelişinden sonra içkinin yasaklanmasıyla birlikte şairler şiirlerinde bu türe yer vermez olmuşlardır. Bununla birlikte “Muhadramun” şairlerinin önde gelenlerinden Hassan bin Sabit (ö. 682) ve Kab bin Züheyr (ö. 645) gibi bazı usta şairlerin kasidelerinde içkiye yer verilmişse de önceki dönemde olduğu gibi içki, açık bir şekilde dillendirilmemiştir.

Emevîler dönemine gelindiğinde, gazel türünün öne çıkmasıyla, siyasi ve ekonomik bazı gelişmelerin etkisiyle de artık yavaş yavaş hamriyye tarzı şiirler eski cahiliye günlerindeki konumuna gelmeye başlamıştır. Bu asırda Emevîler’in en büyük hamriyye şairi olan el-Ahtal (ö.718) her ne kadar içki ve içki meclislerini çok iyi tasvir etmiş olsa da aslında Cahiliye Dönemi şairlerin yolunda gitmekten pek öteye geçememiş, dönemin şairlerinin kullandığı söz ve ifadeleri tekrar etmiştir.

Kısacası hamriyye türü şiirler, Hicri I. asrın sonlarına kadar köklü bir gelişme kaydetmemiştir. Ta ki Hicri II. asrın başında Acemlerle Arapların kültürlerinin karışması sonucu toplumda yaşanan değişimle birlikte çok sayıda farklı eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu asrın başında hamriyye şiiri Velid bin Yezid bin Abdü’l-Melik (ö.744) ile başlamıştır. Velid, hicri ikinci asrın başında hamriyye şiirlerinin şeklini değiştirip, insanlara müstehcen şiirin kapısını açan kişidir. Şiirleri, fikri açıdan bozuk ve sapkın olsa da şiirsel açıdan büyük bir değişim ve berraklığın yanında, diğer toplumların etkisiyle oluşan yenilikçiliğin tesirini şiirlerinde görmek mümkündür. Taha Hüseyin’in (1937, s. 81) değerlendirmesine göre Velid, şiirlerindeki kolay söz ile anlam arasındaki uyumla

yerleşik hayatın ve medeniyetin ruhunu yakalamıştır. Bununla birlikte hâlen bedevilerin âdetini korumayı, cahiliye şairleri gibi içkiyle övünmeyi sürdürmüştür. Dolayısıyla o, hamriyye türünün usta şairi Ebü Nüvas'ın ulaştığı zarafet ve parlaklığa ulaşamamıştır.

Abbassiler döneminde yaşayan Ebu Nuvâs (810), hamriyye türüne hem şekil hem de içerik olarak getirdiği yeniliklerle bir dönüm noktası teşkil ettiğinden hemen bütün araştırmacılar hamriyyeleri incelerken, Ebu Nuvâs'tan önce ve sonra şeklinde bir tasnife giderek incelemişlerdir.

Daha ilk dönem şiirleriyle Müslim bin Velîd (ö. 823) gibi önemli isimleri etkileyen şair, farklı konularda yazdığı şiirleriyle başta çalışmamızın konusu olan İbnü'l-Fârız olmak üzere birçok ünlü ismi etkilemiştir.

Toplumda yozlaşan örf, adet ve inanç ile başta Abbasi halifeleri olmak üzere, devlet erkânının görünmeyen yüzünü ifşa eden sosyal ve siyasal konulu hamriyyeleriyle Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390)'yi etkilerken; büyük bir tutkuyla yolunda mücadele verdiği ancak insanların kayıtsız kaldığı insani değerler karşında duyduğu acı ve ıstırapı dillendirdiği ruhi hamriyyeleriyle de Hayyâm-ı Nîşâbûrî (ö.526/1132) 'yi çok etkilemiştir.

İçkiyi hakikate ve marifete ulaşmada bir sembol olarak kullandığı ahlaki ve irfani hamriyyeleriyle de mutasavvıflara bu alanda öncülük yapmıştır. Senâyî (d.1071-ö.1140) ve Attâr (d.1136-ö.1221) gibi İrân'ın ünlü şairleri ile Arap şairlerinden İbnü'l-Arabî (d.1165-ö.1240) ve çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesinin şairi İbnü'l-Fârız (d.577/1182-ö. 632/1235)'in üzerinde büyük bir etki bırakmıştır.

1. BÖLÜM: İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI¹

Asıl adı Ömer olan İbnü'l-Fâriz'ın, kaynaklarda (İbn Hallikân, 1978, s. 454; İbnü'l-Fâriz, t.y.; İbnü'l-İmâd, 1991, s. 261; İbnü's-Sâbûnî, 1957, s. 270) Ebu Hafs, Ebü'l-Kâsım künyeleriyle birlikte anıldığı gibi; şeyh, edip, belîğ, fazıl, Şerefeddîn gibi sıfat ve lakaplarla da zikredilir (İbnü'l-İmâd, 1991, s. 261; Münzirî, 1984, s. 388; Zehebî, 1996, s. 368; 1998, s. 111). Babasının adı Ebu Hasan Ali, dedesinin adı Mürşid b. Ali'dir. Aslen Suriye'nin Hama şehrinden olan babası gelip Mısır'a yerleşmiştir. Burada mahkemelerde kadınların erkekler üzerindeki miras (ferâiz) konularını yazdığı için "Fâriz"² lakabıyla anılmıştır. Bu yüzden oğlu Ömer, "İbnü'l-Fâriz" olarak tanınmıştır (İbnü'l-Fâriz, t.y., s. 5). Abdurrahman el-Münâvî (t.y., s. 495) ise onun "Sultânü'l-Muhibbîn ve'l-Âşıkîn" lakabını aldığını söyler. Öte yandan Hamalı olduğu için Hamevî, Hz. Peygamber'in süt annesi Halime'nin kabilesine mensubiyetinden dolayı Sa'dî, Mısır'ın Kahire şehrinde doğduğu için de Mısırî olarak da anılır.

Evini bir depremde kaybeden baba Ali b. Mürşid, Hama'dan göç edip Kahire'ye yerleşir (Uludağ, 2000, s. 40). İbnü'l-Fâriz'ın çağdaşı İbnü's-Sâbûnî (1957, s. 270), İbnü Hallikân (1978, s. 455) ve doğum tarihini bizzat İbnü'l-Fâriz'ın kendisinden sorarak aktaran

¹ İbnü'l-Fâriz hakkında bilgi veren çok sayıda kaynak vardır; ancak bunların çoğu bir önceki kaynaklarda var olan bilgileri tekrar etmekten öteye geçmemiştir. En önemli kaynaklardan bazıları şunlardır: 1. İbnü'l-Fâriz'ın torunu Şeyh Ali'nin divanın başına yazdığı mukaddime'dir. Burada İbnü'l-Fâriz hakkında çok geniş bilgi bulunmakla birlikte menkıbevi tarzda olaylara çokça yer verilmiştir. 2. İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-ayân*'ıdır. Eser, İbnü'l-Fâriz'ın çağdaşı olması hasebiyle doğum tarihi, şahsiyeti ve eserleriyle alakalı yaptığı kısa fakat gerçekçi değerlendirmeler bakımından önemlidir. 3. İbnü'l-İmâd'ın *Şezerâtü'z-zeheb*'i, tarihî ve edebî değerinin yanında, İbnü'l-Fâriz'ın tasavvufî yönüne açıklık getirmiş olması bakımından kıymetlidir. 4. Zehebî'nin *Mizânü'l-itidâl*, *Siyer*, *Târihü'l-islâm* ve *el-Iber* adlı eserleridir. Zehebî'nin bu eserlerinde İbnü'l-Fâriz hakkında geniş bilgi vermekle birlikte yaptığı eleştiri ve değerlendirmeler bakımından önemlidir. 5. el-Münâvî'nin *el-Kevâkibü'd-dürriyye*'sidir. Münâvî bu eserinde, mukaddimedeki bilgileri tekrar etmekle beraber İbnü'l-Fâriz'ın düşüncelerini savunmuştur.

Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Son olarak günümüzde yapılan, Muhammed Mustafa Hilmi'nin *İbnü'l-Fâriz ve'l-hubbu'l-ilâhî* adlı çalışmasını da anmakta büyük fayda vardır. Hilmi, bu çalışmasında, İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerindeki ilahî aşkı, tasavvufî ve felsefî boyutlarıyla geniş bir şekilde incelemiştir.

² İbn Halikân (1978, s. 456), "Fâriz" kelimesinin "Fâraz" şeklinde "ra"nın üstünle okunduğunu söylemektedir.

Münzirî'ye (1984, s. 389) göre İbnü'l-Fâriz, 4 Zilkade 576 (22 Mart 1181) tarihinde burada dünyaya gelir. İbnü'l-Fâriz'ın divanını derleyen kızından torunu Ali ise, divanın mukaddimesinde doğum tarihini 4 Zilkade 577(11 Mart 1182) olarak vermiştir (Dahdâh, 2003a, s. 26); ancak o da bu bilgiyi Münzirî ve İbn Hallikân'a dayandırarak verdiğini göz önünde bulundurursak 576 tarihi doğru olanıdır.

İbnü'l-Fâriz'ın Hamriyye kasidesini Türkçe şerh eden Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halil, şerhin dibacesinde, “Ve daği Nâzım hâzetleri beş yüz yetmiş altı senesinde zi'l-ka' denüñ dördünci günü Mısır'da dünyaya gelmişler. Altı yüz otuz iki senesinde Cemâzeyilevvelin ikinci gününde vefât itmişler...Cümle 'ömri elli altı sene ve yedi ay altı gün olmuş”¹ diyerek bu konudaki son sözü söylemiştir.

İbnü'l-Fâriz'ın hayatını üç döneme ayırarak incelemek mümkündür. Birincisi, İbnü'l-Fâriz'ın İslam'ın temel konularını teşkil eden hadis, tefsir ve fıkıh gibi zahirî ilimleri tamamladığı çocukluk ve gençlik yıllarıdır.

İbnü'l-Fâriz bu dönemde, ilk eğitimini babasından almış, onun yanında iffet, ibadet, zühd, kanaat ve Allah korkusu gibi meziyetlerle yetişmiştir. Biraz büyüüp serpiildiği zaman Şafiî fıkıhıyla meşgul olmuş ve meşhur fıkıh ve hadis alimi İbn Asakir'den (ö. 620/1223) hadis dersleri almıştır (el-Münâvî, t.y., s. 496; Münzirî, 1984, ss. 388-389; Zehebî, 1963, s. 214). Hafız Münzirî'nin de ondan ders almış (İbnü'l-İmâd, 1991, s. 262) olması onun bu alandaki yetkinliğini göstermektedir.

Daha sonra yalnızlık ve mutasavvıfların yolunda gitmek hoşuna gidince tasavvufa yönelerek zühd ve tecerrüd için babasından izin alarak seyahate çıkmaya başlar. Tecridin ilk günlerinde Mukattam Dağı'nda bulunan Müstedafin adındaki vadileri dolaşp, orada Karafe denilen yerdeki terk edilmiş mescitlerde ibadet ve tefekkürle meşgul olduktan

¹ bk. *Kaside-i Hamriyye Şerhi*, Süleymaniye Reşid Efendi, No: 1364 (vr., 3a)

sonra babasının gönlünü almak için yanına dönerdi. Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Azîz tarafından hakim naibi olarak atanan babası, onun gelişiyile çok mutlu olur, beraberinde ilmî toplantı ve makeme oturumlarına götürürdü. Tekrar tecrid arzusu oluşunca babasından izin alıp seyahate çıkardı. Babasından kâdî'l-kuzât olmasını istediklerinde, kabul etmeyip ölünceye kadar Ezher camisinde hatiplik yaparak hayatına devam etmiştir. Babası vefat edince tecrid ve seyahatten dönse de bir türlü tasavvuf yolunda arzu ettiği manevi seviyelere ulaşamaz. Birgün Şeyh Bakkâl diye tanınan bir zatı abdest alırken tertibe riayet etmediğini görerek onu uyarır. Şeyh Bakkâl adındaki bu zat ise ona kendisine feyiz ve fethin gelmesi için Mekke'ye gitmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine İbnü'l-Fâriz Mekkeye gider (Dahdâh, 2003a, s. 12; el-Münâvî, t.y., s. 496; İbnü'l-İmâd, 1991, s. 262).

İkincisi, zahirî ilimleri tamamladıktan sonra manevi olgunluğa erişmek için 613/1216-628/1230 tarihleri arasında Hicaz ve Mekke'de geçirdiği sıkıntılı on beş senelik dönemdir.

Hayatının bu ikinci döneminde, Şeyh Bakkâl'ın işaretiyle, hac mevsimi olmamasına rağmen hemen yola çıkıp Mekke'ye giden İbnü'l-Fâriz Mekke'de dolaşp Kabe'de ibadet eder. Mekke'de geçirdiği çileli onbeş senede arzuladığı feyiz ve keşfe ulaştıktan sonra, bir gün Şeyh Bakkâl'dan artık Mısır'a dönmesi gerektiğini, vefatına yetişip, cenaze namazını kılmasını istediğini duyar. Bunun üzerine Hicaz'dan ayrılarak Mısır'a döner (628/1230) ve ölüm döşeğindeki Şeyh Bakkâl'ı ziyaret edip vasiyetlerini alır ve ölümüne müteakip cenaze namazını kıldırır (Dahdâh, 2003a, ss. 14-15; el-Münâvî, t.y., s. 496; İbnü'l-İmâd, 1991, s. 262).

Arzuladığı manevi atmosferi yakalayıp olgunlaşan İbnü'l-Fâriz, Mısır'a döndükten sonra babası gibi, mütevazî bir hayatı tercih edip, Ezher camisinde vaizlik ve hatiplik yapar. Hayatının üçüncü dönemi diyebileceğimiz bu yıllarda İbnü'l-Fâriz'ın, zamanın büyük bir kısmını yine halvet ve inzivada geçirdiğini, bununla birlikte şiirlerinin çoğunu da yine bu sırada yazdığını görüyoruz. Münâvî (t.y., s. 497); zühd ve yalnızlığı çok seven İbnü'l-Fâriz'ın, arka arkaya çile çıkardığını; çilede olduğu bir dönemde canının herise yemeği

çektğini, gelen herise yemeğinden bir lokma ağzına götüreceğı sırada gelen bir manevi ihtar üzerine lokmayı yemeden bırakıp, nefisini terbiye etmek için fazladan on gün daha çilede kaldığını bildirilmektedir. Askalânî (2002, s. 123), İbnü'l-Fârız'ın insanlarla ilişkisini kesip zühd hayatı yaşamasının, insanların nazarında büyük bir saygınlık ve itibar kazanmasına vesile olduğunu söyler. Bu sebepten, devlet adamları ve her kesimden insanlar ziyaretine gelir. Hatta bir defasında Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil onu ziyarete gelmiş İmam Şafî'nin türbesinde kendisine bir mezar yapmasını teklif etmişse de kabul etmemiştir (el-Münâvî, t.y., s. 497).

1.1.1. Ölümü

İbnü'l-Fârız, Ezher Camisi'nde hatiplik görevindeyken 2 Cemazeyilevvel 632 (23 Ocak 1235) senesinde Salı günü vefat etmiş, ertesi gün Mukattam Dağı'nın eteğinde Karafe denilen yerde Arız mescidinin yanında defnedilmiştir (Dahdâh, 2003a, s. 26). Ona nispet edilen bu yer, İbnü'l-Fârız'ın Karafe'si olarak anılır (İbnü'l-Fârız, t.y., s. 5).

1.1.2. Kişiliğı

Kaynakların (Dahdâh, 2003a) verdiği bilgilere bakıldığında İbnü'l-Fârız'ın halvet hâlini çok sevdiği, çoğu zaman ilahî aşk ve cezbenin verdiği coşkuyla raks edip sema yaptığını görüyoruz. Cezbe hâlinde iken manasını keşf ettiği beyitlerin çoğunu, cezbeden çıkınca yazmıştır (s. 19).

İbnü'l-Fârız'ın dostları ve arkadaşlarının anlattığına göre İbnü'l-Fârız, şiirini diğer şairlerin yazdığı gibi yazmıyordu. O, günlerce cezbe hâlinde kalırdı. Kendine geldiğinde de otuz kırk veya elli beyit yazar, tekrar cezbe hâli gelinceye kadar beklerdi. (Dahdâh, 2003a, s. 16). Oğlunun anlattığına göre, çoğu zaman kendinden geçmiş, gözlerini bir noktaya dikmiş bir vaziyette durur kimseyle konuşmaz, kimseyi duymaz bir vaziyette günlerce yemeden içmeden dururdu. Uyandığında ilk olarak Allah'ın ona açtığı şeyleri *Nazmü's-Sülûk* kasidesine yazmaktı (Dahdâh, 2003a, s. 16).

Yine arkadaşlarının anlattıklarına göre, halvette olduğu bir gün *Makâmât* sahibi Harîrî'nin şu beytini terennüm etmiştir (İbn Hallikân, 1978, ss. 454-456):

من ذا الذي ما ساء قط
ومن له الحسني فقط

“Kimdir o ki, huyları ve işleri hep güzel olsun da kötü bir tarafı bulunmasın” (Harîrî, 1989, s. 177).

Ölüm anında ona perde açıldığında şu iki beyti söylediğini çok kişi rivayet etmiştir:

إِنْ كَانَ مَنَزِلَتِي فِي الْحُبِّ عِنْدَكُمْ
مَا قَدَرْتُ أَيُّهَا فَقَدْ ضَيَّعْتُ أَيَّامِي

أُمْنِيَّةٌ ظَفَرْتُ رُوحِي بِهَا زَمَنًا
(Zehebî, 1998, s. 111) واليوم أحسبها أضغاث أحلام

Benim sizin gözünüzde (nezdinizde) muhabbet hakkındaki konumum görüğüm gibi olsa da günlerimi boşa harcadım. Ruhum bir zamanlar bir güvence yakalamışsa da bugün bunların hepsinin bir rüya ve hayalden ibaret olduğunu sanıyorum.

Son derece hassas ruhlu olan İbnü'l-Fârız, bazen bir attarın dükkânında gördüğü bir çömleğin, bazen duyduğu bir sesin arkasında mutlak güzelliği görüp ona âşık olurdu. Nil sularının yükseldiği günlerde Ravza'da Müştaha olarak bilinen mescide giderek akşam vakti Nil manzarasını izler, Nil'in çıkardığı ses ve coşkuyla kendinden geçerdi. Bir defasında Nil kenarında çamaşır yıkayan birinin söylediği bir beyitten etkilenerek defalarca kendinden geçer (el-Münâvî, t.y., ss. 497-501). Hatta birgün Kahire sokaklarında çalgı çalıp ilahî söyleyen bir topluğun önünden geçerken duyduğu bir beyit üzerine nâra atarak oynamaya başlar. Öyle ki orada bulunan birçok kişi de ona katılır ve büyük bir kalabalık ve izdiham oluşur. Şeyh Fârız da üzerindeki bütün kıyafetleri çıkarıp çalgıcılara atar. Daha sonra kendisini Ezher Camisine taşırlar. Üzerinde bir kıyafetle

günlerce böyle kendinden geçmiş hâlde kalır. Kendine geldiğinde çalgıcılar gelip kıyafetlerini verirler fakat o almaz. Elbiselerini ve bir çok para ve malı da onlara bağışlar (Dahdâh, 2003a, s. 19).

Torunu Şeyh Âli'nin (Dahdâh, 2003a) anlattığına göre İbnü'l-Fârız, uzun boylu güzel yüzlü bir kimsedir. Kıyafetleri düzgün, güzel kokar. Özellikle vecd hâlinde yüzü daha da güzelleşir, terler bedeninden ayaklarına kadar iner. Yüzünde haya ve heybet vardır. Medine sokaklarında yürüdüğü zaman ondan dua ve bereket almak için izdiham oluşur. Herkes elini öpmek ister; ancak o buna müsaade etmez sadece tokalaşırdı. Topluluğa girdiğinde herkeste bir sükunet olurdu. Devlet büyükleri, alimler, vezirler, kadılar ve insanların önde gelenleri onun meclisinde büyük bir tevazu ve vakar içinde bulunurlardı (ss. 11-12). Arkadaşlığı güzel, sohbeti hoş, yumuşak tabiatlı, tatlı dilli, cömert ve hayırsever biriydi (el-Münâvî, t.y., s. 497; İbn Hallikân, 1978, ss. 454-456). Ziyaretine gelen herkese birşeyler verir. Dünya malına önem vermez hiç kimseden bir şey almazdı. Hatta bir defasında Mısır meliki Muhammet el-Melikü'l-Kamil ona bin dinar göndermiş; ancak o bunu kabul etmemiştir (Dahdâh, 2003a, ss. 11-12).

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Dîvânı

İbnü'l-Fârız'ın bilinen tek eseri, içinde 24 kaside, 31 dü-beyt, 16 lugaz ve 1 mevâlî'nin olduğu, yaklaşık 1860 beyitten oluşan *Dîvân*'ıdır. Daha çok divançe diyebileceğimiz bu eseri tamamen aşk içeriklidir. İşlenen aşkın bir kısmı tasavvufî bir kısmı da ona benzer şiirlerden oluşur.

Dîvân, daha önce birçok defa istinsah edilmişse de en son İbnü'l-Fârız'ın kızıdan torunu Şeyh Ali tarafından tertip edilmiştir. Ali, dayısı Kemaleddin Muhammed'den duyduğu bilgilerden hareketle, Dîvân'ın başına, İbnü'l-Fârız'ın hayatını ve tasavvufî yönünü menkıbevi olaylarla geniş bir şekilde anlatan bir mukaddime yazmıştır.

Ali, mukaddimede verdiği bilgiye göre; İbnü'l-Fârız'ın divanındaki mana ve cinasları anlamayan bazı müstensihlerin, birçok yerde tashif (nokta değişikliği) ve tahrîf (harekeleri değişikliği) yaparak eseri aslından uzaklaştırdıklarını görür. Bunun üzerine Ali, dayısı Kemaleddin Muhammed'in yanında bulunan sağlam bir nüsha ile, diğer tahrif edilmiş nüshaları karşılaştırıp sağlam bir nüsha yazdıktan sonra, dayısının yanında okuyup tashih eder. Ancak İbnü'l-Fârız'ın Hicazda iken yazmış olduğu fakat kayıp olan, “ayın” redifli kasidenden geriye kalan;

أَبْرُقُ، بدا من جانبِ الغُورِ، لامُعُ

أ ما رتَفَعْتُ، عن وجه ليلي، البراقُعُ

Gavr tarafından şimşek mi parladı yoksa Leyla yüzündeki peçeyi mi kaldırdı?

matlı beytine Ali, Rebiulevvel 733 (Kasım 1332) senesinde 59 beyitlik bir zeyl yazar. Daha sonra İbnü'l-Fârız'ın kayıp olan bu kasidesi de bulunup divana dahil edilir (Dahdâh, 2003a, ss. 9-11).

Dîvân birçok defa basılmıştır. Önemli baskılardan bazıları şunlardır: Ukayl ez-Züveytîni hazırladığı taş baskı (Halep, 1257/1841); İbrahim Naccar Matbaası, (Beyrut 1852; 1882; 1887); Matbaatu Hicâzî, (Mısır 1270/1951); Muhammed Ebi Zeyd Matbaası, (Kahire 1301/1883; 1303/1885); Matbaatü'l-Edebiyye, (Beyrut 1891; 1894; 1898; 1904); Meymeniyye Matbaası (Mısır 1322/1904); el-Mektebetü'l-Hüseyiniyye, (Kahire 1933); Arthur John Arberry, *The Mystical Poems of Ibn al-Fârid*, (London, 1952); Kerem el-Bustânî, (Beyrût 1957; 1963; 1967); Muhammed Kamil Bekdaş, (Beyrut 1328); Hüseyiniyye Matbaası, (Mısır 1331/1913), Dâru Sâdır (Beyrût 1418/1998).

Tâiyye Kasidesi:

Yukarıda belirtildiği üzere İbnü'l-Fârız'ın Dîvân'ının büyük bir kısmını kasideler oluşturmaktadır. Bunlardan “Tâiyye”, “Râiyye”, “Yâiyye” ve çalışmamızın konusu olan “Hamriyye/Mîmiyye” isimli kasideler üzerine çok sayıda şerhler yazılmıştır. İbnü'l-

Fârız'ın tasavvufî anlayışını en iyi tasvir eden kaside olması bakımından “Tâiyye” kasidesi ayrıca önemli görülmüş, yerli ve Avrupalı ilim adamlarınca defalarca incelenmiştir. Bu yüzden Dîvân'da yer alan söz konusu kasideler hakkında bazı bilgiler vermekte fayda vardır.

İbnü'l-Fârız'ın divanında “te” redifli iki kasidesi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 103 beyitten oluşan “et-Tâiyyetü's-sugrâ” olarak bilinen kasidesidir. İkincisi ve en meşhuru “et-Tâiyyetü'l-kübrâ” adıyla da bilinen “Nazmü's-sülûk” adlı, şairin tasavvufî sergüzeştini tasvir eden 761 beyitlik kasidesidir. Kasidenin isimlendirmesiyle alakalı yapılan rivayete (Dahdâh, 2003a) göre İbnü'l-Fârız, rüyasında Hazret-i peygamberin kasidesine ne isim verdiğini sorar o da *Leva 'ihü 'l-cenân ve revâ 'ihü 'l-cinan* koyduğunu söyler. Hz. Peygamber ona Nazmü's-sülûk adını vermesini ister. Bunun üzerine kasideye *Nazmü's-sülûk* adını verir (s. 15).

Tâiyye kasidesi, Dîvân'la birlikte yapılan şerhler dışında, Dîvân'dan bağımsız bir eser gibi ele alınıp çok defa şerh edilmiştir. Bunlardan ilki, Sadreddin Konevî'nin öğrencilerinden Şeyh Saadeddîn Muhammed b. Ahmed el-Fergânî (ö. 700/1300) tarafından yazılan *Muntehe'l-medârik fî-şerhi tâ'iyyeti İbni'l-Fârız* adlı Arapça şerhtir. Çelebî'nin (2007, s. 253) aktardığına göre Fergânî, önce Farsça şerh etmiş, daha sonra Arapçaya tercüme etmiştir. İkinci şerh yine Sadreddin Konevî'nin öğrencilerinden olan Afîfüddîn Süleyman b. Ali et-Tilimsânî'nin (ö.690/1291) yazdığı şerhtir. Daha kısa olmasına rağmen Fergânî'nin şerhine tercih edilmiştir. Tilimsânî, şerhin mukaddimesinde tasavvufî konuların üzerine inşa edildiği on usûlden söz eder (Çelebi, 2007, s. 253). Üçüncüsü, Abdurrezâk b. Ahmed el-Kâşânî (ö. 730/1330) tarafından yazılan *Keşfü'l-vücûhi'l-gurri li-ma'âniyi nazmi'd-dür* adlı Arapça şerhtir. Dördüncü şerh, Şeyh İzzeddin Mahmûd en-Nazîrî el-Kâşî (ö. 735/1334) tarafından yapılan şerhtir. Beşincisi, Davud b. Muhammed Kayserî (751/1350) tarafından yazılan *Şerhü'l-Kasidetü't-Tâiyye* adlı Arapça şerhtir.¹ Tâiyye'nin en meşhur şerhlerinden olan eserin girişinde tasavvufun vüsûl, cem' ve tevhit gibi konuları incelenmiştir (Çelebi, 2007, s. 173). Tasavvuf konulu bu giriş,

¹ Bursalı Mehmed Tâhir (2000, s. 68), eserin adı “Keşfü vücûhu'l-gurr li-ma'âniyi'd-dür” olduğunu söyler.

çeşitli adlarla müstakil bir eser gibi istinsah edilmiş, Mehmet Bayraktar tarafından Dâvûd-i Kayserî'nin sekiz risalesini ihtiva eden *er-Resâ'il* adlı eserin içinde yayımlanmıştır.¹ Abdurrazzâk Kâşânî'nin talebelerinden olan Baba Rûkneddîn Şîrâzî'nin (ö.769/1368) *Keşfü'z-zurri fî-şerhi nazmi'd-dürr*'ü, İbnü'l-Fârîz'ın mutaassıplarından Kadı Siraceddin ebi Hafs Ömer b. İshak el-Hindî'nin (ö. 773/1371-72) şerhi, Şeyh Sadreddin Ali el-İsfahânî'nin (ö. 836/1432) şerhi, Ulvân el-Hîfî olarak şöhret bulan Şeyh Alî b. Atiyyetü'l-Hamevî'nin (ö. 936/1530) *Keşfü'l-gâmız ve'l-mededü'l-fâiz alâ-tâ'iyyeti İbni'l-Fârîz*'ı, Emîr Padişah olarak şöhret bulan Muhammed Emîn b. Mahmud el-Buhârî'nin (ö.972/1565) *Şerhü Tâiyyeti İbni'l-Fârîz*'ı, Zeynelâbidîn Muhammed b. Abdürraûf el-Münâvî'nin (ö. 1022/1613) ve Abdurrahman Câmî'nin (ö. 898/1492) yazdığı Farsça şerhi, Tâiyye kasidesi üzerine yapılan diğer şerhlerdir (Çelebi, 2007, s. 253). Son olarak Abdulganî en-Nâblusî'nin (ö. 1143/1731) içinde Tâiyye kasidesinin de olduğu, divanın tamamına yazdığı *Keşfü's-sırri'l-gâmız fî-şerhi dîvânî İbni'l-Fârîz* adındaki şerhi ise önemli şerhlerden bir tanesidir. Nâblusî, eseri tasavvufî açıdan ele alıp geniş bir şekilde yorumlamıştır. Eser ilk defa 1853 yılında Marsilya'da basılmıştır.

Tâiyye kasidesi Arap ve Fars dünyasında olduğu gibi Osmanlı sahasında da ilgi görmüş ve üzerine şerhler yazılmıştır. Bunlardan ilki İsmail Ankaravî (ö. 1041/1632)'nin *el-Mekâsidü'l-aliyye fî-şerhi't-Tâiyye* adlı Türkçe şerhtir. Tezimizin konusu olan Hamriyye kasidesine *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye* adıyla şerh yazan Kara Mustafa Efendi'nin (1304/1886) de Tâiyye üzerine bir şerhi vardır (Bağdatlı, 1951a, s. 460; Tâhir, 2000, s. 406). Bunların dışında batılı bilim adamlarından Hammer-Purgstall tarafından 1854 yılında Tâiyye kasidesinin tamamı Almancaya,² Nicholson Reynold tarafından İngilizceye çevirilmiştir.³

İbnü'l-Fârîz'ın taraftarları olduğu gibi, özellikle Tâiyye kasidesindeki vahdet-i vücût anlayışından dolayı muhalifleri de olmuştur. Bunlar Tâiyye kasidesine reddiyeler ve

¹ 105-133 sayfaları arasında yer alan risale ve diğer risaleler için bk. (Bayraktar, 1997)

² Joseph Hammer-Purgstall, *Die arabische Hohe Lied der Libe*, Wien, 1854.

³ Reynold A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge, 1921.

şerhler yazmışlardır. Başta Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Bukâî (ö.885/) onu mülhid ve zındık ilan ederken; İbn Hacer Askalânî, İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbn Kesir, Zehebî gibi birçok alim onu şiirlerindeki tehlikelere işaret etmişlerdir. Bunun yanında Süyûtî *Kam' u'l-mu'arız fî-nuşreti İbni'l-Fârız* adlı eserinde ve Şa'rânî bazı yazılarında Bukâ'î'ye reddiye yazmışlardır.

1.3. SANATI

İbnü'l-Fârız'ın yazdığı şiirler küçük bir dîvânı geçmeyecek kadar az görünse de, başta Dîvân'ı olmak üzere, Dîvân'da yer alan “Tâiyye”, “Râiyye”, “Mîmiyye” ve “Yâiyye” gibi kasideleri, birer eser kadar önem arzedip, Doğulu ve Avrupalı birçok bilim adamının ilgisini çekmiş ve günümüze kadar defalarca üzerine çalışmalar yapıp şerh edilmiştir. Daha hayatta iken bile şiirleri, dönemin ilim ve devlet adamlarının dikkatini çekmiş, çok defa takdir ve iltifatlarına mazhar olmuştur.

Ali'nin mukaddimede (Dahdâh, 2003a) anlattığına göre Eyyûbî sultanı el-Melikü'l-Kâmil'in bulunduğu ilmî bir toplantıda konu en zor kafiye den açılınca Sultan, sakın “y” ile yazılan kafiye lerin çok zor olduğunu, içlerinden bilen varsa okumalarını ister. Herkes birşeyler okur, ancak on beyti geçen pek olmaz. Bunun üzerine Sultan, elli beyitlik bir kaside bildiğini söyleyip okur. Herkes çok beğenir. Sultan'ın kâtibi Kadı Şerefeddin yüz elli beyitlik bir kaside bildiğini söyleyince sultan, “ya Şerefeddin benim şiir hazinemde cahiliyye ve İslam dönemine ait çok sayıda şiir var ancak benim okuduğumdan başka bir “yâ'iyye” kasidesine rastlamadım, oku bakalım” dediğinde, İbnü'l-Fârız'ın yaiyye kasidesini okur. Sultan, “Ya Şerefeddin bu kaside kimindir daha önce hiç duymadım. Bu bir muhibbin olmalı” deyince, o da İbnü'l-Fârız'ın olduğunu söyler. Bunun üzerine sultan ona para gönderip, ziyaret etmek ister (s. 20).

Kaynaklardaki değerlendirmelere baktığımızda bir taraftan şiirlerinde (Tâiyye'de) var olduğu kabul edilen vahdet-i vücûd anlayışından dolayı eleştirilen İbnü'l-Fârız diğer taraftan dili ve sanatı açısından takdir edilmiştir. Mesela Münâvî, İbnü'l-Fârız'dan bahsederken İbnü'l-Fârız'ın yanında ve karşısında olan bütün kesimler tarafından mutlak

bir şekilde asrın en büyük şairi olarak kabul edildiğini (t.y., s. 495) belirtirken, İbnü'l-Fârız'ın eserleri için, onun nazmı, akıl sahiplerini aciz bırakır; nesri, nusret yıldızını, hatta bütün yıldızları yutar (t.y., s. 696) ifadesini kullanır. İbn Hallikân (1978, ss. 454-456), derviş ve mutasavvıfların üslubuna benzer zarif ve sade bir üslubla yazılmış güzel şiirlerinin olduğu bir divanı vardır der. Münzirî (1984, ss. 388-389), tasavvuf ve tasavvuf dışı güzel şiirler söylediğini; dilinin, akıcı ve tatlı olduğunu belirtir.

Siyer (1996, ss. 368-369) adlı eserinde İbnü'l-Fârız'ın şiirlerinin ulaşılmaz bir zirvede olduğunu, ancak "Tâiyye"si vahdet-i vücûd anlayışı olan ittihâdla dolu olduğunu belirten Zehebî, aynı zamanda *Târihü'l-İslâm* (1998) adlı eserinde Divan'ındaki şiirlerini letafat ve belâgat açısından gayet güzel bulur. Fakat, ittihad düşüncesini istiare yoluyla yumuşak ve tatlı bir şekilde ifade ettiği için şiiri de zehirli helvaya benzetir (s. 110). Yine *Mîzânü'l-İtidâl* (1963, ss. 214-215) adlı eserinde İbnü'l-Fârız'ın şiirlerinde bağıra bağıra açık bir ittihaddan bahsettiği için şiirlerinde aceleci davranmamak gerektiğini bildirir. Tasavvuf kılıfına bürünmüş bu tür anlaşılmaz işaretleri felsefe ve engerek yılanlarına benzetir (ss. 214-215). Buna karşılık Münâvî (t.y., s. 499), şiirinin ittihadı tasvir ettiğini söyleyen kıskançlara itibar etmemek gerektiğini söyler.

Mübârek'e (1938) göre, kırk yıl kadar uzun bir süre şiirle iştigal eden şairin değeri şiirlerinin sözlerinden ziyade anlamıyladır. Dibace ve sebk (şekil ve kompozisyon) itibarı ile zayıf bir şairdir ancak mana cihetinden büyük bir şairdir. Çünkü o hakikat ile hayali bir arada tutmayı becermiştir. Manevi yönü hakikati oluştururken, hayali yönü ise maneviye işaret etmek için kullandığı hissi yöndür.

İbnü'l-Fârız'ın söz ve anlam sanatlarını çok kullanması, özellikle de söz sanatlarından cinasa çok düşkün oluşu, en çok eleştirilen konulardan biri olsa da, bunu o dönemin şiir ve sanat anlayışında aramak lazımdır. Bu tür söz ve anlam sanatları şairin döneminde güzel karşılanırdı. Çünkü önceki şairlerin sözlerini değiştirip aktarmaktan başka özgün bir duygu ve düşüncesi olmayan o dönem şairleri, söz sanatları ve suni ibarelerle şiir icra ediyorlardı. (İbnü'l-Fârız, t.y., s. 5). Onun şiirlerini dil ve üslup açısından zayıf gören İbn

Hallikân (1978, ss. 454-456) ise bunu, mutasavvıfların mana için dil ve gramer hatalarını normal karşılamalarına bağlar.

2. BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA VE FARŞÇA ŞERHLERİ

Hamriyye kasidesine, tespit ettiğimiz kadarıyla, yedisi Arapça üçü Farsça ve sekizi Türkçe olmak üzere toplam on sekiz şerh yazılmıştır. Bunların dışında Kâtip Çelebî *Keşfu'z-Zunûn*'da (2014, s. 1338) “el-Kasîdetü'l-Hamriyye” başlığı altında dört şerhin adını daha vermektedir. Birincisi, İzzeddîn Mahmûd el-Kâşî'nin şerhi, ikincisi, 987 (1579/1580) yılında vefat eden Alemşâh Abdurrahman ibn Saçlı Emîr'in şerhi, üçüncüsü 1050 (1640/1641) yılından sonra vefat eden Kadı Sun'ullâh b. İbrâhîm'in şerhidir. Çelebî, Kadı Sun'ullâh bu eserinde İbn Kemâl'in Câmi'ye yönelttiği itirazlara kırk cevap vermiştir. Dördüncü şerh ise, Tabîb Muhammed b. Nâsır el-Hüseynî el-Geylânî'ye (ö.?) aittir. Eser, “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?” mealindeki ayetle başlamaktadır.

Araştırmalarımız sonucunda, İzzeddin Mahmûd el-Kâşî'nin (ö. 735/1334) Hamriyye şerhi üzerine yazılmış bir şerhine rastlamadık. Ancak kaynakların bu şerhi, Kâşî'nin (ö. 735/1334) İbnü'l-Fârız'ın “Tâiyye” kasidesine yazdığı şerhle karıştırmış olma ihtimali vardır. Emîr Saçlı'nın hamriyye kasidesine yazdığı şerh ise, İbnü'l-Fârız'ın mîmiyye/hamriyye kasidesine değil, Ebdu Su'ûd b. Muhammed İmâdî'nin;

E ba'de Selîmî matlabun ve merâmun

Ve dûne hevâhâ lev'atun ve garâmun

Selîmî'den sonra bir istek ve dileğim kalmadı. Onun aşkından başka bir acı ve arzum kalmadı.

matla beytiyle başlayan mîmiyye kasidesine yazdığı şerh olduğunu düşünüyoruz.¹ Nitekim Kâtip Çelebî'nin kendisi de “el-Kasîdetü'l-Mîmiyye” maddesinde bu kasidenin

¹ Ancak Bursalı Mehmed Tâhir (2000, ss. 357-358), Abdurrahman Alemşâh'ın hem İbnü'l-Fârız'ın hamriyye kasidesine hem de Ebû Suud'un mîmiyye kasidesine şerhi olduğunu belirtir.

982 (1574) yılında vefat eden Ebu's-su'ûd b. Muhammed el-Îmâdî'ye ait olduğunu ve Abdurrahman b. Saçlı Emîr (ö.987/1579-1580) ve ismini verdiği diğer iki kişi tarafından şerh edildiğini bildirir (2014, s. 1347). Bahsi geçen Kadı Sun'ullâh b. İbrâhîm'in şerhi ile Tabîb Muhabbed Geylânî'nin şerhleri hakkında ise başka herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

2.1. ARAPÇA ŞERHLER

Aşağıda kronolojik sıraya göre inceleyeceğimiz bu şerhlerden bir kısmı sadece kasideye yapılan şerh iken bir kısmı ise içinde Hamriyye kasidesinin de olduğu divanın tamamına yapılmış şerhtir. Şerh adı altında inceleyeceğimiz bu eserlerin bir kısmı sadece beyitlerin anlamını vermekten öteye geçmediği görülecektir.

2.1.1. Dâvûdu'l-Kayserî (ö. 751/1350) ¹

Kayseri'de doğduğu için Dâvûdu'l-Kayserî olarak şöhret bulan yazarın tam adı Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed'dir. Karaman'da doğduğunu söyleyen olsa da bu doğru değildir. Hakkında fazla bilgi olmayan Kayserî'nin 1260 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. İlk eğitimini Kayseri'de gördüğü düşünülen yazar, ihtisas için Kahire'ye gitmiş, üç-dört yıl kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür. Bir ara İran'a gitmiş, orada ünlü sûfî Abdürrezzâk Kâşânî (ö.730/1329) ile görüşmüş ve onun sayesinde tasavvufa meyletmiştir. Bunun dışında dönemin önemli kültür merkezlerinden olan Konya, Aksaray ve Bursa gibi şehirlere de seyahat ettiği düşünülmektedir.

Tasavvufun özellikle vahdet-i vücud anlayışını benimsemiş, İbnü'l-Arabî'nin meşhur *Fusûsu'l-Hikem*'i üzerine yazdığı şerhle ünü Anadolu'ya yayılmış, Orhan Gâzî'ye kadar ulaşmıştır. Orhan Gâzî tarafından, İznik'i fethi (731/1331) müteakip Osmanlı'nın ilk medresesi kabul edilen "Orhan Gazî" medresesine günlük otuz akçe maaşla müderris

¹ Dâvûdu'l-Kayserî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Bayraktar (1988, ss. 7-24)'dan özetlenmiştir.

olarak atanmıştır (1336/1337). Yaklaşık on beş sene bu görevde kalan Dâvûdu'l-Kayserî, 751/1350 yılında İznik'te vefat etmiştir.

Kayserî, fıkıh ve hadis gibi dinî ilimler konusundaki bilgisini geliştirmiş olmanın yanı sıra tasavvuf, kelâm ve felsefe alanında derinleştirmiştir. İbnü'l-Fârız, İbnü'l-Arabî ve Abdürrezzâk Kâşânî gibi mutasavvıfların vahdet-i vücud anlayışını benimseyen yazar, Aristo ve Ebü'l-Bereket el-Bağdâdî gibi Yunan ve İslam filozoflarını tenkit edecek derecede felsefî bilgiye sahip olup, vahdet-i vücud anlayışını felsefî açıdan yorumlayarak, bu görüşün Anadolu dışında, özellikle İran'da yayılmasına vesile olmuştur. Tasavvufî düşüncesinde İbnü'l-Arabî'yi takip etmiş, onun *Fusûsu'l-hikem*'ine yazdığı *Matla'u husûsı'l-kilem fî-ma'ânî'i Füsûsi'l-hikem* şerhiyle fikirlerini en iyi şekilde anlatmıştır. Öte yandan İbnü'l-Arabî'nin kurucusu olduğu “Ekberîye” tarikatının da mensubu olduğu kabul edilmektedir.

Müellife çok sayıda eser nispet edilmişse de *Matla'u husûsı'l-kilem fî-ma'ânî'i Füsûsi'l-hikem*, *Keşfü'l-hicâb an-keîlâmi Rabbi'l-erbâb*, *Tahkiku mâ'i'l-hayat ve keşfü esrari'z-zulümât*, *Şerhü'l-kasîdeti't-Tâiyye*, *Şerhü'l-kasîdeti'l-Mîmiyye*, *Nihayetü'l-beyan fî-dirayeti'z-zâman ve Esasu'l-vahdâniyye ve menbe'u'l-ferdâniyye* ona aitliği kabul edilen eserlerdir.

2.1.1.1. Şerhu'l-kasîdeti'l-Mîmiyye

Dâvûdu'l-Kayserî'nin, İlhanlı vezirlerinden Abdülkâfi b. Abdullah et-Tebrîzî'ye ithaf ettiği bu şerh, İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesi üzerine yazılan ilk şerhtir. Çalışmamızda da görüleceği üzere bu şerhe dair alıntı ve atıflar onun bu alandaki yetkinliğini göstermiştir. Nitekim Kâtip Çelebî (2014, s. 1338) de bunun iyi bir şerh olduğunu söylemiştir. Eser giriş ve şerh olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.1.1.2. Giriş Kısmı

Tâiyye kasidesinin şerhini bitirdikten sonra bir dostun isteği üzerine Hamriyye kasidesinin şerhine başladığını belirten Kayserî; kasidenin anlaşılmasının ancak “hakîkî muhabbet”in bilinmesiyle mümkün olacağını düşünmüş ve eserine hamt, salat ve selamdan sonra “muhabbetin hakikati”, “muhabbetin kısımları” ve “muhabbetin neticeleri” başlıkları altında bu konuyu ele almış, ardından şerh kısmına geçmiştir.

Muhabbetin Hakikati: Asıl muhabbet, Allah’ın zatına ait olan “zatî” muhabbettir. Kemâlâta ait bütün muhabbetlere kaynaklık eden bu muhabbet, şüphesiz ruhani ve cismani bütün varlığın ortaya çıkmasına sebep olan sıfatın muhabbetine temel teşkil etmektedir. Zatî muhabbet, Hakk’ın kendi zatını ve zatına ait kemâlâtı zatıyla idrakinden meydana gelmektedir. “Ehâdiyyet” mertebesinde olan bu muhabbette çeşitlilik ve kesret söz konusu değildir. Çünkü ehadiyyet mertebesinde, Hakk’ın zatından ayrı bir isim ve sıfat yoktur. Hakikatine ulaşılmaz böyle bir konuda akıl ve fikir yürütmek mümkün değildir.

İkincisi, “Vâhidiyyet” mertebesinde olan muhabbettir. Bu mertebede isim ve sıfatlar, zattan ve birbirinden farklılaştığı gibi bu mertebedeki muhabbet de zattan ve tüm isim ve sıfattan farklılaşır. İlahî ilimde hakikati farklı olarak tezahür eden isim ve sıfatlar varlık aynasında da çoklu şekilde varlık gösterirler. Vâhidiyyet mertebesinde olan ve kâinatta açık ve belirgin olarak varlık gösteren bir muhabbet de ancak onu tadan ve manasını idrak eden bir nefiste tecelli edebilir. Nefis, ruh ve kalbin her birisi, onu temizliği nispetinde idrak eder. Semâ, lezzetini anlamayan ahmağa tarif edilmez. Muhabbeti, dertli ve tutkun olandan başkası bilmez. Bununla birlikte eşyanın hakikatini tanımlar yoluyla tasavvuf etmeyi alışkanlık hâline getirmiş kimse sevgiyi gereği gibi bulamaz.

Üçüncü bir görüş hukemâyâ aittir. Bunlar muhabbeti, zatın huzuru tasavvur edildiği sırasında ortaya çıkan “ibtihâc” (sevinç) olarak tarif etmişlerdir. Bu durumda muhabbet ancak bazı durumlarda ortaya çıkar. Seven, sevgiliden ayrı düştüğü zamanlarda da muhabbeti devam etse de sevinçli değildir. Çünkü sevinç ancak sevgilinin varlığı ile yüz yüze olduğu tasavvuru sırasında ortaya çıkar. Öyleyse bu, muhabbetin ayrılmaz bir parçası değil ve muhabbet için bir tarif olamaz.

Bazıları muhabbeti, sevgilinin kusurlarını görmezden gelmek olarak tarif etmiştir. Böyle bir muhabbet ancak dünyevi muhabbetler için geçerlidir. Çünkü kusur veya kusurlu olma imkânı ile bunları görmezden gelmek, ancak muhtaç varlıklar için geçerlidir.

Bazı tabipler ise muhabbeti, insanı güzel düşünmeye sevk eden vesveseli bir hastalık olarak tanımlamışlardır. Böyle bir muhabbet ancak birtakım etkilerin sonucu olarak ortaya çıkan muhabbet türleri için doğrudur.

Hüseyin Hallâc (ö.309/911) gibi zevk sahibi bazı kişiler, muhabbeti sonsuz bir sıfat ve ezeli bir inayet olarak tanımlamışlardır. Onlara göre ezeli inayet olmasaydı iman ve kitabın ne olduğu bilinmezdi. Amr b. Osman el-Mekkî ise muhabbetin, Allah'ın mümin halis kullarının kalbine bıraktığı bir sır olduğunu söylemiştir. Bu iki görüş, aklın ve anlayışın hakikatini kavrayamadığı ilahî muhabbeti işaret eder.

Kayserî'ye göre muhabbet, her ne kadar gereği gibi anlaşılmayan ve kavranmayan bir manaya gelse de gerçekte tezahür ettiği şeylere bağlı olarak çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır.

İlahî muhabbet, İlahî hakikatten ibarettir. İlahî muhabbetin bir şeyle ilişkisi, o şeyin başkasından üstün olmasını ve o onun kemâle ulaşmasını sağlar. Dünyevî muhabbet ise sevilen şeyin herhangi bir hâliyle veya kemâliyle ilgili olsa da aslında o şeyin kendisine göre mükemmeli taleb etmesinden ibarettir. Bu tarife göre muhabbet mevcûdâtta tasavvur edilen bütün her şeye sirayet etmiştir.

Muhabbetin Kısımları: Muhabbeti; zatî, sıfatî, esmaî, efalî ve asarî olmak üzere beş kısma ayırır.

Zatî muhabbet: Sıfatî, esmaî ve diğer muhabbetlerin aslını oluşturan bu muhabbet, ilahî zâtın idrak ve talebi ile ortaya çıkan, ehadiyyet mertebesindeki muhabbettir. Sıfatî muhabbet: İlahî zattan, sıfatlardan her birinin talebiyle isim ve sıfatlarından ortaya çıkan

muhabbettir. Esmâ muhabbet: İlâhî isimlerin birinin istenmesi ile ortaya çıkan muhabbettir. Efalî muhabbet: İlâhî tasarrufun talep edilmesiyle Allah'ın cemâl ve celâl isimlerinde tezahür eden muhabbettir. Esmâ ve sıfatî muhabbet, kâinatın ortaya çıkmasını gerekli kılan muhabbettir. Ancak zatî muhabbet Allâh'ın zatı gibi bütün âlemlerin varlığından müstağnidir.

Asarî muhabbet: Kâinata tezahür eden muhabbettir. Mukarrebin melekler denilen mücerret ruhlar arasındaki muhabbet en yüce olanıdır. Daha sonra sırasıyla diğer semavi nefisler ile tabii ve unsurî felekler arasında, sonra insanî, mücerred nefisler arasında, sonra varlık alemindeki basit ve mürekkep bütün unsurlar arasındaki muhabbettir. Bu muhabbet cansızlar arasında olduğu gibi kimi zaman gizli, kimi zaman da canlılar arasında olduğu gibi açıktır. Dolayısıyla var olan her şeyde bir aşk ve muhabbet vardır. Bu muhabbet Allah'ta asıl, diğer varlıklardaki O'na tabidir. Daha sonra isimlerin ve sıfatların muhabbeti, ardında fiillerin ve eserlerinin muhabbeti gelmektedir. En düşük muhabbet ise eserlerin muhabbetidir bunların içinde de en düşüğü şehvete dair muhabbettir.

Muhabbetin Neticeleri: İlâhî muhabbetin neticesinde, ilahî muhabbet, mahbûbunu diğer varlıklardan seçkin ve üstün kılar. Kul, Allâh'ı sevdiğinden dolayı onu mâsivâyâ tercih eder. Bütün hükümlerine itaat eder ve her açıdan Allâh'tan başka ilah olmadığına ikrar getirip lütfuna da kahrına da rıza gösterir. Allah'ın sevdiği her şeye muhabbet duyar. Bu muhabbet bu şekilde devam ettiği takdirde kulda meydana gelen vecd, sarhoşluk ve aşk, onu kendi varlığını ve zatını Allâh'ın varlığında ve zatında yok etmesi neticesinde sonsuz ve ezeli bir varlığa kavuşturur.

2.1.1.3. Şerh Kısmı

Mukaddimedden sonra eserin ikinci kısmını oluşturan şerhe geçmiş, kasideyi beyitler hâlinde ele almıştır. Her beyitten sonra bütün kelimeleri açıklamak yerine beytin anlaşılmasına katkı sağlayacak kelimeleri anlamlandırdıktan sonra mukaddimede belirtilen anlayış doğrultusunda şerh etmiştir.

Kayserî'nin, basma eserlerde 41 beyitten oluşan kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiş olması, yazma nüshalardaki beyit sayısındaki farklılıktan kaynaklanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Hamriyye kasidesinin beyit sayısı, birçok nüshada 33 iken bazı nüshalarda 40 veya 41 beyittir. Nitekim Nâblusî, bazı dostların isteği üzerine, sadece bazı nüshalarda yer alan beyitlerin yedisi¹ üzerine *Lem'atünnûr'il-mudiyye fi-şerhi'l-ebyâti's-sebati mine'l-hamriyeti'l-Fâriziye*² adlı müstakil bir şerh yazması da bunu göstermektedir. Farsça şerhler bölümünde de görüleceği üzere Hemedânî ise kasidenin sadece 32 beytini şerh etmiştir.

Netice itibarıyla, yeri geldikçe de hatırlatılacağı üzere, daha sonra gelen şârihlerin bir kısmı 41 beytin tamamını şerh ederken diğer bir kısmı sadece 33 beyti şerh etme yolunu tercih etmiştir.

Kayserî'nin başvurduğu kaynakların başında ayet ve hadisler gelmektedir. Kayserî, ayet ve hadisleri doğrudan alıntılama yoluna başvurduğu gibi iktibas yoluna da başvurmuştur. İktibas yoluyla alıntılacağı ayet ve hadislerde, şerhteki yoruma uyum sağlamak amacıyla, zaman zaman yaptığı ekleme-çıkarma ve kelime değişiklikleriyle bazı tasarruflarda bulunmuştur. Yapılan bu tasarruflar neticesinde metinler bazen aslından tamamen uzaklaştığı için konuya vâkıf olmayan biri, söz konusu ayet ve hadise işaret edildiğini anlamakta zorlanabilir. Doğrudan yaptığı alıntılarda da bazen farklı surelerdeki benzer ayetlerin birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bunun nakledilen ayet ve hadislerin konuya uyum sağlaması için yapıldığı gibi, ilgili kaynaklara başvurulmadan ezberden yazıldığı için de olabileceği tahmin edilmektedir.

İkinci derecedeki kaynaklara gelince, konuya açıklık getirebilecek manzum ve mensur her türlü söz ve yazıya başvurulduğunu söyleyebiliriz. İbnü'l-Fâriz, Sühreverdî, Ebu

¹ 23-30 arasında yer alan sekiz beytin ilk yedisini şerh etmiştir.

² İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Demirbaş: OE Yz 0783 08, Yer Numarası: 892.71 892.711, (67b-72a).

Nuvâs, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebubekr-i Şiblî, Hz. Alî, Hasan b. Sâbit ve Mihyâr Deylemi başvuru alan isimler arasındadır.

Eserin Türkiye’de ve yurt dışında çok sayıda yazma nüshaları mevcuttur. Sadece Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bazı nüshaları şunlardır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, 4075, (126-139 vr.)
2. Esad Efendi, 3782, (111-115 vr.)
3. Esad Efendi, 888, (115-125 vr.)
4. Fatih, 5431, (114-145 vr.)
5. Hacı Mahmud Efendi, 3146, (27 vr.)
6. Hacı Mahmud Efendi, 3708, (13 vr.)
7. Hacı Mahmud Efendi, 3887, (32 vr.)
8. Halet Efendi, 0818, (115-129 vr.)
9. Lala İsmail, 706, (445-457 vr.)
10. Laleli, 147, (116-135 vr.)
11. Laleli, 3706, (194-215 vr.)
12. Laleli, 3706, (194-215 vr.)
13. Laleli, 3733, (84-101 vr.)
14. Reisülküttab, 1174, (150-162 vr.)
15. Şehid Ali Paşa, 2758, (102-112 vr.)
16. Tahir Ağa Tekke, 142, (41-62 vr.)
17. Tahir Ağa Tekke, 269, (11b-16b vr.)
18. Süleymaniye, 1028/28 (322a-337a vr.)
19. Reşit Efendi, 858, (179b-192b vr.)

Mehmet Bayrakdar (1991), son iki nüshayı esas almak suretiyle şerhin başına Dâvûdu’l-Kayserî’nin hayatı, eserleri ve önemini belirten bir mukaddime ile birlikte Arapça yayımlamıştır. Ayrıca Turan Koç ve Mehmet Çetinkaya tarafından *Aşk Şarabı ve Hayat, Kasîde-i Hamriyye Şerhi* (2011) adıyla Türkçeye tercümesi yapılmıştır

2.1.2. İbnü'l-Kemâl (ö. 940/1534)¹

Adı Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa'dır. Dedesine nispetle İbnü'l-Kemâl veya Kemalpaşazade olarak anılır. 3 Zilkade 873 (15 Mayıs 1469) yılında dünyaya gelen İbnü'l-Kemâl'in doğum yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Dedesi Osmanlı devletinin bürokrat sınıfındandır. Çocukluğu iyi bir evde geçen İbnü'l-Kemâl gençliğinde ilimle meşgul olur. Sonra asker sınıfına katılır. Sultan Bayezid ile katıldığı bir seferde vezir Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın olduğu bir toplantıda Filibe Medresesi'nin müderrisi Molla Lütî'nin (ö.900/1495) Evrenesoğlu Ahmed Bey gibi paşalardan daha çok itibar edildiğini görünce ilmiye sınıfına katılmaya karar verir. Sefer dönüşünde Edirne Darü'l-hadis'inde müderrislik görevine tayin edilen Molla Lütî'den ders alır. Daha sonra Molla Kastelânî (ö.901/1495), Molla Hatipzâde, Molla Muarrifzâde'den ders alarak tahsilini tamamladıktan sonra Edirne'de Ali Bey (Taşlık) medresesine müderris olarak atanır. Bu arada kendisine 33000 akçe ile Osmanlı tarihi yazma görevi verilir. Daha sonra sırasıyla 1505'te Üsküp'te İshak Paşa medresesi, bir yıl sonra Edirne'de Halebiyye medresesi ve Üç Şerefeli medreselerin birinde, 1508/1509'da İstanbul'da Sahn-ı Semân medreselerin birinde müderrislik yapar. Yine 1511 /1512'de Edirne'deki Sultan Bâyezid medresesinde müderrislik yaptıktan sonra 1515'te Edirne kadısı ardından 1516'da Anadolu Kazaskerliğine atanır. Bu görevinden de azledildikten sonra 1520 senesinde Edirne'deki Dârü'l-hadîs medresesine ardından 1522'de Sultan Bâyezid medresesine ikinci defa müderris olarak atanır. Son olarak 1526'da Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin vefatı üzerine Şeyhülislam olur. Bu görevde iken 16 Nisan 1534 tarihinde İstanbul'da vefat eder

Dil, Edebiyat, Tarih, Akaid, Kelam, Felsefe, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tefsir ve Tasavvuf alanında Arapça, Farsça ve Türkçe çok sayıda eser kaleme almıştır. Cemil el-Azm 214, Brockelmann 179, Nihal Atsız 209, Şamil Öçal 226 adet eseri olduğunu söylemektedir.

¹ İbnü'l-Kemâl'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Taşköprüzade (1989, ss. 381-385), Turan (2002, s. 238) ve Çelebî (2002, s. 245)'den istifade edilmiştir.

Bunların bir kısmı müstakil teliflerden, bir kısmı diğer eserlerinin bölümlerinden, aynı eserin değişik isimle kaydedilmiş şekliinden, şerh ve haşiyelerden oluşmaktadır.

2.1.2.1.Şerhu'l-kasîdeti'l-Hamriyye

Ortalama on varak civarındadır. Yazıldıktan sonra çok ilgi görmüştür. Bu eserin ne kadar ilgi gördüğü, kütüphane kataloglarında tespit ettiğimiz nüshalar ile Konur'un (1992, s. 15) İbnü'l-Kemâl'in şerhi üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde verdiği farklı nüshaları eklediğimiz zaman sadece Türkiye'deki kütüphanelerde sekseni aşkın yazma nüshanın karşımıza çıkmasından anlaşılmaktadır.

Atıf Efendi, 2816, 144-150 vr.

Atıf Efendi, 2806, 65-78 vr.

Atıf Efendi, 2847, 53-64 vr.

Atıf Efendi, 2851

Beyazıt Devlet, Beyazıt, 3431, 10 vr.

Beyazıt Devlet, Velîyüddin Efendi, 3236, 94a-103b vr.

Beyazıt Devlet, Velîyüddin Efendi, 3246, 88b-100b vr., 990.

Köprülü, Ahmed Paşa, 330, 108-122 vr.

Köprülü, Ahmed Paşa, 330, 297-312 vr.

Köprülü, Fazıl Ahmed Paşa, 001602, 117-120 vr.

Köprülü, Fazıl Ahmed Paşa, 1580, 185-192 vr.

Nurosmaniye, 4023, 1 c. (1-40yp vr.)

Nurosmaniye, 4023, 1 c. (40 vr.)

Nurosmaniye, 4024, 1 c. (1-22yp vr.)

Nurosmaniye, 4024, 1 c. (22 vr.)

Nurosmaniye, 4976, 1 c. (23-30 vr.)

Nurosmaniye, 4976, 1 c. (23-30 vr.)

Süleymaniye, 4820, 108-116 vr.

Süleymaniye, Hüsrev Paşa, 600, 80-91 vr.

Süleymaniye, Aşir Efendi, 278, 61-81 vr., 1009.

- Süleymaniye, A-Tekelioğlu, 708, 122-133 vr.
- Süleymaniye, Ayasofya, 4797, 198-210 vr.
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 1743, 59-71 vr., 1110
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 2114,. 59-75 vr., 968
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 2201, 1-8 vr.
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 25, 36-45 vr.
- Süleymaniye, Beşir Ağa(eyüp), 199, 10-19 vr.
- Süleymaniye, Beşir Ağa(eyüp), 199, 10-19 vr.
- Süleymaniye, Carullah , 2105, 1-6 vr.
- Süleymaniye, Carullah, 2086, 46-55 vr.
- Süleymaniye, Darülmecnevi, 196, 19 vr., 1028
- Süleymaniye, Düğümlü Baba, 351
- Süleymaniye, Düğümlü Baba, 441, 1-23 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3682, 131-135 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 1447, 278-285 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3546, 27-36 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3548, 48-59 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3587, 48-58 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3652, 72-81 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3692, 171-176 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3787, 46-50 vr.
- Süleymaniye, Fatih, 5337, 61-69 vr.
- Süleymaniye, Giresun Yazmala, 100, 82-96 vr.
- Süleymaniye, H. Hüsnü Paşa, 121, 237-247 vr.
- Süleymaniye, H. Hüsnü Paşa, 65, 164-176 vr.
- Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 3711, 9 vr.
- Süleymaniye, Halet Efendi, 799, 294-301 vr., 1022.
- Süleymaniye, Halet Efendi, 818, 101-113 vr.
- Süleymaniye, Halet Efendi, 822, 106-113 vr.
- Süleymaniye, Hamidiye, 186, 87-93 vr.
- Süleymaniye, Kasidecizade Süleyman, 677, 258-269 vr.

- Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa, 1024, 419-429 vr.
- Süleymaniye, Lala İsmail, 732, 1-16 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 2433, 72-83 vr., 965
- Süleymaniye, Laleli, 3645, 55-68 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 3698, 6-19 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 3707, 55-69 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 3710, 23-33 vr.
- Süleymaniye, Musalla Medrese, 2030, 122-135 vr.
- Süleymaniye, Nafiz Paşa, 1506, 128-134 vr.
- Süleymaniye, Pertev Paşa, 621, 87b-93b vr.
- Süleymaniye, Reisülküttab, 1158, 249-253 vr.
- Süleymaniye, Reisülküttab, 493, 144-162 vr., 1037
- Süleymaniye, Reşid Efendi, 1005, 3-10 vr.
- Süleymaniye, Reşid Efendi, 1031, 131-147 vr.
- Süleymaniye, Reşid Efendi, 858, 167-177 vr.
- Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 2737, 29-40 vr.
- Ali Emîrî Efendi, 1001, 156-193 vr.
- Ayasofya 4820, 108-116 vr.
- Bağdatlı Vehbi, 2041, 243-244 vr.
- Esad Efendi, 3519, 48-59 vr.
- Murad Molla, 1831, 271-279 vr.
- Murad Molla, 1834, 167-175 vr.
- Râgib Paşa, 14060, 31-38 vr.
- Revan, 2032, 355-364 vr.
- Revan, 2037, 48-57 vr.
- Üniversite (Arapça), 1589, 236-256 vr. Zahriyedeki kayda göre müellif yazısı.
- Üniversite (Arapça), 3691, 64-72 vr.
- Üniversite (Arapça), 422, 148-160 vr.
- Üniversite (Arapça), 6404, 162-170 vr.
- İBB. Atatürk Kitaplığı, 892.71 892.71 962 H. 1, 19-24 vr. 962

2.1.2.1.1. Giriş Kısmı

Çalışmasına besmeleyle başlayan İbnü'l-Kemâl, herhangi bir mukaddime yazmadan beyitlerin şerhine geçmiştir.

2.1.2.1.2. Şerh Kısmı

Önceki şârihlerin 41 beyit olan kasidenin sadece 33 beytini şerh etme geleneği İbnü'l-Kemâl tarafından da sürdürülmüştür. Kasideyi beyitler hâlinde şerh eden İbnü'l-Kemâl, tamamen dil ve gramer açısından incelemiştir. Beyitlerde geçen kelimelerin manaları ve irapları üzerinde durmuştur. Zaman zaman ayetlerle bunları istişhâd yoluna gitmişse de daha çok dil ve belâgat alanında önemli kabul edilen kaynaklardan örnek vermiş ve onların görüşlerine başvurmuştur. Kelimelere verdikleri farklı manaları kaydedip bunları tenkide tabi tutmuş ve hangisinin isabetli olacağını yine bu alanda söz sahibi olan mercilere başvurarak görüşünü belirtmiştir. Bu bağlamda, ilgi çekecek en önemli hususlardan biri, İbnü'l-Kemâl'in isim vermeden Molla Câmi'ye yönelttiği itirazlardır. Yaptığı itirazların havada kalmaması için de yukarıda söylediğimiz gibi, bu alanda otorite kabul edilen eserlerden alıntılar yaparak altını doldurmuştur. Bu sayede, hacim olarak on varak civarında olan şerhte çok sayıda isim ve eserin adı geçmektedir.

Başvurduğu kaynakların belli bir kısmını burada zikretmeden önce şunu da belirtmek gerekir ki İbnü'l-Kemâl'in çalışmasında kaynak göstermesi, sahip olduğu akademik bakış açısının bir göstergesidir. Öte yandan, çoğu zaman sadece yazarın veya eserin ismini zikretmekle yetinmiş olması, bu tür eserlerin bilindik eserler olmasından kaynaklanmış olmalıdır. İbnü'l-Kemâl'in başvurduğu belli başlı kaynaklar şunlardır:

Cevherî: Kelime tahlillerinde başvurduğu en önemli kaynak, İsmâil b. Nasr b. Hammâd el-Cevherî (ö.398/)'nin *Sihâh* adıyla şöhret bulan *Tâcû'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye* adlı Arapça sözlüğüdür. İbnü'l-Kemâl, Cevherî'den yaptığı alıntılarda bazen “Kâle'l-Cevherî” (Cevherî dedi ki) diyerek ileri sürdüğü görüşünü *Sihâh*'taki bilgilerle

desteklemiş; bazen de alıntıyı bitirdikten sonra ilgili kısmı Cevherî'den aldığını söylemek için “zekerehü'l-Cevherî” (Cevherî zikretti) diyerek başvurduğu kaynağa atıfta bulunmuştur. Kimi zaman da hiçbir şey söylemeden alıntı yaptığını ancak biz sözlükteki bilgilerle karşılaştırdığımızda anlıyoruz.

Görebildiğimiz kadarıyla yaptığı alıntılarda genelde değişiklik yapmadan doğrudan alıntılama yöntemine başvurmuştur. Bunun yanında alıntının nerden başladığını veya nerede bittiğini kestirmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bunu da ancak ilgili kaynağa baktığımızda görebiliyoruz.

İbnü'l-Kemâl kelime anlamlarının çoğunu Cevherî'den istifade etmiş olsa da zaman zaman ona da itirazları olmuştur. Örneğin Cevherî'nin “hemm” kelimesini “hüzün” kelimesiyle tefsir etmesini doğru bulmamış, bu iki kelime arasında ince bir farkın olduğunu belirtmiştir. Yine “kef” (avuç) kelimesinin elle dokunma anlamına gelen “lems” manasına indirgemesini doğru bulmayarak, Kaşanî tefsirinden naklen Vâhidî'nin bu konudaki görüşünü ileri sürmüştür.

Râgıbü'l-İsfehânî: İbnü'l-Kemâl'in başvurduğu ikinci bir kaynak, şerh sırasında “kâle'r-Râgıb” veya “zekerehü'r-Râgıb” dediği, *Râgıbü'l-İsfehânî*'nin eserlerinden *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'ân* adlı çalışmasıdır. Mesela ikinci beyitteki “mezc” kelimesinin açıklamasını yaparken, bu kelimenin yakın anlamlısı olan “halt” kelimesiyle arasındaki farkı belirtmek için bu eserden istifade ettiğini göstermiştir.¹ Aynı şekilde *Râgıbü'l-İsfehânî*'nin “Mukaddimetü câmiî't-tefâsir” adlı çalışması ile “ez-Zerî'a ilâ-mekârimi's-şerî'a” adlı eseri İbnü'l-Kemâlî'in başvurduğu kaynaklar arasındadır.²

Zemahşerî: İbnü'l-Kemâl'in başvurduğu eserlerden bir tanesi Ebü'l-kâsım câru'l-lâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin kısaca *Keşşâf* adıyla şöhret bulan *el-Keşşâf an-hakâiki't-tenzîl ve uyûnü'l-akâvîl fî-vücûhi't-te'vîl* adlı tefsiridir. İbnü'l-Kemâl, alıntı

¹ “halt” maddesini Râgıb (2009)'nin eserinde görmek için bk. s.293

² 19 beyitte geçen الجود kelimesinin açıklaması için İsfehânî (1980, s. 291)'den yararlanmıştır.

sırasında bazen sure adını verirken bazen sadece ayetteki kelimeyi zikretmiştir. Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâga*¹ adlı eseri ile *el-Fâik fî-garibi'l-hadîs* adlı eseri de İbnü'l-Kemâl'in istifade ettiği kaynaklardandır.

Câmî: İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesine yazdığı “Levâmi’-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye” adlı Farsça şerhidir. İbnü'l-Kemâl'in şerh boyunca isim vermeden genelde, “ve men” (kim ki) sözünden sonra Câmî'nin ileri sürdüğü görüşe işaret etmiş, devamında da sunduğu delillerle Câmî'nin görüşünü reddetmiştir. Mesela üçüncü beyitte geçen “şezâ” kelimesinin anlamını Cevherî'den naklederek, bu kelimenin keskin koku anlamına geldiğini belirtir. Ardından Câmî'yi kast ederek, bu kelimeyi güzel koku ile tefsir eden kişinin kelimeyi keskinlik manasından uzaklaştırmak ve onu sadece güzel koku manasıyla sınırlandırmak suretiyle iki açıdan yanıldığını söyler. Böylece yirmi yerde aynı şekilde isim vermeden Câmî'nin görüşlerine itirazlarda bulunarak tartışmacı bir üslup izler.

Çelebî'ye (2014, s. 1338) göre 1050'den sonra vefat eden Kadı Sun'ullâh b. İbrâhîm Hamriyye üzerine yazdığı şerhte İbn Kemâl'in Câmî'ye yönelttiği itirazlara kırk cevap vermiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere böyle bir şerh henüz bulunamamıştır.

Mutarrizî: İbnü'l-Kemâl'in kelime anlamlarında Cevherî'den sonra başvurduğu en önemli kaynağı Ebü'l-Feth Burhâneddîn Mutarrizî'nin kısaca *el-Mugrib* olarak bilinen *el-Muğrib fî-tertîbi'l-mu'rib* adlı sözlüğüdür.

İbnü'l-Hişâm: İbnü'l-Kemâl alıntı yaptığı diğer bir eser, sarf ve nahiv alanında yazılan İbnü'l-Hişâm'ın “Şüzûrû'z-zeheb” adlı eseridir. İbnü'l-Kemâl hem eserin hem de yazarın adını vererek alıntı yapmıştır.

¹ Arapça mecazlar sözlüğüdür. Kelimelerin terkip halindeki kullanımları esas alınarak düzenlenmiştir.

Serahsî'nin es-Siyeru'l-Kebîr'i: on yedinci beyitteki “livâ” kelimesi üzerinde dururken başvurduğu kaynaklardan bir tanesidir. Yazar ve eser adını verdiği gibi kelimenin geçtiği “bâb”ı da vermiştir.

Bu eserler kadar sık olmasa da *Taftâzânî ve Telvîh'i*, *İbnü's-Sikkât ve Islahu'l-Mantık'ı*, *Yâkûtü'l-Hamevî ve Mu'cemü'l-Büldân'ı*, *Merzûkî ve Şerhü'l-Hamâse'si*, *Harîrî ve Dürretü'l-Havâs'ı*, *Ebû Ubeyde, Sîbeveyhi, Sahibü'l-Kâmûs, Herevi, Şerhü'l-Muallakât ve Enbârî* şerhte adı geçen yazar ve eserlerdendir.

İlahî muhabbeti konu alan Hamriyye kasidesini, daha önce Muhammed Hemedânî, Abdurrahman Câmî, İdrîs-i Bitlîsî ve Dâvûdu'l-Kayserî gibi şârihler, felsefî ve tasavvufî açıdan şerh edip kasidenin bâtınî manası üzerinde dururken; İbnü'l-Kemâl'in bu kasideyi sadece zahirî manasıyla şerh edip incelemiş olmasında, onun medrese kültürüyle yetişmiş olmasının yanı sıra dönemin siyasal ve kültürel atmosferin de rolü olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim devlet adamı ve Şeyhülislam olan İbnü'l-Kemâl, İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıflar hakkındaki görüşleri olumlu olmakla birlikte bazı tarikat önderlerinin aleyhine fetvaları da söz konusu olmuştur.

2.1.3. Sibtu'l-Marsafî (ö.965-66/1558-59)

Sibtu'l-Marsafî olarak tanınan yazarın adı, gerek müellifin eserinde gerekse hakkında bilgi veren kaynaklarda, Muhammed Zeynelâbidîn b. Muhammed el-Gumrî Sibtu'l-Marsafî eş-Şâfî'î el-Eş'arî olarak geçer (Bağdatlı, 1951b, s. 246). Eserin girişinde ayrıca Şâzelî tarikatının Medenî koluna bağlı olduğunu da belirtmiştir. Mısırlı edip ve mutasavvıf olan Marsafî, 965/1558 (Bagdâdî, t.y, s. 230; Kehhâle, 1993, s. 666) veya 966/1559 (Bağdatlı, 1951b, s. 246; Ziriklâ, 2002, s. 58) senesinde vefat etmiştir.

Müellifin, şerhin girişinde ifade ettiği üzere, elliyi aşkın eseri vardır. *el-İbrîzü'l-hâlis fî-fezâ'ili'l-besmele ve sûreti'l-İhlâs*, *el-Behcetü'l-ünsiyye fî'l-ferâseti'l-insâniyye*, *el-Cilvetü fî-beyânî aksâmi'l-keşfi ve'l-izleti ve'l-halve*, *Dâ'iyü'l-felâh ilâ-sebîli'n-necâh*,

Takdîsü'l-fü'âd an-i'tikâdi'l-hulûl ve'l-ittihâd, el-Fethü'l-vefâ, Divan, el-Fethü'l-Mekkiyi'l-fâ'iz bi-şerhi yâ'yyeti İbni'l-Fârız, el-Cevherü'l-hâlis fî-ecvibeti mesâili kelimetü'l-ahlâk, Refu'l-iltibâs ve'l-eşkâl fî'l-cevâbi an-mana'l-visâl ve'l-ittisâl, el-Edilletü'l-behiyye alâ-efzaliyyeti hayri'l-beriyye ve çalışmamızın konusu olan ez-Zecâcetü'l-bellûriyye fî-şerhi'l-kasîdeti'l-Hamriyye bunlardan bazılarıdır.

2.1.3.1.ez-Zeccâcetü'l-billûriyye fî-şerhi'l-kasîdeti'l-Hamriyye

Ezheriyye'de bulunan yazma eser 959 (1552) senesinde tamamlanmıştır. 23 varaktan oluşan bir nüshası Tunus'tadır (Ziriklâ, 2002, ss. 58-59). Elimizde bulunan iki nüshada¹ bitirme tarihi 8 Zi'l-hicce 959 (25 Kasım 1552 Cuma) tarihi olarak kaydedilmiştir.

2.1.3.1.1. Giriş Kısmı

Cuma günü sabah namazının ardında yapılan zikir meclisinden sonra kalbine gelen bir vâridât üzerine şerhe başlayan Marsafî, eserin girişinde, “İnsanlarla akıllarının ermediği konularda konuşmayın, aksi takdirde Allah'ı ve resulünü yalanlar bunu da siz istemezsiniz” mealindeki hadisten hareketle ilahî sırları ifşa etmenin küfür olduğunu, bu yüzden bu şerhteki hakikat sırlarını, tenkit ve taassup ehli için değil, bu hakikatleri anlayan tasavvuf ehli için şerh ettiğini belirtir. Bu eseri yazmaktaki gayesi, ilahî rızaya mazhar olup sonunda Hakk'ın cemâline bakmaya nail olmaktır.

2.1.3.1.2. Şerh Kısmı

Şerhe başlamadan önce Allah'ın iki türlü tecellisi vardır. Birincisi gaybî ilmî tecellidir. İkincisi şuhudî varlık tecellisidir. Bu iki tecelliden çok sayıda tecelli ortaya çıkar. Buna göre kasidenin birinci beytindeki şaraptan maksat ruhlar aleminde süt ve içki şeklinde

¹ İki nüshasını inceleyebildik. Birincisi, Mısır milli kütüphanede Timur şiiri, 842 numaralı, 46 vr., ikincisi: Almanya Leipzig Üniversitesinde bulunan 22 vr.

hakîkî bir içecek içtik veya birinci tecelli ile istidadî ve vîcdânî bir içecek içtik demek olur. Buna göre “elest” hitabını duyunca onun lezzetinden oluşan sarhoşluk ya hakîkî bir sarhoşluk ya istidadî ya da vîcdanî bir sarhoşluk olur.

Eseri beyitler hâlinde şerh eden Marsafî, önceki şârihler gibi sadece otuz üç beyti şerh etmiştir. Beyitteki kelime ve kelime gruplarını gramer kurallarına boğmadan parçalar hâlinde anlamlandırdıktan sonra genelde “telhis” başlığıyla beytin hûlasasını verip ardından tasavvufî mana üzerinde durmuştur.

Mesela ikinci beyti şerh ederken İbnü'l-Fârîz'ın zahîrî manaya göre “ke's” (kadeh)'i hızlı dönmesinden ve içindeki şaraptan dolayı “bedr” (dolunay)'e; saf, parlak ve kabaran şarabı güneş ışığına, kadeh tutan sakinin parmaklarını hilâle, şaraptaki kabarcıkların dönmelerini yıldıza benzetmiş olabileceği gibi; “ke'si” yuvarlak olup ışığını güneşten almasından dolayı “bedr”e; “şarab”ı, saçtığı ışık ve sağladığı faydalardan dolayı “güneş”e; hızlı dolaşmasından dolayı “saki”yi “hilal”e; karıştırıldığında oluşan kabarcıkları yıldıza benzetmiş olabileceğini söyler. Ardından “Lâmi” başlığı altında İbnü'l-Fârîz'ın kastettiği muhtemel tasavvufî manayı özet olarak şöyle verir:

Hız. Peygamberin sinesinden gelen rabbanî ilmin varisi olan şeyhin kalbi, Hak nuruyla dolu olmasından dolayı, şarap kadehi gibi dolu olan dolunaya benzer. Buna göre güneşten maksat Hak sırlarının parlayan nurlarıdır. Sakiye benzeyen hilâlden maksat, kalbi müjdeleyen irade nurlarıdır. Çünkü irâde, müridi harekete geçiren en önemli unsurdur. Saki, nedimlerin teşvikiyle kadehi hızlı dolaştırdığı gibi irade de saliki merhaleleri kat etmede teşvik eder. Mezceden maksat vusulün ilk mertebesidir. Su kabarcığına benzeyen yıldızlardan maksat ise mükâşefe sırasında gayri ihtiyari meydana gelen kerametlerdir. Ya da kadehe şarap doldurulduğu sırada meydana gelen kabarcıklar gibi, mürşidin iradesi dışında çoğalan müritler kast edilmiştir. İlk başlarda hilal şeklinde olan ay, güneş ışığından istifade ederek zamanla dolunaya dönüştüğü gibi müridin kalbi de riyazet sayesinde en yüce dereceye yükselerek Hakk'ın nazarının yansıdığı parlak bir aynaya dönüşür.

Bu şerhte öne çıkacak en önemli husus, yazarın şerh esnasında ele aldığı tasavvufi meselelerdir. “Telhis” başlığıyla beytin zahirî manasını açıklayan yazar; “lamî”, “tenvir”, “tahkik”, “tenbîh”, “meşreb”, “fâide” ve “keşf” gibi başlıklar altında beytin tasavvufi manasına ve çeşitli tasavvufi konulara yer verir.

Şârihin bu başlıklar altında yaptığı açıklamalar ve yorumlamalar sayesinde şerh, kimi zaman metin bağlamından uzaklaşarak tasavvufi görüş ve meselelerin serdedildiği mecra hâline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bazen de soru cevap yöntemiyle ihtilaflı konulara cevap aranmıştır. Fikir vermesi açısından şerhte işlenen konulardan bazılarını özetleyerek burada vermeye çalışacağız.

“Sekr” ile “gaybet” arasındaki fark, sekr tecellisi gaybet tecellisinden daha güçlü ve daimîdir. Gaybet daimî değildir. Sekr şuurun gitmesidir çoğunlukla şarapla olur. Bazen gazap ve aşktan dolayı da sekr olur.

Vâsilûn iki kısma ayrılır. Birincisi muhabbet şarabıyla cezbe hâlinde olup bütün benliğini kaybedip cem denizinde gark olmuş kimselerdir ki ilim, akıl bağından kurtulup tarikat adabının ve şeriat hükümlerinin sorumluluğu üzerinde kalkmış kimselerdir. Onlar ceberut diyarının sakinleridirler. Onların kendilerinden bile haberleri yoktur. Başkalarıyla meşgul olamazlar. İkincisi: ilk başta vüsûlde kendilerinden geçmiş kimselerin sonradan ezeli cema ile kendine gelen kimselerdir.

İki çeşit hayat vardır. Biri hissi ve hayvanî hayattır. İnsanlar dâhil bütün canlılar burada ortaktır. İkincisi ruhanî hayattır. Bu havâs insanlara aittir. Bunun da dört derecesi vardır. Birinci derece, kalbin cehaletten sonra ilimle hayat bulmasıdır. İkinci derece, kalbin cemiyet himmetiyle Cenab-ı Hakk’a yönelerek ölüm ayrılığından kurtulup ebedî hayat bulmasıdır. Üçüncü derece, Hakk’ın varlığında hayat bulmaktır. Onun bekasında yok olup bekasıyla baki olmaktır. Onun hayatıyla hayat bulmaktır.

Semâ'nın (işitmenin) üç şekli vardır: Kimi tabii olarak duyar, kimi hâl ile duyar, kimi Hak ile duyar.

Birincisi âmdır. İnsan yaratılışı gereği duyduğu güzel şeylerden zevk alır.

İkincisi hâstır. Duyduğu şeyin hitap mı, itâp mı, vasl mı hecr (ayrılık) mı, kurb mu, bu'd mu hüzn mü, kaybedilene teessüf mü, geleceğe susamak mı, ahde vefa mı, vadi yerin getirmek mi, vadi bozmak mı, zikir heyecanı mı, iştîyak mı ayrılık korkusu mu, kavuşma sevinci mi, bunlardan hangisi olduğunu anlar.

Üçüncüsü hâssü'l-hastır. Onlar Allah ile ve Allah için duyarlar. İşitme sırasında Hak'tan gelen işaretlerle, başkalarının şahit olamadıkları manalara şahit olup sevinçten vecde girerler. Daha sonra idraklerine hicap (perde) geldiğinde o sevinçler ağlamaya dönüşür. Bu durumda kimi elbisesini yırtar, kimi feryat eder, kimi ağlar. Bir rüzgâr gibi olan vecdin, her azada farlı bir tezahürü vardır. Ele geldiği zaman kişi ellerini çırpır, ayağa geldiği zaman raks eder, kalbe geldiği zaman ağlar, ruha geldiği zaman bağırır, kalbin siyah noktasına geldiği zaman kendinden geçer.

Yine anasır-ı erbaa olarak bilinen ateş, hava, toprak ve suyun birbirilerinden ayrıldıkları noktalar olduğu gibi aralarında olan müştereklerden dolayı vasıtasız bir şekilde birbirine dönüşmesi, buradan hareketle dört unsurun heyulasının bir olduğu, üzerinde durulan konulardan bazılarıdır.

Kaynak gösterme konusunda Kayserî ve İbnü'l-Kemâl'in şerhleriyle mukayese edildiğinde zayıf kalsa da Marsafî, başta ayet ve hadisler olmak üzere Cüneyd-i Bağdadî, Kuşeyrî ve Gazzâlî'nin İhyâ Ulûmüddîn'inden alıntılar yapmış, İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" ve diğer "Mîmiyye" kasidesine atıfta bulunmuş, farklı şairlerden örnek şiirlerle istişhâd yoluna gitmiştir.

2.1.4. Bedreddîn el-Bûrînî (ö. 1024/1615)¹

Adı kaynaklarda, Hasan b. Muhammed b. Muhammed b. Hasanî's-Saffûrî el-Bûrînî Bedreddîn'dir. Tarih, hadis, fıkıh, mantık, riyaziyye ve edebiyat âlimidir. 963/1556 yılında Ürdün'ün Saffûriye şehrinde doğmuştur. Küçük yaşta babasıyla birlikte Dimaşk'a gitmiş, orada yetişmiş ve 1024/1615 yılında vefat etmiştir. Farsçayı ve Türkçeyi çok iyi bilmektedir. Babası, Nâblus'a bağlı Bûrîn'de doğduğu için Bûrînî nisbesini almıştır.

Eserlerinden bazıları şunlardır: *Dîvânu's-şi'r*, *Terâcîmü'l-a'yân min-ebnâ'i'z-zamân* (asrındaki âlimlerin hâl tercümesidir), *er-Rihletü'l-Halebiyye*, *er-Rihletü'l-Tarâblusiyye*, *Seb'u's-seyyâre* ve *Envâru't-tenzîl* tefsiri üzerine bir haşiyesinin yanı sıra çok sayıda risalesi vardır.

2.1.4.1. Bahru'l-fâ'iz fî-şerhi dîvânî İbni'l-Fâriz

Eser, ilk defa Rüşeyd b. Gâlib ed-Dahdah el-Lübnanî tarafından Nâblusî'nin şerhiyle birlikte Marsilya'da (1853) yayımlandıktan sonra birçok defa neşredilmiştir.² Eserin kütüphanelerde bulunan bazı yazma nüshaları ise şunlardır: Laleli, 1396; Halet Efendi, 814; Nurosmaniye, 3970; Hekimoğlu, 643; Hasan Hüsnü Paşa, 988; Kılıç Ali Paşa, 803; Esad Efendi, 2785; Yenicami, 969; Reisülküttap, 829, 95 I; Ayasofya, 4074.

2.1.4.1.1. Giriş Kısmı

Şerhin girişi; hamt, salat ve selamdan sonra İbnü'l-Fâriz hakkındaki övgü ile telif sebebinin anlatıldığı kısa bir bölümden ibarettir. Daha gençlik yıllarında İbnü'l-Fâriz'ın divanını okuyup anlama noktasında büyük bir istek ve arzusu olan Bûrînî'den bir dostu

¹ Bedreddîn el-Bûrînî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Dahdâh (2003a, s. 5) ve el-Muhibbî'den (1284, ss. 51-61) tercüme edilmiştir.

² Diğer önemli neşirleri hakkındaki bilgi, Nâblusî'nin şerhi kısmında verilmiştir.

şerh yazmasını ister. O güne kadar divanın mana ve mefhûmunu açıklayan genel bir şerhi yapılmadığını gören Bûrînî, dostunun bu isteğine cevap verip divanı şerh etmeye başlar.

2.1.4.1.2. Şerh Kısmı

Tâiyye kasidesi hariç, divanın tamamını şerh eden Bûrînî, tasavvufî yorumlara girmeden eseri dil ve gramer açısından incelemiş, kelimelerin mana incelikleri üzerine durmuş, şiirdeki teşbih, istiare, isticlak, cinas, tıbak ve diğer söz ve mana sanatları üzerine yoğunlaşmıştır. İleri sürdüğü düşünceleri desteklemek için ayet, hadis ve çok sayıda şiirden yararlanmıştır. Bu sayede eser bir nebze de olsa dil ve gramer kurallarına boğulmaktan kurtulmuş edebî bir mahiyet kazanmıştır.

Bûrînî, verdiği şiirlerin yazarlarının adını verse de isim vermeden aktardıkları da olmuştur. *Tefsirü'l-kebir* sahibi Fahrettin Razi (ö.606/1210), Şeyh Abdürrahim el-Yemâmî el-Ber'î, Ahmed Rufâ'î (ö. 578/1182), Şihâbü's-Sühreverdî (ö.632/1234), Şeyhü'l-Ekber İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Ebû Zekerıyyâ el-Ferrâ' (ö.207/822), Abdullah b. Mutez (ö.296/908), Rakkâşî, Nabîğa (ö. 604 [?]), Mütenebbî (ö.354/965) ve arkadaşım dediği Seyit Muhammet Kutsi Şafii İbn Hadeb şerhte şiirlerinde örnek verilen kişilerdir. Öte yandan şerhte şiiri yer alıp da adı zikredilmeyen Mütenebbî, Muzaffer b. İbrahim el-Aylanî, Di'bil Huza'î (ö. 246/860), İbn Tanbûr, Ahtel (ö.718) ve İbnü'l-Büdeyrî gibi şairlerin ismi tarafımızdan tespit edilmiştir. Sahibini tespit edemediğimiz birkaç şiirin ise Bûrînî'nin kendisine ait olabileceğini tahmin ediyoruz. Şunu da söylemek gerekir ki Bûrînî'nin istişhâd ettiği şiirleri, kaynaklardaki şiirlerle karşılaştırdığımızda, bazı değişiklikler yaptığını görüyoruz. Bu da akla, Bûrînî'nin asıl kaynaklardan yararlandığı gibi tali kaynaklardan da yararlanmış olabileceğini getirmektedir.

Önemli bir şerh olan bu çalışma, “Hamriyye”nin şerhini yapan şârihler tarafından örnek alınmış, Arapça şârihlerden Emîn el-Hûrî ve Türkçe şârihlerden Salâhaddîn Yiğitoğlu ve Kara Mustafa Alâ'iyyevî bu şerhten çokça istifade etmişlerdir.

2.1.5. Abdulganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731)¹

Dîvân'ın şerhinin girişinde adından ve şeceresinden, Abdulganî bin İsmâil b. Abdulganî b. İsmâil b. Ahmed b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdurrahman b. İbrahim b. Sahdullah b. Cemâat el-Makdisî en-Nâblusî eş-Şâmî ed-Dimaşkî olarak bahseder.

1050/1641 yılında Dimaşk'ta doğan ve büyüyen Nâblusî; Bağdat'a gider, oradan Suriye, Filistin, Lübnan, Mısır ve Hicaz'a seferde bulunur. Son olarak Dimaşk'a giderek orada vefat eder. Dedesi bir süre Nablûs'ta kaldıktan sonra Dimaşk'a geldiğinden aile Nâblusî nispetiyle anılmıştır.

Dönemin önemli alimlerinden ders alan Nâblusî, yirmili yaşlara gelince müderris olur. Bu dönemde İbnü'l-Arabî'nin ve Tilimsânî'nin eserlerini okutur. Birçok yeri gezen Nâblusî, 1075 (1664-65) yılında bir görev için İstanbul'a gider. Hama'da Kâdirî şeyhi Abdürrezzâk b. Şerefeddin Geylânî'ye intisap eder. 1087 (1676) yılında Dimaşk'a gelen Şeyh Ebu Said Belhî'den Nakşibendi'ye hırkasını giyer. 1091 (1680)'de evinde halvete çekilir. Yedi yıl süren bu dönemde hüsn-i hat, tefsir ve tasavvufu ilgilendir. 24 Şaban 1143'te (4 Mart 1731) Dimaşk'ta vefat eden Nâblusî aynı yere defnedilir.

Şair, edebiyatçı, din alimi ve mutasavvıf olan Nâblusî'nin çok sayıda eseri vardır. Başta vahdet-i vücud anlayışı olmak üzere eserlerinin önemli bir kısmı İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Abdürrezzâk Kâşânî, Mollâ Câmî ve İbnü'l-Fârız gibi ünlü tasavvuf alimlerin eserlerinin şerh ve haşiyeleridir. Hayatı ve eserleri üzerine araştırma yapan Berkî Alâeddin 280 eseri hakkında bilgi vermiştir.

¹ Nablusî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Özel'den (2006, s. 268) özetlenmiştir.

2.1.5.1. Keşfü's-sırri'l-gâmız fî-şerhi dîvânî İbnî'l-Fârız

Bûrînî'den sonra çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesinin 41¹ beyti ile birlikte divanın tamamına yapılan şerhlerden ikincisi Nâblusî'nin *Keşfü's-sırri'l-gâmız fî-şerhi dîvânî İbnî'l-Fârız* adlı şerhidir. Yerinde de belirttiğimiz üzere Bûrînî, tasavvufi konulara girmeden, daha çok şiirde geçen kelimelerin sözlük manaları ile beyitlerdeki edebî sanatlar üzerine durmuş ve bunları destekler nitelikteki çok sayıda şiire yer vermişti. Ayrıca “Tâiyye” kasidesi ile divanın dibacesini şerh etmemiştir. Hacimli bir şerh yazan Nabûsî ise, Bûrînî'nin aksine esrin tasavvufi manası üzerine durmuş ayrıca divanın mukaddimesi ile İbnü'l-Fârız'ın “Tâiyye” kasidesini de şerh etmiştir.

Nâblusî, şerhin sonundaki ferağ kaydında belirtildiği gibi, 29 Rebiulevvel 1123 (17 Mayıs 1711)'ün pazartesi akşamında divanı tamamlamıştır. Çok sayıda yazma nüshası bulunan şerhi, ilk defa Rüşeyd b. Gâlib, Bûrînî'nin şerhi ile birlikte 1853 yılında Marsilya'da iki cilt hâlinde yayımlamıştır. İki şerhi tek bir eserde toplayarak *Şerhu dîvânî İbnî'l-Fârız* adıyla yayımlayan Rüşeyd b. Gâlib, önce Bûrînî'nin şerhinin tamamını verdikten sonra Nâblusî'nin şerhinden de bir kısmını vermiştir. Nâblusî'nin şerhinden aldığı kısmı belirtmek için ilgili kısmın başına Nâblusî'nin ilk harfi olan “nûn” harfini, sonuna da alıntının bittiğini göstermek için “âh” kısaltmasını kullanmıştır. Eserin başına da Nâblusî'nin, mukaddimeye yazdığı şerhin tamamını koymuştur.

Rüşeyd b. Gâlib'in hazırladığı bu çalışmanın diğer önemli baskıları ise şunlardır: 1289 Bulak Matbaası, 1306 Amîre Matbaası, 1320 Hayriyye matbaası, 1329 Ezheriyye Matbaası (Bu iki baskının kenarında Abdürrezzâk Kâşânî'nin “Keşfü'l-vücûhü'l-gurr li-ma'âni'd-dürr” adlı Tâiyye kasidesinin şerhi vardır.), son olarak Muhammed Abdülkerim en-Nemrî'nin tashihiyle Beyrut 2003 baskısıdır. Esere bir takdim yazan en-Nemrî; İbnü'l-Fârız, Bûrînî, Nâblusî ve Rüşeyd b. Gâlib'in hayatı hakkında bilgi vermiştir.

¹ Daha önce de belirtildiği üzere Nâblusî birçok nüshada yer almayan 23-29 beyitlerin şerhini *Lematü'n-nûr'il-mudiyye fî-şerhi'l-ebiyâtî's-seb'ati mine'l-hamriyeti'l-Fâriziye* adlı müstakil bir eser yazmıştır.

1312/1972 yılında, Nâblusî'nin yazdığı şerhin tamamını yayımlayan ise Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm'dir. İki yazma nüshayı esas almak suretiyle Nâblusî'nin yazdığı şerhin tamamını tahkik ederek; “Tâiyye” kasidesini bir cilt, divanın kalan kısmını bir cilt olmak üzere *Keşfü's-sırri'l-gâmız fî-şerhi dîvânî İbni'l-Fârız* adıyla iki cilt hâlinde yayımlamıştır.

Nâblusî'nin eserini, giriş ve şerh olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür.

2.1.5.1.1. Giriş Kısmı

Nâblusî, tasavvufî kelime ve ifadeleri yoğun kullandığı hamt, salât ve selâm faslından sonra eserin telif sebebini açıklamıştır. Nâblusî'ye (1972, ss. 5-6) göre şeriat ve tarikattan sonra kalbin keşfettiği en yüce şey ilahî hakikattir. Daha önce de birçok kişi, kendi mizâcına göre, İbnü'l-Fârız'ın şiirlerindeki bu hakikat incilerinden istifade etmiştir. Kimi onu şiirlerini mana bakımından ele alıp, mezhep ve meşrebine göre açıklamış; kimileri de dil, gramer ve edebî sanatlar açısından açıklamıştır. Ancak Bûrînî'den başka hiçbiri onun ibarelerinin üzerindeki tozu kaldırıp, işaret ettiği manalarının hakkını vermemiştir. Bununla birlikte Bûrînî, şiirlerdeki ilahî hakikatleri açıklamamış, birçok arifin hususi bir şekilde şerh ettiği “Tâiyye”si ile divanın dibacesini de şerh etmemiştir.

Bûrînî dışında, Şeyh Muhammed Alemî el-Makdisî¹, divandaki kasidelerin irfanî manalarına işaret edecek bir şerh yazmışsa da şiirlerdeki latif manaları kısa tutmuş, sülûk ve irfan erbabı dışındakilerin anlaması mümkün olmayan bir kapalılıkta şerh etmiştir. Ayrıca divanın dibacesi ile “Tâiyye” kasidesini şerh etmediği gibi divandaki makta beyitleri ile lügazları da şerh etmemiştir. Bu tür sebeplerden dolayı Nâblusî, herkesin istifade edebileceği bir şerh yazmaya karar verir. Şerhin adını, “anlaşılması güç sırların

¹ Berlin Devlet kütüphanesinde 7724 numara ile kayıtlı, Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Alemî'nin (ö.1038) İbnü'l-Fârız'ın “Yâiyye” kasidesine yazdığı şerhi görülmektedir.

açıklaması” anlamına gelen *Keşfü’s-sirri’l-gâmız fî-şerhi dîvânî İbni’l-Fârız* koyar (1972, ss. 11-12).

2.1.5.1.2. Şerh Kısmı

Diğer şârihler gibi Nâbûsî de kasideyi beyitleri hâlinde şerh etmiştir. Zaman zaman kelimelerin zapt ve gramer bilgisini de vermiştir. Dibacede belirttiği gibi, tasavvufî manaya ağırlık verse de kelimelerin sözlük manalarını ihmal etmemiştir. Başta Râfîî’nin *Misbâh*’ı olmak üzere sözlüklerden Fîrûzâbâdî’nin *Kâmus*’u, Ezherî’nin *Tezhîb*’i, Cevherî’nin *Sihâh*’ı ve Râgıb’ın *Müfredât*’ından çok yararlanmıştır.

Ağırlıklı olarak kelimeleri bâtını manalarıyla ele almış, hatta bu konuda mübalağaya kaçmıştır. Özellikle İbnü’l-Fârız’ı İbnü’l-Arabî’nin mezhebine bağlamaya çalıştığı yerlerdeki zorlama yorumlar, şerhi anlaşılabilir hâle getirmiştir (Hilmî, t.y., s. 90; Nâblusî, 1972, s. 5). Beytin murat edilen manasını; ayet, hadis ve mutasavvıfların görüş ve şiirlerinden örneklerle geniş bir şekilde açıklamıştır. Özellikle İbnü’l-Arabî ile kendi şiirlerinden bolca örnek vermiştir.

İbnü’l-Arabî dışında Şeyh Ebu Medyen, Afîüddîn Tilimsânî, Muhammed Sûdî el-Yemenî (932/1525), Abdülkerîm Cîlî ve Ahmed Rufai gibi mutasavvıfların şiirlerinden de örnekler vardır.

2.1.6. İbn Acîbe (ö.1224/1809)¹

İbn Acîbe’nin adı, şeceresi, eğitimi, hocaları ve tasavvufî hayatıyla ilgili bilgiyi kaleme aldığı *el-Fehrese* adlı otobiyografik çalışmasından öğreniyoruz. Müellifin burada verdiği bilgiye göre adı Ahmed b. Muhammed b. Mehdî b. Hüseyin b. Muhammed b. Acîbe el-Hacûcî’dir. Âlim ve evliyaların olduğu bir sülaleden gelen İbn Acîbe 1161/1748 yılında

¹ Hayatıyla ilgili bilgiler İbn Acîbe’nin *el-Fehrese* (1990, ss. 16-45) adlı eserinden alınmıştır.

dünyaya gelir. 7 Şevvâl 1224 (15 Kasım 1809)'te Gamâre'de şeyhi Bûzîdî'yi (ö. 1229/1814) ziyareti esnasında şeyhinin evinde vebadan vefat eder. Daha sonra mezarı Tıtvân'a nakledilir.

On yedi on sekiz yaşlarında, Muhammed Sûsî es-Simlâlî ile tanıştıktan sonra Kasrû'l-kebîr'e giderek iki sene kadar ondan fıkıh dersi alır. Tekrar Tıtvân'a (1181) dönerek oradaki âlimlerden fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, dil, edebiyat ve mantık dersleri alır. Kısa sürede yıldızı parlayan İbn Acîbe 27 yaşına geldiğinde Tıtvân'daki cami ve medreselerde müderrislik yapar. Aynı zamanda yoğun bir şekilde ibadetle meşgul olur.

İlme karşı duyduğu aşk ve arzuyla kırk yaşında iken Fâs'a giderek dönemin ünlü âlimlerinden ders alır. Muhammed et-Tâvûd b. Sûde'den (ö. 1209/1794-95) hadis dersi alıp icazet alır. Diğer bazı âlimden ferâiz, dil, tefsir, derslerini alır. Daha sonra Tıtvân'a dönüp şeyhi Muhammed Bûzîdî ile tanışana kadar müderrislik yapar. (İbn Acîbe, 1990, ss. 32-33). Şâzelî şeyhi İbn Atâ'ullâh İskenderî'nin (ö.709/1309) *el-Hikem*'ini okuyup ilimden amele yönelir. Daha önce hocası Cenevî (ö.1200/1785) sayesinde tasavvufa ilgi duyan İbn Acîbe, Şâzelî-Derkâvî tarikatının şeyhi Mevlâ Arabî ed-Derkâvî'nin (ö. 1239/1823) öğrencisi olan Muhammed Bûzîdî'ye intisap edip tasavvuftaki seyrü sülûkünü tamamladıktan sonra kurduğu zaviyede irşat faaliyetlerine devam eder.

Yazar; tefsir, hadis, fıkıh ve dil alanında eserleri olmakla birlikte daha çok tasavvuf alanında eser vermiştir. Kitap ve makaleden oluşan kırktan fazla eserin bir kısmı yayımlanmış, bir kısmı yazma hâlinedir. *el-Bahrü'l-medîd fî-tefsîri'l-kurâni'l-mecîd* (Kâhire 1999), *el-Fehrese* (Kahire 1990), *Îkâzü'l-himem fî-şerhi'l-Hikem* (Kahire 1961, 1972), *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fî-şerhi'l-Mebâhisi'l-asliyye* (Kahire 1983), *Mi'râcü't-teşevvüf ilâ-hakâiki't-tasavvuf* (Şam 1937), *el-Fütûhâtü'l-kuddûsiyye fî-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye* (İstanbul 1315) basılmış eserlerinden bazılarıdır. Ayrıca Bûsîrî'nin “Bürde” kasidesine, Şâzelî'nin *Hizbü'l-kebîr*'ine, İbnü'n-Nahvî'nin “Münferice”sine, Rufâ'î'nin “Hâ'iyye”sine, Bûzîdî'nin “Râiyye” ve “Tâiyye”sine ve çalışmamızın konusu olan İbnü'l-Fârız'ın “Hamriyye”sine yazdığı şerhlerden bazılarıdır.

Vahdet-i vücud anlayışına sahip olan İbn Acîbe “Hamriyye” kasidesini de bu doğrultuda şerh etmiştir. Ona göre Allah kuldun mahcup (perdelenmiş) değil, aksine perdelenmiş olan kulun nazarıdır. Bir şeyin Allah’ı perdeleyebilmesi için onu kuşatması gerekir. Bir şeyi kuşatan ise kuşatılardan üstün olması gerekir. Oysaki “O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir.” (Kurân-ı Kerim, En’âm/18)

Kul onun ubudiyetine muhalif beşerî sıfatlardan çıkıp onun çağrısına cevap verdiği takdirde huzuruna yakın olan kimselerden olur. Kalbi masiva ve hissi şeylerle meşgul olduğu için onu göremeyen kul, bunlardan yüz çevirdiği takdirde Hak nurunu kâinatın her yerinde görür. Hulûl inancına karşı olan İbn Acîbe İbnü’l-Fârız’da da bu inancın olmadığını savunur.

2.1.6.1.Şerhü Hamriyyeti İbni’l-Fârız

1213 yılı Ramazan ayının ortalarında pazartesi günü tamamlamıştır (18? Şubat 1799). Bir yazma nüshası Mısır’da bulunan eserin, Umrânî Hâlidî Abdüsselâm’ın yayımladığı *Kitâbu şerhi Salâti’l-kutub b. Meşîş* (1420/1999) adlı yayının 104 ile 148’inci sayfaları arasında yer almaktadır.

2.1.6.1.1. Giriş Kısmı

Hamriyye’nin kırk bir beytinin tamamını şerh edenlerden biri olan Ahmed b. Acîbe, eserin mukaddimesinde hamt, salat ve selamdan sonra tevhit ilmi hakkında bilgi vermiştir. Buna göre tevhit ilmi iki kısımdır. Birincisi: burhan ve delil tevhididir. İman etmiş avam için olan bu tür tevhit ilmi, eksiklik ve fazlalıktan, şüphe ve belirsizlikten eksik olmaz.

İkincisi: Şühûd ve ayân tevhididir. Birincinin aksine eksik ve şek kabul etmeyen bu tür tevhit ise ihsan sahibi havâs ehli içindir. Bu grupta olan zevk ve vicdan sahibi kimseler, önce muhabbet kadehinden içtikleri şarapla sarhoş olup varlıktan kaybolur, sonra

sarhoşluk hâinden ayılıp kendilerine geldiklerinde ise Allah'ın nazar ve şühûdu ile zevk sahibi olurlar.

Bu payeye erişenlerin en büyüğü Hz. Peygamber sonra diğer peygamberlerdir. Onlardan bu sırrı miras alan veli ve havass ehli, nefislerini çeşitli riyâzet ve çilelerle terbiye edip haz ve şehvanî arzulardan uzaklaştıkça manevi yakınlığa ulaşırlar. Sonra muhabbet akdi ile sohbet bağları oluşur. Vilayet sülbünden inâyet nutfesi belirmeye başlar. İradet meşimesine giren nütfe saadet cenini ortaya çıkarır. Murakabe ve mücahede ebeveynin yanında marifet terbiyesini alır. Allâh'ın müşahadesiyle sütten kesilene kadar ilm-i yakın sütüyle beslenir.

İbn Acîbe, tevhitle alakalı, özetle bunları söyledikten sonra bu mirasa sahip olanlardan birinin de İbnü'l-Farız olduğunu söyleyerek divanın mukaddimesindeki bilgilerden hareketle İbnü'l-Farız'ın hayatı ve tasavvuf anlayışına değinir. Hakkında iddia edilen hulûl ve ittihat anlayışının İbnü'l-Fârız'da olmadığını göstermek için Şeyh Ali'nin "Tâiyye"den verdiği örnek beyitleri delil gösterir.

"Tâiyye"nin çok meşhur ve nefis bir kaside olduğunu söyledikten sonra konumuz olan "Hamriyye" kasidesinin de ondan geri kalmadığını hatta sözleri ondan daha tatlı, nazmının da daha akıcı (selis) olduğunu belirtir.

İstihare yaptıktan sonra kasidenin kelimelerini açıklayacak ve manasını çözecek muhtasar bir şerh yazmaya karar verdiğini söyler, ardından kasideyi beyitler hâinde şerh eder.

2.1.6.1.2. Şerh Kısmı

Her beyitten sonra genelde beytin anlaşılmasında kilit rol oynayan kelimelerin sözlük manalarını açıklamak için çoğunlukla "kâle fi'l-Kâmûs, kemâ fi'l-Kâmûs" (sözlükte dedi ki, sözlükte olduğu gibi) gibi ifadelerle *Fîrûz-âbâdî'nin Kâmûsü'l-muhît* adlı sözlüğünü kaynak göstermiştir. Beyitte geçen kelime ve kavramların ne anlama geldiğini, bunlardan

muradın ne olduğunu belirtmek için zaman zaman ayetlerden, örnek şiirlerden ve önemli zatların bu manadaki sözlerinden de istifade etmiştir.

Birinci beytin şerhi sırasında İbnü'l-Fârız'ın nazmını anlamak için ayrıca *zevk, şûrb, sekr, sahv, vecd, vicdân, vüicûd, cem', tefrik, hiss, ma'nâ, kudret ve hikmet* gibi temel bazı kavramların da bilinmesi gerektiğini belirterek, bunların tasavvufta ne anlama geldiğini yine ayet, hadis ve mutasavvıfların kalamından örneklerle açıklamıştır.

Kelime ve kavramların tahlili ardında beyti yorumlarken birçok şârihin mecazi manada yorumladığı bazı beyitlerde İbn Acîbe, aşağıda örneğini verdiğimiz iki beyitte olduğu gibi, mecazi mananın yanında hakîkî mananın da mümkün olabileceğini söylüyor.

ولو نضحوا منها ثرى قبر ميّت
لعادت اليه الروح وانتعش الجسم

Eğer ölmüş birinin kabrinin toprağına o şaraptan biraz serpseler, ölmüş olanın ruhu geri döner ve bedeni canlanır.

Burada, birçok şârihin de kabul ettiği mecazi mana kısaca şöyledir: Ölü mezarının toprağından maksat beşeriyetin cehâlet ve gafleti; ruhunun geri dönmesinden maksat ise ilim ve marifet ile hayat bulmasıdır.

İbn Acîbe, burada hakîkî mananın da muhtemel olduğunu söylüyor. Bu durumda, ilahî hakikatte büyük bir te'siri olan ezeli şarap, ehil olanın elinden bir mezara serpildiği zaman ölüleri gerçekte diriltebileceğini, Hz. İsa ve Hz. Peygamber'in mucizelerinden örnekler vererek temellendirir. Ayrıca evliyalarından da bu manada mütevâtir kerametler sadır olduğunu söyler.

وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقَتِهَا الْبُكْمُ

Eğer o şarabın meyhanesine yürüme engelli birini yaklaştırsalar, hemen yürümeye; dilsiz ise duyduğu lezzetten dolayı konuşmaya başlar.

Mecazi manaya göre “muk’ad”dan (oturan, yürüme engelli) maksat, hayırlardan ve ibadetten yoksun oturan kişidir. Şehvani duygular onu yüksek makamlara çıkmasını engellemiştir. Böyle olan birisi, ezeli şarabın ehli olan ariflere yaklaştığında bağlarından kurtulur. Zahirî ve bâtınî olarak yürümeye başlar. Ebkemden (dilsiz) maksat, gafletin dilsizleştirdiği, cehaletin dilini bid’at ve malayaniyi söylemekten başka bir şey söyletmeyen kişidir. Böyle bir kişi arif biri ile arkadaşlık kurduğunda dili açılır, hikmetle konuşmaya başlar.

İbn Acîbe’ye göre beyitte hakîkî mana da mümkündür. Hakîkî manayı örnekleyecek evliyaların çok sayıda kerametleri vardır. Yıllarca yürüyemeyen bir cariyenin, Hak dostu bir zatın yakınına gelmesiyle yürümeye başlaması gibi çok sayıda somut örnekler olduğunu söyleyen İbn Acîbe ileri sürdüğü mecazi ve tasavvufî mana için evliya ve mutasavvıfların menkıbevi yaşamlarından veya onların sözlerinden ve şiirlerinden örneklerle desteklemeye çalışmıştır.

İbn Acîbe, şerhte ileri sürdüğü görüşleri başta ayet ve hadisler olmak üzere çok sayıda mutasavvıf ve şairin söz ve şiirleriyle desteklemiştir. Bunların başında müellifin kendi şiirleri yer almaktadır. Özellikle bazı beyitlerini karşılaştırdığımızda söz ve mana bakımından İbnü’l-Fârız’ın “Hamriyye”siyle benzerlik arz eden ve ezeli şarabı anlatan “Kasîdetü’t-tâ’iyye fi’l-hamreti’l-ezeliyye” adındaki ta’îyye kasidesi ile “Ayniyye”, “Râiyye” ve “Dâliyye” gibi farklı kasidelerinden beyitler vermiştir.

Bununla birlikte, farklı mezhep ve meşrepteki âlim ve mutasavvıfların yanı sıra özellikle Şâzeliyye tarikatı ve onun kol ve şubelerinin kurucu ve şeyhlerinin söz ve şiirlerinden istifade etmiştir. Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî (ö.594/1198), Abdüsselâm b. Meşîş (ö. 625/1228), Ebü’l-Hasan eş-Şâzelî (ö.656/1258), Ebü’l-Abbas el-Mürsî (ö.685/1287), İbn Atâullâh el-İskenderî (ö. 709/1309) ve onun *Letâ’ifü’l-minen*’i ile *el-Hikemü’l-Atâ’iyye*’si, Ebû Sâlim İbrâhim b. Muhammed et-Tâzî, (ö. 866/1462), Şeyhi

Muhammed b. Ahmed el-Bûzîdî (ö.1229/1814), İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî ve onun Mebâbhisü'l-Asliyye'si, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şüşterî (ö. 668/1269), Abdulkerîm el-Cîlî (Ceylânî/Geylânî) (ö.832/1428) ve onun *Nevadir-ül-Ayniyye fil-Bevadir-il-Gaybiyye* adındaki ayniyye kasidesi, Mevlâ Arabî ed-Derkâvî (ö. 1239/1823), Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) ve Abdurrahman meczup adı geçenlerin bir kısmıdır.

Aynı şekilde Hasan Basrî (ö. 110/728), Cüneyd Bağdâdî, İmâm Gazzâlî (ö.505/1111), İbnü'l-Fârîz, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve diğer birçok ünlü mutasavvıfın görüş ve şiirlerinden örneklere rastlamak mümkündür.

2.1.7. Emîn el-Hûrî (1338/1919)¹

Adı, Emîn b. Yûsûf el-Hûrî b. İbrâhim b. Estafân'dır. 1277/1855 tarihinde Lübnan'ın Bikâsîn şehrinde doğmuştur. Suriye'deki okullarda ders görmüş, doktor ve aynı zamanda edebiyatçıdır. Mısır'da Kasrû'l-Aynî medresesinde tıp derslerini alır. Bir dönem Sudan'da doktorluk yaptıktan sonra Mısır'a döner. Mansura şehrinde tıp alanında uzmanlaşır. Daha sonra Bkassine'e döner. 1338/1919 tarihinde orada vefat eder (el-Verd, 1986, ss. 26-27; Hûrî, 1910, s. 243).

İyi derecede Arapça ve Fransızca bilen, aynı zamanda Mektebetü'l-âdâb matbaasının sahibi olan Emîn Hûrî'nin kalemıyla, dil ve edebiyat alanında yazılmış çok sayıda eseri vardır. *Mutavvel fî-inşâ'i'l-mekâtîb* (Beyrut, 1911), *Câmi'atü'l-âdâb* (Beyrut, 1889), *Firdevsü's-sürûr li-inşirâhi's-sudûr* (dört bölüm hâlinde yazılmış kısa hikâye ve fıkralardan oluşur), *Mebâdîü'l-kırâatü'l-Fransavî* (resimli), *Mi'etü hikâye* (Arapça-Fransızca yüz hikâye), *el-Mifâhu'z-zehebî* (Arapça ve Fransızca'yı doğru konuşma yolları), vefatından dolayı tamamlayamadığı Arapça ve Fransızca sözlük. Ve yine tıp

¹ Hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler eder el-Verd (1986, ss. 26-27) ve Hûrî'den (1910, s. 243) özetlenmiştir.

alanında *Felsefetü'l-eşyâ, Reyâhinü'n-nüfûs fî-intihâbî'l-arûs*, yazdığı eserlerden bazılarıdır.

2.1.7.1. Cilâ'ü'l-gâmız fî-şerhi dîvânî'l-Fârız

Müellifin bu eseri ise İbnü'l-Fârız'ın divanın tamamına yapılan şerhlerden biridir. Hûrî (1910), bu çalışmayı ilk olarak 1886 yılında harekeli metinle beraber anlamı zor kelimelerin açıklamasını dipnotta göstererek hazırlar. 1888 yılında ikinci defa tekrar basar. Bu defa kelime anlamının yanında dipnotta beyitlerin anlamını da kısa ve öz bir şekilde vererek yayımlar. 3 Ağustos 1894 yılında üçüncü baskısını yaptığında gerekli irab (gramer) açıklamalarını da ekleyerek şerh yapar. Ancak 1894 ve 1895 yılında okullarda duyulan ihtiyaç özerine “Divânü'l-Fârız” adıyla şerhsiz yayımlasa da 30 Ağustos 1910 yılında beşinci baskısını yine şerh edilmiş hâliyle tekrar basar (s. 2).

2.1.7.1.1. Giriş Kısmı

Esere kısa bir önsüzle başlayan Hûrî, “Lemhatun Târîhiyye” başlığı altında İbnü'l-Fârız'ın torunu Ali'nin yazdığı mukaddimeden yararlanarak İbnü'l-Fârız'ın hayatı hakkında bilgi verdikten sonra eserin şerhine geçer. Hûrî, hem şerh sırasında yaptığı atıflarla hem de şerhin önsüzünde belirttiği gibi eserini Hasan Bûrî'nin şerhinden yararlanarak hazırlamıştır.

2.1.7.1.2. Şerh Kısmı

Sayfanın üst kısımda verdiği her beyitten sonra dipnot göstermek suretiyle, “İrap” başlığıyla gerekli gördüğü kelimelerin anlamını ve gramer tahlilini; “el-Ma'nâ” başlığıyla beytin açıklamasını verir.

Hûrî (1910, s. 164), çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesi için “Bu şiir mutasavvıfların ıstılahı üzerine söylenmiştir. Onlar müdameyi kinayeli olarak ya hazret-

i peygamber ya da ilahî marifet için kullanırlar. Burînî de eserini mutasavvıfların bu anlayışı üzerine şerh etmiştir.” değerlendirmesini yaptıktan sonra yukarıda bahsedilen yöntemle kasideyi şerh eder.

İbnü'l-Hallikân'ın Vefeyât'ta (1978, s. 455) bildirdiği gibi, Divan'da bir de “Mevâliyâ” vardır. Hûrî (1910), bir tür olan Mevâliyâ hakkında şu bilgileri verir: Mevâliyâ türünde gramer kuralları ve sözün fesahati şartı aranmaz. Bahr-i basit vezniyle genelde ikişer beyit hâlinde yazılır. Rivayete göre bu tür, ilk defa Cafer Bermekî'nin (ö.187/803) Mevâlî veya Mevâliyâ adında bir cariyesi tarafından söylenmiştir. Harûn Reşîd Berâkimeleri cezalandırırken veziri Cafer Bermekî'yi öldürür ve şairlerin ona mersiye yazmalarını yasaklar. Ancak duygularına hâkim olamayan cariyeye, efendisi Cafer Bermekî için iki beyitlik bir mersiye söyler. Bunun üzerine Harun Reşîd cariyeyi huzuruna çağırıp, yasakladığı hâlde neden mersiye yazdığını sorunca cariyeye, “Efendim, siz şiirle mersiye söylemeyi yasaklamıştınız. Benim söylediğim ise şiir değildir.” deyince bu söz Harun Reşîd'in hoşuna gider ve onu serbest bırakır (s. 235).

Eser, Hûrî'nin adı ve doğum yeri bilgisinin de içinde yer aldığı kısa bir hatime ile şiirlerin sayfa numaralarını gösteren bir fihristle son bulmaktadır.

2.2. FARŞÇA ŞERHLER

Yukarıda da ifade edildiği üzere Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Farsça üç şerh vardır. İlk olarak Muhammed Hemedânî daha sonra Mollâ Câmî ve İdrîs-i Bitlîsî tarafından birer şerh yazılmıştır

2.2.1. Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385)¹

Emîr-i Kebîr Seyyid Alî Hemedânî adıyla bilinen müellif 12 Recep 714 (22 Ekim 1314) senesinde Hemedân'da dünyaya gelir. Alî-i Sâni ve Şâh-ı Hemedân lakabıyla anılır. Babası Şehâbeddin Hemedân valisi idi. İlk tahsiline burada başlayan Hemedânî, Kübreviyye şeyhlerinden Alâeddin Simnânî'nin halifesi Mahmûd Mezdekânî'ye intisap eder. Takıyyüddin Ali Dostî'den halifelik hırkasını giyer. Fütüvvet hırkasını Simnânî'nin halifelerinden Muhammed Ezkânî'den giyen ve kemâle ermek için yine onun tasfiyesiyle uzun bir sefere çıkan Hemedânî, Türkistan, Mâverâünnehir, Hindistan, Irak, Suriye, Anadolu ve Keşmîr'i dolaşır. Bir hac yolculuğu sırasında hastalanarak 6 zilhicce 786 (19 Ocak 1385) senesinde vefat eder.

Afganistan, İran, Pakistan ve Hindistan'da çok sayıda mürit ve takipçileri vardır. Keşmir'in İslamlaştırılmasında büyük katkısı olmuştur. Şafii mezhebine mensup Hz. Ali ve ehl-i beyte büyük sevgi duymuştur. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'ine *Hallü'l-Fusûs* adıyla bir şerh yazmıştır. Eserde, Kübreviyye tarikatının esaslarıyla İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini bağdaştırmaya çalışmıştır.

Hemedânî'nin çoğu dört beş sayfayı geçmeyen risalelerden oluşan 100'ü aşkın eseri vardır (Yazıcı, 1998, s. 186). Müellif üzerine çalışma yapan Muhammed Riyâd, Hemedânî'nin *Ahvâl ü âsâr ü eş'âr-ı Mîr Seyyid Alî Hemedânî* (İslâmâbâd 1364 hş./1985) adlı çalışmasında Hemedânî'nin *Risâle-i fütüvvetiyye*, *Murâdât-ı dîvân-ı Hâfız*, *Çihil ü yek gazel ez Mîr Seyyid Alî Hemedânî*, *Risâle-i dervîşîyye*, *es-Sebîn fî-fezâili emîri'l-müminîn*, *Risâle-i zikriyye* ve çalışmamızın konusu olan *Meşâribü'l-ezvâk* adlı eserlerini yayımlamıştır. Bu eserde, Hemedânî'nin hayatı hakkında geniş bilgi verdikten sonra 46 Farsça, 21 Arapça eserini incelemiştir. Ayrıca Hemedânî'ye nispet edilen fakat aidiyeti

¹ Hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Yazıcı (1998, s. 186) ve Riyâz'dan (1353, s. 267) yararlanılmıştır.

şüpheli olan 6 eser ile kataloglarda adı geçip fakat tespit edilemeyen 7 tane eser hakkında bilgi vermiştir.

2.2.1.1. Meşâribü'l-ezvâk

Farsça yazılan şerhlerden birincisi olan *Meşâribü'l-ezvâk*, Muhammed Riyaz (1353, ss. 266-315; 1985) ve Muhammed Hâcevî (1362hş.) tarafından yayımlanmıştır.

İbnü'l-Fârız'ın divanındaki şiirlerin sayısı yazma nüshalar göre farklılık gösterir. Hemedânî'nin 41 beyit olan kasidenin 32 beytini şerh etmiş olması esas aldığı nüshadaki beyit sayısının 32 olmasından kaynaklandığını göstermektedir (Riyâz, 1353, s. 266).

Eser; muhabbetin hakîkati, Allah'ın kula muhabbeti, kulun Allah'a muhabbeti ve muhabbetin mertebelerini ifade eden kelime ve kavramların ele alındığı tasavvuf konulu bir giriş ile şerh kısmından oluşmaktadır.

2.2.1.1.1. Giriş Kısmı

Girişte, önce iki topluluktan söz edilir. Birincisi, içtikleri irfan şarabıyla aşıklık meydanında hayretler içinde kalmış peygamber varisi evliya zatlardır ki bunların ruhları sonsuzluk âleminde hakîkî ünsiyetin lezzetini tatmış kimselerdir. Bunlar, orada şühûd tahtı üzerinde cemâl perdesinin gölgesinde yetişip ezel sakisinin elinden içtikleri muhabbet şarabı sayesinde cemâl sırlarının tecellileriyle vahdet sarhoşu olduktan sonra burada, o sarhoşluktan kalan sersemlikle aşk meyhanesinde muhabbetten bahsetmeye devam etmiş; hâllerindeki bâtinî sırların hakikatini kemal ehline mey, meyhane, saç ve ben libası içerisinde sunmuşlardır.

İkincisi, bu hakikatten mahcup olup her şeyi yalnız zahirî gören bir topluluk vardır. Bunlar bu mananın derinliğini idrak edememiş; o topluluğun işaret ettiği manaları

anlamsız, saçma şeyler sanmışlardır. Bunlar cehaletlerinden ve inatlarından dolayı o topluluğun söz ve hâllerini kötileyip inkâr etmeyi reva görmüşlerdir.

Birinci gruptan olan İbnü'l-Fârız'ın şiirlerindeki hakikatleri anlamak, bunlara ait kavramları bilmekle mümkün olacağını düşünen müellif, şerhe başlamadan önce muhabbetin hakikati, zevk, şürb, reyy ve sükr ile bunların isimleri, mertebeleri, kısımları ve hakikatleri gibi temel kavramları aşağıda özetlemeye çalıştığımız şekilde açıklamıştır:

Muhabbetin hakikati: Mutasavvıfların nezdinde “muhabbetin hakikati”; Cemil olan Allah, cem’ ve tafsil hâlinde mutlak Cemâline meyletmesinden ibarettir. Çünkü her şeyin aslını ve cinsini cezbetmesi doğaldır.

“Allâh güzeldir güzeli sever” hadisinden Cemâl, mutlak cemil olanın ezeli sıfatıdır. “Cemîl” ismi mutlak bir şekilde Allah’tan başkasına layık değildir. Öyleyse “Cemîl” hakikatte başka biri değildir. Kâinatta ve her fert ve şahısta görünen güzellikler aslında o zatın cemalinin nurunun bir aksidir. Yansıyan bu nur, eşyanın istidadına göre farklı farklı şekillerde tezahür eder. Bütün güzeller güzelliklerini ondan ödünç alırlar.

Muhabbet meyilden ibaret olduğuna göre bu meyil iki türdür. Ya cem’ makamından cem’ makamınadır. Bu makamda kâinatın aracılığı olmaksızın zatın cemali, kendini zatın aynasında şühûd etmesidir. Ya cem’ makamından tafsil makamınadır. Bu makamda sonsuz mezâhirde kendi cemalinin parıltılarını ve kendi sıfatının kemalini müşahade etmesidir. Bu da mertebesine göre zatın cemâli, sıfat aynasında şühut etmesi en yakın mertebe, fiillerin aynasında şühût etmesi orta mertebe, eserlerinin aynasında şühût etmesi ise en uzak mertebedir.

Muhabbet, marifet ve idrakin semeresidir. Herkesin muhabbeti marifeti nispetindedir. Müellif muhabbet için beş sebep sayar ve her sebepten sonra da bunları meydana getiren asıl fail Allâh olduğuna göre muhabbete layık olan Allâh olduğuna vurgu yapar.

Muhabbetin Beş Sebebi: Hemedânî, burada muhabbetin beş sebebinden bahsetmiştir. Müellifin bahsettiği bu beş sebep ile muhabbete dair diğer konuların çoğu daha geniş şekliyle İmâm Gazâlî'nin *İhyâ ulûmüddîn* adlı eserinde “Kitâbü'l-mahabbeti ve's-Şevki ve'l-Ünsi ve'r-Rızâ” bölümünde ele alınmıştır.

Birincisi, nefse ve nefsin kemal ve bekasına olan muhabbettir. Malumdur herkes kendi varlığının bekasını ister. Herkesin yararlı şeyleri isteyip zararlı şeyleri defetme konusunda gösterdiği ihtimam, kendi varlığının bekasını istemesinden başka bir şey değildir. Çünkü varlığının bekasına muhabbet göstermek, insan yaradılışının gereği olduğuna göre, beka verene muhabbet duyma en uygun olanıdır.

İkincisi, ihsana muhabbettir. Dikkat edildiğinde görülecektir ki ihsanda bulunanın ikramı, ilahî istek ve tasarruf neticesinde olmuştur. Nimetin bir kişiye ulaştırılmasında saadet olduğunu, kişinin hatırına getirip onu ikram etmeye mecbur bıraktıran Hz. Allâh olduğuna göre muhabbete layık olan da Allah'tır.

Üçüncüsü, kemal sahibine muhabbettir. Bir şahıs, ilim, cömertlik ve takva gibi kemal sıfatlarına sahip olduğu zaman bu sıfatlar onun muhabbetini gerektirir. Bütün kemal sıfatların kaynağı Allah'tır. Bütün güzel huylar ve sıfatlar o zatın kemal feyzinin bir damlası olduğundan, Allah muhabbete daha layıktır.

Dördüncüsü, güzele muhabbettir. Hakikatte hayal ve yansımadan öte geçmeyen gelip geçici güzellik kir ve necaset perdesinin arkasından gelmektedir. Bununla beraber, her an meydana gelecek en ufak bir olay ile değişip bozulduğu hâlde seviliyorsa, kainattaki bütün güzellikler cemalinin bir yansıması olan zata muhabbet etmek daha evladır.

Beşincisi, ruhani tanışma neticesinde olan muhabbettir. Bu mana, muhabbeti gerektiriyorsa, ezelden beri bir illet göstermeksizin bu irtibatın ve birleşmenin sebeplerini takdir edene muhabbet, her yönüyle daha yücedir.

Allah'ın Kula Muhabbeti: Bu mukaddimeden Allah ile kul arasındaki muhabbet akli ve nakli delillerle anlaşıldı ki muhabbetin hakikati, nefsin kendisine uygun ve münasip olana meyl etmesinden ibarettir. Bu manaya göre yüce olan Allah'ın zatı, kula muhabbet duyması imkânsızdır. Çünkü bu mana ancak, maksadı elinden kaçırmış eksik nefisler için söylenebilir. Böyle bir nefis kaçırdığı şeyi elde etmekten lezzet alır. Oysa Allah hakkında böyle bir mana düşünülemez.

Öyle ise Allah'ın kula muhabbetinin manası; Allah'ın ezelden beri, kulun basiretiyle kendisini görmesi için kalbinden perdeyi kaldırması ve kendisine yaklaşma imkânını verme iradesidir. Bu bakımdan Allah'ın sevgisi ezelîdir. İmâm Gazalî'nin de belirttiği gibi kul nafilâ ibadetlerle Allah'a yaklaştıkça kalbindeki perde kalkar ve kulun rabbine yakın olmasına vesile olur. Bu da kul için büyük bir lütuftur.

Kulun Allah'a Muhabbeti: Kulun Allah'a muhabbeti ise taliplerin saadet kaynağı olan cemâl sırlarına ve zata ait sıfatların manalarına meylidir. İnsanın hüsn ve cemâle meyl etmesi aslının gerektirdiği bir durumdur. Muhabbet diye adlandırılan bu meylin dört mertebesi vardır:

Ehass: Sıddıklara ait bir makam olan bu muhabbet, ceberût âleminde kutsi ruhun mütalaası neticesinde zatının tecellilerine olan meyildir. Bu meyil neticesinde meydana gelen muhabbet, değişikliğe kabil olmayan bir muhabbettir. Daha açık bir ifadeyle böyle bir muhabbet, âşığı o denli kendiliğinden alır ki âşık bunu engellemeye kendinde güç ve kudret bulamaz. Şöhret ve arzu tuzağından kurtulmuş, âdeta vücut gemisi ahadiyyet denizinde boğulmuş, varlığının isim ve sıfatları vahdet rengini almıştır.

Hâss: Mukarriblere ait bir mertebe olan bu muhabbet, melekût âleminde kalbi mükâşefe vasıtasıyla Allah'ın sıfatının hakikatlerine olan meyildir.

Âmm: Salıklara ait bir mertebe olan bu muhabbet, gayb âleminde nefsin mülâhazası sebebiyle fiillerin hususiyetlerine olan meyildir.

Eamm: Taliplerin başlangıç makamı olan bu muhabbet, şهادet âleminde hissi müşahede yoluyla ortaya çıkan muhabbettir.

Muhabbetin Mertebelerini Açıklayan Bazı Kavramlar: Birincisi, “lahza” ve “ramaka”dır. Bunlar muhabbetin aslı ve ham maddesi sayılırlar. Bazıları bunları muhabbetin mertebelerinden saymamışlar. Nasıl ki insanın hammaddesi olan “nutfe”ye insan denilmiyorsa bunlara da muhabbet denilmez, demişler. İkincisi, “vamk”dır. Nefsin meyl etmesidir. İdrak edende hiss yolunu açar. Üçüncüsü, “hevâ”dır. Sevgi ve muhabbetin başlangıcıdır. Dördüncüsü, “vüdd”dür. Muhibbin içine “hevâ”nın sırrı düştüğünün ispatıdır. Beşincisi, “hullet”dir. Muhibbin kuvva-yı ruhiyyesine meveddetin girdiğinin ispatıdır. Altıncısı, “hubb”dur. Muhibbin, gönül aynasını masivadan temizlemiş, mahbup dışındakilerden gönül bağlarını kurtarmıştır. Yedincisi, “aşk”tır. Sevginin en son mertebesi olan aşk muhabbetin ifrat etmiş hâlidir. Bu yüzden bu söz Allâh hakkında kullanılmaz. Çünkü onun hakkında ifrat ve tefrit söz konusu olamaz. “Aşk” kelimesi ağacın etrafında kök salarak ağacı saran sarmaşık anlamına gelen “aşaka” kelimesinden türetilmiştir. Bu bitki sardığı ağacın sararıp kurummasına sebep olduğu gibi aşk da cemâlin tecellisiyle sardığı maşukunu mahveder.

Öte yandan “*berk, vecd, zevk, şürb, reyy ve sekr*” gibi muhabbetin mertebelerinden olmayıp muhabbetten önce meydana gelen hâl ve olaylar vardır ki bunların her biri ayrı bir hakikate işaret etmektedir. “Berk”; gayb âleminin bahçesinden salikin kalbine ulaşan taze bir hediyedir. Nasut âlemde vecdden önce meydana gelir. “Vecd”, gayb âleminde gelip talibin içine ümit, reca, korku ve lezzet duygularını veren varidattır. “Zevk”, fiillerin başlangıcındaki tecellilerden ve sıfatın ortalarındaki tecellilerin neticesinde olan eserlerin “şürb”üne verilen isimdir. “Reyy (kanma)”, tecellini son sınırıdır. Salikin kalp ve aklı sıfat ve fiillerin tecellisiyle taşmasıdır. “Sekr”, gelen kuvvetli bir varit ile kendinden geçmektir. Manevi olan bu sarhoşluk ile maddi sarhoşluk arasında büyük bir fark vardır. Maddi sarhoşlukta mizaç ve tabiatın bozulması sonucu akıl, ışık ve parlaklığını kaybederken, manevi sarhoşlukta şühûdun hakikat nuru karşısında aklın zahirî olan ışık ve parlaklığı kaybolur.

2.2.1.1.2. Şerh Kısmı

Hemedânî, yukarıda yakın ifadelerle özetini verdiğimiz böyle bir mukaddimeden sonra kasideyi bu anlayış doğrultusunda beyitler hâlinde şerh etmiştir. Beyitte geçen kelimelerin sözlük anlamına ve gramer bilgisine kısaca değindikten sonra beyitteki muradın ne olduğunu şerh kısmında açıklamak suretiyle beyitleri bu doğrultuda yorumlamıştır. İlk iki beyit dışında kalan beyitleri genelde bir paragrafı geçmeyecek uzunlukta bir şerh yapmıştır.

Daha sonra ileri sürdüğü düşünceyi istishâd göstermek için her beytin şerhinden sonra bazen İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" kasidesinden bazen de müellifin kendisine ait olduğunu düşündüğümüz iki veya üç beyitten oluşan Arapça ve Farsça şiirlerle manayı pekiştirmeye çalışmıştır.

Eldeki veriler Kayserî'den sonra yazılan ikinci şerh olduğunu gösterse de Hemedânî;

وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنَانِ تَصَاعَدَتْ

وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

beytin şerhi sırasında şu manada bir ifade kullanır: "Bir topluluğun, bu beyitten artık veliliğin kaybolduğuna işaret olduğunu söylemesi nazarlarının kusurlu olmasından kaynaklanıyor." Bu ifade ile Kayserî'ye itirazda bulunmuştur. Ayrıca bir topluluk demesi de Hemedânî'den önce birkaç kişinin daha bu beyti veya bu kasideyi şerh ettiğini akla getirmektedir.

2.2.2. Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)¹

23 Şaban 817 (7 Kasım 1414) senesinde Horasan'ın Câm şehrinde doğmuştur. Câmî unvanıyla şöhret bulan Nurettin Abdurrahman, ilk tahsiline babasının yanında başlar. Dönemin önemli alimlerinden ders alan Câmî, 18 Şaban 878 (8 Ocak 1474) tarihinde Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırdığı medresede ders verir. 18 Muharrem 898 (9 Kasım 1492) cuma günü burada vefat eder.

Hüseyin Baykara döneminde (1470-1505) yıldızı parlayan Câmî'nin şöhreti Mâverâünnehir ve Horasan'ın dışına yayılmış, Hindistan ve Balkanlar'a kadar uzanmıştır. Devrin ilim ve devlet adamlarının saygısını kazanan Câmî'yi, Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'a davet ettiği bilinmektedir.

Fars şiirinin en büyük ustalarından olan Câmî; din, edebiyat ve tasavvuf alanında sahip olduğu derin bilgisini bütün eserlerinde geniş bir şekilde işlemiştir. Nakşibendî tarikatına mensup olmasının yanı sıra vahdet-i vücud anlayışını esas alan mutasavvıfların eserlerini şerh ve telhis etmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'ini şerh ve telhis etmenin yanı sıra İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" ve "Hamriyye" kasidesine şerh yazmıştır.

Manzum ve mensur olmak üzere otuz beşi aşkın eser yazan Câmî, Arapçanın yanı sıra eserlerin önemli bir bölümünü Farsça yazmıştır. Yazdığı eserler Türk dünyasında büyük ilgi görmüş, eserlerin büyük bir bölümü hem sağlığında hem de sonraki dönemlerde Türkçeye çevrilmiştir. Az önce belirttiğimiz üzere, eserlerden biri de tezimizin konusu olan "Hamriyye" kasidesine yazdığı şerhtir. *Levâmi*' adındaki bu şerh, birazdan aktaracağımız üzere, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

¹ Câmî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Okumuş'tan (1993, ss. 94-99) alınmıştır.

2.2.2.1. Levâmi-i şerh-i kasîde-i hamriyye

Kütüphane kayıtlarında; Levâmi-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye, Şerh-i Kasîde-i Hamriyye, Şerh-i Kasîde-i Mimiyye, Şerh-i Kasîde-i Mimiye-i Hamriyye, Levamîu'l-Envar Şerh-i Kasîde-i Hamriye benzeri isimlerle, başta Süleymaniye kütüphanesi olmak üzere, 200'e yakın yazma nüshası mevcuttur. Eser, ilk olarak içinde Molla Câmi'nin *Levâiyh-i hakikat* ile *Şerh-i rubâiyyât* adlı eserlerin de olduğu *Mecmûa-i Monlâ Câmi* adlı mecmuanın içinde 1309 yılında İstanbul'da basılmıştır. Daha sonra 1341¹ ve 1360² yılında Tahran'da basılmıştır.

Eserin sonundaki rubâinin dördüncü mısraı olan “târîh-i meh u sâl-i vey ez-şehr-i safer” mısraında yer alan “şehr-i safer”³ tamlamasıyla düşürülen tarihe göre eser, 875 senesi safer ayında tamamlanmıştır (Temmuz/Ağustos 1470).

Eser, 1345/1926 yılında Tâhirü'l-Mevlevî tarafından *Levâmi tercemesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bizim de incelemede başvurduğumuz bu nüsha, Tahirü'l-Mevlevî tarafından tercümesi yapılan üç eserin daha olduğu bir mecmua içinde yer almaktadır. Birincisi, Üsküdar Mevlevihane'si postnişini Ahmed Remzi'nin *Mesnevî*'den derlediği *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ* adlı Farsça risâlesi (İstanbul 1336) ile Tahirü'l-Mevlevî tarafından yazılan Türkçe tercümesidir. İkincisi, çalışmamızda istifade ettiğimiz *Levâmi' Tercemesidir*. Dördüncüsü, Muhammed Şîrîn el-Mağribî'nin (ö. 809/1407) *Risâle-i Câmi-ı Cihânnümâ* adlı Farsça risâlesi ile onun tercümesidir.

¹ Hikmet Âl Akâ tarafından *Levâmi'-i Câmi* adıyla 1341 yılında Tahran'da basılmıştır. İran'daki on nüshanın karşılaştırması sonucu yayına hazırlayan yazar, yayının başına, İbnü'l-Fârız ve Câmi hakkında bilgilerin de olduğu bir giriş yazarak yayımlamıştır.

² İrec Afşar'ın (1360, ss. 3-7) *Se risâle der-tasavvuf, levâmi ve levâiyh* adıyla aptığı bu yayının aslında İstanbul'daki yayının aynısıdır. Eserin girişinde mecmuadaki üç eser hakkında bazı bilgiler verdikten sonra yayımlamıştır.

³ Hikmet Âl Akâ (1341, s. 89) “şehr-i safer” tamlamasına, harflerin değerinin toplamı 8 olan “ez” ekini de dahil ederek yaptığı hesaplamada, bitirme tarihini 883 olarak bulmuştur.

Mollâ Câmî'nin şerhi, Hemedânî'den sonra Farsça yazılan ikinci şerhtir. Aşağıda aktarılan bilgilerden de görüleceği üzere Câmî, şerhten özellikle de mukaddemede yaptığı tasniflerde çok istifade etmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere Hemedânî, her beytin şerhinden sonra konuyla alakalı bir veya birkaç beyti de zikretmişti. Mollâ Câmî de, bir veya birden fazla rubâî ile şerhi, ilmi bir çalışma hüviyetinden çıkarıp, edebî bir esere dönüştürmüştür. Eser, giriş ve şerh olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.2.2.1.1. Giriş Kısmı

Câmî, Besmele, hamt, salat ve selamdan sonra muhabbetin asıl ve tâli konularının taksim ve tanımını yapmadan önce muhabbet konulu bir manzumeyi şerh etmek zor olacağından mutasavvıfların muhabbete dair görüşlerine değinmenin gerektiğini bildirir. Bunun için şerhe geçmeden önce, “lâmia” başlığı altında tasavvufî konuların ele alındığı bir mukaddime yazar. 15 lâmia ve 60 rubâiden oluşan mukaddimede, her bir lamia ile tasavvufî bir meseleyi ele almış, ardından konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâî ile tamamlamıştır. Mukaddimede ele aldığı konular kısaca şöyledir:

Cilâ ve İsticlâ: Her şeyden gani olan Allah; isim, sıfat ve fiil kaydı olmaksızın, hiçbir şey yokken onun zatı vardı ve kendini biliyordu. Kendi cemalini ve kemalini yine kendi zatında görüyordu. Bunun için de kendi zatından başka herhangi bir varlığın olmasına ihtiyaç duymuyordu.

Fakat zatına ait bu kemalin zımnında isimlerinin kemalini müşahede ederdi ki bu da nispeten kendi dışındaki varlıkların olmasıyla mümkün oluyordu. İşte mutasavvıflar bunu “kemâl-i cilâ ve isticlâ” kavramıyla açıklamışlardır.

Kemâl-i cilâ: Cenâb-ı Hakk'ın, cem-i ahadiyet makamında kendisini kendisiyle bilmesinden ibaret olan zuhurudur (birinci taayyün).

Kemâl-i isticlâ ise Cenâb-ı Hakk'ın bu mertebelerde kendini müşahedesidir. Yani, sıfat ve isimlerin açığa çıkışıyla olan bilmesinden ibaret olan taayyündür.

Muhabbetin Hakikati: Onun kemal isimlerine olan şuur dolayısıyla bir istek ve meyil meydana gelmiştir. Meydana gelen bu meyl ve istek bütün aşk ve muhabbetlerin kaynağı olmuştur. Ahadiyyet makamında olan böyle bir muhabbet, diğer sıfatlar gibi, zatın aynısıdır. Allah'ın zatının hakikatini anlamada ilim ve aklın yeri olmadığı gibi zevk ve marifetin de yeri yoktur. Dolayısıyla bu makamdaki bir muhabbetin hakikati anlaşılmaz. Fakat vahidiyyet makamında olan muhabbet böyle değildir. Vahidiyyet makamı, zat ile sıfatın hatta sıfatların birbirinden ayrıldığı bir makam olduğu için ilim ve basiret sahiplerine marifet yolu açıktır. Bununla birlikte bu marifet gizli bir sır ve vicdani bir iştir ki tadılmadan bilinmez, bilinmeyince söylenmez bir hakikattir. Dolayısıyla bu makamdaki bir muhabbet de ancak zevk ve vicdan erbabı tarafından anlaşılmaktadır.

Her ne kadar muhabbet içilmeyince anlaşılmayan bir şerbet, tadılmayınca idrak edilmeyen bir lezzet gibi olsa da mutasavvıflar, muhabbetin hakikati ve kısımlarına ait bazı açıklamalar yapmışlardır:

Muhabbetin Mertebeleri: Muhabbet, Cemil-i hakîkî olan Allah'ın cem' ve tafsil hâlinde kendi cemaline meyil etmesidir. Bu meylin dört mertebesi vardır: 1. Cem' makamından cem' makamıdır ki bu makamda kâinatın aracılığı olmaksızın zatın cemali, kendini zatın aynasında şühûd etmesidir. 2. Cem' makamından tafsil makamıdır ki bu makamda sonsuz varlıklarda kendi cemalinin parıltılarını ve kendi sıfatının kemalini müşahede etmesidir. 3. Tafsil makamından tafsil makamıdır ki insanların çoğu Allah'ın mutlak cemalinin yansımasını, onun eserlerinin detaylı aynasında görürler. Gördükleri bu geçici ve mukayyet güzelliği asıl gaye olduğunu sanıp, kavuşma lezzetiyle kanaat getirir, ayrılık sıkıntısıyla da acı çeker. 4. Tafsil makamından cem' makamıdır ki bazı seçkin kullar Allah'ın eser ve fiillerin kaydından kurtulup sıfat perdesini yırtarak sadece Allah'ın zatına yönelirler.

Muhabbet, Allah'ın zatî sıfatlarındandır. İnsanı da kendi sureti üzerine yaratmış, ona ezeli sıfatlarının elbisesini giydirmiştir. Dolayısıyla insanın güzel ve faziletli olana meyl etmesi aslının ve yaratılışının gereğidir. Bu yüzden insan, vücut mertebelerinin her birinde gördüğü cemale gönül verip alaka duyar.

Muhabbetin; *zatî, esmâî, sıfatî, efalî ve asarî* olmak üzere farklı mertebeleri vardır.

Zatî muhabbetin birinci derecesi:

Şüphesiz sevenlerin muhabbet derecesi sevilenin güzelliğinin derecesine göredir. Sevilenin güzelliği ne derece büyükse sevenin de sevgisi o nispette büyük olur. En büyük muhabbet Allah'ın zatına olan “muhabbet-i zâtîyye”dir. Seven talibin kalbinde hakîkî mahbuba karşı öyle bir meyl ve cezbe meydana gelir ki âşık buna karşı koymak için kendinde güç ve kudret bulamaz. Bunun sebebini, nasıl ve niçin sevdiğini bile bilemez. Sadece kendinde bir cezbe duyar; fakat nerden nereye olduğunu idrak edemez. Bu muhabbeti doğrulayan alamet ise kısaca aşığın, sevgilinin lütfunu da kahrını da hoş görmesidir.

Zatî muhabbetin Allah ile kul arasındaki münasebeti:

Muhabbet, iki seven arasındaki münasebetin neticesinde birleşmeye sebep olan hâlin, ayrılığa sebep olan hâle üstün gelmesidir. Zatî muhabbet için zatî münasebetin olması zaruridir. Allah ile kul arasındaki zatî münasebet iki türlü olabilir:

Birincisi, kulun vücûdî tecelliye ayna olması yönüyle zayıf olmasıdır. İkincisi, kulun ilahî mertebelerin cemiyetinden haz ve nasibi hasebiyle yani ilahî ahlak ve sonsuz vasıflar ile ahlaklanması itibariyledir. Bu iki münasebeti kendinde toplayabilen hakîkî mahbuptur. Ve mutlak kemal ondadır.

Zatî muhabbetin ikinci derecesi:

Birinci derecedeki zatî muhabbete göre daha düşük ve zayıf olan bu muhabbet; marifet, şühûd, kurb ve vüsûl gibi ihtisas ve irtibatı tamamıyla Allah’a ait sıfatlar vasıtasıyla olan muhabbettir.

Bu ikinci merteye öncekinden daha aşağı olmakla beraber ondan sonra gelenlere göre üstündür. Yiyecek, giyecek gibi acil istekler ile cennet ve huri gibi arzulara kavuşmak gibi Allâh ile ilgili ve ilgisiz işler vasıtasıyla olan muhabbettir. Nitekim O’ndan haz duymakla nimetlerinden haz duymak arasında büyük bir fark vardır.

Zatî muhabbetin birinci derecesinden sonra gelen mertebeler:

İsimlerin ve sıfatların muhabbeti; sevenin, sevilenin isim ve sıfatlarından fazilet, nimet, yücelik gibi bazılarını zıt olanlara tercih etmesidir. Fakat bu konuda o isim ve sıfatların eserlerinin ortaya çıkmasını beklememesidir. Fiillerin ve eserlerin muhabbeti; sevenin, o isim ve sıfatların fiilinin eserlerinin ortaya çıkmasını beklemesidir.

Hakk’a duyulan bu muhabbet, değişip yok olmaya maruz kalır. Çünkü mahbup, sevenin arzuladığı güzel sıfatlarla tecelli ettiğinde seven, bütün himmetiyle ona yönelip, sarılır; istek ve arzusuna muhalif sıfat ve fiillerle tecelli ettiğinde ise ondan yüz çevirip, uzaklaşır.

Muhabbetin en aşağı derecesi olan asarî muhabbet:

Muhabbetin en aşağı derecesi, Hakk’ın eserlerine olan “muhabbet-i asariyye” ile ona bağlı olan “cemâl-i asar”dır. Hüsün ile tabir edilen bu muhabbet; ya kemale ermiş insanların sıfatlarındaki uyum ve adalet gibi manevi ve ruhanidir ya da insan unsurunun şeklinde görülen uyum ve güzellik gibi ruhani olmayıp, surete ait muhabbettir.

İnsanlık unsurunda güzellik sıfatını müşahade edenler dört tabakadır:

Birinci tabaka, kalpleri ve nefisleri şehvet ve tabiat kirine bulaşmamış hakikat erbabıdır. Bunlar, baktıkları her yerde Allah'ın mutlak cemalinden başkasını görmezler. Bütün varlık bunlarda aynı şekilde tesir ettiği için, aşk ve muhabbette güzel ve yakışıklı suretlere bağlı değillerdir.

İkinci tabaka, ya vasıta olmaksızın Allah'ın inayeti ile ya da riyâzet ve mücâhedelerin tesiriyle nefsi, kesret ve tabiatın karanlıklarından, saf ve berraklığı elde edenlerdir. Tabiat hükümlerinden tamamen kurtulamayan bu kişiler, önce insandaki suret güzelliği karşısında kalplerinde oluşan mecazi aşk ateşi, daha sonra Allah'ın mutlak cemaline olan hakîkî aşka dönüşür.

Üçüncü tabaka, kendilerinde mukayyet bir şuhûd ve keşif meydana gelse de gönlünü zahirî suretlerin güzelliğinden kurtarıp hakîkî güzelliğe ulaştıramayan kimselerdir. Onların suretlere olan bu meyl ve alakaları din ve dünyada mahcup ve mahrum olmalarını gerektiren bir afettir.

Dördüncü tabaka, kötülüğü emreden nefis-i emmaresi ölmemiş ve şehvet ateşi sönmemiş olan kimselerdir. Nefsî arzuları yüzünden hayvan derecesine inmiş bu kimselerde aşk ve incelik sıfatından eser yoktur. Hakîkî mahbubu tamamen unutup, kucakladıkları mecazi güzeller ile tabiatın arzusuna uymuş, nefis ve şehvetlerinin arzusuna aşk adını koymuş cahillerdir.

Molla Câmî, asarî muhabbetin en aşağı derecesi, dördüncü tabakadaki, “şehvete olan muhabbet” olduğunu söyledikten sonra, Hz. Musa'nın gördüğü gönül yakan ateş ile evleri yakan ateşin kıyaslanmadığı gibi, gerçekte nefsinin ve tabiatın köleliğinden ve kaydından kurtulamayan kimseler ile keşf ve şühûd erbabı kimselerin karıştırılmaması gerektiğini söyler. Çünkü onlara nispetle şehvet, Allah'ın “ez-Zâhir” isminin tecellisi hükmündedir. Alim ve ariflerin hayvanlık mertebesinde saydığı şehvet ise perdelenmiş hicap ehline nispetledir.

Muhabbetin Beş Sebebi: Hemedânî'nin şerhini incelerken orada değindiğimiz gibi, Câmî'nin bahsettiği bu beş sebep ile muhabbete dair diğer konuların çoğu daha geniş şekliyle İmâm Gazâlî'nin *İhyâu ulûmüddîn* adlı eserinde “Kitâbü'l-mahabbeti ve's-şevki ve'l-ünsi ve'r-rızâ” bölümünde ele alınmıştır. Molla Câmî de konuların sıralanışı ve içeriği konusunda Hemedânî'nin eserinden çok istifade etmiştir. Ancak Mollâ Câmî'nin şerhi, içerik bakımından Hemedânî'nin şerhinden daha zengin ve geniş iken Gazâlî'den daha kısa ve özür.

Birincisi, nefse ve nefsin varlık ve devamına olan muhabbettir. Bilindiği gibi herkes doğal olarak kendi varlığının devamını ister. İnsanın yararlı şeyleri isteyip zararlı şeyleri defetme konusunda gösterdiği önem, kendi varlığının bekasını istemesinden başka bir şey değildir. Çünkü varlığının bekâsına muhabbet göstermek, insan yaradılışının gereği olduğuna göre, beka verene muhabbet duymak da en doğru olanıdır. Bir insanın gölgesine sığındığı ağaçtan habersiz olup hoşlanmaması, kendisini bilmeyecek kadar cahil olması gerekir. Cahilin Allah'ı sevmemesinden şüphe yoktur. Çünkü Allah'ı sevebilmek için onu tanımak gerekir.

İkincisi, ihsan ve inamda bulunan zata muhabbettir. Dikkat edildiğinde görülecektir ki ihsan yapan da ihsanda bulunan şey de ihsanda bulunan kişinin de hatta ihsanda bulunanı teşvik edenin de yaratıcısı Allah'tır. Nimetin bir kişiye ulaştırılmasında saadet olduğunu, kişinin hatırına getirip onu ikram etme hususunda mecbur bıraktıran Allâh olduğuna göre, muhabbete layık olan da Allah'tır.

Üçüncüsü, kemâl sahibine muhabbettir. Bir şahıs, ilim, cömertlik ve takva gibi kemal sıfatlarına sahip olduğu zaman bu sıfatlar onun muhabbetini gerektirir. Bütün kemal sıfatların kaynağı Allah'tır. Bütün güzel huylar ve sıfatlar o zatın kemal feyzinin bir damlası olduğuna göre Allah muhabbete hepsinden daha layıktır.

Dördüncüsü, bir güzele muhabbettir. Hakikatte su ve çamur perdesiyle et ve deri perdesinin arkasında parlayan bir hayalden ibaret olan ve her an meydana gelecek en ufak bir olay ile değişip bozulan fani güzellikler seviliyorsa, kainattaki bütün güzellikler

cemalinin bir yansıması olan ve güzelliği hiçbir şeye bağlı olmayan zata muhabbet etmek daha evladır.

Beşincisi, ruhani tanışma neticesinde olan muhabbettir. İki seven arasındaki ruhani tanışmanın olabilmesi için ruhani bir münasebet gerektirir ki bu da mizaçlarının benzer ve yakın olmasını gerektir. Bu münasebet, ruhani tanışma ve muhabbeti gerektirdiğine göre, bu irtibatın ve birleşmenin sebeplerini takdir edene muhabbet duymak daha evladır.

Aşk ve Muhabbetin Zahirî Şaraba Benzerliği: Aşk ve muhabbet zahirî şaraba tam bir benzerliği vardır. Arapça’da ve Farsça’da şarap için kullanılan “râh” “müdâm” ve “mey” sözleri aynı zamanda istiare yoluyla aşk mazmunu için kullanılır. Bu benzerliğin birçok yönü vardır:

Birincisi, küpün dibinde bulunan şarap, dışardan bir kuvvet olmaksızın coşup taşıdığı gibi, âşıkların sinesinde gizli duran muhabbet de galebe çaldığı zaman, dışardan bir tesir olmadan meydana çıkar.

İkincisi, şarabın belli bir şekli yoktur. O, girdiği kaba göre şekil alır. Manası mutlak bir hakikat olan aşk ve muhabbet de kalbine girdiği âşıkların istidadına göre şekillenir. Bazılarında “zatî” bazılarında “esmaî” ve “sıfatî” bazılarında ise “asarî” olarak ortaya çıkar.

Üçüncüsü, Şarap, içenin bütün sinir ve damarlarında dolaştığı gibi aşk ve muhabbet şarabı da sahibinin bütün his ve duygularına sirayet eder.

Dördüncüsü, aşk da şarap gibi sahibini cömert yapar. Fakat sarhoş sadece para verirken; âşık, bütün benliğini verir. Şarap sarhoşu altın, gümüş ve makamdan vazgeçerken, aşk sarhoşu ise dünya ve ahiretten vazgeçer.

Beşincisi, aşk sarhoşları, şarap sarhoşları gibi korkusuz ve umursamaz olurlar. En tehlikeli yerde cesaret gösterip hayatlarını feda edebilirler. Fakat, şarap sarhoşunun cesareti, aklının mağlubiyetinden; aşk sarhoşunun cesareti ise keşf ve yakın nurunun galebesinden ileri gelir. Birinin ölümü, dünya ve ahiretinin yok olmasına, diğerinin fedakarlığı, ebedî hayatın kazanılmasına sebep olur.

Altıncısı, aşk ve şarabın diğer benzer bir özelliği de tevazu ve yalvarmadır. Aşk ve şarap sarhoşluğu, naz ve ikbal sahiplerini izzet ve şeref makamından alıp zillet ve yalvarma eşiğine baş koydurur.

Yedincisi, aşk ve şarabın bir tesiri de sırrı açığa vurmaktır. Kâinatın her safhasına iz bırakan tevhit sırları ile vicdani zevklerin hepsi, marifet kadehinden içenler ile aşk ve muhabbet şarabına susamışların sözlerinin neticesidir.

Sekizincisi, aşk ve şarabın diğer bir tesiri, idrakini kaybedip sarhoş olmak, varlık ve kibir bağından kurtulmaktır. Fakat şarap sarhoşluğu cehaletin gayesi ve her türlü isteğin mahrumiyeti olduğu hâlde aşk sarhoşluğu, sevgiliye karşı tam bir şuur ve marifettir. Şarap sarhoşluğu, hakikatten uzaklaşanları ayrılıkla cezalandırırken aşk sarhoşluğu, Hakk'a yakın olanları kavuşma ile yüceltir.

Dokuzuncusu, aşk ve şarabın her ikisinin de tadına bakıldıkça aranan, kullanıldıkça arzulanan şeylerdir. Ne şarap sarhoşu akıllanır ne de aşk sarhoşu sarhoşluk zevkine kanaat getirir.

Onuncusu, haya ve namus perdesinin kalkması, muhabbet sarhoşluğunun istilasına sebep olur. Seven bütün bunlardan yüz çevirir, eteğini bütün zıtlıklardan çeker.

Mollâ Câmi, aşk ile şarap arasındaki bu on benzerlikten hareketle manevi bir hakikat olan aşk ve muhabbetin manasını, zahirî şarap örtüsü altında sunulması gerektiğini, aşağıdaki dört nükteye binaen açıklamıştır.

Manaları, suret elbiseleri altında sunmanın birkaç nüktesi vardır:

Birincisi, insanoğlu ilk andan itibaren, his ve hayal vasıtasıyla hissî olandan akli olana ulaştı. Parçadan hareketle bütünü anladı. Öyleyse manaları, suretlerin içinde olmadan idrak etmek, insanoğlunun nefesine ve tabiatına uygun değildir. Aksi takdirde insanoğlu manaları anlamakta güçlük çeker ve idrak etmeye takati kalmaz.

İkincisi, suretlerin elbisesi olmadan eda edilen mana, yine ancak mana ehline yarar. Fakat o mana, suret elbisesi içinde beyan edilirse, herkesin faydalanmasına sebep olur.

Üçüncüsü, herkes hakikat ve tarikat sır ve hâllerini anlamaz. Mutasavvıflar, bunların yabancılardan gizli kalması için zâhir ehlinin aralarında kullandığı söz ve ibareleri istiare yoluyla kullanırlar.

Dördüncüsü, muhabbet ehlinin zevkleri ve marifet sahiplerinin sırları işaret diliyle anlatıldığı zaman dinleyenler üzerinde açık ibarelerden daha etkili olur. Bundan dolayı mutasavvıfların çoğu kuran ayetlerinden etkilenmezken; saç, ben, meyhane, şarap ve kadeh kelimeleri içeren şiirlerden etkilenip vecde gelirler.

Bu ve benzeri sebeplerden olacak ki İbnü'l-Fârız'ın, ilahî aşk ve muhabbetin hakikatini, aralarındaki benzerlikten dolayı, şarap örtüsü altında anlatmayı tercih etmiştir. Şaraba ait kelimelerden “müdâme” kelimesini tercih etmesi, bu kelimedeki devam ve süreklilik anlamına işaret etmek içindir. Zaten ezelden var olup, ebediyete dek sürececek olan aşk şarabından daha devamlı bir şey olamaz.

Câmî, şaraba ait kelimelerden “müdâme” kelimesi ile aşk ve muhabbet arasında kurduğu semantik bağdan sonra bir de bu kelimenin gramer açıdan tercih edilmesini şu şekilde açıklar:

Büyük sûfiler, Allah'ın zatına ait olan zatî muhabbet ile tahakkuk etmişler. “Zât” lafzı Arapça’da müennestir. Sadık aşığın arayıp söyleyeceği her şey maşuka münasip olması gerekir. İbnü’l-Fârız’ın “müdâm” lafzı yerine onun müennesi olan “müdâme” kelimesini tercih etmesi, onun müennes olan “zât” lafzıyla uygun olması içindir.

2.2.2.1.2. Şerh Kısmı

Aşk ve muhabbete dair bu denli bilgidен sonra kasidenin şerhine geçmiştir. O da selefleri gibi kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiştir. Her beyitten sonra ihtiyaç hissedildikçe önce kelimelerin okunuş şekillerini, anlamlarını ve gramerle alakalı bilgilerini verdikten sonra beytin anlamını açıklamıştır. Daha sonra beytin anlam yoğunluğuna göre konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile desteklemiştir.

Eserin mukaddimesinde 15 lâmia, 60 rubâi, 1 ferd; şerh kısmında 14 lâmia, 95 rubâi; hatime kısmında ise 4 rubâi olmak üzere eserde 29 lamia, 159 rubâi mevcuttur. Bu rubâiler sayesinde anlaşılması güç tasavvufî meseleler okuyucu için ilgi çekici olmuş ve daha rahat anlaşılması sağlanmıştır. Şerhin mukaddimesinde olduğu gibi şerh sırasında yeri geldikçe, beyitlerin işaret ettiği manaya bağlı olarak lâmia başlığı altında tasavvufî bazı meseleleri ele alınmış, bunlar da aynı şekilde rubâilerle desteklenmiştir.

Şerh kısmında lâmia başlığı altında kısaca şu konular işlenmiştir:

Gaybî ve şehâdî tecellî: Allah'ın “Gaybî-i ilmî” ve “vücûdî-i şehâdî” olmak üzere iki tecellisi vardır. “Gayb tecellîsi” ile ayanlar sâbit oldu. ‘Şehâdet tecellîsi’ ile de bu sabit aynalar varlıksal vücûd ile karışmış oldu.

İnsan-ı kâmil: Kâinatın her bir parçası Allah'ın isimlerinden birinin; bütün âlem bütün isimlerinin bir tecellisinin sonucudur. İnsan-i kâmil ise bütün bu tecellileri kendinde toplayan bir numunesi veya kâinat kitabının bir sonucu veya fihristidir.

Hakikat-i Muhammediyye: Vücudun yedi mertebesinden ikincisi olan “Hakikat-i Muhammediyye” (ilk taayyün, vahdet mertebesi) mertebesi; “Ahadiyyet” (taayyünsüzlük) mertebesinde olan Zât’ın bu mertebede açığa çıkmasından ibarettir. İkinci beyitte geçen “şems” sözü “Zât” için, “bedr” sözü “Hakikat-i Muhammediyye” için istiare yapıldığında Hakikat-i Muhammediyye yaradılış ve nurunu Zât güneşinden alması için başka bir vasıtaya muhtaç olmayıp; belki varlık karanlığında bulunan diğer varlıklar, Zât’ın nur ve feyzini alma hususunda ona muhtaçtır.

Allah’ın vâsıl ve kâmil kulları: İki türlü vasıl ve kâmil kul vardır: birincisi vardıkları kemâl derecesinde, aşk ve muhabbet şarabıyla cem’ ve hayret denizinde gark olup akıl ve ilim kaydından kurtulduklarından, şariat hükümleri ile tarikat adabı konusunda iradeleri olmadığı için, başkalarını kemal derecesine erdirme hususunda memur değildirler.

İkincisi, bu cem ve hayret denizinden, tefrika sahiline çıkıp kendilerine geldiklerinde; şariat hükümleri ve tarikat adabına riayet ederler. Cezbe ve muhabbet şarabını ilim ve marifet suyuna karıştırmak suretiyle mana yıldızları gibi parlak birçok marifet ve sır kabarcığı meydana getirirler. Bunların her biri, şaşkınlık ve hayrette kalanların hidayet yıldızı olurlar. İbnü’l-Fârız ikinci beyitte, “şarap, su ile karıştırıldığında nasıl da yıldız ortaya çıkar” sözüyle bu guruba işaret etmiş olmalıdır.

Hakîkî aşka giden yolun, mecazi aşktan geçmesi: Ezelden beri Hakk’a yönelen bir kimsede mutlak güzel olan Allah’a muhabbet kabiliyeti vardır. Fakat, zamanla tabiat karanlığının perdesinin kalınlaşmasıyla gizli kalmıştır. Gizli kalan o kabiliyete; günün birinde Zâtî cemalin nurundan bir ışık, güzel bir çehre suretinde görünür. Bunun üzerine kalbinde aşk ateşi parlamaya başlar. Bütün dünyevi perdeler yanıp güzünün önünden kalkınca, ebedî olan zâtî cemali idrak eder ve ona bağlanır. Daha önceki inayet sayesinde önce “fiillerin vahdeti”nin cemali gerçekleşir. Bu yerleşince “sıfatların vahdeti”nin cemali bu da yerleşince “zât’ın vahdeti”nin cemali tecellisiyle ilahî zatın muhabbeti gerçekleşmiş olur. Böylece müşahade kapıları açılır, nereye gitse nereye baksa onu görür.

Allah'ın müteakabile (zıt) isimleri: Allah'ın “ez-Zâhir” ve “el-Bâtın” isimleri gibi birbirine zıt isimleri vardır. Her birinin zuhuru nispetinde sırasıyla bir hükmü vardır. Bir ismin sırası gelince onun hükmü zâhir olur, zıddı olan ismin hükmü bâtin olur. Ancak bunlar Allah'ın zatını tavsif etmeleri bakımından farklı değillerdir.¹

Hayatın bütün varlıklara sirayeti: Hayatın sırrı bütün varlıklara sirayet etmiştir. Bunun delili ise kâinatta var olan her şeyin Allah'ı tespih etmesidir. Çünkü hayat olmadan tespih etmek mümkün değildir.

Varlığın hicap ehli ile keşif ehlinin nazarı arasındaki fark: Hazret-i Ahadiyyete ait ilim, irade ve kudret gibi kemaller, varlık mertebelerinin sonunda bulunan insanda görünür. Perdelenmiş olanların nazarında bu kemaller cüzi ve sınırlı mazharlara bağlı görünür. Fakat müşahede ehlinin nazarında bunların cüzi ve sınırlı mazharlara bağlılığı yok olup tekrar külliyet ve ıtlak mertebelerine dönerler.

İlim ve şuurun işlere taalluku iki türlü olur: Biri, malumatın suret ve gölgesinin ortaya çıkmasıyla olur. Mesela Ali'nin Veli'yi görmesi sonucu zihninde oluşan Veli suretiyle başkasının zihninde oluşan suret farklıdır. Diğer malumatın bizzat hazır olmasıyla ortaya çıkan ilimdir. Mesela nefsin; açlık, tokluk, şehvet, düşmanlık ve muhabbet gibi şeylerle vasıflanmasından sonra bilmektir.

İki çeşit hayat vardır:² Biri hissi ve hayvanî hayattır. İnsanlar dâhil bütün canlılar burada ortaktır. İkincisi, ruhanî hayattır. Bu havâs insanlara aittir. Bunun da üç derecesi vardır: Birinci dedece, kalbin cehaletten sonra ilimle hayat bulmasıdır: İkinci derece, kalbin cem'iyet himmetiyle Cenab-ı Hakk'a yönelerek ölüm ayrılığından kurtulup ebedî hayat

¹ Bu konuların daha geniş açıklaması için Câmî'nin Hamriyye Şerhi (1309, ss. 142-143) ile İbnu'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi'ne (2014, ss. 64-66) bakılabilir.

² Hemedânî'nin şerhinde de bu konuya değinilmiştir.

bulmasıdır. Üçüncü derece, hakkın varlığında hayat bulmaktır. Onun bekasında yok olup bekasıyla baki olmaktır. Onun hayatıyla hayat bulmaktır.

Ahlakın güzelleşmesi ve tevhit ahlakı: Ahlakın temiz ve güzel olması ya güzel adetler vasıtasıyla olur. Böylece kişi, temiz ve yüce zatların terbiye ve sohbetlerin tesiriyle kötü sıfatlardan kurtulup güzel ahlak edinir. Ya da aklın ışığında hareket ederek hayırlı ve şerli işleri birbirinden ayırt ederek güzel ahlaka yol bulur. Ya da ahirete olan iman ve itikadı sayesinde güzel ahlakın sevap, kötü ahlakın ise cezaya sebep olacağına olan inancından dolayı güzel ahlaklı olur. Ya da tevhid nuru vasıtasıyla Zât'ın sıfatlarıyla hususi bir şekilde ahlaklanmasıdır. Güzel ahlakın en yüce mertebesi olan bu makam Hz. Peygamber'e verilmiştir. Sonra ümmetinden bazı havas zatlara bir miktar verilmiştir. İbnü'l-Fârız'ın işaret ettiği mertebe de budur.

Bunların dışında Câmi, idrak ve marifet; Zat'a muhabbet edenin, Zat'dan gelen bütün karşılıklı sıfat, fiil ve eserlerine de muhabbet duyması; salikin fenafillah ve bakabillah makamındaki muhabbet şarabının verdiği sarhoşluk sayesinde benliğinden kurtulması gibi çok sayıda tasavvufi meseleye değinmiş, son olarak da hatimedeki münacatla eseri tamamlamıştır.

2.2.3. İdrîs-i Bitlisî (ö. 926/1520)¹

Önemli bir din ve devlet adamı olan Bitlisî, XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Uzun Hasan'ın sarayında görev yapan, Akkoyunlu Devleti'nin merkezi Tebriz'e nakledilince oraya giden ve orada Câmi'nin ilim toplantılarına katılan Hüsâmeddin Ali'nin oğludur. İlk eğitimin babasından aldıktan sonra Diyarbakır ve Terbiz'de eğitimini ilerletir. Safevî devletinin kuruluşu sırasında Osmanlı devletinin himayesine girer. II. Bayezid'in emriyle *Heşt Bihişt* adıyla Osmanlı tarihini yazar. Hacca giderken bir süre Kahire'de kalıp burada Mısır alimleriyle görüşür. II. Bayezid'in

¹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi Özcan (2000, ss. 485-488)'dan özetlenmiştir.

ölümüne kadar Mekke’de kalan İdris, Yavuz Sultan Selim’in tahta geçmesiyle İstanbul’a dönerek onun hizmetine girer. Devlet ve ilim adamı olan İdrîs, nesir alanında önemli eserler yazmıştır. Eserlerin isimleri şöyledir: *Risâle-i bahâriye*, *Risale-i hazâniyye*, *Tercüme ve tefsîr-i Hadîs-i Erba’în*, *Tercüme ve nazm-ı Hadîs-i Erba’în*, *Münâzaratü’s-savm ve’l-ıyd*, *Heşt Bihişt*, *Mir’âtü’l-cemâl*, *Mir’atü’l-uşşâk*, *Hakku’l-mubîn fî-şerhi Hakki’l-yakîn*, *Havassü’l-hayevân* (*Terceme-i Havassü’l-hayevân*), *Selimmâme*, *Münâzara-i ışk bâ-akl*, *Kasâid ve münşeât ve mürâselât*, *Mecmûa-i münşeât*, *Kânûn-i şâhenşâhî*, *Risâletü’l-ibâ an-mevâkii’l-vebâ*, *Hâşiye alâ-Tefsîri Beyzâvî*, *Risâle fî-nefs*, *Şerhu esrâri’s-savm min-şerhi esrâri’l-ibâdât*, *Evdietü’l-edviye*, *Şerh-i Mesnevî-yi Ma’nevî*, *Levâmihü’l-fusûleyn*, *Şerh-i manzûme-i Gülşen-i Râz*, *Risâle der-ibâhât-i agânî*, *Redd-i ravâfız*, *Hâşiye-i Şerh-i Tecrîd*, *Şerhu’l-Fusûs* ve *Şerh-i kasîde-i Hamriyye*.

2.2.3.1. Şerh-i kasîde-i Hamriyye

Bitlîsî’nin 909 yılında tamamladığı bu şerh, Hamriyye üzerine yazılan dördüncü şerhtir. Farsça şerhlerin de üçüncüsüdür. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4092/1 numaralı nüsha ile Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Farsça 134 numaralı nüsha olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Eser giriş ve şerh kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.2.3.1.1. Giriş Kısmı

Esere, bir rubâî ile başlayan Bitlîsî; ayet, hadis ve şiirlerin yer aldığı hamt ve salat kısmını, kasidede işlenen aşk ve şarap mazmununa uygun kelime ve ifadelerin olduğu süslü ve secili bir nesir ile kaleme almış; Hazret-i peygamberi, mesnevi nazım şekliyle yazılmış yirmi beyitten oluşan bir şiirle övmüştür. Ardından eserin telif sebebine geçmiştir. Yine girişte mesnevi nazım şekliyle yazdığı yirmi beyitlik bir kaside ile eseri, II. Bayezid’in büyük oğlu Şehzâde Ahmed Han’a sunduğu anlaşılmaktadır.

“Nazım”, “beyit”, “şiir”, “mısra” ve “rubâî” ile müellife ait olduğuna işaret etmek için “li-müellifihi” başlıklarıyla bir iki beyitten oluşan çok sayıda Arapça ve Farsça beytin

olduğu hamdele ve salvele kısmından sonra “Mukaddimetü’r-risâle” başlığıyla bir mukaddime yazmıştır.

Bitlîsî’ye göre, Melâmi taifesine ait bir şiiri anlamamanın birinci yolu, tevhit ve irfan erbabına ait bazı kavramlara vâkıf olmaktan geçer. İkincisi kalbi, muhabbet sarhoşlarına dair inkâr şaibesinden tasfiye etmektir. Üçüncüsü; kalp aynasını, visal kadehinin parlaklığıyla ayrılık pasından temizlemekle mümkündür. Bunu anlamamanın yolu muhabbeti anlamaktan geçtiği için Bitlîsî, muhabbeti ve ona ait bazı meseleleri üç meclis ve bir tekmileden oluşan mukaddimede açıklar.¹

Birinci mecliste muhabbetin sıfatları ve kısımları üzerinde durur. Daha önce Kayserî, Hemedânî ve Câmî’de detaylı bir şekilde ele alındığı gibi hakîkî muhabbet, taayyünsüzlük mertebesindeki zat-ı ahadiyyet ile tabir edilen muhabbet olduğunu açıkladıktan sonra muhabbeti “zatî muhabbet”, “sıfatî muhabbet”, “esma’î muhabbet”, “efalî muhabbet” ve “asarî muhabbet” olmak üzere beş kısma ayırarak açıklar.

İkinci mecliste muhabbetin tanımını yapar. Aşk, muhabbet, sabâbet, şevk, meyl ve bunlara benzer tek bir manaya delalet eden kelimelerin kullanıldıkları yere göre aralarında oluşan farklar üzerinde durur.

Üçüncü mecliste muhabbetin faydaları ve özellikleri üzerine durur.

Tekmiletü’l-mukaddimede ise kasidede geçen bazı kavramların, tasavvuf kültüründe ve halk arasında bilinenden farklı anlamlar taşıdığına ve bunların yanlış anlaşılması gerektiğine dikkat çekerek şurb, şarab, müdame ve sekr kavramlarının tasavvufî anlamlarını açıklar.

---

¹Bitlîsî’nin girişinde anlatılan konular, Kayserî, Hemedânî ve Câmî’nin şerhindeki konularla benzerlik gösterdiği için, kısa tutulmuştur.

2.2.3.1.2. Şerh Kısmı

Mutasavvıfların nezdindeki muhabbetin anlaşılmasını sağlayan bir mukaddimeden sonra kasidenin şerhine başlamış, kasideyi beyitler hâlinde şerh etmiştir. Selefleri gibi, kasidenin sadece 33 beytini şerh eden Bitlîsî, beyitler hâlinde şerh ettiği kasidedeki kelimeleri, gerekli gördüğü yerde, morfolojik ve sentaks açısından açıklamış, yerine göre beyitteki edebî sanatlar üzerinde durmuş, beyitlerin zahirî manasına değinmiştir.

Bu tür açıklamaların yanı sıra, şerhin esasını teşkil eden kısımlar tasavvufi yorum ve açıklamalardır. Muradın ne olduğunu açıklamak için çok sayıda ayet, hadis, kelâm-ı kibâr ile Arapça ve Farsça şiirden istifade etmiştir. Nakledilen şiirleri araştırdığımızda karşımıza geniş bir mutasavvıf ve şair kadrosu çıkmaktadır: İbnü'l-Fârız, Hâfız, Hasan Dihlevî (737/1336[?]), İmam Şiblî (ö.334/945), Lokman Hekim, Emîr Hüsrev Dihlevî (ö. 725/1325), Hallâc-ı Mansur, Şeyh Ömer b. Osman el-Mekkî, Şahâbeddîn Sühreverdî (ö. 632/1234), Şems-i Magribî (809/1407), Şeyh Mahmûd Şebüsteri, Fahreddîn-i İrâkî (ö.688/1289), Ebû Temmâm et-Tâî (ö. 231/846), Mollâ Câmi, Ahtel (ö.92/710), Nizâmî ve Kemâl-i Hocendî adını tespit ettiklerimizin bir kısmıdır.

3. BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN TÜRKÇE ŞERHLERİ

3.1. ABDÜSSELÂM B. NU'MÂN B. HALÎL (ö.1000/ 1591-1592 ?)

3.1.1. Hayatı

Kaynaklarda, müellifin hayatı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır; ancak eserlerinden hareketle yazarın adı, yaşadığı dönem, mesleği ve ölüm tarihi hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Müellifin Kütüphanelerde *Risâletü'l-istiâre*, *Menâsikü'l-hac* ve *Şerhu'l-Kasidetü'l-Hamriyye* adıyla kayıtlı üç eseri bulunmaktadır. Üç eserinde de adının Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl olduğunu belirtmiştir. İncelenen “Hamriyye” kasidesi şerhinin girişinde, İbnü'l-Fârız'ın hayatı hakkında bilgi verildikten sonra vefat tarihi için “Altı yüz otuz iki senesinde Cemâzeyilevvelün ikinci gününde vefât itmişler” bilgisini verir. Ardından “Ve daği vefâtından şöñra üçyüz elli altı sene olmuş”¹ bilgisini vermektedir. Bu da eserini 988 (1580/1581) yılında yazıldığını göstermektedir. *Menâsikü'l-hac* adlı eserini, saltanat dönemi 982-1003 (1574-1595) yıllarına denk gelen Sultan III. Murad'a (ö.1003/1595) sunması, müellifin bu dönemde yaşadığını teyit etmektedir. Ayrıca söz konusu eserin telif sebebinde belirttiği üzere müellif, ömrünün sonuna geldiği ve Hicri yılının da 1000'e yaklaştığı bir zamanda, haccın faziletinden mahrum kalmamak için onun fazilet ve kurallarını anlatan bir eser yazmak istemiştir. Çünkü hacca gidecek gücü olmadığı gibi arkasında bırakacağı çok sayıda yetim çocukları vardır. Bu bilgilerden hareketle müellifin, 1000 (1591-1592) civarında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

¹ L ile R nüshalarında “üç yüz elli altı” yerine “üz yüz elli” şeklindedir. Buna göre eserin yazılış tarihi 982 (1574-1575) olur.

Yine bu eserin zahriyyesindeki “bu eser Müderris Abdüsselam’ın te’lifidir” kaydı ile müellifin, *Menâsikü’l-hacc*’ın dibacesinde tedris yıllarına atıfları ile Arapça dil ve grameriyle alakalı bilgisini bir araya getirdiğimizde, müderris olduğunu söyleyebiliriz.

Millet Kütüphanesi’nde bulunan *Risâletü’l-istiâre* adlı esrin katalog kaydında, vefat tarihi 1259 olarak verilmiştir. Ancak bunun, 1259 (1843/1844) da vefat eden Mardinli Abdüsselam Efendi’nin vefat tarihi ile karıştırılmış olma ihtimali kuvvetlidir.

3.1.2. Eserleri

Kataloglarda Abdüsselâm b. Nu’mân b. Halîl adına kayıtlı üç eser bulunmaktadır. *Risâletü’l-istiâre* ve *Menâsikü’l-hac* Arapça iken, *Şerhu’l-kasideti’l-Hamriyye* giriş kısmı hariç Türkçedir. Eserlerin isimleri, müellifi tarafından verilmemiş olup, içeriklerinden dolayı bu isimlerle anılmışlardır.

Birinci eser, *Risâletü’l-istiâre (Risâletü’l-meânî)*’dir. İstiare konulu olduğundan bu isimle kaydedilmiştir. Arapça yazılan bu eser, bir giriş ile mukaddimeden sonra istiarenin; asliyye, tasrîhiyye, hakîkiyye, kat’iyye, terşîhiyye, âmmiyye, dâhiliyye, teb’iyye, mutlakıyye, vifâkiyye, kinâiyye, tahyiliyye, gayrı dâhiliyye, tehekkümiyye, temlîhiyye, inâdiyye, tecrîdiyye, ihtimâliyye, hâssiyye, temsîliyye olmak üzer yirmi kısmının anlatıldığı bir risaleden oluşmaktadır.

Bu eserin, Millet Kütüphanesinde Ali Emiri Arapça 3548 numara ile kayıtlı 11 varaktan oluşan nüsha ile Burdur İl Halk Kütüphanesinde 451/13 numara ile kayıtlı 60b-63b varakları arasında yer alan nüsha olmak üzere, iki nüshası bulunmaktadır. Bir nüshası da *Risâletü’l-meânî* adıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 5811/18 numara ile kayıtlı görünmektedir.

İkinci çalışma, incelenen *Şerhu’l-kasideti’l-Hamriyye* adlı Hamriyye kasidesinin Türkçe şerhidir.

Üçüncüsü, hac kurallarını anlatan, *Menâsikü'l-hac* adlı Arapça eseridir. Ömrünün son demlerinde yazdığı bu eser; hacı terk etmenin günahı, hacca gitmek için yola koyulmanın fazileti, Medine'nin fazileti ve kabenin fazileti olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere eserini sunduğu Sultan III. Murad'ın adını ilk defa bu eserinde zikretmiştir. Diğer iki eserinde ise isim vermeden sunmuştur.

Bilinen tek nüshası, Süleymaniye kütüphanesi Ayasofya koleksiyonunda 1468 numara ile kayıtlı olup 53 varaktır.

3.1.2.1. Şerhu'l-Kasidetü'l-Hamriyye

Hamriyye kasidesinin Türkçe şerhlerinden birincisi olan bu eser, yazma hâlinde olup kütüphanelerde altı nüshası mevcuttur: Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi, 810, (114b-152b vr.); Süleymaniye Ktp. Amcazade (Tüyatok), 458, (104b-129b vr.); Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, 37, (56-76 vr.); Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, 656; Mısır Milli Ktp. Türkçe Yazmaları, 192, (26 v.); Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, 1364, (24 v.). 20 Rebiyülevvel 1163 (27 Şubat 1750) senesinde istinsah edilmiştir.

3.1.2.1.1. Giriş Kısmı

Esere, “müdâme” ve “muhabbet” gibi konuya uygun kelimelerin kullanıldığı hamt, salat ve selâmdan sonra, İbnü'l-Fârız'ın “Hamriyye” olarak şöhret bulan kasidesini, herkesin istifade edebilmesi için Türkçeye şerh ettiğini bildiren bir girişle başlamıştır. Ardından, övgüler yağdırdığı fakat adını zikretmediği Sultan III. Murad'ın meclisine hediye edip ona dua etmiştir.

Diğer iki eserindeki ifadelere benzer ifadelerle yazdığı Arapça girişten sonra İbnü'l-Fârız'ın künyesi, adı, doğum yeri, vefat yeri, babasının adı ve mesleği, lakabı, divanı, Tâiyye kasidesi ve kasideye isim verilme hadisesi, doğum tarihi, vefat tarihi ve yeri gibi Türkçe şerhlerde bulunmayan çok sayıda bilgiyi ihtiva eden bir mukaddime

bulunmaktadır. Özellikle de İbnü'l-Fârız'ın elli altı sene, yedi ay, altı gün yaşadığını; vefatından o güne kadar üç yüz elli altı sene geçtiğini bildirmesi, bu sayede eserin yazılış tarihinin ortaya çıkması, kayda değer bilgilerdir.

Şerhe geçmeden önce İbnü'l-Fârız'ın tasavvufi kişiliği ile şiir anlayışına ışık tutacak şu cümleleri sarf etmiştir: “Ve daği Nâzım rahimehu'llâh gâyet recül-i şâlih olup nice zamân Ka'bede mücâvir olmışdur. Ve daği Allâhu Te'âlâ hazretlerinin maḥabbetini zevk idüp ve anuñ ile sekrân olup bu ḫaṣîdesinde Allâhu Te'âlâ'nuñ maḥabbetinuñ fevâ'id ü menâfi'ini ve ḫaṣâ'iş-i 'alâmâtını beyân idüp buyurdi ki...”(3b)¹

Amcazade ile Veliyüddin nüshalarının derkenarındaki “Nâzım hazretlerinin aḫvâli *Ravzatü'l-aḫyâr*dan terceme olunmuşdur” yazılı nottan anlaşıldığı kadarıyla Abdüsselam b. Nu'mân'ın mukaddimede verdiği bilgileri *Ravzatü'l-aḫyâr* adında bir kitaptan tercüme etmiştir. Fakat biz, İbnü'l-Fârız'ın hayatı hakkında bilgi veren bu isimdeki bir eseri tespit edemedik.

3.1.2.1.2. Şerh Kısmı

Abdüsselam b. Nu'mân, Kayserî ve Câmî gibi 41 beyitten oluşan kasidenin 33 beytini şerh etmiştir. Kasideyi beyitler hâlinde ele almış, üç aşamada şerh etmiştir:

Birincisi, beyitte geçen her kelimenin sarf ve nahiv kuralları çerçevesinde detaylı tahlilini yapmış, gerekli gördüğü yerde “diyü” ifadesiyle kelimenin anlamlarını vermiştir: “ed-dehru lafzan merfû' lem-yebḫinüñ fâ' ilidür. Dehr diyü zamâna dirler.” (8b) “Livâ'i medd ile lafzan mecrûr muzâfun ileyhîsidür fevḫuñ. Livâ diyü sancağa dirler.” (15b)

¹ Verilen varak numarası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi (1364) nüshasına aittir.

İkincisi, çok fazla olmasa da yer yer beyitleri belâgat ilmi açısından incelemiştir: “şeribnâ müşebbehün bihâ olan müdâmeye münâsib ü mülâyim olduğıçün isti‘âre-i terşîhiyye ve isti‘âre-i müreşşah da dirler. Terşîh tezyin ma‘nâsınadır. ‘İlm-i belâğatde bu üslûba ri‘âyet itmek kelâma ziyâde hüsni ü zînet virdüğüçün şeribnâ lafzını ihtiyâr itdi.” (5b)

Bu tür tahlilleri yaparken, zaman zaman soru-cevap tekniğini kullanmak suretiyle tartışmacı bir üslupla açıklamaları genişletmiş; ileri sürdüğü düşünceleri, çoğunlukla ayetlerden örnek göstermek suretiyle delillendirmiştir:

‘Alâ” “ma‘a” ma‘nâsınadır. “Ve âte’l-mâle ‘alâ-hubbihi”¹ âyetindeki gibi ... “‘Alâ” haqîkatde isti‘lâ içündür. Zikrûn hâd fevki vü tahtı taşavvur olunmaz ‘ale’s-sahtı ve ‘ale’l-feresideki fevki ü taht taşavvur olunduğı gibi. Öyle olıcağ “‘alâ” lafzını terk idüp “ma‘a” lafzını irâd itmek gerek idi diyü su‘âl olunursa cevâb budur ki “‘alâ” lafzında ma‘nâ-yı devâm u şebât vardır. (3b)

Çok fazla örneğı olmasa da bazen Zemahşeri’nin *Keşşâf* adlı tefsiri ile Seyyid Şerîf Cürçânî’nin *el-Misbâh fi-şerhi’l-Miftâh*’ı ve Sekkâkî’nin *Miftâh*’ı gibi belâgatle ilgili önemli kaynaklara atıfta bulunmuştur: “‘alâ-zikri’l-habîb” hemân “‘alâ-hüden”² âyeti gibidür. Ve şâhibü’l-Keşşâf tefsîrinde bu âyet-i kerîmenüñ dağâyığını beyân itmişlerdür. Ve Seyyid Şerîf *Miftâh* şerhinde beyân itmişlerdür.” (4a)

Kasideye sadece dil ve sanat açısından yaklaşması, Abdüsselam b. Nu’mân’ın müderris kimliğinden hem de dönemin siyasal ve kültürel şartlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim yerinde belirttiğimiz üzere, çağdaşı İbnü’l-Kemâl de tasavvufî manaya bakmadan kasideyi sanat ve gramer açısından incelemiştir.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 177. “Mala olan sevgilerine rağmen verenlerin.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 5; Lokmân, 5. “Hidayet üzeredirler.”

Üçüncüsü, her beytin tahlilinden sonra “muḥassal-i kelâm ve me’âl-i merâm” başlığıyla beytte kastedilen anlamı verip bitirmiştir: “Muḥaṣṣal-i kelâm ve me’âl-i merâm demek oldu ki müdâme-i memdûḥanuñ bir ḥaṣṣası daḥi budur ki eger aṣḥâb-ı ibl ol müdâmenüñ diyârına kaşd itseler idi ḥâlbuki anlaruñ içinde birisini ‘aḳreb urmuş olsa idi añâ sem zarar itmez idi. Hemân diyâr-ı müdâmeye ‘azmleri sebebiyle şifâ bulur idi.” (12b)

3.2. İSMÂÎL ANKARAVÎ (ö. 1041/1631)¹

3.2.1. Hayatı

Asıl adı İsmail’dir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ankara’da doğan şârih, ilk öğrenimine burada başlamış, tasavvuf yoluna girmeden şeri ilimleri tahsil edip Arapça ve Farsça öğrenmiş, yedi senelik Mısır seyahati sırasında bilgisini ilerletmiştir. Önceleri Bayramiyye tarikatına intisap edip şeyhlik makamına kadar yükselen müellif, daha sonra Mevlevilikle tanışıp Ankara’da ve İstanbul’da *Mesnevî* derslerini vermiştir. 1610 senesinde İstanbul’da Galata Mevlevihane’si şeyhi olmuştur. Mevlevihanenin inşa tarihini gösteren “er-Rusûh” kelimesinden dolayı Rusûhî mahlasını alan Ankaravî; yazdığı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerde bu mahlası kullanmıştır. 1041 (1631) senesinde vefat edene kadar bu görevde kalmıştır.

Ankaravî, dönemin ilim ve fikir hayatına hâkim olan şerhçiliğin tesiriyle İbnü’l-Arabî, İbnü’l-Fârız ve Mevlânâ’nın eserlerine şerhler yazmıştır. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sine yazdığı şerh ile şöhreti artmış, “Hazret-i Şârih” unvanını almıştır. *Mesnevî*’yi, İbnü’l-Arabî’nin tesirinde kalarak şerh etmesi, Mevlâna ve *Mesnevî*’nin farklı anlaşılmasına yol açmıştır. İbnü’l-Arabî’nin temellendirdiği vahdet-i vücud nazariyesi, irfan ve marifete dayanan nazari ve felsefî bir tasavvuf iken Mevlânâ’daki tasavvuf; aşk, cezbe ve vecd hâline dayanmaktaydı. Her ne kadar *Mesnevî*’yi İbnü’l-Arabî’nin tasavvuf anlayışına

¹ Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Yetik’ten (1991, ss. 211-213) alınmıştır.

göre anlama ve yorumlama temayülü Ankaravî'den önce başlamış olsa da Ankaravî ile son şeklini almıştır. Bu anlayış, sonraki yüzyıllarda da fazla bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir.

3.2.2. Eserleri

Çok sayıda eser kaleme alan Ankaravî, başta *Mesnevî* ile alakalı olmak üzere yazdığı eserlerin çoğu tasavvufi konulu şerhlerden oluşmaktadır. Bunlardan en önemlisi *Mecmûatü 'l-letâif ve matmûretü 'l-maârif* adıyla yazdığı *Mesnevî* şerhidir. Bıraktığı tesir ile Ankaravî'ye “Hazret-i Şârih” unvanı kazandırmıştır.

Öte yandan *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine yazdığı *Fâtihü 'l-ebîyât*'ı; *Mesnevî*'deki ayet, hadis ve anlaşılması güç terimleri açıklayan *Câmiu 'l-âyât*'ı; *Mesnevî*'deki hikâyeleri açıklayan *Hall-i müşkilât-i Mesnevî*'si; *Mesnevî*'den seçme beyitlerin şerhi olan *Tuhfetü 'l-berere* ile *Mesnevî*'nin dibacesinin şerhi olan *Simâtü 'l-Mukînîn*'i *Mesnevî* ile alakalı diğer eserlerdir. Herevî'nin *Menâzilü 's-sâ'irîn* adlı eserini örnek alarak yazdığı *Minhâcü 'l-fukarâ* ikinci önemli eseridir. Tasavvufi konuları genel hatlarıyla işlediği bu eserinde, İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât*'ından ve Mevlânâ'nın şiirlerinden alıntılar yapmıştır. Ayrıca *Zübdetü 'l-Fuhûs*, *İzâhu 'l-hikem*, *Semâ risalesi*, *Fütûhât-ı Ayniyye* ve İbnü'l-Fârız'ın *Tâiyye* kasidesine yazdığı *el-Mekâsidü 'l-aliyye fî-şerhi 't-Tâiyye* ile çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesine yazdığı *Şerh-i kaside-i Hamriyye*, Ankaravî'nin eserlerinden bir kısmıdır.

3.2.2.1. Şerh-i Kaside-i Hamriyye

Hamriyye üzerine yazılan Türkçe şerhlerin ikincisidir. 41 beytin 33'ünü şerh etmiştir. Yurt dışında ve Türkiye'de çok sayıda yazma nüshaları mevcuttur. Türkiye'deki yazma nüshalardan bazıları şunlardır: Süleymaniye, Halet Efendi, 796, 161-178 vr.; Süleymaniye, Hacı Mahmud Ef., 3438, 53 vr.; Süleymaniye Reisülküttab, 1183, (1068), 239-254 vr.; Süleymaniye Mihrişah Sultan, 225, (1197), 30 vr.; Süleymaniye Halet

Efendi, 727, (1074), 25-41 vr.; Süleymaniye Hacı Mahmud Ef., 3421, 31 vr.; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, 623, 429-445 vr.; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, 49, 26 vr.; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı O.E.1354, 57 vr.; Çorum İL. H., 559, 28 vr.; Byz. Devlet, Veliyüddin Efendi, 1801, 20 vr.

Belal Abdel-Maksoud, Şerh-i Kaside-i Hamriyye üzerine yüksek lisans yapmıştır (2000). Muhammed Mustafa Hilmî'nin *İbnü'l-Fârız ve'l-hubbu'l-ilâhî* adlı eserinden istifade ederek İbnü'l-Fârız'ın hayatı, tasavvufi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi veren bir bölüm ile metinden oluşan bir tez yazmıştır.

3.2.2.1.1. Giriş Kısmı

Şerhe, kasidenin muhtevasına uygun, mey ve muhabbete dair mazmunların sık kullanıldığı bir girişle başlayan Ankaravî, süslü ve ağır bir dille hamt, salat ve selam faslını ifa ettikten sonra, kasidenin telif sebebine geçer.

Ankaravî eserin telif sebebini şöyle anlatır: İbnü'l-Fârız'ın *Nazmü's-Sülûk* adındaki Tâiyye kasidesine yazdığım şerh, tasavvuf ehli arasında rağbet görüp şöhret bulduktan sonra, ziyaretime gelen âlim ve arif taifesinden bir grup bana, “Hamriyye” kasidesini de “Tâiyye” kasidesi üslubu üzerine şerh etmemi istediler. Ve dediler ki “her ne kadar Molla Câmî ve diğer bazı âlimler tarafından şerh edilmişse de bunların her birinin kendine göre bir tarz ve üslubu vardır. Senin, üslubun ise daha kolay ve anlaşılırdır.” Onların bu sözleri, gönlümde var olan şerh etme arzusunu daha da artırdı. Bunun üzerine şerh etmeye başladım. (2b-3a)¹

Ankaravî'nin bu anlattıkları ilk bakışta telif sebebi gibi görünse de vahdet-i vücûd anlayışına sahip olan Ankaravî bunları zahirî sebep olarak görmüştür. Asıl sebep ise

¹ Verilen varak numarası İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı O.E.1354 numaralı nüshaya aittir.

Allah'ın arzu ve iradesidir. Vahdet-i hakîkî olan Allah, konuşan insanların dilinden kendisine ilham etmiştir. Çünkü arif kişi bütün eşyaları Allah'ın isimlerinin birer tecellisi olarak görür ve Hakk'ı bu eşyalarda tecelli etmiş olarak bilir. O, insanlarla konuşmuş gibi görünse de aslında yaptığı bütün iş ve konuşmaları Allah ile yapar. Dolayısıyla arif olan Ankaravî de, bu işaretin Hak'tan geldiğini anlayıp, bunun üzerine kasideyi şerh etmeye başlar: “Mâ-ḥaşalü'l-keḷām ve netice-i merām bu işārâtı Ḥaḳ'dan bilüp ve bu beşārâtı Cenāb-ı Vücūd-i Muṭlaḳ'dan fehm kıılup şerḥ ü îzāḥ-ı ḳaşıdeye bi-‘avni’llāhi ve tevḫîḳihi ibtidā kııldum.” (3b)

Şerhi incelemeden önce Ankaravî'nin bu şerhte takip ettiği yol ve yöntemi hakkında fikir sahibi olmakta yarar vardır. Ankaravî'nin sebep-i telifteki “Egerçi Monlâ Câmî ve ba‘zı ‘ulemâ’-i kirāmı bu ḳaşıdeye ‘Arabî ve ‘Acemî şerḥ taḥrîr itmişlerdür lâkin her biri bir tarzı gitmişlerdür.

“Ve li-küllin vichetün hüve müvellihâ”¹ fî’n-naḳli

Ve li-küllü cedîdin lezzetün ‘inde mezâḳı’l-‘aḳli”²

sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Ankaravî'ye göre gerek Mollâ Câmî gerekse “bazı ulemâ-i kirâm” dediği kişilerin yazdığı şerh anlaşılır değildir. Çünkü Mollâ Câmî, şerhi Farsça yazmış ayrıca dil ve gramer konularına fazla girmeden tasavvufî manaya ağırlık vermiştir. “Bazı ulemâ-i kirâm” ile büyük ihtimalle kastettiği İbnü'l-Kemâl ise şerhi Arapça yazmış, Câmî'nin aksine tamamen dil ve gramer konularına yer vermiştir.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 148. “Herkesin yöneldiği bir yön vardır.”

² Nakil konusunda herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Her yeninin zevkine göre bir tadı vardır.

Birbirinden tamamen farklı olan bu tarzları okuyucu için yeterince yararlı bulmayan Ankaravî, her ikisini sentezlemek suretiyle Türkçe bir şerh yazar.

3.2.2.1.2. Şerh Kısmı

Ankaravî kasideyi klasik anlayışıyla şerh etse de bunu belirli bir düzene oturtmuştur. Şöyle ki her beyitten sonra “el-Lugât”, “el-İ‘râb”, “el-Ma‘nâ” ve “et-tahkîk” başlıklarını kullanmak suretiyle beyitleri bu başlıklar altında tahlil etmeye çalışmıştır.

“el-Lugât” başlığı altında beyitte geçen bütün kelimelerin sözlük manası ile fonetik ve morfolojik yapılarını incelerken, “el-İ‘râb” başlığı altında nahiv kuralları çerçevesinde kelime ve kelime gruplarının cümle içindeki yerini incelemiştir.

Ankaravî, kelimelerin sözlük anlamlarının yanı sıra sarf kurallarına göre hangi baptan olduğu, kelimenin morfolojik ve fonetik yapısı hakkında bilgi vermiştir. İleri sürdüğü düşünceleri ayet, hadis ve Arapça şiir ve deyişlerle desteklemiştir.

Başta Cevherî’nin *Sihâh* adlı sözlüğü olmak üzere Arapça dil ve grameri alanında temel kaynaklardan yararlanmışır. Yararlandığı kaynakları isim vermek suretiyle kaynak gösterdiği gibi kaynağın adını zikretmeden yaptığı alıntılar da çoktur.

“el-İ‘râb” başlığı altında ise kelimelerin, yapısı ve türü, cümle içerisindeki işlevi gibi Arapça nahiv kuralları çerçevesinde tahlil etmiş; söz ve anlam sanatları açısından değerlendirip anlamlandırmıştır.

Ankaravî’nin, “el-Lugât” ve “el-İ‘râb” başlığı altın yaptığı açıklamaların neredeyse tamamı İbnü’l-Kemâl’in, yer yer de Mollâ Câmi’nin eserinin birer tercümesidir. Ancak İbnü’l-Kemâl’in iç içe verdiği bilgileri Ankaravî, kelime anlam ve yapısına dair bilgileri “el-lugât”; cümlelerin öğeleri ve cümle yapısına dair bilgileri ise “el-İ‘râb” başlığı altında toplamak suretiyle bir tasnife tabi tutmuştur. Ankaravî’nin, kelime tahlilleri konusunda

İbnü'l-Kemâl'den yararlandığı kesin olmakla beraber, kendi tasarrufları da olmuştur. İbnü'l-Kemâl'in uzun uzun tartıştığı dil ve gramer bilgilerini daha kısa tutmuştur. Öte yandan bazen de eklemeler yapmıştır. Özellikle de *Mesnevî*'den ve diğer eserlerdeki şiirlerden alıntılar yapmak suretiyle eserini bir nebze dil ve gramer konularına boğulmaktan kurtarmıştır: “Müdām ve müdāme ḥamre dirler. Şāribü'l-ḥamruñ aña müdāveti i‘tibāriyle.

Meşnevî

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Z'ân ‘Arab be-nihād nām-ı mey müdām

Z'ānki sīrī nīst mey-ḥorrā müdām¹(4a)

Şunu da söylemekte fayda vardır: Ankaravî'nin; Cevherî, İbnü's-Sikkî, Şāhibü'l-Muğrib, Sîbeveyhi gibi ismini verdiği kaynakların çoğu bizatihi başvurduğu kaynaklar olmayıp, tali kaynakların, yani İbnü'l-Kemâl ve Câmî'nin başvurduğu eserlerdir.

Ankaravî, bütün bu dil ve gramer tahlillerinden sonra “el-Ma'nâ” başlığıyla beytin tercümesini yapar: “el-ma' nâ, Eger nedīmān-ı meclis-i maḥabbet ol müdāmeden ba' zısını bir meyyit-i cān-dādenüñ turāb-ı ḳabrine pāşide ḳısalardı ol meyyite rūḥı ‘avdet eyleyüp cismi yukāru ḳalkardı.” (20a)

Beytin manasından sonra “et-Tahkîk” başlığıyla beyitlerin tasavvufi manası üzerinde durmuştur, beyitleri vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusunda yorumlamıştır. Bu kısımda Mollâ Câmî'nin şerhinden çok istifade etmiştir hatta bazı açıklamalar birebir uyuşmaktadır. Câmî'nin “Lâmi'â” başlığı altında yaptığı tasavvufi yorumları Ankaravî,

¹ “Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.” (İzbudak, 2016, s. 406)

“et-Tahkik” başlığı altında vermiştir. Bunun yanında hemen her bölümde Mollâ Câmi’nin şerhinde geçen rubâilerden bir veya birkaçına yer vermiştir. Ancak Câmi’nin rubâilerini “Beyit” başlığıyla vermiştir.

Bir önceki “el-Lugat” ve “el-İ‘râb” bölümlerinde olduğu gibi burada da çok sayıda ayet hadis ve şiire yer vermiş; Kâşânî, Attâr, Tilimsânî, İmrü’l-Kays ve Harîrî’nin eserlerinden, özellikle de Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden bol örnek vermiştir. Klasik şerhlerde ister Arapça ister Farsça olsun, delil gösterilmek için nakledilen şiirlerin veya ayet ve hadislerin tercümesi verilmemektedir. Bu anlayış, okuyucunun istifade etme amacına hizmet etmemektedir. Ankaravî ise şerhinde, her zaman olmasa da örnek şiirlerin de tercümesini yapmıştır.

Tercüme ettiği eserlerin etkisiyle Arapça, Farsça kelimelerin yoğun olduğu ağır bir dil kullanmıştır. Ayrıca tercüme dilinden kurtulamadığı için kullandığı dil, Türkçe sözdizimine uymayan yapay bir dil hâlini almıştır.

Ankaravî ile İbnü’l-Kemâl arasındaki benzerliği göstermek için aşağıdaki örnek verilmiştir:

Ankaravî	İbnü’l-Kemâl
(1)Müdâm ve müdâme hamre dirler.	المدام والمدامة الخمر. (1)
(3)Şâribü’l-hamruñ aña müdâvemeti i‘tibâriyle.	وقيل سميت مدامة لمداومتها فى الدن (2)
Meşnevî	لأنهم يديمون شربها وقيل لأنه يغلى (3)
Z’ân ‘ Arab be-nihâd nâm-ı mey müdâm	عليها حتى تسكن
Z’ânki sîrî nîst mey-ħorrâ müdâm ¹	لأنه يقال دام الخمر اذا سكن وثبت. من (4)
	شرح المعلقات

¹ “Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.” (İzbudak, 2016, s. 406)

(2) Ve yāḥud ḥamruñ ḥumde müdāvemeti i‘tibāriyle ola (4) ve yāḥud ḥamruñ ḥumde ba‘de’l-ḡaleyān sākin olması i‘tibāriyle ola. Zīrā “Dāme’l-ḥamru fi’d-denni”¹ dirler. “İzā-sekene ve şebete ba‘de’l-ḡaleyān”² (5) <i>Müdāmenüñ tāsı te’nîş-i lafzî</i> içündür. <i>Ġurfetüñ ve zulmetüñ tāları</i> gibi.	والتاء لتأنيث اللفظ وان لم يكن تحتها (5) حقيقة تأنيث كما في غرفة و قرية
‘Abiḳa” bihi’t-ṭībū bi’l-kesri ey leziḳa. ‘Abaḳan bi’t-taḥrīk ve ‘abāḳiye mişlü şemāniye ya‘nī ṭīb aña yapışdı vü ulaşdı. “Şarḳ” ve “maşrīḳ” maṭla‘-ı şemsüñ isimleridür. Nitekim ġarb maġrib maḥall-i ġurūbüñ isimleridür. Enfās nefesüñ cem‘idür. “Ṭīb” <i>mā yutaṭayyabu bihiye</i>³ dirler. <i>Mezkūm men lehü’z-zükāme</i>⁴ dirler. “Dā’-i” ma‘rūfdur. (25b)	عبق به الطيب بالكسر اي لزق به عبقاً بالتحريك وعباقية مثل ثمانية والشرق المشرق وهما اسمان لمطلع الشمس كالغرب والمغرب اسمان لمغربها والمشرقان والمغربان مشرقا الشتاء والصيف ومغرباهما والمشارق مطالع الشمس كل يوم حتى يعود الى المشرق الأول فى الحول وشرقت الشمس اذا طلع وأشرقت اذا أضائت والمشارق قرن الشمس والأنفاس جمع نفس والطيب ما يتطيب به والضمير للمدامة والمزكوم من له الزكمام وهو داء معروف (Konur, 1992, s. 2)

Ankaravî ile Mollâ Câmî arasındaki benzerliğe örnek:

¹ İçki küpün içinde durdu.

² Kaynadıktan sonra sakin ve durgun olduğunda.

³ Koku sürünen şey.

⁴ Kendisinde nezle olana denir.

Ankaravî	Mollâ Câmi
et-Taḥkîk Ey [20b] tālib-i maʿ rifet bilgil ki ḥayāt iki nevʿ dūr biri ḥayāt-ı ḥissî-i ḥayvânî ki sâʿir ḥayvânât ile müştarekdür. Ve biri daḥi ḥayāt-ı ḥaḳîḳî-i rûḥânî ki ḥavâşş-ı efrâd-ı insâniyyeye maḥşûşdur ve bu ḥayāt daḥi üç nevʿ üzredür. Evvelki nevʿ ḥayāt-ı ʿilm ü dānişle merg-i cehāletden zinde olmaḳlıḳdur. Kemā ḳālaʿllāhu Teʿālā “eve men-kāne meyyiten fe-aḥyeynāhu”¹. Ḳāle baʿzuʿl-müfessirîn² “ey men-kāne meyyiten biʿl-cehli fe-aḥyeynāhu biʿl-ʿilmi” zîrā ki ḳalb vâsıtasıyla Ḥaḳḳ’ı bilür ve anuñ talebinde ḥareket ü cünbüş kılur. Pes dāniş ü cünbüş zindegānuñ ḥaşşasındandır. Nitekim nādānî vü sükûn ḥavâşş-ı mürdegāndandır. (Ankaravî burada bir hadis ile Hz. Ali’den bir beyit rivayet eder.) Ve ikinci nevʿ Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a teveccüh kılmada ḳalbuñ cemʿiyyet-i himmetiyle ḥayâtı ve tefriḳa vü daḡdaḡa-i memâtdan necâtıdır. Zîrā cemîʿ-i mevcûdât [21a] ‘inde ehliʿl-ḥaḳḳi mevtâdur illaʿllāh. Pes mürdegāna taʿalluḳ ve taʿaşşuḳ ʿayn-ı mürdegāndan olmaḳdur ehl-i ḥayāt-ı ebediyye ḳatlarında. Kemā ḳîle fi-ḥaḳḳihim.	لامعه حیات بر دو گونه است یکی حیات حسی حیوانی که مشترکست میان همه حیوانات از انسان و غیره و دیگری حیات حقیقی روحانی که مختص است بخواص افراد انسانی و این بر سه درجه است درجه اول زنده شد نست بعلم و دانش از مردگی جهل و نادانی قال الله تعالى او من كان ميتا فاحييناه قال بعضهم اى من كان ميتا بالجهل فاحييناه باعلم زیرا که دل بواسطه علم حق را میداند و در طلب ان جنبش مینماید و دانش و جنبش از خواص حیاتست چنانکه نادانی و سکون از خواص موت (Câmi burada bir rubâiye yer verir.) درجه دوم زنده شدن دلست بجمعیت همت در توجه بجناب حق سبحانه وقصد سلوك راه او از مردکی تفرقه و این جمعیت مودی بحیاه ابدی حقیقی ابدی است بلکه عین آنست چنانکه تفرقه توزع خاطرست بسبب تعلق نفس بمحوبات متنوع ومشتهیات گونا گون همه مردگانند موتست وتعلق بمردگان عین مردگیست

¹ Kurʿân-ı Kerîm, Enʿâm, 122. “Ölü iken dirilttiğimiz kimse”

² Mâverî tefsirinde bu anlam verilmiştir. Diğer bazı tefsirler de “kîle” ifadesiyle bu anlamı nakletmişlerdir.

Beyt	رباعیه
Her çîz ki der-cihānest cüz Ḥayy-i Celīl Mürde'est me-şev zi- ^۱ ışk-ı her mürde zelīl Ber-mürdeğî-i to merg-i ānhāst delil el-cinsü ile'l-cinsi kemā kıle yemīl ¹ (20a-21b)	هر چیزکه درجهان جز حی جلیل مرده است مشو ز عشق آن مرده ذلیل بر مردگی تو مرگ آنهاست دلیل الجنس الی الجنس کما قیل یمیل (Câmî, 1309, s. 154-55).

3.3. SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDÎ (ö. 1197/1782)²

3.3.1. Hayatı

Salâhî mahlasını kullanan müellifin adı Abdullah, lakabı Salâhaddîn'dir. Uşşâkî tarikatına mensup olduğun için de Uşşâkî olarak tanınmıştır. 1117/1705 yılında Manastır'ın Kesriye (Gölükesr) kasabasında doğan Salahî, tahsil hayatına burada başlar. Öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gider. Devlet hizmetindeyken birçok yere seyahat eden Salâhî, bu sırada Cemâleddin Uşşâkî ile tanışır ve ona intisap eder. Şeyhi Cemâleddin Uşşâkî vefat edince onun yerine Tahir Ağa tekkesinin postnişini olur. 1781'de tekkenin yanması üzerine Cemâleddîn-i Uşşâkî'nin Eğrikapı'daki tekkesine taşınır. Bu görevindeyken 29 Muharrem 1197 / 27 Aralık 1782 tarihinde İstanbul'da vefat eder.

Halvetî-Uşşâkî tarikatına mensup olsa da Bektaşî, Nakşibendi ve Mevlevî gibi Anadolu'da yaygın birçok tarikattan icazet almıştır. Tasavvuf anlayışının kaynağını İbnü'l-Arabî'nin eserleri teşkil etmektedir. Öte yandan Ebu Said Ebu'l-Hayr, Şebusterî, İmâm Gazzâlî, Yunus Emre, Mevlânâ ve İbnü'l-Fârız gibi tasavvufun önemli isimlerinin eserlerine yazdığı tercüme ve şerhler ile Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzî-i Mısırî ve Hakkî Bursevî

¹ Hayat ve Azamet sahibi olan Allâh'tan başka dünyadaki her şey ölüdür. Bu yüzden ölü birine gönül bağlayıp aşkıyla zelil olma. Onların ölü olması senin de ölü olduğuna delildir. Nitekim *her cins, cinsine meyl eder* denilmiştir.

² Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Ceyhan (2009, ss. 17-19) ve Akkuş (1998)'tan alınmıştır.

gibi şahsiyetlerin eserleri üzerine yaptığı çalışmalarla Osmanlı tasavvuf düşüncesi tarihine önemli katkıları olmuştur.

3.3.2. Eserleri

Telif, tercüme ve şerh olmak üzere, manzum ve mensur çok sayıda eser kaleme almıştır. Bunların önemli bir kısmını tercüme ve şerhler oluşturmaktadır. *Rıyâzu'l-kavâid hıyâzu'l-fevâid* (Makâmât-ı hamîdiye), *Miftâhu'l-vücûdi'l-eşher fî-tevcîhi'l-keîlâmi's-şeyhi'l-ekber*, *Zeylû'l-kitâb bi-ahseni'l-hitâb*, *Risâle-i kudsiye tercüme ve şerhi*, *Muhtasaru'l-menâr şerhi*, *Elli dört farz şerhi*, *Risâle-i mes'ele-i 'aciz fî-ma'rifeti'l-llâh şerhi*, *Muzhır-ı kavâid-i râb*, *Şerh-i rubâiyye-i Ebi Saîd*, *Bazı gazel ve beyit şerhleri* ve çalışmamızın konusu olan *Tercümetü'l-aşk Salâhî*'nin şerh ettiği eserlerdendir. Bunun yanında çok sayıda telif ve tercüme eseri vardır.

3.3.2.1. Tercümetü'l-aşk

1172 (1758) senesinde tamamlayan Salâhî, eserin sonunda “Berây-ı tesmiye ve târih” başlıklı bir gazel ile eserin adını ve yazılış tarihini belirtmiştir:

Berây-ı tesmiye vü târih

Çün ‘avn-i Haqq ile şerh-i kaşîde oldı tamâm

Gerekdür ola bir ism ile şân u şöhreti tām

Çü feyz-i ‘aşk-ı Hudâ’dur midâd-ı hâme-i şerh

Dinildi *Tercemetü'l-‘aşk*¹ şerh-i tuhfeye nām

¹ Tercemetü'l-‘aşk : terceme-i ‘aşk T

Ġaraż du‘ādur eşerden daġi bahāne gerek

Ĥaṭāya zeyl-i ‘aṭā vü kuşūra ‘afv-ı kirām

Kelām-ı dūr u dirāz-ı şuĥenver anı n’ider

Müfid ü muḥtaşar olmaḵ gerek binā-yı kelām

Şalāḥi neşve-i vaḥdetle söyle tāriḥ aña

Müzeyyen eyleye bezmi ziyā-yı cām-ı mūdām

Yazma hâlinde olan eserin kütüphanelerdeki nüshalardan bazıları şunlardır: Süleymaniye, Tahir Ağa Tekke, 536, 26 vr.; Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 730 (71-96 vr.); Süleymaniye, Halet Efendi, 730 (27-52 vr.); Süleymaniye, Nafiz Paşa, 553, 62 vr.; DTCF Ktp. Muzaffer Ocak II/7 (122b-141b vr.); İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 0826-01, 30 vr.

Eser üzerine, Süleyman Deliktaş tarafından İbnü’l-Fârız ve Salâḥî’nin hayatı ve eserleri, muhabbetle alakalı bazı kavramların açıklaması ile metinden oluşan bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1990).

3.3.2.1.1. Giriş Kısmı

Salâḥî, eserin konusuna uygun aşk ve şarabı ifade eden kelimelerle, süslü ve secîli cümlelerin kullanıldığı besmele, hamdele ve salvele faslından sonra, şerhte takip ettiği yöntemi ve şerhin yazılış sebebini açıklamıştır. Ona göre “Hamriyye” kasidesi, hakikat erbabı arasında meşhur ve muteber olduğu için birçok kişi tarafından şerh edilmiştir. Özellikle Molla Câmî’nin büyük bir ihtimam ile yazdığı Farsça şerhinde, her bir beytin manasına uygun Farsça bir rubâi ile en güzel şekilde açıklamıştır:

Ba‘ dehu Kaşide-i Hamriyye-i Fâriziyye mey-i maḥabbet ve bâde-i ḥaḳîḳat ile memlû bir kâse-i pür-neşve-i ‘ârîziyye olup erbâb-ı ḥaḳîḳat beyninde meşhûr u mu‘teber bir nazm-ı pür-dürr ü güher olduğundan nice şürrâḥ şerḥ ü tefsîr ile resîde-i derece-i inşirâḥ olmuşlardır. Ḥuşûsan sâḳî-i şarâb-ı maḥabbet ve mülâḳî-i cemâl-i ḥaḳîḳat olan Ḥazret-i Mollâ Câmî ḳuddise sırruhü’s-sâmî lisân-i Fârisî üzre şerḥine ihtimâm ve her beytine münâsib rubâ‘ iyyât-ı Fârisiyye keşide-i silk-i nazm idüp aḥsen-i ta‘bîr ve eblağ-ı te’vîl ü tefsîr ile... (2a-2b)

Salâhî ise yazdığı şerhin hem düzenli ve güzel olması hem de herkes tarafında istifade edilebilmesi için, kasidenin her beytini Türkçe bir beyitle tercüme ettikten sonra Câmî’nin kullandığı birçok ifade ve mazmunları kullanmış, özellikle de Câmî’nin rubâilerini istiḥâd etmek suretiyle kasideyi Türkçe şerh etmeye çalışmıştır. Son olarak eserini mütalaa eden okuyuculardan hayır dua ile anılmak istemiştir:

Revnaḳda ḥüsn-i intizâm u ihtimâm bulmağın nef‘-i ‘âmm olsun için ekşer-i mezâmin-i ta‘bîr-i dil-pezirleri yâd ḥuşûsan rubâ‘ iyyât-ı bî-naẓîrleri istiḥâd olınarak her beyt-i kaşide bir beyt-i Türkî îrâd ve lisân-ı Türkî üzre şerḥ taḥrîrine ictihâd olındı. Muṭâlâ‘a iden ihvân-ı ḥulûş-nihâddan mültemisdür ki bu aḥḳar-ı ‘ubbâd olan Şalâḥî-i nâ-şâdı bir du‘â-i ḥayr ile yâd buyuralar. (2b)

3.3.2.1.2. Şerh Kısmı

Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Türkçe şerhlerin üçüncüsüdür. 41 beyitten 33’ünü şerh eden Salâhî, giriş kısmında da ifade ettiği gibi Mollâ Câmî’nin şerhinden çok istifade etmiştir. Salâhî’nin şerh sırasında yaptığı bazı ekleme ve çıkarmaları bir kenara bıraktığımızda, bu eserin Câmî’nin kısaltılmış bir tercümesi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hamriyye kasidesini tercüme eden Ahmed Sâfî Bey’in (ö. 1344/1926) “Arapça’dan mâ‘adâ Mollâ Câmî ḥazretlerinin lisân-ı Fârisî ile şerḥi ve bu şerḥün

‘Abdullāh Şalāhî hâzretleri tarafından Türkçeye idilen tercemesi var...” (s. 3007)¹ şeklindeki değerlendirmesi de bunu göstermektedir.

Örnek olması bakımından her iki şerhten birer kesit alınarak aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır:

Salâhî	Câmî
وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَايَهَا وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ Rubā‘î Ger rehber-i mestân ne-şodî Nükhet-i mey Müşkil bordî kesî sūy-i mey-kede pey Ve’r-çeşm-i hîred ne-yâftî nūr ez-vey Key derk-i haqîkateş tüvānestî key Ya‘nî ‘aşq-ı mecâziye müte‘allık olan cemâl-i âşârî maḥabbet-i haqîkıyyeye müte‘allık olan cemâl-i zâtînün zıll ü fer‘i olup “el-mecâzu kaṭaratu’l-haḳîḳati” hükmünce mecâz haḳîḳatuñ tarîḳ-i ḥuşûlî ve vesîle-i vüṣûlidür. Pes be-ḥaseb-i fıṭraṭ-ı aşlî bir muḳbil-i pâk- tıynetün ki zât-ı cemîl-i ‘ale’l-ıtlâḳ maḥabbetine kâbiliyyeti olup vâsıta-ı terāküm ḥücüb-i zûlmāniyye-i ṭabî‘iyye ile pes-mānde-i ḥayyiz-i ḥafâ ola nâ-gâh ol cemâl-i bâ-kemâlün nūrından	وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَايَهَا وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ رباعیه کر رهبر مستان نشدی نکھت می مشکل بردی کسی سوی میکہ پی ور چشم خرد نیافتی نور ازوی کی درک حقیقتش روانستی کی (لامعه) همچنانکہ جمال آثاری کہ متعلق عشق مجازی است ظل و فرع جمال ذاتست کہ متعلق محبت حقیقی است همچنین عشق مجازی ظل و فرع محبت حقیقی است وبحکم «المجاز قنطرة الحقيقة» طریق حصول آن ووسيلة وصول بدان زیرا کہ چون مقبلی را بحسب فطرت اصلی قابلیت محبت ذاتی جمیل علی الاطلاق عزّ شانه بوده باشد وبواسطه تراکم حجب ظلمانیة طبیعیہ در حیز خفا مانده اگرناکاه پرتوی از نور آن جمال از پردہ آب وکل در صورت دلبری موزون شمایل

¹ Ahmed Safî Bey, *Sefînetü's-sâfi (C. XVIII)*, Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi, nr. 2096.

bir pertev perde-i āb-ı gilden bir şüret-i dilber-i ra‘nā-yı mütēnāsibü’l-a‘zā ve çehre-i zībā-yı mütēmāşilü’l-eczāda (Salāhî’de rubaî yoktur) hüveydā olsa elbette ol muḳbilūn murğ-i dili ol cemāle iḳbāl ve hevā-yı maḥabbetinde perr ü bāl açup cūyende-i dāne-i ḥāl ve giriftār-ı dām-ı zūlf- i perişān-ḥālî olur... (6b)	متناسب الاعضا متمائل الاجزا رشيق القد صبحي لخد كريم الاخلاق طيبت الاعراق رباعيه شرين كاری خوش سخنی چالاکی مرهم نه داغ هر دل غمناکی همچو کل نو شکفته دامن پاکی زالایش دست برد هر بی باکی نمودن کبرد هر آینه مرغ دل آن مقبل بران اقبال نماید ودر هوای محبت او پر و بال کشاید اسیر دانه او شود وشکار دام او گردد (ss. 137-138)

Kasideyi beyitler hâlinde şerh eden Salâhî, Mollâ Câmi’nin takip ettiği düzeni takip etmek suretiyle ilk olarak beyitte geçen kelimelerin anlamlarını verir. Detaya çok inmeden ihtiyaç duyduğunda kelimelerin ses ve yapısı hakkında kısa açıklamalar yapar. Arkasından, Mollâ Câmi’den farklı olarak, “Terceme-i Beyt” başlığı altında kasidenin her bir beytini Türkçe bir beyitle tercüme eder. Üçüncü olarak, “yani” sözüyle başlayan cümlelerle beytin kısa bir açıklamasını yapar. Bu kısım, Câmi’nin genelde “mî-gûyed” sözüyle açıklama yaptığı cümlelerin tercümesi olduğunu söylemek mümkündür. Dördüncü aşamada ise beytin tasavvufî manası üzerine yoğunlaşır. Şerhin en geniş kısmı olan bu kısımda büyük oranda Câmi’nin “lâmîa” başlığıyla yaptığı tasavvufî yorumları tercüme etmiş ve Câmi’nin şerhinde örnek verdiği rubâilerden de bir veya birkaçına yer vermiştir. Câmi, şerhte 95 rubâiye yer verirken Salâhî, sadece bunların 58’ine yer vermiştir.

Câmi’nin tesirinde yazdığı bu şerhi, Salâhî’nin dil ve üslubu üzerinde de büyük etki bırakmıştır. Eserini tercüme dilinden kurtaramayan Salâhî’nin, dilinin ağır ve anlaşılmaz olmasına sebep olmuştur. Ahmed Sâfi Bey’in, “Mollâ Câmî ḥazretlerinin lisân-ı Fârisî ile şerhi ve bu şerhün ‘ Abdullâh Şalâhî ḥazretleri tarafından Türkçeye idilen tercemesi

var ise de ʔaḥṣīl-i ‘ulūm itmiş on biñ Türkte bir Türk bu tercümeyi güçlkle añlar. Çünkü muğlaḳdur.” (s. 3008) sözleri, Salāḥî’nin dil ve üslubu hakkında yapılan haklı bir değerlendirmedir. Aşağıda karşılaştırılan iki cümle bunu doğrulayan tipik bir örnektir:

Câmî	Pes ma‘rifet-i ḥaḳāyık-ı mücerrede-i basīṭa bi-i‘tibār-ı tecerrüd ve basāṭet müte‘azzirest
Salāḥî	Pes ma‘rifet-i ḥaḳāyık-ı mücerrede-i basīṭa tecerrüd ve basāṭi i‘tibārı ile müte‘azzirdür.

3.4. MEHMED SAİD (ö.1871?)

3.4.1. Hayatı

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa koleksiyonunda yer alan 450 numaralı nüsha ile İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesi 892.71 numara ile kayıtlı nüshaların katalog kayıtlarında yazarın adı Mehmed Said olduğu belirtilmiştir. Eserin 1288 (1871) yılında Dersaadette basılmış olması yazarın İstanbul’da yaşadığı ve bu tarihten sonra vefat ettiği akla getirmektedir. Ancak yazarın, eser basılmadan önce vefat etmiş olma ihtimali de her zaman bulunmaktadır.

3.4.2. Eserleri

Bilinen tek eseri elimizdeki Hamriyye kasidesine yazdığı *Tarab-engiz* adlı tercümesidir. İki sayfalık hata-sevap cetveliyle birlikte 30 sayfadan oluşan eser, 1288 (1871) yılında Mühendisyan Matbaası’nda küçük boy olarak basılmıştır.

3.4.2.1. Tarab-engîz

Kelime anlamı neşe uyandıran olan *Tarab-engîz*, aynı zamanında Türk müziğinde kullanılan bir usûlün de adıdır. 1288 (1871) yılında yapılan baskının Türkiye kütüphanelerinde on kadar nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 450; Zühdü Bey, nr. 523; Reşid Efendi, nr. 1401; Hacı Mahmud, 3764 numaralı nüshalar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu 892.71 numaralı nüsha; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 892.7 numaralı nüshanın yanısıra İSAM kütüphanesinde de iki kopyası bulunmaktadır.

3.4.2.1.1. Giriş Kısmı

Eserin hacmi göz önünde bulundurulduğunda uzun denilebilecek bir girişi vardır. Besmele, hamd, salat ve selam faslından sonra İbnü'l-Fârız'ın kasidesine övgüde bulunur. Ardından bu kasideyi Türkçe gibi tatlı bir dile tercüme etmenin zor olduğunu belirtmekle beraber böyle bir kasideyi şerh etme amacını ve şerhin ismini şu cümleleriyle açıklamaktadır:

Bu şüretde qarınca qararınca fehvâsınca bu haķîr-i kemterin daħi miķdârınca bir de ebnâ-yı cinsimize ĥidmet-i dünyâ vü âĥiretde bâ' iş-i sermâye-i sa'âdet olmağın lâ-siyemâ ĥaķîde-i belîğâ-ı mezkûrenün mü'tâla' ası 'umûm haķķında ez-her cihet istifâdeyi câlib-i 'add ve zannı niyet-i [5] ĥâlişesiyle lisân-ı fasîĥu'l-beyân-ı Türki üzre muĥtaşar ve müfîd şerĥ ü terkîm ve *Tarab-Engîz* nâmıyla tevsîm olındı. Her çend mevķî' -i enzâr-ı 'âmmeye 'arz ve taķdîme şâyân olacaķ şüretde bir eşer degil ise de

Sîm sîmeten taĥsünü âşâruhâ

Ve eşķür li-men a'ĥâ ve lev simsimeten¹

¹ “Bir iş yap ki, iyi neticeler versin. Bir habbecik [susam tanesi] bile olsa sana ihsanda buluana teşekkür et” (Harîrî, 1989, s. 387).

müfâdıncı hediye-i behiyye-i maḥâfil-i erbâb-ı nazar ve tuḥfe-i behice-i mecâlis-i aşḥâb-ı hünere kılınmışdır (Saîd, 1288, ss. 4-5).

Müellifin de ifade ettiḡi gibi aslında amacı, kısa ve faydalı bir şerh yazmaktır. Ancak; kullandığı dilin ağırlığının farkında olacak ki, bu eserin halka takdim edilecek bir eser olmadığını belki nazar ve hünere sahiplerinin meclisine hediye edilecek bir eser olduğunu belirtirken aynı zamanda eserini övmektedir. Öte yandan “Aşrımız erbâb-ı faẓl ü kemâlınden mes’ûldür ki eşnâ’-i ketb ü taḥrîrde vuḳû‘-yâfte olan ḥaṭî’ât-ı sāhiyyemizüñ kalem-i şefkat-raḡamlarıyla terkîn buyurılması mütemennâ-yı nâ-ḡizânemizdür” (Saîd, 1288, s. 5) sözleriyle de varsa bir hatasının şefkat kalemiyle düzeltilmesini temenni etmektedir.

3.4.2.1.2. Şerh Kısmı

Kasidenin 41 beytin tamamına yapılan şerhlerden biri de “Tarab-engiz” şerhidir. Mehmed Saîd’in eserin girişinde kullandığı “İsân-ı azbû’l-beyân-ı Türkiyye şerh ve tercemesi” ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu eser, beyitlerin birebir tercümesi olmadığı gibi şerh denilebilecek genişlikte de değildir.

Kasideyi beyitler hâlinde şerh eden müellif, metinde geçen kelime ve kavramların açıklamalarına yer vermeden süslü, sanatlı ve ağıdalı bir dille beyitleri şerh eder. Beytin şerhine geçmeden önce İbnü’l-Fârız’ı ve şairliğini öven girizgâh niteliğinde geçiş cümleleri kullanır:

“Yine ol gülşen-tırâz-ı meclis-i ‘ârifân ve zînet-sâz-ı maḥfel-i müridân ya‘ nî cenâb-ı İbnü Fârız ‘adîmü’l-aḡrânüñ ḡonce-i dü-berg-i deheniyle mişâl-i nesîm-i ‘anber-şemîm müşk-bâr oldukları.” (Saîd, 1288, s. 6).

“Yine ol şîrîn-saz-ı mezâk-ı şeyh ü şâb-ı cihānuñ lisân-ı belîğü’l-beyānlarıyla nağme-perdâz oldukları”(Saîd, 1288, s. 7).

Bu türden süslü ifadelerden sonra beytin şerhine geçer. Müellifin anlamdan ziyade hünerini ve sanatını ortaya koyma amacını taşıdığını söyleyebiliriz. Bu yüzden zaman zaman Saraç (2003, s. 454)’ın da ifade ettiği gibi bazen metinle bağlantısını kuramadığımız yorumlar da yapmıştır.

Saîd’in kullandığı süslü ve ağdalı üslubu görmek adına aşağıda verilen birinci beytin şerhi örneğine bakılabilir:

شَرِينَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرُمُ

Beyt-i neşâf-efzâsınuñ me’âl-i ʔarâvet-iştimâli bu vechle cilvegerdür ki ya‘nî şâribân-ı piyâle-i envâr-ı vaḥdet ve zâ’ikân-ı şarâb-ı Rabbu’l-‘izzetüñ cem‘iyyetgâh-ı tecellî-penâhları ya‘nî meclis-i ezel ve bezm-i lem-yezelde ol cân-ı cānân belki şad hezâr cân aña meftûn u ḥayrân olan ḥabîb-i dil-firîbüñ zîkr ü yâdı üzerine bir bâde nûş idüb ol müdâm-ı şafâ-encâmla mest ü medhûş olduk. Hâlbuki endiye-i meyh‘ârân kevn-i fesâdda meşhûr u müte‘arîf olan şarâb-ı pür-şûr henüz diraht-ı engûrdan âferîde vü peydâ ve gehvâre-i sofra-ı vücûda rû-nümâ olmamışdı dimek olur (Saîd, 1288, s. 6).

3.5. KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂİYEVÎ (ö.1304/1886)¹

3.5.1. Hayatı

Adı Mustafa Hulûsî, babasının adı Abdullâh'tır. Alâiye'nin (Alanya) Kıvrasıl köyünden olan Mustafa Efendi, Kara Mustafa adıyla bilinir. Medine'de vefat eden Üsküdar müderrisi Ankaralı Kara Hüseyin Efendi'den ders almış, Hanefî mezhebine mensup alim bir zattır. 1304 (1886) tarihinde Mekke'de vefat etmiştir. Çalışmamızın konusu olan *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye* adlı eserin ferağ kadında belirtildiği üzere eser, 1304 (1886) yılının Safer (Ekim/Kasım) ayında bitmiştir. Bu tarihe kadar hayatta olduğuna göre Alâiye'vî, kitabın hemen bitiminden sonra, 1034 (1886) yılının son aylarından kasım veya aralık ayında vefat etmiştir.

3.5.2. Eserleri

Hakkında fazla bilgi olmayan Mustafa Efendi'nin iki eseri bulunmaktadır. Bir tanesi Hamriyye kasidesinin şerhidir. *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye* isimindeki bu eser, 1310 yılında basılmıştır. Diğer eseri ise İbnü'l-Fârız'ın Tâiyye kasidesine yazdığı şerhtir. Bu şerh yazma hâlinde olup henüz basılmamıştır.

3.5.2.1. Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye

Alâiye'vî'nin 1304 (1886) yılının Safer (Ekim/Kasım) ayında öğle ile ikinci saatleri arasında tamamlanan eseri, vefatından sonra 1310 yılında Matbaa-ı Osmâniye'de basılmıştır. Bu baskının Türkiye kütüphanelerinden Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, 261, 263, 1493,1503, 1320 numaralı nüshalar; M.Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Oktürk, 575

¹ Yazarın hayatı ve eserleriyle alakalı bilgiler (Alâiye'vî, 1304, ss. 3,61; Bağdatlı, 1951a, s. 460; Tâhir, 2000, s. 406)'den yararlanılarak yazılmıştır.

numaralı nüsha ve İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 297.75 numaralı nüsha olmak üzere on kadar nüshası bulunmaktadır.

3.5.2.1.1. Giriş Kısmı

Esere, içeriğine uygun şarap, muhabbet ve tasavvufa ait kelime ve kavramların olduğu süslü ve ağdalı bir dille giriş yazan Alâiyevî, besmele, hamd, salat ve selam faslını bitirdikten sonra eserin yazılış sebebini kısaca şöyle açıklar:

Fesahat ve belâgat açısında değerli olan şiirleri mütalaa edip okumaktan zevk alan Alâiyevî, özellikle İbnü'l-Fârız'ın söz ve mana açısından çok değerli bulduğu Hamriyye Kasîdesi'nin Arapça yazılmış olması Anadolu'daki bazı dervişler tarafından anlaşılmadığını görür. Onların da bu şiirdeki güzellikleri görmelerini çok arzulayan Alâiyevî, her defasında şerh etmeye niyetlense de yapamama korkusuyla vazgeçer. Sonunda Allah'a yönelip, peygamberin ruhaniyetinden de yardım dileyerek eseri şerh etmeye başlar (ss. 3-4).

3.5.2.1.2. Şerh Kısmı

Kasîdenin 41 beytinin tamamını şerh eden Alâiyevî, önceki şârihlere göre şerh yöntemini daha sistemli hâle getirdiğini söyleyebiliriz. Her beyitten sonra “el-Lugat”, “el-İrâb”, “Ma'nâ-yı lugavisî”, “Ma'nâ-yı İşâretî” ve “Lema” gibi başlıklar altında açıklamalar yapmıştır.

“el-Lugat” başlığı altında kelimelerin sözlük manasını verir. Bununla birlikte kelimenin doğru okunuşu, hareke ve sükûnu, vezni, hangi baptan olduğunu açıklar. Bilindik olduğunu düşündüğü kelimelerin anlamını vermeyerek “Lugat-ı sâire ma'lûm” deyip geçer.

Lugat başlığı altında verilen bu bilgiler incelendiğinde ilk başta *Sihâh*, *Mucemü'l-vasît* ve *Kamûs* gibi sözlüklerden alınmış gibi görünse de aslında bu bilgiler Bûrî'nin şerhinden

alınarak Türkçeye tercüme edilmiş açıklamalardır. Hatta bazı yerlerde Arapça ibareler tercüme dahi edilmeden olduğu gibi aktarılmıştır. Dikkat çeken bu husus şerhin çeviriyazısı yapılırken Bûrînî'den alıntılanan kısımlar yer yer gösterilmişse de dipnotta oluşacak yoğunluğun önüne geçmek için hepsi gösterilmemiştir.

Aşağıda Alîyevî' ile Bûrînî'nin şerhinden alınan bilgiler arasındaki benzerliği göstermek adına bir örneği aşağıda verilmiştir:

Alâiyevî	Bûrînî
“Dehr” ba‘zı kerre esmâ’ü’l-hüsnâda ‘add olunur da‘hi zamân-ı t̤avîl ve ebed-i memdûd ma‘nâlarına ve biñ seneye de dehr ıtlâk olunur. “Huşâşe” h̤â-ı mühmelenüñ zammıyla marîz ve cerîhâda mevcûd ba‘iyye-i rûh ma‘nâsınadır. “Nühâ” nûnuñ zammıyla nühye kelimesinüñ cem‘îdür ‘aql ma‘nâsınadır. “Ketm” sır ma‘nâsınadır. Burada murâd mektûm demekdür (s. 36)	الدهر قد يعد فى الاسماء الحسنی والزمان الطویل والابد الممدود والى سنة. وقوله لم يبق بضم الباء وسكون الباء من ابقى. الحشاشة بضم الحاء بقية الروح فى المريض والجريح. والخفاء الكتم والاظهار فهو من الاضداد. والنهي بضم النون جمع نهية بمعنى العقل. والكتم بفتح الكاف بمعنى الستر والاختفاء. والظاهر ان الخفاء هنا بمعنى الاظهار. (s. 248)
“Teğaddeme” öñe geçmek ma‘nâsınadır. <i>Sebeķa sebķan zātīyyen lā zamāniyyen</i> demekdür. Çünkü zamân cümle-i kâ’inâtdandır. “Ĥadiş” teğadduş olunub naql olınan kelâmdur. Burada ĥadiş ile murâd kelâm-ı nefsi-i İlâhîdür ki ĥurûf ve eşvât cinsinden degüldür. Bu kelâm cenâb-ı Ĥaķķ’uñ şifâtlarından bir şifâtdur ‘ayn-ı zât degüldür (s. 41).	تقدم اى سبق سبقا ذاتيا لا زما نيا اذ الزمان من جملة الكائنات. وقوله كل الكائنات مفعول تقدم. والكائنات جمع كائنة وهى المخلوقات. وقوله حديثها اى حديث هذه المدامة المذكورة فاعل تقدم. والحديث ما يتحدث به وينقل. والمعنى هنا بالحديث الكلام النفسى الالهى الذى ليس من جنس الحروف والاصوات المخلوقة. ولا شك أنه صفة من صفات الله تعالى ليس غير ذاته. (s. 261)

Yukarıdaki karşılaştırma örneğinde görüldüğü üzere Alâiyevî, Bûrînî'nin şerhinde koyu olarak gösterilen anlamla ilgi kısımları ufak tefek değişiklikler dışında aynen tercüme etmiş, lügatla ilgili olmayıp irabı ilgilendiren kısımları ise daha sonra “İrâb” başlığı altında vermek üzere atlamıştır.

“el-İrâb” başlığı altında cümle bilgisi; teşbih, istiare, iştikak ve cinas gibi söz ve mana sanatları ele alınmıştır. “Lugat” kısmında olduğu gibi “irâb” kısmında da bazı ekleme ve çıkarmalar dışında Bûrînî'den çok istifade edildiği görülmektedir. Kısaca, Bûrînî tarafından iç içe verilen lügat ve irab ile ilgili bilgiler, Alâiyevî tarafından tasnif edilerek ayrı başlıklar hâlinde verilmiştir:

Alâiyevî	Bûrînî
1 “Fevke” <i>ruḳḳime</i> fi‘line müte‘allıkdır. “İsmü” <i>ruḳḳimenün</i> nā‘ib-i fā‘ilidür. “Zamîr” <i>müdāme</i> ye rāci‘dür. “Zālike’r-raḳmu” <i>eskerenün</i> fā‘ilidür. “Men”-i mevşüle <i>eskerenün</i> mef‘ûl-i muḳaddemidür. “Taḥte’l-livā” <i>men</i> -i mevşülenün şılasıdır.	1 فوق متعلق برقم، واسمها نائب فاعل رقم. وذلك الرقم: فاعل أسكر. ومن: مفعوله مقدم. وتحت اللواء: صلة من. 2 وهذه مبالغة عظيمة لأن اسكار كتابة اسم المدامة فوق لواء الجيش من تحت اللواء عجب عجاب تحير فيه القلوب والالباب Not: 2 numaralı bölüm Bûrînî şerhinde 1 numaralı bölümden önce gelir (s. 257).
2 Bu beytde mübālîğa-ı ‘aẓîme vardır. Zîrâ müdāme isminün ceşşün livāsinuñ fevḳine mektûb olmasınun iskârı ‘acîb-i ‘uccāb ve muḥayyir-i ḳulûb ve’l-elbābdur (s. 37).	

“Lev” <i>ḥarfun yaḳtaẓî imtinā‘a mā-yelîhi</i> ve <i>istilzāmehü li-tālîhi</i> .	لو: حرف يقتضى امتناع ما يليه واستلزامه لتاليه.

“Enne” harf-i te’kiddür ismini naşb haberini ref’ider. “Rekben” <i>ennenüñ</i> ismi “Yemmemü” cümlesi haberidür (ss.35-36).	وَأَنَّ حَرْفَ تَوْكِيدٍ يَنْصَبُ الْأَسْمَ وَيَرْفَعُ الْخَبَرَ. وَرَكْبًا أَسْمَهَا وَيَمْمُوا تَرْبَ أَرْضَهَا جُمْلَةً فَعْلِيَّةً فِي مَحَلِّ رَفْعٍ عَلَى أَنَّهَا خَبَرُهَا (s.256)

“Ma’ nâ-yı Lugavîsi” başlığı altında beyitler zahirî manaya göre tercüme edilip nesre çevrilmiştir:

وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

“*Eger efsûncı ol müdâmenüñ hurûfını cünûn ‘illetine mübtelâ olan kimsenüñ alnına yazsa ol mecnûnı ol resm ibrâ idüb ‘illetini izâle iderdi.*” (s. 36).

“Ma’ nâ/Ma’ nâ-yı işâretî” başlığı altında ise beyitte geçen kelimelerin işret ettiği tasavvufî manalardan hareketle beyitler yeniden açıklanıp yorumlanmıştır. Bu başlık altında yapılan yorumların çoğunu Kayserî’nin şerhinden tercüme edildiği görülmektedir:

Alâiyevî	Kayserî
Eger ehl-i rekb kendüsünde müdâm-ı maḥabbet ve şarâb-ı ḥaḳîḳat sākin olduğu arzuñ türâbını kaşd ü teveccüh eyleyüb ol şarâb-ı ḥaḳîḳatdan bir şey’e nâ’il olsalar kendülerinden cehl ve ḥicâbüñ eşeri zâ’il olub semm-i şehvet ve hevâ zarar virmezdi. Tiryâḳ-ı ekbere nâ’il olub semmi def’ ü izâle idecek leben-i ‘ilm ve şarâb-ı ma’rifet-i ḥaḳîḳiyyeyi ve şoḥbet-i ‘ârif-i muḥaḳḳıḳdan müktesib-i tiryâḳ-ı tevḥîdî içdikleri için. (s. 35)	ولو ان اهل الركب قصدوا وتوجهوا الى تراب أرض سكن فيه مدام المحبة وشراب الحقيقة، ونالوا منه شيئاً لزال اثر ذلك الجهل والحجاب وما ضره سم الشهوة والهوى. لنيلهم الترياق الاكبر وشربهم ما يزيله ويدفعه، وهو لبن العلم وشراب المعرفة الحقيقية، وترياق التوحيد المكتسب من صحبة العارف المحقق. (s.80)

“Lem’â” başlığı altında beyitlerin tasavvufî açıklaması yapılmıştır. Yapılan bu açıklamaların çoğu önceki şerhlerden yapılan alıntı ve tercümelerden oluşur. Bunlardan en önemlisi Dâvûdü’l-Kayserî’nin şerhidir. Aşağıda verilen örnekte Kayserî’nin şerhi birebir tercüme edildiği, hatta ilgili kısmın son paragrafı ise hiç tercüme edilmeden aktarıldığı açıkça görülmektedir:

Alâiyevî	Kayserî
“Ra’îha-ı tayyibe”den murâd cemâl-i muṭlaḳuñ âṣâridur ki şuvevr-i mu‘âşık-ı kevniyyede mevcûd olan ḥüsn-i zâhiridür. “Ḥân” ile murâd menba‘-ı cemâl-i muṭlaḳdur ki mevcûdât-ı rûḥâniyye ve cismâniyyenüñ ḥüsn-i ol cemâl-i muṭlaḳ-ı zâtiyyenüñ baḥrına nisbetle bir ḳaṭredür. ای ولولا رائحتها الطيبة التي هي المحبة الاثرية الظاهرة في صورة الملاح ما اهتديت الى منبع الجمال المطلق الذي للمحبوب الحقيقي (s.17)	والمراد بالرائحة الطيبة آثار الجمال المطلق وهو الحسن الظاهر في صور العاشقين الكونية. وبالحن، منبع الجمال المطلق الذي هو حسن الموجودات الروحانية والجسمانية قطرة بالنسبة الى بحر ذلك الجمال المطلق الذاتي. ای ولولا رائحتها الطيبة التي هي المحبة الاثرية الظاهرة في صورة الملاح ما اهتديت الى منبع الجمال المطلق الذي للمحبوب الحقيقي. (s. 71)

Yukarıda adı geçen eserlerden yapılan alıntı ve tercümeler her ne kadar bu şerhin özünü teşkil etse de Alâiye’nin, Kuran ve hadisin yanısıra İsmâîl Hakkı Bursevî’nin *Ruhû’l-Beyân* tefsirinden, Attâr’ın *Mazharu’l-acâib*’inden, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden, İbnü’l-Fârız’ın *Tâiyye* kasidesinden ve yazarını tespit ettiğimiz ya da edemediğimiz bazı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden verdiği örneklerle eserini zenginleştirdiği görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da şârihin kimi zaman alıntı yaptığı bazı ayet, hadis ve şiirlerin de şerhini yapmasıdır. Çünkü bu tür bir uygulama birçok şerhte pek karşılaşılmayan bir durumdur.

Müellifin sebep-i telif kısmında belirttiği üzere bu eseri tasavvufa giren talipler için yazmış olması ve bir yerde de “İlm-i bedî‘den behremend olan erbâb-ı nühâya hafî degüldür.” (s.24) sözünden, bu eserin muhatap kitlesi Arapça ve Farsça bilen medrese eğitimini görmüş seviyesindeki kesim olduğunu göstermektedir. Muhatap kitlenin Arapça ve Farsça biliyor olması, ama daha önemlisi şerhin tercüme dilinden kurtulamamış olması, Arapça ve Farsça kelime ve kurallar ile tasavvufî unsurların yoğun kullanıldığı bir dil ve üslup meydana getirmiştir. Bu da eserin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

3.6. MEHMED NÂZİM PAŞA (ö. 1345/1926)¹

3.6.1. Hayatı

29 Ağustos 1840'ta Üsküdar'da doğmuş Mevlevî şairidir. Arapça, Farsça ve Fransızcası olan Mehmed Nâzım; Adana, Konya, Bitlis, Halep, Kastamonu, Mersin, Diyarbakır ve Sivas gibi vilayetlerde çeşitli memurluklar yapar. 73 yaşında kendi isteğiyle emekliye ayrıldıktan sonra 17 Aralık 1926 yılında vefat eder. Üsküdar Karacaahmet mezarlığında defnedilmiştir.

3.6.2. Eserleri

Yazma ve basma olmak üzere toplam dokuz eseri bulunmaktadır. Yayın tarihinde göre eserleri sırasıyla şunlardır: *Muhataba* (1301), Medeniyet konusunun tartışıldığı alegori tarzında yazılmış mensur bir eserdir. *Ahd-i Şehriyârî* (1304), Abdülhamid dönemindeki eğitimin ilerlemesine ışık tutan tarihi bir eser mayetindedir. *Nizâmü'l-Hâss fî-Ehli'l-İhtisâs* (1326), Ahmed Rifâî'ye ait eserin tercümesidir. *Kerbelâ* (1327), Kerbelâ olayını anlatan eser, içinde manzum parçaların olduğu sanat değeri olan bir eserdir. *İbnü Fâriz*

¹ Mehmed Nâzım Paşa'nın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Feyziye Abdullah Tansel (1966) ve Güllüce (2008)'nin çalışmalarından özetlenmiştir.

Tercamesi (1328), İbnü'l-Fârız'ın Yâiyye, Mîmiyye (Hamriyye) ve Râiyye kasidelerinin tercümesidir.

3.6.2.1. İbnü Fârız tercümesi

Mehmed Nazım, ilk olarak, 27 Muharrem 1312 senesinde İbnü'l-Fârız'ın “Yâiyye” kasidesinin şerhini yayımlarken, tercümesi bitmek üzere olan “Mîmiyye” kasidesinin de yakında basılacağını bildirir (ss. 1-2). 1328 yılında, “Mîmiyye” (Hamriyye) kasidesinin şerhiyle birlikte, İbnü'l-Fârız'ın “Yâiyye” ve “Râiyye” kasidelerine yazmış olduğu şerhleri, *İbn Fârız Tercemesi* adıyla basar. Yapılan bu baskının; Millet, Ali Emiri Edeb, 63; H. Selim Ağa, Hüdai Efendi, 1290, Süleymaniye, Tahir Ağa Tekke, 545 ve İBB. Atatürk Kitaplığı, 892.71 numara ile kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

3.6.2.1.1. Giriş Kısmı

Eser, İbnü'l-Fârız ve onun şiiri hakkında yapılan değerlendirmeden oluşan kısa bir giriş ile başlamaktadır. Nâzım, Arap dilinde İbnü'l-Fârız'ın âşıkane şiirlerine ibare insicamı ve şiir sanatı bakımından üstün şiirler olsa bile edebiyat ile irfanı mezc edip birleştirme kudreti ona has bir özellik olduğu kanaatindedir.

İbnü'l-Fârız'ın şerh edilmek istenen şiirlerindeki arifane kudret, her manasıyla zevk sahiplerini vecd dalgalarına gark etmektedir. Dolayısıyla her bir beyti irfan mecmuası olan edebî kasideleri, şairin maksadına yakın bir şekilde şerh yapmanın mümkün olmayacağını itiraf eder.

3.6.2.1.2. Şerh Kısmı

Yukarıda ifade edildiği üzere bu eser sırasıyla “Yâiyye”, “Mîmiyye” ve “Râiyye” kasidelerinin şerh ve tercümesinden oluşmaktadır. Her üç kasidenin şerhinde takip edilen yöntem aynı olsa da aralarında bazı farklılıklar vardır. “Yâiyye” kasidesinin şerhinde, her beyitten sonra kelime anlamları verilmiş ardından “Mahsûl-i Beyt” başlığı altında beytin

mensur tercümesi verilmiştir. “Hamriyye” kasidesinin şerhinde “Mahsûl-i Beyt” başlığıyla önce beytin nesre çevrilmiş tercümesi verilmiş ardından “Müfredât” başlığı altında kelimelerin manaları verilmiştir. Ayrıca önceki kasidenin şerhinde olmayan irab konularına da değinilmiştir. “Râiyye” kasidesinin şerhinde ise “Müfredât ve İrâb” başlığıyla kelimelerin sözlük manaları ile irab hususiyetleri belirtilmiştir. “Hulâsa-i Manâ” başıyla da diğerlerinde olduğu gibi beytin tercümesi verilmiştir.

Mehmed Nâzım’ın bu çalışmasında zaman zaman Bûrînî’nin şerhinden istifade ettiği düşünülse de tercüme sayılacak derecede bir etkiden söz etmek mümkün değildir.

3.7. AHMED SÂFÎ BEY TATLİDİLZÂDE (ö. 1344/1926)

3.7.1. Hayatı¹

Ahmed Sâfî Bey’in hayatıyla ilgili bilgi kendi eseri olan *Sefînetü’s-Sâfî*’nin girişinde yer almaktadır. Sâfî Bey’in burada verdiği bilgiye göre 22 Rabiulahir 1267 (24 Şubat 1851) senesinin pazartesi gecesi İstanbul’da dünyaya gelmiştir. I. Abdülhamid’in Bahçekapısı’nda inşa ettiği sıbyan mektebinde Kurân derslerini aldıktan sonra Vâlîde Sultan Rüşdî Mektebi’nde ilk eğitimini alır. Elviye mutasarrıflıklarında bulunan babasıyla beraber Anadolu ve Rumeli’yi gezen Sâfî Bey, maliye hazinesi istikrâz odasında memur olur (Receb 1286/Kasım 1869). Bu tarihten itibaren Tokatlızâde Hacı Ahmed Efendî’den Arapça, Mîrzâ İsmâîl’den Farça derslerini alan Sâfî, devlet dairelerinde 46 yıldan fazla görev yaptıktan sonra 17 Mayıs 1329 (30 Mayıs 1913) tarihinde emekli edilir. Bir ara sahafılıkla uğraşan Sâfî, Cemazeyilahir 1339 (Mart 1921) yılında inzivaya çekilerek ibadetle meşgul olur, 12 Zilkade 1344 (1926) yılında vefat eder.

¹ Hayatı hakkında bilgi *Sefînetü’s-Sâfî*’den alınmıştır.

3.7.2. Eserleri¹

Arapça, Farsça ve Türçe eser yazabilen Ahmed Sâfi'nin, yazma ve matbu birçok eseri vardır. Edebiyat, fen, cifir, falname, yıldızname tarzındaki kitaplara yazdığı taliklerin yanısıra tarih kitaplarından I. Abdülhamid ve saltanatı dönemini anlatan, meşrutiyet sonrası yazılmış olan kitaplara tenkitleri de vardır. Bunların dışında bir dergi ve üç eseri vardır. 1. *Şu'le*: Ahmed Sâfi Bey'in çıkardığı dergidir. "Siyâsetten Mâadâ Herşeyden Bahseder Risâledir" başlığıyla 1885 yılında on beş günde bir yayımlanmaya başlayan dergi üç-dört sayıdan sonra bir daha yayımlanmamıştır. 2. *Dîvân*: Şiirlerinin topladığı bir divanı vardır. Eser yazma hâlinedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey, 538 numara ile kayıtlı olup 58 sayfadır. 3. *Mecmûam*: 1893-4 yılında küçük bir kitapçık hâlinde yayımlanan bu eser, edebiyat üzerine bazı yazılar, şiirler, nükteler ve İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sinden bir bölümün açıklamasından oluşur. Eserin matbu bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, İhsan Mahvî, nr. 154'te kayıtlıdır.

Sefînetü's-sâfi: 30 Mayıs 1913 tarihinde emekli olduktan sonra kaleme aldığı bu eseri on sekiz cilt olup yazma hâlinedir. On bir yıllık bir emeğin ürünü olan bu eser; tasavvufî, edebî, tarihî ve kültürel anlamda birçok bilgiyi ihtiva eden büyük bir mecmua niteliğindedir. On sekiz ciltten oluşan eserin bazı bölümleri yüksek lisans veya bilimsel makale olarak çalışılıp yayımlanmışsa da henüz tamamını kapsayan bir çalışma yapılmamıştır. Eserin, Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi, nr. 2096'da kayıtlı nüshası mevcuttur. Ayrıca, Osman Nuri Ergin, başında Sefînetü's-Sâfi'nin ciltlerindeki konulara göre hazırlanmış bir fihrist ile *Sefînetü's-Sâfi*'den seçilmiş yazıların yer aldığı bir eser hazırlamıştır. Söz konusu eser de yazma hâlinde olup Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 332'de kayıtlıdır.

¹ Eserleri hakkında bilgi Tosun (1996, ss. 178-179)'dan yararlanılmıştır.

3.7.2.1. İbnü'l-Fârız'ın kaside-i Hamriyye tercümesi

Ahmed Sâfî Bey'in bu tercümesi *Sefînetü's-sâfî*'nin 18. cildin 3007-3021 sayfaları arasında yer almaktadır. Osman Nuri Engin'in hazırladığı nüshanın ise 63-72 sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, bir mukaddime ile tercümeden oluşmaktadır. Mukaddimenin sonunda düşürülen kayda göre 11 Ekim 1922 yılı Çarşamba günü yazılmıştır.

3.7.2.1.1. Giriş Kısmı

Kasidenin tercümesine geçmeden önce İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesi ve onun üzerine yazılan şerhler hakkında bazı bilgiler verdikten sonra kasideyi tercüme etme sebebini kısaca şöyle açıklar:

İbnü'l-Fârız'ın tasavvufî kavramlarla yazdığı Hamriyye kasidesi, Hz. Muhammed'in sevgisini ele alan bir kaside olması hasebiyle hakikat erbabı arasında kabul görüp şöhret olmuştur. Bu yüzden de Abdurrazâk Kâşânî, Dâvûd Kayserî, Şeyh Hasan Bûrînî, Şeyh Abdülgânî Nâblusî ve diğer birçok kişi tarafından Arapça şerhi yapılmıştır. Arapça dışında Mollâ Câmî tarafından yazılan Farsça bir şerhin Abdullâh Salâhî tarafından yapılmış Türkçe tercümesi olsa da bu şerhler hem eksik hem de bin Türk'ten anacak bir Türk'ün güçlkle anlayabileceği derecede kapalı ve anlaşılmaz bir dille yazılmıştır. Kemâl Pâşâ-zâdenin ve İsmâil Ankaravî'nin de Türkçe birer tercümeleri olduğunu duymuşsa da görüp okuma fırsatını bulamamıştır.

Kısacası Sâfî Bey, daha önce yazılan şerhlerin bir kısmının Arapça ya da Farsça yazıldığını, okuyup incelediği Türkçe şerhlerin ise hem eksik hem de kapalı ve anlaşılmaz olduğunu görünce kasidenin tamamını o günün diline uygun anlaşılır bir Türkçeyle tercüme etmeye karar verir.

3.7.2.1.2. Şerh Kısmı

Önceki şârihlerin aksine Ahmed Sâfî Bey, kelime tahlillerine girmeden her beyitten sonra “me’âlî” başlığıyla beyitlerin sade ve anlaşılır bir dille nesir hâlinde tercümesini yapar:

شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرَمُ

Me’âlî

Cânânuñ zikri üzerine şarâb-ı maḥabbeti içdük mest olduk. Faḳaṭ bâğ-ı ‘âlemde henüz üzüm çubuğı halk olmamışdı.

Beyitlerin tercümesinden sonra pek açıklama yapmayan Sâfî Bey, birinci beytin tercümesinden sonra Şeyh Rûşenî Hazretleri’nin manasını İbnü’l-Fârız’ın kasidesinin birinci beytinden aldığı bir kıtasını kaydettiğini görüyoruz:

Sefînemüzüñ on beşinci nüshasında muḥarrar olan ve me’âlini bâlâdaki nazm-ı bedî‘u’l-üslûbdan alan Şeyh Rûşenî Hazretleri’nin şu kıt‘asını bi’l-münâsebe buraya be-tekrâr yazdum

Қыт‘а

Tâ ki sevdüm ben seni ey nûr-i pāk

Cân u dilden dir idüm rûḥî fedāk

İçüben ‘aşkuñ şarâbın mest idüm

Ne üzüm var idi ne bâğ u ne tâk (s.3009)

Beyitleri, kelimelerin sözlük manasından ziyade, kasidenin İlahî muhabbeti konu alan tasavvufî bir kaside olma hususiyetini göz önünde bulundurarak, kelimelerin anlamları üzerinde bazı tasarruflarda bulunduğunu görüyoruz. Mesela “şarap” için *şarab-ı nâb-ı hakikat*, *bâde-i mahabbet*, *şarab-ı feyz* gibi ifadeler kullanmıştır:

وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ ثُمَّ لِحِكْمَةٍ بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Me’âlî

Her bir şey o şarâb-ı nâb-ı haķîķatle şâbit oldu ve ta‘ayyün buldı. Li-ecli’l-hikme Vâcib Te‘âlâ ve tekaddes ĥazretlerinüñ kayyûmiyyeti ‘adâleti iķtizâ eyledi. Neşve-i bâde-i maĥabbetden naşîbdâr olmayan keĥ-fehmân-ı maĥcûbîn ‘ârifân-ı billâhuñ ĥaķķânî kelâmını añlayamadıķlarından nâşî neşve-i ĥâşşa mâlik olan o şarâb-ı feyzüñ ĥâşşasını inkâr itdiler (s.3016).

3.8. ALÎ SALÂHADDÎN YİĞİTOĞLU (ö. 1939)

3.8.1. Hayatı¹

AĞustos 1887 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Yiğitoğlu, ilk öğremi Sultan Ahmed Mahalle Mektebi’nde, orta öğrenimini Kadirga Rüşdiyyesi’nde gördükten sonra Mülkî İdâdisi’nden mezun olur. Ardından iki yıl Hukuk Mektebi’ne devam eder. Maârif Nezâreti Teftiş ve Muayene Heyetinde kâtip olarak işe başlar (1314/1898). Ayasofya ve Bayezid rüşdiyelerinde yazı (rika) dersi verir. Daha sonra Kütüphaneler Müfettişliği Kalemî Kâtipliği, Tedrisat-ı Taliye Birinci Şûbe Kâtipliği ve Tedrisat-ı Âliye Mümeyyizliği vazifelerine getirilir. Bezm-i Âlem Kız Lisesi, Galatasaray Lisesi ve Kadıköy Erkek Lisesi’nde Farsça derleri verir. Daha birçok okulda edebiyat ve Türkçe dersleri veren Yiğitoğlu, en son Pertevniyal Lisesi’nden kendi isteğiyle emekliye ayrılır. 31 Aralık 1939 yılında İstanbul’da vefat eder.

Şiirlerinde Ali Salâhî imzasını da kullanan yazar, Arapça ve Farsça dillerinde şiir ve nesir yazabilecek derecede bilgi sahibidir.

3.8.2. Eserleri

Yazma ve basma çok sayıda eseri vardır: 1. *Aşkın Sesi*, 1925 yılında basılmış şiir kitabıdır. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümü tevhid, naat ve Hz. Ali hakkındaki şiirlerle

¹ Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi Tansel (1977) ve İnal (2002)’dan alınmıştır.

farklı konularda yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. İkinci bölüm, kafiye'nin son harfine göre alfabetik sıralanmış gazellerden meydana gelmektedir. Üçüncü bölümde yalnız Farsça gazel ve tahmisler bulunmaktadır. 2. *Muhâsin-i Ahlâk*, ahlakın iyi ve güzel yönlerini anlatan mefhumların anlatıldığı eser basılmıştır (1324). Basılan bu iki eser dışında Arapçadan Türkçe'ye tercüme ettiği çok sayıda eseri vardır. *Fusûsu'l-Hikem tercemesi*, *Nuhbetü'l-emsâl*, *et-Tedbîrâtü'l-Îlâhiyye fî-İslâhi'l-memleketi'l-insâniyye*, *Kitâbu inşâu'd-devâir li'ş-Şeyh Muhyiddîn Arabî*, *Kitâbu akleti'l-müstevfiz*, *Tehzîbü'ş-şiyem fî-nazmi'l-hikem*, *Şerhu esmâi'l-hüsnâ* ve *el-Menhelü'l-fâ'iz fî-tercemeti dîvânî İbni'l-Fârîz*.

3.8.2.1. el-Menhelü'l-fâ'iz fî-tercemeti dîvânî İbni'l-Fârîz

İbnü'l-Fârîz'ın divanının tamamına yapılan şerhtir. Yazma hâlinde olan eser, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1088 numara ile kayıtlıdır. Müellif hattıyla yazılmış bu nüsha iki defter hâlinindedir. Birinci defter 153 varaktan oluşur. 21 Kanunievvel 1936 yılında tamamlanmıştır. İkinci defter 153-213 varakları arasında yer alır. 3 Şubat 1937 yılında tamamlanmıştır. Hamriyye kasidesinin şerhi, birinci defterin 134-146 varakları arasında yer alır. Eserin, Lütfü Akman tarafından istinsah edilmiş bir nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 42 Kon 1771 numara ile kayıtlıdır.

3.8.2.1.1. Giriş Kısmı

Eserin yazıldığı defterin ilk üç sayfası, daha sonra bir giriş yazılmak üzere boş bırakıldığı tahmin edilmektedir.

3.8.2.1.2. Şerh Kısmı

Önceki şârihler gibi kasideyi beyitler hâlinde şerh etmiştir. Kelimelerin sözlük manalarını sadece ihtiyaç duyduğunda vermiş, arkasında “Terceme” başlığıyla beyti tasavvufa manaya göre açıklayıp yorumlamıştır. Aslında bu şerh telif bir eser olmayıp Hasan Bûrînî

ile Abdulganî-i Nâblusî şerhlerinin muhtasar tercümesidir. Nitekim Yiğitoğlu'nun kendisi de “1936’da İbnü’l-Fârız Divanı’nı-Şârih Abdulganî-i Nâblusî’ye tâbi olarak-terceme ve şerhettim.” (İnal, 2002, s. 2093) demiştir. Her ne kadar bir tercüme de olsa yazarın yer yer tasarrufları da olmuştur.

Kelime anlam ve tahlillerini Bûrînî’den tercüme eden şârih, aşağıdaki örnekte olduğu gibi bazen de hiç tercüme etmeden aktarmıştır.

Alî Salâhî	Hasan Bûrînî
(...)	(الدهر، قد يعدّ في السماء الحسنى والزمان الطويل والابد الممدود وألف سنة وقوله لم يبق بضم الياء وسكون الباء من ابقى.)
“El-ḥuṣāṣe” bi-ḡammi’l-ḥā’i baḡiyyetü’r-rūḡi fî’l-marîzi ve’l-cerîḡ.	والحشاشة بضم الحاء بقية الروح في المريض والجريح.
“El-ḡafā” el-ketmü ve’l-iḡhāru fehüve mine’l-eḡdādi.	والخفاء، الكتم والاظهار فهو من الاضداد.
(...)	(والنهى، بضم النون جمع نهية بمعنى العقل. والكتم، بفتح الكاف بمعنى الستر والاختفاء.)
Ve’ḡ-ḡāḡir enne’l-ḡafā’ hünā bi-ma’ nā’l-iḡhār ve illā fe-yelzemü teşbihü’ş-şey’i bi-nefsihi (s.135). ¹	والظاهر ان الخفاء هنا بمعنى الاظهار والا فيلزم تشبيه الشيء بنفسه.
	(s. 248)

“Terceme” başlığı altında daha çok beyitlerin tasavvufi açıklamaları yapılmıştır. Bu açıklamalar, aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere, Nâblusî şerhinin birebir tercümesinden oluşmaktadır:

Alî Salâhî	Nâblusî

¹ “Huṣāṣe”, hânın zammıyla yaralı ve hastadaki ruh kalıntısıdır. “ḡafā”, gizlemek ve göstermek anlamına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir. Doğrusu ‘ḡafā’ burada gösterme anlamında olur aksi takdirde bir şeyin kendi kendisine teşbih edilmesi gerekir.

“Aşbaḥa” kavli burada ğaflet gicesindeki karanlığuñ zevālî ve tecelliyât-ı İlâhiyye envârınıñ kalb-i zâkirde işrâkıdır. “Ehlühü” feyz-i Rabbânî ve meded-i raḥmânî envârınıñ qabûlüne isti‘dâdı olanlar dimekdür. “Neşāvā” ma‘ânî-i esrâr ile taḥakkükünden dolayı ağıyar ve mā-sivā evhāmından ġā’ib ve keşf ve tecelliye şāḥib olmaları ḥasebiyle kendilerinde eşer-i sekr ḥāşıl olan dimekdür. (s.136)	وقوله اصبح، المعنى في ذلك هنا ذهاب ظلمة ليل الغفلة، واشراق انوار التجليات الالهية على القلب الذاكر. وقوله اهله، اى اهل ذلك الحى يعنى المتاهلين بالاستعداد لقبول انوار الفيض الربانى والمدد الرحمانى. وقوله نشاوى، المعنى حصول السكر لهم بما ينجلي عليهم وينكشف لديهم فيغيبون به عن اوهام الاغيار فى التحقق بمعانى الاسرار. (s.249)

Bu örnekte ise Nâblusî’den yer yer kısaltarak tercüme etmiştir:

Alî Salâhî	Nâblusî
“Şezāhā” kavliyle emr-i İlâhîden olan rūḥ-ı a‘zama işâret itmiştir. “Ḥān” ile zāt-ı ‘aliyye ḥazretini kināye itmiştir. Bu da şifât ve esmānuñ envā’ıdır. (...) “Senāhā” kavli ‘aql-ı insānînün nûrundan kināyedür.	يعنى بشذاها عالم الروح الاعظم الذى هو من امر الله تعالى. وقوله حانها، يكنى بالحن عن حضرات الذات العلية، وهى انواع اسمائها وصفاتها السنية. (يقول لولا روائح تلك الحضرات لما اهتديت الى الاسماء الحسنى والصفات العلية، فان تلك الآثار الحاملة لذلك السر المصون فاحت روائحها فعطرت الاكوان، وما حرم من شمهها الا المزكوم عن الادراك والتحقيق ببذائع العلوم وفنون الفهوم.) وقوله سناها كنى به عن نور العقل الانسانى

(...) “Mā-taşavvereḥa’l-vehmü” nev‘-i insānīnūñ ziyā-yı bāriḳadārı olan ‘aql-ı nūrānī olmasaydı vüçüd-ı İlāhīnūñ ḥaḳīḳat-ı cāmī‘asından kināye olan şu şarābı içen ‘aql şūret-i zihniyye işbāt idemezdi zīrā şūret-i zihniyyenūñ nefsü’l-emirde şūreti yoḳdur. (s.135)	(فانه ضوء البرق الروحاني. والبرق الروحاني كناية عن الروح الأمرى الذى هو كلمح بالبصر.) وقوله ما تصورها الوهم، يعنى لولا عقلها النورانى الذى هو ضوء برق الروح الانسانى لما اثبت الوهم لهذه المدامة المكنى بها عن الحقيقة الجامعة الوجودية الالهية صور ذهنية فانها لا صورة لها فى نفسها (ss. 247-248)

Çalışmanın başından itibaren incelediğimiz şerh ve tercümeler dışında İbnü’l-Fârız’ın Hamriyye’si üzerine yazılmış başka çalışmalar da mevcuttur. Abdülmecid-i Sivasi (ö.1049/1639)’nin yazdığı *Şerhu’l-Kasideti’l-Mimiyye* (Süleymaniye Ktp., Darülmecidi, nr. 253, 197-198 vr.; Süleymaniye Ktp., H. Şemsî Güneren, nr. 32/1, 77b-80b vr.) adlı manzum tercümesi bunlardan bir tanesidir.

4. BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERDEKİ KELİME VE KAVRAMLARIN MUKAYESELİ SÖZLÜĞÜ

Şârihler, “Hamriyye” kasidesini şerh ederken takip ettikleri yol ve yöneme göre çoğu zaman metinde geçen kelime ve kavramların manalarını açıkladıktan sonra metni yorumlama yoluna gitmişlerdir. Kelimelerin sözlük manalarının yanı sıra ifade ettikleri tasavvufi ve sembolik anlamları üzerinde durdukları için şârihlerin kelime ve kavramlara yükledikleri anlamlar farklılık gösterebilmektedir. Aradaki bu farklılığı görebilmek adına bu bölümde Türkçe şerhlerdeki kelime ve kavramların mukayeseli bir sözlüğü hazırlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle bazı müelliflerin bazen ayrı bir başlık altında bazen de şerh esnasında seçerek açıkladıkları kelimelerin listesi çıkarılmış ardından her şârihin söz konusu kelimeyle alakalı açıklamasına yer verilmiştir. Şârihlerin yaptıkları açıklamalar mümkün olduğunca günümüz Türkçesine aktarılarak verilirken, kelimelerin ses ve yapı bilgisiyle alakalı açıklamalara yer verilmeyip, anlamlarıyla sınırlı tutulmuştur. Kelimeden sonra verilen açıklamanın hangi şârihe ait olduğunu belirtmek için şârihin adı ve unvanının baş harflerinden oluşan bir kısaltmayla ilgili kişiye atıfta bulunulmuştur. Sözlükte kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları şu şekildedir:

AN Abdüsselam b. Numan

İA İsmail Ankaravî

SA Salahi Abdullah

MA Mustafa Alâiyye

MN Mehmed Nazım

SY Selahaddin Yiğitoğlu

A

abk: Yapışmak (AN, İA). Yapışmak ve ulaşmak (SA). Misk ve amberin bedene yapışan kokusu. Burada maksat, kokunun yayılıp dağılmasıdır (MA). Misk ve amberin bedene yapışan kokusu (MN).

adl: Her nesneyi yerli yerine koyma. Zulmün mukabilidir. “An” edatıyla kullanıldığında geçme manasına gelir. Burada da geçme manasınadır (AN). Zulmetmekten dönmektir. Yoldan dönene “Adele ani’t-tarîk” ifadesini kullanırlar. Dönmek manasına gelmesi için “an” edatıyla kullanılması gerekir. “alâ” edatıyla kullanıldığında kastetmek manasına gelir (İA). Udûl (dönme, vazgeçme) (SA). Dönmek, yüz çevirmek (MA, MN).

aleyke: Almak mastarından, al (AN, İA, SY). Tut ve devam et (MN).

alîl: Hasta (AN, İA, MA).

asbaha: Oldu. (AN, İA). Sabaha dâhil olmak (MN). Maksat, gaflet gecesindeki karanlığın sona erip, zikreden kalbine ilahî tecelli nurlarının doğmasıdır (SY).

asr: Sıkmak, üzüm sıkmak (MA). Üzüm gibi bir şeyi şarap için sıkmak (MN). Üzümün suyunu sıkmak (SY).

asru’l-medâ: Uzun zaman manasına olup alemin yaratılışından sonsuza dek olan zamandır (MA, MN). Yaratılışın başından sonuna kadar olan uzun zaman (SY).

ayş: Hayat (AN). Dirilik, dirilmek ve hayattan istifade etmek (İA). Hayat, yani dirilik (SA). Dirilik, hayat ve canlılık. Burada maksat, hayattaki lezzet ve nimetlerdir (MA). Hayatın lezzet ve nimetlerinden faydalanmak ya da sadece hayat manasına gelir (MN).

azm: Kast etmek, kastedilen şey demektir (AN, İA). Zahirî ve bâtinî bütün gücüyle matlubuna yönelmektir (SA). Bir nesneye bütün kalbiyle kesin bir şekilde kast edip teveccüh etmektir (MA). Şerre değil, hayırlı işe azmetmektir (SY).

azm: Kemik (AN, İA, SA).

B

ba’d: Sonra (MN).

bedr: Dolunay. Ayın on üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci gecesinde tamam olduğu için dolunaya bedr demişlerdir. Ayrıca bedr, sürat ve acele manasına gelir. On dördüncü

gecesinde acele edip güneş batmadan doğduğu için de dolunaya bedr denilmiştir (AN). Dolunay. Ona “bedr” denilmesinin nedeni güneşin doğuşu ve batışından önce acele etmesidir (İA). Dolunay. Ledünnî şarabın kadehi olan dolunaydan maksat mürşid-i kâmilin kalbidir. Ya da hakikat-i Muhammedî’ye aynadır. Çünkü bütün isim ve sıfatlara mazhariyeti itibariyle ehadiyyet güneşine karşılık bir dolunay gibidir (AS). Nurla dolu olan on dört gecelik aydır. Bazı ariflere göre bedr arif-i kâmilidir. Efendimiz Hz. Muhammed’in ümmetinden arifler kastedilir (MA). Tekâmül eden ay manasına gelen “bedr” burada ilahî marifet ile dopdolu olan insan-ı kâmil ile amel ve irfan sahibi mürşit demektir (MN). İnsan-ı kâmilden kinayedir. Kâmus’ta, “Bedr, dolunaydır.”, Sıhah’ta “Kamere bedr denilmesinin sebebi güneşten sonra hemen doğmak istemesindendir.” denilmiştir. Dolu ve dolgun ay doğmak için acele ettiği gibi tecelli, zuhur, nur ve parlaklık itibariyle dolu olan insan-ı kâmil de kâinat karanlığından doğarak ehadiyyet güneşine doğru acele eder. Çünkü Hakk’ın tam tecellisi insan-ı kâmilidir (SY).

beliye: Eskiyip çürümek (AN, İA, MN). Belâ, mahv olmak belirsiz olmak. Bâliye, zayıf ve çürümüş nesne (SA).

beyn: Vasat, orta (AN).

bükm: Dilsiz (AN, İA, SA). Dilsiz. Hak ve tevhidi söylemeyen kimse (MA). Gafil ve mahcup (perdelenmiş) kişilerdir. Bunların gönülleri ve kalpleri dilsizdir. Bunlar yalnız ağıyar ile birlikte ağıyardan bahsederler (SY).

bür’: Hastanın şifa bulup iyileşmesidir. Nefis ve heva deliliğinden ve dünya muhabbetinin sara afetinden kurtulan kişidir (SA). Şifa bulmak (MA). Hasta ve yaralının iyileşmesidir (MN).

C

cebîn: Alın (AN, İA). Bâtın ve kalp sayfaları (İA). Alın. Hayal sayfası ve amel defteri (SA). Alın. Alından maksat kuvve-i hayaliyedir. Aklî, hissî ve misali suretlerin nakşedildiği kuvve-i hayaliyedir. Kuvve-i hayaliye, alının üst tarafında yer alır. Hikmet ehli arasında “hiss-i müşterek” (ortak duyu) olarak anılan kuvve-i hayaliye, dimağın ön tarafında yer alan ilk algı gücüdür. (MA). Alının her iki tarafına dendiği için ikisine alınlar denir.

ceyş: Asker (AN, MN). Savaşa giden ordular. Çömleğin kaynamasına câşe'l-kıdru denildiği gibi, askerlerin birbiriyle kaynaşmasına ceyş denir. "Ceyş"ten maksat, müritler topluluğudur. "Livâ-i ceyş"ten maksat, sahip olduğu ilim ve irfan sebebiyle müritleri arasındaki makamı asker sancağı gibi şöhrat bulan mürşid-i kâmilidir. (İA). Asker. Müritler topluluğu (SA). Asker. "Ceyş"ten maksat bütün mahlukattır. Onların komutanı da önce Hz. Muhammed sonra peygamberler sonra büyük veliler ve daha sonra derece olarak sonra gelenlerdir (MA). Livâü'l-ceyş: Mutasavvıflardan kâmil ve muhakkik her bir şeyhin tarikatından kinayedir. Bunun altında yürüyen mürit ve salıklar ilahî marifet makamına kadar mesafeleri katetmek için nefisleriyle savaşıp mücadele ederler (SY).

cirm: Ceset (MA).

cûd: İyilik ve cömertlik (AN). Para ve mal dağıtmak. Zıddı cimriliktir (İA). Cömertlik. (SA).

cüliyet: Keşfetme ortaya çıkarma manasına gelir (AN, İA, SA, MA, MN). Varlığın hakikatının ortaya çıkmasından ibarettir (SY).

cünne: Deli, mecnun (İA, MA, MN). Cin çarpmış. Nefis ve heva kemendi ile dünya muhabbetinin tuzağına düşen kişi (SA).

D

dehr: Zaman (AN). Ebû Ubeyde ve Yunus'tan rivayet edildiği üzere dehr, zaman ve hîn hem sınırlı hem sınırsız zaman için kullanılır. Aynı zamanda dünyanın evvelinden ahirine kadar olan ömrüne de dehr denilir. Halîl'e göre ebed, Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre ömür anlamındadır (İA). Uzun zaman (SA). Bazen Allah'ın güzel isimlerinden (Esmâü'l-hüsna) sayılır. Uzun zaman, sonsuz uzunluk anlamına geldiği gibi bin yıl anlamına da gelir (MA). Uzun zaman manasında olan dehr burada, gafil kalpleri, ilahî tecellileri görmekten meşgul eden dinî süsler ve nefis hevesleridir (MN).

delâlet: Matluba ulaştırıcı yolu kaybetme manasına gelir. Doğrusu, matluba ulaştırmayan şey demektir (AN). Hidayetin zıt anlamlısıdır. Yoldan sapma (İA). Yol azmak ve helak olmak (SA). Hidayetin zıt anlamlısı, yol azgınlığı manasına gelir (MN).

denn: İçinde içki veya içki dışında bir şey olan küp. Kozalağa benzeyen küp şeklindeki et. Yürek (AN). İçkiye has olmayan, mutlak küp anlamındadır. "Denân"dan maksat ya

hakîkî sevenlere benzemeye çalışan mukallitlerin nefisleridir ya da muhabbet şarabına mazhar olan evliyaların yüce nefisleridir (İA). Hum yani küp. Dennândan maksat: 1. Aşk ve muhabbet şarabını çevreleyen evliyaların kâmil nefisleridir. 2. Adı geçen şarabı içine alan İnsân-ı kamillerin bedenleridir. 3. O şarabı çevrelemiş gibi duran semavi cisimlerdir. (SA). Büyük küp. Derinliği fazla olan küp (MA). Denân, küp manasına gelen “denn”in çoğuludur. “Ahşâ-ı denân” sözü insan kalbinden kinayedir. (MN).

deyr: Hristiyan kilisesi. “Ehl-i deyr” muhabbet-i zâtiyyeyi nûş eden kimse (AN). Hristiyanların ibadet yeri. Mutasavvıfların ıstılahında insan aleminden ibarettir (İA, SA). Hristiyanların manastırlarına denir ki bu kiliseden farklıdır (MA). Hristiyanların ibadet yeridir. İçki ve sarhoşlukla olan münasebetinden dolayı muhabbet erbabının şiirlerinde çok anılır (MN). Ehl-i deyr: Bütün peygamberlerin makamını cem eden Hz. Muhammed’in dini ile Hz. İsâ’nın velayet makamının varisi olan evliyalardan kinayedir (SY).

dirâyet: İlim (AN, İA). Bilmek (SA).

dûn: Geçmek, diğer (AN). Geçmek. Dûn, geniş manasıyla bir şeyi bir sınırdan bir sınıra geçirmektir (İA).

dûneke: Almak mastarından al manasına gelir (AN). Al manasına gelen isim-fiildir. Birisini rağbet ve teşvik etmek için “dûnekehü” denir (İA). Almak fiilinden al (SA). Almaya teşvik etmek (MA, SY). Al, tut anlamına gelen isim-fiildir (MN).

E

ebeden: Daima manasınadır (AN).

ecel: Arapçada “evet” manasındaki “naam” gibi tasdik ifadesidir (AN, SA). Ecel, cevap edatıdır. Arapçada evet manasına gelen “naam” gibi haber verene tasdik, haber alana ilamdır. Hem soru hem de soru olmayan cümlelerden sonra gelerek cevap olur. Ahfeş’e göre tasdik cümlelerinde “ecel” soru cümlelerinde ise “naam” daha iyidir. Burada tasdik içindir. (İA).

ehl: Kendisine mensup olan, aile. “Şüphesiz oğlum da ailemdendir.” (Kurân, Hûd/45) (AN, İA). Erkeğin eşine, şehrin halkına, cehennemin halkına ve kabilenin halkına ehl denilir. Haydan maksat insan vücudunun mecmuası olduğunda “ehl”den maksat insan vücudunun

cismani ve ruhani kuvvetidir (İA). “Ehl-i hay”dan maksat, muhabbet şarabını içme ehliyetine ve marifet sırlarını kabul etme kabiliyetine sahip topluluktur. Haydan maksat insan-ı kamilin vücudu olursa ehlinden maksat insan-ı kamilin ruhu, kalbi, nefsi ile ruhani ve cismani kuvvetidir (SA). Allah’ın Rabbani feyzi ile rahmani yardımının nurlarını kabul etmeye istidadı olan kimsedir (SY).

ekmeh: Anadan doğma kör (AN, İA). Anadan doğma kör. Gönül gözü aydınlık olmayan (SA). Anadan doğma kör (MA, MN). Rabbinin tecellilerinden kendiliğinden mahcup olan gafil (SY).

enfâs: Soluk alıp verme (AN). Nefesin çoğuludur (İA). Nefesin çoğuludur. Koku manasıdır. Sonsuz irade ve muhabbetin kokusu (SA). Allah’ın zatı, isimleri ve sıfatlarından meydana gelen ilahî tecellilerdir (MA). Nefes kelimesinin çoğulu olup koku manasında kullanılmıştır.

enfâsu tîb: İlahî tecellilerin manaları insan-ı kâminden sadır olup bütün kokuları kâinatın etrafına yayılmasıdır (SY).

ervâh: Hz. Muhammed’in ruhu (MA).

eşbâh: Şebah, şahıs. “Eşbâh” imkân aleminde kendisi üzerine meydana gelen suretlerdir. (MA). Şahıs ve cisim (MN).

eşfâ: Yakınlaştı (AN). Hasta ölüme yaklaştı denir. (İA, SA, MA). Şifası gitmesi ya da ölümün yaklaşması demektir (MN).

eşyâ: Eşyanın Allah ilmindeki varlığı, hurma ağacının hurma çekirdeğinde gizlenmiş varlığına benzer. Bu yüzden Allah ezeli ve ebedî hay ve kayyumdur. (SY).

evânî: İmkân alemindeki varlıklar (MA). Kap manasındaki “âniye”nin çoğuludur (MN).

F

fâte (fevt): Zayi olma (AN). Zamanın boşa geçmesi için “Fâte’l-vakt” vakit öldü yani geçti denir (İA). “Fâte’l-vakt” vakit geçti demek (SA).

fedm: Ağızda tutulan yaşmak (AN). Yorgun, sakil kimse. “Recülün fedmün” meramını anlatamayan ahmak adam demektir. Buradaki maksat, tarikat ve şeraitteki ağır kanlı ve geri kalmış müritlerdir (İA). Anlayışsız. “Fedm”den maksat, fitratı itibariyle marifet ve muhabbete meyli ve kabiliyeti olan; ancak mutasavvıflara intisap ettiği hâlde henüz o

marifet ve muhabbeti kuvveden fiile döküp ortaya çıkarmadığı için cahillik, budalalık ve anlayışsızlıkla nitelenen kişi (SA). Cahil ve anlayışsız. “Fedm”den maksat hakikatlerden mahcup olan gafildir (MA). Cahil, anlayışsız ve ahmak (MN) Fedmü’l-kavm: Marifet ehli kâmiller nazarında cahil, muhabbet ve marifetten gafil kimselerdir (SY).

ferah: Sevinç (AN, İA).

fevk: Altın zıt anlamlısıdır (AN, İA). Üst (SA).

fey’: Gölge (AN). Gölge, asıl sözlük anlamı dönmektir. Gölgeye “fey” denilmesinin sebebi gölgenin bir yönden diğer bir yöne dönmesidir. Bu yüzden öğleden sonraki gölgeye “fey” denilir. Gölgeden maksat, arif ve ermişlerin himmet ve inayetleridir (İA). Öğleden sonra (zeval) oluşan gölge (SA). Gölge (MA, MN). Hayal âleminden kinaye olan insan-ı kâmil hayali, kâinatın batış yeri tarafından ruh emrinin doğuş yeri olan ehadiyyet güneşinin doğuş yerine döner (SY).

fidâm: Bardak ve ibrik ağzına konulan süzgeç (AN). İçindeki suyu arıtmak için ibrik ve bardak ağzına konulan süzgeç. “Fidâm”dan maksat, muhabbet şarabının süzgeci konumunda olan şeyh-i vasıl ve arif-i kâmilidir (İA). İçindekini süzmek için ibriğin ağzına konulan süzgeç. Burada maksat, muhabbet küpünün ağzının ipi ve muhabbet sırrının örtüsü olan mürşit-i kâmilidir. O, kabiliyeti olana kabiliyetine göre muhabbet ile marifetin hakikat ve inceliklerini lütfedip verir; kabiliyeti olmayandan da saklayıp gizler (SA). Fidâm, kendisiyle ağız bağlanan nesne. Lisâm da ağız bağlanan nesnedir. Fakat “fidâm” ibrik ve bardak ağzına konulan süzgeç ve bağ iken; “lisâm” insan ağzına mahsus bağlıdır. “Fidâm”dan maksat marifet şarabını ihata eden muhakkik ariftir (MA). Şarap kabının örtüsü (MN). Beşeriyetin aklından gizlenmiş şarap örtüsüdür. O da insan aklından ibarettir (SY).

G

gadve: Kuşluk vaktinde gitmek (AN). Kuşluk vaktinde gitmek manasında olan bu kelime daha sonra genel manada gitmek için kullanıldı (İA). Gadât, sabah namazı ile güneşin doğuşu arasındaki vakit (SA). Gece karanlığından sonra Rabbani bir fetihle salikin keşf sabahına ulaştığının işaretidir (SY).

garb: Mağrip, güneşin battığı yer (AN). Batış yerleri. Garptan maksat, insanların maddi bedenleridir (İA). Mağripten maksat ruh güneşinin battığı yer olan insan bedenidir (MA).

gayz: Gazab-ı kâmile (AN). Hışım ve gazap (SA).

gunum: Ganimetler. Ganimet, gazilerin daru'l-harb kafirlerinden aldıkları mal (AN). Ganimet (SA, MA, MN).

H

habîb: Seven anlamında kullanılsa da burada sevilen, sevgili anlamıyla Allâh kastedilmiştir (AN). Sevilen (İA, SA, MN). Sevilen manasına geldiği gibi seven manasına da gelir. Ayrıca habib, otuz beş sahabe ismidir. Habîb bin Eslem, Habîb bin Esved gibi. Hadisçilerden de bir gurup hadisçi adıdır (MA). Burada maksat, Hz. Peygamberin zatı ile Cenâb-ı Hakk'ın kadim zatıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak bilinmeyi sevdiği (muhabbet) için mahlukatı yaratmıştır. Seven ve sevilen, isteyen ve istenilen her şey sevginin mahsulüdür (SY).

habîr: Bilgili (İA).

hadîs: Konuşulup nakl olunan söz. “Hadîs”ten maksat Allah'ın, harf ve ses olmadan önceki, nefsî (içten) kelimidir. Bu kelam Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olup zatının aynısı değildir (MA).

hafâ: “Hafâ'l-berk” ifadesinden alınmış, şimşek çakması anlamındadır (AN). Şimşegin zayıf parıltısı (İA). Gizli (SA). Göstermek ve gizlemek anlamına gelen zıt anlamlı bir kelimedir (MN). Hafâ, göstermek ve gizlemek anlamına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir. Doğrusu “hafâ” burada gösterme anlamında olur aksi takdirde bir şeyin kendi kendisine teşbih edilmesi gerekir (SY).

hâit: Bağ ve bahçe duvarı. Mürşîd-i kâmilin hânkâhının duvarı (AN). Bostanı çevreleyen duvar. Bundan maksat, arif ve ermişlerin maddi ve manevi vücutlarıdır (İA). Duvar. Duvardan maksat, arif ve kâmillerin maddi ve manevi bedenleridir. (SA). Duvar. Bundan maksat, “Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir defîne vardı.” Kehf/82. ayetiyle işaret edilen ruh ve kalp yetimleri için altında marifet ve ilim hazinesi olan arifin bedenidir (MA). Duvar bir şeyi ihata ettiği (çevrelediği) için “hâit” adını almıştır (MN). His ve aklın imkân âlemindeki zuhurudur (SY).

hakîkât: Hakikatten maksat İlâhî hakikattir. Bu da Rabbini bilen mütehakkık ve arifin bakışına göredir; gafıl ve mahcubun bakışına göre değildir (MA).

hâmet: “Heym, heyemân” âşık olmak. Bir kadını seven adam için “hâme’r-recülü” ifadesi kullanılır. “Hîm” şeklinde okunduğunda susuz deveye denir. “Heyâm” âşıklar manasıdır. “Hüyâm” aşkın şiddeti neticesinde âşıktaki oluşan delilik hâletidir (MA). Sevip âşık olmaktır (MN).

hân: İçkinin satıldığı yer. Mürşid-i kâmilin hankâhı mecazi manada içkinin satıldığı hân’a benzetilmiştir. Burada “hân” ile ilahî muhabbetin pazarı ve satıldığı yer olan mürşid-i kâmilin hankâhı kastedilmiştir (AN). Hân, içkinin satıldığı yer. “Hân”dan maksat: 1. İlâhî muhabbetin rütbelidir. 2. Zatî muhabbetin madeni. 3. Peygamber ve evliyaların vücutlarıdır. (Ya da) “han”dan maksat gönül ehli ve ariflerin sohbeti ile kâmilin meclisidir (İA). Meyhaneden maksat, içinde aşk ve muhabbet şarabının içilip satıldığı kâmil ve mükemmellerin meclisi ve gönül sahibi ariflerin sohbetidir (SA). İçki satılan yer, meyhane. İlâhî hüviyete ve muhabbet şarabının kaynağına mazhar olan ariftir. “Hân”dan maksat, Allah’ın cemalinin kaynağıdır. Maddi ve manevi bütün varlıkların güzelliği onun mutlak zatının cemalinin denizine nispetle bir damla kadardır (MA). Meyhane, şarap evi, şarap satılan yer (MN). Şarap evi. Hakk’ın yüce zatı. Hakikat ve irfan meclisi. Şarap dükkânından ibaret olan “hân”, burada her bir şeye işarettir (SY).

haşâ: Karnın içinde olan şeyler (AN). Ahşâ, “haşâ”nın çoğuludur. Haşâ, bir boşluğun içindeki şeylerdir. Bu yüzden karnın boşluğundaki bağırsaklara “haşâ” denir (İA). Karnın içindeki organlar (SA, MA). Ahşâ, iç manasına olan “haşâ”nın çoğuludur. “Ahşâ-ı denân” sözü insan kalbinden kinayedir (MN).

hâtır: Kalp (AN). Zikr-i hâl irade-i mahal türündeki mecaz ile kalp kastedilmiştir (İA).

hatm: Mühür (AN). Nakışla oluşturulan eser, mühür (İA). Bir şeyin üzerine mühür vurmak. Burada maksat mühürdür. Kelimenin mastar anlamı değildir (SA). Bir nesneye mühür basmak anlamındadır. Burada üzerine mühür vurulmuş balçığa denir. Eskiden kullanılan bu mühürleme şimdilerde de mühür mumu olarak kullanılmaktadır. Bu da mühürlenene şeyin değerinin yüksek olduğuna delalet eder (MA).

hatm-i inâ: Arif, cahil, noksan ve kâmilin bir arada olduğu insan bedenidir (SA). İlâhî tecellinin kulun kabindeki eseri (YS).

hay: Arap kabilelerinden bir kabile adı (AN). Hay birkaç manaya gelir: 1. Mutlak manada herhangi bir köy veya belde. 2. Her şeyi kendinde toplayan bir kâinat ve büyük bir âlem olan insan vücudunun mecmuası 3. Muhabbet şarabının adı anıldığında dahi duydukları lezzet karşısında sarhoş olup kendinden geçen sevgi ve muhabbet topluluğu (İA). Dirilik. Kabile. Haydan maksat: 1. Canlı ve cansız her bir parçasında hayat olan âlem-i kebîrdir. 2. Sevgi ve arzu sahipleri ile zevk ve muhabbet erbabı kabiledir. 3. Haydan maksat insan-ı kâmilin vücudu, ehlinden maksat insan-ı kâmilin ruh, kalp, nefis ile ruhani ve cismani kuvvettir. (SA). Kabile (MA, MN).

hazm: Uyanıklık. Dünya gafletinden kurtarıp ahireti düşündüren teyakkuz ve uyanıklık hâli (AN). Tam bir ihtiyat içinde olup işlerin akıbetine karşı teyakkuz hâlinde olmak (İA). Toplamak, zapt etmek, sağlam tutmak, kastetmek, bağlamak (SA). Bir insanın işlerini sürekli doğruluk ve akıllılık içinde sağlama almasıdır (MA). Doğru yol, işlerin sonucuna karşı dikkatli ve ihtiyatlı olmak (MN).

hemm: Gam ve hüzn (AN, MN, SA, MA). Hüzn demektir. Ancak hemm kelimesi ile hüzn kelimesi arasında anlam bakımında ince bir fark vardır: Hüzn, nefsi “hemm”den daha çok üzer. Sert toprağa “hüzn” denir. Keşşâf sahibi Fussilet sûresinde, korku, istenmeyen bir şeyin olacağı tahminiyle oluşan gam olduğunu; hüzn ise, zararlı bir şeyin meydana gelmesi veya faydalı bir şeyin kaçırılması dolayısıyla duyulan gam olduğunu söyler (İA).

henî: Hazım (AN). Hazm olup sindirilmiş yemek (İA, SA). Mideye kolayca inen ve sindirmesi kolay yemek. Araplar yiyip içen kimseye “Henîen merîen”, Farslar “Güvâr-bâdâ” diye dua ederler (MA). Kolaylıkla sindirilen yiyecek ve içeceği denir. Onu yiyenin vücuduna verdiği faydadan dolayı tebrik ve tehniye layık olması “henî” ile isimlendirilmesine sebep olmuştur (MN).

hıdâbet: Boyama (AN). Kına ve benzeri şeylerle yapılan boya. “Hıdâb”tan maksat, kadehten avuca yansıyan aydınlıktır. (İA). Boyamak, boya (SA). Nesne boyayan boya. Burada şarabın ele yansıyan rengidir (MA). Renklendirme ve boyama. Burada maksat, şarabın nurunun parıltısından meydana gelen aydınlıktır (MN). Hıdâb: Kına. Burada hıdâb, içkinin nurundan çıkan parıltının, kadehi tutanın avucuna yansıyan ışığından ibarettir. Elinde böyle bir yıldız taşıyan kişi doğru yoldan sapmaz. Tahdîb: Rabbani mürekkebin fani olan mürid-i sadıka yapışmasından kinayedir (SY).

hidâyet: Hidâyet, yumuşak bir üslupla yol göstermektir. “Hedâhu’t-tarîka, hedâhu lehü ve hedâhu ileyhi” şeklindeki ifadelerin hepsinin anlamı birdir (İA, SA). Yumuşak bir üslupla yol göstermektir (MN).

hilâl: Ayın birinci, ikinci ve üçüncü gecesine dek hilal denilir. Hilal, istiare yoluyla mürşîd-i kâmilin kadehi döndüren parmakları yerine kullanılmıştır (Açık istiare) (AN). Yeni ay. Hilalden maksat, ilahî parmaklardır (İA) Yeni ay. “Hilal”den maksat “Mü’minin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır.” hadisin mealine göre Allâh’ın Celâl ve Cemâl sıfatıdır (SA). Bir ve iki gecelik aya denir. Yeni ay manasına gelir. Ya da üç ve yedinci geceye kadar hilal denir. Ve her ayın sonunda yirmi altıncı ve yirmi yedinci gecede aya da hilal denilir. Bu ikisinin arasındakilere de kamer denilir (MA). Hilal, dolunay demektir. Ancak dünya, güneşle ay arasına girdiği için ay (hilal) ışığının kalanı perdelenmiştir (SY).

hilm: Halîm olmak. (AN). Sakin, ağırbaşlı (İA). Vakar, sakinlik, yavaşlık ve aceleyi terk etmek (SA).

hulk: Huy (AN). Seciye. Nefiste iyi veya kötü işlerin meydana gelmesine kaynaklık eden haslettir (İA, SA).

huşâşe: Ciğer, bağırsak gibi karnın içinde olan şeyler. Hastanın ramak kalan ruhu (AN). Hastada geriye kalan ruh (son nefes) (İA). Ölüme ramak kala olan ruh (SA). Hasta ve yaralıda kalan ruh kalıntısı (MA, MN, SY).

hutûr: Kalbe gelen bir şeyin onu harekete geçirmesi (AN). Kalbe çarpıntı verme. Mesela “Hatara’ş-şey’ü bi-bâlî” denir. Yani kalbime gelen bir şey onu heyecanlandırıp harekete geçirdi, demektir. “Hutûr”un “âlâ” edatıyla geçişli olması mürur (geçme) manasına da işarettir (İA). Girme, geçme ve heyecan anlamına gelir. Bir şeyin kalbe girmesine hatır denir ancak burada hatırdan maksat kalptir (SA). Hâtır, kalbin üzerine varit olan nesnedir. Kalbin kendisine de hatır denir. Hâtır; rahmani, meleki, nefsani ve şeytani olmak üzere dört kısımdır. Bunların her birinin kendine has işaretleri vardır. Allah yolunun salikleri bu işaretleri zevkiyle bilir, fiilleriyle de arasındaki farkı ayırt eder. Birinci işaret, eğer hatıra gelen şey kalbi Hakk’a cezb edip kalbe ibadet sevgisi ve lezzetini verip kalbin ilim, marifet ve hakikati keşfetmesini sağlarsa *rahmanî* hatır olur. İkincisi eğer hatıra gelen şey ibadette ferah ve mutluluk verip nefsi güzel amellere teşvik ederse *melekî* hatır olur. Üçüncüsü eğer yeme, içme ve evlilik gibi nefse hoş gelen mubah şeylerden lezzet

duyuyorsa *nefsânî* hatır olur. Dördüncüsü eğer haram ve yasaklardan lezzet alıp kötü hâl e hareketleri teşvik ediyorsa *şeytanî* hatır olur (MA).

I-İ

ih tedâ (hidâyet): Doğru yolu bulmaktır. Çünkü hidayet dalaletin (sapkınlığın) zıddıdır.

Burada irşat ve delalet (doğru yol bulmak) anlamında kullanılmıştır (İA). Doğru yol bulmak (SA). Doğru yola gitmek (MA).

ilm: Kesinleşmiş bir itikadın hakikate de uygun olmasıdır (AN).

inâ': Zarf, kap. Hakîkî içki kabının ağzı kapalı olmayınca büyükler kullanmazlarmış. İçkiyi İlahî muhabbete benzettikleri için burada içkinin kabından murat mürşid-i kâmilidir (AN). Su ve şarap konulan kap. "İnâ"dan maksat, hakikatte ilahî muhabbetin bir zarfı olan kâmillerin kalbi ile ermişlerin ruhu olabilir (İA). İçinde içki veya içki dışında herhangi bir şey bulunan kaptır. "İnâ"dan maksat, zatî muhabbeti taşıyan kâmil kalptir (SA). Kap. Bir kabın kapalı ve mühürlü olması içindeki şeyin değerinin yüksek olduğunu gösterir (MN). İnsan nefsinden kinayedir. Her an ve her durumda o nefse has bir tecelli gelir (SY).

intiâş: Kalkmak, yükselmek (AN). Yukarı kalkmak (İA). Ayağa kalkmak (SA). Ayağı sürçüp yıkılan kimsenin doğrulup kalkmasına denir (MA). Bir cismin intiaşı, o cisimde güzellik, tazelik; sakinlik ve hareketlilik gibi hayat belirtilerinin varlığıdır (MN).

irtihâl: Bir yerden ayrılıp göç etmek (AN, İA, MA).

ism: Haram. Burada suç manasınadır (AN). Günah. Burada maksat içkidir çünkü günaha sebep olduğu için içkiye de ism (haram) denir. *Şeribtü'l-isme hatta-dalle aklî* (Aklımı kaybedene kadar içki içtim) (İA, SA).

isticiâ: Cila ve zuhur talep etmek (AN, İA, SA, MA). Cilve talebi manasında olup gelini süsleyerek damada sunmak manasındadır (MN).

ittihâd: Birleşme. Buradaki birleşme, ittihat ve hulul değildir. Çünkü ittihat ve hululün şartı bir varlığın diğer bir varlıkla bir olması ya da birinin diğerine hulul etmesi ile olur (MA). Yok olduğu hâlde henüz ortaya çıkmayan hurma ile çekirdeğin ittihadına benzeyen ittihatır. Suyun süngerle ittihadı gibi bir ittihat değildir (SY).

K

kabl: Önce (MN).

kavm: Erkek topluluğu (AN, İA).

ke's: İçinde içki olan sırça tas. Ay gibi yuvarlak ve nur saçan içki kabı (AN). Şarapla dolu çanak. Dolu olmayınca ke's denilmez. Ke'sten maksat, İlahî muhabbetin şarap kadehine ve zat-ı ehadiyyetin güneşine mazhar olan Hz. Muhammed'in kalp ve ruhudur. Ya da mutlak anlamda kâmillerin kalpleridir (İA). Ke'sten maksat saliklere nispetle mürşid-i kâmilin kalbidir. Veya mutlak manada hakikat-i Muhammediyye'dir (SA). İçinde şarap olan kadeh (AS). Şarapla dolu kadeh (MA). Yüce makamın en parlağıdır. İnsan-ı kâmil kâse olunca onun içindeki şarabı içenleri sarhoş ederek dünya mülahazasından sersem eder (SY).

keff: Avuç içi (AN). Elin içine keff denir. Çünkü onunla bedenın diğer bölgeleri korunur. Keff ile tâlib ve saliklerin akıl veya ruhu istiare edilmiştir (İA). Kef'ten maksat gönüldür (SA). El. Bir görüşe göre avuç (MA). Mürşid-i kâmilin eli (SY).

kerem: Levmin zıt anlamlısıdır. Levn, kötü huyların çoğalmasındır (İA). İyilik ve ihsan (SA).

kerm: Üzüm ağacı. Üzüm ağacına "kerm" denilmesinin nedeni, üzümden yapılan içki, ikram ve cömertliği teşvik etmesidir. "Kerm"den murat mürşid-i kâmildir. Çünkü zatî muhabbetin ağacı odur (AN). Üzüm ağacı. "Kerm"den maksat ermiş ve ariflerin güzellik sahibi kalp bahçeleridir. İlahî muhabbet şarabı onların ilim ve marifetlerinin üzüm suyudur (İA). Asma çubuğu. Farsçada "tâk" denir. "Kerm"den maksat gaybi varlığın kesretidir. Sarhoşluktan maksat, sarhoşluğun hakikatidir ki insan-ı kâmilin Hakk'ın cemal ve celali müşahedesi karşısındaki hayret ve şaşkınlığından kinayedir. (Yine) "Kerm"den maksat, arif ve kâmillerin kalplerindeki hakikatlerdir ki zatî muhabbetin şarabı, onların ilimlerinin faydalı suyu ve marifetlerinin meyve özüdür (SA). Yaş üzüm. Özellikle üzüm demektir. Üzümden maksat, Arifin aşk şarabı ile karışmış ve muhabbet şarabı ile yaratılmış olan kalbi ve ruhudur. İçinde ruhani üsareyi (özsü) barındıran üzümdür ki şarap olup akılları sarhoş eder. (Yine) İmkân âlemindeki bütün varlıklar. Bu varlıkların tamamı aslında yok ve fani hükmündedir. Bunlarda zâhir olan varlık Hakk'ın varlığıdır (MA). Üzüm bağı. Üzüm anlamına gelen "kerm" burada vücud-i mümkünattan kinayedir. İlahî aşkın şarabını içmek ve onunla neşelenmek, ezel âleminde ve İlahî ilimde, her varlığın

ortaya çıkışından öncedir (MN). İmkân alemindeki bütün varlıklar. Bu varlıkların tamamı aslında yok ve fani hükmündedir. Bunlarda zâhir olan varlık Hakk'ın varlığıdır (SY).

ketm: Mektûm (gizlenmiş) (AN). Gizlemek. Gizlenmiş (İA). Gizlemek, burada gizlenmiş manasındadır, Allah'ın bâtın ve settar isimlerine işarettir (SA). Sır. Burada gizlenen demektir (MA). Örtme, gizleme (MN).

L

lahn: Terennüm edip ırlamak (türkü çağırmak) (AN). Nağmelerden oluşan şeydir. Elhân, lahnın çoğuludur. Anlamı terennüm etmektir (İA, SA). 1. Kemal sahiplerinin şerefli nefesleri ile vecd ve hâl sahiplerinin latif işaretlerinin neticesi olun işitmedir. 2. Kuran okumadan kinayedir. 3. İhmal edilen zikirler, sanatlı şiirler. 4. Dertli nağmeler, zevkli müzikler (SA). Elhân, icrâ-yı mükafat ile çıkarılan ses (MN).

lâmis: Yapışıcı, dokunan (AN). Elle hissederek yapışmak (İA). Lems, el ile yapışmak (SA)

lesm: Öpmek (AN, SA, MA, MN). Öpmek. “Ağzını öptüm” demek için, “lesimtü fâhâ” ifadesi kullanılır (İA).

livâ: Sancak (AN, İA, MN). Mürşid-i kâmil (İA). Sancak. Bundan maksat, bulunduğu makam itibariyle bayrak gibi yüce ve sabit kadem olan gönül ehli mürşid-i kamildir. (SA). Sancak. “Livâ”dan maksat, 1. Kıyamet gününde bütün veli ve peygamberlerin altında toplanacağı Hz. Muhammed'in sancağı olabilir. Nitekim “Onun gölgesinden başka bir gölge olmadığı günde Âdem (as.) ve diğer peygamberler benim sancağımın altında olacaktır.” hadisi bu manaya işaret etmektedir. 2. Kendi halkı arasında tanınan lider. (MA). Livâu'l-ceyş: Mutasavvıflardan kâmil ve muhakkik her bir şeyhin tarikatından kinayedir. Bunun altında yürüyen mürit ve salıklar İlahî marifet makamına kadar mesafeleri kat etmek için nefisleriyle savaşıp mücadele ederler (SY).

M

mahâsin: Hüsnün çoğuldur. Hüsn, çirkinliğin zıddıdır (İA, SA).

melsû: Yılan ve akrebin sokup ısırıldığı kimse. Meldûğ gibi (AN). Yılan ve akrebin soktuğu kimseler. İlahî şaraba ulaşmaya çalışan kimsenin nefs-i emmare yılanı tarafından sokulup

dünya sevgisi zehriyle zehirlenen kimse (İA). Yılan ya da akrebin soktuğu kimse. Nefis ve heva akrebi tarafından sokulan kişi (SA). “Les” yılan sokmasıdır. “Melsû”dan maksat, hicap ehli müminlerdir. Yine “melsû”dan maksat, batıl evham yılanları ile nefis akrebi tarafından sokulan mahcub mümindir (MA). Yılan ya da akrebin soktuğu kimse (MN). Heva ve nefis yılanının soktuğu aşıktan kinayedir (SY).

meşâ: Kalkıp ayağı üzerinde yürüme (AN). Yürümek (İA, SA). Evham kaydından kurtulup tevfiğin inayetiyle hak yolda süluk eden kişi (SY).

mevt: Ölüm (İA). Vahdet denizinde boğulup ehadiyyetin kendisinde helak olmaktır (İA).

meyyit: Ölü. Burada ölümden maksat ya cehalet ölümü ya tefrika ölümü ya da yok olma ölümüdür. Çünkü iki türlü hayat vardır: Biri bütün hayvanlarda ortak olan hissi ve hayvani hayattır. İkincisi insana ait olan hakîkî ve ruhani hayattır. Bu da üç türdür: 1. İlim ve bilgi sayesinde cehalet ölümünden kurtulandır. 2. Hakk’a tam bir teveccühle kalbi masiva ölümlerinden kurtarmaktır. 3. Yokluk ölümünden kurtulup Hak’ta can bulmaktır. Buna göre ölüm de yukarıdaki üç manaya gelir (İA). Üç türlü hayat vardır: 1. Cehalet ölümünden kurtulup ilim ile hayat bulmaktır. 2. Hakk’a teveccüh yolunda dağımıklık ölümüne karşı kalbin bütün kuvvetini toplayarak diri kalmaktır. 3. Yokluk ölümünden Allah’ın vücuduyla hayat bulmaktır. Yani fenafillah mertebesinde fani, beka billah mertebesinde Hak ile baki olmaktır (SA). Ölüden maksat “Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Sağirlara da çağırıp duyuramazsın.” Neml/80. ayeti gereğince hicap ehli ile kafirlerdir. Çünkü bunların duyuları sağ olduğu hâlde ruh ve kalplerinde iman nurundan hasıl olan manevi ve ruhani hayat olmadığı için ölü derecesindedirler (MA). Meyyitten maksat fani şehvetlere boğulan gaflet erbabıdır. Şair bu manada şunları söylemiştir:

Leyse men mâte fe’sterâha bi-meyitin

İnneme’l-meytü meyyitü’l-ahyâ

(Ölüp sıkıntılardan kurtulan ölü sayılmaz; yaşayıp da emellerine ulaşamayan ölüdür).

Erecü’n-nesîmi serâ mine’z-Zevrâ’i

Seheren fe-ahyâ meyte’l-ahyâ’i

(Rüzgârın güzel kokusu sabah vakti Zevrâ’ tarafından eserek yaşayan ölümlere can verdi) (MN).

mezâkat: Zevk (İA). Tatmak (SA, MN). Arif ve muhakkıkların dilinden su gibi akan İlahî tecelli manalarını hatırlayıp tefekkür etmektir (SY).

mezc: Karıştırıp şerbet yapma (AN). İki şeyin parçalarının bir yerde karışmasıdır. Mezcden maksat sıfatî ve fiilî muhabbettir (İA). Karıştırmak (SA). Bir nesneyi başka birine katmaktır. Şaraba su karıştığında “mezece’l-mâ’u bi’ş-şarâbi mezcen” (şaraba su karıştı) denilir. Karışmayı dilemekten maksat, müridin Hakk’ı Hakk ile müşahade mertebesinde inip başka bir şeyle karışmayı dilemesidir. (MA). Bir şeyi bir daha ayrılmayacak derecede diğer bir şeye katmaktır (MN).

mezkûm: Nezle hastalığına yakalanmış. Dimağı hastalığa tutulmuş (AN). Nezleden maksat, ruhani koklama gücü, İlahî kokuları alma gücünü yetirmiş donuk nefislerdir (İA). Nezle (SA). Nezle hastalığına yakalanan kimse. Bundan maksat, kalpleri ihya edip onlara kuvvet veren güzel kokulardan mahrum ve mahcup olan kimsedir (MA). Nezle hastalığına yakalanıp koklama gücüne halel gelen kişi (MN). Nefsiyle meşgul olmaktan İlahî tecellilerin kokusunu duymayan kişi (SY).

muk’ad: Yürümeye gücü olmayıp oturan kişi (AN). Ayak üstüne kalkmaya gücü olmayan kötürüm. İçindeki bir hastalıktan dolayı yürümekten aciz olan kişi (İA). Yürümeye mecali olmadığı için oturan kişi (SA). Uzun zaman felçli olan kişi. Sürekli hicapta kalan salık demektir. Çünkü ikisi de hareket etmekten ve yürümekten acizdirler (MA). Kötürüm illetin yakalanıp kalkmaktan ve yürümekten aciz olduğu için sürekli oturan hasta (MN). İlahî marifeti elde etmek için yerinden kımıldamayan tembeller (SY).

musâb: Belaya uğrayan kimse (AN, İA, SA). Musabdan maksat, kendisine heva, nefis ve şeytani evhamın afeti isabet eden gafil mahcuptur (MA). Cin çarpan kişi (MN). Heva ve hevesine tabi olan gafil, mahcup (SY).

müdâme: Hamr (içki) manasınadır. İçkiye hamr denilmesinin nedeni bu kelimenin kadınların örtünmek için kullandıkları “Hımâr” adlı kelimedenden türetilmiş olmasından kaynaklanır. Hımâr, kadınları örttüğü gibi içki de aklı mağlup edip örter. Sürekli içildiği için içkiye müdâme denilmiştir (AN). İçkiye müdâme denilir. Ya devamlı içildiği için bu adı almıştır.

Mesnevî

Z’ân Arab be-nihâd nâm-ı mey müdâm

Z’ânki sîrî nîst mey-horrâ müdâm

(Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı). Ya içkinin küpte devamlı durduğu için ya da içkinin küpte kaynadıktan sonra durmasından dolayı bu adı almıştır. Bunun için “Dâme’l-hamru fi’d-denni” (İçki küpün içinde durdu) ifadesi kullanılır. Müdâmeden murat muhabbet-i zatiyedir (İA). Devamlı içildiği için içkiye “müdâme” denilmiştir. Müdameden maksat zatî muhabbettir (SA). Müdâm, gurâb vezninde olup içkiye ve sürekli yağan yağmura denir. İçkiye, müptela olan kimse tarafından sürekli içildiği için, müdâme denilmiştir. Müdâmeden maksat, “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâsedan içirilir. Orada bir pınar ki ona ‘selsebil’ adı verilir.” (İnsan/17-18) ayetinde işaret edildiği üzere, içene neşe verip aklını başından alan ve dudaklarını hayret ve dehşete düşüren zencebil şarabı ile selsebil adlı pınardır. Bu şaraptan içen kişi bütün insani fiil ve sıfatlardan arınıp zat-ı İlahî ile bütünleşir (MA). İçkinin isimlerinden olan “müdâme” içkiye müptela olan kimse içmeyi bırakmadığı için ona “müdâm” ve “müdâme” ismi verilmiştir. Burada maksat ilahî marifet ile eser ve isimlerinin cemalini görmekten meydana gelen Rabbani muhabbetin şarabıdır. Bu şarabın bir damlasının zevki bütün ayan-ı kevnîyyede sarhoşluk yaratır (MN). İlahî şevk ve marifettir. Müdâme, Allah’ın cemal isimlerinin görülmesinin neticesinde meydana gelen İlahî muhabbetin şarabıdır (SY).

N

nagam: Güzel sesler. Sultanların şevk ve zevk veren söz ve nefesleridir (İA). 1. Kemal sahiplerinin şerefli nefesleri ile vecd ve hâl sahiplerinin latif işaretlerinin neticesi olun işitmedir. 2. Kuran okumadan kinayedir. 3. İhmal edilen zikirler, sanatlı şiirlerdir. 4. Dertli nağmeler, zevkli müziklerdir (SA). Sağlam kalp ve karaktere neşe ve sevinç veren sestir (MA).

nasîb: Hisse, pay (AN, SA). Belirli bir pay (İA).

nazar: Kullanıldığı edatla birlikte farklı manalara gelir: “fi” ile, fikir manasına gelir. Fîhî-nazarun: Bunda fikir vardır. “Lâm” ile merhamet manasına gelir: Nazara’s-sultânü li’l-ulemâi: Padişah ulemaya merhamet etti. “İlâ” ile rüyet (görmek, bakmak) manasına gelir: Nazartu ilâ men-hassena’llâhu vechehü
Feyâ nazraten kâdet alâ-vefki muktezâ

(Allah'ın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o nasıl bir bakıştı ki az daha arzulanana uygun olacaktı).

Burada rüyet manasında kullanılmıştır (AN). Bir şeyi gözle etraflıca düşünmek. Bu durumda “ilâ” edatıyla geçişli olur. Çünkü nazar kelimesinin sözlükte birkaç anlama gelir: 1. Edat kullanılmadığında intizar (bekleme): “Ünzurûnâ naktebis min-nûriküm.” Hadîd/13 (Bize bakın ki sizin ışıığınızdan biz de aydınlanalım). 2. Fî harfîyle (edatıyla) kullanıldığında tefekkür: “Nazartu fî-emri'l-fülân” (Falanın işini tefekkür ettim). 3. Lâm edatıyla merhamet ve acıma: “Nazara'l-emîru li-fülânin.” (Emir falan kişiye merhamet etti). 4. İlâ ile kullanıldığında ise görmek manasına gelir: “Nazartu ilâ men-hassene'llâhu vechehü” (Allahın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım) (İA).

nazh: Dağıtıp saçmak (AN). Bir nesne üzerine su saçmak (İA). Saçmak (SA). Su serpmek (MA). Serpmek, saçmak (MN). Tecelliye yönelmek (SY).

necm: Yıldız. Yıldızdan maksat, içki karıştırıldığında ortaya çıkan kabarcıklardır (AN). Yıldız. Bundan maksat, muhabbet şarabıyla ilim ve marifet suyu karıştırıldığında ortaya çıkan esrar ve marifet kabarcıkları, hayret ve dalalet çölünün karanlığında kalanlara yol gösteren hidayet yıldızıdır (SA).

nedâmâ: Meclis ehli (AN). Nedmânın çoğuludur. (İA). Arkadaş, şarap meclisinin arkadaşı (MN). Mürit ve saliklerden kinayedir (SY).

neş'et: Rûh-i evvelin bedene girmesi (AN). Bedenin yaratılması. Ruhun bedene girmesine neş't-i ulâ; bedenden çıkmasına neş'et-i uhra denir (İA). Taze hayat bulmak. Çocukluk mertebesinde gençliğin ilk mertebesine adım atmak (MN).

neşvet: Mestlik, Sarhoşluk (AN). Sarhoşluğun başlangıcı (İA). Sarhoş olmak (SA). Sarhoşluğun başlangıcında meydana gelen neşe ve sevinç (MN). Neşâvâ: Gizli manalara vâkıf, ağyar ve masiva evhamından uzak, keşif ve tecelliye sahip olmaları hasebiyle kendilerine sarhoşluk meydana gelen kimseler (SY).

neyl: Yetişmek (AN). Hayırlı olana isabet etmek. Neyl, genel kullanıldığında faydalı şeye ulaşma anlamına gelir. Bir şeyle sınırlandırıldığı zaman zarara ulaşma anlamına da gelebilir; çünkü kelimenin asıl anlamı herhangi bir şeye ulaşmaktır (İA). Bulmak, yetişmek (SA).

nu'm: Nu'm adında gayet güzel bir bayan ismidir (AN, İA, SA). Arap kadınlarından bir güzelin ismidir.

İzâ enamet Nu'mün aleyye bi-nazratin

Felâ esadet Su'dâ velâ ecmelet Cümlü

(Nu'm adlı sevgili bakışıyla ni'mette bulunduktan sonra; ne Su'd'a, vuslatıyla saadet verir ne de Cüml, faziletiyle güzellik verir) (MA).

nüdmân: Meclis ehli (AN). Şarap meclisine arkadaşlık eden kişi (İA). Şarap meclisine arkadaşlık eden kişiye denir. Anlam genişlemesi yoluyla genel manadaki arkadaşlık için de kullanılır (MA). Allah yolundaki salıklar (SY).

nühâ: Çoğulu nühyedir. Nühye, akıl manasına gelir. Akıl, sahibini kötülük ve ayıplardan koruduğu için nâhî (yasaklayan, önleyen) manasını almıştır (AN). Nühyenin çoğulu. Akıl manasına gelir. Sahibini layık olmadığı işlerden alıkoyduğu için akla nühye denilmiştir (İA). Akıl. Haram ve yasaklardan koruduğu için akla nühye denilmiştir (SA). Nühyenin çoğulu olup akıl anlamındadır (MA, MN).

O-Ö

ömr: Az ya da çok, bedeninin yaşam zamanı (AN). Ömür, kısa veya uzun olsun, hayat süresidir. Ömür, bedeninin mamur olduğu müddettir (İA).

R

râkî: Nüşa ve havâss yazan kimse (AN). Efsuncu. Burada maksat, muhabbet şarabının içicileri ve vahdet sırlarının arifidir (İA). Dua ve efsun okuyucusu. Arif-i vasıl ve mürşid-i kâmil (SA). Efsuncu, bundan maksat, insan-ı kâmil ve mürşid-i ariftir (MA). Dua ve efsun okuyan kişi (MN). Mürşit şeyh olan insan-ı kâmile işaretir (SY).

rakm: Yazmak (AN, İA, SA). Yazı yazmak (MA). Hz. Allah (SY).

râvûk: Bir nesneyi arıtmak için süzecek alet. Türkçede süzek derler (AN). Misfât yani süzgü ve arıtıcı alet. Râvûktan maksat, İlahî muhabbeti, dünyaya ait tasalardan ve masivanın şirk tozundan arındıran aşıkların bedenleridir (İA). Misfat yani süzgü. Zatî muhabbetin şarabını süzüp temizleyen farz ve sünnet süzgeci (SA). Süzgeç. Şarap süzen huni ve kâse (MA). Süzgeç (MN). İnsan-ı kâmilin vaazına işaretir (SY).

rekb: Seferdeki deve süvarilerine denir. En az on ve üzeri kişiden oluşması gerekir. Sayıları dokuz olduğunda bunlara rekb denilmez (AN). Seferdeki deve sahiplerine denir. Bu isim deve dışındaki bineklerin sahipleri için kullanılmaz. Buradaki maksat, İlahî şarabın kanyağına ulaşmak için şevk atına binmiş sülûk ehlerinden yüce bir taifedir (İA). Sıhah'ta geçtiği üzere sadece deve süvarilerine denir. At süvarilerine “fâris” eşek süvarilerine “hammâr” denilir. Sayıları on ve üzeri olan deve süvarileri için kullanılır diğer hayvanlar için kullanılmaz. Bundan maksat, riyazet ve mücahedeyi nefis devesine yükleyip Allah yolunda süluk eden topluluk (SA). Sayıları on ve üzeri olan deve süvarisi. Rekb'den maksat hak ve hakikat yolunda giden saliklerdir (MA). Süvariler (MN). Süluk ve irfan ehlerinden oluşan topluluk (SY).

resm: Yazmak (AN, SA, MN). Eser (MA, MN). Bir şeyin izi. Bir evin yıkıldıktan sonra toprak üzerinde kalan izlerine “resmü'd-dâr” denir (İA). İmkânlar âlemindeki hadis (sonradan olan) varlıklar (SY).

S

sâhî: Ayık (AN). Sarhoşluktan ve aşktan rücu edip dönmek (İA). Sarhoşluktan ayrılmak (SA). Sarhoşluktan ayılıp kendine gelmek. Burada sahvta (ayıklık) maksat, birinci sahvıdır. Birinci sahv, sarhoşluktan ve cem makamına ulaşmadan önce olan sahvıdır. İkinci sahv ise sarhoşluktan cem makamına ulaştıktan sonra olan sahvıdır. Makamların en yücesi olan ikinci sahv, kâmillerin ve mükemmellerin sahvıdır. (MA).

sakam: Maraz, hastalık (AN, İA, SA, MA).

sehm: Hisse, pay (AN, SA). Belirsiz bir pay (İA).

sekr: Mest ve sarhoş olmak (AN, SA). “Sekr”den maksat ya o mertebede sekre istidatları olmalı ya da ondan aşağı bir mertebelerde olmalı. Mesela elest âlemi gibi sarhoşluğun hakikati “kerm”den de mevcudat ve mümkinat kastedilmiş olsun (İA). “Sekr”den maksat sarhoşluğun istidadıdır (SA). Sarhoşluk. (MA). Şarabın lezzet ve coşkusundan bütün masivayı sevgilide kaybetmektir (MN).

sekrân: Aşırı sarhoş (AN).

sekret: Bir kere sarhoşluk (AN, İA, SA, MN).

semm: Zehir (AN, İA). Nefis ve dünya sevgisinin zehri (İA). Öldürücü zehir. Dünya sevgisi yılanın zehri (SA). Şehvet zehiri (MA). Fani âlemlerden zâhir olan gayriyyetten kinayedir (SY).

senâ: Aydınlık (AN). Kelime, kasr ile okunduğunda şimşek parıltısı; medd ile okunduğunda yükseklik manasına gelir. Burada birinci manada olan ışık kastedilmiştir. Işıktan maksat ise peygamber ile velilerin bâtınındaki nurlardır (İA). Sena, kasr ile okunduğunda şimşek ve parıltı anlamındadır. Mihnet-zedenin gönlünde ve gözündeki bütün perdeleri yakarak hakikati gösteren aşk ve şevk ateşinin şulesidir (SA). Kasr ile okunduğunda nur, med ile okunduğunda yükseklik manasında olur. Beyitte birinci manadadır (MA). Kasr ile okunduğunda nur ve ışık manasında olur (MN). İnsan aklının ışığı (SY).

serâ: Toprak (AN, MN). Nemli toprak (İA, SA, MA).

sır: Açığın zıt anlamlısıdır (İA). Gizlenen nesne (SA).

sırf: Karıştırılmamış saf nesne (AN). Sırftan maksat zatî muhabbettir (İA). İçine bir şey karıştırılmamış nesne. İçkinin saf olmasından maksat, müridin Hakk'ın varlığında fani olmasıdır (MA). Karıştırılmamış, saf. Aşk şarabının saf olması Hakk'ın varlığının dışındakilerin yok olup gitmesinden kinayedir (MN). Şaraptaki saflık ve halislik, Hakk'ın varlığından başka her şeyin fenasından kinayedir (SY).

sudûr: Çoğulu sadr. Kalp (AN). Göğüs (SA).

summ/Asamm: Sağır (AN, MN). Summ, asammın çoğuludur (İA). Kulağında sertlik ve katılık olan sağır. Hakkın hikmetli kelimadan nasibini almayan (SA).

suûd: Kalkıp yukarı havaya akmak (AN). Düşmenin zıt anlamlısıdır (İA). Aşağıdan yukarıya doğru yükselmek. “Tesaud”dan maksat, bütün cüzi mertebelerin bağlarından kurtulup asıl makam olan cem makamına ulaşmaktır (SA). Yükselmek (MA). Azar azar kalkıp yükselmek (MN).

sükûn: Zıddı harekettir (İA). Sakin olmak (SA).

Ş

şark: Maşrıık, güneşin doğduğu yer (AN). Güneşin doğuş yerleri. Şarktan maksat, İlahî zat ve sıfat güneşinin doğuş yeri olan peygamber ile velilerin ruhlarıdır (İA). Şarktan maksat,

ruh güneşinin doğuş yeridir (MA). İnsan-ı kâmindir. Çünkü o, varlık güneşinin doğuş yeridir (SY).

şekl: Misal (örnek) (MA, MN). İmkânlar âlemindeki hadis (sonradan olan) varlıklar (SY).

semâil: Ahlak ve huy (AN). Ahlak, huy. Peygamber ve evliyaların güzel ahlak ve sıfatları (İA). Ahlak (SA). İlahî ahlak ve Rabbani isim ve sıfatlarının kuldaki tezahürü (SY).

semm: Koku alma (AN, İA, SA). Koklamak (MA). Koklama gücü, koklamak (MN).

sems: Güneşten maksat onun cismi ve cüssesidir, ışığı değildir (İA). Şems, güneşin cismi ve ışığına denir. Ehadiyyet zatının güneşi, sonsuz güneş (SA). Güneşe denir. Yedi gezegenden biri olup güneş bunların ortasında yer alır. Güneşin üstünde üç gezegen vardır: Zühâ, Müşteri ve Mirrih. Altında yine üç gezegen vardır bunlar Utarid, Zühre ve Kamerdir (MA).

şevk: İştiaak, nefsin bir şeye meyletmesidir (İA).

şezâ: Kokunun yayılması (AN). Kokulu bir nesnenin şiddetli kokması. İçkinin kokusundan maksat: 1. İlahî cemalin kâinata yansıyan eser ve nurlarıdır. 2. Zahirî güzelliştir. 3. Peygamber ve evliyaların vücudunda olan vahdet sırları ile muhabbetin eserleridir. (İA). Güzel koku (SA, MN, SY). Güzel koku. Güzel kokudan maksat cemâl-i mutlakın dünyevi âşıkların suretlerinde görünen güzelliğidir (MA).

şürb: İçmek (AN). İçmek. İçkinin içilmesinden maksat o muhabbetin ayan-ı sabite mertebesinde kabulüne istidadı olmasıdır (İA). Şürb, su olsun ya da olmasın mutlak içmek manasına gelir. İçkiyi içmekten maksat, ayan-ı sabite mertebesinde zatî muhabbetin kabulüne istidat ve kabiliyetinin olmasından kinayedir. Ya da şairin maksadı ruhlar âleminde zatî muhabbetin sıfatıyla sıfatlanma ihtimali vardır (SA). Su ve su dışındaki her türlü sıvıyı içmek manasınadır. “Bâ” edatıyla geçişli olduğunda içirmek manasına gelir. Aynı zamanda iftira atmak manasına da gelir: Birisine iftira atıldığında “şeribe bihi” denilir. Anlamak manasına da gelir: Kitabı baştan sona içti denilir. Hisse, pay manasına gelir. Mesela “bir içimlik hakkı var” denir. (MA).

T

taht: Alt (SA). Tahte’l-livâ: Şeyhin tarikatına giren mürit ve sadık kimselerin nefislerini tarikatın hükümlerine teslim etmeleridir (SY).

takrîb: “Min” edatıyla geçişli olup bir şeye yakınlaştırmak manasına gelir (İA). Yakın kılmak (SA, MA).

tarab: Fazla sevinç ya da fazla üzüntü sonucu insanda meydana gelen hafifliktir. Burada fazla sevinçten kaynaklanmış sıfattır (AN, İA). Fazla sevinç ya da fazla üzüntü sonucu insanda meydana gelen hafifliktir (SA). Neşe ve sevinç (MA, MN). Âşığın mahbubu görmediği hâlde sadece adı anıldığı için duyduğu aşk ve şevkle neşelenip coşmasıdır. Görmeden âşık olmaya aşk-ı Musevî denir (SY).

tarh: Atmak (AN, SA). Remy, yani atmak (İA). Bir nesneyi bırakmak ve elinden atmak (MA).

tasavvur: Bir şeyin suretinin akılda şekillenmesidir. Burada tasavvurdan maksat idraktır (AN). İdrak etmek. Havâss-ı hamse-i bâtına (akıl, ruh, vicdan, kalp, latife) dan cüzî manaları idrak eden kuvvettir (İA). Düşünmek (MA).

tehzîb: Temizlemek (AN). Çirkin olan huyları güzel huylarla değiştirip kötüyü iyi kılmaktır. Tasavvuf ehline göre tehzîp, muhabbetin gücüyle niyet ve azmi sadece Allah’a yöneltmektir. Ta ki azim, bütün hastalık ve bulanıklıklardan arınmış olsun. Ahlakın tehzibi de onu rezilliklerden temizleyip, güzel hasletlere donatmaktır. (İA). Kötü huyları iyi huylara değiştirmek ve bütün huyları iyiye çevirmektir (SA). Fazlalıkları atmak suretiyle ıslah etmektir (MN).

tekaddüm: Öne geçmek (MA) Öne geçmek. Buradaki öne geçme zamansal olmayıp fizikseldir (MN).

temâzüc: Karışmak (MA). İkisinden birinin diğerine karışmasıdır (SY).

terâ: (Rü’yet) Zannetmek (AN, İA).

teyemmüm: Kast etmek (AN, İA, SA, MA, MN).

tîb: Koku sürünen şey (İA). Gökçek, güzel (SA).

turb: Turâb, toprak (AN, İA, MN). Toprak, zatî muhabbet şarabının yetiştiği yer (SA). Toprak. Arz (yer), mana bakımından topraktan daha kapsamlıdır. Topraktan maksat arifin bedeni, arz (yer)dan maksat nefsidir (MA). Turbe arzihâ: Cismanî suretlerin yetiştirdiği ruhanî suretlerden kinayedir (SY).

vasf: Burada vasıftan maksat, şarabın sahip olduğu güzelliklerdir (İA).

vehm: Cüzi manaları idrak eden kuvvettir. Sıddıkların muhabbeti ve düşmanların düşmanlığı cüzi manalara örnek gösterilebilir. Bunları idrak edene şey vehimdir. Müdâme, gözle idrak edilmeyecek derecede tasavvuri bir mana olup ancak kuvve-i vehmiyye ile idrak edilir (AN). Kalpteki tehlikeli hatıra (MA).

Y

yebdû (Büdüv): Ortaya çıkma (AN, İA, SA, MA, MN).

yebki (bükâ): Ağlamak (AN, SA). Bükâ, hem med hem de kasr ile okunur. Med ile okunduğunda ağlama sesi; kasr ile okunduğunda göz yaşı ve göz yaşının akması manasına gelir (İA).

yed: İnsanın omuzdan parmak uçlarına kadar olan kısma denir (İA).

yevm: Gerçekte gündüz demektir fakat burada mecazi manada vakit anlamında kullanılmıştır (AN). “Yevm”den maksat vakittir (İA).

yevm: Gündüz. Burada mutlak vakit anlamındadır (AN).

yütm: Yetim. İnsanlarda babası olmayan küçük çocuğa yetim denir. İnsan dışındaki varlıklarda annesi olmayana yetim denir (MA, MN). Yetimliğin şaraba nispet edilmesi şarabın tabiat elbisesine bürünmeden önce giydiği ruh elbisesinin fena olmasından kinayedir. Güya ruh onun babası tabiat onun annesidir (SY).

Z

zâa (ziyâ): Helak oldu (AN, İA). Zayi, telef ve helak olmak (SA).

zalm: Dişin temizliğinden görünen su (AN). Diş suyu ve dişin saf ve parlak olması. Burada maksat, ledün ilmindeki hayat suyu ve zatın sayılarda ve kesrette zuhur etmesidir (İA). Diş suyu, tükürük (SA). 1. Beyaz diş. 2. İnsanın ağız suyu. Burada ikinci anlam kastedilmiştir. “Zalmü’l-habîb”ten maksat, Allah’ın nurundan yaratılmış olan Hz. Muhammed’in nurudur (MA). Sevgilinin dişlerinin suyu. Bundan maksat, Hakk’ın güzel eser ve tecellilerine mazhar ve ayna olan Hz. Muhammed’in nurundan kinayedir (MN).

zıkr: Anmak manasına gelen bu kelime “zükr” şeklinde okunduğunda kalp ile yapılan zikir; “zıkr” şeklinde okunduğunda dil ile yapılan zikir anlamına gelir (AN). Nisyanın zıt anlamlısıdır. Hem dil hem kalp için kullanılır. Nitekim “Onu, diliyle ve kalbiyle zikretti” derler. “Zıkr-i habib”den maksat, ilim mertebesindeki cisimlerin (ayânın) hakîkî mahbubun zatını bilmeleridir (İ.A). Anmak. “Zıkr-i habib”den maksat, ayan-ı sabitenin gaybî tecelliye mazhar olduklarına işarettir. “Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u’refe fe-halaktü’l-halka.” (Ben gizli bir hazineydim ve bilinmeyi istedim bu yüzden varlığı yarattım) hadisi zatî muhabbete işarettir (SA). Bir şeyi unutmayıp hatırdı tutmaktır. Bazıları bunu “zıkr” şeklinde okunduğunda dile, “zükr” şeklinde okunduğunda kalbe tahsis ediyor (MA). Zikirden maksat ya dille yapılan zikirdir ya da kalp ve ruhla yapılan zikirdir. Her iki zikir de sevincin en güçlü sebepleri olduğu için burada anılmıştır (MN).

zıkrâ: Yad etmek (İA, SA). Zikir (MN).

zulm: Adaletin zıddıdır. Her nesneyi yerli yerine koymama (AN, MN). Sitem (SA).

5. BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERİN METNİ

Metinlerin çeviriyazısında yazım birliğini sağlamak adına şu hususlara dikkat edilmiştir: İzafet kesresi ünlü uyumuna bağlı olarak “-ı” ve “-i” şeklinde yazılmıştır: *insân-ı kâmil, neşve-i ‘ârîziyye*.

Kelimenin sonunda “â” ve “û” uzun ünlüleri izleyen bir “l” varsa izafet kesresi “-i” okunmuştur: *makbûl-i cihân, hâl-i hâzır*.

Elif-i memdûdeden sonraki hemzeler genelde düşmüştür. Düşmemişse izafet kesresi “-i” şeklinde ince okunmuştur: *ulemâ’-i cihân*.

Yakın ve zıt anlamlı kelimeleri veya aynı kökten gelen iki kelime arasında gelerek terkip oluşturan atıf vâv’ı “u, ü” şeklinde yazılırken; rabıt (bağlaç) vâvı “ve” şeklinde yazılmıştır: *‘arz u taqdim, mest ü harâb; Gülşen-tırâz-ı meclis-i ‘ârifân ve zînet-sâz-ı mahfel-i mürîdân*.

Ses türemesi veya ek ve adatın getirilmesiyle oluşan söz öbekleri ve ikilemelerin arasında kısa çizgi kullanılmıştır: *ser-â-ser, su-be-su, cihân-ender-cihân*.

Arapça ve Farsça kelimelerin başına gelen edat ve ön ekler kısa çizgiyle (-) ayrılmıştır: *fî-şerhi; der-hâtır*. Farsça kelimelerin sonuna gelen ekler bitişik yazılmıştır: *nigehbân*

Arapça ve Farsça kelimelerin başına gelen ek ve edatların arka arkaya gelmesi durumunda, aralarını kısa çizgiyle ayırmadan tek ek ve edat gibi yazılmıştır: *bi-lâ-seryândur* yerine *bi-lâ-sereyândur*.

Bitişen zamirler (zamir-i muttasıl)’in başına gelen ek ve edatlar, bitişik yazılmıştır: *bi-hi* yerine *bihi* şeklinde yazılmıştır.

Lafzatu’llâhtan önce gelen ek ve edatlar kısa çizgiyle ayrılmamıştır: *bi’llâhi*.

Arapça tamlamalar Arapça dil bilgisi kurallarına uygun çevrilmiştir: *el-Menhelü’l-Fâiz fî-Tercemeti Dîvânî İbni’l-Fârîz*

Muzaf ile muzafun ileyh kısa çizgiyle ayrılırken ikinci kelime lafzatu’llâh olunca ayrılmamıştır. *Abdu’r-rahmân; Abdu’llâh*

Özel isimlerde ikinci kelime (muzafun ileyh) “dîn” kelimesi olduğunda birinci kelime (muzaf) üstünlü okunmuştur: *Şerefeddîn*

Arapçada “iyyün” şeklinde okunan nisbet “y”si uzun “î” şeklinde okunmuştur: *deniyyün* yerine *denî*. Ancak Arapça tamlamalarda muzaf olmuşsa Arapça aslına uygun okunmuştur: *deniyyü’s-sîfât*.

Nisbet “y”sinden sonra “mü’enneslik te”si veya “ât” çoğul eki gibi herhangi bir ek geldiğinde Arapça aslına uygun okunmuştur: *edebîyye, edebîyyât, hâşîyyet-i şerîfesi*

Vâv-ı ma’ düle: خواب *h’âb* şeklinde okunurken; vâv-ı mechûle خود *hod* şeklinde kısa ünlü şeklinde okunmuştur.

Medli okunuştan kaynaklanan sesleri yazmayı tercih ettik: *âf-tâb* yerine *âfitâb* şeklinde yazıldı.

Ecvef fiiller ismi fail olunca Arapça kurallarına göre illetli harf hemzeye dönüşür: *Kâ’il, sâ’ik* gibi.

Cümle sonuna nokta (.) konuldu. Kasidede geçen ve metin içerisinde hakkında açıklama yapılan kelimeler tırnak (“”) işareti ile vurgulanırken metin içinde “el-Lugat”, “el-Ma’nâ” benzeri başlıklardan sonra iki nokta (:) kullanıldı. Tarafımızdan yapılan eklemeler köşeli parantezle “[ ]” gösterildi. Alıntı olmayan Arapça ve Farsça ibare ve duaları görünür kılmak için italik yazılıp dipnotta tercümesi yapıldı.

Eski Anadolu Türkçesinde ilk hecedeki *i-e* arası olan sesler “i” yazılmıştır: ايتمك (itmek), ييمك (yimek), ايل (il), يير (yir).

ila/ile çün/içün gibi edatlar bazen ayrı bazen bitişik yazıldığı görülmüştür. Çevriyazıda metne uyularak ayrı veya bitişik yazılmıştır.

Türkçe kelime sonlarında sertleşen *b, c, d, g*, sesleri *p, ç, t, k*, dönüştürülmemiştir. Fakat zarf-fiil eki olan “ip, up, üp” ب *b-p, بيلوب bilüp* şeklinde okunmuştur.

Metinlerde kullanılan nüshaların bilgisi metinlerin başladığı ilk sayfada dipnot olarak verilmiştir.

5.1. ABDÜSSELÂM b. NU'MÂN b. HALÎL¹

[2a] Bismi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm

el-Ḥamdü lillâhi'l-lezî seḳâ² ḳulûbe ehli'l-îmāni bi'l-müdâmeti ve enbete fîhâ ḥabbete'l-ḥubbi ve rettebehâ bi-envâ'i'l-kerâmeti ve ce'alehâ bihâ meşḥûneten bi'l-efrâḥi's-sermediyyeti ve şayyerahâ bihâ muṭahharatan mine'l-etrâḥi'l-ebediyyeti ve's-şalātu ve's-selâmu 'alâ-ḥabîbihi Muḥammedin seyyidi enbiyâ'ihî ve 'alâ-âlihi ve şahbihi'l-lezîne hüm mürşidi aşfiyâ'ihî.

Ve ba' du fe-yeḳûlü'l- abdu'l-ḳâşîru'l- alîl ' Abdü's-Selâm bin Nu' mân bin Ḥalîl şerahtü bi't-Türki el-ḳaşîdete'l-meşḥûrete bi'l-ḥamriyye. Li-ye' umme nef' uhâ beyne'l-beriyyeti. Ve hiye li- Ömer bin Fârîzi'l-Mışriyyi teğamedehu'llâhu bi-ziyâ'i likâ'ihî'l-ḥafîyyi ve'l-celiyyi hediyyeten li-meclisi men-hüve'l-es'adu'l-a'zamü ve'l-ḥâḳânu'l-emcedü'l-efḥamu mâlikü'l-imâmeti'l- uzmâ vârişü'l-ḥilâfeti'l-kübrâ râfi' u râyâti'd-dîni'l-ezheri müziḥu âyâti's-şer' i'l-enver. el-İmâmü'l-muḳtedîru bi'l-ḳudreti'r-Rabbâniyyeti ve'l-ḥalîfetü'l-mu' tezzü bi'l- izzeti' [2b] s-sübḥâniyyeti el-müfteḥîru bi-ḥidmeti'l-ḥaremeyni'l-celîleyni ve ḥimâyeti'l-maḳâmeyni'l-cemîleyni zıllu'llâhi'z-ḳalîlü 'alâ-kâffeti'l-ümemi tâlibü maḥabbeti'llâhi Te'âlâ fi'l- âlemi sulṭânu'l- Arabi ve'l- Acem. Allâhume sellimhü bi's-sa'âdeti fi'd-dünyâ ve'l- uḳbâ ve ḥallid salṭanatehu bi'l- ilmi

¹ Kullanılan Nüshalar:

(R) Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, 1364, (24 v.). 20 Rebiyülevvel 1163 (27 Şubat 1750) senesinde istinsah edilmiştir.

(V) Beyazıt Devlet Ktp. Velîyüddin Efendi, 810, (114b-152b vr.)

(A) Süleymaniye Ktp. Amcazade (Tüyatok), 458, (104b-129b vr.)

(L) Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, 37, (56-76 vr.);

² seḳâ lafzı iki mef'ûl iḳtiżâ ider. Nitekim Allâh Ta'âlâ'nun "Ve seḳâhum rabbuhum şarâben ṭahûran" kavli gibi. Der-kenâr

ve'l-‘adli ve’t-takvā ve ezîk kulûbehü bi-müdâmeti likā’ike ve zâ‘ ıf sürûre sermedihi bi-müşâhedeti cemâlike âmîn yâ-arhama’r-râhimîn bi-hurmeti nebiyyihi’l-emîn. Ve’l-me’mûlu min-cenâbihi’l-kerîmi en yunkızıenî bi-lütfihi’l-‘amîmi mine’l-mehāvî ve’l-mehâliki ve yûşileni ile’l-maṭlûbi’l-a‘ lâ mine’l-mesâliki ve üfevvižu emri ila’llâhi’l-celîli ve hüve ḥasbî ve ni‘ me’l-vekîl.¹

Ve ba‘ dü² Nâzım rahmetu’llâhi ‘aleyhi³ ḥazretlerinüñ künyet-i⁴ şerîfeleri İbnü’l-Fârız ve Ebu Ḥafş dimekle ma‘ rûfdur. Ve ism-i şerîfleri ve ‘alem-i ḥaşşı⁵ ‘Ömer’dür ki İbn ‘Alî bin Mürşid bin ‘Alî’dür aşilları Ḥamevîdür. Mevlîdi ve daḥi vaṭanı ve daḥi vefâtı Mısrîdür. Ve daḥi Nâzım ḥazretlerinüñ vâlidî Mısrî ‘ulemâsinuñ ekbâbirindendir. İsm-i şerîfi ‘Alî’dür anlara Fârız didiklerinüñ vechi budur ki fârız diyü ricâl üzerine nisâ için nafaḳa ve rızḳ taḳdîr idüp [3a] kitâbet iden kimseye dirler. Bunlar daḥi kâzî yanında nâ’ib ü kitâbet idüp⁶ nisâ için nafaḳa kitâbet iderler imiş. Anuñ için Fârız diyü laḳab ḳomışlar. Ve daḥi Nâzım ḥazretlerinüñ bu ḳaşıdeden ḡayrı bir belîḡ dîvânı daḥi vardır ki ‘uyûn-ı ma‘ ârifi ve fûnûn-ı leṭâ’ifi câmi‘dür. Ve bir ḳaşıde-i Tâ’iyye’si vardır ki meşâyih-i ‘izâm

¹ Allah’a hamd olsun ki İman sahiplerinin kalplerini şarapla sulamış, içinde sevgi tohumunu yeşertip çeşitli kerametlerle tertip etmiş ve onu sonsuz sevgilerle doldurmuş ve gamlardan ebediyyen temiz kılmıştır. Salat ve selam peygamberlerinin efendisi olan sevgilisi Muhammed’e ve saf kullarının mürşidi olan ailesi ve arkadaşları üzerine olsun. Ve (hamd, salat ve selamdan) sonra hasta ve kusurlu olan Abdusselam bin Numan bin Halil diyor ki Hamriyye adıyla şühret bulan kasideyi Türkçeye şerh ettim ta ki faydası yeryüzündekilerin arasında yayılsın. O kaside Mısırlı Ömer bin Fârız’a aittir. Allah onu açık ve gizli ışığıyla örtsün. En yüce ve en bahtiyar olan (Padişah)’ın meclisine hediye olsun diye (şerh ettim). O, en yüce ve en şerefli hakan ki, yüce imametın sahibi, büyük hilafetin varisi, parlak din sancağının yücelticisi, nurlu şeriat ayetlerinin açıklayıcısı, rabbani kudrete sahip imam, Allahın kutsallık izzetiyle izzetlenmiş halife, yüce Mekke ve Medîne hizmetiyle ve İbrahim ile İsmail’in güzel makamlarını korumakla iftihar eden, Allah’ın bütün ümmetlerin üzerindeki gölgesi, Allah’ın bu âlemdeki sevgisinin talibi, Arap ve Acem’in sultanı. Allâh’ım onu dünya ve ahirette mutluluk içinde selamette kıl. Saltanatını, ilim, adalet ve tavkva ile sonsuz kıl. Kalplerini, sana kavuşma şarabıyla tatlandır. Sonsuz sevincini, cemâlini göstermekle katlandır. Ey rahman ve rahim olan Allâh’ım güvenilirli peygamberinin hürmeti için duamı kabul et. Onun cömert cenabından arzulanan şudur ki kapsayıcı lütfüyle beni bela ve tehlikelerden kurtarsın ve en büyük arzuların yoluna ulaştırsın. Ben işimi yüce Allâh’a dayandırıyorum o bana yeter ve o güzel vekildir.

² Ve ba‘ dü : ba‘ dehü V

³ rahmetu’llâhi ‘aleyhi : rahimehu’llâh A, V

⁴ Künyet-i : küneye-i L

⁵ ḥaşşı : ḥaşları L

⁶ kitâbet idüp : kâtip olup A, V.

u fuḫālā'-i kirām atında mab  l    mu'teberd  r. Hatt     eyh   zretleri buyurdılar ki a   de-i T  'iyye'i tam  m itdükde r  'y  da Res  lu'll  h şalla'll  hu 'aleyhi ve sellem   zretlerini görür eyd  r¹ y  -res  la'll  h bu a   deye *Lev  yi  -i cen  n ve rev  yi  -i cin  n* diyü n  m va  ' itdüm didüm. Res  lu'll  h şalla'll  hu 'aleyhi ve sellem   zretleri daği buyurdu ki sen a  a Nazm-ı S  l  k diyü n  m va  ' it diyü emr itdiler. Ben daği imti    l id  p² *Nazm-ı s  l  k* diyü n  m odum didiler.

Ve daği N  z  m   zretleri beş yüz yetmiş altı senesinde z  'l-  'den  n d  rd  nci güni Mı  ır'da dünyaya gelmişler. Altı yüz otuz iki senesinde Cum  zeyi'l-  l  nun ikinci gününde vef  t itmişler. "  n   lill  hi ve inn   ileyhi r  ci'  n."³

Cümle '  mri elli altı sene ve yedi ay altı gün olmuş. Ve daği vef  tından   o  ra    y  z elli altı sene olmuş. Ve daği N  z  m [3b] ra  imehu'll  h g  yet recül-i    li   olup nice zam  n Ka'bede m  c  vir olmuşdur. Ve daği All  h Te'  l     zretlerin  n ma  abbetini zev     d  p ve anu   ile sekr  n olup bu a   desinde All  h Ta'  l  'nu  n ma  abbetin  n fev  'id    men  fi'ini ve a    'i  -i '  l  m  t  n   bey  n   d  p buyurdu ki.⁴

1.   r  bn     l      r       m     
   r  n   b  h   min    l   n         r  

"   ribn  "     a-ı mütekellim ma'  l-ğayr i  tiy  r itdi.   hv  nla i  mekde lezzet ziy  de olmasına i   ret i    n ve daği     a-ı mütekellim va  deh  de tez  kiyye-i nefis   d  p da'v  -y   tereffu' u teferrüd ibh  m  ndan i  tir  z i    n. "    l  " "ma'  a" ma'  n  nadur. "Ve   te'l-m  le

¹   zretlerini görür eydür :   zretlerine V

²   p  p : itdüm A

³ Kur'  n-ı Ker  m, Bakara,156. "Biz     hesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve     hesiz O'na döneceğiz."

⁴ A nüshasının derkenarında: "N  z  mu  n a  v  li Rav  zat  'l-A  b  r'dan terceme olunmuşdur." ifadesi vardır. V nüshasının derkenarında: "N  z  m   zretlerin  n a  v  li rav  zat  'l-A  y  rdan terceme olunmuşdur." ifadesi vardır.

‘alā-ḥubbihi”¹ âyetindeki gibi. “Zükri” zālîñ zammesiyle ḳalbün zikrine dirler. Kesresiyle lisānuñ zikrine dirler. Meşāyih rahimehumu’llāh ḳatında ḳalbün zikri evlā olduğıçün zālîñ zammesiyle “‘alā zükri’l-ḥabīb” olmak evlādur. “‘Alā” ḥaḳīḳatde isti‘lā içündür. Zikrün ḥod fevḳi vü taḥtı taşavvur olunmaz ‘ale’s-saḥḥi ve ‘ale’l-feresindeki fevḳ ü taḥt taşavvur olunduğı gibi. Öyle olıcaḳ ‘alā lafzını terk idüp ma‘a lafzını îrād itmek gerek idi diyü su’āl olunursa cevāb budur ki ‘alā lafzında ma‘nā-yı devām u şebāt vardır. Allāh ḥazretinün zikrinde ḥod maṭlûba müşıl olan [4a] devām u şebātdur. Ma‘a lafzında ancaḳ muḳarenet vardır. Ma‘nā-yı temekkün ü devām yokdur. Aña binā’en ‘alā lafzını îrād itdi zîrā ki “‘alā-zükri’l-ḥabīb” hemān “‘alā-hüden”² âyeti gibidür. Ve şāhibü’l-*Keşşāf* tefsîrinde bu âyet-i kerîmenün daḳāyıklını beyān itmişlerdür. Ve Seyyid Şerîf *Miftāḥ* şerḥinde beyān itmişlerdür. Cumhür-ı ma‘āniyyîn ḳāvli üzre lafz-ı ‘alā isti‘āre-i teb‘iyyedür. “Fe’l-teḳāṭahu ālü Fir‘avne li-yekûne”³ âyetindeki “le‘alleküm tetteḳûn”deki le‘alle gibi ḥurûfdaki ve fi‘ldeki ve şıfâtdaki isti‘āreye isti‘are-i teb‘iyye didiler. Fe-ammā bu maḥalde Sekkākî ḳāvli üzre aḥz idüp isti‘āre-i teb‘iyye isti‘āre-i mekniyyeye ḳarîne ḳılmaḳ maḳāma münāsib ve ma‘nā-yı devāmı müş‘ir olur.

Tarîḳi budur ki Allāh Te‘ālā ḥazretinün zikrini feresi teşbih ider ‘alā lafzınıñ ḳarînesiyle. Zîrā ki bir kimesne feresün zahrında mütemekkin ü rākib olsa piyādelerden mürtefi‘ olup menziline āsān vāşıl olur. Kezālike ṭalib-i Ḥaḳḳ olan mü’mîn dā’imā zākir olıcaḳ ḡayrilerden min-ciḥeti’l-ma‘nā mürtefi‘ [4b] olup meḳāşıd-ı celîlesine sühûletle vāşıl olur. Ba‘dehu müşebbeh ki zikr-i ḥabīb idi zirk olunup müşebbehün bihi ki feres idi terk olundu isti‘are-i mekniyye oldı. “el-ḥabīb” şıfat-ı müşebbehdür bi-ma‘nā fā’il olmaḳ daḥi cā’izdür. Ve lâkin bu maḥalde bi-ma‘nā mef’ûldür maḥbûb dimekdür. Murād Allāh Te‘ālā’dur. “Ḥabīb” lafzını ihtiyār itdi esmā’-i ḥüsnādan birisini daḥi îrād itmedi. Zîrā ki

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 177. “Mala olan sevgilerine rağmen verenlerin.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 5; Lokmân, 5. “Hidayet üzeredirler.”

³ Kur’ân-ı Kerîm, Kasas, 8. “Nihayet Firavun ailesi... o çocuğı bulup aldı.”

müdâmeden murâd maḥabbetdür. Eyle olıcaḡ ḡabīb maḥabbete münâsib ü mülâyim bir vaşfdur. Eyle olıcaḡ bir emri münâsebeyle kelâmında cem‘ itmege ‘İlm-i bedī‘de mürâ‘ât-ı nazîr dirler. Aña ri‘âyet ḡabīb lafzını ihtiyâr itdi. “Müdâmeten”deki tenvîn tenvî‘ içündür. Ma‘nâsı bir dürli müdâme içdük dimekdür. Lafzan menşüb şebribnânuñ mef‘ûl-i şariḥidür. Müdâme diyü ḡamre dirler vech-i tesmiye budur ki ḡımârdan me’ḡüzdur. ḡımâr diyü ḡâtûnlarıñ perdesine dirler. ḡamr daḡı ‘aḡlı maḡlûb idüp setr itdüḡiçün ḡamr dirler¹. Müdâme dirler şürbünde müdâvemet itdükleriçün müdâme dimişler.² Bu ecildendür ki ḡatresin içen kimseye ehl-i şer‘ seksen ḡamçı ta‘yîn itmişlerdür. [5a] Müdâvemetden men‘ itmek içün ḡamr ḡod necâset-i ḡalîza-ı mâyi‘ adur. Mesâḡa miḡdârı mâni‘-i şalâtdur. Ve ḡatresi daḡı ḡarâmdur. Ma‘a-hâzâ cemî‘-i muḡarremâtuñ her ḡanḡısını yise ve yâḡud giyse ve yâḡud³ ḡîn-i isti‘mâlde Allâḡ Te‘âlâ’nuñ ism-i şerîfini zıkr itse kâfir olup cemî‘-i ḡayrât u ḡasenâtı zâyî‘ olur. El-‘iyâzü bi’llâḡ. Yâ niçün ki Nâzım raḡmetu’llâḡ Allâḡ Te‘âlâ’nuñ zıkrıyle müdâme içdük dir diyü su’âl olunursa cevâb budur ki bu meclisde⁴ müdame diyü ḡamre dinilmez. Zîrâ ki ḡamr üzümnden ḡaşıl olur. Mışrâ‘-ı şânînuñ âḡirinde dir ki üzüm aḡâcı daḡı ḡalḡ olınmadın biz müdâme içüp ser-ḡoş olduḡ dir. Ma‘lûm oldu ki müdâme kendü ma‘nâsına degül imiş zîrâ ki müdâme üzümnden ḡaşıl olur. Belki isti‘âre tarîḡiyle mecâz imiş.

Tarîḡi budur ki Allâḡ sübhânehü ve Te‘âlâ ḡazretlerinüñ⁵ maḡabbetini müdâmeye teşbîḡ ider dâfi‘-i ḡam olup ve mûriş-i sürûr olmaḡda ḡüyâ dinilmiş oldu ki hemân Allâḡ Te‘âlâ ḡazretinüñ maḡabbet-i zâtıyyesi ḡamr gibidür belki ḡamr cinsinde dâḡıldür diyü iddi‘â itmiş oldu. Zîrâ ki ḡamr dâfi‘-i ḡam u mûriş-i sürûrdur kezâlike Allâḡ Te‘âlâ ḡazretinüñ

¹ Dirler : didiler A

² Müdâme daḡı didiler ve müdâm daḡı dirler şürbünde müdâvemet itdükleriçün müdâme dimişler. A, V

³ yâḡud : yâḡud içse A, V

⁴ Meclisde : maḡalde A, V, L

⁵ ḡazretinüñ : ḡazretlerinüñ A, V

maḥabbet-i zātiyyesi [5b] daḥi dāfi‘-i ğam u mūriş-i sūrūr-ı sermedidür. Öyle¹ olıcak müşebbeh ki maḥabbetdür tekr olunup müşebbehün bihi ki maḥabbetdür² zıkr olundu isti‘āre-i muşarraha oldı ve teşriḥiyye daḥi dirler. Çünki müdāmeden murād maḥabbet-i İlāhiyye olıcak Nāzım raḥiḥmehu’llāh³ “kesebnā ‘alā-zıkrı’l-ḥabībi müdāmeten” yāḥud “ḥaşalnā ‘alā-zıkrı’l-ḥabībi müdāmeten” demek gerek idi. Zīrā ki maḥabbet-i İlāhiyye kesb ü taḥşıl olunān eşyādandur meşrübātdan degüldür diyü su’āl olunursa cevāb oldur⁴ ki “şeribnā” müşebbehün bihā olan müdāmeye münāsib ü mülāyim olduğıçün isti‘āre-i terşihīyye ve isti‘āre-i müreşşah da dirler. Terşih tezyin ma‘nāsınadır. ‘İlm-i belāğatde bu üslūba ri‘āyet itmek kelāma ziyāde ḥüsn ü zīnet virdüğüçün şeribnā lafzını ihtiyār itdi. “Sekirnā” ma‘nāsı biz mest ü ser-ḥoş olduḡı demekdür. “Bihā” zamīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. “Min-ḳabli” cār u mecrūr şeribnāya müte‘allikdür. Ve ammā sekirnāya müte‘allik olmaḡ evlādur. Lafzan akreb olduğıçün ve ma‘nāda daḥi erceḡdür. Zīrā üzümün ağacı ḥalk olunmādın müdāme ile sekrān olmaḡ müdāmenün şürbinün muḳaddem olmasını müstelzimdür. [6a] Ammā ‘aksi müstelzim degüldür. “En-yuḥlaḡa” maşdar-ı meḡdür. “el-Kermü” lafzan merfū‘ ḡā’im-maḡām-ı fā’ilidür. Cümlesi maḡallen mecrūr muzāfun ileyhısidür ḡāblün. “Kerm” kāfün fetḡasıyle ve rānuñ sükūniyle üzüm ağacına dirler. Vech-i tesmiye budur ki andan ḡaşıl olan ḡamr dā’imā saḡā vü kereme taḡrīz idüp ḡandurduğıçün kerm⁵ dimişler.

Muḡaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldı ki biz zümre-i evliyā birle Allāh Te‘ālā ḡazretlerinün⁶ zıkr-i şerīfine müdāvemet birle⁷ bir dürli maḡabbet-i zātiyyesin içüp ser-

¹ Öyle : eyle V,

² Maḡabbetdür : müdāmedür V, A

³ raḡmetu’llāhi ‘aleyhi A

⁴ Oldur : budur A, V

⁵ Kerm A, V

⁶ ḡazretlerinün : ḡazretinün A, V

⁷ Birle : ile A, V

hoş olduk ki henüz daği üzüm ağacı halk olmamış¹ idi. Belki biz daği ‘âlem-i ervâhda idik ve bu sa‘âdet-i sermediyye Allâh Te‘âlâ hazretlerinin² cümle-i fazlından ve enbiyâ vü evliyâsına itdüğü bahşâyışından idüğüne Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretinin bu du‘â’-i şerîfleri daği şâhid-i ‘adldür.

“Allâhumme innî es’elüke hubbeke ve hubbe nebiyyike ve hubbe men-yuhibbuke ve’l’amele’l-lezî yubelliguni hubbeke. Allâhumme ic‘al hubbeke ahabbe ileyye min-nefsî ve ehlî ve’l-mâ’i’l-bârid.”³ Ve hâze’d-du‘â’ fî-cemî‘i’l-cevâmi‘ Allâh Te‘âlâ’nun maḥabbetini tâlîb olan mü’min mezânn-i isticâbetde bu du‘aya meşğûl olmak gerek. Huşûşan mübâḥâtdan nefsün arzûsı olan nesnelerin mâ’-i bârid gibi ve ehliyle muḳârenet gibi bunlar [6b] isti‘mâl ider iken ola gâyet lâzımdur meşğûl olmak gerekdür gâflet olunmaya.

2. لَهَا الْبَدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُرَجَّتْ نَجْمٌ

“Leḥā” muḳaddem ḥaberdür. Żamîr-i bārîz müdâmeye râci‘dür. “el-Bedr” mu’aḥḥar mübtedâdur bedr-i tamâm ma‘nâsınadır. Ayuñ on üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci gicesinde tamâm olduğıçün bedre bedr didiler. Ve daği sür‘at ma‘nâsına gelür. On dördüncü gicesinde sür‘at idüp gün daği ğurûb itmedin tulu‘ itdüğüçün bedr dirler. “Ke’s”deki tenvîn ta‘zîm içündür. Ke’s diyü şol şırça taşadırler ki anuñ içinde ḥamr ola. Lafzan merfû‘ mübtedâ’-i meḥzûfuñ ḥaberidür. Taḳdîr-i kelâm *ve hüve ke’sün* dimekdür. Żamîr bedre râci‘dür teşbîh-i belîğdür. Taḳdîr-i kelâm demek olur ki müdâme için bir ke’s-i ‘aẓîm vardur ki hemân bedr gibidür. Degirmi olup u nûr virmekte. Ba‘dehu bedri

¹ olmamış : olunmamış A, L, V

² Hazretinin : hazretlerinin A, L, V

³ Allahım senden senin sevgini, peygamberinin sevgisini, seni sevenin sevgisini ve senin sevgine ulaştıracak ameli istiyorum. Allahım sana olan sevgimi bana nefsimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevimli kıl.

taḳdīm idüp ke'si te'hîr itdi. Teşbîh-i maḳlûb oldu. Vech-i şebih ke'sde ekmeldür diyü iddi'â idüp bedri ke'se teşbîh itdi. "Ve hiye" vāv-ı hâliyye ve zamîr-i bâriz ke'se râci'dür. Zîrâ ke's mü'ennes-i semâ'idür maḥallen merfû' mübtedâdur. "Şemsün" lafzan merfû' haberidür mübtedânun bu daḥi teşbîh-i belîğ üslûbıdur. [7a] Taḳdîr-i kelâm ke's-i mezbûre hemân gün gibidür degirmi olup ve müstenîr olup ve emr-i şâfiyi müstemil olmaḳda. "Yudîru" yudîru if'âl bâbindan fi'l-i muzâri'dür. Zamîr-i bâriz şemse râci'dür hilâl yudîrunun fâ'ilidür cümlesi şemsün şıfatıdur. Hilâl diyü ayun evvelki ve ikinci ve üçünci gicesine dek hilâl dirler. Bu maḥalde hilâl daḥi ḥaḳîḳatde degüldür. Zîrâ ki hilâl kâtibi devr itdürmedügi zâhirdür. Belki isti'âredür. Hilâlden maḳsûd mürşid-i kâmilün eşâbi'idür. Zîrâ ki devr itdüren oldur. İsti'âre aḥzınun tarîḳi budur ki Şeyḥ'un eşâbi'i hilâle teşbîh ider ḳavs gibi olup ve müstenîr olmaḳda ba'dehu müşebbehün bihi ki hilâldür zıkr olunup müşebbeh ki eşâbi'dür terk olunup isti'âre-i taşriḥiyye oldu. "Ve kem" haberiyyedür mümeyyizi maḥzûfdur taḳdîr-i kelâm kem mevzi'in dimekdür. "Yebdû" fi'l-i muzâri'dur yazharu ma'nâsınadur. "İzâ" yebdûnun zarfıdur. "Müzzicet" fi'l-i mâzî mechûl taḥtinde zamîr-i müstekin ḳâ'im-maḳâm-ı fâ'ili râci'dür müdâmeye. "Necm" lafzan merfû' fâ'ilidür yebdûnun. Necm diyü yıldıza dirler. Bu daḥi hilâl gibi ḥaḳîḳatde degüldür. Zîrâ ki müdâme ḥalṭ olduḳda zâhir olan ḳabarcuḳ köpüklerdür ki [7b] aña luḡat-ı 'Arabiyyede neffâḥât dirler necm degüldür. Eyle olıcaḳ bu daḥi isti'âre-i muşarraḥadur. Taḳdîr-i kelâm müdâme-i memzcenün neffâḥâtı hemân necm gibidür müdevver olup ve emr-i şâfiyi müstemil olmaḳda. Ba'dehu müşebbeh ki neffâḥâtıdur terk olunup müşebbehün bihi ki necmdür zıkr olunup isti'âre-i taşriḥiyye oldu.

Muḥaşşal-i kelâm ve me'al-i merâm dimek olur ki ol şûrb idüp mest ü sekrân olduḳımız maḥabbet-i İlâhiyye evşâf-ı laṭîfeleri ve 'alâmât-ı şerîfeleri budur ki anun için bir ke's-i 'azîm vardur. Hemân bedr gibidür ḥâlbuki ol ke's şemsün cirmi gibidür. Ve ol ke's bir mürşid-i kâmil devr itdürür ki anun barmaḳları hemân hilâl gibidür. Ve ol müdâme çalkañub ḳarışdırıldıḳda necm gibi nice mevzi'de neffâḥât zâhir olur.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

“Şezā” diyü rā’iḥanuñ intişārına dirler. Ya‘nī bir ‘alāmeti daḥi budur ki anuñ rā’iḥa-ı tayyibesi ziyāde münteşirdür eger münteşir olmasa “mā-ihtedeytü” mā’-i nāfiyedür ihtedeytü fi‘l-i māzī nefsi mütekellim-i vāḥiddür. Ma‘nāsı ben toğrı [8a] yol bulmaz idüm dimekdür. “Li-ḥāniḥā” lām-ı cārre mā-ihtedeytuya müte‘allıkdur. “Ḥān” diyü şol mevzi‘e dirler ki anda ḥamr bey‘ oluna. Zāmīr-i bāriz rāci‘dür müdāme. Bu maḥalde ḥān daḥi mecāzdur. İsti‘āre-i muşarraḥadur. Zīrā ki maḥabbet-i İlähiyyenüñ bāzārı ve bey‘ olunacak mevzi‘i mürşid-i kāmildür belki mürşid-i kāmilüñ ḥānḳāhını ḥāne teşbīḥ idüp dimiş oldıysa ḥānḳāh hemān ḥān gibidür ya‘nī ḥamr şātılan mevzi‘ gibidür rā’iḥanuñ ziyāde intişārında. Ba‘dehu müşebbeh ki ḥānḳāhdur terk olunup müşebbehün bihi ki ḥāndur zıkr olunup isti‘āre-i taşrīḥiyye oldı. “Ve lev lā senāḥā” senā diyü ayduñlığa dirler. Zāmīr-i bāriz müdāme rāci‘dür. Ya‘nī ol müdāme-i memdūḥanuñ ayduñlığı vardur eger olmasa “mā-taşavvarha” vehm ol müdāme’i taşavvur itmez idi. Taşavvur diyü bir şey’üñ şūreti ‘aḳılda ḥāşıl olmağa dirler. Bu maḥalde taşavvurdan maḳşūd idrākdur. Vehm diyü şol kuvvete dirler ki ma‘ānī-i cüz’iyye idrāk eyleye. Ma‘ānī-i cüz’iyyenüñ mişālī Şiddīḳuñ maḥabbeti ve ‘adūnuñ ‘adāveti gibi bu maḳūle nesneleri idrāk iden nesneye vehm dirler. Taşavvurı vehme isnād itdi zīrā ki [8b] ol müdāme bir ma‘nā-yı mutaşşaverdür ki gāyet laṭīf olduğıçün başār ile idrāk olunmaz belki ancak kuvvet-i vehmiyye ile idrāk olunur ‘ale’t-taḫṣīl leṭāfeti beyān olunsa gerekdür.

Ve me‘āl-i merām demek oldı ki ol maḥabbet-i İlähiyyenüñ bir nişānı daḥi budur ki ziyāde rā’iḥası münteşirdür eger münteşir olmasa ben anuñ ḥānḳāhına toğrı yol bulmaz idüm ve bir nişān daḥi budur ki anuñ nūrı ve ayduñlığı vardur eger olmasa vehm anı idrāk itmez idi.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ

كَأَنَّ خَفَاَهَا فِي صُدُورِ النَّهَى كَتْمٌ

“Ve lem-yebķi” vāv-ı hāliyye ya‘nī ibķā itmedi. “Minhā” zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. Cār u mecrūr müte‘allikdür lem-yebķiye “ed-dehru” lafzan merfū‘ lem-yebķinūñ fā‘ilidür. Dehr diyü zamāna dirler. Ya‘nī zamān ol müdāmeden hiç nesne ibķā itmedi belki ifnā itdi. “Ġayr” lafzan menşub mef‘ulidür. “Huşāşet” ġayruñ muzāfun ileyhisidür. Huşāşe diyü batnuñ ihāta itdügi eşyāya dirler ciger ve bağırsuk gibi. Ve daħi marīzde rūhuñ baķiyyesine dirler. Ya‘nī zamān müdāmeden nesne ibķā itmedi hemān batn-ı hālī [9a] ibķā itdi. “Ke’enne” harf-i teşbihdür. “Huḡāḡā” huḡe’l-berķden me’ḡūzdur. Kačan berķ yıldırasa. Zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. “Ve fī-şudūri” vāv-ı hāliyyedür şudūr şadruñ cem‘idür. Şadr diyü qalbe dirler. “en-Nühā” taķdīren mecrūr muzāfun ileyhisidür şudūruñ. Nühā nühyenūñ cem‘idür. Nühye diyü ‘aqla dirler. Nühye nāhī ma‘nāsınadır. Zīrā ki ‘aql şāhibini kabāyih u şurūrdan men‘ ü nehy itdügiçün aña nühye dirler. Muzāf maḡzūfdur. Taķdīr-i kelām ve fī-şudūri ‘ulī’n-nühā dimekdür. ‘Ulī şāhib ma‘nāsınadır. “el-Ketm” lafzan merfū‘ ke’ennenūñ haberidür maşdardur bi-ma‘nā mektūmdur.

Ve me’āl-i merām demek oldu ki ol maḡabbet-i zātiyyeden zamān kaṡā nesne ibķā itmedi ancak buṡun-ı hāliyye’i ibķā itdi. Erbāb-ı ‘aqluñ kulūbunda ol müdāmenūñ leme‘ atı daħi ġūyā mektūm ve maḡfī ve mestūr gibidür.

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

“Fe-in” harf-i şartdur. “Zükiret” fi‘l-i māzī mechūldür taḡtinde ķā’im-maḡām-ı fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye. “Fi’l-ḡayyi” zükiretūñ mef‘ulün fīhisidür. “ḡay” diyü ṡavāyif-i ‘Arab’dan [9b] bir cemā‘ata dirler. “Aşbaḡa” şāre ma‘nāsına şartuñ cezāsıdır. “Ehlühü” lafzan merfū‘ ismidür aşbaḡanuñ. Zamīr-i bāriz ḡay lafzına rāci‘dür. Ehl diyü

kendüsine mensûb u maḥşûş olan kimesneye dirler. Allāh Te‘ālā’nuñ “inne’bnī min-ehli”¹ kavli bundandır. “Neşāvā” taqdīren menşûb haberidür neşveden me’hûzdur. Neşvet diyü sekre dirler. Müzekkerinde neşvān ve mü’enneşinde neşvā gelür. ‘Aţşān ve ‘aţşā gibi. Cem‘i nüşāvā gelür nūnuñ zammesiyle şıfat-ı müşebbehedür. “Ve lā” leyseye müşābihdür. ‘Arun lafzan merfū‘ ismidür. “‘Aleyhim” zamīr-i bāriz ḥayyuñ ehline rāci‘dür. “Ve lā-işmü” lā-‘ārun lafzına ma‘tūfdur. “İşm” diyü günāha dirler.

Me‘āl-i merām demek oldu ki maḥabbet-i İlāhiyyenüñ bir ḥaşşası daḥi budur ki eger ol maḥabbet bir cemā‘atüñ içinde zıkr olursa idi ol cemā‘at mest ü ser-ḥoş olurlar idi. Hālbuki anlaruñ üzerlerine hiç ‘ār u günāh olmaz idi. Belki memdūḥ u müşāb olur idi. *Rabbi yessir.*²

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

“Ve min” vāv-ı ibtidā’iyye ve min ibtidā’iyyedür. “Teşā‘adet” lafzına müte‘allikdür. [10a] “Beyn” zarfdur vasat ma‘nāsinadur sīnūñ sükūniyle. “Aḥşā” cem‘-i ḥaşādur. Ḥaşā diyü batında olan eşyāya dirler. “ed-Dennān” dennüñ cem‘idür. Denn diyü küpe dirler gerek içinde ḥamr olsun ve gerek ḡayrı olsun. Murād küp şeklinde laḥm-ı şānavberīdür ki aña yürek dirler. “Teşā‘adet” fi‘l-i māzī taḥtinde fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye şu‘ūddan me’hûzdur. Şu‘ūd diyü ḳalkup yukarı havāya ağmağa dirler şīḡa-ı tefā‘ul ile īrād itdi mübālağa içün.

¹ Kur’ân-ı Kerīm, Hūd, 45. “Şüphesiz oğlum da ailemdendir.”

² Rabbim kolaylaştır.

Ve me'āl-i merām demek oldu ki maḥabbet-i İlāhiyye bi'l-küllüyye kulūbdan teşā' ud idüp havāya ağdı gitdi. Hālbuki ol maḥabbetden ḥaḳīḳatde nesne ḳalmadı hemān maḥabbetüñ adı ḳaldı.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

“Ve in-ḥaṭarat” fā' ili taḥtinde müstetir rāci' dūr müdāme. Huṭūr diyü bir nesne ḳalbe gelüp ḥareket itmege dirler. “Yevmen” diyü gündüze dirler. Bu maḥalde muṭlaḳā vaḳt ma' nāsına “alā-ḥāṭır” bu maḥalde ḥāṭır diyü ḳalbe dirler. “İmri'in” mer' ve imri' recül ma' nāsınadır. “Eḳāmet bihi” zamīr-i bāriz ḥāṭıra rāci' dūr. “el-Efrāḥ” lafzan merfū' eḳāmetüñ fā' ilidür [10b] feraḥuñ cem'idür. Feraḥ diyü sürūra dirler. “Ve irteḥalle” eḳāmet lafzına ma' fūfdur. İrtihāl diyü intikāl idüp göçmeğe dirler. Lafzan merfū' irteḥallenüñ fā' ilidür. “Hem” diyü ḡamma ve ḥüzne dirler.

Ve me'āl-i merām demek oldu ki maḥabbet-i İlāhiyyenüñ bir ḥāşşası daḥi budur ki eger ol maḥabbet bir kimesnenüñ giceden ve gündüzden bir vaḳtde ḥāṭırına gelse idi anuñ ḥāṭırında feraḥ u sürürlar ḳarar idüp ḡamm ile ḥüzn irtihāl ü intikāl idüp gider idi. *Yā Rabbi yessir.*

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّذْمَانُ خَتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنَمُ

“Ve lev” ḥarf-i şarṭdur. “Nazara” fi' l-i şarṭdur. Lafz-ı fi ile isti' māl olunsa fihi naẓar gibi fıkr ma' nāsına gelür. Bunda fıkr vardur dimekdür. Lām ile isti' māl olunsa idi merḥamet ma' nāsına gelür. Nazara's-sulṭānu li'l-ulemā'i gibi. Ma' nāsı demek olur ki pādişāḥ 'ulemāya merḥamet itdi dimekdür. Ve ammā lafz-ı ilā ile isti' māl olunsa rü'yet ma' nāsına gelür. Şā' irüñ ḳāvli gibi ki

Nazartu ilā men-ḥassena'llāhu vecchēhū

Feyā nazraten kādet 'alā-vefki muḳteẓā¹

Bu maḥalde rū'yet ma'nāsınadır. Zīrā ki ilā ile isti'māl olunmuşdur. Taḳdīr-i kelām ve lev nazara'n-nedmānu ilā-ḥatmi inā'ihā dimekdür. Ḥazf-ı ıṣāl ıtarīki üzre lafz-ı ilā ḥazf olunmuşdur. “en-Nedmān” [11a] lafzan merfū' fā'ilidür nazaranuñ. Nedmān nūnuñ fetḥasıyla müfreddür ehl-i meclise dirler. İsm-i cins olup keşire daḥi mütenāvil olduğıçün eskerehümdeki cem' zamīrini nedmāna ircā' itdi. “Ḥatm” lafzan menşub mef'ül-i şariḥdür nazaranuñ. Ḥatm diyü mühre dirler muzāfdur ināya. “Inā'ihā” lafzan mecrūr muzāfun ileyhısidür ḥatmuñ. İnā' zarfa dirler. Zamīr-i bāriz rāci'dür müdāmeye. Ḥamr-ı ḥaḳīḳiyyenüñ zarfinuñ ağızı mühürlü olmayınca ekābir isti'māl itmezler imiş. Maḥabbet-i İlāhiyye'i aña teşbī ider. Bu maḥalde inā'dan murād mürşid-i kāmildür. Zīrā ki müdāmenüñ zarfı mürşid-i kāmildür isti'āre-i muşarraḥa ıtarīki üzre. Güyā ki mürşid-i kāmili müdāme-i ḥaḳīḳiyyenüñ zarfına teşbīh ider daḥi müşebbeh ki kāmildür ḥazf ider. “Le-eskerehüm” levüñ cezāsıdır. İf'āl bābından fi'l-i māzī zamīr-i bāriz mef'ülidür rāci'dür nedmāna. “Min-dūnihā” ḥarf-i cer eskereye müte'allıkdur. Dūn zarf-ı müttesi'adandır tecāvüz ma'nāsınadır. Ey mütecāvizen 'anhā. Zamīr-i bāriz rāci'dür müdāmeye. “Zālike'l-ḥatmu” lafzan merfū' eskerenüñ fā'ilidür.

Ve me'āl-i merām demek oldu ki ol maḥabbetüñ ḥıṣāl-i ḥamīdesinden birisi daḥi budur ki eger ehl-i meclis ol müdāmenüñ [11b] destisinüñ mührini görseler ya'nī mürşid-i kāmili görse hemān ol mühürcük anları mest ü ser-ḥoş ider idi. Bu ḳande ḳaldı ki müdāme'i

¹ “Allah'ın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o nasıl bir bakıştı ki az daha arzulanana uygun olacaktı.” Beytin ikinci mısraı bazı kaynaklarda “Feyā-naẓratan kādet 'alā-vāmıḳın taḳẓi” şeklinde geçer. Buna göre beytin anlamı, Allah'ın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o öyle bir bakıştı ki az daha âşığı öldürüyordu olur.

isti‘ māl idersin. Meşāyih-i kirāma nazar itmekde. Bu maḳūle nef‘ var imiş. *Allāhümme şerrifnā bi-şuḥbetihim ve aḥşirnā ma‘a-zümretihim*¹

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا لَرَى قَبْرَ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

“Ve lev-naḏaḥū” fi‘l-i māzīnuñ cem‘-i müzekker-i ġā’ibidür. Naḏḥ diyü intişār idüp saçmağa dirler. “Minhā” zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. Harf-ı cer naḏaḥūya müte‘allikdür. “Serā” diyü bu maḥalde muṭlaḳ toprağa dirler. Muḏāf olmışdur ḳabre. Ḳabr daḡi “meyyit” lafzına muḏāf olmışdur. “Le-‘ādet” cezā-yı şartdur taḥtında fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye. “İleyhi” lafz-ı meyyite rāci‘dür. “er-Rūḥ” lafzan menşūb “e‘ādet”ün mef‘ūlidür. “Ve’nte‘aşe” e‘ādet lafzına ma‘ṭūfdur. Fi‘l-i māzīdür. İnti‘aş irtifā‘ ma‘nāsınadur ḳalkmağa dirler. “el-Cism” lafzan merfū‘ inte‘aşenün fā‘ilidür.

Muḥaşşal-i kelām dimek oldu ki ol müdāme-i memdūḥanuñ ya‘nī maḥabbet-i İlähiyenün ḥiṣāl-i ḥamīdesinden birisi daḡi budur ki eger ol müdāmeden bir miḳdār [12a] bir meyyitün ḳabrinün toprağına şaḳalar idi hemān ol müdāme-i münteşire çün meyyite yine rūḥ getürüp cismi ḳalka idi.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرْمَهَا
عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

“Ve lev-ṭaraḥū” naḏaḥūya ma‘ṭūfdur. Ṭarḥ diyü atmağa dirler. “Fī” ṭaraḥūya müte‘allikdür. “Fey’i” muḏāfdur. Fey’ diyü sāyeye dirler. “Ḥā’iṭin” lafzan mecrūr muḏāfun ileyhisiḍür fey’ün. Ḥā’iṭ diyü bāḡ u būstān divarına dirler. Ḥā’ṭ daḡi muḏāf olmışdur. “Kermihā” lafzan mecrūr ḥā’iṭün muḏāfun ileyhisiḍür. Kerm diyü üzüm

¹ Bizi onların sohbetiyle şereflendir. Onların zümresinde haşret.

ağacına dirler. Kermden murāt mürşid-i kāmildür zīrā maḥabbet-i zātiyyenüñ şeceri oldur. Ḥā’iṭden maḫşūd [115b] ḥānḳāhı divarıdır. “Alīlen” lafzan menşüb ṭarahūnuñ mef’ūlidür ma’lül ma’nāsındur marīz dimekdür. “Ve ḳad” vāv-ı ḥāliyyedür “ḳad” taḫḳīḳ içündür. “Eşfā” fi’l-i māzī fā’ili müstetir rāci’dür ‘alīlenne ḳarube ma’nāsınadır ya’nī ol mevte ḳarīb olsa idi. “Le-fāraḳahu” cezā-yı şartdır. Fāraḳa fi’l-i māzīdür zamīr-i bāriz rāci’dür ‘alīle fāraḳanuñ mef’ūlidür. “es-Saḳmu” lafzan merfū’ fāraḳanuñ fā’ilidür. Saḳm diyü maraḳa dirler.

Muḥaşsal-i kelām demek olur ki ol müdāmenüñ bir ḥaşşası daḫi [12b] bundandır ki eger bir mevte ḳarīb olmış marīz kimseye müdāme ağacınıñ ya’nī mürşid-i kāmilüñ ḥānḳāhı divarınıñ sāyesine atsalar idi hemān maraḳ cinsi andan müfāraḳat idüp şıḥḥat bulurdu.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

“Ve lev-ḳarrabū” ṭarahūya ma’tūfdur. Tef’īl bābındandır. “Min-ḥānihā” ḳarrabūya müte’allıḳdır. “Muḳ’aden” ḳarrabūnuñ mef’ūlidür. Muḳ’ad diyü yürimege ḳādir olmayup oturaḳ olana dirler. “Meşā” fi’l-i māzī fā’ili taḥṭında müstetir rāci’dür muḳ’ade şartıñ cezāsıdır. Meşā diyü ayağı üzre ḳalkup yürimege dirler. “Ve yenṭıḳu” meşāya ma’tūfdur. “Min-zıkrā” yenṭıḳu lafzına müte’allıḳdır. Zıkrā maşdardur. Zevḳ¹ ma’nāsınadır. “el-Bükmü” lafzan merfū’ yenṭıḳunuñ fā’ilidür. Ebkemüñ cem’idür. bük² diyü dilsüze dirler.

Muḥaşsal-ı kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥaşşası daḫi budur ki eger bir kötürüm ol müdāmenüñ bey’ olduğu mevzi’e ya’nī mürşid-i

¹ Zevḳ : Mezāḳat-ı zevḳ A

² Bükm : ebkem A

kāmilūn ḥānḳāhına ẓarīb olsa¹ pes hemān ol kötürüm ayağı üzre ẓalkup gide idi. Ve daḥi ol [13a] müdāmenūn zevḳin söyleşmekden dilsizler lisāna gelüp faṣīḥ nuṭḳ iderler idi.²

12. وَلَوْ عَبَقْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا
وَفِي الْعَرَبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

“Ve lev-‘abiḳat” ma‘ tūfdur lafz-ı ẓarrabūya. “Abḳ” diyü yapışmağa dirler. “Fi’ş-şarḳ” harf-i cer ‘abiḳat lafzına müte‘allıḳdūr şarḳ ve maşrıḳ diyü gün toḡduḡı mekāna dirler. “Ġarb” ve maḡrib gün tolunduḡı³ yire dirler. “Enfās” lafzan merfū‘ ‘aḳibet lafzınıñ fā‘ ilidūr nefesūn cem‘ idūr. Nefes diyü şoluḳ virüp almağa dirler. “Ṭībihā” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisi dūr. Enfāsuñ zamīr-i bāriz rāci‘ dūr müdāmeye. “Ve fi’l-ḡarbi mezkūmūn” mezkūm ism-i mef‘ūldūr ẓarfuñ fā‘ ilidūr. Zūkāmlanmış dimekdūr. Ya‘nī dimāḡı marāza mübtelā olmış dimekdūr. “Le-‘āde” şarṭuñ cezāsıdır. “Leḥü”de lām harf-ı cer dūr ‘ādeye müte‘allıḳdūr. “eş-Şemmü” lafzan merfū‘ ‘ādenūn fā‘ ilidūr. Şemm diyü rā’iḥa almağa dirler.

Muḥassal-i kelām dimek oldı ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥāşşası daḥi budur ki eger anuñ rā’iḥa-ı ṭayyibesi maşrıḳda münteşir olup anda yapışsa ḥālbuki maḡribde bir zūkkām olmuş kimesneye ulaşsa⁴ idi anuñ zūkkāmın giderüp aña şemm gelür idi. Ya‘nī maşrıḳdan rā’iḥasın alur idi.⁵ [13b] ne laṭīf rā’iḥası var imiş ki maşrıḳdan maḡribdeki mezkūma şifā virüp mezkūm anuñ rā’iḥasın ala. Allāhümme ezil zūkāmenā bi’l-müdāmeti ve eşmimnā rā’iḥatehā bi’l-kerāmeti āmīn.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ

¹ Olsa : atsalar A

² Nuṭḳ iderlerdi : nuṭḳ idüp gürūh-ı nāṭıḳından belki şöḡbetinden olalardı L

³ tolunduḡı : toḡduḡı A

⁴ Ulaşsa : olsa A

⁵ Alur idi : alup duyaydı A

لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

“Ve lev-ḥuzibet” fi‘l-i māzī mechūldür. Ḥızābet¹ boyamağa dirler. “Min-Ke’sihā” cār u mecrūr ḥuzibet lafzına müte‘allıkdür. Ke’s beyān olunmışdır. Zāmīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. “Keffū” lafzan merfū‘ ḥuzibet lafzının fā‘ilidür. Keff diyü el ayasına dirler. “Lāmisin” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisiidür keffūn ism-i fā‘ilidür. Yapışıcı dimekdür. “Lemā-ḍalle” şaruṭun cezāsıdır. Ḍalle fi‘l-i māzī taḥṭında fā‘ili müstetir rāci‘dür lāmise. Ḍalālet diyü maṭlūba mūşıl olan ṭarīķi yitürmege dirler. Ve yāḥud maṭlūba mūşıl olmayan şey’e dirler. Aşahḥ-ı kavl budur. “Fī-leylin” ḍalleye müte‘allıkdür. “Ve fī-yedihi” vāv-ı ḥāliyyedür. “en-Necmü” lafzan merfū‘ zarfı fā‘ilidür.

Muḥassıl-i kelām demek oldu ki ol müdāmenün bir ḥāşşası daḥi budur ki ol müdāmenün kāsesin tutan kimesnenün eger keffī müdāme ile boyansa idi ol kimesne gice eyle ḍāl olmaz idi [14a] belki cemī‘-i ḡulmātdan hidāyet üzre olur idi. Ḥālbuki anuñ elinde şeb-çerāḡı gibi necm ol ḥiç ḍāl olur mı?

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

“Ve lev-cüliyet” fi‘l-i māzī mechūl taḥṭında kā‘im-maḡām-ı fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye. Zāharat ve keşefet ma‘nāsınadır. “Sırran” cüliyetün kā‘im-maḡām-ı fā‘ilinden ḥāldür. “Alā” cüliyet lafzına müte‘allıkdür. “Ekmehin” ekmeh diyü anadan gözsüz toḡan kimesneye dirler. “Ġadan” ḡadvden me’ḥūzdür ḡadv diyü kuşluk vaktinde gitmege dirler. Şarṭuñ cezāsıdır. “Başīran” ḡadenuñ fā‘ilinden ḥāldür. “Ve min” tesma‘u lafzına ‘illetdür. “Rāvūḡihā” zāmīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. Rāvūḡ diyü bir nesne’i şāfī itmek içün süzecek alete dirler ki aña Türkīde süzek dirler. “Tesma‘u” fi‘l-i

¹ ḥızābet : ḥızāb diyü A

muẓāri‘dur. “eş-Şummu” lafzan merfū‘ fā‘ilidür tesma‘unuñ. Aşammuñ cem‘idür. Aşamm diyü şağıra dirler.

Muḥaşşal-i kelām demek olur ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥaşşası daḥi budur ki eger bir anneden gözsüz toğan kimesnenüñ üzerine sırr ile ol müdāme keşf ü izhār olsa idi hemān ol gözsüz kuşluk vaktinde gide idi gözi¹ olduğı ḥâlde [14b] ve daḥi ol müdāmenüñ süzginüñ çağılduğundan şağırlaruñ kulaqları fetḥ olup sāmi‘ olalar idi.²

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَمُوا تُرَبَّ أَرْضِهَا
وَفِي الرِّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

“Ve lev enne-rekben” rekb diyü seferde ibl şāḥiblerine dirler. On kimesne ola yāḥud daḥi ziyāde ola. Ve deve şāḥibleri toḡuz kimesne olsa aña rekb dimezler imiş. “Yemmemū”³ fi‘l-i māzī ma‘lūm fā‘ili taḥtında müstetir rāci‘dür rekbe. Zīrā ki ism-i cem‘dür ḫaşd⁴ ma‘nāsınadır. “Turb” ve turāb toprağa dirler. E‘amm olduğıçün muẓāf olmışdur. “Arzihā” muẓāfuñ ileyhısidür. Zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. “Ve fi’r-rekbi” vāv-ı ḥāliyyedür. “Melsū” zarfuñ fā‘ilidür. Melsū‘ diyü yılan ve ‘aḫreb urduğı kimesneye dirler. Meldūğ gibi. “Lemā-zarra” zarr fi‘l-i māzīdür⁵ mef‘ūl zamīri melsū‘a rāci‘dür. “es-Semmu” lafzan merfū‘ fā‘ilidür. Fi‘lūñ cümlesi şartuñ cezāsıdır. Semm diyü zehre dirler.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥaşşası daḥi budur ki eger aşḥāb-ı ibl ol müdāmenüñ diyārına ḫaşd itseler idi ḥālbuki anlaruñ

¹ Gözi : gözli A

² sāmi‘ olalar idi : sāmi‘ olalar idi. Ya‘nī açılırdı A

³ Yemmeu : azemû R

⁴ ḫaşd : ḫaşadû A

⁵ māzīdür : māzī ma‘lūmdur A

içinde birisini ‘akreb urmuş olsa idi¹ añā sem zarar itmez idi. Hemān diyār-ı müdāmeye ‘azmleri sebebiyle şifā bulur idi. [15a]

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَاهُ الرَّسْمُ

“Ve lev-reseme” mā-sebaḳaya ma‘ṭūfdur. “Reseme” fi‘l-i māzīdur ketebe ma‘nāsinadur. “er-Rāqī” taḳdīren merfū‘ fā‘ilidür resemenüñ. Rāqī diyü nusḥa ve ḥavāşş kitābet iden kimesneye dirler. “Ḥurūf” lafẓan menşūb resemenüñ mef‘ūlidür muzāfdur. “İsmihā” lafẓan mecrūr muzāfun ileyhisiḍür ḥurūfuñ. Zāmīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. “Alā-cebīnin” ‘alā ḥarf-i cerr resemeye müte‘allikdür. Cebīn diyü alına dirler. “Muşāb” muzāfun ileyhisiḍür cebīnüñ. Muşāb diyü belāya giriftār olan kimesneye dirler. “Cünne” fi‘l-i māzī meḥūldür. Cümlesi muşābuñ şıfatıdır. “Ebre’ehu” ef‘ālden fi‘l-i māzīdur. Mef‘ūl zāmīri muşāba rāci‘dür. “er-Resmü” lafẓan merfū‘ ebre’enüñ fā‘ilidür. Cümlesi şartıñ cezāsıdır.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥaşşası daḥi budur ki eger bir nusḥa ve ḥavāş kitābet iden kimesne müdāmenüñ ismi² ḥarflerini bir belāya giriftār olup mecnūn olan kimesnenüñ alnına ol müdāmenüñ ismi ḥarfini resm idüp yazsa idi hemān ol resmcük ol mecnūnı cünūnlukdan ibrā ider idi.³[15b]

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رَقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللّٰوَا ذَٰلِكَ الرَّقْمُ

¹ ḥālbuki anlaruñ içinde birisini ‘akre urmuş olsa idi A

² İsmi : isminüñ A

³ ibrā ider idi : ibrā idüp ḥalāş iderdi A

“Ve fevk” tahtuñ zıddıdır muzâfdur. “Livâ’i” medd ile lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür fevküñ. Livâ diyü sancağa dirler. “el-Ceyş” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür livānuñ. Ceyş ‘askere dirler. “Lev-ruķime” fi‘l-i māzī mechûldür. Kütibe ma‘nâsınadır. “İsmühâ” lafzan merfû‘ kâ‘im-maķām-ı fâ‘ilidür ruķimenüñ. Zāmīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. “Le-eskere” fi‘l-i māzī ma‘lûm “men” mevşûledür. “Tahte” zarfdur ism-i mevşûlüñ şılasıdır. İsm-i mevşûl şılasıyla i‘râbdan maħallen menşûb mef‘ûlidür eskerenüñ. “el-Livâ” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür tahtuñ. “Zâlike” ism-i işâretdür. Maħallen merfû‘ eskerenüñ fâ‘ilidür.¹ “er-Raķmu” maħallen² merfû‘ zâlikenuñ şıfatıdır.

Muħaşşal-i kelâm demek oldı ki ol maħabbet-i İlāhiyenüñ bir ħaşşası daħı budur ki eger bir ‘askerüñ sancağınun üstünde ol müdāmenüñ ismi kitābet olunsa idi hemān kitābet olunan nesne ol sancağın altında olanları mest ü ser-ħoş ider idi.

18. تُهَذَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

“Tühezzibü” tef‘îl bâbından fi‘l-i muzâri‘ ma‘lûm müfred-i [15a] mü’enneşdür. Tahtında fâ‘ili müstetir müdāmeye rāci‘dür tuṭahhir ma‘nâsınadır. “Aħlāk” lafzan menşûb tühezzibünüñ mef‘ûlidür ħulķuñ cem‘ idür. ħulķ diyü ħūya dirler. “en-Nedāmā” taķdīren mecrûr muzâfun ileyhisidür aħlāķuñ. Nedāmā nedmānuñ cem‘ idür. Ehl-i meclise dirler. Sābıķan beyān olunmış idi. “Fe-yehtedī” fi‘l-i muzâri‘ “bihā” bā’-i sebebiyyedür zāmīr müdāmeye rāci‘dür. “Li-ṭarīķi” cār u mecrûr yehtedī lafzına müte‘allıķdür. “el-‘Azmü” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür ṭarīķuñ. ‘Azm ķaşd ma‘nâsınadır bi-ma‘nā mef‘ûldür maķşûd dimekdür. “Men” ism-i mevşûldür. “Lā” leyseye müşābihdür. “Leħü” muķaddem

¹ Maħallen merfû‘ eskerenüñ fâ‘ilidür. A

² maħallen : lafzan A

haberidür. Zâmir-i mecrûr mevşûle râci' dır. "el-'Azmü" lafzan merfû' ismidür lânuñ. İsm-i mevşûl şılasıyla maħallen merfû' fâ' ilidür yehtedînüñ.

Muħaşşal-i kelâm demek oldu ki ol müdâme-i memdûhanuñ bir hâşşa-ı lâzimesi ve fâ'ide-i 'azîme-i mühimmesi daħi budur ki ol müdâme ehl-i meclisüñ ahlâķ-ı zemîmesini tehzîb ü tahtîr idüp ahlâķ-ı hamîdeye tebdîl ider. Öyle¹ olıcaķ maķşûd u maţlûbu ki Allâh Te'âlâ ħazretidür anuñ tarîķinde bu müdâme sebebiyle mühtedî olur. Ya'nî [16b] dâlâletden ħalâş bulur şol kimesne ki anuñ ħiç kaşdı ve cenâb-ı Ĥaķķ'a teveccühi yok idi. Ve daħi maħabbet-i İlâhiyye ile tarîķ-i Ĥaķķ'da câhid² ü sâlik olanlar mühtedî olduğına bu âyet-i kerime daħi şâhiddür. Kavlühü Te'âlâ "Ve'l-lezîne câhedü finâ le-nehdiyennehüm sübülenâ"³ el-âye.

وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَخْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

"Ve yekrumu" beyt-i sâbıķdaki fe-yehtedî lafzına ma'ţûfdur fi'l-i muzâri' dur. "Men" ism-i mevşûldür. "Lem-ya' rifi'l-cûde" el-cûde lafzan menşûb mef'ûlidür lem-ya' rifüñ. Cûd diyü seĖâ vü kereme dirle. "Keffuhü" lafzan merfû' fâ' ilidür lem-ya' rifüñ. İsm-i mevşûl şılasıyla maħallen merfû' fâ' ilidür yekrumunuñ. "Ve yaħlumü" yekrumuya ma'ţûfdur. Bu fi'l muzâri' dır ma'nâsı ħalîm olur dimekdür. "İnde'l-Ėayz" yaħlumunuñ mef'ûlün fîhisidür. Ėayz diyü Ėazab-ı kâmile dirler. "Men" ism-i mevşûl "lâ" leyseye müşâbih olan lâdur. "Leħü" zarfdur muķaddem ħaberidür lânuñ. "el-Ĥilmü" lafzan merfû' ismidür lânuñ. İsm-i mevşûl şılasıyla maħallen merfû' yaħlumunuñ fâ' ilidür.

¹ Öyle : eyle A

² Câhid : mücâhid A

³ Kur'ân-ı Kerîm, Ankebût, 69. "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz."

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki daḥi bu müdāme sebebiyle kerim ü saḥī olur şol [17a] kimesne ki anuñ eli cömerdlik bilmez idi. Ve daḥi bu müdāme sebebiyle ziyāde ğazabı zamānında ḥalīm ü mülāyim olur. Kaṭ’ ā ḥilm cinsi olmaya idi.¹

وَلَوْ نَالَ فَذُمُ الْقَوْمِ لَئِمَّ فِدَامُهَا. 20.
لَاكْسِبُهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّئِمُّ

“Lev” ḥarf-i şart “nāle” fi’l-i māzī ma’lūm neylden me’ḥūzdur. Neyl diyü yetişmeğe dirler. “Fedmü” lafzan merfū’ nālenüñ fā’ ilidür. Fedm diyü ağızda tutılan yaşmağa dirler. “el-Ḳavmi” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisidür fedmüñ. Ḳavm diyü ricāl cemā’ atına dirler. “Leşme” lafzan menşüb nālenüñ mef’ ulidür. Leşm diyü öpmege dirler. “Fidāmiḥā” lafzan mecrūr muzāfuñ ileyhisidür leşmüñ. Zāmīr-i bāriz müdāmeye rāci’ dūr. Fidām diyü bardak ve ibriḳ ağzına kodukları süzege dirler. “Le-eksebehü” if’āl bābından fi’l-i māzīdür. İki mef’ üle ta’ diye ider. Mef’ ul-i evveli fidāma² rāci’ olan zāmīrdür. Kesbden me’ḥūzdur. Kesb diyü taḥşīl itmege dirler. “Ma’ nen” taḳdīren menşüb mef’ ul-i şānīsidür. “Şemā’iliḥā” lafzan mecrūr muzāfuñ ileyhisidür ma’ nānuñ. Şīnüñ fetḥasıyle şemālüñ cem’ idür. Şemāl diyü ḥulḳa ve ḥūya dirler. “el-Leşmü” lafzan merfū’ eksebenüñ fā’ ilidür.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i [17b] merām demek oldu ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥāşşası daḥi budur ki ricāl cemā’ atınuñ ağızlarında tutdukları yaşmacıḳ. Eger müdāme ibriḳinüñ ağzındaki süzecügi būs itmege irişüp daḥi būs ide idi hemān ol busecik ol yaşmağı kesb itdürür idi. Müdāmenüñ aḥlāḳı dāfi’-i ğam ve mūrīş-i sürür olmaḳdur. Ya’ nī ol yaşmāḡuñ sürür almaḳ³ şānından degül iken daḥi anı bile mesrūr kıılır idi.

¹ kaṭ’ ā ḥilm cinsi kendüde olmayan kimse A

² fidām : fedm A

³ sürür almaḳ : mesrūr olmaḳ A

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَبِيرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

“Yeḳūlūne lī şıfhā” ya‘ nī maḥabbet-i İlāhiyyenūn t̤ālibleri bana eydürler¹ ki şimdiye dek müdāmenūn ḥāşşalarını beyān itdūn şimden şoñra anı bize vaşf eyle elvānını ve evşāfını beyān it. “Ve ente” vāv-ı ḥaliyyedür zamīr-i merfū‘ munfaşıl mübtedādur. “Bi-vaşfihā” ḥarf-i cer ḥabīrun lafzına müte‘allikdür. Zamīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. Ḥabīr mübtedānuñ haberidür. “Ecel” lāmuñ sūkūniyle ḥarf-i taşdıkdur na‘am gibi. “İndī” zarfdur. Yā’-i mütekellime muzāf olmuşdur. “Bi-evşāfihā” muḳadder ḥaşaleye müte‘allikdür. “İlmü” lafzan merfū‘ zarfuñ fā‘ilidür. ‘İlm diyü bir i‘tikāda dirler ki cāzim ola daḥi nefsü’l-emrde muṭābık ola.

Muḥassal-i [18a] kelām dimek oldı ki müdāmenūn t̤ālibleri bana dirler ki şimdiye dek müdāmenūn ḥāşşalarını zıkr itdūn şimden şoñra anuñ evşāfını sen bize bildür. Ḥālbuki sen anuñ vaşfindan ḥaberdārsın didiler. Ben de didim ki belā anuñ evşāfına benüm ḳatımda ‘ilm vardur didüm

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

“Şafā’un” mübtedā’-i maḥzūfuñ haberidür. Tenvīn muzāfun ileyhden ‘ivezdür. Taḳdīr-i kelām dimek oldı ki hiye şafā’u.² Ya‘ nī ol müdāmenūn bir şıfatı şunuñ şıfatıdır³. “Ve lā” vāv-ı ḥaliyyedür. Bu dört mevzi‘de lafz-ı lā leyseye müşābihlerdür. “Mā’un” lafzan merfū‘ lānuñ ismidür. Ḥaberi maḥzūfdur. Taḳdīr-i kelām leyse mā’un ḥāşılan fīhā⁴

¹ Eydürler : didiler A

² şafā’u : şafā’u mā’in A

³ şıfatıdır : şafāsıdır A

⁴ fīhā : ma‘ahā A

dimekdür. “Ve lütfün” lafzan merfû‘ şafâ lafzına ma‘tûfdur ve muzâfun ileyhisi maḥzûfdur. Taḳîr-i kelâm hiye lütfü havâ’ihi¹ dimekdür. Tenvîn muzâfun ileyhden ‘ivezdür. “Ve lâ-havâ’ın” ḥâşılan ma‘ahâ dimekdür. “Ve nûrun” bu daḥi lütf lafzına ma‘tûfdur. Tenvîn muzâfun ileyhden ‘ivezdür. Taḳdîr-i kelâm ve nûru nârın dimekdür. “Ve lâ-nârun” ve leyse nârun ḥâşılan ma‘ahâ dimekdür. “Ve rūḥun” taḳîr-i kelâm ve rūḥu cismin dimekdür. “Ve lâ-cismün” taḳdîr-i kelâm ve lâ-cismün ḥâşılan ma‘ahâ dimekdür.²

Zâhir-i kelâm demek oldu ki ol müdâme-i memdûḥanuñ dört vaşfı [18b] vardır. Evvelkisi budur ki ol müdâmede mânuñ şafâsı vardır ammâ anuñ ile kaṭ‘ â âb yokdur. İkincisi havânuñ leṭâfeti vardır ammâ anuñ ile kaṭ‘ â havâ yokdur. Üçüncisi nârnuñ nûrı vardır ve lâkin kaṭ‘ â nâr yokdur. Dördüncisi cismüñ rūḥı vardır ve lâkin anuñ ile kaṭ‘ â cism yokdur. Keşâfetden anuñ kaṭ‘ â naşîbi yokdur.

Muḥaşşal-i kelâm men lem-yezûkhâ lem-ya‘rifhâ dimekdür.

23. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِدِينَ لَوْصُفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّتْرُ وَالنَّظْمُ

“Maḥâsinu” lâ-yenşarîfdür. Lafzan merfû‘ mübtedâ’-i maḥzûfuñ haberidür. Hiye maḥâsinün dimekdür. Ğayr-ı kıyâs üzerine ḥüsnüñ cem‘idür. Cem‘ lafzıyla îrâd itdi cemî‘-i eyülükler bu müdâmede olduğına işâret içündür. “Tehtedî”³ fi‘l-i muzâri‘ taḥtında fâ‘ili müstetir râci‘dür maḥâsine. “el-Vâşîfine”⁴ lafzan menşûb tehtedînüñ mef‘ûlidür vâşifuñ cem‘idür. Vaşf idiciler dimekdür. “Li-vaşfihâ” lâm tevķît içündür.

¹ havâ’ihi : havâ’in A

² “Ve rūḥun” taḳîr-i kelâm ve rūḥu cismin dimekdür. “Ve lâ-cismün” taḳdîr-i kelâm ve lâ-cismün ḥâşılan ma‘ahâ dimekdür A

³ Bu şerhte “tehdî” yerine “tehtedi” şeklinde geçer.

⁴ Bu şerhte “el-mâdîḥîne” yerine “el-vâşîfine” kullanılmıştır.

zamîr müdâmeye râci‘dür. “Fe-yaḥsunu” fâ‘-i tefri‘iyyedür. “Fîhâ” yaḥsunu lafzına müte‘allikdür. Zamîr müdâmeye râci‘dür. “Minhüm” vâşifîn lafzına râci‘dür. “en-Neşru” lafzan merfû‘ yaḥsununun fâ‘ ilidür. “Ve’n-naẓmu” [19a] anâ ma‘tûfdur.

Muḥaşşal-i kelâm ve me‘âl-i merâm demek oldu ki müdâme-i memdûḥa eylüklerüñ envâ‘ı vü eşnâfidur. Anuñ sebebiyle Allâh Te‘âlâ ḥazreti maḥabbetini zevk iden mü‘minleri kendü cenâb-ı ‘izzetine lütf ile hidâyet idüp yol gösterür. Öyle olıcaḡ anlardan şâdır olan kelâm-ı menşûr ve kelâm-ı manzûm ġâyet ḥasan u gökçek olur. Ėâyet laṭîfdür.

24. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُشْتَاكِ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

“Ve yaṭrabu” fi‘l-i muẓâri‘-i ma‘lûmdur. Ṭarabdan me‘ḥûẓdur. Ṭarab diyü bir şıfata dirler ki insâna ‘âriz olur. Ziyâde ḥüzünden ve yâ ziyâde sürûrdan bu maḥalde sürûrdan ‘âriz olan şıfatdur. “Men” mevşûledür şılası ile yaṭrabunun fâ‘ ilidür. “Lem-yedrihâ” şılasıyla zamîr-i bâriz müdâmeye râci‘dür. “Yedri” dirâyetden me‘ḥûẓdur. Dirâyet ‘ilme dirler. “İnde” yaṭrabunun mef‘ûlün fîhisidür. “Zikrihâ” lafzan mecrûr muẓâfun ileyhisidür. “Hâ” müdâmeye râci‘dür. “Ke-müşṭâkı nu‘min” nûnuñ zammesiyle ‘aynuñ sükûniyle. Nu‘m diyü bir ġâyet ḥasnâ ḥatunun ismidür. Müştâḡuñ muẓâfun ileyhisidür. “Küllemâ zükiret” fi‘l-i mâzî meçhûl müfred-i mü’enneş-i ġâ‘ibe. “Nu‘mu” lafzan merfû‘ ḡâ‘im-maḡâm-ı fâ‘ ilidür zükiretüñ.

Muḥaşşal-i kelâm ve me‘âl-i merâm [19b] demek oldu ki ol müdâme-i memdûḡanuñ bir ḡaşşası daḡi budur ki bu müdâme zıkr olunduġı ḡinde¹ mesrûr olur şol kimesne ki

¹ ḡinde : vaḡitde A

müdāme’i bilmez idi. Nu‘m zikr olunduğı h̄inde müştākı ‘āşık-ları n̄ice mesrūr olursa anuñ gibi merūr olur demek olur. *Ezāḳani’llāhu Te‘ālā ve iyyākum ve erzeḳanī āmin.*

25. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلَّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

“Ve ḳālū” ḥaḳīḳaten ḥāle muṭṭali‘ olmayan ḡāfiller bana didiler ki “şeribte” fi‘l-i māzī ma‘lūm müfred-i müzekker-i muḥaṭṭabdur. “el-İşme” lafzan mensūb mef‘ūlidür şeribtenüñ. “İşm” diyü ḥamra dirler. Mecāz-i mürseldür ḥamr işime sebep olduğıçün ḥamre işm dimişler. “Kellā” ḥarf-i red‘dür. Ma‘nāsı dimekdür ki sizüñ didüğünüz gibi degüldür. “Ve innemā” edāt-ı ḥaşrdur¹. “Şeribte” fi‘l-i māzī ma‘lūm nefis-i mütekellim vāḥid² “el-letī” ism-i mevşūldür ḥamrden ‘ibāretdür. “Fī-terkihā” zamīr-i bāriz mevşūle rāci‘dür. “İndī” zarfdur. Yā’-i mütekellime muzāf olmışdur. “el-İşmü” lafzan merfū‘ zarfuñ fā‘ilidür. Bu maḥalde işm zenb ma‘nāsınadur.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldı ki benüm ḥaḳīḳat-ı aḥvālime muṭṭali‘ olmayan ḡāfiller bana dirler ki sen ḥamr içüp günāh irtikāb itdün. Ben daḡi didüm ki öyle degüldür. Siz didüğünüz gibi ḥamr [20a] içmedüm ben şol nesne’i içdüm ki anı terk idüp içmemek benüm mezḥebimde işm-i ‘aẓīm ü cürm-i kebīrdür.

26. هَنِيئًا لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكَرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هُمُ

“Henī’en” şıfat-ı müşebbehedür bi-ma‘nā fā‘ildür hāzım ma‘nāsınadur. Ṭa‘ām ve şarāb ḥazm olup sinse henü’ü’ṭ-ṭa‘ām dirler. Maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīr-i kelām *li-*

¹ ḥaşrdur : ḳaşrdur A

² vāḥid : vaḥdehü A

*yeşrab ehlü'd-deyri şürben henî'en lehüm*¹ demekdür. “Li-ehli” lām-ı carre henî'en lafzına müte‘allikdür. “ed-Deyri” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisi dūr ehlüñ. Deyr diyü Neşārā’nuñ kilisesine dirler. Ehl-i deyrden bu maḥalde murād maḥabbet-i zātīyye’i nūş iden kimesneye dirler.² İsti‘āre-i terşīhiyyedür. Zīrā ki müdāmeye mülāyim olan eşyādandur. “Kem” ḥaberiyyedür. Mümeyyizi maḥzūfdur. Taḫdīr-i kelām *kem merretin*³ demekdür. “Sekirū” fi‘l-i māzī ma‘lūm cem‘-i müzekker-i ġā’ibdür⁴ fā‘ili ehl-i deyre rāci‘dür. “Bihā” sekirūya müte‘allikdür. Zāmīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye.⁵ “Ve mā-şeribū” vāv-ı ḥāliyyedür. Mā’-i nāfiyyedür. “Minhā” müdāmeye rāci‘dür. “Ve lākinnehüm” lākinne istidrāk içündür. Cem‘ zāmīri ehl-i deyre rāci‘dür. “Hemmū” fi‘l-i māzī ma‘lūm cem‘-i müzekker-i ġā’ib fā‘ili ehl-i deyre rāci‘dür. Kaşadū ma‘nāsına.

Muḥaşşal-i kelām demek oldu ki ehl-i deyriñ ya‘nī ehl-i taşavvufuñ⁶ içdikleri müdāme [20b] müdāme kendülere hażm olup şihḥatler ve ‘āfiyetler olsun. Bu müdāme ile kaç kerre mest ü ser-ḥoş oldılar. Ḥālbuki ol müdāmeden daḥi içmemişler idi ve lākin içmeğe kaşad itmişler idi. Mücerred kaşdlarıyla mest ü ser-ḥoş oldılar.

27. وَعَنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

“Ve ‘indī” vāv-ı ḥāliyyedür ‘indī zarfdur yā’-i mütekellime muzāfdur. “Minhā” müdāmeye rāci‘dür. “Neşvetün” lafzan merfū‘ zarfuñ fā‘ilidür. Neşvet diyü mestlige dirler. “Qable” muzāfdur.⁷ “Neş’etī” neş’et muzafun ileyhisi dūr ḫablüñ. Neş’et daḥi yā’-i mütekellime

¹ Kilise ehli afiyetle içsinler.

² Kimesneye dirler : kimesneler A

³ Çok defa

⁴ ġā’ibdür : ġā’ib A

⁵ Zāmīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye : Zāmīr müdāmeye rāci‘dür A

⁶ Taşavvuf : taşarruf R

⁷ muzāfdur : zarfdur A

mużâf olmışdır. Neş’et diyü rûh-i evvel bedene duhûl itmege dirler. “Ma’î” ma’ a zarfdur. Yâ’-i mütekellime mużâfdur. “Ebeden” dâ’imâ ma’ nâsınadır. “Tebkâ” fi’l-i mużârî’ ma’ lûm müfred-i mü’enneş-i gâ’ibe fâ’ili tahtında müstetir râci’dür neşve lafzına. “Ve in” vaşl¹ içündür. “Beliye” fi’l-i mâzî ma’ lûm belâdan me’hûzdur. Belâ diyü eskiyüp cürümege dirler. “el-‘Azmu” lafzan merfû’ fâ’ilidür beliyenüñ. ‘Azmu diyü kemüğe dirler.

Muḥaşşal-i kelâm ve me’âl-i merâm demek oldı ki rûh bedene ta’alluk itmeden evvel müdâme-i mezkûreden bir mestlik benüm yanımda var idi benüm ile dâ’imâ ol mestlik [21a] bâkî qalır. Eger kemüklerimiz eskiyüp çürise² daḡi gıtmez şöyledür.

28. عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَذْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

“Aleyke” ism-i fi’ldür ḡuz ma’ nâsına. “Bihâ” müdâmeye râci’dür. “Şırfen” lafzan menşûb ḡaldür zamîr-i mecrûrdan. Şırf diyü ḡayr-ı maḡlûṭ u şâfî nesneye dirler. “Fe’in-şi’tē” eger sen dilerseñ “mezcehâ” lafzan menşûb şî’tenüñ mef’ûlidür. Mezc diyü qarışdırup şerbet itmege dirler.³ “Fe-‘adlûke” lafzan merfû’ mübtedâdur. Kâfa mużâf olmışdır.⁴ “Adl” diyü her nesne’i yerlü yerine qomaḡa dirler. Zûlmüñ muḡâbilidür. Zûlm diyü her nesne’i yerlü yerine qomamaḡa dirler.⁵ “Adl” ‘an ile isti’ mâl olunsa tecâvüz ma’ nâsına gelür. Bu maḡalde tecâvüz ma’ nâsınadır. “An-zâlmî” zânuñ fethasıyla dişüñ şafâsından görinen şuya dirler. “el-Ḥabîb lafzan mecrûr mużâfun

¹ vaşl A

² eskiyüp çürise : çürürse A

³ Mezc diyü qarışdırup şerbet itmege dirler : Mezc ḡaṭta dirler A

⁴ Kâfa mużâf olmışdır : Kâf mużâfun ileyh A

⁵ Zûlmüñ muḡâbilidür. Zûlm diyeü her nesne’i yerlü yerine qomamaḡa dirler A

ileyhisidür zalmuñ. “Hüve”zamîr-i faşldür i‘râbdan maḥalli yokdur. “eḡ-Zulmu” zānuñ fethasıyla¹ ‘adlūñ muḳābilidür. Lafzan merfū‘ mübtedānuñ haberidür.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki sen bu müdāme’i şāfī ġayr-ı maḥlūt olduğu ḥâlde tut isti‘ māl it. Eger bu müdāme’i maḥlūt idüp şerbet itmek dilersen ḥabībūñ āb-ı dendāniyla şerbet it. Ya‘nī maḥabbet-i zātiyye’i ḥāliş ḥalt it. Eger bundan tecāvüz idüp² mā-sivānuñ maḥabbetini ḥalt iderseñ hemān zulm budur ġayrı nesne³ degüldür.
[21b]

29. فُتُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلَهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

“Fe-dūnekehā” yine ‘aleyke gibi ḥuḡ ma‘nāsinadur. “Fi’l-ḥāni ve’s-teclihā” istif ālden emr-i ḥāzırdur. Sīn taleb içündür cilā ü zuḥūr taleb itmege dirler. Ya‘nī ol müdāme’i sen zarfdan çıkarup iḥrāc idüp⁴ isti‘ māl it. “Bihi” bā min ma‘nāsinadur. Zamîr-i mecrūr ḥān lafzına rāci‘dür. “Alā-nağami” nağmenūñ cem‘idür. Nağme diyü şavt-ı ḥasene dirler. Bu maḥalde lafz-ı ‘alā hemān “alā-zikri’l-ḥabībi” gibidür. Ma‘nā-yı temekkünî ve ma‘nā-yı devāmı müş‘irdür. “Elḥāni” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisidür nağamuñ. Elḥān laḥnuñ cem‘idür. Laḥn diyü terennüm idüp ırlamağa dirler. “Fe-hiye” fā’-i ta‘līliyyedür. Hiye maḥallen merfū‘ mübtedādur müdāmeye rāci‘dür. “Bihā” ma‘a ma‘nāsinadur. zamîr nağmeye rāci‘dür. “Ġunumu” lafzan merfū‘ haberidür mübtedānuñ. Ġaynuñ ve nūnuñ zammesiyle ġanīmetūñ cem‘idür. Ġanīmet diyü ġāzīlerūñ dāru’l-ḥarb kāfirlerinden aldıkları mālā dirler.

¹ Fethasıyla : zammasıyla V, L, A

² Eger bundan tecāvüz idüp A

³ ġayrı : ġayrı nesne A

⁴ iḥrāc idüp dk.

Muḥaṣṣal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki sen ol müdāme-i memdūḥa’i zarfinuñ içinde iken tut daḥi zarfindan iḥrāc idüp tenāvül it elḥān ve terennümātuñ eşvāt-ı ḥaseneleri üzre dā’im olduḡuñ ḥālde tut. Zīrā ki bu müdāme nağmeleri ile ḡanīmet ü devletdür. [22a]

30. فَمَا سَكَنتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعِ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

“Fe-mā” fā dūneke ‘illetidür. Mā nāfiyedür. “Sekenet” fi’l-i māzī müfred-i mü’ennes-i ḡā’ibe taḥatında fā’ili müstetir rāci’dür müdāmeye. “Ve’l-hemme” vāv ma’a ma’ nāsınadır. el-Hemme lafzan menşüb mef’ülün ma’adur. Hemm diyü ḡama dirler. “Yevmen” lafzan menşüb sekenetüñ maf’ülün fīhisidür. Yevm diyü ḥaḳīkatde gündüze dirler. Ve lākin bu maḥalde mecāzen vaḳt ma’ nāsınadır. Gerek ol vaḳt gicede olsun ve gerek gündüzde olsun. “Bi-mevzi’in” sekenet lafzına müte’allıkdür. “Kezālike” ya’nī müdāme ḡam ile sākin olmaduḡı gibi. “Lem-yekün ma’a’n-naḡami’l-ḡammu” el-ḡammu lafzan merfū’ fā’ilidür lem-yeskün lafzınuñ.

Muḥaṣṣal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki ey ṭālib-i Ḥaḳḳ olan mü’min sen bu maḥabbet-i nāfi’a’i tut tenāvül it. Zīrā ki insānı kocaldup za’īf iden ḡamm u ḡuşşa ile bu maḥabbet-i İlāhiyye bir zamānda ve bir vaḳtde ve bir mevzi’de sākin olmaz belki ḡamı giderüp sürūr-ı dā’im ĩrāş ider.

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرُ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

“Ve fī” lafz-ı fī lām ta’līliyye ma’ nāsına mu’ahhar terānuñ ‘illetidür. “Sekretin” binā’-i merredür ma’ nāsı bir kerre mestlik dimekdür. “Minhā” [22b] müdāmeye rāci’dür. “Ve lev ‘ömre” ‘ömr diyü bedenüñ ḥayātı zamānına dirler. Gerek ḳalīl gerek keşīr olsun.

“Sā‘atin” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisedür ‘ömrün. Bu izāfet taqlīl ifāde ider. Taqđīr-i kelām eger bir sā‘atdeki ‘ömr ise de demek olur. “Terā” fi‘l-i muzāri‘ müfred-i müzekker-i muhātabdur. Tezunnu ma‘nāsınadır. Harf-i şartuñ cezāsıdır. “ed-Dehre” lafzan menşüb terānuñ mef‘ül-i evvelidür dehrün ma‘nāsı sâbıkda beyān olunmışdır. “Abden” lafzan menşüb mef‘ül-i şānīsidür terānuñ. Muzāf maḥzūfdur. Taqđīr-i kelām tera’d-dehre mişle ‘abdin. “Tā‘i‘an” lafzan menşüb şıfadıdır ‘abduñ. Tā‘i‘ muṭī‘ muṭī‘ ma‘nāsına¹ buyruk tutıcıya dirler. “Ve leke” vāv-ı ḥāliyyedür cār mecrūr² muḥaddem ḥaberdür. Lām-ı cārre ve daḥi ḥaberün taqđīmi ihtişāş ifāde ider. Ma‘nāsı demek olur ki ḥākim olmaḥ saña maḥşūş olur senden ḡayrı kimesne ḥākim olmaz. “el-Ḥükmü” lafzan merfū‘ mu’aḥḥar mübtedādur.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldı ki bu müdāme-i memdūḥadan bir kerre mest ü ser-ḥoşluk ecliçün eger bir sā‘atdeki ‘ömr ise daḥi dehri ya‘ni zamānuñ ehlini ins ü cinden ve sâ‘ir vuḥūş-ı tuyūrdan [23a] görürsin şol bir buyruk tutıcı ‘abduñ gibi zannidersin. Ya‘nī cemī‘ini emriñe muṭī‘ ü münḳād görürsin sen şol ḥâlde iken ki³ ancak ḥākim sen olasın bir ḡayrı⁴ kimesnenün iştirākı olmaya. Bu kelāmün şıdḳına İbrāhīm Edhem ḥazretleri iğnesini deryāya atup daḥi balıklara emr idüp yine çıkartduḡı⁵ şahid-i ‘adlür.

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سَكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَرَمُ

¹ ma‘nāsına : ma‘nāsınadır A

² cār mecrūr : cār u mecrūr A

³ ki A’da yok.

⁴ bir ḡayrı : ve ḡayrı A

⁵ Çıkartduḡı : çıkarduḡ A

“Felâ ‘îşe” fâ’-i tefrî‘iyyedür¹ demek oldu ki müdâme-i memdûhanuñ haşâ’iş ü ‘alâmâtı mâ-sebağ beyân itdügümüz üzre oldıysa lâ nefy-i cins içündür. “‘Ayşe” lafzan menşüb ismidür.² ‘Ayş diyü hayâta dirler. Lâ’nuñ haberi maḥzûfdur. Taḳdîr-i kelâm lâ-‘ayşe mevcûdun dimekdür. “Fi’d-dünyâ” mevcûd lafzına müte‘allıkdür. “Li-men” ism-i mevşûldür. “‘Âşe” fi‘l-i mâzî ism-i mevşûlün şılasıdır. “Şâhiyen” lafzan menşüb ḥâldür ‘âşenüñ fâ‘ilinden. Şâhî diyü ayıka dirler. “Ve men” ism-i mevşûl mübtedâdur. “Lem-yemût” şılasıdır. “Sekren” lafzan menşüb ḥâldür lem-yemût lafzının fâ‘ilinden maşdardur sekrân ma‘nâsınadır. Sekrân şıfat-ı müşebbehedür. Maşdar zıkr olundu mubâlağa eclîçün. Ya‘nî mubâlağa ile ser-ḥoş olmasa dimekdür. “Bihâ” ḥarf-i cerr sekren lafzına müte‘allıkdür. [23b] Zâmir müdâmeye râci‘dür. “Fâtehü” fi‘l-i mâzîdür zâyı‘a ma‘nâsınadır. Cümlesi cümle-i fi‘liyye maḥallen merfû‘ mübtedânın haberidür. “el-Ḥazmu” lafzan merfû‘ fâtehünün fâ‘ilidir. Ḥazm diyü teyakḳuz ve bir uyanıklığa dirler ki anuñla dünyâ ḡafletini giderüp daḥi âḥiret aḥvâlini fıkr itmege dirler.

Muḥaşşal-i kelâm demek oldu ki çünki Allâh Te‘âlâ’nuñ maḥabbetinüñ ḥâşşalarını ve ‘alâmetlerini mâ-sebağda beyân itdügümüz üzre olduğı muḳarrar oldıysa aşlâ ve ḳaṭ‘â hayâtı yokur. Dünyâda şol kimesnenüñ ki ol kimesne Allâh Te‘âlâ’nuñ maḥabbetiyle mes olmayup ayık olduğı ḥâlde ‘îş idüp dirilmiş idi. Eger şöyle ki bir kimesne Allâh Te‘âlâ’nuñ maḥabbetiyle kemâl-i mertebede mest ü ser-ḥoş olduğı ḥâlde fevt olup ‘ömri âḥir olmasa ol kimse bi-kemâlihi uyanıklığı zâyı‘ u helâk ider. Ya‘nî dünyâda ḡaflet ile giçüp âḥiret aḥvâlini tedârik ü tefekkür idemez. Hemân behâ’im gibi nefsün ârzûsına meşḡul olur.

¹ “Tefrî‘iyye” kelimesi R nüshasında “ta‘rîfiyye” şeklinde yanlış yazıldığı için metne A ve L nüshasında olduğu gibi doğru şeklini metne koyduk.

² “‘îşe” lafzan menşüb ismidür : ‘îş lâ ile maḥallen merfû‘ mübtedâ A

Ve daḥi Rābi‘a ana raḥimeha’llāhu zulmet-i leylde teheccüde kalkdıkda dir idi ki
 “Kevākib zuhūr itdi ve gözlere nevm galebe itdi ve mülūk u selāṭin ḳapularını bağladılar
 senüñ ḳapun meftūḥdur. Yā-Rabbi dünyādaki naṣībimi [24a] küffāra virdüm cennetdeki
 naṣībimi mü’mīnlerüñ ‘āṣīlerine virdüm. Hiç dünyādan ve āḥiretten nesne ḳaşd itmezem
 illā cemālüñ müṣāhededin ṭaleb eylerem didükden ṣoñra yine didi ki

Beyt

İlāhī leṣtū fi’l-belvā ve lā-eṣkū mine’l-belvā
 Murādī ente yā-mevlā bilā-mennin ve lā-selvā
 Ve lev-a‘ ṭayteni’d-dünyā ve lev-a‘ ṭayteni’l-‘uḳbā
 Ve lā-arzā kile’d-dāreyni illā rü’yete’l-mevlā¹

33. عَلَى نَفْسِهِ فَأَنْتَ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
 وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

“Alā” fe’l-yebki lafzına müte‘allıḳdır. “Nefsihi” zamīr-i mecrūr mu’aḥḥar mevṣūle rāci‘dür. Ma‘nā cihetinden izmār-ı ḳable’z-zıkr lāzım gelmedüḡiçün ihtıṣāṣ içün taḳdīm olunmuşdur. “Fe’l-yebki” emr-i ḡā’ib ma‘nāsı bükâ itsün aḡlasun dimekdür. “Men” mevṣūldür. “Zā’a” fi’l-i māzī heleke ma‘nāsınadır. “Ömrü” lafzan merfū‘ zā’anuñ fā’ilidür. Zamīr-i bāriz mevṣūle rāci‘dür. İsm-i mevṣūl sılasıyla maḥallen merfū‘ fe’lyebkinüñ fā’ilidür. “Ve leyse” vāv-ı ḥāliyyedür. “Leḥü” cār mecrūr leysenüñ ḥaberidür. Zamīr mevṣūle rāci‘dür. “Minhā” müdāmeye rāci‘dür. “Naṣīb” lafzan merfū‘

¹ Allah’ım ben belalar içinde deḡilim beladan da ṣıkayetçi deḡilim. Muradım sensin, kudret helvası ve bıldırcın eti deḡildir. Bana dünya ve ahireti baḡışlasan da ben senin cemalini görmekten başka bir şeye razı olmam.

leysenüñ ismidür. “Ve lâ-schmü” naşīb lafzına ma‘tūfdur. Naşīb diyü ve schm diyü hışseye [24b] dirler.

Muḥaşşal-i kelām ve me‘āl-i merām demek oldu ki ğayrı nesneleri bi’l-külliyeye terk itsün daḥi hemān kendi nefsine ve cānına aġlāsun şol kimesne ki anuñ ‘ömri zāyı‘ u helāk ola daḥi Allāh Te‘ālā’nuñ maḥabbetinden anuñ içün bir naşīb ve bir hışşe olmaya.

Ba‘dehu ṭalib-i Ḥaḳḳ olan mü’mînler lāyık budur ki sa‘y u gūşış idüp Allāh Te‘ālā ḥazretlerinüñ maḥabbeti fırsat elde iken ṭaleb itmek gerek ki şoñra nedāmetden ḥalāş ola.

Ve daḥi ‘Ā’işe-i şiddīka rażıya’llāhu ‘anhā ḥazretleri resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinden rivāyet itdügi du‘ā’-i şerīfi mezānn-ı isticābetde okuyup meşġul olmaḳ gerekdür. Zīrā ki resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri her meclisde ve her namāz kıldıkları ve tilāvet itdükleri maḥalde bu du‘ā’-i şerīfi okurlar imiş öyle olıcaḳ sünnet oldu. Bize daḥi meşġul olmaḳ lāzım oldu. ‘Ā’işe-i şiddīka rażıya’llāhu ‘anhā buyurdılar ki yā-resūla’llāh bu du‘āya meşġul olursız ḥaşşası nedür bizlere beyān idüñ didüm. Anlar daḥi buyurdılar ki yā-‘Ā’işe bu du‘ā’i bir kimesne bir meclisde okusa daḥi ol ḥinde kendüden günāh şādır olsa bu du‘ā ol [25a] günāha kefāret ola. Ol günāh kitābet olunmaya. Eger¹ ḥayr şādır olsa mühr olup ḳaṭ‘ā ol ḥayr zāyı‘ olmaya diyü buyurdılar. Ve daḥi bu du‘ā’i kefāret-i meclis olduğundan mā-‘adā Allāh Te‘ālā ḥazretlerinüñ maḥabbeti ve sâ’ir levāzım-ı dīniyye’i müştēmil olup kemāl-i edeble bunları Allāh Te‘ālā ḥazretinden ṭaleb itmeġi daḥi müştēmildür. Ve ma‘nā-yı şerīfinden zāhirdür. Ol du‘ā budur²

¹ Eger A

² ol du‘ā budur : ol du‘ā budur ki zikr olunur A

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Sübḥāneke'llāhumme ve bi-ḥamdike lā-İlähe illā ente yā-ḥayyu yā-ḳayyūmu estağfiruke ve es'elüke't-tevbete. Allāhumme'c'al ḥayre 'ömrī evāḥirahu ve ḥayra a'mālī yevme liḳāte. Allāhumme'c'al ḥubbeke aḥabbe'l-eşyā'e ileyye ve'c'al ḥaşyeteke ahvefe'l-eşyā'i bi-raḥmetike yā-arḥama'r-raḥimīn.

Temmetü'l-kitābu bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb. Temme fī 20 Rebiulevvel Sene 1163 (27 Şubat Cuma 1750).

5.2. İSMÂİL ANKARAVÎ¹

[2a] Şerhu'l-Ĥamriyye li-İbni Fārız

Sipās u minnet ol ĥazret-i ulūhiyyet ve cenāb-ı rubūbiyyete ki mey-i maḥabbet-i zātiyye ile ḳulūb-ı şāribān-ı bāde-i taḥḳīḳ ve mey-ḥ'ārān-ı raḥīḳ-i tevḳīḳ olanları mest ü ser-ḥoş ḳılıp bu ḥālet ü keyfiyyetle her biri kendü kendülerini ferāmūş ḳıldıkda ve vücūd-i mevhūmīlerin mest ü medhūş buldukda şarāb gibi cūş ve rebāb gibi ḥurūşa gelüp nağme-i tevḥīdi erbāb-ı ḥūşa 'ıyān ve nūkte-i tefrīd ü tecrīdi aşḥāb-ı gūşa beyān eyleyüp mey ü peymāne ve mestāne vü mey-ḥāne ıstılāhıyla maḥabbet-i Ḥaḳḳ'ı ve esrār-ı vücūd-ı muṭlaḳı nümāyān ḳıldılar. Ve dūrūd-i pūr-sūrūd-i şāfī ve selām u şenā-yı vāfī ol vāḳıf-ı² esrār-ı ḥaḳīḳat ve sāḳī-i şarāb-ı mey-gede-i vaḥdet ḥazretlerinin cenāb-ı nübüvvet-penāh ve risālet-destgāhlarına her vaḳt ve her sâ'at müblaḡ u mürsel olsun ki neşve-i cām-ı kelām-ı meserret-encāmı ve mūdām-ı [2b] eḥādīs-i sa'adet-fercāmı dāfī'-i ḥumār-ı ḡaflet ve rāfī'-i ḥumār-ı ruḥsār-ı vuşlat-ı cenāb-ı 'izzetdür. Ve evlād u aşḥāb-ı pūr-mekremetleri üzerine olsun ki her biri ol ḥazretün mūdām-ı kelāmına cām ve şer'-i bā-nizāmına münḳād u rāmlardur. Ba' de hāzā bu faḳīr ü zelīl ve 'alīl ü ḡalīl eş-Şeyḥ İsmā'īl el-Anḳaraî el-Mevlevî ol şeyḥ-i kāmīl ü 'ālim ve 'āmil ü vāşıl ve'l-muḥaḳḳıḳu'l-'ārifü'l-fāzıl Şerefeddīn Ebü Ḥafş 'Ömer bin 'Aliyyü's-Sa'diyyü'l-ma'rūf bi-İbni'l-Fārızı'l-Mısrî ḳuddise sırruhu³ ḥazretlerinin *Nazmü's-sülūk* nām ḳaşıde-i belīḡa-i tā'ıyyesini şerḥ eyledükde ve beyne'l-fuḳarā meşḥūr ve 'inde'l-'urefā maḳbūl ü manzūr oldukda bir gün bu faḳīrün ziyāretine hey'et-i 'ulemā ve şūret-i 'urefāda bir iki kimse gelüp miyān-ı mübāseṭatda ve ḥilāl-i muşāḥabetde şerḥ-i tā'ıyyeyi zıkr idüp *ba' de kemālī'l-medḥi ve'l-*

¹ Kullanılan nüshalar:

² vāḳıf: vāfī C

³ Kuddise sırruhu: ḳaddese'llāhu sırrahu ve rūhahu ve nevvare ḍarīḥahu C, A

istihsân' zikr-i kaşîde-i hamriyyeyi der-miyân idüp didiler ki n'olaydı bu kaşîde-i merğûbe daği şerh-i tâ'iyye [3a] üslûbı üzre bir şerhüñüz olaydı ziyâde ra' nâ vü hûb ve katı zîbâ vü maţlûb ve 'inde'l-fuţalâ ve'l-'urefâ maĥbûbu'l-kulûb olup şöhret bulaydı. Egerçi Monlâ Câmî ve ba'zî 'ulemâ'-i kirâmı bu kaşîdeye 'Arabî ve 'Acemî şerh tahrîr itmişlerdür lâkin her biri bir tarzta gitmişlerdür.

“Ve li-küllin vichetün hüve müvellihâ”² fî'n-naql

Ve li-küllî cedîdin lezzetün 'inde mezâkı'l-'aql³

fehvasınca sizün üslûb ü tarzıñuz za'îfû'z-zihnüñ tenâvül ü te'âtisine anlaruñkinden daği âsân ve sehdür.⁴ Pes bunlaruñ kelâmı mâ-fi'z-zamîrimde olan murâd u merâmı ziyâde vü nâmî kılp taķâzâ-yı derûnum ĥadden bîrûn olup âĥirü'l-emr şerh-i kaşîdeye şürû' eyledüm.⁵

Ve “Elsinetü'l-ĥalkı aqlâmu'l-Ĥaķ”⁶ rumûzın bildüm. Lâ-siyyemâ “Ve ke'eyyin min-âyetin fî's-semâvâti ve'l-arzi yemurrüne 'aleyhâ ve hüm 'anhâ mu'rizün”⁷ âyet-i kerîmesinüñ nikât u işârâtı ĥâtır-ı fâtıra bâhir ü zâhir olup ol mütekellim olan kimseler lisânından [3b] Cenâb-ı vahdet-i ĥaķîķiyyi bu faķîre mülhem ü mülķâ buldum. Zîrâ 'ârif-i vâşıl bu eşyâyı mezâhir-i esmâ'-i Ĥudâ-yı Te'âlâ görür. Ve eşyâda Ĥaķķ'ı mütecellî vü rû-nümâ bilür. Pes mükâleme vü mu'âmeleyi Ĥaķla kılpur. Nitekim Bâyezîd Ĥazretleri

¹ Övgü ve beğeniden sonra

² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 148. “Herkesin yöneldiği bir yön vardır.”

³ Nakil konusunda herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Her yeninin zevkine göre bir tadı vardır.

⁴ anlaruñkinden daği âsân ve sehdür : anlardan ziyâde sehl ü âsândur D

⁵ eyledüm : kıldum D

⁶ “Halkın dilleri Ĥaķķ'ın kalemleridir.” Sözü hadis deĥil, mutasavvıflara ait bir sözdür (el-Âmirî, 1991, s. 17)

⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf, 105. “Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki onlar bu delillerden yüz çevirerek geĥip giderler.”

ḳuddise sırruhu buyururlar “Ene ükellimü’llâhe minzû-şelâşîne senetin ve’n-nâsu yezunnûne ennî ükellimühüm ma‘ahum.”¹ Mâ-ḥaşalü’l-kelâm ve netice-i merâm bu işârâtı Ḥaḳ’dan bilüp ve bu beşârâtı Cenâb-ı vüçûd-i muṭlaḳdan fehmi ḳılup şerḥ ü îzâḥ-ı ḳaşıdeye bi-‘avni’llâhi ve tevfiḳihi ibtidâ ḳıldum. Ümîddür ki ḳırâ’at eyleyen yârân ve ehl-i ‘irfân bu ḥaḳîri ḥayr du‘âdan ferâmûş itmeyeler. Va’llâhu’l-müste‘ânu ve ‘aleyhi’t-tüklân.

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرُمُ

el-Lugât: “Şeribe” içmeklige dirler ‘alime ya‘lemu bâbından maşdârı ḥarekât-ı şelâşe ile câ’izdür. Ḳâle’l-Cevherî “Şeribe Zeydün el-mâ’e ve ḡayrehâ şerben ve şürben ve şirben.”² [4a] ve bu âyetde daḥi “Fe-şâribüne şürbe’l-hîm.”³ Vücûh-ı şelâşe ile ḳırâ’at olunmuşdur. “Zîkr” nisyânuñ zıddıdır lisân ve ḳalbe şâmildür nitekim “zekerehü bi-lisânihi ve ḳalbihi”⁴ daḥi dirler. “Ḥabîb” fa‘îl bi-ma‘nâ mef‘ûldür. “Müdâm” ve “müdâme” ḥamre dirler. Şâribü’l-ḥamruñ aña müdâvemeti i‘tibâriyle.

Meşnevî

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Z’ân ‘Arab be-nihâd nâm-ı mey müdâm

Z’ânki sîrî nîst mey-ḥorrâ müdâm⁵

¹“Otuz seneden beri Allah’la konuşuyorum. İnsanlarsa beni onlarla konuştuğumu zannediyorlar.” (Ankaravî, 2008, s. 120).

² “Zeyd, su veya onun dışında bir şeyi içti.” Sıhâh (Cevherî, 2009, s. 588)’ta “Zeyd” kelimesi yoktur.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Vakı’a, 55. “Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.”

⁴ (Cevherî, 2009, s. 407). Onu, diliyle ve kalbiyle zikretti.

⁵ “Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.” (İzbudak, 2016, s. 406).

Ve yāḥud ḥamruñ ḥumde müdāvemeti i' tibāriyle ola ve yāḥud ḥamruñ ḥumde ba' de' l-ḡaleyān sākin olması i' tibāriyle ola. Zīrā “Dāme'l-ḥamru fi'd-denni”¹ dirler. “İzā-sekene ve şebete ba' de' l-ḡaleyān”² Müdāmenüñ tāsı te'nīs-i lafzī içündür. Ğurfetüñ ve zulmetüñ tālari gibi. “Seker” fetḥateynle ber-vezn-i “baṭar” mestlige dirler dördünci bâbdan. “Kerm” üzüm ağacı.

el-İ' rāb: “Şeribnā” ve “sekirnā” nefsi-i mütekellim ma'a'l-ḡayrlerdür. Ve bu şīgalaruñ nefsi-i mütekellim vaḥdehü üzerine ihtiyār olunmasında ḥikmet³ şürbüñ cemā' atle olan [4b] lezzetini müş' irdür. Ve ervāḥ u a' yānuñ efrād u aḡṭāb ve sā'ir kāmیلānuñ ol şürb ü sekrde müşāreketlerini müzekkirdür.⁴

Beyt

Tenhā ne menem zi-ı ıṣḡ-i to bāde-perest
 Ān kiyest to ḥod be-gū k' zīn bāde-bürest
 Ān rüz ki giriftem īn bāde be-dest
 Būde'end ḥarīf-i men mey-perestān-ı elest⁵

“Alā” ḥarfdur. Ḥurūf-i cārreden muşāḥabet ma' nāsın mutazammındur bi-ma' nā ma' a. Kemā ḡāle fī-ḡavlihi Te' ālā “Ve āte'l-māle 'alā-ḡubbihi”⁶ ey ma' a-ḡubbihi. Ve kezā fī-ḡavlihi Te' ālā “Ve inne Rabbeke lezū-maḡfiretin li'n-nāsi 'alā-zulmihim”⁷ ey ma' a-

¹ İçki küpün içinde durdu.

² Kaynadıktan sonra sakin ve durgun olduğunda.

³ hikmet : nükte C

⁴ Ve ervāḥ u a' yānuñ efrād u aḡṭāb ve sā'ir kāmیلānuñ ol şürb ü sekrde müşāreketlerini müzekkirdür C,A

⁵ (Câmî, 1309, s. 135) Aşkınla şarap düşkünü olan yalnız ben değilim, zaten şarap düşkünlüğünden kurtulmuş var mıdır sen kendin söyle? Ben bu kadehi elime aldığım gün 'elest' meclisinin şarap içenleri benim dostum oldular.

⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 177. “Mala olan sevgilerine rağmen verenlerin.”

⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Ra'd, 6. “Rabbın, insanların zulümlerine rağmen bağışlama sahibidir.”

zulmihim. Müdāme lafzınıñ tenvini tenvī^c içündür. *Ey şeribnā nev^can mine'l-ḥamri* ḡayre mā-yete^cārefehü'n-nāsu¹ taḳdīrinde olur. “Sekirnā bihā” cümlesinüñ i^crābdan maḥalli olmayup cümle-i müste^cnife olmak da cā'izdür ve i^crābdan maḥallen menşüb müdāme lafzınıñ şıfatı olmak da cā'izdür. “Min-ḳabli”de min ḥarf-i cer sekirnāya müte^callikdür. Egerçi şeribnāya müte^callik olmak da cā'izdür ammā bu evlādur. Zīrā hem lafzan aḳreb ve hem ma^cnen ercaḥdur. Anuñçün ki ḥalḳ ve kerm üzre sekrüñ taḳdīmi şürbüñ [5a] taḳaddümüni daḡi müstelzimdür bi-düni'l-^caks. “el-Kerm” ḳā'im-maḳām-ı fā^c ilidür yuḥlaḳunuñ.

el-Ma^cnā: Biz içdük maḥbūbuñ zıkrine muşāḥib olduğumuz ḥalde şarāblardan nāsuñ fehm eylemediği bir nev^c şarābı ki anuñla biz mest olduk üzüm ağacı maḥlūḳ olmazdan evvel.

et-Taḥḳīḳ: Ey şarāb-ı İlāhiyye ṭalib olan bilgil ki müdāmeden murād maḥabbet-i zātiyye ola ve anuñ şürbünden murād ol maḥabbetüñ mertebe-i a^cyān-ı şābitede ḳabūlüne isti^cdād ola. Ve zıkr-i ḥabībden murād a^cyānuñ mertebe-i ^cilmde zāt-ı maḥbūb-ı ḥaḳīḳiye şu^curları ola. Ve sekrden murād ol mertebede sekre müsta^cidd olmaları ola ve yāḥud andan dūnter olan mertebelerde. Meşelā ^cālem-i elest gibi ḥaḳīḳat-i sekr murād ola. Ve kermden murād mevcūdāt u mümkināt ola. Ve taḳdīr-i te^cvīl-i kelām bu ola ki biz ḳābil ü müsta^cid olduk mertebe-i a^cyān-ı şābitede maḥabbet-i zātiyye-i İlāhiyyeye ve bizim bu mertebede bu maḥabbete isti^cdādımız mücib-i [5b] ḥaḳīḳat-i sekrdür. Sāyir mertebelerde bizim bu ḳabūlimiz bāḡ-ı vücūd-i ^caynıñ zuhūrından evveldür.

Meşnevi

[Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]

¹ Yani insanların bilmediği bir çeşit içki içtik.

Pîr îşânend kîn ‘ âlem ne-bûd

Cân-ı îşân bûd der-deryâ-yı cûd¹

Pîşter z’eflāk Keyvân dîde end

Pîşter ez-dānehā nân dîde end²

Pîşter ez-ḥilkāt-i engûrhā

Ḥorde meyhā vü nümûde şûrhā³

Der dil-i engûr meyrā dîde end

Der-fenâ-yı maḥz şeyrā dîde end⁴

Bî-dimāğ u dil pür ez-fikret buden

Bî-sipāh u ceng ber-nusret zedend⁵

Ve bir ma‘ nâ-yı ra‘ nâ daḥi budur ki şarāb⁶-ı müdāmeden murād a‘ yānuñ ‘ âlem-i ervāḥda idrāk-ı maḥabbet-i zātī eylemeleri ola. Pes sekrüñ ma‘ nāsı ḥaḳīḳī olur. Ya‘ nî şol ḥayret ü heyman olur ki ervāḥ-ı ehl-i kemāle müşāhede-i cemāl ü celāl-i Ḥaḳ’dan ḥāşıl olur. Pes bu kerre ta‘ bîr-i merām bu olur ki biz idrāk-ı maḥabbet-i zātī ve şûrb-i müdāme-i esmā vü şıfātī kılduk. Maḥbûb-ı ḥaḳīḳinüñ şu‘ ūrına muşāhib olduğımız ḥâlde öyle maḥabbet-i zātiyye ki biz anuñla [5b] hāyim ü ḥayrân olduk ‘*inde müşāhedeti cemālî’l-Ḥaḳḳi ve*

¹ “Pir olanlar o kişilerdir ki bu âlem yokken onların canları, kerem denizinde vardı” (İzbudak, 2016, s. 179).

² “Feleklerden önce Zuhâl yıldızını, tanelerden önce Ekmeği görmüşler.” (İzbudak, 2016, s. 179).

³ “Üzüm yaratılmadan önce şaraplar içmişler, muhabbet sarhoşu olmuşlardır.” (İzbudak, 2016, s. 179).

⁴ “Üzümün gönlünde şarabı, tamam yoklukta bütün varlığı müşahede ederler.” (İzbudak, 2016, s. 179).

⁵ “Akılsız, gönülsüz fikirlerle dolmuşlar; askersiz, savaşız galip gelmişlerdi.” (İzbudak, 2016, s. 179).

⁶ şarāb : şûrb C

mu‘āyenetî celālî vücūdî’l-muṭlaḳî ḳable vücūdî’l-ekvānî ve ta‘aṣṣuḳî’l-ervāhî ile’l-ebdān.¹

Beyt

Rūzî ki medār-ı çarḥ u eflāk ne-būd
Ve âmîzeş-i āb u āteş u ḥāk ne-būd
Ber yād-ı to mest bûdem u bâde-perest

Her çend nişân ez-bâde vü tāk ne-būd²

2. لَهَا النَّبْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجْتَ نَجْمُ

el-Luḡāt: “Bedr” mäh-ı tamāma dirler. Vech-i tesmiye şemse ṭulū‘unda mübādere eyledüğünden ötürüdür. Ke’ennhü şemse ṭulū‘unda ve yāḥud ḡurūbunda mübādere eyler. “Ke’s” şarābla ṭolu olan çanağa dirler. Ṭolu olmayınca ke’s dimezler. Şemsden murād cirmidür. “Yüdīru” ef’ āldendür şulāşisi dāre yedūru gelür. “Hilāl” mäh-ı nevūn ismidür. “Yebdū” fi‘l-i muzāri‘dür. “Bedā” yebdū bedvenden ve büdüvven³ bi-teşdīdi’l-vāv zāhir olmaḳlıḳ. Ḳāle [6b] ehlü’l-luḡa “Bede’e’ş-şey’ü büdüvven ke-ḳa‘ade ḳu‘ūden ey zahara zuhūran.”⁴ “Mezc” iki şey’üñ eczāsı bir yere ḳarışmaḳdur evvelki bābdan. “Necm” ma‘rūf.

¹ Daha varlıkların yaratılmasından ve ruhların bedenlere âşık olmasından önce; Hakkın cemalinin müşahedesı ve vücūd-i mutlakın celalinin görünmesi sırasında (âşık ve hayran olduk).

² (Câmî, 1309, s. 131). Felek ve çarkın yörüngesinin olmadığı, su, ateş ve toprağın birbirine karışmadığı bir günde ben senin yâdınla sarhoş olup şaraba düşkün olmuştum. Üstelik daha şarap ve asma çubuğunun varlığından bile eser yoktu.

³ bedvenden : bedvenden ve büdüvven C

⁴ (Cevherî, 2009, s. 78).

el-İ' rāb: “Lehā”da zamīr müdāmeye rāci‘dür. “el-Bedr” mübdeṭā “ke’s” haberidür. “Ve hiye”de “vāv” ‘āṭıfadur ḥāliye olmak üzere cümlesi¹ ke’sün bedre teşbīh olmasınınuñ taḳyīdini müş‘ir olur. Enāmīl-i sāḳīnūñ ol müdāmeyi idāresi ḥāletinde. Zīrā ma‘nen ol müdāmeye bedr ke’sdür sāḳīnūñ eşābi‘i anı idāre eyledügi ḥālde demek olur. Pes ma‘nā feşāḥati muḥıldür. Zīrā teşbīh-i mezkūrı tilke’l-ḥālete muḥtaş kılmak vech degüldür. “Yudīrūhā”da zamīr şemse ‘ā’iddür. “Hilāl” fā‘ilidür yudīrūnuñ ve cümle-i yudīrūhā maḥallen merfū‘ şıfatıdır şemsūn ve şems haberidür mübtedānuñ. “Kem” haberıyyedür mümeyyizi maḥzūfdur *ey kem mevzi‘in yebdū fīhi necmü* taḳdīrine necm fā‘ilidür yebdūnuñ. “Müzicet” ‘alā-bināi’l-mef‘ül zamīri [7a] müdāmeye ‘ā’iddür. Ve i‘rābdan maḥallen mecrūr muzāfun ileyhıdür izānuñ ve Nāzım ḥāzretleri ḳuddise sırruhu ‘alā-ṭarīḳi’l-isti‘āreti’t-taṣrīḥiyye ke’si bedre teşbīh eylediler. “Beynehümā”da vech-i şebah istināre ve istidāredür. Ve müdāmeyi zāv’-ı şemse teşbīh kıldı kemāl-i ināre ve feyezānından ötüri. Vech-i şebah beynehümāda feyezān u nūrāniyyetdür. Ve eşābi‘-i sāḳī li-ecli’d-diḳḳa ve’l-istināre hilāle teşbīh ve şekl-i ḥabābı li’l-istidāre² ve’n-nūrāriyye ve li-şıḡaru’l-ḥacm necme teşbīh kıldı.

el-Ma‘nā: Ol müdāme ma‘a’d-devām bedr-i tām cāmdur. Ve ol şarāb bir āfitāb-ı pūr-tābdur ki anı eşābi‘-i sāḳī meh-i nāb idāre eyler ve çok mevzi‘de eşkāl-i ḥabābdan necmler zāhir olur. Ol şarāb ile memzūc olduğı vakıtte.

et-Taḥkīk: Ke’sden murād ḳalb ü rūḥ-i Muḥammedī ola ki mażhar-ı āfitāb-ı zāt-ı eḥadiyyet ve ḳadeḥ-i bāde-i maḥabbet-i ulūhiyyetdür. Ve ol bedr-i kāmīlūñ ḳamerūñ şemsden istināresi gibi āfitāb-ı [7b] zāt-ı İlāhiyyeden istināresi ve ol nūr-ı şāmilūñ şems-i zāt-ı eḥadiyyete muḥāzāt-ı tāmme ve muḳābele-i kāmilesi ve andan istifāze ve ḥaḳāyık-

¹ cümlesi : hamli. C, D

² hilāle teşbīh ve şekl-i ḥabābı li’l-istidāre C

ı imkāniyyeye ifāze ve sākinān-ı şeb-i zulmāniyyeye ifādesi bi-‘ aynihā māh-ı müstenîrūñ hūrşîd-i münîre muhāzāt ve muķābelesi ve leyālî-i muzlîmede ināresi gibi olduğı ecilden bedr kalb-i Muḥammediyyeden ve şems maḥabbet-i zātiyye-i İlāhiyyeden isti‘ āre olundu. Pes bu şarāb-ı maḥabbet-i zātiyyenūñ inālesine bā‘ iş ve bu şarābla memlū olan cām kalb-i Muḥammediyyenūñ idāresine sebeb ü dā‘ î esmā’-i İlāhî ve evşāf-ı Rabbānîdür. Ve bu esmā vü evşāf-ı mütekābile-i İlāhî eşābi‘ ‘ ibāretiyle ve enāmîl işāretiyle ta‘ bîr olunur.

Kemā verede fî’l-ḥadîşî’ şaḥîḥ “İnne ḳulûbe beni âdem beyne işbî‘ aynî min-eşābi‘ i’r-rahmān yuḳallibühā keyfe mā-yeşā”¹ Ve kemā-ķāle resûlu’llāh şallāllahu ‘aleyhi ve sellem ruviye ‘an-İbni [8a] ‘Abbās rażıyallāhu ‘anhu “Re’eytü Rabbî fî-aḥseni şüretin fe-ķāle yā Muḥammed ḳultu lebbeyke Rabbî ve sa‘deyke ķāle hel-tedrî fîme yaḥtaşşu’l-mele’ü’l-a‘lā ḳultu Rabbî a‘lemü fe-vaża‘a yedehü beyne ketfî ve vecedtü bürde enāmîlihi beyne şedyey fe-‘alimtü ‘ilme’l-evvelîn ve’l-âḥirîn.”² Pes Ḥazret-i Nāzım ḳuddise sırruhu eşābi‘ ü enāmîl-i sāķî-i bâķîden hilālî isti‘ āre ḳıldı ki hilālden murād eşābi‘-i İlāhiyye olur ki müteşābihātdandur. Pes sāķî-i bâķî ol hilāl-mişāl olan eşābi‘-i evşāfiyye ile ol ḥazretüñ ķāse-i rûḥında ve ḳalbinde olan şarāb-ı ledünnîyi şāribine ināle ve anuñ ḳalb-i pür-ezvāķını tālîb-i maḥabbet-i İlāhî olanlar cānibine idāre idicidür.

Beyt

İn bezm çi bezmest ki erbāb-ı kemāl

Nüşend mey-i maḥabbet ez-cām-ı cemāl

¹ “Mü’minlerin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır. O, kalbi istediğı yöne çevirir.” (Müslim, 2006, s. 1225).

² “İbni Abbastan rivāyet edilmiştir: Rabbimi en güzel surette gördüm. ‘Ey Muhammed!’ dedi. ‘Buyur, emrindeyim yâ Rabbi’ dedim. ‘Meleklerin hangi konularda tartıştıklarını biliyor musun?’ diye sordu. ‘Rabbim daha iyi bilir.’ dedim. Elini omuzuma koydu, parmaklarının soğukluğunu göğsümde hissettim ve ben öncekilerin ve sonrakilerin ilmini öğrendim.”

Bîn ber-keff-i sâķî kadeh-i māl-ā-māl

Bedrî ki bûd müdür-i ān çend hilāl¹

Ey t̄alib-i ‘irfān bil ki vāşılān u kāmīlān iki kısma [8b] münkasımdır. Bir kısmı ol muḳarribān-ı ḥazretdür ki mey-i nāb-ı tevḥīdi nūş idicek kendülerin ferāmūş kılup ba‘de’l-vūşūli ila’llāh müstaḡraḳ-ı baḥr-ı vaḥdet olup şarāb-ı vaḥdet meşreblerine ḡālib olmaḡla mertebe-i ‘ilm ü ‘aḳldan münḡali‘ ve ḳuyūd-i elfāz u naḳlden münḳatı‘ olup terbiyye-i enām ve irşād-ı ‘avāmdan fāriḡlerdür.

Beyt

Hoş vaḳt kesî ki mey der-în mey-ḡāne

Ez-ḡum u sebū ḡurd ne ez-peymāne

Şad bār eger nīst şod ‘ālem ü hest

Vāḳıf ne-şevved ki hest ‘ālem yā ne²

Ve ikinci kısım ol t̄ā’ife-i ‘illiyyedür ki cezb-e İllāhî bunları kendülerden cezb idüp muvaşşılun ile’llāh olduğdan şoñra tekmīl-i nüfūs-ı t̄alibān ve terbiye-i sālīkān u müsterşidān için *reddün mine’llāhi ile’l-ḡalk* kılınup aḡkāḡ-ı şerī‘atla muttaşıf ve ādāb-ı t̄arīḳatle müte’eddib olup mey-i maḡabbet-i ezeliyyeye āb-ı zülāl-i ‘ilm ü ma‘rifeti āmiḡte kılup bu şarāb-ı maḡabbetüñ āb-ı ‘ilm ü ma‘rifete mezc ü ḡalt olmasından bī-şümār nücūm-i [9a] hidāyet be-dīdār olup pes şeb-i zūlmānī-i t̄abī‘atda ḳalanlar bunlaruñ

¹ (Câmî, 1309, s. 138). Bu nasıl bir meclistir ki kemal sahipleri cemalet kadehinden muhabbet şarabını içiyor. Sakinin avucundaki dopdolu kadeh, birkaç hilalin döndürdüğü dolunaya benziyor.

² (Câmî, 1309, s. 138). Bu meyhanede şarabı kadehten değil de testiden ve küpten içenler ne mesut kimselerdir ki âlem yüz defa yok olup tekrar var olsa, bunlar âlemin var ya da yok olduğundan haberleri olmaz.

envār-ı nücūm-i hidāyeti reh-nümā olup *fe'izā-kāne kezālik*¹ Hāzret-i Nāzım kıddise sırruhunuñ “ve kem yebdū izā-müzzicet necmü” buyurdukları bu ma'nāya işāret olur. *Fe-taḳdīru te'vīli'l-beyti li'l-maḥabbeti'l-İlāhiyyeti ḳalbū'l-Muḥammedī ke'sūn ve maḥallū zālike'l-maḥabbeti ṣemsūn nūrāniyyū'l-meşel fī-tenvīri'l-ḳulūb ve izāleti'z-zulmeti'l-gumūm ve'l-kulūb yenilühā ile'ş-şāribīne aşābi'i'r-raḥmāni yūdīruhā enāmilü's-sübühāti ve kem mevzi'in ve maḥalīn mine'l-vāşılīne'l-vārisīn yazharu fīhim nencü'l-hidāyeti vaḳte imtizāce tilke'l-müdāmeti'l-ḥubbiyyeti bi-māi'l-ilmī ve'l-ma'rifeti. Şümme ḳāle kıddise sırruhu.*

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

el-Luḡāt: “eş-Şezā” bi'l-ḳaşri ḥiddetü zekā'i'r-rāyiḥa ya'nī rāyiḥalü nesnenüñ rāyiḥası şiddet ü ḥiddet üzre olmaḳ zekerehü'l-Cevheri². “İhtedā” hedānuñ muṭava'idur. Toḡrı yol bulmaḡa dirler zīrā hidāyet zıdd-ı [9b] ḳalāletdür. İrşād ü delālet ma'nāsına müsta'meldür. Ve “hedā”nuñ ta'diyesi üç vech üzredür. Yā bi-nefsihi ve yā ilā ile ve yāḥud lām ile ta'diye eyler. Meşelā hedeytühü'tariḳ ve hedeytühü ila't-tariḳ ve hedeytühü li't-tariḳ dırsin. Bunda lām ile ta'diye ḳıldı. “Ḥān” ḥamr bey' olunan mevzi'e dirler. “Ḥān” cem'-i ḥānedür ve ḥāne ḥāne-i mey-fürüşdur diyen sehv eylemişdür. Zīrā ḥāne ḥānütü'l-ḥammāruñ ismidür. “Senā” ḳaşr ile żav'-ı berḳa dirler. Ve medd ile rif' ate dirler. Burada evvelki ma'nā murāddur. “Taşavvur”dan murād idrāk eylemekdür ve hem ḥavāss-ı ḥamse-i bāṭınadan ma'ānī-i cüz'ıyyeyi idrāk eyler bir ḳuvvetdür.

el-İ'rāb: Mevāzi'-i erba'ada olan zamīrler müdāmeye 'ā'iddür ve hem taşavvuruñ fā'ilidür. *Fe-taḳdīru'l-ḳelām ve levlā şiddetü rāyiḥati tilke'l-müdāmeti mā-ihtedeytü ilā-*

¹ Hāl böyle olunca.

² (Cevherî, 2009, s. 587-588).

mevzi'î bey'ihâ ve kezâlike levlâ ziyâ'u tilke'l-müdâmeti mâ-ğadere en-yudrikehe'l-vehmü min-ğâyeti letâfetihâ [10a] ve lâkinne râyiğatahâ ve ziyâ'ehâ tedüllâni ilâ-mevzi'î bey'ihâ.¹

el-Ma'nâ: Eger ol müdâmenüñ şiddet-i râyihası olmayaydı ben anuñ dükkânına yol bulamazdım ve eger anuñ ziyâsı olmayaydı vehm anı kemâl-i letâfeti oldığıçün taşavvur itmeyeydi.

et-Taḥkîk: “Ḥân”dan murâd rütbe-i maḥabbet-i İlâhiyye ola ve râyiha-i tayyibesinden murâd mezâhir-i kevnîyyede olan âşâr u envâr-ı cemâl-i ihâhiyyedür. Ve fi'l-ḥaḳîka bu merâyâ-yı zevât-ı kevnîyyede mer'î olan 'uḳûs-ı tecelliyât-ı İlâhîdür. Ve bu mevcûdât-ı şûriyyede fâyiğâ olan râyiğaya ber-feḥvâ-yı “İnne li-Rabbikum fî-eyâmi dehrikim nefehâtin elâ fe-ta' rizû lehâ”² revâyiğ ü nefehât-ı sübhânîdür. Pes efrâd-ı 'âlemden ve âḥâd-ı benî âdemden bir cemil yokdur illâ anuñ ḥüsn ü cemâlinüñ mazḥarîdur. Kemâ ḳâle'n-Nâzım

Beyt

Fe-küllü cemîlin ḥüsnühü min-cemâlihâ

Mu'ârun lehü bel ḥüsünü külli melîḥati³

¹ Şarabın o şiddetli kokusu olmasaydı, onun satıldığı yeri bulamazdım. Yine o şarabın ışığı ve parıltısı olmasaydı, şarabın letafeti ve safiyetinden dolayı vehm onu idrak edemezdi. Fakat şarabın kokusu ve ışı onun satıldığı yeri göstermektedir.

² Muhakkak Rabb'inizin, sizin zamânınızın günlerinde kokuları vardır. Onlara yönelin.

³ Bu beyit, İbnü'l-Fârız'ın Tâ'iyye kasidesinden alınmıştır. Anlamı: Her güzelin güzelliği, onun cemâlinden ödünç alınmıştır. Hatta bütün dilberlerin güzelliği ondan alınmıştır.

Ve her ne kadar hadd ü hâl ü çeşm-i kattâl ve ebrû-yı hilâl-mişâl ve me‘ âşîk u maḥābīb-
i dil-firib ü pür-delâl var ise o [10b] melâḥat ü leṭâfet-i ḥaḳîḳînüñ ‘ukûs u pertevdür. Ve
kezâ kâle’n-Nâzım

Beyt

Ve mā-zāke illā en-bedet bi-mezāhiri

Fe-ẓannū sivāhā ve hiye fihā tecelleti¹

Pes cemī‘-i enfûs ü âfākda mütecellî olan cemîl ‘ale’l-itlâk oldu ise ḥāndan murād
ma‘den-i maḥabbet-i zātiyye ve rāyiḥasından murād melâḥat ü leṭâfet-i şūriyye olup bi-
ḥükm-i *el-mecāzu kaṭaratu’l-ḥaḳîka*² ol ḥaḳîkatuñ tarîḳ-i ḥuşûli ve ol cemāl-i muṭlaḳuñ
vesile-i vüṣûli budur ki kaçan bir ‘âşîk-ı muḳbile bi-ḥaseb kabiliyyet-i fiṭraṭ-ı aşliyye ol
pertevden bir Pertev zîr-i perde-i âb u gilden bir dilber-i mevzûnū’ş-memā’il maḥmūdū’l-
ḥaşā’il mütenāsibü’l-a‘zā mütemāşilü’l-eczā reşîḳu’l-ḳad şabîḥü’l-ḥad şüretinden
leme‘ân kılsa ve anuñ kâse-i vücūdunda bir cur‘a-ı maḥabbet-i şādıḳa vāşıl olsa ‘âşîk-ı
muḳbil ol lem‘anuñ pervānesi ve ol cur‘anuñ mestānesi olup

Beyt [11a]

Ez-her çi ne ‘ışḳ-ı yār bî-zār āyed

Orā be-hezār cān ḥiridār āyed³

¹ İbnü’l-Fârız’ın Tâ’iyye kasidesinden alınmıştır. Anlamı: Bu güzellik birtakım görünüm ve suretlerle ortaya çıkınca, onu (Allah’tan) başkası sandılar. Hâlbuki o güzellik o surette tecelli etmişti.

² Mecâz, hakikatin köprüsüdür.

³ (Câmî, 1309, s. 140). Sevgilinin aşkı dışındaki her şey bıkkınlık verir. Onun uğruna binlerce canı feda eder.

Mefhûmunuñ mazharı olur. Ba‘dehu eger âteş-i ‘aşk nihâdında efrûhte ve şu‘le-i şevk-i hucub-i keşîfesin ve havâtır-ı muhtelifesin sûhte kılup gışâve-i gafleti başa-ı başîretinden mürtefi‘ kılup ve ğubâr-ı keşreti âyine-i kalbinden pâk idüp siler dîde-i bâtını tîz-bîn¹ olur ve müşâhede-i cânı mertebe-i ‘ayne’l-yaķın bulur. Pes bu ħüsn-i serî‘u’z-zevâlden hârib ve baķâ’-i kemâl-i cemâl-i zü’l-celâle tâlib olur. Bu cezbe ile aña cemâl-i tevĥîd-i ef‘âl mütecellî olur. Pes bu mertebede daĥı şu‘le-i şevķi ârâm bulmazsa ve ârzü-yı derûnı müteselli olmazsa cemâl-i tevĥîd-i şıfât aña münkeşif olur. Pes eger cezbe-i Ĥudâ ğâlib ve ârzü-yı derûn müşâhede-i zât-ı eĥadiyyet tarafına ğâlib olur ise saţvet-i tecelli-i vaĥdet anı bi’l-küllîye ifnâ ider ve bedelü mâ-yuġnâ ‘anhu² aña ĥaķķânî ve [11b] bâķî vücûd ve ‘ivez virilür. Pes meyĥâne-i vaĥdetden bî-leb ü dehân şarâb-ı maĥabbet-i zâtiyyeyi nûş ve kendüyi ferâmûş ider. Bu mertebede dîde-i ĥaķķ ile bînâ ve ğuş-ı ĥaķķ ile şinev ve yed-i Ĥaķķ ile ġirâ ve pây-ı Ĥaķķ ile püyâ olur. Ve “bî-yesma‘u ve bî-yubşiru”³ Pes ol zamânda bilür ki maĥbûb-i şürî vü maĥabbet-i mecâzî maĥbûb-i ĥaķķîķînüñ ve maĥabbet-i zâtiyyenüñ ‘ukûs u âşârıdur ve bu mezâhirde olan nefehât u fevâyiĥ ol ĥaķķātuñ revâyiĥidür.

Ve bir ma‘nâ-yı ra‘nâ budur ki ol müdâmenüñ ĥânından murâd enbiyâ vü evliyânüñ vücûdları ola. Ve râyiĥasından murâd anlaruñ vücûdunda olan âşâr-ı maĥabbet ü esrâr-ı vaĥdet ola. Ve ziyâsından murâd envâr-ı bâtın-ı enbiyâ vü evliyâ ola. Pes taķdîr-i kelâm bu olur ki eger ol maĥabbet-i İlâhiyyenüñ dükkân-ı vücûd-i enbiyâ ve evliyâda revâyiĥ ü âşârı olmaya idi ben anlaruñ tarafına yol bulmazdum ve eger ol maĥabbetüñ anlaruñ kalbinde ziyâ vü leme‘anı olmayaydı ve ‘aķl anı idrâk eylemeyeydi kemâl-i leţâfetinden

¹ bâtını : bâtını tîz-bîn C

² İhtiyaç duymadığı şey yerine

³ (Buhârî, 1993, s. 2385). “Benimle işitir ve benimle görür.”

ötürü. Pes [12a] rāyiḥa-i maḥabbet anlaruñ meyḥāne-i vaḥdet olduḡına delil olaydı¹ demek olur.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاَهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كَتْمٌ

Ve lem-yebķi minhe'd-dehrü ġayre ḥuṣāṣetin

Ke'enne-ḥafāhā fī-ṣudūri'n-nühā ketmü

el-Luġāt: “ed-Dehr” Ebū ‘Ubeyde ve Yūnusdan mervīdür ki dehr ü zamān u ḥīn maḥdūde ve ġayr-ı maḥdūde ıtlāk olunur ve dūnyānuñ min-evvelihi ilā-āhirihi ‘ömrüne daḡı dirler. Ve ‘inde’l-Ḥalīl ed-dehrü el-ebed. *Ve ‘inde Ebī Ḥanīfe ve ṣāḥibeyhi ed-dehrü’l-mu‘arraffu bi’l-lām yaḥtaṣṣu bi’l-‘ömr.* “Ġayr” bir kelimedür ki anuñla vaṣf olunur ve istiṣnā kılnur. Burada bi-ma‘nā “sivā”dur. “Ḥuṣāṣe” beyķiyyetü’r-rūḡı fī’l-maraż. “Ke’enne” ḡarfdur ḡurūf-i müṣebbehe-i bi’l-fi‘lden. “Ḥafā” yaḡfī ḡafā’ ve fī’t-taḡfīf ḡufūfen dirler kaçan berķ-i za‘īfrek lem‘a eylese. “Nühā” nühyenüñ cem‘īdür. Nühye ‘aķla dirler ṣāḡibini nā-ṣāyeste fī‘lden nehy eylediġı i‘tibār ile. “Ketm” gizlemeġe dirler. Maṣdar bu maḡalde bi-ma‘nā mektūm.

el-İ‘rāb: [12b] “Minhā”da min beyān içündür zamīr müdāmeye ‘ā’iddür. “Ed-dehr” fā‘ilidür lem-yebķinüñ. Taķdīr-i kelām *ey lem-yebķi’z-zamānu şey’en min-tilke’l-müdāmeti ġayre ḡuṣāṣe*² dimekdür. “Ke’enne” ḡarfdur ḡurūf-i müṣebbehe bi’l-fi‘lden ḡafāhā ismidür ve ḡaberi ketmdür. Ḥafāda zamīr müdāmeye rāci‘dür ve cümle-i ke’enne ḡafāhā evvelki cümleñün mazmūnını mü’ekkeddür zamīruñ rücū‘ı ḡuṣāṣe olup aña ṣıfat

¹ olaydı : oldı C

² Zaman o içkiden geriye sadece ölmek özere olan hastanın son nefesini bıraktı.

olmak vech degüldür. “şudûru’n-nühâ” ey şudûr-ı ülü’n-nühâ dimekdür. ‘Alâ-tağdîri hâzfü’l-muzâf.

el-Ma’nâ: Zamân ol müdâme-i cândan bir şey bâkî komadı baqıyye-i rûhdan gayri. Ke’enne ol müdâmenüñ sine-i erbâb-ı ‘uqûlda zuhûrî ve za’f-ı leme’ânı mektûm u pinhândur. Kemâl-i leţâfetinden ötürî zîrâ sebep-i zuhûrî keşâfetdür. Her bâr ki cihet-i leţâfet kavî ola cihet-i zuhûr za’îf olur.

Beyt

Feryâd u figân ki bâz der-kûy-i muğân
Mey-hûre zi-mey ne nâm yâbed ne nişân
Z’ân-güne nihân [13a] geşt ki ber-halk-ı cihân
Geşttest nihân geştten ü nîz nihân¹

5. فَإِنْ ذُكِرْتُ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

el-Lugât: “Hayy” kabîleye dirler. “Aşbağa” bi-ma’nâ şâre. “Ehl” bir şeyin hâşşasına dirler ki aña nisbet oluna. Ve minhü kavluhu Te’âlâ “*İnne’bnî min-ehlî*”² nitekim recülün zevcesine ve beledün kavmine ve nâruñ ve kabîlenün kavmine ehl dirler. Ve bunlara nisbet olundukları şeylerün hâşşaları olduğün *kemâ zükire fî-tefsîri’l-Ğâşânî* “*el-ehlü hâşşetü’ş-şey’i’l-lezî yünsebü ileyh. Ve minhü kavluhu Te’âlâ “inne’bnî min-ehlî” ve sümüye zevcetü’r-recülü ehlehü ve ehlü’l-beledi ve ehlü’n-nâr ve ehlü’l-hayy ve hüm*

¹ (Câmî, 1309, s. 142). Eyvah işret ehli, meyhaneciler çarşısında şarabın ne adını ne de nişanını bulabiliyor. Şarap âleme karşı o kadar gizlenmiş ki onun gizlenmiş olduğu da gizlidir (bilinmiyor).

² Kur’ân-ı Kerîm, Hûd, 45. “Şüphesiz oğlum da ailemdendir.”

hāṣṣete'l-lezīne yensibūne ileyh.” “Neṣāwā” neşvetden me’hūzdur evvel-i sekre dirler. *Yukālu neşe’e yenşü’u min-bābī’l-evvel ve kezā neşe’e yenşe’u min-bābī’sālīs ve hūm neşvān ve hiye neşviyyūn ve hūm ve hūnne neşāviyyūn sekrān sekriyyūn ve sūkārā gibidūr.* [13b] “‘Ār” ma‘rūf. “İşm” günāh.

el-İ‘rāb: “Zikr”ün mü‘enns zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Ehlühü” zamīri hayye ‘ā’iddür. “Ehlühü” aşbaḥanuñ ismi ve neṣāwā haberidür “ve lā-‘ār”da vāv ḥāliyyedür “ve lā-işm”de vāv ‘atıfadur. Ve bundaki lā te’kīd-i nefy içün ziyāde olmışdır. *Ve taḳdīru’l-beyti veleṣ zūkkiret tilke’l-müdāmtü fī-ḥayyin le-şāre ehlü zālīke’l-ḥayy sūkārā min-lezzeti simā’ihā ve’l-ḥāl lā-yelḥaḳhum bi-zālīke’s-sekr ‘ārun ve lā işm.*²

el-Ma‘nā: Eger ol meyy-i İlāhī bir kabīlede zikr olunaydı anuñ ehli ol müdāmenüñ lezzet-i simā‘ından mest olalardı ve ḥālbuki anlara bu sekr sebebiyle ne ‘ār lāḥıḳ olurdu ve ne günāh.

et-Taḥkīk: “Ḥayy” bir kaç ma‘nāya te’vīl olunmaḳ kabildür. Evvelen ḥayydan murād muṭlakā qurā-yı ‘ālemden bir қarye ve bilād-ı beni ādemden bir belde ola. Pes ol maḥabbet-i zātiyye ve müdāme-i İlāhiyye ol қarye ve beldenüñ ehālīsi mā-beyninde bir kāmīlūñ lisānından zirk olnsa [14a] ve ānlara şevḳ ü sūziş ile ta‘rīf kılınsa ol қarye ve bilāduñ ehālisi bi’l-küllīye mest-i İlāhī olalardı. Ve ḥālbuki anlara bu mestlikden ‘ār u şīn şīnār lāḥıḳ olmayup belki maḳbūl ü memdūḥ-ı şıḡār u kibār olalardı.

¹ Kaşaninin tefsirine göre ehil, bir şeyin kendisine nisbet edilen özelliği anlamındadır. “Şüphesiz oğlum da ailemdendir” ayeti de bu manadadır. Erkeğin eşini onun ehlidir. Şehrin ehli, cehennem ehli, kabile ehli. Bunlar özellikle oraya nisbet ediliyorlar.

² Beytin takdiri şöyle olur: O şarabın adı bir kabile içinde adı anılsaydı, kabile halkı içtikleri lezzetten dolyı sarhoş olurdu. Bu sarhoşluktan ötürü onlara ayıp ve günah da olmazdı.

Şāniyen hayydan murād mecmū‘a-i vücūd-i insānī ola ki fi’l-ḥaḳīḳa kevn-i cāmī‘ ve ‘ālem-i kebīrdür. Ve ehlinden murād kuvvā-yı cismānī vü rūḥānīsī ola. Pes taḳdīr-i kelām eger ol maḥabbet-i zātiyye bir insānuñ mecmū‘a-i vücūdunda yā ḳālen yā ḥālen zikr olunsa ve yā bir ‘ārif-i billāh tarafından anuñ ḳalbine ol maḥabbet zikri telḳīn ḳılınsa anuñ cümle kuvvā-yı cismānī vü rūḥānīsī mest-i İlāhī olup ve’l-ḥāşıl aña mestlikden ‘ār u günāh lāḥıḳ olmayaydı belki nūr-ı maḥabbetle her ‘użūvı vü cüz’i pür-nūr olup herḥâlde memdūḥ u maḳbūl olaydı. Ve bu ma‘nā da ḳābildür ki hayydan murād ḳabile-i erbāb-ı maḥabbet ve dūdman-ı aşḥāb-ı meveddet ola. Egerçi bu ṭā’ife mey-i [14b] maḥabbetle mestler iseler de her bār ki bu şarāb-ı maḥabbet anlar mā-beyninde zikr oluna bir nev‘-i āḥerle daḡı anuñ lezzet-i simā‘ indan mest-i bī-ḥuş ve bir üslūb-i digerle daḡı bī-ḥūd u ser-ḥoş olalardı.

Beyt

Ān mey ḥ‘āhem ki ‘aḳl ez-ū mest şeved
 Ser-rişte-i ihtiyāreş ez-dest şeved
 Muṭrib çu be-vaşf-i ān sürūd āḡāzed
 Her zinde-dili ki be-şünūd mest şeved¹

Ḳāle ḳuddise sırruhu

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ تَصَاعَدْتُ
 وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

¹ (Cāmî, 1309, s. 144). Akli sarhoş edip irade ve ihtiyarı elden bırakacak bir şarabı isterim. Çalgıcı onun sıfatlarını anlatmaya başladığında her bir gönül erbabı kendinden geçer.

el-Luġāt: “Aḥṣā” ḥaṣānuñ cem‘idür. Ḥaṣā cevḥ ü enderün ihāṭa eyledüġi şey’e dirler nitekim baġırsaġlara ḥaṣā’-i baṭn dirler. “Dinān” dennün cem‘idür. Ve ḥamre muḥtaṣ olmak lâzım degül belki hemān muṭlaġ küpe dirler. “Şu‘ūd” ḥübūṭuñ ḥilāfidür. “Teṣā‘ud” şu‘ūddan me’ḥūzdur. Şīġa-i tefā‘ul mübālaġa içündür. Ey irtefa‘at min-cevvi’d-denn taġdīrine.

el-İ‘rāb: [15a] “Ve min”de vāv ibtidā’iyyedür. “Beyn” bi-ma‘nā vasaṭdur. Nitekim dırsın *celestü beyne’l-ḳavmi kemā teḳülü celestü vasaṭa’l-ḳavmi*.¹ “Teṣā‘adet”ün zamīri ve “minhā”nuñ zamīri müdāme ‘ā’idlerdür. Ve taġdīrū’l-kelām *ve min-vasaṭı cevvi’d-dinān irtefe‘at tilke’l-müdāmetü ilā-maḳarri’l-aṣlī bi’l-küllīye ve lem-yebḳi şey’ün min-tilke’l-müdāmeti fi’d-dinān fī-nefsi’l-emri ġayre ismihā*.

el-Ma‘nā: Ve ol müdāme küplerün derünlerin maḳarr-ı aṣlīsine cānibine müteṣā‘id oldı ve fī-nefsi’l-emr ol müdāmeden bir şey bāḳī ḳalmadı illā nāmı.

et-Taḥḳīḳ: Dināndan murād muḥibbine müteṣebbih olan muḳallidīnün nüfūsları ola. Pes taġdīr-i kelām muḳallidīnün dinān-ı vücūdlarında mey-i maḥabbet-i İlähiyye müteṣā‘id oldı maḳarr-ı aṣlīsine ve ol maḥabbetden anlaruñ vücūdlarında bir şey bāḳī ḳalmadı fi’l-ḥaḳīḳat illā nāmı.

Beyt

Derdā ki ḥarīf-i dürdī āṣām ne-māned
 Ve’z-bāde nemi der-ḳadeḥ ü cām ne-māned
 Gird ez-dil-i ḥum zi’lūṭuf-i mey meyl-i şu‘ūd

¹ “Kavmin arasına oturdum” diyebileceğin gibi “kavmin ortasına oturdum” da diyebilirsin.

Der-ḡumgedehā ez-ū be-cüz nām ne-māned¹

Ve yāḡud dināndan murād nüfūs-i kāmīle-i evliyā'u'llāh ola ol şarāb-ı maḡabbete maḡzar u maḡall oldukları i' tibāriyle ve ol müdāmenün derūn-i dināndan teşā'ud eylemesinden murād anların derūnundan nisbet ü izāfet-i maḡabbetün inḡitā' u irtifā'ı olup maḡarr-ı aşılisı olan mertebe-i eḡadiyyete rücū'ı ve intisābı ola. Zīrā ki ḡücüb-i 'ārif çünki kemāl-i fenā ile muḡaḡḡaḡ ola cemī' -i kemālātuñ kendüye nisbeti naḡar-ı şühūdunda kendüden münḡatı' olup mertebe-i eḡadiyyete nisbet olunur ve anuñ ḡatında bāḡī ḡalmaz illā maḡbūblarun aña isnād eylediḡi esāmī. Nitekim dirler fūlān kimse erbāb-ı maḡabbdendür ve fūlān 'azīz aşḡāb-ı vuşlatdandır. Ve fi'l-ḡaḡīḡa bu didikleri evşāf u izāfāt bunlardan mürtefi' ü müteşā'id olup maḡarr-ı aşılisı olan Ḥaḡḡ ile ḡā'imdür ve bunlar kendü vücūdlarından fānī ve Ḥaḡḡ ile bāḡīdürler. Pes bu cihetden bu maḡabbet-i İlāhī [16a] bunların dinān-ı vücūdlarından mürtefi' olup ve Ḥaḡḡ ile ḡā'im olup bunların vücūdunda ancak anuñ ismi ḡalmışdır.

Beyt

Bā 'ışḡ-ı tū'em hevā ne-māndest ü heves

Bā āteş-i sūzende çi sān mānd ḡes

Ez hestī-i men nişān nemi bāyed kes

Māndes be-'āriyet merā nāmī vü bes²

وَأِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ 7.

¹ (Câmî, 1309, s. 147). Yazık ki şarabın tortusunu içecek kadeh arakadaşı kalmadığı gibi, kadehlerde de şaraptan bir nem bile kalmadı.

² (Câmî, 1309, s. 148). Senin aşkınla bende arzu ve heves kalmadı. Yakıcı bir ateşe çer çöp nasıl durabilir? Kimse benim varlığımdan nişan bulamıyor. Bende ancak iğreti bir nam kalmıştır.

أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحُ وَارْتَحَلَ اللَّهُمُّ

el-Luġāt: “Huṭūr” ḳalbe ihtilāc virmege dirler. Nitekim *ḥaṭara* ‘ş-şey’ü *bi-bālī*¹ dirler ey *iḥtelecehü ve ḥarrekehü fīhi*² demekdür. Ve “alā” ile ta‘ diye eylemesi huṭūrdan mūrūr ma‘ nāsı murād olunduġını müş‘ irdür. Ve “ḥāṭır”dan murād burada ḳalbdür. Zikr-i ḥāl ve irāde-i maḥāl ḳabīlinden olur. “İmri” ve “mer” recüle dirler. “Eḳāmet bihi” ve *ḳāme bi’l-mekāni fūlānūn iḳāme*³ dirler *izā isteḳarre fīhi*⁴ Pes “bā” eḳāme kelimesini ta‘ diye iḥün olur. Ve isti‘ māli “bā” ile olur. Sebebiyyet [16a] ma‘ nāsı vehmdür. “Efrāḥ” feraḥuñ cem‘ idür feraḥ sūrūra dirler. “İrtiḥal” intiḳāle dirler. “Hemm” hüzne dirler lākin beynehümāda fark-ı daḳīḳ vardır zikri ‘an-ḳarīb gelür.

el-İ‘rāb: “Ḥaṭarat”uñ zāmīri müdāme ye ‘ā’iddür. Yevmen zarfiyyet üzre menşūbdur ve yevmden murād muṭlaḳā vaḳtdur. “Eḳāmet”uñ fā’ ilidür efrāḥ. “Bihi”de zāmīr-i mecrūr ḥāṭıra ‘ā’iddür. “el-efrāḥ”uñ ta‘ rīfi istiḡrāḳ içündür. “ve’l-hemm”uñ ta‘ rīfi cins içündür. Ve “hemm” fā’ ilidür irteḥalenüñ. “Ve irteḥale”de “vāv” ‘ātıfadur eḳāmet üzre.

el-Ma‘nā: Eger ol bādenüñ yādı vaḳitlerden bir vaḳitde bir kimsenüñ sāḥat-ı ḳalbine mūrūr eylese idi anuñ ḳālbinden hümüm ü etrāḥ bi’l-küllīye mürteḥil olup sūrūr u efrāḥ anda müstaḳırr olaydı.

Beyt

Ez-bāde-i ‘ışḳ ġuşşa vü ġam ber-bād şeved

Vīrān-şüde-i ḥādişe ābād şeved

¹ Gönlüme bir şey geldi.

² Onu heyecenlandırdı, harekete geçirdi.

³ Falan kişi bir yerde ikamet etti.

⁴ Orada durduġu zaman.

Ber-hâtır-ı [17a] ğamgîn güzered şād şeved

Zi-endüh ü ğam-ı zamāne āzād şeved¹

Ve taqđīru te'vīlī'l-beyt ve in-merret tilke'l-müdāmetü'z-zātiyye ve'l-maḥabbeti'l-İlāhiyye vaḳten mine'l-evkāti 'alā-ḳalbi recūlin ġāfilin 'an-hāzihi'l-maḥabbeti le-isteḳarret fīhi'l-efrāḥu ve inteḳale minhü'l-etrāḥ zīrā beyne'l-enām ma'rūfdur ki bir kimse müdām-ı ḥarāmdan birkaç cām nūş eylese hümüm u ğumüm eyyāmı nice müddet ferāmūş eyler. Pes ümmü'l-fesād olan bāde de bu ḥāşşa olıcaḳ ḥāliḳu'l-ibād olan Ḥudāy-ı müte'ālūñ şarāb-ı ṭahūrı bir kimsenüñ ḳalbine ḥuṭūr u mürūr eylese ve anı pür-ziyā vü pür-nūr ḳılup ālām-ı dünyādan belki melāl-i 'uḳbādan dūr ḳılsa ba'īd degüldür belki böyle bilmeyen sa'īd degüldür. Ve ḳāle ḳuddise şırruhu.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّذْمَانُ خَنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْمُ

el-Luġāt: “Nazar” evvelki bābdandır. [17b] bir şey'i gözle te'emmül eylemek. *Ey te'emmülü's-şey'i bi'l-'ayn*². Bu taqđīrce ta' diyesi “ilā” ile olur zīrā *nazar* luġatda bir kaç ma'nāya gelür. Evvelen intizār ma'nāsına gelür bi-ġayri şıla isti'māl olunur nitekim “ünzurūnā naḳtebis min-nūrikūm”³ ḳavlindeki gibi ey intazarūnā taqđīrindedür. Ve daḥi tefekkür ma'nāsına gelür “fī” harfīyle isti'māl olunur nitekim *nazartu fī-emri'l-fülān*⁴ dırsın ey tefekkertü dimekdür. Ve eger “lām” ile isti'māl olunursa re'fet ma'nāsına

¹ (Câmî, 1309, s. 149). Aşk şarabıyla gam ve tasa dağılır. Olay ve hadiselerin yarattığı yıkımlar mamur olur. Kederli birinin gönlünde geçse mutlu eder. Zamanın endişe ve kederinden kurtarır.

² Bir şeyi gözle düşünmek.

³ Kur'ân-ı Kerîm, Hadîd, 13. “Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım.”

⁴ Falanın işini tefekkür ettim.

gelür nitekim *naẓara*’l-*emîru li-fûlânin* ¹dirler re’fet ma’ nâsın virirler. Ve eger “ilâ” ile isti’ mâl olunsa *rû’yet* ma’ nâsın virürler. Kemâ *qāle*’ş-şâ’ir

Nazartu ilâ men-ḥassene’llâhu vecchühü²

ey *re’eytü*.³ Pes bu maḥalde ḥazf ü îşâl ile geldi ve rû’yet ma’ nâsı virildi.⁴ “Nedmân” bi-fethi nûn şığa-ı müfreddür. Refîḳ-i meclis-i şürbe dirler. *Qāle*’l-Cevherî “*Nādemânî fûlânun ‘ala’ş-şûrbi fehüve nedîmün [nedîmî] ve nedmānun [ve nedmānî]. Ve cem‘u’n-nedîm midām. [18a] Ve cem‘u’n-nedmān nedāmā*”⁵ ve ḥîne’izin ‘avd-ı zamîru’l-cem‘ bi-i’ tibârî’l-ma’ nâ olur. Zîrâ ki cinsdür cemî‘-i efrād üzre şâmildür. Ve *qāle*’l-Cevherî “el-münādemetü maḳlûbetün mine’l-müdāmeneti li-enne şāribe’l-ḥamri yüdminü şürbe’ş-şarābi ma’a-nedîmihi. Li-enne’l-qalbe fî-keḷāmihim keşîrûn.” “Ḥatm” ikinci bâbdan naḳşdan ḥāşıl eşere dirler murād mûhürdür. Nitekim ḥatemtü ‘ala’ş-şey’i dirsın. Ben bir şey’üñ üzerine mûhür urdum demek olur. “Înâ” şarāb ve şu koyıcaḳ zarfa dirler cem‘i āniye gelür. Ve āniyenüñ cem‘i evānî gelür. “Min-dūniḥâ” ey mütecāvizen ‘anhâ ma’ nâsınadır. Zîrâ “dūn” ‘alâ-ṭarîḳı’l-ittisâ’ her şey’i bir ḥadden bir ḥadde bir ḥükümden bir ḥükme tecāvüz ile anda isti’ mâl olunur.

el-Î’râb: “Lev” ḥarf-i şart “naẓara” fi’l-i mâzî “en-nedmân” fâ’ili “ḥatm” mef’ûli “înâ” muzâfun ileyhdür “ḥatmūñ” “le-eskerehüm” cevâb-ı le “hüm” maḥallen menşûb mef’ûlidür eskerenüñ zamîr-i cem‘ bi-i’ tibârî’l-ma’ nâ nedmāna [18b] ‘â’iddür “min-

¹ Emir falan kişiye merhamet etti.

² el-Îcî (el-Îcî, t.y, s. 305)’nin naklettiği bu beytin ikinci mısraı şöyledir:

Feyâ-naẓraten kâdet ‘alâ-vāmıḳın taḳzi.

Allahın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o nasıl bir bakıştı ki az daha aşığı öldürüyordu.

³ Yani gördüm.

⁴ Ankaravî’nin, “Nazar” kelimesiyle alakalı yaptığı açıklamalar, Îcî’nin el-Mevâkıf (el-Îcî, t.y, s. 305) ve Şevkânî’nin el-Fethü’r-Rabbânî (2001, s. 771) eserlerindenki açıklamalara büyük oranda benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

⁵ Cevherî (2009, s. 1128)’den alınırken bazı değişiklikler yapılarak aktarılmıştır.

dūnihā” eskereye mütē‘allikdūr i‘rābdan maḥallen menşūb ḥāldur eskerehümün fā‘ilinden “dūnehā”daki zamīr müdāmeye ‘ā’iddür “zālike” ismdür esmā’-i işâretiden ba‘ide işâretdür. Kaçan qarībe işâretde isti‘māl olunsa ta‘zīm ve yā taḥkīr kâşd olunur. Burada ta‘zīm murāddur. “Ve zālike’l-ḥatm” i‘rābdan maḥallen merfū‘ fā‘ilidür eskerenün.

el-Ma‘nā: Eger nedīmān-ı maştabe-i maḥabbet ve yārān-ı nişimen-i ‘aşk u meveddet ol şarābuñ ḥatm-i ināsına ve mühr-i vi‘āsına nazar idelerdi her āyine bunları mest eyleyeydi ve ol müdāmeden mütecāviz oldukları ḥalde ol mühr ve anuñ naqşı *izā-kāne ḥatme inā’ihā fī-hāzihi’l-mertebe kīs zālike’l-müdāmeti ‘alā-hāzā fī-‘uluvvi mertebetihā ve kemāli leṭāfetihā ve mertebeti şāribihā*.¹

Beyt

Yā Rab çi mey’est īn ki būd hemvāre
Darrā‘a-i pūr-hīzem ez-ū şad pāre
Ger mühr-i ḥumeşrā ne-kerd mey-h‘āre [19a]
Bī-bāde şevēd mest ez-ān nazẓāre²

et-Taḥkīk: Mümkindür ki ḥazret-i Nāzımuñ “inā”dan murādı ḳulūb-i kāmīlān ve ervāḥ-ı vāşılān ola ki fī’l-ḥaḳīḳa zurūf-ı maḥabbet-i İlāhiyye dururlar. Ve anuñ ināsınuñ ḥumından murādı naqş-ı şūrī ve şekl-i ‘unşūrīleri ola. Pes taḳdīr-i kelām bu olur ki ey ṭālibān-ı ḳābil ve mürīdān-ı şāḥib-dil ki nedīmān-ı maḥfel-i bāde-nūşān-ı ḥaḳīḳat durlar.

¹ Şarp kabının mührü bu derece olduğuna göre, bizzat şarabın derecesinin yüceliğini, letafetinin olgunluğunu ve onu içenin mertebesinin ne derece olduğun sen kıyas et!

² (Câmî, 1309, s. 151). Allahım bu nasıl bir şarap ki sürekli (takvâ) zırhım yüz parça oluyor. Bir sarhoş onun küpünün mührünü görmeyeversin şarap içmediği halde, baktığı için sarhoş oluyor.

Eger başîret ve gâyet-i idrâk ü fetânetle ol maḥabbet-i lâhiyyeye zurûf olan şüyûḥuñ nefsi-i şûrî ve şekl-i ‘unşûrîlerini müşâhede kılsa idi ol maḥabbetüñ bu tã’ife-i ‘illiyyenüñ vücûdlarına kemâl-i sirâyeti olduğı ecilden bu müşâhedeyi kılan tâliblere anlaruñ naḳş-ı şûrîsinden ‘azîm te’sîr ḥâşıl olaydı ve bunları mest ü ser-ḥoş kılaydı. Ma‘a-hâzâ bunlaruñ zurûf-ı kulûbinde olan [19b] ezvâḳ-ı ledünnî ve şarâb-ı ma‘nevîyi çeşide kılmaksızın ve bu mertebe-i seniyyeye irmeksüzün. Zîrâ şoḥbetüñ te’sîri ve aşḥâb-ı kulûbüñ cemâline nazar kılmanuñ fâ’idesi muḳarrardur. *Kemâ ḥukiye fi’l-‘Avârifî’l-Ma‘ârif ‘an-Ebî Bekri’t-Tilimsânî kâle* “Aşḥibü ma‘a’llâhi fe-in lem-tütîkû fe-aşḥibü ma‘a men-yaşḥabu ma‘a’llâhi li-tuşileküm berekete şuḥbetihim ilâ-şuḥbeti’llâhi Te‘âlâ.”¹ Pes bir dem ‘zîzler ile şoḥbet nice sene ‘ibâdet eylemekden bihter olması ve ol te’sîr zevkı anlardan bulması i’tibâriyle kemâ kâle Ferîdüdîni’l-‘Attâr

Yek demi şoḥbet bi-merdân-i ḥudâ

Bihter ez-şad sâl bûden der-tükâ²

Pes ey ḳarındâş eger mertebelerinden mehcûr isen bârî nazarlarından dûr olma tâ kim müşâhedeleriyle pür-sürûr olasın. Ve kâle ḳuddise sırruhu

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

¹ “Allah’la beraber olunuz [sohbet ediniz]. Buna güç yetiremezseniz, Allah’la beraber olan [sohbet eden] Salihlerle olunuz ki; onların bereketi sizi Allah’la beraber olmaya (ve sohbet etmeye) ulaştırsın.” (Sühreverdî, 2011, s. 554).

² “Allah dostlarıyla bir müddet sohbet etmek yüz yıl takva içinde olmaktan iyidir.” Bu beyit tespit ettiğimiz kadarıyla Sultân Veled’in Rabâb-nâmesinde geçmektedir. Dolayısıyla beyit Attar’ın değildir. Şiirin devamı için bk.Veled (2011, s. 103).

el-Luġāt: “Naẓaḥa” ikinci bâbdan bir nesne [20a] üzerine şû saçmak. Kemā yukālu “en-naẓḥu reṣṣü’l-mā’i ‘ala’ş-şey’i”¹ “serā” ḥāk-i nemnāk. “el-İnti’ āş” yukāru ḳalkmak. Sā’ir luġātı ma’ lūm.

el-İ’rāb: “Lev” ḥarf-i şart naẓaḥūnuñ cem’ zamīri beyt-i sābıkda olan nedmāna rāci’dür. ‘Ale’t-te’vīli’l-mezkūr fīmā-sabaḳ. “Ve minhā”da min tab’iz içündür zamīr müdāmeye rāci’dür. “Serā” mef’ūlidür naẓaḥūnuñ. “Meyyit” ḳabre ḳabr şerāya muzāfdur “le-‘ādet” cevābıdır levūñ. “İleyhi” zamīri meyyite ‘ā’iddür. “Er-rūḥ” fā’ ilidür ‘ādetūñ “el-cism” fā’ ilidür inte’āşenūñ. Ve’r-rūḥ ve’l-cism anuñ ta’rifleri ‘ahd içündür. Ma’ hūd meyyitūñ rūḥı ve cismi dimekdür. Bu taḳdīrce muzāfun ileyden bedel olmağa ihtiyāc olmaz.

el-Ma’nā: Eger nedīmān-ı meclis-i maḥabbet ol müdāmeden ba’zısını bir meyyit-i cān-dādenūñ turāb-ı ḳabrine pāşide ḳılsalardı ol meyyite rūḥı ‘avdet eyleyüp cismi yukāru ḳalkardı.

et-Taḥkīk: Ey [20b] tālib-i ma’rifet bilgil ki ḥayāt iki nev’dür biri ḥayāt-ı ḥissī-i ḥayvānī ki sā’ir ḥayvānāt ile müşterekdür. Ve biri daḥi ḥayāt-ı ḥaḳīkī-i rūḥānī ki ḥavāşş-ı efrād-ı insāniyyeye maḥşūşdur ve bu ḥayāt daḥi üç nev’üzredür. Evvelki nev’ ḥayāt-ı ‘ilm ü dānişle merg-i cehāletden zinde olmaḳlıkdur. Kemā ḳāla’llāhu Te’ālā “eve men-kāne meyyiten fe-aḥyeynāhu.”² Ḳāle ba’zu’l-müfessirīn³ “*Ey eve men-kāne meyyiten bi’l-cehli fe-aḥyeynāhu bi’l-‘ilmi*” zīrā ki ḳalb vāsıtasıyla Ḥaḳḳ’ı bilür ve anuñ talebinde ḥareket ü cünbüş ḳılır. Pes dāniş ü cünbüş zindegānuñ ḥaşşasındandır. Nitekim nādānī vü sūkūn ḥavāşş-ı mürdegāndandır. Kemā ḳāle ‘aleyhi’s-selām “en-Nāsu mevtā ille’l-

¹ “Bir şeyin üzerine su serpmeye ‘nazh’ denir.”

² Kur’ân-ı Kerīm, En’ām, 122. “Ölü iken dirilttiğimiz kimse.”

³ Māverdi tefsirinde bu anlam verilmiştir. Diğer bazı tefsirler de “kîle” ifadesiyle bu anlamı nakletmişlerdir.

‘âlimüne ve’l-âmilüne sükārâ ille’l-muḥlişüne ve’l-muḥlişüne ‘alâ-ḥaṭarin ‘azîm.”¹ Ve kemâ ḳâle ‘Alî kerema’llāhu vecchü ve rażıya’llāhu ‘anhu

Beyt

En-nāsu mevtā ve ehlü’l-‘ilmi aḫyā’

Ve’n-nāsu marzā ve hüm fîhim eṭṭibā’²

Ve ikinci nev‘ Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a teveccüh kılmada ḳalbün cem‘iyyet-i himmetiyle ḫayâtı ve tefriḳa vü dağdağa-i memâtdan necâtıdır. Zîrâ cemî‘-i mevcûdât [21a] ‘inde ehli’l-ḫaḳḳi mevtâdur illa’llāh. Pes mürdegāna ta‘alluḳ ve ta‘aşşuḳ ‘ayn-ı mürdegāndan olmaḳdur ehl-i ḫayât-ı ebediyye ḳatlarında. Kemâ ḳîle fî-ḫaḳḳihim.

Beyt

Her çîz ki der-cihānest cüz Ḥayy-i Celîl

Mürde’est me-şev zi-‘ışḳ-ı her mürde zelîl

Ber-mürdegî-i to merg-i ānhāst delîl

el-Cinsü ile’l-cinsi kemâ ḳîle yemîl³

Ve li-hāzā mene‘a rasûlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘an-mücāleseti’l-mevtā kemā ḳâle ‘aleyhi’s-selām “İyyākum ve mücāleseti’l-mevtā ḳâlū ve me’l-mevtā yâ rasûlu’llāh

¹ İnsanların hepsi ölüdür, âlimler hariç, ilmi ile amel edenlerin hepsi sarhoştur ihlaslı olanlar hâriç, ihlaslı olanlar da büyük tehlike üzeredirler.

² İnsanlar ölüdür, ilim ehli diridir. İnsanlar hastadır ilim ehli onların arasındaki tabiplerdir.

³ (Câmî, 1309, s. 155). Hay ve Celil olan Allâhtan başka dünyadaki her şey ölüdür. Bu yüzden ölü birine gönül bağlayıp aşkıyla zelil olma. Onların ölü olması senin de ölü olduğuna delildir. Nitekim her cins, cinsine meyl eder denilmiştir.

*ḳale ehlü'd-dünyâ.*¹ Ve üçüncü nev⁶ memât-ı fıkḏāndan necât bulup vicdân-ı Hâḳdan cân u ḥayât bulasın ve kendü vücūd-ı mevhūmuñdan fânî olup vücūd-ı mevhūbuñı ḥaḳḳānî ile bâḳî kılasın ve bilesin ki her ne ḳadar zindelik var ise anuñ müşâhedesinsiz ʿayn-ı mürdelik ve her ne germiyyet var ise anuñ germiyyetin maḥẓ-ı efsürdelikdür.

Beyt

Tâ dil zi-vücūd-ı ḥıvîş ber-kende ne'i [21b]

Der-bend-i ḥodî Ḥudāyrâ bende ne'i

Gîrem ki to cânî vü cihân zinde be-tost

Tâ zinde be-cânân ne-şevî zinde ne'i²

Fe'izâ-kañe kezâlike mümkindür ki ḥazret-i Nâẓımuñ murâdı mürde-i cehl yâ mürde-i tefriḳa ve yâ mürde-i faḳd u nâ-yâft ola. Pes taḳḏîr-i kelâm bu ola ki eger ol maḥabbet-i zâtiyyenüñ mâ'ü'l-ḥayâtdan bir miḳḏâr mürde-i cehlüñ veyâ mürde-i tefriḳanuñ veyâ mürde-i fıkḏānuñ ḳabr-i cesedleri üzre pâşide vü merşûş olaydı elbette ol mürdekâna rûḥ-i ʿilm veyâ rûḥ-i cem' iyyet veyâ rûḥ-i vicdân-ı ḥaḳ ʿavdet eyleyüp anuñ cismi ḥizmet ü ʿubûdiyyet ve şükr-güzârlığa ḳâ'im olup ḥayât-ı ebediyye ile muttaşîf olaydı. Ve ḳâle ḳuddise sırruhu.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَاطِطٍ كَرَمِهَا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

¹ Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.v) ölümlerle oturmayı men etmiştir. Allahın selamı üzerine olsun şöyle buyurdu: “ölülerle oturmaktan sakının” Ey Allâh'ın resülü “ölüler kimdir” diye sorduklarında, “dünya ehlidir” dedi.

² (Câmî, 1309, s. 155). Kendi varlığından gönlünü koparmadıkça kendi kaydından kurtulup Allaha kul olamazsın. Senin cân (ruh) olduğunu ve âlemin de seninle can bulduğunu var sayalım, sen cânân ile hayat bulmadıkça canlı sayılmazsın.

el-Luğāt: “Eṭ-ṭarḥ” remy ya‘ nī atmak “fey” gölgeye dirler. Ve aşıl luğatde rücū‘a dirler. Bā‘a yebī‘u bābindan pes zıllle fey’ tesmiyesinūñ veçhi zıllūñ bir [22a] cānibden bir cānibe rücū‘ı olduğundan ötürüdür. Pes ba‘de’z-zevāl olan zıllle fey’ didiler. Ve kâle İbnü’s-Sikkīt “Ez-zıllū mā nesahathū’ş-şemsü. Ve’l-fey’ü mā nesaḥa’ş-şemse”¹ ya‘ nī İbnü’s-Sikkīt zıll şemsün nesh eyledüğü ve fey’ şemsi nesh eyleyendür didi. “Ve ḥakā Ebū ‘Ubeyde ‘an-rivāyetin kâle küllü mā-kānet ‘aleyhi’ş-şemsü fe-zālet ‘anhu fe-hüve fey’ün ve zıllūñ. Ve mā lem-tekün ‘aleyhi’ş-şemsü fe-zıll”² “Ḥā’iṭ” būstānı ihāta eyleyen dīvār. Kezā zekere Şāhibü’l-Muğrib “‘Alīl” bi-vezni fa‘īl bi-ma‘nā mef‘ūl. Ve’l-‘illetü el-maražu. “Ḳad” bir ḥarfdur ki dāḥil olmaz illā ef‘āl üzerine ve ḳaduñ dört ma‘nāsı vardır taḥḳīḳ ve taḳrīb ve taḳlīl ve teveḳḳu‘ ma‘nālarına isti‘māl olunur. Pes taḥḳīḳ için muzāri‘a ve māzīye de dāḥil olur. Mişālī “ḳad-ya‘lemü mā-entüm ‘aleyhi”³ ey mā-entüm ‘aleyhi taḥḳīḳan. Ve māzīye dāḥil olduğına mişāl “leḳād-ḥalaḳna’l-insāne”⁴ ya‘ nī taḥḳīḳ bir insān ḥalḳ eyledük dimekdür. Ve taḳrīb [22b] için māzīye muḥtaşş olur nitekim mü’ezzinlerin kavlinde ḳad-ḳāmeti’ş-şalāt dirler. *Ey ḳad-ḳarube vaḳtuhā*⁵ dimekdür. Ve kezālik ḳaḥan māzīye dāḥil olduğda ḥāl mevḳi‘ine vāḳi‘ olması müstaḥsen olur. *Ke-ḳavlike re’eytü zeyden ḳad-‘azeme ‘ale’l-ḥurūci. Ey ‘āzimen ‘aleyh*.⁶ demek olur. Ve taḳlīl için gelür ve fi‘l-i muzāri‘a muḥtaşş olur nitekim *ḳad-yaşduḳu’l-kezūbu ve ḳad-yaḥzūnu’t-ṭarūb*⁷ gibi *ey rūbbemā şadaḳa’l-kezūb ve rūbbemā yaḥzūnu’t-ṭarūb*⁸ demek olur. Ve teveḳḳu‘ için olduğda māzīye muḥtass olur ve bu taḳdīrce “hel-fa‘ale” fi‘linūñ cevābı olur. Kemā kâle Sībeveyhi⁹ “Ve ammā ḳad fe-cevābü hel-fe‘ale. Lienne’s-sā’ile

¹ Zıll (gölge), güneşin yok ettiği şeydir. Fey’ (gölge), güneşi yok eden şeydir.

² (Cevheri, 2009, s. 98). Ebū Ubeyde’nin naklettiği rivayette, üzerinde güneş ışığı gittikten sonra oluşan gölgeye hem “zıll” hem “fey” denir. Güneş ışınlarının vurmadığı yerde oluşan gölgeye ise “zıll” denir.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Nûr, 63. “O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir.”

⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Tîn, 4; Beld, 4; Kâf, 16; Mü’mînün, 12; Hicr, 26. “İnsanları gerçekten biz yarattık.

⁵ Yani vakti yaklaştı.”

⁶ Senin, “Zeyd’in çıkmaya niyetlendiğini gördüm.” demende olduğu gibi. Yani çıkmaya azimliydi.

⁷ Yalancı bazen doğru söyler, neşeli bazen üzülür.

⁸ Yalancı bazen doğru söyler, neşeli bazen üzülür.

⁹ Sībeveyhî (ö. 180/796)’nin dediği gibi.

yetentezirü'l-cevâb"¹ meşelâ bir nice kimse emîrûn binmesine müterakkıb olsalar anlar cevâbda *kad-rekibe'l-emîr*² dîrsin. Pes bu maḥalle münāsib olan takrîb ma' nāsıdır. “Eşfe”l-marîzu ‘ale’l-mevti ey eşrefe ‘aleyhi³ ya' nî mevte yakın [23a] kıldı demekdür. “Saḳam” ve “süḳum” ke'l-ḥazan ve'l-ḥüzün luḡatlardur marāz ve ḥastalığa dîrler.

el-İ' rāb: “Ṭaraḥū” zamîri nedmāna rāci' dūr ve “kermihā” zamîri müdāmeye rāci' dūr “alîlen” mef' ulidür ṭaraḥūnūn ve “ḳad-eşfā”da vāv ḥālîyyedür ve eşfānūn zamîr-i müstetiri 'alîle 'ā'iddür. “Le-fāreḳahu” cevābidur levūn zamîr 'alîle 'ā'ddür. “Es-saḳmū” fā' ilidür fāreḳanūn.

el-Ma' nā: Eger nüdemā-yı meclis şarāb tarḥ eyleselerdi ol müdāmenūn dīvārı sāyesine bir bî-mārı helāka müşrif olduḡı ḥalde elbette ol bî-mārdan müfāraḳat eyleyeydi sekāmet ve nizārılık ol dīvār sāyesinde.

et-Taḥḳîk: Ey ṭalib-i esrār-ı İlāhî bilgil ki “kerm”den murād ḥadāyık-ı zāt-ı behcet-i ḳulüb-i 'ārifān u vāşılan ola ki şarāb-ı maḥabbet-i İlāhî anlarūn 'uşāre-i a' nāb-ı ma' ārif-i 'ulūmidür ve ḥulāşa-ı şemerāt-ı fūḥūmidür. Ve ol kürümūn [23b] ḥā'itından murād vücūd-ı cismānî ve şüret-i heyūlānîleri ol kürüm-i mezkûrı muḥîṭ ve müştēmil olduḡı i' tibāriyle. Ve “sāye”den murād himmet ve 'ināyetleri ola. Taḳdîr-i kelām bu ola ki eger bir cehālet ve ḡafletle ḥaste vü beṭālet ve ḡabāvetle dil-şikeste bir marîz-i ma' nevî ol bâde-i maḥbbete menba' olan aşḥāb-ı ḳulübūn zıll-i ḥimāyet ve sāye-i 'ināyetlerine tarḥ itselerdi ol kāmīlān-ı 'ārifānūn enfās-ı nefîselerinden ol helāk-ı ebedîyi müşrif olan 'alîl-

¹ 'kad' kelimesi, yaptı mı? sorusuna cevap olarak kullanılır. Çünkü soruyu soran cevap bekler.

² Emîr (atına) bindi.

³ Hasta ölüme yaklaştı.

i zelîlden seķâmet ü cehâlet dūr ve ‘illet-i beķâlet mehcūr olup hayât-ı İlâhiyye ile zinde ve şîhhat-ı nâ-mütenâhiyye ile pür-ħande vü bâ-sürūr olaydı.

Meşnevî

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Hân me-ħosb’î cebri-i bî-i‘tibār

Cüz be-zîr-i ân dirâht-i miyvedâr¹

Ender â der-sâye-i ân ‘âķılı

Keş ne-tâned bord ez-reh nâķılı

Zıll-i ü ender-zemîn çün kūh-i ķâf

Rūh-i ü sî-murğ-i bes ‘âlî tavâf

Ger be-güyem tâ kıyâmet na‘t-ı ü [24a]

Hîç ânra maķta‘ u ģâyet me-cû²

*Kemâ ķâle resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem fî-ħadîsi’s-şahîh “izâ-leķiytüm şecereten min-eşcâri’l-cenneti fe’ķ‘udû fî-zıllihâ ve külû min-şimârihâ. Ķâle ķa’ilün keyfe yümkinü hâzâ fî-dâri dünyâ yâ resûla’llâh ķâle izâ leķiytüm şâhibe’l-‘ilmi fe-ke’ennemâ leķiytüm şecereten min-eşcâri’l-cenne”*³ pes bunlaruñ zafer-i ģimâyet ve sâye-

¹ “Ey dikkatsiz Cebri! Sakın o meyveli ağacın altından gayrı bir yerde uyuma.” (İzbudak, 2016, s. 73).

² “Hiç kimsenin rivayetlerle, masallarla yoldan ayıramayacağı akıllı bir kişinin gölgesine gir. Yer yüzünde onun gölgesi kaf dağı gibidir, ruhu da Sîmurg gibi çok yükseklerde uçmakta, yücelerde dolaşmakta. Kıyamete kadar onu övsem, söylesem tükenmez. Bu övüşe bir kesim ve bir son arama.” (İzbudak, 2016, s. 125).

³ Hz. Peygamber sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: Herhangi biriniz cennet ağaçlarından bir ağaca denk gelirse gölgesinde otursun, onun meyvelerinden yesin. Sahabelerden biri, bu dünyada bu nasıl mümkün olur? diye sorunca Hz. Peygamber, ilim ehline rastlayan cennet ağaçlarından bir ağaca rast gelmiş gibidir, dedi.

i ‘ināyetleri hezār hasteye şifā ve bî-şümār şikesteve devādur. *Lā-tagfel feṭlūb yā šāḥibe’l-belvā tecid necāten mine’l-belā’i ve’l-‘anā’.*

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

el-Luḡāt: “Taḳrīb” bir şey’e qarīb kılmaḳ. Ta‘diyesi “min” iledür. “Ḥān”uñ ma‘nāsı mürür itdi. “Muḳ‘ad” iḳ‘ād’dan ism-i mef‘ül vezni üzre ayak üzre ḳalkmaḡa ḳādir olmayan kütürüme dirler. *Yuḳālu el-muḳ‘adu hüve’l-‘ācizü ‘ani’l-meşyi li-dā’in fī-baṭnihi*” “meşā” yürümek “nuṭṭ” tekellüm eylemek “zīkrā” yād eylemek. “Mezāḳ ve mezāḳa” bi-ma‘nā’zevḳ. Yuḳālu zīktü’şey’e zevḳan ve zevāḳan ve mezāḳan ve mezāḳaten bi-ma‘nā zevḳan”dur. “el-Bükm” ebkemüñ cem‘idür dilsiz dirler.

el-İ‘rāb: Zāmīr-i ḥānhā ve mezāḳathā müdāmeve rāci‘dür. Muḳ‘aden mef‘ülidür ḳarrabūnuñ. Meşānuñ zāmīr-i müstetiri muḳ‘ade rāci‘dür ve levüñ. “Min-zīkrā”da min ta‘līl içündür. Kemā fī-ḳavl-i İmü’l-Ḳays

“Ve zālike min-nebe’in cā’eni”²

Ey li-ecli binā’in cā’eni. Ve “zīkrā” muzāfdur mezāḳate “el-bükm” fā’ilidür *yenṭiḳu*nuñ ve *yenṭiḳu* ma‘ṭūfdur *meşā* üzerine

¹ İçindeki bir hastalıktan dolayı yürümekten aciz olana muk‘ad denilir.

² Bu beyit, İmrü’l-Kays’in (ö.540) “dal” kafiyele kasidesinin ikinci beytinin birinci mısrasıdır. İkinci mısraı şudur: “Ve ünbi’tuhu ‘an-eḳbī’l-esved” (İmrü’l-Kays, 1990). Beytin anlamı şöyle olur: Aldığım bir haberden dolayı (gözümeye uyku girmedi) çünkü haberi Ebu Esved’den aldım.

el-Ma'nā: Eger nedīmān-ı maḥfel-i ins bir kötürümi ol müdāmenüñ mey-ḥānesine ḡarīb kılalardı yürüeydi ve bī-zebān olan ol bādenüñ zevḡinüñ yādından nuṭḡ eyleyeydi.

Meşnevī

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Z'ân mey k'ân mey çü nüşide şeved

Âb-ı nuṭḡ ez-gong cüşide şeved

Tıfl-i nev-zāde şeved ḡabr-i faşih [25a]

Hikmet-i bâliḡ be-ḡāned çün Mesih

Ez küh-i ki yāft z'ân mey ḡoş-lebī

Şad ḡazal āmūht Dāvūd-i nebī¹

et-Taḥkik: Cān-ı müdāmeden murād evliyā vü aşfiyā ola ve muḡ'addan murād seyr-i ila'llāhda 'āciz ü dermānde olan ehl-i ḡaflet ola. Ve ebkemden murād ma'ārif-i İlāhiyyeden lisānı olmayan bī-zebān ola. Pes taḡdīr-i kelām budur ki eger ol müdām-ı İlāhiyyeye cām olan kāmیلān u 'ārifānuñ şoḡbetlerine ber-ṡarīḡ-i Ḥaḡḡ'da ve seyr-i vücūd-ı muṡlaḡda muḡ'ad u fūrū-mānde olan kimseyi nedīmān-ı meclis-i maḡabbete ḡarīb eyleselerdi ol seyr-i ila'llāhda 'āciz ü kötürüm tek-ā-pūy eyleyeydi ve ma'ārif-i ḡaḡāyık-ı İlāhiyyeden ebkem olanlaruñ lisanından yenābi'-i ḡikem ceryān eyleyüp esrār-ı ledünniyeden ḡüf ü ḡü kılaydı.

Beyt

¹ “Bir şarap var. O içildi mi söz suyu dilsizden bile kaynar, köpürür. Yeni doğan çocuk fasih söz söyler bir edip olur, Mesih gibi, ergen adamların hikmetini okur. O şaraptan içip dudağını hoş bir hale getiren daḡ, Davut peygamber gibi yüzlerce gazel öğrenir.” (İzbudak, 2016, s. 731).

[Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün]

Zi-men ey dūst īn yek pend be-peẓīr

Be-rev fitrāk-i [25b] şāhib-devletī gīr

Ki kaṭre tā şadefrā der ne-yābed

Ne-gerded gevher ü rūşen ne-tābed

Esās-ı kār vaḳtī muḥkem üftād

Ki Mūsā Hızrrā mī-kerded üstād¹

Ve kāle ḳuddise sırruhu

12. وَلَوْ عَبَقْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

el-Luġāt: “‘Abiḳa” bihi’t-ṭībū bi’l-kesri ey leẓiḳa. ‘Abāḳan bi’t-taḥrīk ve ‘abāḳiye mişlü şemāniye ya‘nī ṭīb aña yapışdı vü ulaşdı. “Şark” ve “maşrık” maṭla‘-ı şemsün isimleridür. Nitekim ġarb maġrib maḥall-i ġurübün isimleridür. Enfās nefesün cem‘idür. “Ṭīb” *mā yutaṭayyabu bihiye*² dirler. Mezkūm *men lehü’z-zūkāme*³ dirler. “Dā’-i” ma‘rūfdur. “Şemm” idrāk-i revāyiḥ itmege dirler.

el-İ‘rāb: “‘Abiḳat”ün fā‘ili enfāsdur ki muzāfdur ṭībe ve ṭībün zamīri müdāme ye rāci‘dür. “Eş-şemm” ‘ādetün fā‘ilidür. “Leḥü”de zamir mezkūme ‘ā’iddür.

¹ “Dostum! Benden bu tafsiyeyi dinle, git devlet (talih) sahibinin terkisinden tut. Çünkü yağmur damlası sadefin içine germedikçe ne cevhere dönüşür ne de parlar. Hızır, Mūsâ’ya üstadlık yaptığı zaman işin aslı sağlam olur.” (Meşâribü’l-ezvâk, s. 15)

² Koku sürünen şey.

³ Kendisinde nezle olana denir.

el-Ma'nâ: Eger ol müdâmenüñ enfâs-ı tîbî maşrıqdan fâyiha olup mu'atţar olaydı ve hâlbuki [26a] mağribde bir mezkûm olaydı ol mezkûme kuvvet-i şâmme 'avdet eyleyüp meşâmı revâyih-i İlâhiyyenüñ istişmâmına kâdir olaydı.

et-Tahkîk: Şarkdan murâd ervâh-ı enbiyâ vü evliyâ ola ki herbiri maţla'-ı şems-i zât ve maşrıq-ı neyyir-i şîfât-ı İlâhiyyedür. Ve ğarbdan murâd ebdân-ı 'unşurî-i efrâd u eşhâş-ı insânî ola. Ve mezkûmdan murâd kuvvet-i şâmme-i rûhânîsi istişmâm-ı revâyih-i sübhânîye kâdir olmayan füsürdegân ola. Takdîr-i kelâm bu ola ki eger ol müdâme-i İlâhiyyenüñ nefehât-ı tayyibe vü enfâs-ı nefisesi meşâriq-i ervâh-ı ebniyâ ve meţâlî'-i kulüb-i evliyâda fâyiha vü mu'atţara olsa ve hâlbuki meğârib-i ebdân-ı 'unşurî-i efrâd u eşhâş-ı beşerîde bürüdet-i hevâ vü nefis ve keşâfet-i bihâr-ı tabî' atla meşâm-ı cânı revâyih-i sübhânîden maḥrûm bir mezkûm-ı ma'nevî olsa her âyine ol revâyihüñ kemâl-i te'şîrinden mezkûm-ı maḥrûmuñ meşâm-ı rûhı kuvvet bulup ber-feḥvâ-yı *"İnnî le-ecidü nefese"* [26a] *r-raḥmâni min-ḳibeli'l-Yemen*¹ Yemen-i kulüb-i enbiyâ vü evliyâdan nefes-i raḥmâniyye ve revâyih-i sübhâniyyeyi istişmâm eyleyeydi.

Meşnevi

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Def kon ez-mağz u ez-bîni zi-kâm

Tâ ki riḥu'llâh der-âyed der-meşâm²

Ḳâle ḳuddise sırruhu

13. وَلَوْ خُصِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفٌ لَأَمْسَ

¹ Ben Yemen tarafından Rahman'ın kokusunu hissediyorum.

² "Burnundan, beyninden nezleyi gider de Allah kokusu burnuna gelsin." (İzbudak, 2016, s. 220).

لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

el-Luġāt: “el-Ḥizāb” mā-yuḥtaḏabu bihi mine’l-ḥinā’i ve ġayrihi. Ya‘nī boyaya dirler neden olursa olsun. Luġat-i “ke’s” mūrūr itdi. “Keff” ṭaraf-ı yede dirler. Kemā ḳāle’l-Vāḥidī “*ḳīle li-ṭarafī’l-yedi keffūn li-ennehā yekūffū bihā ‘an-sā’iri’l-beden.*” “el-lems” luṣūḳun bi-iḥsās ya‘nī yapışmaḳdur yedle. “Ḍalālet” ḥilāf-ı hidāyetdür. Nitekim *ḍalle ‘ani’t-ṭariḳ*² dirler. *Ey zehebe ilā-ġayrih*³ demek olur. “Yed” tā omuzdan rū’ūs-i eṣābī‘ a gelinceye dek cāriḥa-i ma‘rūfenūn ismidür.

el-İ‘rāb: “Ḥuḏibe” ‘alā-binā’i’l-mechūldür. “Min” ibtidā içündür. “Ke’sihā”da zamīr müdāmeye rāci‘dür. [27a] “Keff” ḳā’im-maḳām-ı fā’ilidür ḥuḏibetūn muzāfıdır lāmise. “Lemmā ḍalle”de mā nāfiye lām zā’idedür ve levūn cevābı olmağa ‘alāmetdür. “Ḍalle”nūn fā’ili zamīr-i müstetirdür ki lāmise rāci‘dür. Leylūn tenkiri ‘umūm ifādesi içündür. “Ve fī-yedihi”de vāv-ı ḥāliyyedür zamīr ḍallenūn fā’ili olan lāmise rāci‘dür. Necmūn ta‘rīfī ‘ahd içündür ve me‘hūd burada bedrdür ve bedrden murād ‘alā-ṭariḳi’l-isti‘āre ke’sdür. Kemā-merre vechū’t-teṣbīh.

el-Ma‘nā: Eger ol müdāmenūn ke’sinden āna lāmis olan kimsenūn eli muḥazzab u munsabag olaydı. Leyālī-i muzlımede ḥiç bir kimse gümrāh olmayaydı ve ḥālbuki anūn yedinde necm vardur pes nice gümrāh olur.

et-Taḥḳīḳ: Ḥizābdan murād ol ke’sūn eṣi‘‘asından keff-i lāmise vāḳı‘ olan pertevdür ‘alā-vechi’l-isti‘āre ve ke’sden murād ḳalb-i Muḥammedī ve rūḥ-i Aḥmedī ola kemā merre fi’s-sābıḳ. Ve yāḥud muṭlaḳā ḳulūb-i [27b] kümmelīn ola ve keff-i lāmise ṭālib ü sālik

¹ Elin içine keff denir. Çünkü onunla bedenın diğer bölgeleri korunur.

² Yoldan saptı.

³ Yani (doğru) yolun dışına çıktı.

olanların ‘aqlından ve yâ rûhından isti‘âre ola. Taqđir-i kelâm eger ol şarâb-ı maḥabbet-i zâtıyyenüñ ke’sinüñ eşi‘‘a ü envârından ol ke’se lâmis ü mültemis olan t̤alibüñ zulmānî-i cismāniden her ne zulmetde olursa gümrâh olmayadı. Ve ḥâl ân ki yed-i rûhında şarâb-ı maḥabbetüñ mähveş ke’s-i münîri ola. Pes bu taqđirce gümrâh olmamak bi-tarîķi’l-evlâdur belki anuñ ḳalbi ke’süñ nûrından bî-nûr olanlar bile yolın görür ve murâdın bulur.

Beyt

Her kes ki nehed be-dest cām-ı mey-i nāb
Kerd der-kefeş ez-‘aks-i mey-i nāb ḥızāb
Der-zulmet-i şeb gom ne-koned rāh-ı şavāb
Be-nihāde be-kef meş‘ale-i ‘ālem-tāb¹

Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

14. وَلَوْ جَلَيْتُ سِرّاً عَلَى أَكْمِهِ غَدَاً
بَصِيرّاً وَمَنْ رَأَوْقَهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

el-Luġāt: [28a] “Cüliyet” ‘alā-binā’i’l-mef‘ûl ey azharat ve keşefet. “es-Sırr” naķizü’l-cehr. Ve “ekmeh” anadan a‘mā doğan. “Ġadan” ġudüvdandur vaķt-i ġudüvde gitmeġe dirler. Nitekim *ġadā Zeydün ey zehebe fi’l-ġudüvv²* demek olur. Andan soñra ‘ām oldu ve “şāre” ma‘nāsına da isti‘māl iderler. “er-Rāvūķ” el-mişfāt ya‘nî süzgi ve şāf idecek alete dirler. Nitekim rāķa’s-şarābu yerūķu revķan dirler. Ey şafā demek olur. “Şumm” aşammuñ cem‘idir.

¹ (Câmî, 1309, s. 160). Halis şarabın kadehini eline alan kimse onun aksiyle avucunu kırmızıya boyar. Böylece karanlık gecede doğru yoldan şaşmaz. Çünkü elinde âlemi aydınlatan bir meşale vardır.

² “Ġadā Zeydün” Zeyd sabah vaktinde gitti, anlamına gelir.

el-İ'râb: “Cüliyet”ün zamîri müdâmeye ‘â’iddür. “Sırran” menşûbdur hâliyet üzre. “Alâ-ekmehin” cüliyete “ğadan” cevâbıdır levün “başîran” hâliyet üzre menşûbdur. “Râvûkihâ”da zamîr müdâmeye ‘â’iddür.

el-Ma'nâ: Eger ol müdâme-i İlâhî zâhir ü keşf olunsaydı âgyârdan mestûr olduğu hâlde bir a'mâ-yı mâder-zâde başîr olaydı ve yâhud ma'nâ başîr olduğu hâlde gideydi ve ol müdâmenün 'inde taşfiyetihâ süzgüsinden hâşıl ü hâdiş olan şavtden şamem şâhiblerinün gûşî işidüp 'illet-i [28b] şamem anlardan ol şadânun haşşasıyle zâ'il olaydı.

et-Taḥkîk: Râvûkdan murâd 'uşşâk-ı İlâhiyyenün vücûdları ola ki şarâb-ı maḥabbet-i İlâhiyyeyi küdürât-ı ta'allukât-ı kevnîyyeden ve ğubâr-ı şirket-i âgyar-ı mâ-sivâdan pâlûde idicidür. Pes taqḍîr-i kelâm bu olur ki eger şarâb-ı maḥabbet-i zâti min-ba'd müşâhede-i ḥaḥk ile dilşâd olmayan bir kûr-i mâder-zâd ki bâtınına ḥufyeten cilve kıılınsa ve sırran keşf olunsa idi anuñ dîde-i şühûdî küşâde olup cemâl-i Ḥaḥḥ'ı her âyîne âyîne-i ḥulkiyyede bînâ olup şühûd-i vaḥdet-i muṭlaḥiyye tüvânâ olaydı ve ol şarâbuñ mişfâtından hâşıl olan şayt ü şadâsından ve süzgisinden hâdiş olan şavt ü nidâsından ker-i aşlî ve aşamm-ı cibillînün gûşî şinevâ olaydı ve daḥî “Fe-bî yesma' u ve bî yebşuru”¹ esrârını bulaydı.

Beyt

Çün mey şıfat-ı cilve-nümâyî yâbed

Şad dîde-i kûr rûşenâyî yâbed [29a]

V'er z'ânki resed şadâ-yı pâlûden-i ü

¹ Hadisin tamamı: “Kulum Bana nâfile ibâdetlerle devamlı olarak yaklaşıp, sonunda ben de onu severim. Bir kere kulumu sevdim mi, artık ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, konuşan dili ve yürüyen ayağı olurum.” (Buhârî, 1993, s. 2385).

Der-güş-i ker ez-kerî rehâyî yâbed¹

Ve kâle kıddise sırrihu

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا.
وَفِي الرِّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَّا ضَرَّهُ السُّمُّ

el-Luğât: “Er-rekb” aşhâbü’l-ibli fi’s-seferi dūne’d-devāb. Rekb aşhâb-ı ible dirler seferde devābb şāhiblerine dimezler. On kimseye ve ondan ziyādeye ıtlāk olunur. “yemmentühü” “teyemmümen” ey kâşadtuhu. Ve minhü’t-teyemmüm. “Turb” hâka dirler. “Melsû’” ism-i mef’ûldür. *Lese’athu’l-hayyetü*² dirler mar ve ‘aķreb bir kimseyi şoķsa. “Đarra” zıdd-ı nef’ a dirler. “Semm” feth ile de zamm ile de zehre dirler.

el-İ’râb: “Lev” harf-i şart “inne” harfdür hırûf-i müşebbehethü bi’l-fi’lden ismi “rekben” haberi “yemmemû” “arżrehâ”da zamîr müdâmeye ‘a’id “ve fi’r-rekbi”de vâv hâliyyedür. “Lemâ-zarra” cevâbıdur levüñ zamîr melsû’a râci’ “es-semmu” fâ’ ilidür zarranuñ.

el-Ma’nâ: Eger bir alâ-yı şütür-süvārân ve kâfile vü kârbân [29b] ol müdâmenüñ zemini hâkınıñ ziyâretine kaşt eyleselerdi ve hâlbuki içlerinden bir mâr-gezîde olsaydı ol melsû’a zarar itmeyeydi.

et-Taḥkîk: Murâd-ı Nâzım Allahu a’ lem bu ola ki cemâ’at-i ehl-i sülûkdan bir nice tã’ife-i ‘âlî-miķdâr üştürân-ı şevķe süvâr olup ol müdâme-i İlâhiyyeyenüñ menbit ü maķarrı³ olan ķulûb-i evliyânüñ hâķ-i cismânilerinüñ ziyâretine kaşđ eyleselerdi ve hâlbuki

¹ (Câmî, 1309, s. 161). Şarab cîlvekârlık sıfatını alınca yüzlerce körün güzü aydınlanır (açılır). Süzülme sesinin yankısı sağırın kulağına ulaşsa, kulağı sağırlıktan kurtulur.

² Onu yılan soktu.

³ maķarrı : magresi. A

anların mā-beyninde mār-ı nefis-i emareye gezide ve zehr-i hubb-i ef'î-i dünyâ-yı çeşide bir melsû' olsaydı ol 'azîzüñ hâk-i vücûdî berekâtında ve bu tâ'ife-i ehl-i şevk ü sülûke mürâfaķat ü müvâfaķat itmesiyle ol mār-gezideyi hevâya ve zehr-i çeşide-i dünyâyâ sehm-i helâhil-i hubb-i dünyâ zarar itmeyeydi. Zîrâ ki ol mażhar-ı maħabbetüñ hâk-i vücûdî tiryâķ-ı ekber ve anuñ müridân u zâyirânınuñ muşâħabeti kibrit-i aħmerdür. [30a]

Beyt

Kavmî ki hâķest kıble-i himmet-i şân
Tâ serdârî ser me-keş ez-ħidmet-i şân
Ânrâ ki çeşîd zehr-i âfât zi-dehr
Hâşiyet-i tiryâķ dehed şoħbet-i şân”¹

Ve ķâle ķuddise sırıruhu

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابِجٍ أَنْبَرَأَهُ الرَّسْمُ

“Resm” eşere dirler. *Kemâ enne-resme'd-dâri mâ-kâne min-âşârihâ lâşıķan bi'l-arz*²
“Râķî” ikinci bâbdandur efsûn idiciye dirler. Raķâhu ruķyeten dirler efsûn eyledi ve efsûn itmekle demek olur. Ve Ėazret-i Nâzım ve “lev raķama'r-râķî” dîmedi “resem” didi. Ma' a-hâzâ raķamenüñ râķî lafzına münâsebeti resemekten ziyâdedür. Pes niteki budur ki raķam resmden egerçi aķvâdur lâkin eşerüñ ma'a-za' fihi râķiye isnâdı câ'iz olıcaķ raķamuñ isnâdı bi-ķarîķi'l-evlâ olur bi-düni'l-aks. Ve kezâlike ismihâ dîmedi ĥurfe

¹ (Câmî, 1309, s. 163). Himmet kıblesi hak olan bir topluluğun hizmetinden sağ oldukça ayrılma. Asrın zehirli belalarıyla zehirlenen bir kimseye onların sohbeti panzehir tesiri gösterir.

² Bir evin, toprak üzerinde kalan izlerine “resmü'd-dâr” denildiği gibi.

ismihā didi ri‘āyeten li-tilke’n-nükteti. Fe’fhem.¹ “Cebīn” [30b] alına dirler. “Muşāb” men-eşābehü muşībet-resīdeye dirler. “Cünne” bi-zammi’l-cīmi ve’t-teşdīdi ‘alā-binā’i’l-mef’ül yuḡālu cünne’r-recülü cünūnen fe-hüve mecnūn. “Ebre’ehü” *ey yec‘aluhu berī’en zālike’l-muşābi mine’l-cünūni zālike’l-ism?*

el-İ‘rāb: “Reseme”nün fā‘ili rāḡidür “ḡurūf” mef’ulidür muzāfdur isme “ism”ün zāmīri müdāmeye rāci‘dür. “Cünne” maḡallen mecrūr şıfatıdır muşābuñ “ebre’e”nün fā‘ili resmdür zāmīr muşābe rāci‘dür ve cümle-i ebre’e cevābıdır levūñ. Er-resmūñ ta‘rīfi ‘ahd içündür.

el-Ma‘nā: Eger resm ü naḡş eylese bir efsūnger kimse ol müdāme-i İlāhiyyenūñ isminūñ ḡarflerini bir muşībet-resīde mecnūnūñ cebīnine zālike’l-muşābi ol cünūndan beri kılaydı.

et-Taḡkīk: Murād-ı Nāzım Allāhu a‘lem bu ola ki eger ‘ārifān-ı esrār-ı vaḡdet ve şāribān-ı bāde-i maḡabbet ki efsūngerān-ı mecnūnān-ı nefis ü hevā ve ruḡye-ḡ‘ānān-ı maşrū‘ān-ı maḡabbet-i dünyā dururlar. Ve şarāb-ı maḡabbet-i zātiyyenūñ [31a] simāt ü ‘alāmātını ḡalem-i naşīḡat u irşādla cebin-i bāḡınları ve şaḡīfe-i ḡātırları üzre naḡş eyleselerdi ol cünūnūñ āfetinden anları şaḡīfe-i ḡātırlarında olan naḡş-ı ḡubbiyyet beri vü maşūn kılup ol şar‘ūñ ḡavāyilinden maḡfūz u me’mūn kılaydı.

Beyt

Z’ān mey der-keş ki ḡab‘ ḡandān kereded

Temyīz u ḡired hezār çendān kereded

Ber-cebhe-i dīvāne zi-nāmeş ḡarfī

¹ Anla, düşün.

² Şarabın ismi, cinnet geçiren kişiyi delilikten kurtarır.

Ger naķş konî zi-huřmendān kereded¹

Ķāle ıuddise şırruhu

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللَّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

el-Luġāt: “el-Fevķ” zıddu’t-taht. “el-Livā” bi’l-meddi vāhıdū’l-elviye ya‘ nî sancaķ.² “el-Ceyř” el-cündü yesîrüne li-ķarb.³ cāřeti’l-ķıdrı⁴ dirler ķaķan ķömlek ġaleyān eylese. Kezālike ‘asķeri daķı birbirine ķaynařduġı iķün ceyř dirler kemā ķāle řemsü’l-e’imme es-Saraķsî fî-*Siyeri’l-Kebîr* “sümiye [31b]’l-ceyřü ceyřen li-ennehü yeciřü ba‘ zuhum fî-ba‘ z li-ķeřreti ‘adedihim.” “er-Raķm” yazmaķ kitābet gibi. *Kemā yuķālu er-raķmu ve’t-terķîmü ta‘ cîmü’l-kitābi ve nuķaťihi ve tebyîni ġurûfihi*.⁵

el-İ‘rāb: “Fevķa” zarfıyyet üzre menşüb muzāfdır livāya ve livā daķı ceyşe. “Ruķime” ‘alā-binā’i’l-mef’ül. “İsmühā” ķā’im-maķām-ı fā’ili zamîr müdādeye rāci’ “le’eskere” cevābıdır levüñ. “Men”-i mevşül mef’ülidür eskerenüñ.

el-Ma‘nā: Eger ol řarāb-ı maķabbet-i zātiyyenüñ ismi bir ālā-yı ‘asāķir-i bî-řümāruñ livāsı üzre naķş ü taķrîr olunsa ol livāya tābi’ olan kimseleri ol naķş ve ol raķam mest eyleyeydi. Ĥařret-i Nāřımuñ taķte’l-livā ķavli kināyedür ol livāya tābi’ olmaķlıķdan. Zîrā

¹ (Câmî, 1309, s. 164). O şaraptan iķ ki iķilmesiyle tabiat ġüler, akıl ve temyiz binlerce kat artar. Eger şarap kelimesinin harflerinden bir tanesi delinin alnına yazarsan derhal akıllılardan olur.

² Fevk (üst), taht(alt)ın zıddıdır. Livā medle okunur. “evliye”nin tekilidir.

³ Ceyş, savaşa giden ordudur.

⁴ Ķömlek kaynadı

⁵ Kitabı noktalama ve kitabın harflerini ve noktalarını belirlemeye, rakam ve terkim denir.

bir şey'ün tahtindedür dimeklik aña tâbi' dür demekden kinâyedür. Pes eyi'l-lezîne yettebi' üne zâlike'l-livâ taqdîrine olur.

et-Tahkîk: Kâbildür ki ceyşden murâd gürûh-i mürîdân u zümre-i enbüh-i müstefîdân [32a] ola. Ve “livâ'-i ceyş”den murâd mürşid-i kâmil ve mürebbi-i vâsıl ola ki ‘ulüvv-i maķâm ‘ulûm u ma‘ârifden ol tâ'ife miyânında ke-livâ'i'l-ceyş iştiḥâr-ı tām şāḥibidür. Pes taqdîr-i kelâm bu olur ki eger kâtib-i ḥaķîķî ceyş-i mürîdân-ı müsterşidānuñ livâsı meşâbesinde olan mürşid-i kâmilün cihet-i ruhâniyyetine ki cihet-i cismâniyyetine nisbet fevķiyyeti muķarrardur ol şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyyenün simât u şıfâtını tecelli-i zâtiyyesiyle naķş u raķam kılsaydı anuñ taḥt-ı irâdet ve zıll-i ḥimâyetinde olan mürîdlerini ve rebâķa-i raķiyyetinde ve ‘alâķa-i ḥizmetinde olan müstefîdlerini ol şarâbuñ isminün ve şıfât u resminün naķşı mest ü ser-ḥoş eyleyeydi.

Beyt

Ān bâde ṭaleb ki ger nehî ber-kef-i şāḥ

Yek sâġar ez-ān z'ser nehed efser ü cāḥ

V'er ber-‘alem-i ceyş nigārî nāmeş

Der-sāye-i ān mest şeved cümle sipāḥ¹

Ķāle ḳuddise sırruhu

[32]

¹ (Câmî, 1309, s. 165). Öyle bir şarap iste ki onun bir kadehini padişahın avucuna koyduğunda onun coşkusuyla padişah makam ve tacı bıraksın. Ve onun adını bir ordunun sancağına yazdığın zaman sancağın altındaki bütün ordu mest olsun.

18. تُهَذَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لَطَرِيقَ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

el-Luġāt: “Et-tehzīb” ke’t-tenķih ve “aķlāķı tehzīb” ķabīķa olan ķuyıarı ķaseneye tebdil idüp zemīmesini ķamīde ķılmaķdır. “Aķlāķ” ķulķuñ cem‘ idür ķulķ seciyyeye dirler. Pes ķulķ ‘ibāretdür nefside rāsıķ olan řol hey’ātdan ki ef‘āl-i ķasenenuñ ve yāķud ef‘āl-i seyyi’enuñ řudūrına mebdē’ ola. “Nedāmā” nedmānuñ cem‘ idür ve ķad-merre tefsīrühü ve kezā merre tefsīrū’l-ihtidā ta‘ diyesi bu maķalde lāmladur. “el-‘Azm” el-ķaşd.

el-İ‘rāb: “Tühezzibü”nuñ fā‘il zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Aķlāķ” mef‘ūlidür ve muzāfdur nedāmāya. “Fe-yehtdi”de fā tefrī‘ içündür. “Bihā”da bā sebebiyyedür. Zamīr tühezzibenüñ fā‘ili olan müdāmeye ‘ā’iddür. “Men” fā‘ilidür yehtedīnüñ “lā lehü” ey leyse lehü zamīr mene ‘ā’iddür.

el-Ma‘nā: Eger ol müdāme-i İlāhī ve řarāb-ı maķabbet-i Rabbānī aķlāķ-ı reddiyeden nedmān u muķibbānı taķķīr [33a] ü tehzīb eyler pes yol bulur mühtedi olur ol müdāme sebebiyle řarīķ-i ‘azm-ı řaķīķ şol kimse ki anuñķün ‘azm yoġidi.

et-Taķķīķ: *Et-tehzībü ‘inde’s-řūfiyyeti tecrīdū’l-‘azmi ila’llāhi bi-ķuvveti’l-maķabbeti ĥattā yebķı’l-‘azmu řāfiyen ‘an-cemī’i’l-kūdūrāti ve’l-‘ileli. Ve tehzībū’l-aķlāķi taķķīruhu mine’r-rezā’ili ve taķķīnihi bi’l-ķaşā’il.*¹

¹ Tasavvuf ehline göre tehzip, muhabbetin gücüyle azmi, sadece Allah’a yönelmektir. Ta ki azim, bütün hastalık ve bulanıklıklardan arınmış olsun. Ahlakın tehzibi de onu rezilliklerden temizleyip, güzel hasletlere donatmaktır.

Pes ef'âl-i reddiyenüñ izâlesine 'ilâc ve ahlâķ-ı marâziyyenüñ vüṣûline minhâc maḥabbet-i İlâhî vü meveddet-i Rabbânîdür ki ṭabîb-i emrâz-ı ḳulûb ve müzîl-i ahlâķ-ı ma' yûbdur.

Meṣnevis

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Ṣâd bâṣ ey 'ıṣķ-ı ḥoṣ sevdâ-yı mâ

Ey ṭabîb-i cümle 'illethâ-yı mâ

Ey devâ-yı naḥvet ü nâmûs-ı mâ

Ey to Eflâtûn u Câlînûs-ı mâ¹

Her kirâ câme zi-'ıṣķî çâķ ṣod

Û z'hırṣ u 'ayb-i külli pâķ ṣod²

Ve hemçünin muķ' adân u âmândegân-ı ṭarîķat ü ṣerî' ate dest ü pâ ve baṭṭâlân-ı ḥazîz-i kesâlet ü beṭâlete muzîķ-i [33b] ğaflet ü cehâletden necât ü rehâ 'aṣķ-ı sübhânîdür ki dil-i mürdeye ḥayât-ı câvidân ve cemâd-ı efsürdeye ḥareket ü cevelân viricidür.

Meṣnevis

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

'Iṣķ cân-ı ṭûr âmed 'âṣıķâ

¹ “Ey bizim sevdası güzel aşkımız; ṣad ol; ey bütün hastalıklarımızın hekimi; Ey bizim kibir ve azametimizin ilâcı, ey bizim Eflâtun’umuz! Ey bizim Calinus’umuz!” (İzbudak, 2016, s. 51).

² “Bir aşķ yüzünden elbisesi yırtılan, hırstan, ayıptan adamakıllı temizlendi.” (İzbudak, 2016, s. 51).

Tûr mest ü ħarre Mūsā şā' iķā¹

Ve ķāle ķuddise sırruhu

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ.
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

el-Luġāt: “el-Kerem” naķīzu’l-levm. Ve lev m ħiṣāl-i münkereye dirler nitekim İmām Marzūķī *Şerḥ-i Hammāme*’de buyururlar “el-ħiṣālü’l-münkere izā ictema‘at sūmiyyet levmen.”² “Cūd” evvelki bābdan bezl-i māl eylemeğe dirler. Nitekim İmām Rāġib *Zerī‘a*’da buyurur. el-Cūdu bezlü’l-muķtenī ve yuķābilühü el-buĥl ve ‘ademü’l-‘irfān cūd ziyāde buĥlden kināyedür ve keffe isnādı mazḥar-ı bezl olduğu i‘tibārladur. “Ĥilm” enā’et bürd-bārlige dirler ġayz min-bāb-ı bā‘a ħaṣeme ve ġazabe.

el-İ‘rāb: “Yekrumu”nuñ fā‘ili “men lā-ya‘rifü”deki mendür. “Ya‘rifü”nuñ fā‘ili keffühüdür. [34a] zamīr mene ‘ā’iddür. “Ve yaĥlümü”nuñ fā‘ili şāninci mendür.

el-Ma‘nā: Ve kerīm olur ol şarāb-ı İlähī sebebiyle şol kimse ki baĥıldür ve eli cūd u seĥā bilmez ve ħalīm olur ‘inde’l-ġazab şol kimse ki anuñçün ĥilm yoġ idi. Pes bunlar daĥi ħavāṣṣ u āṣār-ı şarāb-ı İlähīdür ki şāribini āṣār-ı ħırş u buĥl ve ĥıṣm u ġazab ve sā’ir aĥlāk-ı reddiye ve aĥlāk-ı zemīmeden pāk u tātḥir eyleyüp ħısr yirine ķanā‘at ve buĥl maḥalline cūd u seĥāvet ve ġayz ġazab maḥalline ĥilm-i enā’et i‘tā eyler.

Beyt

¹ “Ey aşık! Aşk; Tûr’un canı oldu. Tûr sarhoş, Mûsa da düşüp bayılmış!” (İzbudak, 2016, s. 51).

² Kötü huylar çoġalınca onlara lev m (kınanacak şey) denir.

Minceli ki şeb u rûz direm endûzed
 Ez-cevdet-i mey cûd u kerem âmûzed
 Ve ânâ ki nişist zi-âb-ı mey âteş-i hışm
 Key nâyire-i zulm u sitem efrûzed¹

Ve kâle kıddise sırruhu

وَلَوْ نَالَ فَدَمُ الْقَوْمِ لَتَمَّ فِدَامُهَا.
 لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّتَمُ

el-Luğât: “Neyl” hayra işâbet eylemeğe dirler. Yukâlu “Nâle hayren yenâlû neylen ey eşâbe. Ve aşlı neyile yenyelû idi mişl-i ta‘ibe yet‘abu”² [34b] ve kıle “En-neylû hüve’l-vüşûlü ile’n-nef‘i izâ utlika. Ve in-kuyyide yağa‘u ‘ala’z-zarari li-enne aşluhu el-vüşûlü ile’s-şey.”³ “fedm” yorgun şakıl kimesneye dirler ki kemâ yukâlu “Recülün fedmün ey gabiyyün şakıl”⁴ “el-Fidâm” bi-kesri’l-fâ‘i içindeki şuyı şâfi itmek için ibriki ve bardak ağzına kodukları süzgi. Kemâ yukâlu “[el-fidâmü] mâ yûza‘u fi-femmi’l-ibriki li-yuşaffâ bihi mâ fihi. Ve’l-fedâmü bi’l-fethi ve’t-teşdidi mişlühü.”⁵ “kavm” müfredü’l-lafz mecmû‘u’l-ma‘nâdur. Cemâ‘at-i ricâlün ismidür. “el-Leşmü” el-kubletü. Ya‘nî bûs

¹ (Câmî, 1309, s. 167). Gece gündüz para biriktiren bir cimri şarabın feyziyle iyilik ve cömertliği öğrenir. Şarabın suyuyla öfke ateşi dinmiş birinin, zülüm ve haksızlık alevi nasıl tutuşabilir ki?

² Cevherî (2009b, s. 1182)’den yapılan bu alıntının bir kısmı doğrudan Arapça olarak aktarılırken bir kısmı Türkçe’ye tercüme edilerek verilmiştir. Bu tür alıntılar doğrudan kaynak sözlük yerine ikinci kaynaktan alındığı düşünülmektedir. Çünkü Molla Camî’nin şerhinde Arapça aktardığı kısımları yazarımız da onun gibi Arapça aktarmıştır.

³ Neyl, genel kullanıldığında faydalı şeye ulaşma anlamına gelir. Eğer bir şeyle sınırlandırıldığı zaman zarara ulaşma anlamına gelir; çünkü kelimenin asıl anlamı bir şeye ulaşmaktır.

⁴ (Cevherî, 2009, s. 876). Recülün fedmün: meramını anlatamayan ahmak adam demektir.

⁵ (Cevherî, 2009, s. 876). Fidâm, ibriğin içindekini süzmek için konulan şeye denir. Bunun feddâm şeklinde üstünlü ve şeddeli okunması da aynı anlama gelir.

itmek. Yuḳālu “ḳad leṣimtü fāhā bi’l-kesri izā ḳabbelehā. Fethle de cā’izdür.”¹ “Kesb” cem’ ü taḫṣīle dirler. “Şemā’il” şemālūn cem’ idür şemāl ḥulḳa dirler.

el-İ’rāb: “Fedm” nālenūn fā’ili ve “leşm” mef’ūlidür. Ve yecūzu bi’l-‘aḳsi eyzan leşm de muzāfdur fidāmiḥāya zamīr müdāme ye rāci’dür “le-eksebehü” cevābıdır levūn zamīr-i “fedm” ḳavme rāci’dür eksebehü mef’ūleyne ta’ diye ider evvelki zamīr-i fedm ikincisi ma’ nā şemā’ilıhadur. Zamīr-i mü’enneş müdāme ye rāci’dür. “el-Leşm” fā’ilidür eksebenūn.

el-Ma’ nā: Eger bir ḳavmūn şaḳıl ü nā-dānı ve ebleh ü girān-cānı ol müdāmenūn ibriḡinūn ağzına ḳoduḳları süzgüsünūn būs itmesine nā’il ü vāşıl olaydı ol girān-cāna zālike’l-leşm taḫṣīl itdüreydi ol müdāmenūn evşāf-ı ḥamīde vü aḥlāk-ı pesendīdesinūn ma’ nāsını.

et-Taḫḳik: Allāhu a’lem fedm-i ḳavmden murād girān-cānān-ı ṭarīḳat ve vā-māndegān-ı şerī’at dururlar. Ve fidām-ı müdāmeden murād şol kāmīl ü mükemmel vücūdıdır ki ser-pūş-ı ḥum-ı vaḥdet ve mişfāt-ı ibriḳ-i maḥabbet-i eḥadiyyetdür ki temyīz ü taşfiye idicidür lāyık u nā-lāyıkı ve dürd ü şāfı ve ḥaḳḳı vü nā-ḥaḳḳı. Pes ḥāşıl-ı kelām ve zübde-i merām bu olur ki eger bir mürīd-i ḳaşīrū’l-fehm ü girān-cān ve bir müstefīd-i² ḡālibü’l-vehm ü bī-dermān ki çaşnī-i maḥabbet-i İlähiyyeden zevḳ almamış ve lezzet-i ma’ rifeti toymamış ol şarāb-ı maḥabbetūn süzgüsü [35b] meşābesinde olan bir ‘ārif-i kāmīlūn ve şeyḥ-i vāşılūn şeref-i pā-būsına nā’il olsaydı her āyine ol kāmīl ‘aciz ü ḡāfile yümn-i ḥizmet ü bereket-i şoḥbetiyle kesb itdireydi. Maḥabbet-i İlähiyyeden ḥāşıl olan aḥlāk-ı ḥamīdeyi vü evşāf-ı pesendīde’i ki ḥiṣāl-i enbiyā vü şemā’il-i evliyādur.

¹ (Cevherî, 2009, s. 1026). Lesm: üpmektir. “Ağzını öptüm” demek için, “lesimtü fāhā” ifadesi kullanılır. Bu esreyle (lesime) okunduğu gibi fetha (leseme) ile de okunur.

² “Müstefid” yerine “müştehir” olması hem anlam bakımında daha uygun hem de Câmî (1309, s. 179)’nin şerhinde bu noktada “iştiḥār” ifadesini kullandığını görüyoruz.

Meşnevî

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Nâr-ı handân bâğrâ handân koned

Şoḥbet-i merdānet ez-merdān koned¹

Hem-nişîni muḳbilân çün kimyāst

Çün naẓar şān kimyāyî ḥūd kücāst²

Her ki ḥ'āhed hem-nişîni'i Ḥudā

Tā nişîned der-ḥuzūr-ı evliyā

Ez ḥuzūr-ı evliyā ger be-küsili

Tū helākī z'ān ki cüzvī bī-külī³

Ve ḳale ḳuddise sırruhu

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

el-Luğāt: *Ve'l-murādu min'el-vaşfi mā-yaḳūmu bi'l-müdāmeti mine'l-maḥāsīn.*⁴ Pes bu maḥalle gelinceye dek zıkr olunān āşār u ḥavaşşı [36a] idi. Pes bu zıkr olunan evşāfidur. “el-ḥabīr” el-‘ālim. “Eccel” sükūn-i lāmla ḥarf-i cevābdur “na‘ām” gibi muḥbire taşdıḳ

¹ “Gülen nar bahçeyi güldürür. Erler sohbeti de seni erlerden eder.” (İzbudak, 2016, s. 68).

² “İkbal sahiplerinin dostluğu kimya gibidir. Onların nazarına benzer kimya nerede?” (İzbudak, 2016, s. 117).

³ “Tanrı ile oturup kalkmak isteyen kişi veliler huzurunda otursun. Velilerin huzurundan kesilirsən helâk oldun gitti. Çünkü sen küllü olmayan bir cüzüsün.” (İzbudak, 2016, s. 225).

⁴ “Vasıf”tan maksat şarabın sahip olduğu güzelliklerdir.

müstaḥbire i' lām için olur. Pes eger cümle-i istifhâmiyye ve eger ğayr-i istifhâmiyye her kangısı olursa şoñra vākı' olup cevāb olur meşelā *kāme Zeydün* ve *e-kāme Zeydün* ve *e-darebe Zeydün Amren* bunlara *ecel* deyü cevāp virürsin.¹ Ahfeş dir ki “ecel” “na'am”den aḥsendür taşdıķ eylemekde ve “na'am” “ecel”den aḥsendür istifhâmiyyede. *Fe'izā-kāle leke eḥadün ente sevfe-tezhebū kulte ecel ve kâne aḥsenü min-na'am ve izā kâne e-tezhebū kulte na'am ve kâne aḥsenü min-ecel.*² Pes bu maḥalde taşdıķ içündür. Ke-ķavlihi “ente bi-vaşfihi ḥabirün” anuñçün *ecelle* cevāb buyurdılar.

el-İ'rāb: Zāmīr-i yeķulüne ṭalibān-ı evşāf-ı şarāb-ı maḥabbet-i İlāhiyyeye 'ā'iddür. “Sıfḥā” maķul-i ķāvldür. Zāmīr müdāmeye rāci' dūr. “Ve ente bi-vaşfiḥā ḥabir” cümle-i ḥāliyyedür ki taķlīl maķāmına [36b] ķā'imdür. “Ente” mübtedā “ḥabir”ḥaberidür. “İndi” muķaddem ḥaber “ilm” mu'aḥḥar mübtedādur. *Fe-taķdırü'l-kelām yaṭlubüne tullābu' evşāfe'l-müdāmeti minnī ve yeķulüne lī ķad-şerraḥte eyyühe'n-Nāzım ḥavāşşahā ve āsārehā fī'l-ebyāti's-sābiķati fe'li-yeķul eyzan ba'za evşāfiḥa'l-ḥamīdeti ve'l-ḥāl ente bi-vaşfiḥā 'ālimün. Fe-ķulte ecel 'indī bi-evşāfi tilke'l-müdāmeti 'ilmün daķiķun ve sırrun refiķ. Fehime min-evşāfiḥā men-fehime ve cehile men-cehile. Fe-zekkir evşāfehā fī-hāzihi'l-beyt.*⁴

Ḳāle ḳuddise sırruhu

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا

¹ Kāme Zeydün (Zeyd kalktı); ve e-kāme Zeydün (Zeyd kalktı mı?); ve e-ēarebe Zeydün Amren (Zeyd Amr'ı darb etti mi?) cümlelerin hepsine “ecel” cevap olur.

² Biri sana “gideceksin” dedi, sen de “ecel” dedin. Bu, “na'am” demenden daha güzeldir. Biri sana “gidecek misin?” dedi, sen de “na'am” dedin. Bu, “ecel” demenden daha güzeldir

³ Tullāb : tullābu'l-ilm C

⁴ Talebeler (istekliler)benden şarabın vasıflarını anlatmamı istiyorlar. Ve diyorlar ki: “ey Nāzım, sen geçen beyitlerde şarabın özelliklerini ve etkilerini açıkladın. Şimdi de onun bazı güzel özelliklerini anlat. Çünkü sen onun bütün özelliklerini biliyorsun.” Ben de dedim ki “evet, ben o şarabın özellikleri hakkında derin bir ilme ve hassas bir sırra sahibim. Kimileri o sarları anlar kimileri de cahildir, anlamaz.” Bu beyitlerde/beyitte özelliklerini hatırlat.

وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

el-Luġāt: Cümlesi ma‘ rûfdur pes.

el-İ‘rāb: “Şafā” mübtedā’-i maḥzūfuñ haberidür. Ey *hiye şafā’ün* taḥdîrine “lā-mā” da ve aḥavâtında olan “lā”lar “leyse”ye müşābih olan “lā”lardur ve haberleri maḥzūfdur. Fe-taḥdîrū [37a] ‘l-kelām *Tilke’l-müdāmetü şafā’ün ve leyse-mā’ün¹ ma‘ahā ve luṭfün ve lā-havā’ün ma‘ahā ev hünāke ya‘nī lā-yekūnu zālike’ş-şafā’ şafā’ü mā’ ve zālike’l-luṭf luṭfū havā’ ve kezālike hiye nūrun ve leyse-ma‘ahā ev hünāke nārun felā-yekūnu zālike’n-nūru ke-nūru’n-nāri li-ennehā lā-yahriku ke-iḥrāki’n-nāri bel min-şe’nihā ifāzatu’l-cūdī ve ināreti’l-vücūdī ve ‘imāreti’l-ḫulūbi bi’l-‘ilmi ve’l-ma‘rifeti ve kezālike hiye rūḥun mücerredün felā-yekūnu ma‘ahā cismün ya‘nī lā-ḥazza lehā mine’l-keşāfeti ašlā.²*

el-Ma‘nā: Bana şarāb-ı İlāhiyyenüñ evşāfına ṭālib olanlar dirler ol müdāme-i zātiyyeyi vaşf eyle zīrā ḥālbuki siz anuñ vaşfına ‘ālimsiz belī benüm ḫatımda anuñ evşāf-ı ḥamīdesine ‘ilm vardur ol müdāmenüñ şıfatı budur ki ol müdāme maḥzan şafādur ammā şafveti şafā’-i mā’ gibi degüldür ki ğubārla küdür-et-ğīr ola ve ‘ayn-i leṭāfetdür ammā [37b] leṭāfeti leṭāfet-i havā gibi buḥārdan keşāfet-peṣīr olmaz. Ve kezālike bir nūr-ı pūr-ḥubūrdur ki nūr-ı nār gibi ḫulūmāt-i duḥān ile āmīzeş kılmaz. Ve bir rūḥ-i pūr-fütūḥdur ki ta‘alluk-i ecsādla³ ālāyiş bulmaz.

¹ mā’ün A, D, E

² O şarap su gibi saftır fakat içinde su yoktur. Hava gibi latiftir fakat içinde hava yoktur. Yani onun saflığı suyun saflığı, latifliği havanın latifliği gibi değildir. O şarapta nur var ancak içinde ateş yoktur. Onun ışığı ateşin ışığına benzemez. Çünkü onun ışığı ateşin yaktığı gibi yakmaz. Bilakis ilim ve marifetle kalpleri mamur eder, yüzleri aydınlatır, varlığa feyiz verir. O mücerret bir ruhtur cisim olmaz. Yani onun kesafetle bir ilgisi yoktur.

³ ecsād : ecsām E, D

et-Taḥkîk: Ma‘rifet-i ḥaḳāyık-ı mücerred ü basîta min-ḥaysü tecerrüdhâ ve bisâṭatihâ Hudâ’dan ve izz-i hudâ lâyıḳ olan enbiyâ vü evliyâdan ğayriye müte‘azzirdür. *İllâ bi-ittisâfi’l-ḥaḳāyıkı bi’l-evşâfi ve bi-i’tibârı irtifâ’i’l-mevânî’i’l-ḥâyileti beyne’l-müdrîki ve müdrîkâtihi fe-izâ-kâne kezâlike’* ḥaḳāyık-ı mücerredânun min-ḥaysü’t-tecerrüdi ve’l-bisâṭat ma‘rifeti müte‘assir olup ve min-ḥaysü’l-ittisâfi bi’l-‘avârîzi ve’ş-şifât mümkün ü yesîr olduğu ecilden Şeyḥ Nâzım ḥazretleri müridân ü müstefîdân elsinelerinden “ve ente bi-vaşfihâ ḥabîr” deyüp “ve ente bihâ ḥabîr” buyurmadılar. Zîrâ bunların başarı u başiretlerinden daḫi nisbet-i kevnîye vü şifât-ı taḳyidiyye bi’l-küllîye mürtefi‘ olmayup ḥaḳāyık-ı mücerredenün ma‘rifet ü idrâkine yol bulmadılar. Anuçün anlara bilâ-evşâf velâ-âşâr idrâki [38a] müte‘assir oldu. Ammâ ol ‘ârif-i kâmilün ki dîde-i şühûdunda ḥicâb-i kevnîye mürtefi‘ olmuştur. Ve daḫi “ve bî-yesma‘u ve bî-yubşîru”² feḫvâsınca mertebe-i ḳurb-i nevâfili bulmuştur ve yâḫud maḳâm-ı ḳurb-i ferâ’îzi ber-mişdâḳ-ı “ve mâ-remeyte iz-remeyte”³ ve ber-mağzâ-yı “inne’llâhe ḳâle ‘alâ-lisâni ‘abdihi semi‘a’llâhu limen-ḥamidehü”⁴ kendüye maḳâm ḳılmışdır. Anlara bu ḥaḳāyık-ı mücerredenün bilâ-‘avârîz ve lâ-evşâf ma‘rifet ü idrâkı müte‘azzir degüldür. Pes Ḥazret-i Nâzımın “ecel ‘indî bi-evşâfihâ ‘ilmün” buyurdukları sâ’il olan müridlerin mertebesine vü sü’âline münâsib ü muṭâbîḳ olduğu ecildendir ve illâ bir bendenün ki cenâb-ı Ḥaḳḳ ‘azze şânuhu ḳurb-i nevâfilde âlet ü idrâkı ola ve bi’l-‘aks ḳurb-i ferâyızde bende aña âlet ola idrâk-ı ḥaḳāyık-ı mücerrede anlara mümteni‘ olmaz. Belki meşiyet müte‘allîḳ olur ve daḫi ḥazret-i Nâzımın “ecel ‘indî bi-evşâfihâ ‘ilmün” ḳavlinde işâret vardır şol ḥaḳāyık-ı eşyâya ve ma‘ârif-i hudâ’ya vâsıl olan mürşidlere [38a] ki “ve emme’s-sâ’ile felâ-tenher ve emmâ bi-ni‘meti Rabbike fe-ḥaddîş”⁵ feḫvâsınca müstefîd ü müsteḫaḳ olanlardan

¹ “İşte hakikatler ve bu nitelikler ile mevsuf olur ve idrâk etme kabiliyeti ile idrâk edilen şeyler arasındaki engeller kalkarsa o takdirde mücerred hakikatler anlaşılabilir.” (Abdel-Maksoud, 2000, s. 94).

² Benimle duyar, benimle görür.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl, 17. “Attiğın zaman sen atmadın.”

⁴ Allah Taala, kulunun dili üzere olarak: ‘Allah kendine hamd edeni işitir.

⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Duhâ, 10-11. “Sakin isteyeniyi azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”

‘ilmi dirîğ eylemeyeler egerçi “lâ-tu‘tu’l-ḥikmete ilâ ğayri ehlihâ fe-tazlimûhâ”¹ muḳtezâsınca nâ-ehlden ḥazer eylemek gerek ammâ “ve lâ-temne‘ûhâ min-ehlihâ”² mağzâsınca ehle nazar kılmak gerek. Anuñçün Nâzım ehle i‘tirâf eyleyüp ba‘zı evşâf u maḥâsinine “kellimü’n-nâse ‘alâ-ḳaderi ‘uḳûlihîm”³ feḥvâsınca şürû‘ eyleyüp buyururlar ki

23. مَحَاسِنُ تُهْدِي الْمَآبِحِينَ لَوْصِفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

el-Luġât: “Maḥâsinu” ḥüsmüñ cem‘ idür ‘alâ-ġayri’l-ḳıyâs. Ve ḥüsn ḳubḥuñ zıddıdır. “el-Hidâyetü” *ed-delâletü bi’l-luṭf. Hedâhu’t-tarîḳa ve hedâhu lehü ve hedâhu ileyhi küllühâ bi-ma‘nâ vâḥid.*⁴ Ya‘nî luṭufla yol gösterdi vü delâlet eyledi. “Neşr”le “nazm” kelâmdan iki şıfatdur. Ḳâle’r-Râġıb “*Li-te’lîfi’l-keḷâmi erba‘u merâtib.*⁵ *el-‘ulâ zammu ḥurûfi’t-teheccî ba‘zuhâ ilâ-ba‘zın ḥattâ yeterekkebe minha’l-cümelü’l-müfîdetü ve hiye’n-nev‘u’l-lezî yetedâvelühü* [39a] *n-nâsu fî-muḥâtabâtihim ve ḳazâ’-i ḥavâ’icihim [ve] yuḳâlu lehü’l-menşûru mine’l-keḷâmihim. Ve’s-şânî en-yużamme ba‘zu zâlike ilâ-ba‘zın fî-mâ lehü mebdî ve meḳâtı‘ ve medâḥıl ve meḥâric ve yuḳâlu lehü’l-manzûm. Ve’s-şâlîşü en-yücmale fî-âḥiri’l-keḷâmi ma‘a-zâlike zâlike tescî‘. Ve yuḳâlu lehü’l-müsecca‘. Ve’r-râbi‘ en-yuc‘ale lehü ma‘a-zâlike veznün maḥşûş. Ve yuḳâlu lehü’s-şî‘r.*”⁶

¹ Hikmeti, ehil olmayana vermeyin. Yoksa ona zulmetmiş olursunuz.

² Ehil olandan da hikmeti menetmeyin.

³ İnsanlarla akılları seviyesinde konuşun.

⁴ Hidâyet, yumuşak bir üslupla yol göstermektir. “Hedâhu’t-tarîḳa, hedâhu lehü ve hedâhu ileyhi” şeklindeki ifadelerin hepsinin anlamı birdir.

⁵ Râġıb el-İsfahânî’nin tefsirinin mukaddimesinden alan İsmail Ankaravî, dört kısım olduğunu söyler. Acak İsfahânî’nin eserinde beş kısım olarak geçer. Ankaravî, tefsirdeki birinci ve ikinci kısmı birleştirerek beş maddeyi dörde indirmiştir. bk. (el-İsfahânî, 1984, s. 106-107).

⁶ Bir kelâmı te’lif etmenin dört mertebesi vardır:

Birincisi: hece harflerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen faydalı cümlelerdir. İnsanların konuşmalarında ve ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları bu tür cümlelere “mensûr” denilir.

(Tefsirde bu madde birinci ve ikinci maddeyi oluşturur. Buna göre: Birincisi: hece harflerinin bir araya gelmesiyle “isim, fiil ve harf” denilen kelimeler meydana gelir. İkincisi bu kelimelerin bir araya gelerek

el-İ‘rāb: “Maḥāsinu” mübtedā’-i maḥzūfuñ haberidür. Taḳdīri lehā maḥāsin demekdür. “Tehdī”nüñ fā‘ ili taḥtinde olan zamīr-i müstetirdür ki maḥāesine ‘ā’iddür. “Li-vaşfihā”da ve “fīhā”da zamīrler müdāmeye ‘ā’iddür. Ba‘ zıları maḥāesine rāci‘dür dimişler ammā evvelki evlādur. “Fe-yaḥsünü”da “fā” tefrī‘iyyedür. “Minhüm”de zamīr-i cem‘ vāşifne rāci‘dür. “En-neşr” fā‘ ilidür Yaḥsününün. “Ve’n-naẓm” aña ma‘ tūfdur.

el-Ma‘nā: Ol müdāme içün şol maḥāsin-i evşāf ve mekārīm-i ḥavāşş u āşār vardur ki vāşıf olan ‘ārifleri ve mādih olan vākıfları hidāyete delālet eyler ol müdāmenüñ ḥaḳīḳat-ı vaşfına. Pes ol müdāmenüñ [39b] şānında ve evşāf-ı bī-pāyānında ol vāşıflardan kelimāt-ı menşūrenüñ şudūrı müstaḥsen ü ḥūb ve ḳaṣā’id ü ğazaliyyāt-ı manẓūmenüñ zuhūrı mendūb u mergūb olur.

24. وَيَطْرُبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُسْتَأَقٍ نَعْمَ كُلَّمَا ذَكَرْتُ نَعْمَ

el-Luġāt: “Ṭarab” taḥrīkle bir ḥiffetdür ki insāna ‘ārız olur yā şiddet-i sürürdan yā şiddet-i ḥüzünden. Ammā ekşer sürür ma‘nāsına isti‘māl iderler. Bāb-ı ‘alime ya‘lemüdur. Ve üçünci bābdan daḥi cā’izdür. Kemā ḳāle fi’ş-*Şihāḥ* ‘Eṭ-ṭarbu ḥiffetün ṭuşībū’l-insāne min-şiddeti ḥüznin ev sürürin.”¹ Ve ğalebe isti‘mālühü fi’ş-şānī ve hüve’l-murādu hāhünā.² “Ed-dirāyetü” el-‘ilm. “Ve’ş-“şevḳu” ve’l-“iştiyāḳu” nizā‘u’n-nefsi ila’ş-şey’.”³ Monlā

meydana getirdikleri faydalı cümlelerdir. İnsanların konuşmalarında ve ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları bu tür cümlelere “mensûr” denilir.)

İkincisi bunların bir araya gelmesiyle; başlangıç, bölüm, giriş ve sonuçlardan oluşan cümlelerdir. Bunlara “manzum” denir.

Üçüncüsü: bununla birlikte, cümle sonlarının seçili olarak söylenmesiyle oluşan cümlelerdir. Bunlara “müsecca” denir. (el-İsfehânî, 1984, s. 106-107).

Dördüncüsü: bununla birlikte, kendine has bir vezinle oluşan cümlelerdir. Bunlara da “şiiir” denir.

¹ (Cevherî, 2009, s. 694). “Tarab, insana şiddetli hüzn veya sevinçten gelen bir hififliktir.” Sahhâh’ta “min-şiddeti” yerine “li-şiddeti” kullanılmıştır.

² Daha çok ikinci anlamda (sevinç anlamında) kullanılmıştır. Burada da bu anlam kast edilmiştir.

³ (Cevherî, 2009, s. 621). “Şevk ve İştîyâk: nefsin bir şeye meyl etmesidir.”

Cāmī dir ki “Nu‘m’ bi-zammi’n-nūn bir imre’etūn ismidür. Kezā fi’ş-Şihāh.”¹ Lâkin *Şihāh*’ta yoktur ammā bu da şahīh olur ki “na‘am” feth-i nūnla eblehe dirler hāşşeten bi-ḥilāfi’l-en‘ām. Zīrā ki en‘ām envā‘-ı mevāşīye ıtlāk olunur. Pes na‘am müzekker ve mü’ennes olur. Kemā şebete *fī-Dürreti’l-gavvāş [40a]* li’l-Ḥarīrī kâle fīhi ‘en-na‘amu bi’l-fethi el-iblu hāşşeten bi-ḥilāfi’l-en‘ām. Fe-innehā li-envā‘ı’l-mevāşī şümme ennehü kad yüzekkerü ve yü’ennes.”²

el-İ‘rāb: “Ve yaṭrabu” ma‘ṭūfdur tā ve yekrumu üzre ḳavlühü yeḳūlūne ve daḥi ve mā-yete‘ allaḳu bihi gelince cümle-i mu‘terize olur beyne’l-ma‘ṭūf ve’l-ma‘ṭūfu ‘aleyh. *Ve’l-i‘tirāzu ‘alāmā-zekerehü’l-Fāzılü’t-Teftezānī fī-Şerhi’l-Keşşāf* “hüve en-tü’tiye fī-esnā’i’l-keḷāmi ev beyne keḷāmeyni muttaşileyne ma‘nen bi-cümletin ev ekşerin lā-maḥalle lehā mine’l-i‘rāb li-nüktetin.”³ “Men” fā‘ilidür *yaṭrabunuñ*. Zāmīr-i mü’ennesler iki mevzī‘ de bile müdāmeye ‘ā’iddür. “Zükiret” ‘alā-binā’i’l-mef‘ūldür. “Nu‘m” ḳā’im-maḳām-ı fā‘ilidür.

el-Ma‘nā: Ṭarab eyler ve bī-ḳarār olur şol kimse ki ol müdāmeyi bilmedi ve çaşnisini tuymadı anuñ zikri ḳatında yā kendü zikr eyledügi vaḳitde olsun ve yāḥud ḡayrileruñ zikr eyledügi vaḳitde olsun şol ‘aşıḳ u müştāḳ gibi ṭarab eyler ki her bār ma‘şūḳası olan Nu‘m zikr olunsa ṭarab eylerdi. Pes ‘inde zikri tilke’l-müdāmeti sāmi‘īn daḥi böyle ṭarab [40b] eylerlerler. Ve eger Nu‘m’den murād ibl olursa da yine me’āl budur fefhem. Ammā kesr-i nūnla ni‘metūn cem‘i olsa da yine vezn ve ma‘nāya ḥalel gelmez. Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

25. وَقَالُوا شَرِبْتُ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا

¹ (Cevherî, 2009, s. 174). “Sahhâh”ta da geçtiği gibi ‘nu‘m’, nūnün zammıyla bir kadın ismidir.

² “Naam”, üstünle, özellikle deve demektir. Fakat “enām” kelimesi bütün davarlar için kullanılır. Bu kelime müzekker ve müennes olur.

³ Teftâzânî *Keşşâf Şerhi*’nde söylediği gibi, cümle-i muterize, cümleler arasında gelir ve bunların irabdan mahalli yoktur.

شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

el-Luġāt: “İsm” günāha dirler. Burada hamr murāddur. Zīrā hamra daği ism ıtlāk olunur. İşme sebep olduğu i‘tibār ile. Kemā kıle’ş-şā‘ir

Şeribtü’l-işme hattā-dalle ‘aqlī¹

“İndī” burada ey *fī-mu‘tekıdī ve mezhebi*² ma‘nāsinadur. Kemā yukālu hāzā ‘inde Ebī hanīfe kezā ve hāzā ‘inde’ş-Şāfi‘i kezā³ ey *fī-mu‘tekıdihimā ve mezhebihimā*.

el-İ‘rāb: “Şeribte” ‘alā-binā’i’l-muḥāṭab. “el-İsm” mef‘ūlidür. Bu cümle maḳūl-i kıāvldür. “Kellā” harf-i red‘dür ki anların “şeribte’l-işme” didiklerini red‘dür.⁴ “İnnemā”da ma‘nā-yı istisnā vardır. Taḳdīruhu ey *ḥāşā ve kellā illā şeribtü’l-ḥamre’l-letī fī-terki şürbiha’l-işmü ve’l-ḥaṭā*.⁵ Pes “terkihā” zamīri mevşūf-ı maḥzūfdur ki hamrdur aña rāci‘dür muḳāf-ı muḳadder olur ki şürbdür.

el-Ma‘nā: Fehm-i ma‘āniden kışırlar ve libās-ı mecāzda idrāk-ı ḥaḳāyıkdan bī-ḥaberler bu mevşūf olan şarābı mey-i şūrī vü bāde-i engūri tevehhüm idüp didiler ki şadr-ı kışıdede “şeribnā” deyü anuñ şürbine iḳrār eyledüñ ve daği şā‘ir ebyātında anuñ ḥavāşş u āşārından ki iḥbār kılduñ ol işmi ve ḥaṭāyı müstelzim olan hamrdur ki sen anı içdüñ. Pes anuñ neticesi ḍalāl ve şāribi müsteḥaḳḳ-ı ‘azāb u nekāldür. Pes ḥazret-i Nāzım anları red‘ü mene eyleyüp buyururlar ki ḥāşā ve kellā ben ol hamr-ı⁶ şūrī ve bāde-i engūriden

¹ Sıhāh (Cevheri, 2009, s. 25)’ta beytin devamı şöyle “Kezāke’l-ismü yezhebü bi’l-ukūl.” Buna göre beytin anlamı “Aklımı kaybedene kadar içki içtim, içki aklı böyle baştan götürür.” olur.

² Benim kanaatim ve görüşüme göre.

³ ve hāzā ‘inde’ş-Şāfi‘i kezā A, C, D, E

⁴ red‘dür : def‘dür A, C, D, E

⁵ Hayır öyle değil (günah olan şarabı içmedim) asıl, içmediğimde günah olacak şarabı içtim.

⁶ Hamr : zamir C, E

içmedüm belki şol şarāb-ı tahūrdan içdüm ki ol içdigüm hamruñ şürbünü terk eylemekde benüm mezhebümde işm vardur ve anuñ şürbünden maħrūm olan meşreb-i tevħīdden dūr ve Cenāb-ı Hāḫḫ’dan mehcūrdur.

Beyt

Cüz der-reh-i ‘ışḫ renc bürden günehest

Cüz şārī’ -i mey-ḥāne siperden günehest

Güftī günehest bāde ḥorden ḥāṣā

Der-mezheb-i mā bāde ne-ḥurden günehest”¹

Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

26. هَنِيئًا لِأَهْلِ النَّبْرِ كَمْ سَكُرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

el-Luḡāt: “Henī” şol ṭa‘āmdur ki hażm olup sūñmiş ola. Yuḳālu “Henü’e’ṭ-ṭa‘āmu yehnü’ü henā’eten fe-hüve henī’ün.” Ya‘nī ṭa‘ām hażm oldı ve sūñdı. Min-bāb-ı zarufe yazrufu zarāfeten. Ve bi-kesri’n-nūni henī’e yehni’ü min-bābı’s-sādis. “Deyr” ma‘bed-i Naşārā’ya dirler. Ve ıstīlāḫāt-i şūfiyyede ‘ālem-i insāniden ‘ibāret iderler. “Hemmemtü” bi’ş-şey’i hemmen ey ḳaşadtı ḳaşden dimek olur.

el-İ‘rāb: “Henī’en” şıfatıdur maşdar-ı maḥzūfuñ. Taḳdīruhu ey li-yeşrib ehle’d-deyri şürben henī’en lehüm. “Kem” merreten taḳdīrinedür. “Bihā”da ve “minhā”da zamīrler

¹ (Câmî, 1309, s. 176). Aşk yolunun dışında sıkıntı çekmek günahtır. Meyhane caddesinden başka yol takip etmek günahtır. Sen şarap içmek günahtır diyorsun, haşa! Bizim mezhebimizde içmemek günahtır.

müdāmeye ‘ā’iddür. “Şeribū”nüñ ve “minhüm”ün zamīr-i bārizleri ve “hemmū”nüñ zamīri ehl-i deyre rāci‘dür. “Ve mā-şeribū”da vāv hāliyyedür.

el-Ma‘nā: Hoş-güvār olsun bāde-i maḥabbet-i [42a] zātiyye aşḥāb-ı ‘ālem-i insaniyye ve erbāb-ı mertebe-i cismaniyye ki ol müdāme ile nīce nīce ser-ḥoş oldılar. Ve ıḳāl-i aḳldan ḥalāş olup bī-hūş oldılar ve ḥālbuki henūz müntehiyān u erbāb-ı kemāl gibi ol müdāmeden şāfī ve şırf-ı kemāl ile nūş ḳılmadılar ve lākin bu ehl ol müdāmeye ancak ḳaşd u irādet eylediler.

Beyt

Ānhā ki be-pāy-ı ḥum-ı mey pest şügend
Nā-bürde be-bāde dest ez-dest şügend
Yek cur‘a ne-ḥurde’end līkin çü güzēşt
Endīşe-i mey ber-dil-i şān mest şügend”¹

Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي 27.
مَعِيَ أَبَدًا تَبَقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

el-Luġāt: “Neşve” bi’l-fethi sekre dirler. “Neş’et” neşā’et bi’l-meddi ḥılḳate ve ḥalḳ olmağa ve ḥudūş-i bedene dirler. Ve rūḥuñ bedene duḥūline neş’et-i ūlā dirler ve ḥurūcına

¹ (Câmî, 1309, s. 177). Şarap küpünün dibinde sızıp kalanlar, şarap kadehine el uzatmadan elden ve ayaktan düştüler. O şaraptan bir damla içmedikleri halde şarabın düşüncesi gönüllerinden geçtiği için sarhoş oldular.

neş'et-i uhrâ dirler. “beliye”ş-şevbü yeblî belyen dirler. Ya‘nî şevb eskidi demek olur. “‘Azm” [42b] kemik.

el-İ‘râb: “Neşve” mu‘ahhar mübtedâ “‘indî” muḳaddem ḥaberdür. “Minhâ”da olan zamîr müdâmeye ‘â’iddür. “Tebkî”nüñ fâ‘ili taḥtinde olan zamîrdür ki *neşve*ye ‘â’iddür. “Beliye”nüñ fâ‘ili ‘azmdür.

el-Ma‘nâ: Ve benüm ḳâtımda ol müdâme-i İlâhiyyeden mest olmak vücûdumdan evveldür. Ol neşve ebedü’l-âbâd benümle bâḳî olur egerçi istiḥvânum eskirse de.

Beyt

Ber-men zi-vücûd-ı men nişân-ı nâ-bûde

‘Işḳ-ı to şarâb-ı bî-ḥodî peymûde¹

Z’ân mey bâşem zi-bûd-ı ḥ’îş âsûde

Ger ḥod şevved istiḥvân-ı men fersûde²

Ḳâle ḳuddise sırruhu

28. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَذْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

¹ Fermûde A.

² (Câmî, 1309, s. 178). Bende varlıktan eser yokken senin aşkın bana kendinden geçmişlik (sarhoşluk) şarabını içirmişti. Kemiklerim çürüyüp dağılsa bile yine o şarabın tesiriyle varlık düşüncesinden kurtulacağım.

el-Luġāt: “‘Aleyke bihā” esmā’-i ef āldendür *ey ħuḏ bi-tilke’l-müdāmeti*¹ demekdür. “şırf” ġayr-i maḥlūṭ “mezc” maḥlūṭ u āmiḥte “‘adl” cevrden ‘udūl ma‘ nāsınadır. Nitekim ‘adle ‘ani’t-ṭarīķi ‘udūlen dirler yoldan döndi dimk olur. [43a] ve bu ma‘ nāya “‘an” ile ta‘ diyesi delālet ider. Zīrā kaşṭ ma‘ nāsına olan ‘adl “‘alā” ile ta‘ diye eyler. “Zalm” *bi-fethi’t-tā’i mā’u’l-esnān ve riķihā* ya‘ nī diş şuyına dirler ve dişün şāfī vü berrāk olmasına dirler. “Zulm” bi-żammi’z-zā’i ‘adluñ zıddıdır cevır ü sitem ma‘ nāsına.

el-İ‘rāb: “Şırfen” ħāldür ħuḏ ma‘ nāsına olan ‘aleykenüñ ħiṭāb zamirinden. *Ey ħuḏ bi-tilke’l-müdāmeti ġayre maḥlūṭ*² taķdīrine. Ve “mezcehā” zamiri müdāmeye ‘ā’iddür. “In” ħarf-i şarṭ “şite” fi’l-i şarṭ cezā’-i şarṭ maḥḏūfdur ķarinenüñ kıyāmından ötüri. Fe-taķdīru’l-keḷām *ey in eredte en yaḥluṭa tilke’l-müdāmeti bi’l-mā’i fe-aḥliṭhā bi-mā’i esnāni’l-ḥabīb*.³ “fe-‘adlūke”de “fā” ta‘ līl içündür. “‘Adlūke” mübtedā’ “hüve” zamir-i faşldur mübtedā’-i şānī “zulm” ħaberīdür. Bu cümle mübtedā’-i evvele ħaberdür ve zamir-i faşl ziyāde itmesi ħaşr-ı ifāde ider.

el-Ma‘nā: Ey şārib-i bāde-i [43b] İlāhī ve ey rāġıb-ı esrār-ı nā-mütenāhī ol müdāmeyi sen şırf u ħāliş olduġı ħālde aḥḏ eyle eger sen ol şarābı āb ile maḥlūṭ u memzūc kılmak istersen pes anı sen maḥbūbuñ dişi şuyıyla maḥlūṭ kııl zīrā senüñ āb u dehān-ı maḥbūbdan ‘udūl ü nükūlüñ ‘ayn-ı zulm ü sitemdür.

et-Taḥkīķ: Şırfdan murād maḥabbet-i zātī ve memzūcdan murād maḥabbet-i şıfātī ve ef ālī ola. Ve zülāl-i dehān u beyāz-ı dendāndan murād mā’ü’l-ḥayāt-ı ‘ilm-i ledünn ve zuḥūru’z-zātī fi’l-keşrāt ve’t-ta‘dād ola. Pes te’vīlū’l-keḷām bu olur ki sen aḥḏ eyle ey ‘āşık-ı şādık ve muḥibb-i vāşık şol maḥabbet-i zātıyyeyi *ḥālişen li-vechi’llāh ve ṭāliben*

¹ O kadehi tut demektir.

² O şarabı karıştırmaksızın tut!

³ Eğer o şarabı su ile karıştırmak istersen, sevgilinin dişlerinin suyuyla karıştır.

*li-marzâti'llâh ğayre meşûbin bi-şâ'ibeti's-sıfâtiyye ve lâ-maḥlûṭın bi-maḥabbeti'l-ef'âliyye ve'l-kevnîyye.¹ Zîrâ şol maḥabbet ki maḥzen zât için ḥâliş olmaya belki şevâ'ib-i şıfât u aġrâz u 'avârız-ı keşrât ile meşûb ve âşâr u ef'âl-i ta' ayyunâtla maḥlûṭ u ma'yûb ola fi'l-ḥaḳîḳa ol maḥabbet [44a] zâta müte'alliḳ olmaz belki şü'un-i zâtiyyeden bir emre ve bir ta' ayyüne² müte'alliḳ olur. Pes bundan fâḥişter ḥızlân ve bundan muvaḥḥaşter ġabn u ḥusrân nice olur. Maḳşûd-ı aşlî ve maṭlûb-ı ḥaḳîḳî'i koyup maḥbûb-ı ṭufeylî vü maṭlûb-ı şun' iyye ṭalib olına. *Ve lev kâne cenneten ve mâ-fîhâ min-ġayri i'tibâri maḥbûbi'l-ḥaḳîḳî.³**

Beyt

Tâ çend ey dil be-dâġ-ı hırmân-sâzî
 Ḥod-râ zi-ḥarîm-i vaşl dūr-endâzî
 Ma' şûḳ niḳâb-gede bâz ez-ruḥ-i ḥîş
 To âyî vü 'ıṣṣ bâ-niḳâbeş bâzî⁴

Pes eger ol maḥabbet-i zâtiyyeyi şırf aḥz idemeyüp maḥlûṭ itmek istersen ol maḥbûbuñ mâ'-i 'ilmiyle ve keşrâtı ve ta' ayyünâtı olan zuhûr ve nûrıyla maḥlûṭ u memzûc eyle. Zîrâ senüñ maḥbûb-i ḥaḳîḳîñüñ mâ'-i 'ilminde ve bu mezâhirde olan zuhûrıñdan nükûlüñ ve mâ-sivâ vü ta' ayyünden birine taḳayyüdüñ 'ayn-ı zulmdür maḥabbetüñi mevzi' ine ve isti'dadıñı maḥalline [44b] şarf eylememiş olursın ne'üzü bi'llâh şoñra ḥâ'ib ü ḥâsir ḳalursın.

¹ Fiili ve dünyevi sevgi ile sıfat şaibesine karışmaksızın sadece Allah için ve onun rızasını talep için...

² ve bir ta' ayyüne. A, C, D, E

³ Hakiki sevgili olmadan, cennet ve içindekiler dahi olsa, talip olunmaz.

⁴ (Câmî, 1309, s. 179). Ey gönül, Ne zamana kadar kendinde mahrumiyyet yarasını açacaksın? Ne zamana kadar kendini kavuşma hareminden uzak tutacaksın? Sevgili, yüzündenki örtüyü açmış, sen gelmiş (onunla değil) onun örtüsüyle oynuyorsun!

Ḳāle ḳuddise sırruhu

29. فَذُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلَهَا بِهِ
عَلَى نَعَمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

el-Luḡāt: “Düneke” esmā’-i ef aldendür bi-ma‘nā ḥuẓhā yuḳālu fi’l-iḡrā’i ve’t-taḥrīẓ bi’ş-şeyi dūnekehü.¹ “Ḥān”uñ luḡatı mürür itdi. “İsteclā” ṭalabu’z-zuhūri ve’l-cilā. “Naḡam” aşvāt-ı ḥasene dirler naḡmenüñ cem‘idür. “*Ve’l-laḥnu*” *mā yeterakkebū mine’n-naḡami. Fe-ma‘nā ḳavlihi “‘alā-naḡami’l-elḥān” ey ‘alā-naḡamin yeterakkebū minha’l-elḥān.*² Pes elḥān laḥnuñ cem‘idür terennüm eylemege dirler. Ḳāle fi’l-*Muḡrib* “Leḥane fī-ḳırā’etihi laḥnen ey ṭarabe fīhā teranneme” “el-Ġunmu” bi-zammi’l-ḡayn el-ḡanīme.

el-İ‘rab: “Dünekehā”da zamīr müdāmeye rāci‘dür. “İsteclihā” şīḡa-i emrdür. Zamīr müdāmeye ‘ā’iddür. İsticlā aşılma taleb-i zuhūr u cilādur. Lākin bu maḥalde zarfından iḥrāc idüp anı şūrb tenāvül eylemeden kināyedür. Taḳdīrū’l-kelām *ḥuẓhā fi’l-ḥāni ve aḥrichā* [45a] ‘*an-zarfihā*’ demek olur. “Bihi”de olan “bā” bi-ma‘nā “fī” zamīr-i mecrūr ḥāne rāci‘dür. Ve “‘alā” “bā” mevzi‘ine vaẓ‘ olunmuşdur temekkene ifādesinden ötüri ke-ḳavlihim “remeytü ‘ale’l-ḳavsi”⁴ “Fe-hiye”de fā ta‘līl içündür. “Hiye” zamīri müdāmeye ‘ā’iddür. “Bihā”da bā ma‘a ma‘nāsınadır. Zamīr naḡme rāci‘dür.

el-Ma‘nā: Buyururlar ki ey şārib-i bāde-i maḥabbet ve ey zā’ik-i ezvāḳ-ı eḥadiyyet sen ol şarāb-ı vaḥdeti mey-ḥāneden al ve anı zarfından ol maḥalde iḥrāc idüp tenāvül eyle ve

¹ Birisini raḡbet ve teşvik etmek için “dūnekehü” denir.

² Lahn naḡmelerden oluşur. “Alā-naḡami’l-elḥān” sözünün manası, naḡmelerden oluşan güzel ses demektir.

³ Onu meyhaneden al ve kabından çıkar.

⁴ ‘ale’l-ḳavsi : ‘ani’l-ḳavsi A

yâhud ol mevzi' de anuñ cilve vü zuhûrın taleb eyle lâkin evvelki ma'nâ evlâdur terennümâtla olan nağamât üzre zîrâ ol müdâmenüñ şürbi nağmle muğtenemdür.

et-Tahkîk: Hândan murâd meclis-i kâmilân ü mükemmelân ve şöhet-i 'ârifân u şâhib-dilân ola ki her biri şarâb-ı aşk u maḥabbetüñ mey-ḥânesi ve bâde-i şevk ü meveddetüñ peymânesidürler. Eger bâde-nûşân-ı maḥabbet anlaruñ mey-ḥâne-i vücûdundan şarâb-ı [45b] vahdeti nûş idüp kendüleri ferâmûş iderler. Ve nağamât u elḥândan murâd ol sultânlaruñ müheyyiç-i eşvâk ü münettic-i ezvâk olan enfâs-ı nefise ve kelimât-ı ṭayyibeleri ola ki ferḥat-fezâ-yı aşḥâb-ı kulûb ve ğaflet-zedâ-yı erbab-ı uyûbdur. Pes bu beyitte ṭalibâna tenbîh olur ki ol bâde-i maḥabbet-i zâtiyyeyi eger istersen kâmilânüñ mey-ḥâne-i vücûdundan aḥz eylen ve anlaruñ mücâleset ü muşâḥabetlerine mülâzemet eylen ve anlaruñ zurûf-ı kulûbundan anuñ 30 zuhûr u ḥurûcın taleb kılûñ tâ ol bâdeyi anlaruñ kelimât-ı ṭayyibe ve enfâs-ı nefiseleri üzre tenâvül eyleyesiz. Zîrâ ol bâde-i maḥabbet anlaruñ kelimâtına muşâḥabetle ğanîmetdür. Kâle kıddise sırruhu

30. فَمَا سَكَنتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

el-Luğât: “Sekenet” sükûndandır ki zıdd-ı hareketdür. “el-Hemm” el-ḥüzn. Cem'î hümûm gelür. *Ve beynehümâ farḳun daḳîḳun. [46a] Ve hüve enne'l-ḥüzne naḳîẓu'n-nefsi li-ğalazı'l-hemmi. Ve minhu e'l-ḥüzni ve hüve mâ-galüza mine'l-arzi.¹ Kâle şâhibü'l-Keşşâf fî-şûreti's-Secdet² (ḥâ-mîm) el-ḥavfu ğammun yulḥaḳu li-tevaḳḳu'i'l-mekrûh. Ve'l-ḥüznü ğammun yulḥaḳu li-vuḳû'ihî min-fevâti nâfi'in ev ḥuşûli zarrın.³ “Yevm” den*

¹ Hemm kelimesi ile hüzn kelimesi arasında anlam bakımında ince bir fark vardır: Hüzn, nefsi hemmden daha çok üzer. Sert toprağa “hüzn” denir.

² Doğrusu Fussilet suresi olması gerekir. Keşşâf tefsirinde, Fussilet suresi 30. ayetin tefsirine bakılabilir.

³ Keşşâf sahibi Secde (doğrusu Fussilet) “Hâ-mîm” sûresinde, “Korku (havf), istenmeyen bir şeyin olacağı tahminiyle oluşan gam olduğunu; hüzn ise, zararlı bir şeyin meydana gelmesi veya faydalı bir şeyin kaçırılması dolayısıyla duyulan gam olduğunu söyler.

murād vaqt ola. “Nu‘m” zamm-ı nūnla ve ‘ayn-ı mühmele ile bir ma‘şūkanuñ ismidür nitekim mūrūr itdi. Ve fetḥateyn ile ve ğayn-ı mu‘ceme ile nağmenüñ cem‘i olmağ cā’izdür.

el-İ‘rāb: “Fe-mā”da “fā” ta‘līl içündür. Beyt-i sâbıkdan münfehim olan mülâzemet ḥān u simā‘-ı elḥāndur. “Mā” nāfiyedür. “Ve’l-hemmü” de “vāv” ma‘a ma‘ nāsınadur. “Hemm” menşübdur mef‘ûlün ma‘a olmağ üzre. Nitekim mısra‘-ı şānīde ma‘a ile irād eylemesi bu ma‘nâyı müreccihdür. Monlā Cāmī “el-hemmü” merfū‘ olup sekenetüñ zamīr-i müstekini üzre ‘atf olmağı bu ma‘nâyı terciḥ eylemişler. Lâkin zālike’l-‘atf bilā-faşl kelām-ı faşīḥde cā’iz degüldür. Kemā şurriḥa fī-*Şerḥi’l-Keşşāf*. Pes sekenetüñ zamīr-i müstekini [46b] müdāmeye rāci‘dür. “Yevmen” zarfiyyet üzre menşübdur. “Bi-mevzi‘in”de bā bi-ma‘ nā fīdür. “el-Ġamu” fā‘ilidür lem-yeskünüñ.

el-Ma‘nā: Ey şārib-i bāde-i maḥabbet ve ey ṭālib-i esrār-ı vaḥdet mey-i şāfi nūş it ve neğamāt-i elḥānı gūş it zīrā ki ol müdāme-i bāṭın vaq̄tlerden bir vaq̄de ğam u hemm ile bir mevzi‘de sākin olmaz. Kezālik ya‘nī bu şarāb-ı bāṭınla ğam sākin olmaduğı gibi Nu‘m nām ma‘şūka ile de ğam sākin olmaz demek ola.

Beyt

Ḥ‘āhī zi-felek ne ğuşşa bīnī vü ne ğam

Der-meykede mey nūş be-elḥān u nağam

Devr-i kadeḥ u ğuşşā’-i devrān yek-cā

Hem-çün nağam u ğam ne-şevved cem‘ be-hem¹

¹ (Cāmī, 1309, s. 181). Felekten gam ve keder görmek istemiyorsan meyhanede sazlı sözlü şarap iç. Kadehin dönmesi ile devranın gussası nağme ile gam gibi bir yerde birleşmez.

et-Taḥkīk: Her kime ki bu dünyāda bir ğam ve endūh ola ma‘lūmdur ki yā fevāt-ı maṭlūbdan ve yāḥud işābet-i mekrūhdan ḥāşıl olur. Ve lâ-şekke maḥabbet-i zātiyye dükeli şifāt-ı müteḳābile-i maḥbūb ve āşār u ef‘āl-i müteḥālife maṭlūbdur. İzlāl qatında i‘zāzla yeksān ve cefā vü ḳahr aña min-vechin iḥsāndur. Zīrā maḥbūbdan ğayri aña bir murād ḳalmamışdur. Ve murādın ḥilāf-i murād-ı maḥbūb üzre ḳalmamışdur. Pes maḥabbet-i zātiyye bunu kendüden fānī ḳılıp *küllü şey’in mine’l-ḥabībi ḥabībün*¹ feḥvāsınca maḥbūbdan ne gelürse maḥbūb bilüp fevāt-ı maḥbūbdan berī ve işābet-i mekrūhdan ‘ārīdür. Pes öyle olunca ğam u endūh anuñ pīrāmen-i ḥāṭırına ṭoḳunmaz ve ğubār-ı elem-i mekrūh anuñ dāmen-i ḳalbine ḳonmaz zīrā maḥabbet-i zātiyye ile bu zıkr olunanlar mānī‘atü’l-cem‘dür ki bir ḳalbde ikisi sākin olmazlar.

Beyt

Bī-vehm ü ḥayāl bâşed ān-cā ki menem
 Bī-renc ü melāl bâşed ān-cā ki menem
 Kār-i dū cihān be-vefḳ-i dil-ḥāh-i menest
 Ğamrā çi mecāl bâşed ān-cā ki menem²

Beyt

Bī-zādī-i rāh-ı ıṣṣḳ zādest merā
 Bī-dādī-i ṭiğ-i hicr dādest merā
 Tā dil be-irādet-i to şādest merā

¹ Sevgiliden gelen her şey sevilir.

² (Câmî, 1309, s. 182). Benim bulunduğum makamda kuruntu ve hayal yoktur. Benim bulunduğum yerde sıkıntı ve usanç yoktur. İki cihanın işleri benim gönlüme göredir. Benim bulunduğum yerde dolaşmak gamın haddine midir?

Eşyā heme ber-tıbķ-ı murādest merā¹ [47b]

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

el-Luġāt: “es-Sekretü” merretüñ mine’s-sekri. “el-‘Ömru” müddetü’l-ḥayāti ḳalīleten kānet ev keṣīreten.² Ḳāle’r-Rāġıb “el-‘ömru ismün li-müddeti ‘imāreti’l-bedeni bi’l-ḥayāt”³ “Terā” bi-ma’ nā teẓunnu. Ve ḳad merre tefsīrū’d-dehr. “eṭ-Ṭā’i” el-münḳād. Yukālu ṭā’a lehü yetū’u ve yutā’u tav’an ve tavā’iyyeten izā enḳāde. “el-ḥükm” maşdaru ḥakeme beynehüm ey ḳazā.⁴

el-İ’rāb: Kelime-i “fī” *bi-ma’ nā lāmü’t-ta’līliyyeti kemā fī-ḳavlihi Te’ālā* “Fe-zālikünne’l-lezī lümtünneñ fīhi”⁵ *ve kemā fī-ḳavlihi ‘aleyhi’s-selām* “İnne-imre’eten deḥaleti’n-nāre fī-ḥirretin ḥabesethā”⁶ “Minhā”da zāmīr müdāme ye rāci’dür. Ve “ömr”üñ sâ’ate izāfeti taḳdīr ve ta’līl içündür. “Terā”nuñ mef’ūli ūlā “dehr” ve mef’ūli şānisi “abden”dür. “Ṭā’i’n” şıfatıdır “abden”üñ “ve leke”de vāv ḥāliyyedür. Ve cāruñ mecrüre taḳdīmi ḥaşr ifāde ider. Kemā fī-ḳavlihi “Lehü’l-müklü ve lehü’l-ḥamd”⁷ *ey ve’l-ḥāl ente el-ḥākimü* [48a] *‘aleyhi el-müteferriidü fī-ḥükümetihī*⁸ demek olur.

¹ (Câmî, 1309, s. 182). Aşk yoluna azıksız çıkmak benim için azık, ayrılık kılıcının zulmü benim için adalettir. Gönül senin arzunla mutlu oldukça her şey benim muradıma uygun olur

² Ömür, kısa veya uzun olsun, hayat sürersidir.

³ Rāġıb (İsfehānî, 2009, s. 586), “Ömür, bedenim mamur olduğu müddettir.” dedi.

⁴ “Terā” zannedersin manasıdır. “Dehr”in açıklaması daha önce geçti. “eṭ-Ṭā’i” boyun eğmiş manasıdır. “Ṭā’a lehü ve yetū’u ve yutā’u tav’an ve tavā’iyyeten izā enḳāde” ifadesi boyun eğdiği zaman kullanılır. “el-Hükm” aralarında hüküm verdi demek olan “hakeme”nin mastarıdır.

⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf, 32. “İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur.”

⁶ Bir kadın bir kediye hapsedtiğinden dolayı ateşe (cehenneme) girdi.

⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Tegâbün, 1. “Mülk yalnızca O’nundur, hamd de O’na mahsustur.”

⁸ Hâkim olan sensir, hükmünde biriciksin.

el-Ma'nâ: Ve ol bâde-i hoş-güvârdan bir kerre ser-hoşluk için eger bir sâ' at mîkdârı ise de rûzgârı kendüne bir bende-i fermân-berdâr görürsin. Şol hâlde ki sen anuñ üzerine hük-m-güzârlık kılursın.

Beyt

Hoş ân ki be-mey girov koni jende-i h^{vî}ş

Tâ cem' koni vaqt-i perâkende-i h^{vî}ş

Çün mest şevi zi-bend-i hestî be-rehî

Yâbî heme rûzgârâ bende-i h^{vî}ş¹

et-Taḥkîk: Çün kim sâlik istilâ-yı mesti şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyye vâsıtasıyla bâr-ı hestîden ve idbâr-ı ḥod-perestîden ḥalâş bulup fenâ'-i “men lem-kün” ve bakâ'-i “men lem-yezel” mertebesin buldukda ve kendüyi bi'l-küllîye mazhar-ı Hâk kıldıkda cümle-i taşarrufât-ı Hâkḥ'ı kendüye muzâf görür. Ve cemî'-i mevcûdâtı kendü taşarrufuna muṭî' ü münkâd görür. Zîrâ kendü vücûdundan mutaşarrıf olunmasını² ḥâk görür. Pes taşarruf-ı Hâkḥ ise cümle-i mevcûdâta şâmindür bu cihetden mest-i şarâb-ı vahdet [48b] mevcûdâtı kendüye ṭâ'i' görür. “Ve mā-remeyte iz-remeyte ve lâkinna'llâhe remâ”³ sırrını kendüde müşâhede kılur.

Beyt

Ma' şûka zi-rûy-i h^{vî}şten perde keşîd

Der-hestî-i ü hestî-i men وا برسيد

¹ (Câmî, 1309, s. 183). Eski, yamalı hırkanı şaraba karşılık rehin bırakarak darmadağın olmuş vaktini toplanan ne hoştur! Sarhoş olunca vaklık kaydından kurtulur, bütün zamanı kendine kul olmuş bulursun.

² Olmasını: olanı A, C, D, E

³ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 17. “Attığın zaman sen atmadın, fakat Allâh attı.”

Çün men heme ü şodem dilem ez-men dīd

Her fī' l ü taşarruf ki ez-ü geşt pedīd¹

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

el-Luġāt: “‘Āşe ya‘īşü ‘ayşen ve ‘ayşeten ve ma‘āşen ve ma‘īşeten” dirler ikinci bâbdan. Bunların cümlesi maşdar olmağa şālîh olur. Ma‘nâsı dirilik dirilmekdür. Ve hayâtıdan temettu‘ kılmak. “Şahâ” mine’s-sekri ve mine’l-‘aşkı şahven dirler ya‘nî sekirden ve ‘aşkıdan rücû‘ eyledi demek olur evvelki bâbdandır. Ve daği “mâte yemûtu mevten ve memâten ve meyteten” dirler ya‘nî öldi demek olur. Fâte’l-vaḳtu dirler vaḳt öldi ya‘nî² geçdi demek ma‘nâsın virirler. “Ḥazm” kemâl-i ihtiyâṭ ve ‘avâkıb-i ‘umûrda ğâyet-i teyakkuza dirler.

el-İ‘râb: “Felâ ‘ayşe”de fâ’-i tefrî‘iyyedür. Taḳdîr-i kelâm [49a] *lemmâ-kâne’l-emru ‘alâmâ-karrarnâhu ve beyyenâhu fîmâ-sebaḳ. Lâ-‘ayşe ey lâ-temettu‘a mine’l-hayâti fî’d-dünyâ li-men ‘âşe ey temetta‘a mine’l-hayâti şâhiyen min’s-sekr.*³ “Şâhiyen” hâliyyet üzre menşûbdur ‘âşenün fâ‘ilinden. “Lem-yemût”ün fâ‘ili zamîridür ki “min”e ‘â‘iddür. “Sokr” maşdardur maḳâm-ı fâ‘ilde zıkr olundı mübâlağadan ötürî. *Recülün ‘adlün* gibi. Ve intişâbı hâliyyet üzredür. *Ey sekernâ bi-tilke’l-müdamet*⁴ demek olur. “Bihâ”da zamîr müdâmeye râci‘ olur. “Fâte” fī’l-i mâzî zamîr-i muttaşıl mef‘ûlidür mine ‘â‘iddür. “el-Ḥazm” fâ‘ilidür.

¹ Sevgili yüzündeki peçeyi kaldırdığında, benim varlığım onun varlığına dönüştü, ben tamamen o olunca, gönül ondan zuhur eden bütün iş ve tasarrufu benden gördü.

² Ya‘nî öldi demek olur. Fâte’l-vaḳtu dirler vaḳt öldi ya‘nî. A, C, D, E

³ İş yukarıda açıkladığımız ve kararlaştırdığımız üzere olduğuna göre sarhoşluktan ayık olarak yaşayan artık dünya hayatından zevk almaz.

⁴ Biz o içkiyle sarhoş olduk.

el-Ma'nâ: Çünkim ser-māye-i her devlet ü sa'âdet sâbıkda zıkr olunan mey-i maḥabbet oldıysa ve mûcib ü müstelzim-i zevk ü şafâ-yı dünyâ vü âḥiret ol bâde-i vaḥdet kılındıysa pes dünyâ vü âḥiretde 'ayş ü nûş ve bâde-i Ḥaḳ'la cûş u ḥurûş yokdur. Şol kimseye ki bu müdāme-i İlāhiyyeden ayık u hüşyār olduğı ḥâlde diri ola. Ve şol kimse ki bu bâde ile sekrân olduğı ḥâlde ölmeye anuñ fehm ü ferâseti ve 'aql u kiyâseti fevt ü zâ'il oldı. [49b]

et-Taḥkik: Her ne kadar zevk ü ḥuzûr ve ibtihâc ü sürûr var ise eger dünyevî eger uḥrevî cümlesi baḥr-i vaḥdetde istiğrāk ve 'ayn-ı eḥadiyyetde istihlāk olmağla müşâhede kılınur. Zîrâ cümle-i ni' metüñ ve lezzetüñ aşlı maḥv-ı ni' met ü lezzât idüp aşıl-ı cemî' -i ni' am ü lezzât olan maḥabbet-i zâtiyye ile mest olup kendüden fânî ve Ḥaḳ'la bâḳî olmağdur. Nitekim ḥazret-i Mevlânâ Meşnevî-i Şerîf de buyururlar.¹

Meşnevî

İn çünin ma' düm ko ez-h'îş reft

Bihterîn-i hesthâ üftād u zeft

Ü be-nisbet bâ-şifât-i ḥaḳ fenâest

Der-ḥaḳîḳat der-fenâ ürâ beḳâest²

Der-cihân ger loḳme vü ger şerbetest

Lezzet-i ü fer' -i maḥv-i lezzettest³

¹ Nitekim ḥazret-i Mevlânâ Meşnevî-i Şerîf de buyururlar. A, C, D, E

² “Bu çeşit yok olan, kendinden geçmiş, var olanların en iyisi, en ulusu olmuştur. O, Allah sıfatlarına nispetle yoktur... Fakat hakikatte ona yoklukta bir varlık vardır.” (İzbudak, 2016, s. 435).

³ “Dünyada ister yenecek lokma olsun ister içilecek bir şey... Onun lezzeti, lezzetten kesilmesinin fer'idir. (İnsan, yediğı, içtiğı şeylerin lezzetini kaybetmedikçe yiyeceğı ve içeceğı şeylerden lezzet alamaz. Maddi lezzetlerden kesilmedikçe manevi lezzeti bulamaz)” (İzbudak, 2016, s. 435).

Pes şol hırmān-zede-i ğaflet ki bu devlet ü sa‘ādete ırmemiş ve bu ni‘met ü lezzeti görmemiş ol haqīkat-i zindegānīlikden behre bulmamış ve kemāl-i behcet ü şādmānīlikden temettu‘ kılmamış ve hāz almamış olur. Ne‘üzü bi’llāhi men’l-hırmān. Ve kāle quddise sirruhu.

33. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيُنِكَ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

[50a] el-Luġāt: “Būkā” medle ve қаşrle cā’izdür. Nitekim *bekā yebkī būkā’en ve būkā* daḥi dirler lākin memdūde ile olan şavt murād olunur ve maqşūr ile dūmū‘ ve ḥurūc-i dūmū‘ murād kılinur. “Zā‘a” bi-ma‘nā heleke. *Yuḳālu zā‘e ş-şey’u yezi‘u zay’aten ve ziyā’an izā heleke*. “Neşīb” ve “sehm” bir şeyden ḥazza dirler. Ke’ennehü Ḥazret-i Nāzım’uñ naşībden murādı ḥazẓ-ı mu‘ayyen ve sehmden murādı mübhem ola.

el-İ‘rāb: “Alā-nefsihi” yebkiye müte‘allıkdır. Ve “nevfsihi”de ve “ömrehü”de ve “leyse lehü”de zamīrlar bi’l-küllīye “men”e ‘ā’iddür. “Vāv”¹ ḥāliyedür. “fihā”da zamīr müdāmeğe ‘ā’iddür.

el-Ma‘nā: Pes nefsi üzre giryān olsun şol kimse ki anuñ ‘ömri zāyi’ u münkaẓī oldı şol ḥālde ki anuñçün ol müdāmeden ḥazẓ u naşībı olmadı ve anı vesile-i cümle-i lezzāt bilmedi. Ve vāsıta-i ḥuşul-i cemī‘-i kemālāt ve vüşul-i zāt u şıfāt kılmadı.

et-Taḥkīk: Āferīniş-i ‘ālemden [50b] maqşūd benī ādemdür. Ve ḥılkat-ı benī ādemden murād “ve mā-ḥalaḳtu’l-cinne ve’l-inse illā li-ya‘būdüne”² ey li-ya‘rifüne faḥvāsınca ma‘rifet ü maḥabbet-i Ḥaḳ’dur cellet quddretühü ve ‘allet kelimetehü ki devlet-i ebedī aña

¹ vāv : ve leysede vāv. A, C, D, E,

² Kur’ân-ı Kerīm, Zâriyât, 56. “Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.”

menûṭ ve sa‘ âdet-i sermedi bunların huşûline merbûtdur. Pes bu maḥabbet ü ma‘ rifetüñ iktisâb ü tahşîline a‘ zâz-ı esbâb naḳd-i ḥayât ve sermâye-i evḳât ü sâ‘ âtdur. Çünkim tâlib-i sermâye-i ḥayât ve nüḳûd-i evḳâtını vezâyif-i tâ‘ ât ü merâsim-i ‘ibâdâta beṣleyleye. Edâ’-i nevâfille ḳurb-i ḥazrete ḥâ’iz ve iḳâmet-i ferâ’izle civâr-ı ‘irfâna fâ’iz olup ḳalbi mehbiṭ-i envâr-ı ma‘ rifet ve cânı maḥzen-i esrâr-ı maḥabbet olur.

Ḥâtimet-i aḥvâli ḥasâret ü nedâmetden maşûn ve ‘âḳibet-i ef‘âl ü a‘ mâli feṣâḥat ü şenâ‘ atden me‘ mûn olur. Ve ‘iyâzen bi’llâh bunun ḥilâfı eger bir ebleh ve ekmeḥ ki anuñ dîde-i başîreti nûr-i hidâyetle mükeḥall olmaya ve ḳulmet-i cehâlet nûr-i dirâyete mübeddel ḳılmaya dükeli evḳâtın temettü‘ât-ı ḥissiyyeye münḥasır ḳıla. [51a] Ve cemî‘-i lezzâtı ancak lezzet-i¹ şevvâniyye bile. Bu âyet-i kerime anuñ nâşiye-i aḥvâline meşṭûr olmaḳ muḳarrardur. Kemâ ḳâle’llâhu Te‘âlâ “*ulâ’ike’l-lezîne ḥasirû enfüseḥüm ve ḍalle ‘anhüm mâ-kânû yefterûn. Lâ-cereme ennehüm fi’l-âḥireti ḥümû’l-aḥserûn.*”² Ve daḡı bu ebyât-ı naşîḥat-simât anuñ lisân-ı ḥâlinde mezkûr olmaḳ muḥaḳḳaḳdur.

Beyt

Efsûs ki vaḳt-i kâr ez-dest bi-reft

Esbâb-ı vişâl-i yâr ez-dest bi-reft

Der-ma‘ raz-ı yek devlet-i nâ-pâyende

Şad devlet-i pâydar ez-dest bi-reft”³

Beyt

¹ Lezzet : lezâ’iz. A, C, D, E

² Kur’ân-ı Kerîm, Hûd, 21-22. İşte bunlar, kendilerini ziyana uğratan kimselerdir. Uydurmakta oldukları şeyler de kendilerini yüz üstü bırakıp kaybolup gitmiştir. Şüphesiz bunlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır.

³ (Câmî, 1309, s. 187). İş göreceğ zaman’ın geçtiğine, sevgiliye ulaşma yollarının elden gittiğine yazıklar olsun. Fani bir dünyayı kazanmaya karşılık yüz ebedî devletin elden kaçırıldığına yazıklar olsun.

Ez-cām-i¹ ecel zehr çeşidim dirîğ
 V'ez-kāh-ı emel raht keşidim dirîğ
 Ez-rāhat-i fānī bü-büridim ümîd
 Der-devlet-i bâkî ne-residim dirîğ²

Ey birâder kendüni arzû-yı şhevâtıdan hıfz eyle ve fırsatı ğanîmet bilüp evkât u sâ'ât-ı pür-berekâtı lu' b u lehv ve ğaflet ü hata ve sehv ü zilletle zâyî' kılma³. Zîrâ tesvîf ü ğaflet sâliki kurb-ı Hâk' dan esfelü's-sâfilîn-i tabî' ata râfi' olur. [51b] ve mâ'u'l-hayât-ı 'aşk u maḥabbeti nûş itmege mâni' olur. Anuñçün ḥazret-i resûl-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *"heleke'l-müsevvifüne'l-lezîne sevfe etûbu ve sevfe a'melü"*⁴ buyurmuşlardır. Ve daḥi ḥazret-i Nâzım bu ma'nâya muṭâbık Tâ'iyye"sinde bu beyt-i naşîḥat-âmûzı katı ra' nâ edâ kılmışlardır.

Beyt

Ve kün şârimen ke'l-vaḳti fe'l-maḳtu fi-' asâ
 Ve iyyâke ' allen fe hiye aḥṭaru ' illeti⁵

Münâcât⁶: İlâhî bizi ğaflet ü ' aṭâletden ve şehvet ü kesâletden beri kıl ve dilimizi sehv ü zellelden ve ḳalbimizi hata vu ḥalelden ' âri kıl. Mey-ḥâne-i vaḥdetün cām-ı maḥabbetün cür' asıyla bizi mest ü ser-ḥoş kıl. Ve meykede-i aḥadiyyetünden aḳdâḥ-ı şıfâtuñla pür-

¹ Cām : dest. A, B, C, D, E

² (Câmî, 1309, s. 187). Yazık ki ecel kadehinden zehir tattık, emel köşkünden eşyayı topladık. Fânî rahattan ümidi kesdiğimiz halde sonsuz devlete ulaşamadık yazık!

³ kılma : eyleme D

⁴ Sonra tevbe edeceğim, sonra amel edeceğim diyen erteleyiciler helak oldu.

⁵ "Vakit gibi keskin ol. "Asâ" (...olabilir, umulur ki, şayet) sözünde buğz vardır. "Alle" (belki, umulurki) sözünden sakın; çünkü o söz en tehlikeli hastalıktır." Beytin anlamı Kayserî (2004, s. 46)'nin Tâiyye kasidesine yazdığı şerhten tercüme edilmiştir.

⁶ Münâcât D

cûş u pür-ḥurûş kı1l Ve ḥâṭırımızı mâ-sivāya muḳayyed olmadan muṭlaḳ eyle. Ve bâṭın u zâhirimizi müşâhede-i cemāl-i vaḥdetüñde müstaḡraḳ eyle. ‘Âḳıbet-i emrimizi ġâ’ile-i ġarâmet ü nedâmetden maşûn kı1l. Ve ḥâtimet-i ‘ömrimizi ḥasret ü ḥasâretten maḥfûz [52a] kı1l ve me’mûn kı1l. Bi-ḥurmeti “Nûn ve’l-ḳalemi ve mâ-yeşürün”¹ ecib du‘â’î ve lâ-teḥîb recâ’î inneke ‘alâ-küllî şey’in ḳadîr ve bi’l-icâbeti cedîr.

Temme şerḥu’l-Mîmiyyeti’l-Ḥamriyyeti’l-Fârızıyyeti bi-‘inâyeti’llâhi’l-ulûhiyyeti ve hidâyeti’r-rubûbiyyeti.

Ḥarrarahu’l-ḥaḳîru’l-faḳîr ‘Alî ‘aşru’l-âḫiri rebî‘u’l-âḫir. Fî-sene 1148.

¹ “Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına” (Kur’ân-ı Kerîm, Kalem, 1) ayeti hürmetine duamı kabul eyle, ricamı boşa çıkarma! Sen her şeye kadirsın icabet etmeye layıksın. Allahın yüce inayeti ve hidayetiyle İbnü’l-Fârız’ın Mîmiyyesinin/Hamriyyesinin şerhi tamamlandı.

5.3. SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDÎ

Şerh-i Kaşîde-i Hamriyye-i Fâriziyye

Hamd-i bî-ğâyet ol pâdişâh-ı serâ-perde-i vahdet-cenâbına evlâ ve şükr-i bî-nihâyet ol tâcdâr-ı taht-ı ehadîyyet-me'âbına ahrâdur ki câm-ı maḥabbet âşâr u ef'âliyle kâffe-i enâmı ser-mest ve şahbâ-yı meveddet şîfât ve zâtiyle havâşş-ı kümmelîni mey-perest idüp cezbe-i keyfiyyet-i bâde-i 'aşk ile maḥâm-ı nistî ve ihlâşda îşâl-i derece-i ihtîşâş ve girân-bâr-ı hestî ve şîklet-i idbâr-ı ḥod-perestîden ḥalâş eyledi ve efzâl-i şalât ve ekmel-i taḥiyyât ol peymâne-i mey-i ḥaḳîḳat-zât ve ḥum-ḥâne-i şarâb-ı maḥabbet-şîfât ḥazretlerine sezâdur ki cür' a-i câm-ı maḥabbet havâs-ı kümmelîni îşâl-i bezm-i ḳurbet ve idḥâl-i encümen-i vuşlat eyledi. Ve eşref-i teslîmât aşḥâb-ı zevi'n-necâta mütemennâdur ki her biri revnaḳ-baḥşâ-yı bezmü'l-havâşş ve zînet-efzâ-yı nişîmen-i meveddetdür. Ba' dehu *Kaşîde-i Hamriyye-i Fâriziyye* mey-i maḥabbet ve bâde-i ḥaḳîḳat ile memlû bir kâse-i pür-neşve-i 'ârîziyye olup erbâb-ı ḥaḳîḳat beyninde meşhûr u mu' teber bir nazm-ı pür-dürr ü güher olduğundan nice şürrâḥ şerḥ ü tefsîr ile resîde-i derece-i inşirâḥ olmuşlardır. Ḥuşûşan sâḳî-i şarâb-ı maḥabbet ve mülâḳî-i cemâl-i ḥaḳîḳat olan Ḥazret-i Mollâ Câmî *ḳuddise sırruhü's-sâmî*¹ lisân-i Fârisî üzre şerḥine ihtimâm ve her beytine münâsib rubâ' iyyât-ı Fârisiyye keşîde-i silk-i [2a] nazm idüp aḥsen-i ta' bîr ve eblaḡ-ı te'vîl ü tefsîr ile revnaḳda ḥüsn-i intizâm u ihtimâm bulmaḡın nef'-i 'âmm olsun içün ekşer-i mezâmin-i ta' bîr-i dil-pezirleri yâd ḥuşûsan rubâ' iyyât-ı bî-nazîrleri istişhâd olınarak her beyt-i kaşîde bir beyt-i Türkî îrâd ve lisân-ı Türkî üzre şerḥ taḥrîrine ictihâd olındı. Muḫâla' a iden ihvân-ı ḥulûş-nihâddan mültemisdür ki bu aḥḳar-ı 'ubbâd olan Şalâḥî-i nâ-şadı bir du' â'-i ḥayr ile yâd buyuralar.

¹ Allah yüce ruhunu takdis etsin.

Ḳāle's-şeyhü'l-ālimü'l-āmil ve'l-ārifü'l-fāzıl Şerefeddîn Ebu Ḥafş 'Ömer bin 'Alyyi's-Sa'diyi'l-ma'rûf bi-İbni'l-Fârizi'l-Mışrî ḳaddesa'llāhu Te'ālā sırrahu ve a'lā fī-mele'i'l-a'lā zikrehü.¹

1. شَرَبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

“Şurb” harekât-ı selâse ile muṭlaḳ içmek ma'nâsınadır şu olsun ğayrı olsun. “Zikr” añmak ma'nâsınadır. Ve “ḥabīb” bi-ma'nâ maḥbûbdur. “Müdāme” hamr ma'nâsınadır şol i'tibâr ile ki şâribi aña müdāvemet göstere. Ve “sekr” mest olmak ma'nâsınadır. Ve “kerm” aşma çubuğudur Fâriside tāk dirler. “Şeribnâ” fî'l ve fâ'ıldür. “Alā-zikri'l-ḥabībi” müta'alliḳdür şeribnāya. “Müdāme” mef'ûlidür. “Sekirnâ bihâ” cümlesi müdāmenüñ şıfatıdır. “Ve min-ḳabli en-yuḥlaḳa'l-kermü” cār u mecrûr şeribnāya müte'alliḳ olmak ensebdür.

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Nüş idüp yādına yāruñ olmışuz mest-i müdām

Bulmadın bu bāğ-ı 'ālem tāk-ı engûrla nüzām

¹ İbnü'l-Fâriz olarak bilinen; ilim, amel, irfân ve fazilet sahibi Mısırlı Şerefeddîn Ebu Hafş Ömer b. Ali es-Sadî-Allah ruhunu takdis etsin ve onun zikrini melevi'l-a'lâyâ yüceltsin-dedi ki.

[2b] Ya‘nî hâzret-i dostuñ zikri üzerine bir bâde nûş idüp anuñla ser-ğoş belki mest ü medhûş olduk ki mādde-i şarāb-ı meşhūr-ı pür-şerr ü şūr olan dıraht-ı engūr henüz halk olunmamış idi.

Rubā‘î

Rûzî ki medār-ı çarh u eflāk ne-būd
 Ve âmîzeş-i āb u āteş ü hāk ne-būd
 Ber yād-ı to mest bûdem ve bâde-perest
 Her çend nişān ez-bāde vü tāk ne-būd¹

Meşnevi²

Ol cenāb-ı pâdişāh-ı lem-yezel
 Tācdār-ı taht-ı iklīm-i ezel
 Zātı ferdiyyet ile mevcūd iken
 Ya‘nî reng-i mā-sivā nā-būd iken

Baħr-i vahdet ‘aşk ile mevc urmadan
 Bu zemīn ü āsumānı kұrmadan

Kenz-i mahfiydi devāt-ı ‘ilm-i zāt
 Reşha-bār olmazdı aqlām-ı şıfāt

‘İlm-i zātuñ feyzi kıldı iktizā

¹ (Câmî, 1309, s. 131). Felek ve çarkın yörüngesinin olmadığı, su, ateş ve toprağın birbirine karışmadığı bir günde ben senin yâdınla sarhoş olup şaraba düşkün olmuştum. Üstelik daha şarap ve asma çubuğunun varlığından bile eser yoktu.

² Meşnevi : Naẓm A

K'ola envār şıfâtı rû-nümâ¹

Zâtına kıldı tecellî çünki zât

Cûşa geldi baħr-i esmâ vü şıfât

İktizâ itdi murâd-ı zü'l-minen

Kim şıfâtı seyr ide âyînenen

Oldı mevcûd 'ayn-ı faħr-i kâ'inât

Eyledi Hâk zâtını² mir'ât-ı zât

Pertev-endâz oldı esmâ'-i Hudâ

Cümle a'yân oldı anda rû-nümâ

Pes vâsıta-ı mir'ât-ı zât ve râbıta-ı âyine-i esmâ vü şıfât ile zât-ı bî-çünûñ³ iki tecellîsi vardır. Birine tecellî-i 'ilm-i ğaybî dirler ki ħâzret-i 'ilm-i zâtide şuver-i a'yân-ı şâbite ve kâbiliyyât [3a] u isti'dādâtıyla vücûd-ı Hâk celle ve 'alâ kendüye zühûrından 'ibâretdür. Bu tecellîde a'yân-ı şâbite vücûd-i 'aynî ile muttaşif degüllerdür. Ve 'ilm ve ma'rifet ve 'aşk ve maħabbet emşâli kemâlâtları kendi ħaķıķatlarında pinhân u nâ-peydâdur. İkinci tecellîye tecellî-i vücûdî-i şehâdî dirler. Rûhen ve mişâlen ve ħissen a'yânûñ isti'dād u kâbiliyetleri ħasebiyle Cenâb-ı Hâkķ'ûñ vücûdınûñ zühûrından 'ibâretdür. Ve bu ikinci tecellî tecellî-i evvel üzerine mürettebdür. Her kemâlât ki tecellî-i evvelde a'yânûñ isti'dādât u kâbiliyetlerinde mûnderic idi anuñ mazħarı olur.

¹ şıfâtı rû-nümâ : zâtı rû-nümâ T

² Hâk zâtını : zât-ı Hâk T

³ bî-çünûñ : bî-çün u hemtânûñ T

Pes bu beyitte müdâmeden murâd-ı Nâzım kuddise sırruhu maḥabbet-i zâtiyyedür. Ve şürb-i müdâmeden murâd mertebe-i a‘ yân-ı şâbitede isti‘ dâdât ve kâbiliyyât-ı muhabbet-i zâtiyyeyi kabûlden kinâyetdür. Ve zıkr-i ḥabîbden murâd a‘ yân-ı şâbite maẓhar-ı tecellî-i ğaybî olduklarıdır. “Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en-u‘ refe fe-ḥalaqtü’l-ḥalka.”¹ maḥabbet-i zâtiyyeye işâretdür bu taḳdîrce zıkrüñ ḥabîbe izâfeti maşdaruñ fâ‘ iline izafeti kâbilindendür. Ve bu mertebede sekrden murâd isti‘ dâdât-ı sekrdür. Ve kermden murâd keşret-i vücûd-ı ğaybîdür. Ya‘ nî tecellî-i ‘ilm-i ğaybda a‘ yân-ı şâbitemiz şarâb-ı şifât-ı maḥabbet-i zâtiyyeye kâbil ve müsta‘id olup sebep-i isti‘ dâd-ı sekrimiz oldu ki bu kabûl ve isti‘ dâd zuhûr-ı keşret-i vücûd-ı ‘aynîden aḳdemdür.

Rubâ‘î

Hoş ân ki birün zi-‘âlem-i sırr u ‘alen
Nî-râhet rûḥ dîde nî-zahmet ten
Der-zâviye-i ketm-i ‘adem kerde veṭen
Men bûdem ve ‘ışk-ı to ve ‘ışk-ı to u men²

Yâhud şürb-i müdâmeden murâd-ı Nâzım ‘âlem-i ervâḥda şifât-ı maḥabbet-i zâtiyye ile müteḥakkık olmak ihtimâli vardır. Bu taḳdîrce zıkrüñ ḥabîbe izâfeti maşdaruñ müf‘ ülüne izâfeti kâbilinde olur. [3b] ve sekr ḥaḳîḳat-i sekr olur ki müşâhede-i cemâl ve celâl-i Ḥaḳda ervâḥ-ı kümmelînüñ heyman ve ḥayretinden kinâyetdür. Ya‘ nî cânüñ tene ta‘aşşukundan ve rûḥuñ beden ta‘allukundan aḳdem dostuñ yâdı üzerine şarâb-ı maḥabbeti nûş eyledük ki müşâhede-i Cemâl ü Celâl’de ervâḥımızıñ mest ü ḥayrânlığı ol şarâbuñ keyfiyetinden idi.

¹ (Alcûnî, 2001b, s. 121). Ben gizli bir hazineydim ve bilinmeyi istedim bu yüzden varlığı yarattım.

² (Câmî, 1309, s. 132) Gayb ve şehadet âlemlerinin dışında, yokluk gizeminin köşesini vatan tutmam ne hoştu! Ne ruhum rahat ediyor ne de benim zahmet çekiyordu. Orada benimle aşkından başka bir şey yoktu.

Rubā‘ī

Z’ân pîş ki hıızr-ı cān fütēd der-zūlmāt

Der-çeşme-i ten revān şod āb-ı hayāt

Hurdīm mey-i ‘ışk zi-ḥum-ḥāne-i zāt

Bī-kām u dehān zi-cām-ı esmā vü şifāt¹

Mollā Cāmī ḥazretleri buyurmuşlar eger dinilürse ki bu tevcīh vücūd-ı ervāḥ eşbāḥdan aḳdem olmağa mevķūfdur bu ise mezḥeb-i ḥükemāda müselleḡ degūldür. Zīrā anlaruñ ‘indinde vücūd-ı ervāḥ ḥuşūl-i mizāc ve tesviye-i eşbāḥdan şoñradur. Ve İmām Hücetü’l-İslām ‘aleyhi rahmetü’l-‘allām ḥazretleri daḡi bu emirde anlara muvāfaḳat itmişdür. Ve ol ḡaber-i meşḡur ki “İnne’llāhe Te‘ālā ḡalaḳa’l-ervāḡa ḳable’l-ecsādi bi-elfey ‘āmin.”²dür. Böyle ḡaml eylemişler ki ervāḡdan murād mebdāī-i silsile-i vücūd olan ervāḡ-ı melekiyyedür ki ḡükemā ‘uḳūl ve nüfūs ta‘bīr iderler. Ve ecsāddan murād ecsād-ı ‘ālemdür ki ‘arş ve kürsī ve eflāk ve encüm ve ‘anāşırdur. Cevāb virilür ki Şeyḡ-i Kāmil ve Muḡaḳḳıḳ Şadreddīn-i Konevī ḡazretleri ba‘zı resā’ilinde taḡḳīḳ ve tafşīl buyurmuş ki ‘umūm-ı ādemiyyānuñ vücūd-ı nüfūs-ı cüz’iyye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan aḳdemdür.³ Ve nüfūs-ı külliyyeden murād ol nüfūs-ı cüz’iyyedür ki mertebe-i cüz’iyyeden külliyyeye terāḳīye anlarda isti‘dāt ola ve şifāt-ı taḳyīdiyye-i ‘arziyyeden bir ḡayşiiyyet ile münselih ola ki kendi külliyyātına ‘avdet idüp aña muḡḡaşıl ola. Zīrā zevāt-ı nüfūs-ı cüz’iyye cüz’iyyetleri [4a] ḡayşiiyetinden mebd-i evveli müşāhede muḡāldür. Elḡ-i şūḡūd ‘indinde müttēfaḳun ‘aleyhdür ki nüfūs-ı cüz’iyye cüz’iyyeti ḡayşiiyetenden külliyyeyi müşāhede idemezler ki aña ‘avdet idüp muḡḡaşıl ola ve mertebe-i cüz’iyyeden

¹ (Cāmī, 1309, s. 133). Can Hızırının karanlıklara düşmesinden ve ruh çeşmesinde hayat suyunun coşmasından önce, biz zāt meyhanesindeki aşk şarabını, daha ağzımız ve damağımız olmadan, isim ve sıfatların kadehiyle içmiştik.

² (Alcūnī, 2001a, s. 99). Yüce Allāh, ruhları cesetlerden iki bin yıl önce yarattı.

³ “Umūm-ı ādemiyyānuñ vücūd-ı nüfūs-ı cüz’iyye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan aḳdemdür” ifadesi T nüshasında şöyledir: ‘Umūm-i ādemiyyānun vücūd-ı nüfūs-ı külliye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan sonradur. Ammā kümmel ve havvāsun vücūd-i nüfūs-i külliye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan akdemdür.

küllüyyeye terakkiye isti‘dādı olanlar mi‘râc-ı rûhânide *tabakatan ba‘de tabaktin*¹ küllüyyâta muttasıl olduklarında her ittişâlda isti‘dâden ve vücûden ve nûren ve başîreten istifâde ve ‘aql-ı evvele intihâ ve ittişâllerinde müşâhede-i mebd-i evvele müsta‘id olurlar. Bu hâkîr-i kem-bîza‘a ve pür-takşîrûn ‘aql-ı kâşırına nisbet ile bu mâddede aşhâb-ı hikmet ile erbâb-ı hâkîkatuñ beynleri min-vechin tevfiķ ve bu gûne tahkîķ olunur ki hükemânuñ rûhdan murâdları rûh-ı hayvânîdür. Bu ise elbette huşûl-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan şoñra mevcûd olur. Zîrâ rûh-ı hayvânî didikleri hulâsa-ı ğıdâ ki dem-i rakîķ ve muşaffâdur. Cevf-i kalbde müctemi‘ olup harâret-i ğarîziyye ile andan bir buhâr-ı laţîf hâşıl ve mecârî-i a‘şâb ve ‘arûka cârî ve cemî‘-i aķtâr-ı ten ve zevâyâ-yı bedene sârî ve mütevâşıl olup aşl-ı uşûl-i kuvvâ-yı mucibeti’l-inti‘âş ve mâdde-i havâşşî zâhir-şinâs belki cevher-i ‘aql-ı ma‘âş olur ki ehl-i hikmetuñ rûh ıtlâķ eyledikleri bu buhâr-ı laţîfden ‘ibâretdür. Bu rûh-ı muķavvim ve kâ’imde cins-i hayvânîden behâyim ve en‘âm ve efrâd-ı insânîden havâşş u ‘avâm müşârik ve müsâhimdür. Ve erbâb-ı hâkîkatuñ rûhdan murâdları rûh-ı insânî-i kudsî-i şâfîdür ki aña rûh-ı izâfî dirler. Bu rûh-ı mes‘ûd huşûl-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan muķaddem mevcûd olduğı hadîş-i nebevî ile meşbût ve meşhûddur. Kemâ kâle ‘aleyhi’s-selâm “El-ervâhu cünûdün mucennedetün femâ-te‘ârefe minhâ i’telefe ve mâ tenâkere minhâ ihtelefe.”² ya‘nî ervâh-ı mucerrede ‘âlem-i ceberûtda cünûd-ı mucennededür. Anlardan ol ‘âlemde birbiriyle müte‘ârif olan [4b] bu ‘âlem-i nâsûtda birbiriyle i’tilâf eyledi ve ol ‘âlemde birbiriyle mütenâkir olan bu ‘âlemde ihtilâf eyledi. Ve rûh-ı izâfî eşbâhdan muķaddem olup eşbâha ta‘alluķı huşûl-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan şoñra idügüne âyet-i kerîme-i “Feizâ-sevveytühü ve nefahtu fîhi min-rûhî.”³ şâhid-i ‘âdil pesdür. Ve rûh-ı hayvânî rûh-ı laţîf-i sultânî ile beden-i keşîf-i insânî beyninde hadd-i fâşıl gibi cânuñ tene ta‘aşşuķına vâsıta ve rûhuñ bedene ta‘alluķına râbıta olup rûh-ı ‘ulviyyenüñ matiyye-i kavîsidür. Zîrâ leţâfet ve keşâfeti

¹ Tabaka tabaka.

² (Alcûnî, 2001a, s. 98). Ruhlar, donatılmış askerlerdir. (Ezelden) tanışanlar anlaşılır; birbiriyle uyuşamayanlar ayrılırlar.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Sâd, 72. “Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman.”

cāmi‘dür. Letāfeti ḥasebiyle rūḥ-ı sultāniyye ve kesāfetī sebebiyle beden-i insāniyye münāsebeti olup rūḥ-ı izāfī rūḥ-ı ḥayvānī vāsıtasıyla beden-i insāna ta‘alluk idüp sāḥa-ı fū‘āda ifāze-i nūr-ı ‘aql-ı ma‘ād ile bā‘ış-ı ma‘rifet-i rāḥ-ı sedād ve mūcib-i vuşlat-ı Rabb-i ‘ibād olur ki bu rūḥ-ı manşūş kümmel-i insān-ı ḥavāşşa maḥşūşdur. Ve eczā’-i ‘ālemden her cüz’ esmā’-i İlāhiyyeden bir ismūn maḥzarıdır ve mecmū’-ı ‘ālem ber-sebīl-i tefrīka vü tafşīl maḥzar-ı cemī’-i esmā’-i Celīldür. Ve ḥaḳīkat-i insāniyye-i kemāliyye ber-ṭarīḳ-i cem‘iyyet ü icmāl maḥzar-ı eḥadiyyet cem‘-i cemī’-i esmā’-i zū’l-Celāl ve’l-Cemāldür. Pes eczā’-i ‘ālemden bir cüz’ yokdur ki insān-ı kāmilde anuñ numūnesi olmaya. Ve şeribnā ve sekirnā kelimelerinde zamīr-i mütekellim ma‘a’l-ğayr olduğu bu cem‘iyyete işāret¹ ihtimālī vardır ki şürb ve sekrde müşārik olmaları mülāḥaza olunmaya yāḥud müşāreket mülāḥazası üzre binā’ olınmış ola. Zīrā a‘yān ve ervāḥ-ı kümmel-i efrād ve aḳṭāb² bu şarābuñ şürb ve sekrinde şeyḥ-i nāzım ile müşārik ve müsāhimdür.

Rubā‘ī

Tenhā ne menem zi-‘ışḳ-ı to bāde-perest

Ān kiyeşt to ḥod be-gū k’ez-īn bāde-perest [5a]

Ān rüz ki men giriftem īn bāde-be-dest

Būdend ḥarīf mey-perestān-ı eleşt³

Ḳāle ḳuddise sırıhu’l-‘azīz

¹ İşāret : işāret olmak T

² T nüshasında. “Zīrā ervāḥ-ı kümmel efrāda ve aḳṭābda a‘yān bu şarābuñ şürb ve sekrinde Şeyḥ-i Nâzım ile müşārik ü müsāhimdür.” A. nüshasında “Zīrā ervāḥ-ı kümmel efrāda aḳṭāb-ı a‘yān bu şarābuñ şürb ve sekrinde Şeyḥ-i Nâzım ile müşārik ve müsāhimdür.” ancak her iki nüshada cümle eksik ve anlaşıyor. Bunun doğru şekli Mollâ Camî (1309, s. 135)’de şöyle geçer: “Zīrā ki a‘yān u ervāḥ-ı kümmel-i efrād u aḳṭāb der-şürb ü sekr-i īn şarāb bâ-Şeyḥ-i Nâzım müşārikend ü müsāhim.”

³ (Câmî, 1309, s. 135). Aşkınla sarhoş olan yalnız ben değilim. Bu sarhoşluktan kurtulmuş kim var, sen söyle? Ben o badeyi elime aldığım gün *eleşt* meclisinin sarhoşları zaten sarhoşlardı.

2. لَهَا النَّدْرُ كَأَنَّ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُزِجَتْ نَجْمٌ

“Bedr” mäh-ı tamām ve “kāse”ye ke’s ıtlākı şarāb içinde olduğu hāldedir. Ve “şems” güneşün cürmüne ve zav’ına ıtlāk olunur ve “hilāl” meh-i nevdür. Ve “yebdū” zāhir olmak ve “mezc” karışdurmak ve “necm” yıldız ma’nāsınadır. “Lehā ve hiye ve yudīruhā”da olan zamā’ir müdāmeğe rāci’dür. “Ve hiye”de olan vāv-ı ‘āṭife vāv-ı ḥāliye olmak ihtimāl-i vardır. Ve mümeyyiz-i “kem” haber-i maḥzūfdur. Taḳdīri kem merretin yebdū necmüdür. Pes cām-ı müdāmı istidāretde ve emr-i şāfi-i keşirü’l-feyezānı iştimālde mäh-ı tamāma ve müdāmeği şafā-yı nūriyyet feyezānda şems-i pür-leme’āna ve engüştān-ı sākī-i gül cemāl-i aḥz-ı ke’s ‘indinde şekl-i hilāle ve hey’et-i ḥabābı istidāret ve nūrāniyyetde ve şıḡar-ı hacimde necm-i pür-tābe teşbīh-i dil-pezir ve temsīl-i bī-naẓir buyurmuşlar.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ol ne meh u mihr-i münir u kasesi bedr daḡi

Sākisi meh-i nev eğer mezc olsa pür-necm ola cām

Ya’nī ol şarāb-ı ‘ale’d-devāmuñ cām-ı şafā-encāmı mäh-ı tamāmdur. Hālbuki ol şarāb leme’ān ve feyezānda kendisi āfitāb-ı ‘ālem-tābdur. Ve engüştān-ı sākī-i sa’id-güyā ki mäh-ı cedīd belki bir hilāl-i ‘iddür. Ve hengām-ı āmiziş-i ābda ḥāşıl olan her ḥabāb bir necm-i raḡşande vü pür-tābdur. [5b] Pes cām-ı şafā-yı ḡamr-ı ledünn olan *bedr*den ya’nī mäh-ı tamāmdan murād-ı şerīfleri sālik-i rüşen-dile nisbetle ḡalb-i mürşid-i kāmil ü mükemmel ve ol bedri devr itdüren hilālden murād-ı şerīfleri “Ḳalbü’l-mü’mini beyne

ıŝba‘ ayni min-aŝābi‘ ’r-raḥmān’’¹ me‘ālince ŝıfāt-ı Celāl ve Cemāldür. Ve ol ŝarāb-ı ŝırfın mezci ‘indinde necm-i ḥabāb zuhūrından murād-ı ŝerīfleri ŝarāb-ı zencebīl-i cezb-i maḥabbet ü zülāl-i selsebīl-i ‘ilm-i ma‘ rifet ile imtizāc buldıķda bisyār ḥabāb-ı nücūm-āŝār ve kevākib-i ma‘ ārif-esrār bedīdār olup fūrūmāndegān-ı zulmet beyābān-ı dālāl ü ḥayretde her biri bir necm-i hidāyetdür dimek olur.

Rubā‘ī

İn t̄a‘ife’end muṭlaķ ez-ķayd-ı rūsūm

Fāriğ ŝüde ez-endiŝe-i aḥvāl-i ‘ulūm

Ber-zāhir-i ŝān levāmi‘-i nūr-ı hüdāy

Li’d-dīni nücūmün li’ŝ-ŝeyāṭīni rücūm²

Zīrā āyine-i ḳalb-i mürŝīd-i kāmīl ü mükemmel ŝems-i ḥaķīķat-i Muḥammediyyeye muķābil ve bedr-i tām gibi istifāze vü ifāzeye ķābildür. Tevcīh-i tām ile mir’āt-ı ḳalb-i mürŝide muķābil olan sālīke elbette ol feyz-i muķaddes mün‘akis olup ol cām-ı ŝafādan neŝve-yāb ve ŝarāb-ı ‘aŝķ-ı İlāhīden mest ü ḥarāb olur. Yāḥud cām-ı ŝarāb-ı ḥoŝ-güvār olan bedr-i tābdārdan murād-ı ŝerīfleri muṭlaķa āyine-i ḥaķīķat-i Muḥammediyye ola. Zīrā cemī‘-i esmā vü ŝıfāta mażhariyyeti i‘tibāriyle ŝems-i aḥadiyyet-i zāta muķābil bir bedr-i kāmīl ü mükemmeldür ki vücūd-ı ŝerīfleri vücūd ile ‘adem beyninde vāŝıta ve ḥudūŝ kıdem ta‘alluķuna rābıta olup zevāt ‘aynı cem‘den istifāza ve levḥ-i maḥfūzdan ‘ibāret olan nefsi külliyyeye ifāzada ķalem meŝābesindedür. Ol ecilden ķalem-i a‘lā ıtlāķ olındı. [6a] pes tārīk-i niŝān-ı zulūmāt-ı meķān olan cemī‘-i ḥaķāyık-ı a‘yān istifāza-ı mezkūrde aña muḥtāc olduğı müstağniyün ‘ani’l-beyāndur. Pes ol ŝems-i ezeli ve maḥabbet-i zāt-ı lem-yezeli bedr-i ḥaķīķat-i Muḥammediyyede mūnceli olup yenbū‘-ı

¹ Mü’minin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır. (Müslim, 2006, s. 1225)

² (Câmî, 1309, s. 139). Bu taife rūsūm kaydına bağılı olmadığı gibi hal ve ilimlerin endişesini de taşımamaktadır. Onların dış hallerinde hidāyet nuru parlar. Onlar din için birer yıldız şeytanlara atılmak üzere birer taşır.

zülâl-i meveddet ve ‘ayn-ı nevâl-i maḥabbet olan mir’ât-ı ḥaḳîḳat-i Muḥammediyyeden cemî‘-i ḥaḳâyık-ı keşrete pertev-endâz-ı hidâyet olduğu için bedri ol ḥaḳîḳata isti‘âre eylemişlerdür.

Rubâ‘î

Ey cān u dil āḥir be-çi nāmet ḥ̣ṿānem
Hem cāni ve hem dil be-kūdāmet ḥ̣ṿānem
Çün yāft şeb-i temām-ı ‘ālem zi-to nūr
Ma‘ zūrem eger māh-ı temāmet ḥ̣ṿānem¹

Ḳāle ḳuddise sırruhu’l-‘azîz

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَاثِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

“Şezā” rāyiḥa-i ṭayyibe ma‘ nāsı[na] ve “ihtedā” toḡrı yol bulmak ma‘ nāsınadır. Ve “ḥān” ḥānenüñ cem‘îdür. Ve “senā” ḳaşr ile berḳ ma‘ nāsınadır. Ve zāmā’ir-i ġā’ibenüñ küllîsi müdāmeye ‘ā’iddür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Nükheth-i mey olmasa rehber bulunmaz meykede

¹ (Câmî, 1309, s. 137). Ey canım, gönlüm! Acaba sana hangi isimle hitap edeyim? Hem cansın hem gönülsün sana hangi ismi vereyim? Bütün âlemin gecesi senin nurunla aydınlandığı için sana dolunay dememde bir mahzur yoktur.

Olmasaydı berk¹-i peymāne hayāl itmezdi kām

Ya‘nî ol bâde-i bî-ğışsuñ bûy-ı hoş ve şemîm-i dil-keşi meşâmm-ı cânıma reh-nümün olmasa eger şavb-ı mey-hâneye rāh-ı şavābı bulamazdım ve lem‘a-ı nūr u Pertev-zuhūrı başa-ı başiretime ifāza-ı nūr itmese remed-i ğaflet ile dīde-i vehmim kūr olup müşāhede-i cemāl-i haqīkatdan mahrūm olurdu.

Rubā‘î [6b]

Ger rehber-i mestān ne-şodî nūkhēt-i mey
Müşkil bordî kesî sūy-ı mey-kede pey
Ve‘r-çeşm-i hıred ne-yāftî nūr ez-vey
Key derk-i haqīkateş tüvānestî key²

Ya‘nî ‘aşk-ı mecāziye müte‘allık olan cemāl-i āşarı maḥabbet-i haqīkiyyeye müte‘allık olan cemāl-i zātınūñ zıll ü fer‘i olup “el-Mecāzu kaṭaratu’l-haqīkatı”³ hükmünce mecāz haqīkatuñ tarīk-i huşūli ve vesīle-i vüşulidür. Pes be-haseb-i fıtraṭ-ı ahlî bir muḥbil-i pāk-tıynetūñ ki zāt-ı cemāl-i ‘ale’l-ıtlāk maḥabbetine kâbiliyyeti olup vāsıta-ı terāküm ḥücüb-i zulmāniyye-i ṭabi‘iyye ile pes-mānde-i ḥayyiz-i ḥafā ola nā-gāh ol cemāl-i bā-kemālūñ nūrından bir pertev perde-i āb-ı gilden bir şüret-i dil-ber-i ra‘nā-yı mütenāsibü’l-a‘zā ve çehre-i zībā-yı mütemāsilü’l-eczāda hüveydā olsa elbette ol muḥbilūñ murğ-i dili ol cemāle iḳbāl ve hevā-yı maḥabbetinde perr ü bāl açup cūyende-i dāne-i ḥāl ve giriftār-ı dām-ı zülf-i perişān-hāli olur.

¹ berk : bir T

² (Câmî, 1309, s. 139). Eğer şarabın kokusu sarhoşların rehberi olmasaydı hiç kimse meyhane yolunu bulamazdı, akıl gözü onun parıltısıyla aydınlanmasaydı nasıl hakikati idrak edebilirdi.

³ Mecāz hakikatın köprüsüdür.

Pes âteş-i ‘aşk ve şu‘le-i şevk dil-i miñnet-zedesinde berķ urup hücüb-i keşife harķ ya‘nî levh-i dilde munteķiş olan şuver-i kevnıyyeyi selb ile ğışāve-i ğafleti başa-ı başiretinden izāle idüp āyine-i haķiķat ğubār-ı keşretten pāk u bî-pās ve dīde-i ğam-dīdesi tezyîn ve dil-i felāket-zedesi haķiķat-şinās olur. Maħall-i naķş ve ihtilāl olan hūsn-i serî‘u‘z-zevālî ve baķā-yı hūsn-i cemāl-i bā-kemāl-i zü‘l-Celālî idrāk idüp mecāzdan haķiķata ‘ubūr eyler. Ol demde sâbıķa-ı ‘ināyet aña istikbāl idüp ol cemāl-i vaħdet-i ef‘āl ref‘-i nutuķ işkāl eyler. Çün muħāzara-ı ef‘âlde mütemekkin ola cemāl-i şifāt münkeşif olur. Ve mükāşefe-i şifātda rāsiħ-ķadem olduķda mażhar-ı tecellî-i cemāl-i zāt olup maħabbet-i zātiyyeyi mütehaķķıķ olur. Pes ebvāb-ı müşāhede aña [7a] meftūħ olup vücūdı min-evvelihî ilā āħirihi bir haķiķat görür. Ya‘nî her ne uğrasa anı bulur ve her ne baķsa anı görür.

Rubā‘î

Der-sīne nihān to būde’i men ğāfil
 Der-dīde ‘ıyān to būde’i men ğāfil
 ‘Ömrî zi-cihān torā nişān mî-costem
 Ħod cümle cihān to būde’i men ğāfil¹

Çün ‘āşık-ı şādık bu maķama irişse bilür ki ‘aşk-ı mecāzî şarābhāne-i ‘aşk-ı haķiķatden bir şemme menzilesindedür. Maħabbet-i āşarı maħabbet-i zātiden bir pertev belki bir zerre meşābesindedür. Eger dimaĝ-ı cānı bûy-ı ‘aşk-ı mecāzîyi almasa mey-hāne-i ‘aşk-ı haķiķatı bulamazdı. Ve eger başa-ı başireti zerre-i cemāl-i āşarı görse cemāl-i āfitāb-ı zāta muķābil olmazdı.

¹ (Câmî, 1309, s. 141). Kalbimde gizli, gözümde ayan olan senmişsin de ben farkında değilmişim. Ömrüm boyunca dünyada senden bir nişan bir iz arayıp duruyordum, hâlbuki cihan senmişsin de benim haberim yokmuş.

Rubā'î

Hoş vaqt kesî ki bûy-ı mey-ḥâne şenîd
 Reft ez-pey ân bûy ve be-mey-ḥâne resîd
 Âmed berķî zi-kûy-ı mey-ḥâne pedîd
 Der-pertev-i ân ḥarîm-i mey-ḥâne bedîd¹

Ḳâle ḳuddise sırruhu'l-‘ azîz

4. وَلَمْ يُتَّقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُسَّاشَةٍ
 كَأَنَّ خَفَاَهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كَتْمٌ

“Dehr” zamân-ı tavîl ma‘ nâsına “ḥuşāşe” baḳiyye-i rūḥ ma‘ nâsına ramaḳ daḥi dirler. “Ḥafâ” gizlû ve “şudûr” şadruñ cem‘ idür sîne ma‘ nâsına “nüḥâ” nühyenüñ cem‘ idür ‘aḳl ma‘ nâsına menhiyyâtdan nehy itdügi i‘tibâr ile ‘aḳle nühye dirler ve “ketm” ketmân pinhân eylemek ma‘ nâsınadır bunda ketm bi-ma‘ nâ mektûmdur ve zamîr-i “minhâ” müdâmeye ve zamîr-i “ḥafâhâ” ḥuşāşeye râci‘ dür ve cümle [7b] ke’enne-ḥafâhâ şıfatıdır. Ḥuşāşenüñ yâḥud zamîrünüñ müdâmeye ‘â’id olup ve cümle-i şâniye cümle-i evvelinüñ maẓmûnını mü’ekkid olur. Ve şudûruñ nüḥâya izâfeti ḥazf-ı muzâfun ileyh[dür]. Taḳdîri şudûru zevî’n-nüḥâdur. Ve yâ isti‘âre-i bi’l-kinâye ḳabîlinden olur ki nüḥâyı aşḥâb-ı şudûra teşbîḥ ve levâzım-ı müsebbebeden olan şudûrı aña işbât eylemiş olur.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

¹ (Câmî, 1309, s. 141). Meyhâne kokusunu alıp da onu takip ederek meyhaneye ulaşan kişi ne mesuttur ki meyhaneden bir şimşek çıkar onun ışığıyla meyhanenin harimini görebilir.

Bir ramaḳ bâḳî ḳomıř andan zamāna gūyiyā

Ol daḫi olmiř řudūr-ı ‘āḳılīnde iktitām

Ya‘nî muřarrıf-ı rûzgār ve muḫavvil-i leyl ü nehār ol bâde-i ḫoř-güvārdan ki cānlara cān ve cānlar aña ebdān meřābesindedür. Bir ramaḳdan ğayrı bâḳî ḳomamıř ol daḫi řudūr-ı ‘āḳılīnde mektūm u pinhāndur.

Pes ḫudāvend-i celīl ü cemīlūñ esmā’-i İlāhiyyesi müteḳabıldür. Ve her birinūñ zuhūrı aḫḳām u āřarı ḫasebiyle devlet ü salṫanatı vardır. Çün nevbet-i tařarruf-ı devlet ü salṫanat ismūñ birine iriřse anuñ aḫḳām u āřarı zāhir olup muḳābilinde olan ismūñ aḫḳāmı bâṫın olur. Nevbet-i tařarruf muḳābiline iriřdikde emr ber-‘aks olur. Aḫḳāmı zāhir ve muḳābilinūñ bâṫın olur ve bu Cenāb-ı ‘Alīm ve Ḥakīmūñ ‘ilm-i řāmil ve ḫikmet-i kāmilinūñ muḳteżāsıdır ki her biri kendi mevḳi’inde ğāyet-i kemāl ve nihāyet-i cemāldür.

Pes zāhir ü bâṫın ism-i řerīfleri esmā’-i müteḳābiledendür. Ol ecilden zuhūr u keřret ve buṫūn u vaḫdet birbirini mütelāzimlerdür. Zīrā zuhūr ta‘ayyünāt ile telebbüs-i ḫaḳīḳatden ‘ibāretdür ve buṫūn anuñ ‘ademinden ‘ibāretdür. Ve bu telebbüs ‘ayn-ı vaḫdetdür. Ve řek yoḳdur ki keřretde aḫḳām-ı mā-bihi’l-imtiyāz mā-bihi’l-ittiḫād üzerine ğālibdür. Pes her ğāḫ ki cemāl-i zāt-ı bî-hemtā mir’āt-ı ism-i zāhirden hüveydā ola nā-çār aḫḳām-ı mā-bihi’l-imtiyāz aḫḳām-ı mā-bihi’l-ittiḫād üzerine ğālib olur. Her bār ki Celāl-i zāt-ı bî-çün u çerā āyīne-i ism-i bâṫından rû-nümā ola bi-eyyi ḫālin aḫḳām-ı mā-bihi’l-ittiḫād mā-bihi’l-imtiyāz üzerine ğālib olur. Erbāb-ı zevḳ ü ḫāle pūřide degüldür ki ‘ilm ve ma‘rifet ve maḫabbet emřāli kemālāt ‘ālim ü ma‘lūm ve ‘ārif ü ma‘rūf ve muḫibb ü maḫbūb beyninde aḫḳām-ı mā-bihi’l-ittiḫāddandır. Pes ğalabe-i aḫḳāmu mā-bihi’l-imtiyāz ‘indinde bu kemālāt-ı gūn-ā-gūn resīde-i maḳām-ı ḫafā ve buṫūn ve erbābı daḫi mütevārī-i perde-i kümūn olup ḫalḳuñ anlardan ‘ilm ve ma‘rifet istifādesi ‘alā-sebīli’n-nedre olur.

Şeyh Nâzım kıddise sırruhu hâzretlerinüñ bu beytinde bir ramağ-ı bâkî kıalup ol dağı sudür-ı ‘âkılında mektüm oldu buyurduğı bu hafâ vu buñın ve setr ü kümüne işâretdür.

Rubâ‘î

Feryâd u figân ki bâz der-küy-i muğân
Mey-ğ̃vâre zi-mey ne nâm yâbed ne nişân
Z’ân-güne nihân geşt ki ber-ğalk-ı cihân
Geşttest nihân geştten ü nîz nihân¹

Kâle kıddise sırruhü’l-‘azîz

5. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

“Haşâ” cev[ın] ihâta itdügi nesneye dirler. Ya‘nî içi tehî olan nesnenüñ içine haşâ dirler. Cem‘i aḥşâ’ gelür. Ve “denn” ħum ya‘nî küp ma‘nâsınadur cem‘i dinân gelür. Ve “teşâ‘ adet” [8b] irtefe‘ at esfelden a‘lâya gitdi dimekdür.

Terceme-i Beyt

[Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün]

Hey meded ħumlar derünından şu‘ûd itdi o mey
Kılmadı andan ħaķîkatde eşer illâki nâm

¹(Câmî, 1309, s. 142). Eyvah işret ehli, meyhaneciler çarşısında şarabın ne adını ne de nişanını bulabiliyor. Şarap âleme karşı o kadar gizlenmiş ki onun gizlenmiş olduğı da gizlidir (bilinmiyor).

Ya' nî ol şarâb-ı kem-yâb-ı müteķâ' id derûn-ı humlardan müteşâ' id ve meyl-i maķâmât-ı 'ulvî ile maķarr-ı süflîden mütebâ' id oldu. Ve beyne'l-enâm bir nâmı kaldı. Çünkü kemâlât-ı Hâzret-i eķadiyyetden hayât ve 'ilm ve irâdet ve kudret mişüllüleri âhîrîn-i merâtib-i mevcûdât olan insândan görindi. Ya' nî evc-i derecât-ı külliyyet ü ıtlâķdan hâzîz-i derekât-ı cüz'iyeye-i taķyîde tenezzül eyledi. Nazar-ı maķcübâne ol kemâlâtı mezâhir-i cüz'iyeye-i taķyîdiyyeye mensûb ve muzâf kıldı. Ammâ vâsıta-ı şıdķ ve mücâhede ile dîde-i başîret-i ehl-i müşâhedede bu umûruñ izâfeti mezâhir-i cüz'iyeden sâķıķ ve nisbeti merâtib-i taķyîdiyyeden zâ'il olduķda ol kemâlât yine mertebe-i külliyyet ıtlâķa 'avdet ider. Pes Şeyh Nâzım ķuddise sırruhu muķtemeldür ki suķûṭ-ı izâfât ve zevâl-i nisbet ve i' tibârâtı ve mertebe-i külliyyet ıtlâķa 'avdeti teşâ'ud ile ta' bîr buyurmuş ola. Ve dennândan murâd-ı şerîfleri ol şarâb-ı 'aşķ ve maķabbeti ihâṭa ve iştimâl i' tibârıyla nüfûs-ı kâmile-i evliyâ'u'llâh ola. Ve teşâ'uddan murâd-ı şerîfleri merâtib-i cüz'iyeye-i taķyîdiyyeden inķıṭâ'-ı nisbet ü izâfet-i maķabbet ve maķarr-ı aşlî vü müsteķarr-ı ulâya 'avdet ola ki hâzret-i aķadiyyetü'l-cem' dūr. Zîrâ çün muḥibb-i 'ârif maķâm-ı fenâyı mutaḥaķķıķ ola. Her kemâlâtüñ nisbeti kendi şuhûdında kendiden munķatı' olup beyne'n-nâs ancak bir nâmı kalur. Yâḥud dennândan murâd-ı şerîfleri şarâb-ı mezkûrı ihâṭa vü iştimâl i' tibârıyla ebdân-ı kâmilân ola [9a] yâḥud istidâre ve ihâṭa müşâbehetiyle ecrâm-ı semâviye ola. Ve aḥşâdan murâd ṭabaķat-ı 'anâşır ve beyne'l-aḥşâdan küre-i arz ola ki müsteķarrı efrâd-ı insâniyyedür. Ve 'alâ kile't-taķdireyn taşâ'adden murâd maķabbetdür. Ya' nî çünkü nüfûs-ı kâmilân "ileyhi yaş'adu'l-kelimü't-ṭayyib"¹ hükmünce bu nişîmen-i süflîden hâzâ'ir-i ķudsîye şu'ûd eylediler. 'İlm ü ma'rifet ve 'aşķ u maķabbet emşâli kemâlât daḥi anlara tab' iyyet ile şu'ûd eyledi. Ve anlaruñ maķâmılarına ķâ'im olanlardan bu kemâlât hiç zâhir olmadı ancak isimleri Şeyh-i kâmil ve mürşid-i mükemmel kaldı.

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Fâtır, 10. "Güzel sözler ancak O'na yükselir."

Rubā‘î

Der-‘arşa-i kevn hem-demī ne-tüvân yâft

Der-kışşa-ı ‘ışk maḥremî ne-tüvân yâft

Zi-ân mey ki ḥarîfân ḥurdend u güzeşt

Der-ḥumkede-i felek nemî ne-tüvân yâft¹

Vecheyn-i âhireyn beyt-i sâbıka münâsebetle ensebdür. Ve bu beytden maḫşûd olan ṭâ’ife-i kâmilenuñ bulunduğına ve kemâlâtüñ ‘adem-i zuhûrına te’essüf ve telehhüfdür.

Yohsa mertebe-i velâyeti ve ehlini nefy degüldür.

Kâle ḫuddise sırruhü’l-‘azîz

6. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

“Ḥay” dirilik ve kabîle ma‘nâsınadır ve “neşve” mest olmak ma‘nâsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Müsta‘id bir ḫavme zikr olınsa ol mey şubḥ-dem

Terk-i ḫayd-ı işm u ‘âr idüp olur mest-i müdām

¹(Câmî, 1309, s. 149). Kâinat meydanında bir arkadaşı ve aşk kıyası için bir sırdaşı bulma imkânı yok. Eski sarhoşların içtikleri şaraptan felek meyhanesinde bir damla dahi bulunamıyor.

Ya‘nî ol bâde-i hâlet-fezâ-yı hayât-âbâd bir kabîle-i zinde-dilân-ı pür-isti‘dâda bir gice yâd olınsa [9b] hâlet-i keyfiyeti ile mest ü harâb ve şubha dek nâle vü feryâd iderler. Hâlbuki ne ol mestlikden anlar bir ‘âr u vebâl ve ne mey-perestlikden âyine-i hatırlarına bir ğubâr-ı infî‘âl vâkı‘ olur.

Rubâ‘î

Ân mey h‘âhem ki ‘aql ez-û mest şüd

Ser-rişte-i ihtiyâreş ez-dest şüd

Muṭrib be-vaşf-ı o sūrūd âğâzed

Her zinde dilî ki be-şünūd mest şüd¹

Pes sırr-ı hayât sâri-i cemî‘-i mevcûdât idüğü âyet-i kerîme-i “ve in min-şey’in illâ yüsebbihu bi-hamdihî ve lâkin lâ-tefķahûne tesbîḥahum” şâhid-i ‘âdıldür. Zîrâ şıfat-ı hayât ile muttaşif olmayandan tesbîḥ mümteni‘dür.

Rubâ‘î

Çi çerḥ çi erkân çi me‘ârif çi nebât

Sâriest der-eczâ-yı heme sırr-ı hayât

Güyend heme “küllü ‘aşıyyin ve ğadât”

Tesbîḥ-i ḥudâvend-i refî‘ u’ d-derecât²

Ve eşyânüñ tesbîḥi Cenâb-ı Bârînüñ naķâyışdan tenzîḥ ü taķdîsine delâletler ile te’vîl ve nefy-i tesbîḥ-i ḥaķîķî olunmaķ enbiyâ vü evliyâ ‘aleyhimü’s-selâmüñ keşf-i şariḥlerine muḥâlifdür. Ve eşyâda sırr-ı hayâtüñ şereyânı vâşıta-ı şereyân-ı hüviyet-i sâriye-i İlâhiyye

¹(Câmî, 1309, s. 144). Akli sarhoş edip irade ve ihtiyarı elden alan o (şarabı) isitiyorum ki çalgıcı onun vasfını terennüm ettiğinde gönül sahipleri kendinden geçiyor.

²(Câmî, 1309, s. 145). Hayatın sırrı; felek, erkân, ma’arif ve nebatın bütün hücrelerine sirayet etmiştir. Her sabah ve akşam bütün her şey Yüce Allah’ı tesbih eder.

iledür ki eşyâda şıfat-ı hayâtla münşabiğadur. Ve her bir vücūhda kendi kâbiliyyet ve isti‘ dâdına münāsib bir hayât vardır. Ve levāzim-i hayât olan ‘ilm ve irâdet ve kudret ve gayrileri daħi anuñ gibidür. Pes ol mevcūduñ ki mizâcı i‘tidâle qarīb ola. İnsân gibi anda şıfat-ı hayât cemî‘ -i levāzimâtıyla yâhud ekşeriyetle zâhir olur. Ve ol mevcūduñ ki mizâcı i‘tidâlden ba‘îd ola ma‘den ve nebât gibi anda şıfat-ı hayât ve levāzımı pinhân olur. Pes bu beyt-i şerîfde hayden murâd [10a] ‘âlem-i kebîr olmağ ihtimâli vardır. Gūyâ cemâd olsun hayvân olsun cemî‘ -i eczâ-yı ‘âlemde sereyân-ı hayâtı iş‘ârdur. Bu taqđırce ehl-i hayden murâd bir tâ‘ifedür ki anlarda ehliyet-i şûrb-i şarâb-ı maħabbet ve kâbiliyyet-i kabûl-i esrâr-ı ma‘rifet ola ki bu tâ‘ifenüñ mâ-‘adâsı ‘adem hükümündedir. Zîrâ bu ‘âleme gelmekden ğaraž ma‘rifetdür.

Rubā‘î

Ānân ki be-râh-ı ‘ışk sâbit-ķademend
Der-mülk-i vefâ be-ser-firâzî ‘âlemend
Maķşûd hulâşa-i vücûd-ı işânend
Bâķî heme bâ-vücûd-ı işân ‘ademend¹

Yâhud hayden murâd kabîle-i erbâb-ı zevķ ü maħabbet ve aşķâb-ı şevķ ü meveddet ola. Zîrâ bu tâ‘ife-i celîle haķîķatleri ile zinde ve hayât-ı haķîķiyye erzendedürler. Yâhud hayden murâd vücûd-ı insân-ı kâmil ve ehlinden murâd rûh ve ķalb ve nefis ve kuvvâ-yı rûhânî ve cismânî ola. Zîrâ bunlaruñ her biri vücûd-ı insân-ı kâmilde simâ‘ ı zıkr-i şarâb-ı maħabbetden mest ü ħarâb olurlar.²

Rubā‘î

¹(Câmî, 1309, s. 146). Aşk yolunda kararlı olanların başı, vefa mülkünde sancak gibi yüksek olur. Varlığın maksadı ve özü onlardır. Başkaları ise onlara nispeten yok hükümündedir.

² Bu paragraf ve ondan önceki rubâî T nüshasında yoktur.

Her cā ki koned muṭrib-i ferḥunde-ḥiṭāb

Zikr-i mey-i ‘ışk-ı to ber-āvāz-ı rebāb

Ez-zevḳ-i simā‘-ı zikr-i ān bāde-i nāb

‘Uḳūl ü dil ü cān-ı men şod mest ü ḥarāb¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘azîz

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلْتُ الْهَمَّ

“Huṭūr” düḥūl ü mürūr itmek ve ḥalecān ma‘nāsına *ḥaṭara’l-emru bi-bālihi* ve *‘ālā bālihi* huṭūr [10b] bir şey’ ḥatırına huṭūr eyledi. Ya‘nî geçdi ve ḥatır ḳalbe vārid olan şey’e dirler. Bunda ḥatırdan murād ḳalbdür. İsm-i ḥāl ile tesmiye-i maḥal ḳabîlinde ve “bihi” de olan zamîr-i mecrūr ḥatıra ‘âid olup “bā” fî ma‘nāsınadır. Yâḥud ḥaṭardan mefhûm olan huṭūra rāci‘ olup bā sebebiyye olur ve “efrāḥ” feraḥuñ cem‘ idür. Ve “hem” ḥüzn ve ğam ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Bir kesüñ ger ḥatırına ol ider ise huṭūr

Ğam gide ol dem feraḥ ḳalbinde ola ber-devām

¹(Câmî, 1309, s. 146). O mübarek sözlü çalgıcı, şarp aşkını nerede terennüm etmeye başlasa, o halis şarabın adını duyduğumda aklım, kalbim ve ruhum mest ve harap olur.

Ya‘nî eger bir gün ol bâde-i pür-nûruñ yâdı bir kalb-i civânmerd-i âzâde huṭûr ider ise müsâfirân-ı şâdî ve rāhat anda kaçt-ı iḳâmet idüp mücâvirân-ı endûh u elem ‘azîmet-i vâdî-i rihlet eylediler.

Rubâ‘î

Ez-bâde-i ‘ışk ğuşşâ ber-bâd şeved

Vîrân-şüde-i ḥâdişe âbâd şeved

Ber-ḥâṭır-ı ğamgîn güzered şâd şeved

Zi-endûh u ğam-ı zamâne âzâd şeved¹

Pes ‘ilm ve şu‘ûruñ umûra ta‘alluḳı iki vechile mümkindür. Biri huṭûr-ı zıll-i şuver-i ma‘lûmât iledür. Meşelâ Zeyd ve ‘Amrı görürsün zemîninde bir şüret ḥâşıl olur ki ol şüret ile mâ-‘âdâsından mümtâz olurlar. İkinci vech zemîn-i ḥâṭırda huṭûr-ı zevât-ı ma‘lûmât iledür. Meşelâ cû‘ ve şib‘ ve şehvet ve ğazab ve maḥabbet ve ‘adâvete ‘ilm ve şu‘ûruñ ta‘alluḳı nefis onlar ile ittîşâfından soñra ḥâşıl olur ki buña ‘ilm-i zevḳî ve vicdânî dirler. Pes maḥabbet-i zâtiyyenüñ dil ve şu‘ûra huṭûrı vech-i evvel ile ya‘nî bir kimseden istima‘ ile yâḥud bir kitâbdan okumaḳla yâḥud kendi ḥâṭırına [11a] gelmekle müşmir-i sa‘âdet ve mücib-i kerâmet olmaḳla mu‘teddünbihâ degüldür. Belki sa‘âdet-i câvidânî ve kerâmet-i dû cihânı oldur ki maḥabbet-i zâtiyyenüñ dil ve şu‘ûra huṭûrı vech-i şânî ile ola. Ya‘nî mazhar-ı ihtîşâş-ı tecellî-i zâtî olup ol tecellî-i zâtî ol muḳbil-i şâḥib-şebâtı varṭa-ı hestîden ḥalâş ve maḳâm-ı nîstîden resîde-i derece-i ihtîşâş idüp mey-i maḥabbet-i zâtîyesin mezâḳ-ı câna işrâbı itdürmekle rûḥ-ı kâmil baḥr-i aḥadiyyete vâsıl ve hestî-i ünse tebdîl olup envâ‘-ı cevâhir-i ibtihâc ve sürûr ḥâşıl [olur]. Ve pertev-i rûḥ daḥi ‘aḳs-endâz-ı mir’ât-ı dil-i pür-fütûḥ olmaḳla ḳabzı başta mübeddel olup fâ‘iz-i rûtbe-i inbisât

¹(Câmî, 1309, s. 149). Aşk şarabı ile ğam ve gussa telef olur. Yıkıcı olay ve havadisler bayındır olur. (Aşk şarabı) Gamlı bir kimsenin gönlünden geçerse o kimse mutlu ve zamanın gam ve kederinden kurtulur.

ile münbasiṭ ve münşariḥ olup ‘aḳs daḥi pertev-fiken-i neḥs-i bî-‘ ayb olmağla endūh ve elem rū-be-rāh-ı ‘adem olup feraḥ ü sürūr nedīm-i bezm-i şu‘ūr olur.

Rubā‘ī

Şeb būd zi-girye çeşm-i men ebr-i bahār

Berḳī be-dıraḥşīd zi-ser-i menzil-i yār

Der-ḥāne-i ‘ayş u ṭarab efrūḥt çerāğ

Der-ḥırmen-i endūh u ğam endāḥt şerār¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘azīz

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خُتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخُتْمُ

“Nüdmān” zamm-ı nūn ile nedīmūn cem‘ idür. Regīfūn cem‘ i ruğfān geldigi gibi. Yāḥud feth-i nūn ile şığā-ı müfreddür. Bu taḳdīrce zamīr-i cem‘ ircā‘ı ma‘ nā i‘tibāriyle olur. Zīrā cinsdür. Lām-ı ta‘rīf gerek cins olsun gerekse istiğrāk için olsun efrād-ı bisyārı şāmildür. [11b] *Ḥateme ‘ale’s-şey’i ḥatmen* bir şey üzerine mühür urmak ma‘ nāsınadır. Ve bunda “ḥatm”dan murād mührdür. Ma‘ nā-yı maşdarī degüldür. Ve “inā” zarf ma‘ nāsınadır. İçinde gerek şarāb olsun gerek ğayrı olsun cem‘ i āyine ve āyinenūn cem‘ i āvānī gelür. Ve inā’ihā ve dūnehā zamīrleri müdāmeye ‘ā’id ve rāci‘ dür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

¹(Câmî, 1309, s. 150). Geceleyin ağlamaktan gözüm bahar bulutuna döndü. Sevgilinin menzili tarafından bir şimşek çıktı. O şimşek ayş ve tarab evinin çirasını yaktı (çirası yerine geçti). Gam ve keder harmanına kıvılcım attı (tutuştırdı).

Ger nedīmān-ı maḥabbet görse zarfı mührini
Mest iderdi bâdesiz ol ḥatm-i miskiyyü'l-ḥitām

Ya‘nî eger nedīmān-ı encümen-i maḥabbet ve muḳīmān-ı nişîmen-i ‘aşk u meveddet ol bâde-i pür-keyfiyyet zarfuñ mührini görse bâde nûş olmaqsızın ol ḥatm-i inā’ anları mest eylerdi.

Rubā‘î

Yâ Rab çi mey’est in ki bûd hemvâre
Darrâ‘a-i pür-hîzem ez-û şad pâre
Ger mühr-i ḥumeşrâ ne-kerd mey-ḥ‘âre
Bî-bâde şevd mest ez-ân nazẓâre¹

“İnâ”dan murâd ḥâmil-i maḥabbet-i zâtîyye olan dil-i kâמידür. Ve ḥatm-i inâ’dan murâd beden-i cismânî-i ‘unşurî-i beşerdür ki ‘ârif ü câhil ve nâķış u kâmil ol hey’etde berâberdür. Pes maḥcûbân bu müsâvât-ı şûriyyeye binâ’en anlaruñ ḥâllerini kendi ḥâllerine kıyâs idüp anlaruñ aḥvâl-i bâṭıniyyelerine maṭla‘ olamazlar. Âmmâ ṭâlibân-ı ḳâbil ve mürîdân-ı rûşen-dil olanlar isti‘dâd-ı vehbî ve ḳâbiliyyet-i ğayr-i kesbî ile çün nedīmān-ı maḥfel-i kâmilân ve ḥarîfân-ı meclis-i vâşılân olalar. Şafaḥât-ı cemâl-i bâ-kemâllerinde müşâhede-i âşâr-ı maḥabbet ve nûkât-ı kelimât-ı ḥaḳîḳat-me’allerinden istidlâl-i esrâr-ı ‘aşk-ı ḥaḳîḳat idüp ol keyfiyyet-i bî-naẓîr anlaruñ bâṭınlarına te’sîr ile neşve-i şahbâ-yı maḥabbet anları ser-mest ider. Ḥâlbuki henüz anlar o kâmilleriñ aḥvâl-i bâṭıniyyelerini mutaḥaḳḳık belki [12a] aḥlâķ-ı ma‘nevîyyelerini mutaḥallıķ degüldür.

Rubā‘î

¹(Câmî, 1309, s. 151). Allahım bu nasıl bir şarap ki sürekli (takvâ) zırhım yüz parça oluyor. Bir sarhoş onun küpünün mührünü görmeyeversin şarap içmediği halde, baktığı için sarhoş oluyor.

Ānī to ki ez-nām-ı to mī-bāred ‘ışk

Ve’z-nāme vü peygām-ı to mī-bāred ‘ışk

‘Āşık şevd ān-kes ki be-kūyet güzered

Gūyī zi-der ü bām-ı to mī-bāred ‘ışk¹

Ya‘nī bā‘iş-i hālet-fezā-yı mestī olan şahbā-yı āşār-ı maḥabbetle ḥurrem ve keyfiyet-i esrār-ı ḥaḳīḳata maḥrem degüller iken mücerred ol bāde-i maḥabbet ve kāmīlān-ı aşḥāb-ı himmetūn peymāne-i şoḥbet ve cur‘a-ı ülfetleriyle ḥayrān ü mest olurlar.

Kāle ḳuddise sırruhü’l-‘azīz

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

“Naẓḥ” reş ya‘nī saçmak ma‘nāsınadır. “Serā” ḥāk-i nemnāk ve “rūḥ” müzekker ve mü’ennes olur. Ya‘nī zāt ve ḥaḳīḳat i‘tibāriyle mü’ennes ve lafız ma‘nāsı i‘tibāriyle² müzekkerdür. Ol ecilden le-‘ādet tā’-i te’nīs ile vāḳı‘ olmuşdur. Ve zamīr-i nehezū ḥāmil-i neşve-i maḥabbet olan kāmilleri yāḥud nüdemāna ‘ā’iddür. “Ve inti‘āşe” ayak üzerine kalkmak ma‘nāsınadır. *İnte‘āşe’l-‘āşiru ey nehaẓa min-‘uşretihi*. Ve zamīr-i “minhā” müdāmeye ve “ileyhi” zamīri meyyite rāci‘dür. Ve rūḥ ve cismde olan elif lām muẓāfūn ileyhden ‘ıvāzdur taḳdīri *le-‘ādet ile’l-meyyiti rūḥahu inte‘āşe cismehūd*ür.

Terceme-i Beyt

¹(Câmî, 1309, s. 152). Sen öyle bir sevgilisin ki senin adından, mektubundan, haberlerinden aşk yağar. Bir kimse senin mahallende geçse âşık olur. Sanırsın ki senin kapından ve damından aşk yağmaktadır.

² mü’ennes ve lafız ma‘nāsı i‘tibāriyle T

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Şaçsalar ger hâk-i qabr-i meyyite bir reşhasın

Rûhı cisme 'avdet eylerdi kılarıdı hoş-ıurâm

Ya' nî ol hâmil-i neşve-i maḥabbet-i zâtiyye olan kümmelîn-i 'irfân yâḥud dâhil-i bezm-i şoḥbetleri olan nüdemâ [12b] ol şarâb-ı rûḥ-efzâ ile mest ü şeydâ olduğdan sonra ol bâde-i ḥayât-baḥşâdan bir hâk-i nemnâk qabr-i meyyite reşḥa-bâş olsalar ol meyyitüñ bedeninden müfâraḳat iden rûhı ḥayât-ı tâze ile 'avdet idüp cisme bâ' iş-i intî' âş olurdu. Pes ḥayât iki nev' dūr. Biri ḥayât-ı ḥissî-i ḥayvânîdür ki ḥayvân ve insânın mecmû' ı anda müşterekdür.¹ Ve biri ḥayât-ı ḥakîkî-i rûḥânîdür ki ḥavâşş-ı efrâd-ı insâniyye maḥşûşdur. Bu ḥayât-ı ḥakîkî-i rûḥânî daḥi² üç kısımdur. “Biri” mevt-i cehilden ḥayât-ı 'ilmle zinde olmaḳdur. Kemâ ḳâla'llâhu Te'âlâ *“Evemen-kâne meyyiten fe-aḥyeynâhu”*³ ve *ḳâle ba'zuhüm men kâne meyyiten⁴ fe-aḥyeynâhu bi'l-'ilmi.*⁵ Zîrâ eşî' a-ı envâr-ı 'ilm pes-mânde-i zulmet-i cehl-i imkân olan ḳalbe vâsıta-ı ma'rifet-i Rab ve cünbüş-i sa'y ve talebe sebep olur ki 'ilm ve cünbüş ḥavâşş-ı ḥayâtdandır. Cehl ve sükûn ḥavâşş-ı mevtden olduğu gibi.

Rubâ'î⁶

'İlmest ḥayât-ı câvidânî-yi 'ulemâ

Çeşmî be-küşâ be-çeşmesâr-ı 'ilm â

Ân çeşme ki ḥurd Hızr ez-ân âb-ı ḥayât

¹ ki ḥayvân ve insânın mecmû' ı anda müşterekdür T

² Bu ḥayât-ı ḥakîkî-i rûḥânî daḥı T

³ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 122. “Ölü iken dirilttiğimiz.”

⁴ Men kâne meyyiten T

⁵ Bazıları bu ayeti, “ölü iken ilimle dirilttiklerimiz.” olarak yorumlamış.

⁶ (Câmî, 1309, s. 154). Âlimlerin ebedî hayatı ilimden ibarettir, öyleyse gözünü aç ilim menbaini gel, Hızırın suyundan içtiği çeşme hayat suyu olduğundan “âteynâhu min-ledünnâ ilmâ” menbainden coşmuştu.

Bud “âteynāhu min-ledünnā ‘ilmā”¹

Ve ikinci kısmı teveccüh-i Cenāb-ı Mevlāda ve kaçd-ı sülūk-ı rāh-ı Hudāda cem‘iyyet-i himmet ile mevt-i teferruḡadan dil-i zinde olmaḡdur ki bu cem‘iyyet ḡayāt-ı ḡaḡīḡī-i ebedīyi mü‘eyyeddür.² Belki ‘ayn-ı ḡayāt-ı ebedīdür. Nefsün maḡbūbāt-ı mütenevvi‘a ve müştehiyyāt-ı ḡün-ā-ḡūna ta‘alluḡı sebebiyle tefriḡa-ı ḡāḡır mūcīb-i mevt-i ḡalb-i fātıma olduḡı gibi³ Zīrā maḡbūbāt ve müştehiyyāt-ı cihān mürdegān-ı mevtdür. Pes mürdegāna ta‘alluḡı ‘ayn-ı mevtdür.

Rubā‘ī

Her ḡiz ki der-cihānest cüz ḡayy-i Celīl
Mürde’est me-şev zi-‘ışḡ-ı her mürde zelīl
Ber-mürdegī-i to merg-i ānhāst delīl
El-cinsü ile’l-cinsi kemā ḡīle yemīl⁴

[13a] Üçüncü kısmı mürde-i faḡd ü nā-yāb Cenāb-ı tevvābdan feyz-yāb-ı vüçūd-ı vehhāb ile zinde olmaḡdur. Ya‘nī mertebe-i fenā fi’llāhda fānī ve ḡayāt-ı ḡaḡḡ ile baḡā billāhda bāḡī olmaḡdur. Zīrā her zindelik ki ḡaḡla olmaya mürdelikdür. Her kim andan olmaya efsürdelikdür.

Rubā‘ī

Tā dil zi-vüçūd-ı ḡıḡış ber-kende ne’i

¹ Ayetten iktibas gibi duruyor; ancak aynı ifadede bir ayet yoktur. Buna en yakın ayetler şunlardır: Ve allemnāhu min-ledünnā ilmen (kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik) (Kur’ân-ı Kerīm, Kehf, 65). Âteynāke min-ledünnā zirken (sana tarafımızdan bir zikir verdik). (Kur’ân-ı Kerīm, Tâhâ, 99).

² Mü’eddîdür T

³ Gibi T

⁴ (Câmî, 1309, s. 155). Hay ve Celil olan Allāhtan başka dünyadaki her şey ölüdür. Bu yüzden ölü birine gönül bağlayıp aşkıyla zelil olma. Onların ölü olması senin de ölü olduğuna delildir. Nitekim her cins, cinsine meyl eder denilmiştir.

Der-bend-i ḥodī Ḥudāyrā bende ne’i
 Gîrem ki to cānī vü cihān zinde be-tost¹
 Tā zinde be-cānān ne-şevī zinde ne’i²

Pes işbāt-ı reşḥa-ı şarāb-ı ḥoş-güvārdan murād-ı Nāzım-ı ‘ālī-tebār budur ki mevt-i cehl yā mevt-i tefriḳa yāḥud mevt-i fıkḍān ile mürde olan bir şahşā āşār-ı maḥabbet-i zātīden ber eşer ve envār-ı ‘aşq-ı İlāhīden bir nūr irişdürseler elbette ol şahş-ı mürdeye rūḥ-ı ḥikmet yā rūḥ-ı cem‘iyyet-i himmet yāḥud rūḥ ve vücūd-ı Cenāb-ı Rabb-i ‘izzet ‘avdet idüp ol rūḥ ile cismi münte‘iş ve ḥoş-ḥırām ve vezā‘if-i şükr-i ḥayāta kıyām eylerdi.

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘azīz

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فَيٍّ حَائِطٍ كَرَمَهَا
 عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

“Ṭarḥ” atmak ma‘nāsınadır. Ve “fey” zevālden soñra olan zılle dirler. Ve “ḥā’it” duvar ma‘nāsınadır.³ Ve *i’telle ey marāza fe-hüve ‘alīlün ey marīzun ve eşfā ‘ale’ş-şey’i eşrefe ‘aleyhi ve eşfe’l-marīzu ‘ale’l-mevti ey eşrefe.*⁴ İşrāf yakın olmak ve yukarıdan nazar itmek ma‘nāsınadır. Ve “saḳām” marāz ma‘nāsınadır. Saḳam ve saḳm daḡi luḡatdur.

Terceme-i Beyt

¹ Şerhte “ve cihān zinde nîst” şeklinde geçse de bu yanlıştır. Bunun doğrusunu Farsça aslından alındı.

² (Câmî, 1309, s. 155). Kendi varlığından gönlünü koparmadıkça kendi kaydından kurtulup Allaha kul olamazsın. Senin cân (ruh) olduğunu ve âlemin de seninle can bulduğunu var sayalım, sen cânân ile hayat bulmadıkça canlı sayılmazsın.

³ Ve fey’ zevālden soñra olan zılle dirler. Ve ḥā’it duvar ma‘nāsınadır T

⁴ İ’telle hasta oldu demektir. İsmi fâili alil olur. Yani hasta olan. Bir şeye işfa etmek ona yaklaşmak demektir. Mesela Hasta ölüme işfa etti demek ölüme yaklaştı demektir.

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Atsalar ger sāye-i dīvār-ı tākında anuñ

Muhtaazar bir hastayı anda bula şıhhat tamām

Ya' nî ol şarāb-ı hikmet-nişābuñ sāye-i dīvār-ı bāğ-ı şıhhat-medārına üftāde-i bister-i helāk olan bir bīmār-ı bî-tımārı ilķā eyleseler şafvet-i hevā-yı bāğ-ı leṭāfet ile ol sāye-i 'āfiyet-māyede üftāde-i bister i' tidāl olan cism-i za'if-i bî-mecāl bi-eyyi ḥālın taḥşil-i mizāc-ı i' tidāl eyler idi. Pes bunda kermiden murād-ı Nāzım-ı şāhib-ı irfān ḥaķāyık-ı kulüb-ı 'ārifān ve kāmیلāndur ki şarāb-ı maḥabbet-i zātī anlaruñ 'uşāre-i fevā'id-i 'ulūm ve ḥulāşa-ı şemerāt-ı ma'ārif-i ḥaķīķat lüzūmlarıdır. Ve ḥā'ıtdan murād kerm-i mezkūrı ihāṭa ve iştimāl ve aġyārı men'-i vişāl i' tibāriyle ol kāmilleruñ vücūd-ı cismānī ve şuret-i heyulānileridir. Ya' nî eger saķam-ı cehālet ve 'illet-i baṭāletden isti'dād-ı fıtrātisinde olan ḥayāt-ı ṭayyibe-i maḥabbet-i zātī bāṭıl olmaġa yaklaştıṡ olan bir hastayı 'İsivār şad¹ bīmāre yek demde şifā belki hezār mürdeye cān-baḥşā olan 'ārifān u kāmیلānuñ cāy-ı ḥimāyet ve sāye-i ināyetlerine irişdürseler anlaruñ yümn-i şoḥbet ve bereket-i mülāzemetleriyle ol bīmārdan saķam-ı cehālet ve 'illet-i baṭālet zā'il ve reside-i ḥayyiz-i şifā'-i 'ācil olur.

Rubā'ī

Pīrī ki buved bāde-fürüş kāreş

Reh cū be-ḥarīm-i bezm-i ḥuld āsāreş

V'er der-ḥaremeş rāh ne-yābī bārī

¹ şad : sadr-ı T

Hodrā be-resān be-sāye-i divāreş¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l- azîz

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرِى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

[14a] “Takrīb” ḳarīb eylemekdür. Ve “muḳ‘adan” iḳ‘āddan ism-i mef‘ûldür oturmuş ma‘nāsına yürümege mecālî olmayana muḳ‘ad dirler ve “meşy” yürimek ma‘nāsına ve “nuḳḳ” söylemek ve “zıkr” ve “zıkrā” yād itmek ma‘nāsına ve “zevk” ve “mezāk” ve “mezāḳa” tatmak ma‘nāsına ve “bükme” ebkemün cem‘ idür dilsiz ma‘nāsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Muḳ‘adı ḥānına takrīb itseler reftār ider

Bî-zebāna çāşnî-i zıkrî baḥş eyler kelām

Ya‘nî ol şarāb-ı nābuñ ḥum-ḥāne-i ‘ālî cenābına bir muḳ‘ad-ı bî-tābı takrīb itdürseler taḥşîl-i isti‘dād-ı reftār ve çāşnî-i ṭalāḳat-baḥşāsı zıkrinden güng olan tekmiḳ-i feşāḥat-ı güftār eyler.

Rubā‘î

Ān mey ḥāhem ki sālîk-i mānde be-cāy

¹(Câmî, 1309, s. 157). İşi şarap satıcılık olan bir pîrin ebedî cennet gibi olan meclisine yol bulmaya çalış. Eğer o meclisin haremine yol bulamıyorsan bari onun duvarının gölgesine ulaşmaya çalış.

Yâbed zi-hevâ-yı kurb-ı û kuvvet-i pâ-y
 V'er güng koned taḥayyül-i çâşniyeş
 Kerded zebân besteeş 'uḳde-güşây¹

Murâd-ı Şeyḫ Nâzım ḳuddise sırruhu bu ola ki bir muḳ'adı ki kendi sa'y ve güşiş-i pestî-i hestî ve tengnâ-yı ḥod-perestîden bir ḳadem taşra atmamış ola eger ḳallâb-ı şevḳ ve kemend-i irâdet ile ḥarâbât-ı 'aşḳ ve meveddet ve mey-ḥâne-i şevḳ ü maḥabbet olan kâmilân ü mükemmilânun ḥarîm-i şoḥbetine taḳrîb itdürseler imdâd-ı terbiyet-i pîr-i mükemmel ile sülûka kuvvet ve refâre miknet ḥasıl idüp pâ-nihâde-i sırr-ı dünyâ vü âḫiret ve pîşgâh-ı vişâl ve bârgâh-ı ittişâle 'azîmet ve sür'at eyler. Ve terâküm-i ḥucûb ve ḡaflet ve nisyân ile beyân-ı ḥaḳâyıḳda dem-beste ve keşf-i raḳâyıḳda zebân-şikeste olan zevḳ-i şarâb-ı maḥabbet ve çâşnî-i şahbâ-yı meveddet zıkrinden tûṭî-i nâṭıḳası ma'raz-ı tekellüme âmâde ve zebân-ı ḥaḳîḳat-beyânı izḥâr-ı esrâr-ı 'irfân ile küşâde olur.

Rubâ'î

Çün mest-i mey ez-ḥâne-i ḥammâr âyed
 Ger bûy-ı ḥuşîş be-ṭaraf-ı gülzâr âyed
 Hem serv-i be-câ mânde ḥırâmân kereded
 Hem sūsen-i bî-zebân be-güftâr âyed²

[14b] Ḳâle ḳuddise sırruhü'l-'azîz

وَلَوْ عَبَّثْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا 12.

¹(Câmî, 1309, s. 158). Öyle bir şarabı isterim ki yerinde kalmış salikin ayağı onun yakınlığının havasıyla kuvvet bulur. Eğer dilsiz o şarabın çeşnisini hayal edecek olsa dilinin düğümü çözülür konuşmaya başlar.

²(Câmî, 1309, s. 158). Şarap sarhoşu meyhaneden çıkıp güzel kokusu gül bahçesinden duyulduğu zaman, ayakları yerde sabit olan servi salınarak yürür. Dilsiz susam ise dile gelerek konuşur.

وَفِي الْغَرْبِ مَزْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

“*Abaka*” *bihi*’*t-tayyibü* ‘*abkan* ve ‘*abâkiyyeten ey leziķa bihi* yapışmak ve ulaşmak ma‘ nāsına “enfās” *nefesün* cem‘ idür. Bunda rā’iķa ma‘ nāsı murāddur. Ve “*ṭīb*” gökçek ma‘ nāsına “mezķūm” zükāmlanmış ma‘ nāsına ve “*şem*” koķmak ma‘ nāsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Cānib-i şarkā irişse riķ-i hoş-büyı anuñ

Ġarbda mezkūm olandan gider elbetde zükām

Ya‘nī eger ol rāķ-ı pür-felāķuñ rā’iķa-i necāķı ve revķ-i hoş-büy-ı şalāķı maṭla‘-ı envār ve menşe-i zuhūr u izhār olan ħudūd-ı şarkda münteşir olsa ve mevṭın-ı buṭün ve maķām-ı ħafā vu kümün olan ġarbda idrāk-ı her meşmūmdan maķrūm bir mezkūm olsa bi-eyyi ħāl āşār-ı rā’iķa-i dil-peżīr ol mezkūmuñ dimāġına te’şīr-i fā’iķa-i hoş-büy-ı mey-i bī-nażīr meşāmm-ı cānını ta‘ṭīr eyler.

Murād-ı Nāzım ķuddise sırruhu bu ola ki eger revā’iķ-i irādet-i ezelī ve fevā’iķ-i maķabbet-i lem-yazelī maṭla‘-ı aķmār ve şümūs-ı ervāķ ve nüfūs olan maşrıķ-ı zāt-ı eķadiyyetden vezān olsa ve istitār-ı envār-ı şümūs ve aķmār olan maġrib-i ebdān-ı ‘unşūrī-i efrād ve eşķāş-ı beşerīde istilā-yı burūdet-i hevā-yı nefis ve keşāfet-i buķār-ı tabī‘at vāsıtasıla meşāmm-ı zevķ ü idrākı rā’iķa-ı esrār-ı ħaķīķatden maķrūm bir merd-i mezkūm olsa elbetde sur‘at-ı sereyān-ı revā’iķ-i maķabbet ve şiddet-i nüfūz-ı fevā’iķ-i

haķıķat ol merd-i mezkūmūñ meşāmm-ı zevķ ve idrākın küşāde “Ve innī le-ecidū nefese’r-Rahmāni min-ķibeli’l-Yemen”¹ nefehāt-ı istişmāmına āmāde eyler.

Rubā‘ī [15a]

Bād-ı seherī ki çāk zed ceyb-i semen
Şüd nāfe-küşāy-ı nāzeninān-ı çemen
Cān-ı bād fedā-yı ū ki āvered be-men
Būyī ki Nebī şünid ez-ķāk-i Yemen²

Ķāle ķuddise sırruhū’l-‘ azīz

13. وَلَوْ خُصِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسٍ
لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

“El-ķizābu” mā yuķzabu bihi ve ķad ķazabehū. Min-bāb-ı ķarabe “ķazb” ve “ķızāb” boyamak ve boya ma‘nāsınadır. Ve “lems” el ile yapışmak ma‘nāsına ve “ķalāl” ve “ķalālet” yol azmak ve helāk olmak ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

‘ Aķsi cāmı lāmisūñ keffiñ iderse ger ķızāb
Yol yañılmaz gice necm-i dest ider ref‘ -i zālām

¹ Ben Rahmanın kokusunu Yemen tarafından alıyorum.

²(Cāmî, 1309, s. 160). Yaseminin yakasını çimen çiçeklerinin goncasını açıp da güzel kokuları yayan seher rüzgârına canım feda olsun ki Hazreti Nebi’nin Yemen toprağından duyduğu kokuyu bana da ulaştırdı.

Ya‘nî eger ‘aks-i cām-ı mey-i tâbdâr ile keff-i lâms-i la‘l-reng ve reng-i şarâb-ı hoş-güvâr ile şarîbi hem-reng olsa elbette ol ‘aks-i envâr-ı cām-ı maḥabbet anuñ destinde bir necm-i hidâyet olup o merd-i âgâh hiç şeb-i zulmânî-i ğamda güm-râh ve vâdî-i dâlâlet-i zulmetde endûh ve elemle hem-râh olmaz.

Rubā‘î

Her kes ki nehed be-dest cām-ı mey-i nâb

Kerd der-kefeş ez-‘aks-i mey-i nâb hıẓâb

Der-zulmet-i şeb güm ne-koned râh-ı şavâb

Be-nihâde be-kef meş‘ ale-i ‘âlem-tâb¹

“Ke’s”den murâd-ı Nâẓım kuddise sırruhu “lehe’l-bedru ke’sün ve hiye şemsün yudîruhâ” beytinde tafşîl olıñduğı üzre sâlikân-ı müsterşidâne nisbetle qalb-i mürşid-i kâmil yâḥud ‘ale’l-ıtlâk ḥaḳîḳat-i Muḥammediyye ola ve “kef”den murâd gönüldür. Ya‘nî cām-ı mey-i esrâr-ı ḥaḳîḳat olan qalb-i mürşidden yâḥud ‘ale’l-ıtlâk [15b] ke’s-i şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyye olan ḥaḳîḳat-i Muḥammedîden iktibâs-ı envâr-ı maḥabbet ve in‘ikâs-ı esrâr-ı ḥaḳîḳat ile dest-i irâdet muḳbil ve keff-i kifâyet-i rûşen-dilden hıẓâb olursa ya‘nî râbıta-ı ḥüsn-i içtihad ve kuvvet-i irâdet ve isti‘dâd ile sâlik-i mesâlik-i dil-i mürşid-i şâhib-himmete vâşıl yâḥud ḥaḳîḳat-i Muḥammedîyeye mütevâşıl olup muḳâbile-i âyine-i dil-i mürşidden envâr-ı maḥabbet-i İlâhiyye yâḥud mir’ât-ı ḥaḳîḳat-i Muḥammedîden esrâr-ı ḥaḳîḳat-i nâ-mütenâhiyye dil-i sâlike ‘aks-endâz olur ise elbette ol envâr-ı maḥabbet ve esrâr-ı ḥaḳîḳat-i qalb-i sâlikde bir necm-i hidâyet olup ḥucb-ı zulmânî-i tabî‘at ile ihticâb-ı zulumât-ı nefsâniyetden güm-râh ve vâdî-i zulumât-ı dâlâletden kuvvâ-yı nefsâniyyeye hem-râh olmaz.

¹(Câmî, 1309, s. 160). Halis şarabın kadehini eline alan kimse onun aksiyle avucunu kırmızıya boyar. Böylece karanlık gecede doğru yoldan şaşmaz. Çünkü elinde âlemi aydınlatan bir meşale vardır.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘ azîz

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرّاً عَلَى أَكْمِهِ غَدَاً
بَصِيراً وَمَنْ رَأَوْفَهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

“Cüliyet” binâ’-i mef’ûl üzerine uzhiret ve küşifet ma’ nāsına ve “sır” ketm olınan nesneye dirler. Ve “ekmeh” anadan a’ mā toğana dirler. “Başîr” görici ve “ğadât” şalât-ı ğadât ile tülû’-ı şems mā-beynine dirler. Ve “rāvûḳ” mışfât ya’ nî süzgi ve “şum” aşammuñ cem’idür. Aşamm ḳulağı üzerinede şiddet ve şalâbet olana dirler şağır ma’ nāsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Zâhir olsa sırr-ı nâ-binâyâ ol bînâ olur

Sem’ i nâ-şinevâdan eyler reşhası ref’ -i şamâm

Ya’ nî eger bir sırr-ı şarâb-ı zâhir pesmânde-i şeb-i zulumât olan bir çeşm-i nâ-binâyâ zahir olsa nûr-ı zuhûr dîde-i kûre ilḳâ-yı nûr ve başîr olduğu hâlde işâl-i şubḥ-ı server idüp nâ’il-i devlet-i [16a] bînâyı eyler. Ve süzget-i¹ mışfâtdan teraşşuh eyleyen reşḩâtınuñ şadâ-yı ḩikmet-encâmı gûş-ı aşamdan ref’ -i ‘ illet-i şamâm idüp vâsıl-ı sa’ âdet-i şinevâyı eyler.

Rubâ’î

Çün mey şıfat-ı cılve-nümâyî yâbed

¹ Süzget T

Şad dīde-i kūr rūşenāyī yābed

V'er z'ānki resed şadā-yı pālūden-i ū

Der-gūş-i ker ez-kerī rehāyī yābed¹

Ve murād-ı Nāzım bu ola ki vech-i Hāḡ ve Cemāl-i muṭlaḡdan dīde-i şühūdı kör olan a' mā-yı māder-zāduñ dīde-i nā-bīnāsına ya' nī çeşm-i dil-i bī-ziyāsına tūtiyā-yı “Küntü lehü başīran febī-yebşiru”² ile sırr-ı şarāb-ı zātiyyeden³ bir nūr-ı başiret cilveger olsa elbette ol nūr-ı muṭlaḡ ile⁴ bīnā ve keşretde şühūd-ı vahdete tüvānā olup mecālī-i ḡalḡiyyede vech-i Hāḡdan ḡayrı görmez ve merātib-i taḡyīdiyyede Cemāl-i muṭlaḡdan ḡayrı müşāhede eylemez. Ve mā-sivā-yı Hāzret-i zāta ta'alluḡ-kerdenden şarāb-ı maḡabbet-i zātiyyeyi pāk u muşaffā eyleyen mişfāt-ı nevāfil ve riyāzāt ve rāvūḡ-ı ferā'iz ve mücāhedātdan tereşşuḡ eyleyen reşehāt-ı mey-i nābuñ şadā-yı ḡikmet-nişābı istimā'-ı kelām-ı Hāḡdan bī-behre olan gūş-ker-i aşlī ve aşamm-ı cibilliyē ilḡā'-ı kuvve-i sem'-i ḡaḡīḡī idüp “küntü lehü sem'an fe-bī yesma'u”⁵ sırrına maḡrem ve istima'-ı esrār-ı ma'ārif-i İlāhiyye ile ḡurrem ve muḡterem olur.

Rubā'ī

İşḡ āmed u ber-men der-i devlet be-küşād

Hergiz īn der be-rū-yı kes beste me-bād

Hem sāmi' arā nevbet-i “bī-yesma'u” zed

¹(Câmî, 1309, s. 161). Şarab cilvekârlık sıfatını alınca yüzlerce körün güzü aydınlanır (açılır). Süzülme sesinin yankısı sağırın kulağına ulaşırsa, kulağı sağırlıktan kurtulur.

² (Buhârî, 1993, s. 2385) Ben onun gören gözü, olurum.

³ Şarāb-ı maḡabbet-i zātiyyeden T

⁴ İle T

⁵ Onun işiten kulağı olurum. (Buhârî, 1993, s. 2385)

Hem bâşîrârâ lem‘a-ı “bî-yebşîru” dâd¹

[16b] Kâle kıddise sırruhü’l-‘azîz

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

Ve fi’ş-Sıhâh “Yuğâlu merre binâ rākibün izâ kâne ‘alâ ba‘îrin hâşşatan fe-izâ kâne ‘alâ feresin yuğâlu fâris ve izâ kâne ‘alâ himârin yuğâlu hammâr. Ve’r-rekbu aşhâbu’l-ibli fi’s-seferi dūne’d-devvâb ve hūm el-‘aşeretü femâ-fevkahâ. Ve’r-rükban cemâ‘atün minhūm.”² Ve “yemmemehü” ey kaçadahu. “Et-turâb” bi-zammi’t-tâ’i ve’t-tevrâb ve’t-tevreb ve’t-teyrâb ve’t-terbâ’ bi-fethi’t-tâ’i fi’l-erba‘a. Ve’t-türb ve’t-türbet bi-zammin fihimâ küllühü bi-ma‘nan.” Ve “melsū” ism-i mef‘ûl. *Lese‘atu’l-‘akrebü ve’l-hayyetü.* Min bâb-ı kâta‘a ey ledağathu. Ya‘nî yılân yâhud ‘akreb şokdı demek olur. Ve zarrahu zarran ve mazarratan ziyân eyledi ma‘nâsına ve “sümm” kâtil zehir ma‘nâsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Hâk-būs arzına kaçd eylese bir kârbân
İçlerinde mâr-gezide olsa bula bir’-i tām

¹(Câmî, 1309, s. 162). Aşk geldi bana devlet kapısını açtı. Bu kapı kimsenin yüzüne kapanmamış. Bu aşk hem benim kulağıma “bî-yesma’u” nakkaresini çaldı hem de gözüme “bî-yebşîru” lem’asını verdi.

² Sıhâh (2009, s. 461)’ta geçtiği üzere “rekab” sadece deve süvarilerine denir. At süvarilerine “fâris” eşek süvarilerine “hammâr” denilir. Sayıları on ve üzeri olan deve süvarileri için kullanılır diğer hayvanlar için kullanılmaz. Not: Salahî, Sıhâh’tah yaptığı alıntılarını kimi yerlerini atlamış kimi yerlerinde bazı tasarruflarda bulunmuştur.

Ya‘nî ol rāh-ı nişîmen-i ferāhuñ sâha-ı ‘ināyet mesâhasında gürūh-ı şütr-süvārāndan bir cemā‘at arzū-yı ziyāretine kaçd u ‘azîmet idüp içlerinde bir mār-gezide ve zehr-i helâhil-çeşide olsa hâşıyyet-i tiryāk-ı arz-ı tākdan çāşnî-i şerbet-i helāk-ı bâtil ve mazarrat-ı semm-i kâtil bi’l-küllıyye mündefi‘ ve ‘âtıl olur.

Rubā‘î

Bāğî ki be-kaçd-ı mey nişānî tâkeş
Rüyed gül-i rahmet ez-ğas u hâşakeş
Ger mār-gezide be-güzered ber-hâkeş
Ân hâk dehed hâşıyyet-i tiryâkeş¹

Murād-ı Nâzım kuddise sırruhu bu ola ki eger erbâb-ı irâdet ve mü‘âhede ve ‘alâka-ı riyâzet ve mücâhedeyi üştür-i nefse tahmîl ü süvâr ve sâlik-i rāh-ı Gird-gār olan bir cemā‘at-i devletmendân-ı tarîkat ol [17a] bâde-i pür-keyfiyetüñ türâb-ı arzına kaçd-ı ziyâret ya‘nî zemîn-i isti‘dâdı mağres-i tāk-ı bâde-i maḥabbet-i zât-ı pāk olan ‘ârif ve âgâhüñ pişgâh-ı himâyet-i destgâhına kaçd-ı ziyâret idüp ve niş-ğorde-i ‘aḳreb-i nefis ü hevâ ve zehr-çeşide-i ef‘î-yı hubb-i dünyâ olan bir merd-i zehr-âhüd mücerred dem-i mürâfaḳat ve kadem-i müvâfaḳat ile içlerinde mevcûd olsa elbette ol ‘ârif ü kâmilüñ mezeyâ-yı şoḥbet-i ḥaḳîkat-şâmili ol merd-i mecrûhuñ zevâyâ-yı dil-i meşrûhına sirâyet ile def‘-i mazarrat-ı semm-i kâtile tiryāk-ı ekber belki andan nâfi‘ ter olur.

Rubā‘î

Ḳavmî ki ḥaḳest kıble-i himmet-i şân
Tâ serdâri ser me-keş ez-ḥidmet-i şân

¹ (Câmî, 1309, s. 163) Ürününden şarap yapmak niyetiyle diktiğin bir bağın çer çöpünden bile rahmet gülleri yetişir. Eğer yılan sokmuş bir kimse onun toprağından geçse toprağı kendisine panzehir tesiri gösterir. A nüshasında birinci beyitle ikinci beytin yerleri değişmiştir.

Ānrā ki çeşîd zehr-i âfât zi-dehr
 Hâşiyyet-i tiryāk dehed şoĥbet-i şân¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-^ʿ azîz

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
 جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

“Resm” yazmak ma‘nāsına ve “raqāhu” ruḳyeten fe-hüve rāḳun. Raḳye du‘ā ve efsūn okuyıcı ma‘nāsına ve “cebin” cebhe ya‘nî alın “muşāb” işābet olunmuş ya‘nî muşībet irişmiş *ve cünne’r-recülü cünūnen* cin tutdı demek olur ki muşāb ve mecnūn ve maşrū‘ ma‘nāsınadır. “Bür” şifā ve ḥasta iyi olmak ma‘nāsınadır. Ve “ebre’e” ḥastayı iyi etmek ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Cebhe-i mecnūna rāḳî ger ḥurūf-ı ismini
 Yazsa cinnetden ḥalāş olup ola ‘aḳla muḳām

Ya‘nî ta‘vîz-nüvis ve efsünkār ḥurūf-ı nām-ı bâde-i hoş-güvārı naḳş-ı pîşānî-i mecnūn-ı bî-ḳarār eylese ol resm-i pür-ḥaşiyyet ḳaṭ‘-ı kend-i cinnet idüp ol bî-‘aḳıl ve derdmendi ferzâne [17b] vü hūşmend eyler.

¹ (Câmî, 1309, s. 163) Himmet kıblesi hak olan bir topluluğun hizmetinden sağ oldukça ayrılma. Asrın zehirli belalarıyla zehirlenen bir kimseye onların sohbeti panzehir tesiri gösterir.

Rubā'î

Z'ân mey der-keş ki ṭab' ḥandân kereded

Temyiz u ḥired hezâr çendân kereded

Ber-cebhe-i dîvâne zi-nâmeş ḥarfî

Ger naķş konî zi-huşmendân kereded¹

Murād-ı Nāzım ḳuddise sırruhu bu ola ki ruḳyedân-ı mecnûnân-ı nefis ü hevâ ve efsûn-ḥ'ân-ı maşrû'ân-ı maḥabbet-i dünyâ olan 'ârif-i vâsıl ve mürşid-i kâmil tefâşîl-i sımât-ı bâde-i 'aşḳ-ı ezeli ve 'alâmât-ı şarâb-ı maḥabbet-i lem-yezeli be-ḳalem-i rüşd ü sedâd ya'nî zebân-ı naşîḥat ve irşâd ile giriftâr-ı kemend-i nefis ve hevâ ve şikâr-ı dâm-ı maḥabbet-i dünyâ olan maşrû' ve mecnûnuñ cebîn-i derûn-ı isti'dâd-nümûnına naķş ve nigâr ya'nî şaḥîfe-i ḥayâl ve rûz-nâme-i âmâline taḥrîr ve tekrâr eylese bi-eyyi ḥâl 'illet-i cünûn-ı nefis ü hevâ ve âfet-i şarâ'-ı maḥabbet-i dünyâdan rehâ ve dâḥil-i bezm-i üli'n-nühâ olur.

Rubā'î

Ân ḳavm ki bâ-'ışḳ u velâ peyvestend

Ber-ḥod der-i tezvîr ü riyâ der-bestend

Der zâviye-i şıdk u şafâ be-nişistend

V'ez-keşm-e-keş-i hırş u hevâ vârestend²

Ḳâle ḳuddise sırruhü'l-'azîz

وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا 17.

¹(Câmî, 1309, s. 164). O şarabdan iç ki içilmesiyle tabiat güler, akıl ve temyiz binlerce kat artar. Eger şarap kelimesinin harflerinden bir tanesi delinin alnına yazarsan derhal akıllılardan olur.

² Aşḳ ve muhabbetle ihtisas yapanlar kendilerine karşı yalan ve riya kapısını kapatmışlar. Sıdk ve şafâ köşesinde oturup hırş ve heva keşmekeşinden kurtulmuşlardır.

لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَ الْوَا ذَٰلِكَ الرَّفْعُ

“Fevk” üst “livā” sancak “ceyş” asker “raḳam” yazmak “taht” alt ma‘nâsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Şafha-ı levh-i ‘alem üzre yazılsa ism-i mey

Sāye-i naḥl-i ‘alemde mest olur ceyş-i ‘izām

Ya‘nî eger ism ü şîfat-ı ol mey-i tâbdâr nigâşte-firâz-ı ‘alem-i sipâhî bisyâr kılınsa elbette ol [18a] raḳam-ı hûş-rübâ sāye-nişîn-i ‘alem-bâlâ olanları mest ü şeydâ eyler.

Pes “ceyş”den murâd gürûh-ı mürîdân ve cemâ‘at-i müsta‘iddân ola ve “livā”dan murâd mürşid-i kâmil olan merd-i şâhib-dildür ki mânend-i ‘alem ‘ulüvv-i maḳâm-ı rüşd ve sedâdda sâbit-ḳadem ve sümüvv-i rütbe-i hidâyet ve irşâdda râsiḥ-ḳademdür. Pes mazhar-ı tecellî-i zâtî-i ihtîşâş olmak i‘tibâriyle eger münşî-i taḳdîr levha-i cebîn-i rûḥânîsine şîfat-ı şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyyeyi taḥrîr itseler elbette ol merd-i ḥaḳîḳatmendüñ sāye-i himmet ve zıll-i terbiyyetinde olan mürîdân-ı müste‘iddân vaḥşet-âbâd-ı hestîden rehâ ve maḳâm-ı nîstîden ser-mest ve şeydâ olurlar. Ya‘nî mazhar-ı tecellî-i zât olan âyîne-i ḳalb-i mürşide muḳâbil ve müteveccih olan ḳulûb-ı mürîdân ve müste‘iddân in‘ikâs-ı envâr-ı tecellî-i zâtiyeden dirahşân ve bâde-i maḥabbet-i zâtiyeden mest ü ḥayrân olurlar.

Rubâ‘î

Yârî ki be-dîdâr-ı vey ez-dest şüy

Ân bih ki be-zîr-i pâý ü pest şüy

Ger mey ne-ḥurī zi-cām-ı la‘leş bārī

Ez-şīve-i ceşm-i mest-i ū mest şūy¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘azīz

18. تُهْدَبُ أَخْلَاقُ النَّامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

“Ḥulḳ” nefste mebd-i şudūr-ı efe‘āl-i ḥasene ve seyyi’e olan hey’et-i rāsiḥadan ‘ibāretdür. Ve “aḥlāk” anuñ cem‘idür. Ve “tehẓīb” aḥlāk-ı seyyi’eyi aḥlāk-ı ḥaseneye tebdīlden ‘ibāretdür. Ya‘nī tehẓīb-i aḥlāk yaramaz ḥuylarını eyü ḥuylara tebdīl ve cemī’-i ḥuyların pāk itmek ma‘nāsınadır. Ve ‘azm cemī’-i ḳuvvā-yı zāhiriyye ve bātiniyye ile cānib-i maṭlūba teveccühden ‘ibāretdür. Ve “kerem” eyülük [18b] ve iḥsān ma‘nāsına ve “cūd” cömerdlik saḥā gibi ve “ḥilm” vaḳār ve sükūn ve yavaşlık ve ‘uḳūbet istedikde terk-i ‘acele itmek ve “ḡayẓ” ḥışm ve ḡaẓab ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Eyler aḥlāk-ı nedīmānı mühezzeb yol bulur

Rāh-ı ‘azm-i bilmeyen yā cehdi der ‘azm-i merām

¹(Câmî, 1309, s. 166). Yüzünü görmekle elden düştüğün bir sevgilinin ayaklarının altında paymal olmak evladır. Eger kırmızı dudaklarının şarabından içemiyorsan bari onun baygın gözlerinin bakışıyla kendinden geç.

Hem saḥā bilmez kişi anuñ ile olur kerīm

Hem ḥalīm olur anuñ ile ğazūb olan li'ām

Ya' nī ol bāde-i hidāyet-pīrā 'azm-i ṭarīḳ-i münāya merkeb-i irādeti iştābl-ı ğafletde pāy-ı pest ve 'inān-ı 'azīmeti süst ve şikest olan nedīmān-ı maḥfel-i mürşid-i kāmīl ve ḥarīfān-ı meclis-i şāhib-dillerin şıfāt-ı zemīmelerüñ ḥamīdeye tebdīl ve müzekkī idüp 'azm-i tarīḳ-i maṭlūba hādī ve reh-nümā olur.

Ruhā'ī

Mey nīk koned ḥuy-ı dīl āzārānrā

Pākīze koned sīret-i mey-ḥ'ārānrā

Rāhī be-nümāyed be-sū-yı 'azm dūrūst

Der-cūsten-i maṭlūb-ı ṭalebkārānrā¹

Dest-i himmeti âşinā-yı cūd u saḥā ve keff-i kifāyeti âşinā-yı baḥr-i 'aṭā olmayan baḥlī ü le'im ol bāde-i kerāmet-şemīm sebebiyle saḥī ve kerīm olur. Ve âteş-i ḥışm u ğazab-ı tām ḥānemān-sūz-ı ḳulūb-ı enām olan ğazūb ve bī-ārām ol mey-i gülfām-ı maḥabbet-nizām ḥasebiyle beyne'l-verā ḥalīm ve nīk nām olur.

Rubā'ī

Minceli ki şeb u rüz direm endūzed

Ez-cevdet-i mey cūd u kerem āmūzed

Ve ānrā ki nişist zi-āb-ı mey âteş-i ḥışm

¹(Câmî, 1309, s. 166). Şarap, gönül incitenlerin huyunu ve şarap içenlerin karakterini düzeltir. Matlûbunu arayanlara doğru yolu gösterir.

Key nâyire-i zulm u sitem efrûzed”¹

Pes tehzîb-i ahlâk ve tahsîn-i şîfât yâ hüsni-î ‘âdet iledür ki vâsıta-ı hüsni-î terbiyet-i ebrâr ve mülâzemet-i şöhet-i ahyâr ile nuķûş-ı âşâr-ı hayr nüfûs-ı sâlikine naķş-ı nigâr ve tekürrür-i müşâhede ile heye’et-i ahlâk-ı hasene nefste râsih ve âşikâr olup ‘urûķ-ı şîfât-ı zemîme viren ahlâk-ı seyyi’e andan [19a] müste’sil ve târumâr olur. Yâhud nûr-ı ‘aķl-ı beşer ki mümeyyiz-i miyân-ı hayr u şerdür ahlâk-ı haseneye ihtidâ ve dil-i sâlikde irâdeti hüvydâ olup tekrâr-ı taşavvur ile ‘amel-i mûcib-i hey’et-i mutaşvvereye mûmâreset hasebiyle nefste ahlâk-ı hasene ve şîfât-ı hamîde peydâ olur. Yâhud nûr-ı îmân âhirete îmân ve i’ tîkad cihetiyle ahlâk-ı hasene râfi’ -i derecât-ı şavâb ve ahlâk-ı seyyi’e hâfîz-ı derekât-ı ‘ikâb olduğın dil-i sâlikde nümâyân idüp dil-i sâlik harîş-i hayr. Ve şerden münzecir olup vâsıta-ı müvâzebet ile iktisâb-ı hayr ve ictinâb-ı şerden nefste melekât-ı ahlâk-ı hamîde hâşıl olur ve şîfât-ı zemîme zâ’il olur.² Yâhud nûr-ı tevhîd ki sâlik mazhar-ı tecellî-i zât olup kendüden fânî Hâķla bâķî olduğda dili ‘arş-ı zât ve nefsi mazhar-ı şîfât olur. Baķr-i zâtan cedâvil-i nu’ût ve şîfât mecârî-i şîfât-ı sâlikde ceryân idüp ahlâk-ı İlâhiyye ile müteķhallık ve müteķaķķık olur. Pes bu mertebeden berter bir rûtbe-i bâlâter yoktur ki bu menzilet-i bi’l-aşâle ve’l-cem’iyye Cenâb-ı maķbûb-ı Rabb-i ‘izzet hâzretlerinüñdür ol ecilden “Ve inneke le’alâ-hulûķin ‘azîm.”³ hitâb-ı müsteķabiyle muķâķab oldu. Ve andan sonra bit-tab’iyye bi-hasebi münâsebet aķreb-i havâşş-ı ümmet herkes isti’dâdınca şîfât-ı İlâhiyye ile taķhalluķ ve taķaķķuk ider. Ve dinilürse ki bu müteķaķķıklar ile sâ’ir müteķhalliķânüñ beyninde fark nedür cevâb virilür ki ol

¹(Câmî, 1309, s. 167). Gece gündüz para biriktiren bir cimri şarabın feyziyle iyilik ve cömertliķi öğrenir. Şarabın suyuyla öfke ateşini dinmiş birinin, zülüm ve haksızlık alevi nasıl tutuşabilir ki?

² Bu cümle T nüshasında şöyledir. Ve şerden nefiste melekât-ı ahlâk-ı hamîde hâşıl ve şîfât-ı zemîme zâil olur.

Her iki nüshada bazı ifadeler eksik olduğundan anlaşılmaz olmuş ancak, Molla Câmî (1309, s. 167)’nin şerhine baktığımızda şunu söylemektedir: (...) dan dan dolayı kötü huyları görür ve hayra karşı hırslı olur şerden de uzak durur. Sürekli hayırlı işler yaptığından ve şer işlerden sakındığından nefiste güzel melekeler hâşıl olur kötü sıfatlar yok olur.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Kalem, 4. “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”

mütehallikān-ı sâ'irenüñ haḳāyık-ı ahlākdan naṣībī āṣār ve rüsūmden ğayrı degüldür. Ve haḳāyık-ı ahlākdan ba'zıyla mütehallık olur mütehaḳḳık olmaz. Ammā mütehallık-ı muvaḥḥid cemī' -i haḳāyık-ı ahlāk ile mütehallık ve mütehaḳḳık olur.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l- azîz [19b]

وَلَوْ نَالَ فَدَمُ الْقَوْمِ لَثَمَ فِدَامَهَا. 20.
لَا كَسْبَهُ مَغْنَى شَمَائِلِهَا اللَّثَمُ

“Nāle” eşābe ya'nī bulmak ve yetişmek ma'nāsına ve “fedm” ğabī ve ṣaḳīl ve “leṣm” öpmek ma'nāsına “fidām” ibriḳ içinde olan süzülsün için ağızına koydukları süzgi ma'nāsına feddām daḥi fetḥ ve teşdīd ile ol ma'nāyadır. “Şemā'il” şemālūñ cem'idür ḥulḳ ma'nāsına ve nālenüñ fā'ili fedm mef'ūli leṣm olmak cā'izdür 'aksi de. Ve eksebenüñ fā'ili el-leṣm ve fedm zamīr-i evveli ma'nā şemā'ilihā mef'ūl-i şānīsidür.

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Ger şurāḥī süzgisin būs itse bed-ḥuy-ı ğabī

Kesb ider ḥulḳ-ı ḥasen bulur anuñla ihtirām

Eger bir ḳavm içinde belādet ve nā-dānī ve ğabāvet ve girān-cānı ile müştehir olan bir şahş-ı bed-ḥuy ve ğabī ol bāde-i ibriḳuñ gilū-yı şurāḥī ve dehen-i ibriḳinde ta'biye olınan süzginüñ telṣīm ve taḳbīline nā'il olsa elbette ol taḳbīl sebebiyle ol şahşdan ahlāk-ı ḥamīde ve evṣāf-ı pesendīde ḥāşıl olur.

Rubā'ī

Ān sâde ki rāh-ı hūşyārān gîred
 Ve'z-cehl ẓarīḳ-i tevbeḳārān gîred
 Ser-pūş-ı sebū-yi mey eger bûse zened
 Hāşiyet ü huy-ı mey-gūsārān gîred¹

Pes fedmden murād-ı şerīfleri bir mürīddür ki fıtrat-ı aşliyyesinde isti' dād-ı ma' rifet ve
 ḳābiliyyet-i maḥabbet olduḡı ḥasebiyle egerçi ḳavm-i şūfiyyeye intisāb itmiş ammā henūz
 ol ma' rifet ve maḥabbet ḳuvvetden fi' le ve buṭūndan ḫuhūra gelmediginden cehl ü belādet
 ve şıḳlet ü ḡabāvet ile mevsūm eylemiş [20a] ve fidāmdan murād dehān-ı bend-i ḫum-ı
 maḥabbet ve ser-pūş-ı sırr-ı maḥabbet olan şol ' ārif-i kāmīl ve mürşid-i mükemmeldür ki
 ḫaḳāyık-ı maḥabbet ve daḳāyık-ı ma' rifetden isti' dādı olanlara isti' dādına göre bezl ve
 ' aṭā ve nā-sezā olanlardan ketm ve iḥfā eyler. Pes esrār-ı maḥabbet ve envār-ı ma' rifet
 henūz kendide ḫuhūr itmeyen bir ṭālib-i müste' id ol ser-pūş-ı sebū-yi ' aşḳ ve ma' rifet
 olan kāmīlūn şeref-i pā-būsiyle müşerref ve müste' id olsa ol kāmīlūn yümn-i ḫidmet ve
 bereket-i şoḫbetiyle isti' dādından bi'l-ḳuvve olan esrār-ı maḥabbet ve envār-ı ma' rifet
 fi' le gelüp müktesib-i aḫlāḳ-ı ḫamīde ve müntesib-i evşāf-ı pesendīde olur.

Rubā' iyye-yi zū-ḳāfiyeteyn

Ey dil kem ḡāfilān u bī-bākān gūy
 Vā kon zerre vū resm-i hevesnākān huy
 H'āhī ki zi-ālāyiş-i ḫod pāk şūy
 Zinhār me-tāb ez-ḳadem-i pākān rūy

¹(Câmî, 1309, s. 169). İdrak sahiplerin yolunu tutan bir temiz kalpli, cehaletten kurtulup tevbe edenlerin yoluna girer. Eğer bu, şarap testisinin kapağını öpecek olursa işret sahiplerinin meziyetlerini elde eder.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘ azîz

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلَ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

“Ecel” ḥurûf-ı taşdîḳdendür na‘ am ma‘ nāsına “velâ-mâ’ün” ahavâtında olan lâ leyseye müşâbih olan lâdür¹ ki haberleri maḥzûfdur. Taḳdîrleri el-müdâmetü şafâ’ün ve leyse hünâke mâ’ün Felâ-yekûnu zâlike’ş-şafâ’u’l-mâ’i ve hiye luṭfun. Ve leyse hünâke havâ’ün felâ yekûnu zâlike luṭfu’l-hevâ ve hiye nûrun ve leyse hünâke nârun felâ-yekûnu zâlike’n-nûru nûru’n-nâr ve leyse hünâke cismün felâ yekûnu rûḥan müte‘alliḳan bi’l-cismi. Ve “havâ” med iledür zarûret-i vezn için ḳaşr olınmışdır.

[20b] Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Sen ḥabîrsin didiler vaşf it bize ol bâdeyi
Ben didüm gerçek anuñ vaşfını itdüm iltizâm

Âbı yok şâfî şafâdur hem laṭîfdür bî-havâ
Nârı yok pür-nûrdur bî-cism rûḥ müstedâm

¹ “velâ-mâ’ün ahavâtında olan “lâ” leyseye müşâbih olan lâdür.” cümlesindeki eksiklik Mollâ Câmi’nin şerhiyle karşılaştırıldığında doğrusu şöyle olabilir: “Velâ-mâ’ün” kavlindeki ‘lâ’ ve ahavatı, leyseye müşâbih olan lâdür.

Ya‘nî t̃alibān-ı müste‘iddān ve mürīd-i müsterşidān ebyāt-ı s̃abıkada havāşşını şerh ve ‘ıyān eyledigün bādenün bir miqdār daḥi vaşf-ı h̃aşşını ve şıfat-ı ihtisāsını taḥrīr ve beyān eyle ki teskīn-dih-i āteş-i ‘aṭş-ı tābnāk ve fehminiz resīde-i ser-ḥadd-i idrāk ola. Zīrā sen ol bāde-i pür-te’s̃irün evşāfına gümāhī dāna ve ḥabīr ve kemā-yenbaḡi t̃üvānā ve ḡadīrsin didiler. Ben daḥi anları taşdıḡ idüp gerçək ben ki p̃ir-i ḥāne-i ‘aşḡ u velā ve m̃ir-i ḡarābāt-ı faḡr u fenāyım ol bāde-i bī-beḥānuñ ḡavvāşına şināsān ve evşāfına dānā ve ḡüyāyım ki anuñ vaşfindan ḡayri p̃işem ve şerh ve beşinden özge endişem yokdur didüm pes ol mey ‘ayn-ı şafā-yı āb gibi degüldür ki ḡubār ile kudūret-ḡir ve heme leṭāfetdür lākin leṭāfeti havā gibi degüldür ki buḡār ile keşāfet-peṣīr ola kezālik ol mey-i pür-şu‘ūr ‘ayn-ı nūrdur. Ammā nūr-ı āteş gibi degüldür ki ḡulmāt-ı duḡān ile āmīḡte ve heme cāndur lākin cān-ı ebdān gibi degüldür ki cisme āvīḡte ola.

Rubā‘ī

Bā-luṭf u hevāest mey ve l̃ikin ne hevāest

Ābeş netüvān ḡüft velī cümle şafāest

Bāşed heme r̃u-şenī velī āteş nīst

Rūḡest velī ḡı- ḡulmet cism cüdāest”¹

[21a] ya‘nî ol mey bir pür-şā-yı şafvet-nümā-yı vaḡdetdür ki şafā-yı āb gibi ḡubār-ı keşret ile kudūret-ḡir olmaz. Ve bir luṭf-ı leṭāfet-baḡşā-yı ḡaḡīḡatdur ki leṭāfet-i havā gibi buḡār-ı sivā-yı mecāz ile keşāfet-peṣīr olmaz. Ve bir nūr-ı z̃iyā-baḡşā-yı ma‘rifetdür ki nūr-ı nār gibi ḡulmāt-ı duḡān-ı cehl āmīḡte olmaz. Ve bir rūḡ-ı mücerred ya‘nî bir cevher-i ferd-i ḡikmetdür ki rūḡ-ı ebdān gibi ihtiyāc-ḡīz-i imkān ile cisme āvīḡte olmaz. Pes ma‘rifet-i ḡaḡāyık-ı mücerrede-i basīṭa tecerrüd ve basāṭī i‘tibāriyle m̃üte‘azzirdür. Zīrā bizim

¹(Cāmī, 1309, s. 171). Şarabın letafet ve havası varsa da bildiğimiz hava gibi değildir. Su olduğu söylenemezse de tamamen saftır. Nurdan ibarettir ancak ateş değildir. Ruhtur fakat beden karanlığından ayırdır.

ḥaḳāyık-ı eşyâyı idrākımız yalnız ne bizim ḥaḳāyık-ı mevcûde-i basîṭamız i' tibâriyledür ve ne vücûd i' tibâriyledür. Belki bizim ḥaḳāyıkımız vücûda ve tevâbî' -i vücûd olan ḥayât ve 'ilm ve irâdeti mişillülerine ittişâf i' tibâriyle ve müdrik ve müdrikâtüñ beyninde ḥâ'ilenüñ irtifâ' ı i' tibâriyledür. Pes ol ma'rifet cânib-i müdrikden keşretsiz müteḥaḳḳık olmaz. Zîrâ kavâ'id-i muḳarraradandır ki “El-vāḥidu ve'l-basîṭu lâ-yüdrikuhu ille'l-vāḥidu ve'l-basîṭu.” Pes ḥaḳîḳat-i insāniyye vücûd ve tevâbî' -i vücûd ile muttaşif ve müteḥaḳḳık olmayup ve ḥaḳāyık ile beynehâdan mevānî' -i ḥücüb-i keşret mürtefi' olmasa sırr-ı vahdet-i ḥaḳîḳata yol bulup ḥaḳāyık-ı mücerredeye 'ârif ve âgâh olamaz. Meger ol ḥaḳîḳatüñ şifât ve 'avârızına 'ârif ola. Pes Şeyḥ Nâzım ḳuddise sırrıhu daḥi ḥikâyet-i su'âl-i mürîdân ve müstefîdânda *ve ente bi-vaşfihâ ḥabîrun* deyüp *ve ente bihâ ḥabîrun*” dimediği ol ecildendir. Zîrâ henüz ḥükm-i niseb-i kevnîyye ve şifât-ı taḳyîdiyye kendilerinden mürtefi' olmayan mürîdân-ı müstefîdâna nisbetle ḥaḳāyık-ı mücerredeyi ma'rifet ve idrāk müte'azzîrdür. Ammâ ḥükm-i niseb-i kevnîyye ve şifât-ı taḳyîdiyye kendilerinden mürtefi' olan 'ârif va âgâha nisbetle ḥaḳāyık-ı mücerredeyi idrāk müte'azzîr degüldür. Zîrâ netîce-i ḳurb-ı nevâfilde “Küntü sem'ahu ve başarahu,” maḳâmına vâsıl yâḥud netîce-i ḳurb-ı [21b] ferâ'izinde “inne'llâhe yeḳûlû 'alâ-lisâni 'abdihi semi'a'llâhu limen-ḥamidehü” bezmine mütevâsıl olmışdır. Ve ḥikâyet-i cevâbda *ecel 'indî bihâ* dimeyüp *bi-evşâfihâ* didiği muṭâbaḳat-ı su'âl ü cevâb içündür. Yoksa ḳurb-ı nevâfilde Ḥaḳ Celle ve 'Alâ ḥazretleri bir 'abduñ ki âlet-i idrākı ola yâḥud ḳurb-ı ferâ'izda 'aksi ya'nî 'abd âlet-i idrāk-ı Ḥaḳ ola ol 'abduñ ḥaḳāyık-ı mücerrede-i basîṭayı idrākı müte'azzîrdür ve memnû' degüldür.

Rubâ'î

Ey kerde be-ḥod izâfet-i 'ilm ü 'amel

'İlm ü 'amelet bûde heme naḳş u ḥalel

Çün Ḥaḳ be-to dâneninde bûd yâ to be-Ḥaḳ

Her nükte-i müşkil ki bûd kereded hal¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘azîz

مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَادِحِينَ لَوْصِفَهَا. 23.
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

“Maḥāsinu” ‘alā-ğayri’l-ḳıyās ḥüsnüñ cem‘ idür. “Hedāhü’t-ṭarīḳa” ve “hedāhü lehü” ve “hedāhü ileyhi” küllisi bir ma‘nâyadur. Ya‘nî yol gösterdi demek olur. Ve “li-vaşfihâ” da ve “fihâ” da olan zamîr müdâmeye râci‘dür. Ba‘zı şurrâḥ maḥāsinine ‘â’iddür dimişler ve maḥāsin mübtedâ haberi maḥzûfdur. Taḳdîren *lehâ maḥāsinün*.

Terceme-i Beyt

Hüsnî anuñ vâşıfînüñ vaşfına yol gösterür

Vâşıfuñ nazmı vü neşri ḥub olur yâ intizâm

Ya‘nî ol mey-i bî-hemtānuñ ḥüsn-i dil-ārāsı ḳulüb-ı vâşıfîne reh-nümâ olup ḥüsn ü leṭâfetde resîde-i ser-ḥadd-i kemâl-i şî‘r ve inşâ olurlar. Ya‘nî eşi‘a-ı envâr-ı maḥāsin-i maḥabbet ve lem‘a-ı âşâr-ı ḥüsn-i ma‘rifet [22a] meṭâli‘-i ḳulüb-ı vâşıfîne pertev-endâz-ı nûr-ı hidâyet olduḳça ol bâde-i maḥabbet ve sırr-ı ḥaḳîḳatuñ vaşfına isti‘dâd-ı miknet ḥâşıl olup neşirleri dürr-i meknûn-ı ḥaḳîḳat ve nazımları lü’lü-yi manẓûm-ı ḥikmet olur.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘azîz

وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا. 24.

¹(Câmî, 1309, s. 173). Ey ilm ve ameli kendine izâfet eden! Senin ilmin de ameline eksik ve hatalardan ibarettir. Fakat Hak seni bilmiş olur ya da sen Hakkı bilirsən bütün müşkil noktalar sana çözümlür.

كَمْشَتَاقِ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرْتُ نَعْمٍ

“Tarab” şiddet-i hüzn ve sürûrdan insāna ‘ārız olur bir hıffetden ‘ibāretdür. “Dirāyet” bilmek ve zıkr aınmak ma‘nāsına ve *fi’Şıhāh* “Nu‘mun bi-zammi’n-nūni ismü imre’etin.”¹ “Ve yaṭribü” beyeti ‘ātfu kışşa ‘ale’l-kışşa üzre beyt-i sâbık üzerine ma‘tûfdur. Beyt-i ātīde ya‘nī “ve ḳālū şeribte’l-işme” beytinde olduğu gibi ve “yedrihā” ve “zıkrīhā”da olan zamīrlər müdāmeye rāci‘ olur. Yāḥud “yaṭribü” cümlesi “yaḥsünü fihā” cümlesi üzerine yāḥud “tehdī’l-vāşıfīne” cümlesi üzerine ma‘tûfdur. Ve ‘alā kile’t-taḳdīreyn zamīrlər yā müdāmeye rāci‘ olur maḥāsine ‘ā’id zamīr taḳdīriyle *ey ‘inde zıkrīhā bihā ey bi-tilke’l-maḥāsīn* yāḥud zamīrlər maḥāsine rāci‘ olur zamīr taḳdīrine ḥācet ḳalmaz.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Bilmeyenler zıkrı ile şād olur hıffet bulur

Nite maḥbûb zıkr olınsa ‘āşık olur şād-kām

Ya‘nī ol mey-i hoş-mezāḳuñ çāşnī-i idrāk-ı ḥaḳīḳatı ile şīrīn-mezāḳ olmayan zebān-ı digerāndan istimā‘-ı zıkr-i nām ü nişānı müstelzim-i tarab olan şiddet-i sürûr ile dil-şād ve ḡuşşa-ı devrāndan āzād olur. Nitekim zāviye-nişīn-i bu‘d u firāk olan ‘āşık-ı ḥarāb-dil müştāḳ-ı istimā‘-ı zıkr-i nām-ı [22b] maḥbûbı ile mesrûr ve ābād olur.

Rubā‘ī

Vīrān-ı ḡam ez-zıkr-i mey ābād şüd

Ve’z-bend-i belā vu miḥnet āzād şeved

¹ (2009, s. 1153).

Her çend nedâneş kesi çün şünüd

Nâmeş zi-simâ‘-ı nâm-ı û şād şeved¹

Çün tıynet-i Âdem bidâyet-i fıtratda âb-ı maḥabbet ile sirişte ve zemîn-i isti‘dâd ve ḳâbiliyetine tuḥm-ı ‘aşḳ ve mevddeḡeştedür. Her gâh ki lisân-ı ‘ibâret ile esrâr-ı maḥabbetden bir remz istimâ‘a ile elbette ol sırr-ı maḥabbet-i aşı‘ ve ma‘nâ meveddet-i cibilliyi mütezekkîr olup müstelzim-i ḥıffet-i şâdmânî olan şiddet-i sürûr-ı vicdânîye nâ‘il olur.

Rubâ‘î

Her ki ki‘ez-ân ḥüsn birûn zi-endâze

Der şeh̄r-i vücûd-ı men fütêd âvâze

Şad derd-i ḳadîm der-dilem nû keredê

Şad dâğ-ı kühen ber-ciger-i men tâze’’²

Ḳâle ḳuddise sırruhü’l-‘azîz

وَقَالُوا شَرِبْتُ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا

شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

“İşm” zenb ma‘nâsına ve ḥamra daḥi “işm” tesmiye olunur.

[Mışra‘]

¹ (Câmî, 1309, s. 175) Gam ve keder harabesine dönen kişi onu anmakla bayındır olur. Bela ve sıkıntılardan kurtulur. Onu bilmeyenler bile onun adını duymakla mutlu olur.

² (Câmî, 1309, s. 176).

Şeribtü'l-işme hattâ dâlle 'aqlî¹

Kezâlike'l-işmü müzhibün bi'l-'uqûl² Ve “kellâ” kelime-i zecr ve red'dür intehî ma' nâsına ve gâhice haqqan ma' nâsına gelür.³

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Didiler nûş eyledün işmi didüm hâşâ ki ben
İçdigimün terki 'indimde işmdür ey niyâm

Ya' nî zımn-ı şüretde fehm-i ma'âniden kâşır ve libâs-ı mecâzide idrâk-ı haqâyıkdan 'âciz olanlar [23a] didiler ki şuver-i kaşidede ve bunca ebyâtında zıkr ü tekrâr ve şürbini ikrâr ve havâşşını ihbâr eyledigün müdâme hamrdur ki luğat-ı 'arabda işm ve şâribine şerî' atda âşim ta' bîr olunur. Ya' nî şol şarâb-ı şürî ve hamr-ı engürîdür ki anuñ şürbî netice-i ıdlâl⁴ ve şâribi müsteħak-ı 'azâb u nekâldür. Sen anuñ şürbini ikrâr ve ta' dâd-ı maħâsin ve havâşî ile iftiħâr eylersin. Pes Şeyh Nâzım kıddise sırruhu anları red' ve men' idüp hâşâ ve kellâ didi. Ya' nî sizün bildiginüz şarâbı nûş itmey ancak benüm nûş eyledüğim şarâb cām-ı maħabbetdür ānuñ şürbine müdāvet lāzime-i zimmet-i haqîkatımdur. Ve anuñ terki benüm 'indimde vebāl ve tārīki reh-rev-i rāh-ı dālāldür.

Rubā'î

Cüz der-reh-i 'ışk renc bürden günehest

¹ Aklım gidinceye dek şarap içtim.

² Şarap da böyle akli götürür?

³ Ve kellâ kelime-i zecr ve red'dür. İntehâ ma' nâsına ve gâhice haqqan ma' nâsına gelür T

⁴ ıdlâl : dālāl T

Cüz şâri‘ -i mey-ḥâne siperden günehest
 Güftî günehest bâde ḥorden ḥâşâ
 Der-mezheb-i mâ bâde ne-ḥurden günehest¹

Ḳâle ḳuddise sırruhü’l-‘ azîz

26. هَنِيئاً لِأَهْلِ النَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
 وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Hün ’ü’t-ṭa‘âmi yehnū henā’ ve henā’eten ve hüve henî’ ey hazeme ya‘ nî ṭa‘âm haẓm oldu sindi. Ve “henî” haẓm olıcı ma‘nâsınadır. Ve “deyr” luğatde ma‘bed-i Naşârâ ya‘nî kenîsedür. Ve ıstılâḥât-ı şûfiyyede ‘âlem-i insânîden ‘ibâretdür. Ve hem ḳaşd ve murâd itmek ma‘nâsınadır. Ve “henî’en” maşdar-ı maḥzûfuñ sıfatıdır. Taḳdîri li-yeşrib elhe’d-deyri şürben henî’en lehümdür.²

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ehl-i deyre haẓm ola k’anuñ ile mest oldılar
 İçmediler gerçi sarfuñ itdiler lîk ihtimâm

[23b] Encümen-i deyr-i ‘âlem-i insânîde mütevassıtu’l-ḥâl olan mey-ḥ’ârândan maḥabbet-i zâtiyyeye ol mey-i tâbdâr haẓm ve ḥoş-güvâr olsun ki ol mestlik nîce ḥucub-ı ef’âlî ve şıfâtı bî-küşâde ve bir miḳdâr sıḳal-ı bâr-ı vücûd-ı hestîden âzâde eyledi. Ve

¹(Câmî, 1309, s. 176). Aşk yolunun dışında sıkıntı çekmek günahtır. Meyhane caddesinden başka yol takip etmek günahtır. Sen şarap içmek günahtır diyorsun, haşa! bizim mezhebimizde içmemek günahtır.

² Kilise ehli afiyetle içsinler.

hâlbuki müntehiyân gibi ol bâde-i maḥabbet-i zâtiyyenüñ henûz bir cur‘ a-ı şırfını nûş ve külliyyen kendi varlıklarını ferāmûş itmemişlerdür ve lâkin ol bâde-i sırfı şürbüne şarf-ı himmet itmişlerdür.

Rubā‘î

Ânhâ ki be-pây-ı ḥum-ı mey pest şügend

Nâ-bürde be-bâde dest ez-dest şügend

Yek cur‘ a ne-ḥurde’end lîkin çü güzeşt

Endîşe-i mey ber-dil-i şân mest şügend¹

Ḳâle ḳuddise sırruhü’l-‘ azîz

27. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشْأَتِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

“En-neşvetü” bi’l-fethi ve ḳîle bi’l-kesri es-sekru. Ve enşe’ehu’llâhu ḥaḳḳahu ve’l-ismü en-neş’etü ve’n-neşâ’etü eyzan bi’l-meddi ve neşe’e fî-benî fülân ey şebbe fîhim ve “belâ” maḥv olmak ve belürsiz olmak indirâs gibi “bâliye” za‘îf ve çürümüş nesne ve “‘azm” bi’l-fethi kemik ma‘nâsına cem‘î ‘izâm gelür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ḥilḳatimden evvel² anuñ bende vardur neşvesi

¹(Câmî, 1309, s. 177). Şarap küpünün dibinde sızıp kalanlar şarap kadehine el uzatmadan elden ve ayaktan düştüler. O şaraptan bir damla içmedikleri halde şarabın düşüncesi gönüllerinden geçtiği için sarhoş oldular.

² Evvel: Aḳdem. dk.

Bâkîdür cânım ile ger mahv olur ise ‘izâm

Ya‘nî keyfiyet-i ol bâde-i maḥabbet-i ezeli ḥilkat-ı ‘unşuriyemden aḳdem benim
‘indimde ḳadîmdür. Ve ḳıvâm-ı ten ve istiḥkâm-ı beden olan ‘izâm-ı remîm olursa ol
mey-i ‘aşḳ-ı lem-yezeli benüm rûḥum ile müstedîmdür.

Rubā‘î [24a]

Ber-men zi-vücûd-ı men nişân-ı nâ-bûde

‘Işḳ-ı to şarâb-ı bî-ḥodî peymûde

Z’ân mey bâşem zi-bûd-ı ḥ’îş âsûde

Ger ḥod şevved istiḥvân-ı men fersûde¹

Ḳâle ḳuddise sırruhü’l-‘azîz

28. عَلَيَّكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

“Adl” ‘udûl ma‘nâsına ve “zalm” fetḥ ile mâ’-i esnân ve riḳi ma‘nâsına ve “zulm” zâm
ile sitem ma‘nâsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Şırfuñ ilzâm it eger mezcûñ murâd eyler iseñ

¹(Câmî, 1309, s. 178). Bende varlıktan eser yokken senin aşkın bana kendinden geçmişlik (sarhoşluk)
şarabını içirmişti. Kemiklerim çürüyüp dağılsa bile yine o şarabın tesiriyle varlık düşüncesinden
kurtulacağım.

Ağzı yârin kat habîbüñ ğayrisuñ katmak arâm

Çünkü zü'l-celâl ve'l-ikrâm ve'l-cemâlün bi-hükmi “İnna'llâhe cemîlün yuħibbü'l-cemâle.”¹ Maħabbet-i Cemâl ve Kemâl şıfat-ı zâtîsidür. Ve “İnne'llâhe ħalaķa Âdeme ‘alâ şûretihi”² muķtezâsınca Âdem kendi şıfatı üzre ħalk ve ħil‘at-ı fâĥire-i şıfat-ı Celâl ve Cemâl ile müşerref kıldı. Pes ħüsn-i cemâl şive-i aşliyye meyl ħatır-ı zarûrî ve fażl ü kemâl sıret-i cibilliyeye incizâb-ı bâtın nâ-çârdur. Merâtib-i vücûddan her mertebede ki nazar-ı şühûdına bir cemâl irişse bi-eyyi ħâlin ol ħüsn-i cemâle dil-beste ve fażl ü kemâle rişte-i ta‘alluķı peyveste olur.

Rubâ‘î

Ki der-heves-i rûy-ı nîkû âvîzem

Ki der-ser-i zülf-i müşk-bû âvîzem

El-kışsa her çi reng ü bûy dâred

Ez-ĥüsn-i tü fi'l-ĥâl der-û âvîzem³

Ve a‘lâ-yı derecât-ı maħabbet maħabbet-i zâtîdür ki maħbûb-ı Ħaķ ve maṭlûb-ı Muṭlaķuñ meyl ve ta‘alluķı ve incizâb-ı [24b] ta‘aşşuķı bâtın-ı maħabbet-i tâlibde bedîdâr ve bir vechile kendüyi kendüden alur ki def‘ ü ref‘inde nâ-ķâdir ve nâ-çâr olup ne ta‘yîn-i niseb iķtidârına mecâlî ve ne temyîz-i maṭlaba maħal-i ihtimâlî olur. Ya‘nî bilür ki bir âteş-i ciger-sûz-ı maħabbet ile dil-i sevdâ-zedesi diger-gündur. Ammâ bilmez ki nice ve niçündür ve kendide bir incizâb-ı derûn bulunur. Ammâ bilmez ki ķandedür. Ve ķaĝnı cânibe reh-nümündür. Ve bu maħabbet-i zâtiiyyenüñ ‘alâmet-i şıĥhatı oldur ki maħbûbuñ

¹ Allâh güzeldir, güzelliĝi sever.

² Allâh âdemi kendi suretinde yarattı.

³(Câmî, 1309, s. 111). Bazen güzel bir yüze bakmanın hevesine kapılırım. Bazen de misk kokulu bir zülfe tutulup kalırım. Kısacası nerede ve neyde bir koku ve renk görsem senin güzelliĝinin cazibesıyla hemen ona tutuluyorum.

va‘îd ü va‘d ve takrîb ü teb‘îd ve i‘zâz ü izlâl ve hidâyet ü ıdlâl mişillü şîfât-ı müteķâbilesi muhibbe yeksân olup keşîde-i mir‘ât-ı âşâr-ı nu‘ût-ı Kahr u Celâl ve çeşîde-i ĥalâvet ve aĥkâm-ı şîfât-ı luţf u cemâl gibi âsân ola.

Rubā‘î

Ĥubî ve zi-to şekl ü şemâ’il heme ĥoş
 Bâ-‘ışk-ı to cân u ĥired ü dil heme ĥoş
 Ĥ‘âhî to be-luţf gûş ĥ‘âhî bestem
 Hest ez-to şîfât-ı müteķâbil heme ĥoş¹

Ve mertebe-i maĥabbet-i zâtiyyeden mâ-‘adâ olan merâtib-i maĥabbet maĥabbet-i esmâ vü şîfâtı ve ef‘âl ve âşârı ĥabîlindendür. Maĥabbet-i esmâ vü şîfâtı oldur ki muhib maĥbûbuñ ifzâl ve in‘âm ve i‘zâz ve ikrâm mişillü ba‘zı esmâ vü şîfâtına maĥabbet idüp ol şîfâtıñ kendüye vüşûli âşârını mülâĥaza itmeksizin azdâdı üzerine îşâr ve ihtiyâr eyleye. Ve maĥabbet-i ef‘âlî [ve] âşârı oldur ki i‘zâz ve ikrâm mişillü şîfâtıñ kendüye vüşûli âşârı mülâĥazasıyla azdâdı üzerine îşâr ve ihtiyâr eyleye. Pes bu maĥabbet-i lâyezâl şadad-ı zevâl ve ma‘raz-ı taĥayyur ve intikâlde olur. Her gâĥ ki maĥbûb şîfât-ı ĥamîde ve ef‘âl-i pesendîde ile ol muhibbe tecellî eylese külliyyet ile ĥaşd ve himmeti anuñ üzerine iķbâl gösterür ve kendi mülâyim-i havâ ve müvâfıķ-ı rızâsı olmayan ol [25a] şîfât ve ef‘âlüñ müteķâbili ile tecellî eylese tamâm-ı ĥavl ve ĥuvveti ile maĥbûbından i‘râz eyler. Kemâ ĥâla’llâhu Te‘âlâ “Ve mine’n-nâsi men ya‘budu’llâhe ‘alâ-ĥarfîn fe’in-aşâbehü ĥayrun itme’enne bihi ve in-aşâbehü fitnetün inķalebe ‘alâ vechihi.”²

¹(Câmî, 1309, s. 112). Güzelsin, şeklin ve şemalin de güzeldir. Ruh, akıl ve kalbin hepsi de aşkını hoş görmektedir. İstersen lütuf, ister kahr et, zıt olan bütün sıfatların güzeldir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Hac, 11. “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’a kıyıdan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri (küfre) dönuverir.”

Rubā'î

Çün yâr vefâ koned der-û âvîzi

V'er-tîg-i cefâ zened ez-û be-gürîzi

Âb-ı ruḥ-ı 'âşîkân çirâ mî-rîzî

Kâş ez-küy-ı 'âşîkî ber-ḥîzî¹

Ve edâ-yı merâtib-i maḥabbet maḥabbet-i âşârîdür ki cemâl-i âşâra ya' nî ḥüsn-i tenâsübe müte'allîkdür. Ve ol cemâl-i âşârî fî'l-ḥaḳîka şüret-i keşretde zuhûr-ı cemâl sırr-ı vaḥdetden i' bâretdür. Ve ola tenâsüb yâ ma' nevî rûḥânîdür kâmil ü mekemmeliñ tenâsüb ve 'adâlet-i aḥlâk ve evşâfî gibi ki tâlibân ve mürîdân irâdet ve maḥabbetleri ol tenâsüb-i 'adâlete müte'allîk kendi irâdet ve ihtiyârını ol kâmil-i mükemmeliñ irâdet ve ihtiyârına fedâ iderler yâḥud tenâsüb-i şûrî-i ğayr-ı rûḥânîdür şuver-i 'unşurî-i insânîde ba'zı eczâ ve a'zânüñ tenâsübi ve şîfat-ı ḥüsn ü melâḥat ile mevşûfî gibi. Pes şuver-i 'unşurî-i insânîde müşâhidân-ı şîfat-ı Cemâl dört ṭabaḳadur.

Ṭabaḳa-ı ûlâ şol rûşen-dilân-ı aşl-ı² şîfâtdur ki nüfûs-ı ṭayyibeleri ḥat ve ḥalt-ı şûb u şehvetden muşaffâ³ ve ḳulûb-ı tâhireleri levş-i ṭabî' atdan müberrâdur. Anlar mezâhir-i ḥalkiyyede vech-i Ḥaḳḳ'ı müşâhede ve mürâyâ-yı kevniyyede Cemâl-i Muṭlâḳı müṭâla'a idüp 'aşḳ ve maḥabbetde şekl-i maṭbû' ve şüret-i zîbâya muḳayyed degüllerdür.

Rubā'î

Mehrâ bînem rû-yı toem yâd dehed

Gulrâ bûyem bû-yı toem yâd dehed

¹(Câmî, 1309, s. 115). Sevgili vefalı olunca ona sarılıyorsun. Cefâ kılıcıyla vuracak olursa bırakıp kaçılıyorsun. (Böyle yaparak) neden âşıkların yüzünü döküyorsun (onurunu kırılıyorsun)? Böyle yapacağına keşke âşıklar mahallesinden taşınmış olsan.

² aşl-ı : ehl-i T

³ “hat ve halt-ı şûb u şehvetden muşaffâ” cümlesi T nüshasında “halt-ı şuhûddan muşaffâ” şeklindedir.

Çün zülf-i benefşerâ zened ber-hem bād

Āşüftegî mû-yı toem yād dehed¹

[25b] Tabaka-ı şāniye şol pāk-bāzān-ı ‘āşıkāndur ki nefis-i nefisleri ‘ināyet-i bî-‘illet yāhud vāsıta-ı mücāhede ve riyāzāt ile aḥkām-ı keşret ve inḥirāf-ı zulmet-i küdür-et-i ṭabī‘at bi’l-küllüyye zā’il olmaduğundan idrāk-ı ma‘ānī-i mücerred neş’e ve ḥāllerine münāsib bir mazḥardan müyesser olmayup lā-cerem etemm-i mazāhir olan mazḥar-ı insānī ḥayşiyetinden vāsıta-ı ma‘nī-i ḥüsn-i şūrī ile āteş-i ‘aşk ḳalblerinde şu‘lever ve sūziş-i şevḳ-i nihādı anda cilveger olup baḳāyā-yı mā-bihi’l-imtiyāzı sūzān ve ḥūḳm-i mā-bihi’l-ittihāda ḳuvvet ve şān virür. Ḥattā ol meyl ve ta‘alluḳları ol mazḥardan terdīd ve sırr-ı cemāl-i muṭlaḳı şuver-i ḥüsn-i muḳayyedden tecrīd idüp reng-i ‘aşk-ı mecāz-ı ‘ārıziler reng-i ḥaḳīḳī-i aşliyye mübeddel olur.

Rubā‘ī

Pes kes ki be-dīde rû-yı ḥubān tırāz

Ve üftād zi-dāğ-ı ‘ışḳ der-sūz u güdāz

Der-meclis-i ehli-i zevḳ şod maḥrem-i rāz

Nūşīd mey-i ḥaḳīḳat ez-cām-ı mecāz²

Tabaka-ı şālīşe şol giriftārān-ı kemend-i maḥbūbāndur ki ḥaḳīḳat-i ḥüsnle mevşūf olan şüret-den meyl ve ta‘alluḳları münḳaṭı‘ olmaz eger ol ta‘alluḳ meyl-i ḥubbīsi bir şüret-den münḳaṭı‘ olur ise yine ḥüsnle ārāste bir şüret diger e dildāde ve peyveste ve dā’imā bu

¹(Cāmī, 1309, s. 116). Ayı görünce senin yüzünü, gülü görünce senin kokunu hatırlarım. Rüzgâr menekşenin saçlarını dağıttığında ise senin dağınık ve perişan saçlarını hatırlarım.

²(Cāmī, 1309, s. 117). Süslü güzellerin yüzünü görüp aşk yarasıyla yanıp yakılanların çoğu, zevk meclisindeki sırlara şahit olmuş ve mecaz kadehinden hakikat şarabını içmiştir.

keşâkeşde dil-ḥaste olup şūrete meyl ve ta‘alluḳları bā‘iṣ-i ḥicāb u ḥirmān ve bādī-i āfet ü ḥızlān olur.

Rubā‘ī

Der-mānde kesi ki best der-ḥubān dil
 Ve’z-mihr-i bütān ne-geşt peyvend-i kesl
 Der-şūret-i gül ma‘nī-i cān dīd u be-māned
 Pā-yı dil-i ū tā-be-ḳıyāmet der gil

Ṭabaḳa-ı rābi‘a şol ālūdegān-ı reng-i havādur ki nefsi emmāreleri mürde ve āteş-i şehvetleri efsürde [26a] olmayup esfel-i sāfıflīn ṭabī‘atda üftāde ve sicn-i siccīn-i behīmiyyetde raḥt-ı nihāde dirler. Pes şıfat-ı ‘aşḳ u maḥabbet anlardan müntefī ve na‘t-ı rikḳat ve leṭāfet anlardan muḥtefīdür. Maḥbūb-ı ḥaḳīḳīyi bi’l-küllīyye ferāmūş ve arzū-yı ṭabī‘atları olan maḥbūbān-ı mecāzīyi der-āgūş ile ārām ve havā-yı nefsi ‘aşḳla be-nām iderler.

Rubā‘ī

Ḳavmī ki ne-yāmedend der-‘ışḳ tamām
 Ḥ‘ānend havā-yı nefsrā ‘ışḳ be-nām
 Key şāyed īşān der-ḥarem-i ‘ışḳ maḳām
 Ḥod hest ber-īşān suḥan-ı ‘ışḳ ḥarām¹

Şeyḫ Nāzım ḳuddise sırruhu ḥazretlerinüñ bu beyt-i şerīflerinde bāde-i şırf ve mezc ve zalm-i ḥabīb zıkr olınduğundan merātib-i maḥabbeti zıkr ile tatvīl olındı. Ya‘nī ey muḥibb-i ‘aşıḳ ve mürīd-i şādıḳ iz‘ān eyle ki bī-mülāḥaza-ı şıfāt-ı cemāl ve celāl ve bī-

¹(Câmî, 1309, s. 118). Bir topluluk, aşkı tam olarak idrak etmediği halde, nefislerinin arzularına aşk adını veriyorlar. Aşk haremi nasıl bunların makamı olabilir ki daha kendilerine aşktan bahs etmek bile yasaktır.

müṭāla‘a-ı şudūr-ı āşār ve ef‘āl-i zāt-ı refī‘ü’-d-derecāt maḥabbetiyle hoş-ḥāl olsun. Zîrâ her ne maḥabbet ki maḥẓ-ı zâtdan engîḥte olmayup şevâ’ib-i aḡrâz ve a‘vâz ile âmiḥte ola ḥaḳîḳatde ol müte‘allîḳ-i zât degüldür. Belki anuñ müte‘allîḳâtından bir emirdür. Pes ḳanḡı ḡabâvet bundan fâḥişter ve ḳanḡı ḥasâret bundan müvâḥḥaşterdür ki maḥbûb-ı aṣlî ve maṭlûb-ı ḥaḳîḳo geçilüp rû-yı irâdet-i maḥbûbân-ı tıflî ve meṭâlib-i mecâzîye müteveccih ola ve eger henûz sünûñ isti‘dâdüñ zuḥûr-ı maḥabbet-i vâfî¹ ve meşreb-i ‘azbuñ küdür-i ta‘alluḳ-ı mâ-sivâ-yı zâtdan şâfî degül ise bârî maḥabbet-i esmâ vü şıfâtı ki min-vechin ‘ayn-ı zâtdur andan ‘udûl eyleme ve bâṭınuñ şâ’ibe-i ta‘alluḳ-ı ef‘al ve āşār ile ma‘lûl idüp kedüñe zûlm-ı şarîḥ eyleme.

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘azîz [26b]

فَدُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلَهَا بِهِ.
عَلَى نَعَمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

“Dünekehâ” ḥuẓhâ ma‘nâsına ve “isteclâ” talebü’z-zuḥûr ve’l-celâdur. Ve “naḡam” naḡmenüñ cem‘idür ve “elḥân” laḡnuñ cem‘idür ki naḡmelerden müterekkibdür. *Fema‘nâ ‘alâ-naḡami’l-elḥâni ‘alâ-naḡamîn yeterekkbü minhe’l-elḥânü* ve “ḡunm” ḡanîmet ma‘nâsınadır. Ve zâmîreyn-i mecrûrînüñ evvelî “ḥân”e ve şânîsi “elḥân”a ‘â’id ve mâ-adâsı müdâmeye râci‘dür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Bâdeyi mey-ḥāneden al cilvesine ṭalib ol

¹ maḥabbet-i vâfî : maḥabbet-i zâtiyyeyi vâfî T

Nağme-i elhân ile peymāneyi kıl iğtinām

Ya‘ nî mey-hâne-i mestân ve humhâne-i mey-perestândan ol mey-i rahşân-ı yegāneyi ahz
ve isticlā ya‘ nî işāl-i cilvegāh-ı cām u peymāne idüp nağamāt-ı keyfiyet-āmîz ve elhân-ı
hâlet-engîz ile leb-rîz-i cām-ı fırsat ve ğanîmeti nûş ve ğam-ı dû cihânı ferāmûş eyle.

Rubā‘î

Merdâne-nişîn be-kûşe-i mey-hâne

Bîn cilve-i mey zi-sâğar u peymāne

Mey ħor ki ğanîmetest ey ferzâne

Bâ-nağma-ı ney terâne-i mestâne¹

Pes mey-hāneden murād meclis-i kāmîl ve mükemmel ve şöhet-i ‘ārif-i şahîbdildür ki şarāb-ı ‘aşk anda nûş ve bâde-i maḥabbet-fürûş olunur. Ve nağm ve elhāndan murād enfās-ı şerîfe-i erbāb-ı kemāl ve işārāt-ı laṭîfe-i aşḥāb-ı vecd ve ḥalden müntec olan simā‘ dan ‘ibāretdür. Yāḥud āyāt-ı beyyināt-ı ḳur‘ānî ve kelimāt-ı bâ-berekāt-ı tenzîl-i āsmānî ḳıra‘etinden kināyedür. Yāḥud ezḳār-ı ğaflet-zedâ ve eş‘ār-ı ḥîrfet-fezâ ve yāḥud nağamāt-ı derd-āmîz ve terenümāt-ı şevḳ-engîzdür. Bu taḳdîrce maẓmûn-ı beytde tenbîh vardır ki terbiyyet-i [27a] şıfat-ı maḥabbet ü perveriş-i² ma‘ nî-i irâdet bu tâ‘ife-i celîlenüñ şöhetlerinden ğayrîde mutaşavvar degüldür. Ve devlet-i ḥuşûl ü sa‘âdet-i vuşûl ancak müşâhede-i cemāl ve istimā‘-ı meḳâlleriyle ḥâşıl olur. Pes tâlib-i şādıḳa vâcibdür ki cân tende iken dâmen-i şöhetlerin elden ḳomayup devlet-i ḥidmet ü se‘âdet mülâzemetlerin ğanîmet bile.

¹ (Câmî, 1309, s. 180) Meyhane köşesinde mertçe oturup kadehlerdeki cilveyi gör. Ey bilgili şarap iç ki ney nağmesiyle mestane terâne ganimet sayılacak şeylerdendir.

² perveriş A

Rubā'ī

ای انکه به پندار و کمان در کروی
 ان به که بکیش عشق بازان کروی
 عاشق شوای از حدیث ایشان شنوی
 عاشق چه بود بلکه همه عشق شوی

Ḳāle ḵuddise sırruhü'l-‘ azîz

فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ 30.
 كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

“Sekene” sükūnen ārām eyledi ve sekene'd-dāru sükūnen oda sākin oldı ve “hem” ḥüzn ma' nāsına. “Hem” sekenetde müstekin olan zamīr üzerine ma' tūf merfū' dur. Yāḥud mef' ūlün ma' āhu olmaḵ üzre menşūbdur.

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Hüzn ü bâde eylemez ber-cây-ı mesken bir zamân
 Nitekim ğamm u nağam bir yerde olmaz ey hümām

Ya' nî ol şahbâ-yı ḥālet-fezâyı nûş ve ğam-ı ferdâyı ferāmûş eyle ki zulmet-i hümūm ve ḥüzn-i nūr mey-i raḥşān ile bir yerde ārām eylemez. Nağam-ı feraḥ-fezā ğamm-ı taraḥ-efzā ile bir maḵāmda olmaduğı gibi.

Rubā'ī

Ḥ'āhī zi-felek ne ğuşşa bīnī vü ne ğam
 Der-meykede mey nûş be-elḥān u nağam

Devr-i kadeh u guşşâ'-i devrân yek-câ

Hem-cûn nağam u gam ne-şaved cem¹ be-hem¹

[27b] Pes her kime ki gam u endüh ve elem ü mekrüh işâbet eylese maṭlûbı fevt olmadan iktizâ ider ve zıkr olunduğı üzre maḥabbet-i zâtîde şıfât-ı müteḳâbile maḥbûb ve ef'âl ü âşâr-ı müteḥâlîfe mergûbdur. isâ'eti 'ayn-ı ihsân ve izlâli i'zâz ile yeksândur. Ya'nî maḥbûbuñ murâdından ğayrı murâdı yokdur. Ve maḥbûbunuñ murâdına muḥâlîf anuñ içün bir emr müteşavver degüldür. Pes her ne ki ḥayyiz-i vücûda gele anuñ murâdına müvâfık ve her neki ketm-i 'ademde kıala anuñ maḳşûdına muṭâbık düşer. Pes bu taḳdîrce mest-i maḥabbet bâde-i maḥabbet-i zâtî olana ne fevât-ı maṭlûb ile işâbet-i mekrüh ve ne pîrâmen-i ḥatırına ğubâr-ı endüh vâkı² olur.

Rubâ'î

Ân nîst ki men 'ayş-ı cihân mî-ḥ^vâhem

Yâ devlet-i 'umr-ı câvidân mî-ḥ^vâhem

Endîşe-i ḥ^vâstehâ zi-dil kerdem pâk

Çîzî ki dil-i to ḥ^vâhed ân mî-ḥ^vâhem²

Ḳâle ḳuddise sırruhü'l-'azîz

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

¹(Câmî, 1309, s. 181). Felekten gam ve keder görmek istemiyorsan meyhanede sazlı sözlü şarap iç. Kadehin dönmesi ile devranın gussası nağme ile gam gibi bir yerde birleşmez.

²(Câmî, 1309, s. 182). Ben dünya yaşamını ya da sonsuz ömrün olmasını istemiyorum, gönlümü bütün isteklerden temizledim. Senin gönlün neyi istiyorsa ben de onu istiyorum.

“Es-sekretü” merretün mine’s-sekri ve ‘*amire’r-recülü min-bâb-ı fehime ve ‘amüre mâ bi-zammin* ey ‘*âşaka zamānen tavīlen* ve “umre sâ‘at”dan murād müddetidir. Tâ‘a ve tâ‘a lehü yetû‘u tav‘an ve tavâ‘iyeten müti‘ münkâd ma‘nâsınadır. Ve *hakeme beyne’l-kavmi hükmen* halk arasında hüküm eyledi demek.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ol meyün bir sekresinde ger olursa bir sâ‘at
Dehre olursın hakîm ol saña ‘abd-ı müstehâm

Ya‘nî ol bâde-i hoş-güvârın mestliğinde bir sâ‘at miqdârı olursa da daği görürsin ki rûzgâr [28a] bende-i fermân-berdârûn olup sen aña hudâvendigâr olursın. Zîrâ sâlik vaqtâ ki maḳām-ı fenâ fi’llâhda¹ vâsıta-ı istilâ-yı mestî-i şarâb-ı maḥabbetle bâr-ı hestî ve idbâr-ı hod-perestiden ḥalâş “ve men-ḳatelehü maḥabbetî fe-ene diyetühü” muḳtezasınca şeref-i ḥıl‘at-ı baḳâ-yı istiḥlâf-ı ḥaḳîḳî ile resîde-i maḳām-ı ihtîşâş ola. Taşarruf-ı ḥazret-i ḥaḳḳı kendüye muzâf görüp mevcûdâtı kendi taşarrufına muḳti‘ ve münkâd bulur. Zîrâ taşarruf-ı fânî ‘ayn-ı taşarruf-ı ḥaḳda müstaḡraḳ olur. Ve taşarruf-ı ḥaḳ taşarruf-ı kâmil ve cemî‘-i mevcûdâtı şâmildür.

Rubâ‘î

Ma‘şûḳa zi-rûy-ı ḥıṣṣîsten perde keşîd
Der-hestî-i û hestî-i men vâ be-resîd
Çün men heme û şodem dilem ez-men dîd

¹ fenâ fi’llâh ve baḳâ bi’llâh T

Her fî' l u taşarruf ki ez-û geşt pedîd¹

Ḳâle ḳuddise sırruhü'l-‘ azîz

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

“Ayş” hayât ya‘nî dirilik ma‘nâsına ve “şahv” mestlikden ayılmaḳ ma‘nâsına “fâte’l-vaḳtu” vaḳit geḳdi dimeḳ olur. Ḥazm cem‘ ve zabṭ ve muḥkem ahz itmek ve ḳaşd itmek ve bağlamaḳ ma‘nâlarına gelür. Ve şāḫiyen ‘āşe fâ‘ilinden ḫāl olmaḳ üzre menşûbdur. Ve sekren lem-yemütün mef‘ûlün lehü olmaḳ üzre mensûbdur.²

Terceme-i Beyt

[Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün]

Şahv ile ‘ömri geḳen kes ḫay degüldür ma‘nide
Mevte sekrân irmeyenden fevt olur ḫazm-ı kirām

Çünkü sermâye-i ‘ayş mestlige münḫaşır ve mey-perestlige muḳtaşırduḳ. Her kimse ki bu ‘âlemde hüşyâr olup ol bâdeden mest olmadı ‘ayş-ı dünyâdan behredâr olmadı ve şol kimse ki ol [28b] mestlik ile fânî olmadı ṭarîḳ ü ferâset ve sebîl-i ḫazm ü kiyâset bulmadı.

Rubâ‘î

Ān kû zi-şarâb-ı ‘ışḳ hüşyâr nişest

¹ (Câmî, 1309, s. 183) Sevgili yüzünden nikabı kaldırdı benim varlığım onun varlığına dönüştü. Ben o olunca gönül, ondan zuhur eden her iş ve tasarrufu benden gördü (sandı).

² Ve sekren lem-yemütün mef‘ûlün lehü olmaḳ üzre mensûbdur T

Cām-ı tarabeş zi-seng-i idbār şikest

Ve ân kes ki ez-în şarāb ser-mest ne-mürd

Der-ı ıŝķ tārīķ-i ħazmrā kār ne-best¹

Pes her zevķ ü ħuzūr ve ibtihāc ü sürūr ki netice-i ħuŝul-i murādāt-ı dünyevî ve vüŝul-i sa‘âdet-i uhrevîdür. Ber muķtezā-yı muĥbbet-i zātî ‘ayn-ı cme‘de istihlāk ve baĥr-i fenāda istiğrāk sebebiyle ħāşıl olan eŝmār-ı taĥaķķuķ-ı ma‘ârif-i rûĥânî ve âŝār-ı kemālât-ı insânî ‘indinde müstaĥķır ve müstenkirdür. Pes bürüdet-i havā-yı ġafleti ve yübüset-i muķtezā-yı taḃî‘at ile pejmürde olup ħayāt-ı ebediye ile zinde olmayan ħaķīķāt-ı zindeğāniden nite behremend ve kemāl-i behcet ve ŝadmāniden nice ħişsemend olabilir. Ya‘nî “mütü ħable en temütü” emrinde neŝve-i maĥabbet-i zātîyye ile fānî olup ħayāt-ı ebediye ile ħay olmayan ne ħadar ħayāt-ı ħayvāniyye ile zinde ise de mürde olur.

Ķāle ħuddise sırruhü’l-‘azîz

33. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيُنْكِرْ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

“Bükā” ağlamak ve “zay‘a” ve “ziyā‘” zâyı‘ ve telef ve helāk olmak ma‘nāsınadır. Ve “naşīb” ve “sehm” ħaz ya‘nî ħişşe ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

¹ (Câmî, 1309, s. 184). Aşk şarabını içmeyip ayık kalan kimsenin zevk ve neşe kadehi idbâr taşıyla kırılır. Bu şaraptan sarhoş olmadan ölen kimse aşk yolunda ihtiyatla iş görmemiş demektir.

Ağlasun nefsine şol kim ‘ömrini zâyı’ idüp

Almadı ol bâdeden bir sehm ü qaldı der-menām

Ya‘nî mâtem-i nefsi ile giryân ve âteş-i nedâmet ile sūzân olsun ol kimse ki naqd-ı hayât ve sermâye-i [29a] evkâtuñ telef ve zâyı’ idüp naqd-ı vaktuñ vesîle-i taḥsîl-i cur‘a-ı bâde-i maḥabbet ve zerî‘a-ı tekmi-l-i behre-i esrâr-ı ma‘rifet eylemedi. Zîrâ âferîniş-i ‘âlemden maḥşûd vücûd-ı benî Âdemdür. Vücûd-ı benî Âdemden maṭlûb ma‘rifet ve maḥabbet-i Ḥaḳ Celle ve ‘Alâdur ki devlet-i ebedî ve sa‘âdet-i sermedî aña marbûtdur. Ve a‘zam-ı esbâb-ı iktisâb-ı ma‘rifet ü maḥabbet naqd-ı hayât ve sermâye-i evkâtdur. Çün tâlîb-i lebîb ve mürîd-i edîb naqd-ı vaktini müvâzebet-i vezâ’if-i tâ‘ât ve mülâzemet-i merâsim-i ‘ibâdâta maşrûf ve ma‘a’t-teveccühi’t-tâm ve ihlâşî’n-niyeti ‘âle’d-devâm ve bi’l-küllîyye i‘râz-ı dünyeviyye belki cemî‘-i ta‘allukât-ı kevniyyeden tefrîğ-i ḳalbe himmetini ma‘tûf kılsa istikbâl-i sâbıka-ı ‘inâyet reh-nûmâ-yı sübûl-i hidâyet ve ḳalbi mehbîṭ-i envâr-ı ma‘rifet ve cânı maḥzen-i esrâr-ı maḥabbet olup ḥâtime aḥvâl-i garâmetden maşûn ve ‘âḳîbet-i ef‘âlî ḥasret ü nedâmetden me’mûn olur. Ve eger el-‘iyâzu bi’llâh bunuñ ḥilâfınca bir şahş ile belki bî-başîr ü ekmeḥ ki dîde-i başîreti kühl-i hidâyet ile mükeḥḥel ve zûlmet-i cehâleti nûr-i dirâyete mübeddel olmaya. Cemî‘-i lezzâtı temettü‘ât-ı ḥissiyeyye münḥaşır ve heme rāḥâtı şhevât-ı behîmiyyeye muḳtaşar idüp eyyâm-ı hayâtı sermâye-i istikbâ-yı menâhî ve ḥâşıl-ı evkâtı istikşâ-yı melâ‘ib ve melâhî eyler.

Âḥirü’l-emr hefeḥât-ı riyâz-ı luṭf-i cemâlden behremend ve reşḥât-ı aḳdâḥ-ı ḳurb u vişâlden ḥişsemend olmayup lebinde nefîr-i ḥasret dilinde zefîr-i miḥnet sînesinde dâğ-ı ḥusrân dîdesinde âb-ı ḥırmân bu terennüm ile zebân-ı ḥâlî gūyân olarak rāḥ-ı ‘ademe şitâbân olur.

Rubā‘î

Efsûs ki vaqt-i kâr ez-dest bi-reft
 Esbâb-ı vişâl-i yâr ez-dest bi-reft
 Der-ma‘ raż-ı yek devlet-i nâ-pâyende
 Şad devlet-i pâydâr ez-dest bi-reft¹

[29b] Yâ Rab yâ ğafûr dîde-i başîret ve şu‘ûrımızdan remed-i ğafleti dūr ve kühl-i hidâyet ile mücellâ vü pür-nûr idüp künhe sifâl-i dil-i pür-melâlimizi bâde-i ‘aşkla mâl-â-mâl ve hażîz-i mezellet-i fırkatda pây-mâl olan âşûfte-hâli cezbe-i ‘aşkla bâlâ-nişîn-i bezm-i vişâl idüp erbâb-ı fażl ü kemâle nazaran noķşânımız ile pür-melâl eylemeyüp kendi luţfuñla resîde-i ser-hadd-i kemâl eyle.

Rubā‘î

Derdüñ ile dîvâne-i ‘ışk eyle İlâhî
 Luţf it dili peymâne-i ‘ışk eyle İlâhî
 ‘İşkun ile bî-nâm u nişân ola Şalâhî
 Ser-halka-ı hum-hâne-i ‘ışk eyle İlâhî

Temmet bi-‘avni’llâhi’l-kerîm

Berây-ı tesmiye vü târîh

[Mefâ’îlün/fe’ilâtün/mefâ’îlün/fe’ilün]

Çün ‘avn-i Hakk ile şerh-i kaşîde oldı tamâm
 Gerekdür ola bir ism ile şân u şöhreti tām

¹(Câmî, 1309, s. 187). İş görecek zamanın geçtiğine, sevgiliye ulaşma yollarının elden gittiğine yazıklar olsun. Fani bir dünyayı kazanmaya karşılık yüz ebedî devletin elden kaçırıldığına yazıklar olsun.

Çü feyz-i ‘aşk-ı Hudâ’dur midâd-ı hâme-i şerh
Dinildi *Tercemetü’l-‘aşk*¹ şerh-i tuhfeye nâm

Ğaraž du‘âdur eşerden daği bahâne gerek
Haṭāya zeyl-i ‘aṭā vü kuşūra ‘afv-ı kirām

Kelām-ı dūr u dirāz-ı suhenver anı n’ider
Müfīd ü muhtaşar olmak gerek binā-yı kelām

Şalāḥī neşve-i vaḥdetle söyle tāriḥ aña
Müzeyyen eyleye bezmi ziyā-yı cām-ı müdām

Sene 1172

Sene 1294 Hurrire bi-kalemi efkari’l-müvahḥidīn Râşid ‘Aşķī er-Rufā‘ī el-ḥarīrī el-‘Ulvī
el-İslāmbūlī

[30a] İlāhī

Der-maḳām-ı ‘acemī, güfte-i Müsellem-i Gülşenī

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ger şorarsañ intisāb-ı zāt u nām-ı şānımız
Bülbül-i şūrīdeyiz biz Gülşenī ‘uşşākiyiz

¹ Tercemetü’l-‘aşk : Terceme-i ‘aşk T

Rûz u şeb zîkr-i Hudâdur nâle vü efgânımız
 Bûlbûl-i şûrîdeyiz biz Gülşenî ‘uşşâkiyiz

Biz hevâ-yı ‘aşk ile düşdük fezâ-yı ğurbete
 Kâsdumuz uçmağdur âhîr âşiyân-ı vaḥdete
 Bir gül-i bî-ḥâr içün kōduḡ bu bâğ-ı keşrete
 Bûlbûl-i şûrîdeyiz biz Gülşenî ‘uşşâkiyiz

Câmumuz gül bezmümüz gülşen nem-i dîde şarâb
 Na‘ra-i mestânemiz yâ hû **Müsellem** dil kebâb
 Biz ezel mey-ḥânesinde böyle olduḡ neş’e-yâb
 Bûlbûl-i şûrîdeyiz biz Gülşenî ‘uşşâkiyiz

5.4. MEHMED SAİD

Ṭarab-engiz

‘Aleyke i‘ timādī yā kerim. Bismillāhi‘r-raḥmāni‘r-raḥīm.

Ḥamd-i firāvān ü şenā-yı bī-pāyān ol sultān-ı ‘azīmü’ş-şān bāhirü’l-bürhān ḥazretlerine ki menşe-i dīvān-ı ibdā‘ zevāhir-i icād u ihtirā‘ı anuñ fermān-ı ḡadr-tüvāniyle taḥrīr ve muḥarrirān-ı kār-ḡāne-i ḡazā vü ḡader menāşīr-i muḡaddirāt-ı ḡayr u şerri anuñ ḡükm-i ḡātī‘ iyle taşvīr ü taşīr eylediler. Bināberīn dürer-i zevāhir-i ḡamd ü şenā-yı vāhibü’l-āmāl ve ḡurer-i cevāhir-i sipās-ı Ḥudā-yı müte‘āl ba‘de’l-edā dürūd-i ferḡunde-vürūd-ı taḡiyyāt-ı taḡyibāt-ı nā-ma‘dūd ol şāḡibü’l-‘izzī ve’l-cūd pādīşāḡ-ı āfāk ve ḡā’il-i “Bu‘iştü li-ütemmime mekārime’l-aḡlāk”¹ [3] efendimiz ḡazretlerine şāyeste vü aḡrādur ki ḡülzār-ı aḡkām-ı dīn-i münīf ve merḡzār-ı umūr-ı şer‘-i şerīfī fermān-ı feyż-bārān-ı ‘ālīşānlarıyla muḡaẓẓar u müzehher kıldılar. Pes ‘uḡūd-ı dürer-i taḡiyyāt-ı zākiyāt-ı mevfūr ve sümüt-ı le’ālī-i ḡavālī-i teslīmāt-ı nā-maḡşūr ol zebān-āver-i “Ene efşāḡu’l-‘Arabi ve’l-‘Acemi.”² şallallāḡu ‘aleyhi ve sellemüñ “Aşḡābī ke’n-nücūmi bi-eyyihim ıḡtedeytüm ihtedeytüm”³ iltifāt-ı celīliyle şeref-endāz-ı iclāl olan aşḡāb-ı mekārım-nişābuñ meşāḡid-i mu‘aḡḡarlarına erzān ü şāyāndur ki meşā‘il-i re’y-i rezīn ile meşābīḡ-i şerī‘atı rüşen ve ezhār-ı āşār-ı seniyye ve envār-ı eḡvār-ı müstaḡsine ile reyāḡīn-i riyaż-ı dīn-i Muḡammediyyeyi nümūdār-ı ḡülşen eylemişlerdür. İmdi maḡla‘-ı kitāb-ı belāḡat-nişāb sitāyiş-i ḡudā ile ḡarrā ve nu‘ūt-ı resūl-i kibriyā ile muḡarrā olduḡda reşḡde nessācān-ı belāḡat ve cilveḡeh-i ‘arūsān-ı ḡüsn-i ‘ibāret olan işbu nuşḡa-ı nefīse-i ber-ḡüzīde ya‘nī ḡaşıde-i pesendīde-i Fārīziyye’de fī’l-ḡaḡīḡa yed-i beyzā āşikār ve maẓmūn-ı le’ālī-meşḡūnunda bir siḡr-i ḡelāl iẓḡār [4] eylemişdür. Ma‘a-hāzā cevāhir-i ‘ibārāt-ı

¹ (Alcûnî, 2001a, s. 191). Güzel ahlakları tamamlamak için gönderildim.

² (Alcûnî, 2001a, s. 182). Ben Arapları ve Acemlerin en fasihiyim” hadisiyle yakın anlama gelen farklı rivayetler de vardır: “Ene efsahu’l-Arabi beyde ennî min-Kureyşin” (Ben Arapların en fasihiyim, zira ben Kureyş’tenim) .

³ (Alcûnî, 2001a, s. 118). Sahabelerim yıldızlar gibidir, Hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz.

fā'ika ve zevāhir-i kināyāt-ı rā'ikasınun leṭāfet ü ṭarāvet ve 'azūbet ü ḥalāvetinde ṭāḳat-ı erbāb-ı hūner-kārger belki maḳdūr-ı beşer mutaşavver olmayub bu gūne eş'ār-ı bedī'atü'l-āşāruñ sāhil-i şaḥīfe-i belāgata ibrāz u izḥārı yine müşārun ileyhūñ ğavvās-ı baḥr-ı dirāyetlerine münḥaşar olmuşdur. Çünkü manzūmāt-ı nādire-i mezkūrenūñ *kemā hiye ḥaḳḳuhā*¹ lisān-ı 'azbü'l-beyān-ı Türkiyye şerḥ ve tercemesi merkez-i dā'ire-i imkāndan birūn idügi ma'lūm-i zevī'l-fünūn ise de her kesūñ dāye-i perverde-i ṭabī'atı olan şināver-i fikri ğavṭa-ı nevfel-i mürvārīd-i ma'ānī itdikde dest-āvīzi olan dürer-i elfāz ve yevākīt-i nikātı rişte-i taḥrīre tertīb ü tanzīm eylemesi muḳarrardur. Bu şüretde ḳarınca ḳararınca feḥvāsınca bu ḥaḳīr-i kemterin daḡi miḳdārınca bir de ebnā-yı cinsimize ḡidmet-i dünyā vü āḡiretde bā'ış-i sermāye-i sa'ādet olmaḡın lā-siyemā ḳaşīde-i belīḡa-ı mezkūrenūñ müṭāla'ası 'umūm ḥaḳḳında ezher-i cihet-i istifādeyi cālib-i 'add ve zannı niyet-i [5] ḡālīşesiyle lisān-ı fasīḡu'l-beyān-ı Türkī üzre muḡtaşar ve müfīd şerḥ ve terḳīm ve *Ṭarab-engīz* nāmıyla tevsīm olındı. Her çend mevḳi'-i enṣār-ı 'āmmeye 'arz ve taḳdīme şāyān olacaḳ şüretde bir eşer degil ise de

Sim simeten taḡsünü āşāruhā

Ve eşkür li-men a'ṭā ve lev simsimeten²

müfādınca hediyye-i behiyye-i maḡāfil-i erbāb-ı naḡar ve tuḡfe-i behīce-i mecālis-i aşḡāb-ı hūner ḳılınmışdur. 'Aşrımız erbāb-ı faẓl ü kemālinden mes'ūldür ki eşnā'-i ketb ü taḥrīrde vuḳū'-yāfte olan ḡaṭī'āt-ı sāhiyyemizūñ ḳalem-i şefḳat-raḳamlarıyla terḳīn buyurılması mütemennā-yı nā-çizānemizdür.

¹ Hakketiği gibi.

² “Bir iş yap ki, iyi neticeler versin. Bir habbecik [susam tanesi] bile olsa sana ihsanda bulunana teşekkür et.” (Harîrî, 1989, s. 387)

Ḳāle Ḳuddise Sırruhu

Ol ser-ḥalka-ı bāde-nūṣān-ı aşḥāb-ı ḥaḳīḳat ve sāḳī-i cur‘a-keṣān-ı erbāb-ı ma‘rifet olan bülbul-i gülistān-ı feṣāḥat ve ‘andelīb-i çemenistān-ı belāḡat ya‘nī sulṭānu’ş-şu‘arā bürhānū’l-fuṣalā cenāb-ı İbnü Fārız-ı mu‘ciz-nümā ‘aleyhi raḥmetu’llāhi’l-esnā ḥazretlerinüñ lisān-ı selāset-feṣān ve zebān-ı ‘azbu’l-beyānlarıyla terāne-sāz oldukları [6]

1. شَرَبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرَمُ

Beyt-i neṣāṭ-efzāsınun me‘āl-i ṭarāvet-iṣtimālī bu vechle cilvegerdür ki ya‘nī şāribān-ı piyāle-i envār-ı vaḥdet ve zā’ikān-ı şarāb-ı Rabbu’l-‘izzetün cem‘iyyetgāh-ı tecellī-penāhları ya‘nī meclis-i ezel ve bezm-i lem-yezelde ol cān-ı cānān belki şad hezār cān aña meftūn u ḥayrān olan ḥabīb-i dil-firībün zıkr ü yādı üzerine bir bāde nūṣ idüb ol müdām-ı şafā-encāmıla mest ü medhūş olduk. Ḥālbuki endiye-i mey-ḥ‘ārān kevn-i fesādda meşhūr u müte‘ārif olan şarāb-ı pür-şūr henüz diraht-ı engürdan āferīde vü peydā ve gehvāre-i sofra-ı vücūda rû-nümā olmamışdı demek olur.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu’l-‘Azīz

Yine ol gülşen-ṭırāz-ı meclis-i ‘ārifān ve zīnet-sāz-ı maḥfel-i mürīdān ya‘nī cenāb-ı İbni Fārız-ı ‘adīmü’l-aḳrānün ḡonce-i dü-berg-i deheniyle mişāl-i nesīm-i ‘anber-şemīm müşk-bār oldukları [7]

2. لَهَا النَّدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجَتْ نَجْمُ

Beyt-i dil-keşüñ ma‘nâ-yı leţâfet-bağşâsında bu gûne ifâde-i merâm ve idâre-i piyâle-i kelâm kılınur ki ya‘nî ol şarâb-ı âteşnâbuñ cām-ı hūrşîd-irtisâmı bir mâh-ı tamâm olub kendüsi daği feyz-bağş ve leme‘ânde bir âfitâb-ı ‘alem-tâb ve engüştegân-ı sâķî-i teşnegân ile hengâm-ı meserret-encâm-ı âmîzişde bâde-i feyz-mâyeden cilve-nümâ olan her bir habâb-ı aķter-nişâb bir necm-i dirâğşende ve pür-tâbdur demek olur.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol şîrîn-saz-ı mezâķ-ı şeyḡ ü şâb-ı cihānuñ lisân-ı belîğü’l-beyânlarıyla nağme-perdâz oldukları

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

Beyt-i bî-enbâzuñ mefhûm-ı mürvârîd-mersûmı ya‘nî ol bâde-i [8] leţâfet-‘âdenüñ bûy-ı hoş ve râyiḡa-i dil-keşi meşâmm-ı cānıma reh-nümün olmasa tarîķ-i müstaķîm ve menhec-i kavîm olan râh-ı şavâbı zâyı‘ u güm-râh iderdüm. Ve lem‘a-ı pertev-zuhûrı çeşm-i başîretime ifâza-ı nûr itmeseydi dü dîde-i vehm ü ḡayâlüm kûr ve müşâhede-i dîdâr-ı cemâl-i yârdan maḡrûm u mehcûr olurdu demekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol sâķî-i mey-kede-nişînân-ı vaḡdetüñ maḡzen-i serâ’ir-i ḡikmetlerinden cilve-nümâ olan

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَّاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاَهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُ

Beyt-i münîf-i haķāyık-redîfün ma' nā-yı laţîfî ya' nî cenāb-ı pādîşāh-ı cihān-āferîn tenezzehe *zātu*hu 'ani'l-*aybi* ve'*ş-şînî*¹ hażretleri ol bāde-i hoş-güvārdan ki zümre-i rindān-ı şāfî-nihāduñ cānlarına cān belki hezār cān āña zurūf ve ebdān meşābesinde [9] olub zātından bir ramaķdan ğayrı kalmamış ol daĥi şudūr-ı 'āşıkān-ı şafā-keşānda pūşīde ve pinhāndur demek olur.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu'l-*Azîz*

Yine ol revnaķ-ı ārāyiş-i dükānçe-i metā' -ı vicdān cenāb-ı İbnü Fārız-ı 'adīmü'l-aķrānuñ zīnet-baĥş-ı ruĥsāre-i kaşīde oldukları

5. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

Beyt-i dil-āvizūñ ma' nā-yı leţāfet-pīrāsı ya' nî ol şarāb-ı kem-yābuña ekvāb-ı āfitāb-nişābı derūnundan müteşā' id ve rû-nümā oldu. Haķīķatde zāt-ı ĥuceste-şıfātından şaĥīfe-i rûzgārda bir eşer ve nişān kalmayub ancak nāmı kaldı demek olur.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu'l-*Azîz*

Yine ol nesak-sāzende-i silk-i eş'āruñ le'ālî-senc oldukları

6. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

¹ Zatı bütün ayıp ve kusurlardan münezzehtir.

Beytüñ mazmûn-ı cevâhir-meşhûnı ya' nî ol bâde-i hâlet-fezâ ve şarâb-ı rûh-efzâ ki bir müsta'idd-i zümre-i şevk-engîze yâd ü tezkâr kılınsa keyfiyyet-i tecellî-peyvestiyle mest ü bî-hûş olub şubha dek nâle vü feryâd iderler. Bunuñla berâr ne ol mestîden anlara bir 'âr ve vebâl ve ne mey-perestîden âyîne-i mücellâ-yı hâtırlarına bir ğubâr-ı infi'âl vâkı' olur dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l- Aziz

Yine ol şarâvet-bahşâ-yı reyâhîn-i 'urefânuñ lisân-ı mu'ciz-beyâniyle 'uqde-küşâ-yı feşâhat oldukları

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلْتُ الْهَمَّ

Beytinüñ mefhûm-ı halâvet-mevsûmı ya' nî egerçi ol müdâm-ı şafâ-encâmuñ zıkr ü yâdı bir kalb-i şafâ-perver-i civânmerd ve âzâde-dile [11] huşîr ider ise cemî'-i âlâm u ekdâr ve ahzân u vesâvis-i bî-şümâr riğlet ü ric'at idüb esârîr ü efrâh anda muķîm ü ber-ķarâr olur dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l- Aziz

Yine ol nüzhet-ârâ-yı büstân-ı fezâ'ilüñ hâme-i benân-ı güher-efşâniyle lü'lü'-bâr oldukları

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خُتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَتْمُ

Beytinüñ mazmûn-ı derârî-meşhûnı eger nedîmân-ı encüm-i ‘ayş u ‘işret ve müķîmân-ı nişîmen-i ‘aşķ u maķabbet ol bâde-i girân-māye ya‘nî piyāle-i şüreyyâ-pāyenüñ zarfı mührünü müşāhede itseler bâdeyi şürb itmeksizin ol ĥatm-ı inā’ anları mest ü ĥarāb ve şeydā eylerdi dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol tûṭî-i ravza-ı ehl-i ‘aşķuñ ğonca-güşâ-yı gülben-i [12] nezâket oldukları

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

Beytinüñ ma‘nâ-yı ‘anber-âlûdı eger ĥâmil-i neşve-i maķabbet ve dâhil-i meclis-i ĥarab enîs-i zevķ ve şoĥbet olan aşķâb-ı ‘irfân ve nedîmân-ı şafâ-kîşân ol şarāb-ı rûĥ-efzâ ile mest ü ĥarāb olduķdan soñra egerçi ol bâde-i neşât-peymādan ber-ĥāk-ı nemnāk-ı ķabr-i meyyite reşĥa-pāş olsalar meyyit-i mezbûruñ beden-i müste‘ârından müfāraķat eyleyen rûĥ-ı pür-fütûĥı ĥayât-ı tâze ile ‘avdet idüb cisme bâ‘ iş-i inti‘âş olur dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol bülbül-i ğüyâ-yı riyâz-ı ‘ilm-i müte‘âlûñ zemzeme-sâz oldukları

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرَمِهَا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

Beytün ma‘nâ-yı ‘ibret-nümâsı ya‘nî ol şarāb-ı ĥarāvet-nişābuñ sāye-i [13] dîvâr-ı bâĝ-ı şîĥĥat-medārına üftāde-i pister-i helāk olan bir bîmâr-ı derdnākı ilķā vü ĥarĥ itseler şafvet-

i hevā-yı hayāt-baḥşāsıyla ol cism-i za‘īf-i bī-mecāl taḥḥīḥ-i mizāc-ı i‘tidāl eylerdi dimek olur.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Aziz

Yine ol ser-levḥa-ı mecmū‘a-ı ḥaḳīḳatūñ perde-güşā-yı rāz oldukları

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

Beytinūñ me‘āl-i dūrer-iştimāli ya‘nī ol şarāb-ı pūr-tābuñ ḥum-ḥāne-i ‘ālī-cenābına bir muḳ‘ad-ı bī-tāb u mecālī taḳrīb itdirseler çaşnī-i şīrīn-mezākı zikrinden güng ü lāl olan taḥḥīl-i isti‘dād-ı refṭār ve tekmlī-i feşāḥat-ı güftār eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Aziz

Yine ol çeşme-i cūy-bār-ı ma‘rifetūñ le‘ālī-pāş oldukları [14]

12. وَلَوْ عَقَبْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

Bu beytinūñ ma‘nā-yı münīfi eger ol rāḥ-ı pūr-melāḥuñ būy-ı ‘abīr-sirişti cānib-i hıttā-ı şarḳda olsa ve ğarb tarafında daḥi bir merd-i mezkūm-ı bīmār mevsūm bulunsa rāḥ-ı mezbūruñ āşār-ı revāyiḥ-i dil-peḫīri mūmā ileyhūñ dimāğına te‘şīr ve fevāyiḥ-i ḥoş-būy-ı bī-nāḫīri meşām-ı cānını ta‘ḫīr eylerdi dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Aziz

Yine ol tūṭī-i nağme-perdāz-ı feṣāḥatuñ edā-yı faṣīḥ ile gūyā olduğı

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ
لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النُّجْمُ

Beytinüñ mazmūnı eger ol şarāb-ı hoş-güvārdan keff-i lāmis la‘l-reng ve reng-i ‘aks-i cām-ı mey-i tābdār ile dest-i şārib hem-reng olsa ol ‘aks-i envār-ı cām-ı maḥabbet anuñ destinde bir [15] necm-i hidāyet olub leyle-i muzlîme-i ğamda zāyî‘ u gümrah ve vādî-i ḍalāl ü hızlānda ğuşaş ü ālāma hemrah olmaz dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol pîrāye-fezā-yı peyker-i ma‘ānîñ revnaq-dih-i cemāl-i kâşîde oldukları

14. وَلَوْ جُلِّيتُ سِرّاً عَلَى أَكْمِهِ غَدَاً
بَصِيراً وَمَنْ رَأَوْفَهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

Beytinüñ me‘āl-i şerîfî eger ol şarāb-ı âteş-nābuñ sırrı pesmānde-i şeb-i târik olan bir dîde-i nā-bînāya zāhir ü hüveydā olsa çeşm-i nā-bînā-yı mezkûra ilķā-yı nūr idüb nā’il-i devlet-i bînāyı eyleyeceğı gibi muşaffātından dağı reşḥa-pāş olan kâṭarātuñ şadā-yı dil-keşi ğuş-i eşammdan ref‘-i ‘illet idüb müstemi‘ eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol çemen-pîrā-yı gülistān-ı fezā’ilüñ ḥāme-i benān-ı gevher-rizānıyla [16] dūrer-nişār oldukları

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا

وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَّا ضَرَّه السُّمُّ

Ma‘ nâ-yı dil-peẓîri eger ol müdâm-ı şafâ-encâmuñ sâye-i nezâket-mesâhasında zümre-i kârvândan bir gürûh-ı pür-şükûh ârzû-yı ziyâretine kaçd-ı ‘inân-ı ‘azîmet itseler ve miyânlarında bir merd-i mâr-gezîde bulunsa çeşîde-i zehr-i helâk olduğı semm-i kâtil fî’l- hâl mündefi‘ u ‘âtıl olur dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol hezâr-ı nağme-senc-i gülzâr-ı ma‘ ârifüñ terennüm-sâz oldukları

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

Beytinüñ mefhûm-ı dil-rübâsı eger ta‘vîz-i nüvîsegân-ı efsûnkâr ol şarâb-ı kevşer-nişabuñ nâm-ı hurûf-ı hoş-nizâmını bir cebîn-i muşâba ya‘nî pîşâne-i mecnûna nağş u nigâr idüb resm ü ta‘lîk itseler ol bî-ğîred-i derdmend kaç‘-ı kemend-i cinnet idüb ‘âkil u [17] huşmend olur dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol bülbül-i terennümât-ı nikât-âmîzüñ şûr-efken-i bezmgâh-ı dimâğ oldukları

17. وَفَوْقَ لُؤَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللُّؤَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Beytinüñ me'âl-i münîfi ya' nî eger ol hımr-ı leṭâfet-eşerüñ nâm-ı sāmîsini şafḥa-ı levḥ-i 'aleme nigâşte vü terķim itseler sāye-nişîn-i livā olan ceyş-i 'izāmı mest ü şeydā eyler dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l- 'Azîz

Yine ol mişkât-ı maṭla' -ı feyz ve âşaruñ nûr-pâş oldukları

18. نُهْدَبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Beytinüñ ma' nâ-yı dil-firîbi ya' nî ol şarâb-ı hoş-güvâr nedîmân-ı mekîde-i müdâm-ı ma'rifet ve ḥarîfân-ı meclis-i vecd ve ḥaķîķatuñ ahlâķ-ı [18] zemîmelerin ḥışâl-i pesendide ile tehzîb ve tevşîḥ idüb ol bâde-i hidâyet-pîrâ vâsıtasıyla menzil-i maķşûda delâlet ve maḥall-i maṭlûba hidâyet olınurlar dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l- 'Azîz

Yine ol tûṭî-i şekeristân-ı feşâḥatuñ leb-cünbân oldukları

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُّهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Beytinüñ mefhûm-ı 'âlîsi ya' nî ol müdâm-ı kerâmet-encâm-ı cûd u seḥâ ile ma' rûf ve 'adl u dâd ile mevşûf ve şıfat-ı iḥsân ile men' üt olmayan zât-ı deniyyü'ş-şıfâtı muḥsin ve kerîm ve şıfat-ı ḥilm ile müteḥallik olmayub hemîşe ğazab-nâķ olan erbâb-ı li'âmı ḥalîm ve selîm eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Azîz

Yine ol serv-i gülîstân-ı şafâ ve ‘andelîb-i bûstân-ı vefânuñ lisân-ı faşîh ile zemzeme-sâz oldukları [19]

20. وَلَوْ نَالَ قَدَمُ الْقَوْمِ لُتَّمَّ فِدَامُهَا
لَاكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّتَمَّ

Beytinüñ müfâdı egerçi bir kavmüñ fedm ve denîsi ol şarâb-ı leţâfet-nâbuñ gülû-yı şurâhîsini ta‘biye ve dehân-ı ibriķini pûs eylese elbette şahş-ı mezkûruñ ol müdâm-ı şafvet-encâmı taķbîl ve telşîmi ahlâķ-ı hamîde ve hîşâl-i pesendîdeye nâ’il eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Azîz

Yine ol bülbül-i gülîstân-ı tarâvetüñ nâtıķa-perdâz oldukları

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَبِيرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Beytinüñ mazmûn-ı hikmet-meşhûnı ya‘nî tâlîbân-ı müsta‘id ve mürîdân-ı müsterşid olan zümre-i ‘uşşâķ benden su’âl idüb sen ebyât-ı güzeştede şarâb-ı mezkûruñ hâşîyyet-i şerîfesinden şerh ve beyân eyledüñ bu şûretde ezher-i cihet [20] anuñ evşâf-ı seniyyesine habîr ve dânâsın bir nebze dahâ hâşâ’îş-i laţîfesinden bahş eyle tâ kim ateş-i ‘atşımız teskîn ve derd-i iştiyâķımız resîde-i maķâm-ı berîn ola didiklerinde su’âl-i muķaddereye cevâben evet beni pîr-i mey-hâne-i ‘aşķ-ı velâ ve mîr-i harâbât-ı fakr u fenâ ve sitâyîş-i cemîlesine her vechle tuvânâ ve dânâyım. Öyle ki güft ü gûsından diger pîşem ve evşâf-ı behiyyesinden özge endîşem yokdur.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Azîz

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

İşte ol şarâb-ı ‘âlem-tâbuñ zât-ı ferhunde-şıfâtı pākîze ve güzîdedür. Lâkin şafâ-yı âb gibi ğubâr ile küdüret-i kîr ve vehme tıynet-i laţîf olub leţâfet-i hevâ gibi buhâr vâsıtasıyla keşâfet-pezîr degüldür. Dağı bir nûr-ı mülemma‘ dur ki mânend-i ateş zulmet-i duhân ile tîre-gün olmaz. Ve bir rûh-ı ğayr-ı [21] mücessemdür ki bilinmez.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Azîz

23. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِدِينَ لَوْصُفُهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Maḥsûl-i beyt ya‘nî her ân ve zamân ol şarâb-ı feyz-nâb içün şıfât-ı zîbende ve havâs-ı firîbende vardur ki muḥibbân-ı şâdiķu’l-cinâna râh-ı hidâyet irâ’e eyler. İşde ol şıfât-ı şerîfe ve ma‘ânî-i laţîfe visâţatıyla cur‘ a-keşân-ı piyâle-i vaḥdet ve bâde-nüşân-ı cam-ı ma‘rifet olan vâşifân-ı İlâhîden nice nazım ve neşr vücûda gelür dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-‘Azîz

24. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Maẓmûn-ı beyt libâs-ı mecâzda olan şarâbuñ idrak-ı ḥaķâ’iķini ‘âciz olan kâşirân-ı fehm ü ma‘nâ didiler ki sen şadr-ı kâsîdede [22] anuñ şürbüni iķrâr ve ebyât-ı sâ’iresinde havâş u âşârından ilḥbâr eyledüñ. Ḥalbuki şarâb-ı şurî ve ḥamr-ı engürî ki anuñ neticesi hızlân

ve dālāl ve şāribi ise müsteḥaḳ-ı ‘azāb ve nekāldür su’āline cevāb olarak ḥāṣā ben ol müdām-ı dālālet-encāmı nūṣ itmeme belki şarābı sebeb-i vuṣlat-ı zāt-ı bī-ḥūn olan cām-ı tecellī-nümādan āṣām iderim. İşte ol rāḥ-ı pür-melāḥı terk benim ‘indimde günāḥ ve ol şarāb-ı mecāzinūn şūrbi bā’ iş-i dūrī-yi dergāḥ-ı İlāhdur dimekdür.

25. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُشْتَاقٍ نَعْمَ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمُ

Ma‘ nā-yı beyt bir kimse ki ol meyi görmemiş ve çaṣnī-i idrāk-ı ḥaḳīḳisini tatmamış olanuñ nāmı ol şahṣuñ ‘indinde yād ü tezkār kılınsa ‘āṣıḳ-ı müştāk zāviye-i bu‘ d-ı firāḳda kendi ma‘şūḳınuñ ḥayāl-i bī-miṣāliyle tebaḥtur ve ihtirāza gelüb [23] vecd ve ṭarab eylediği gibi şahṣ-ı merḳūmı daḥi neş’e-yāb ve ṭarab-engīz eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu’l-‘Azīz

26. هَنِيئاً لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Medlül-i beyt ya‘nī ‘ālem-i insānīde mutavassıṭü’l-ḥāl ve derece-i maḳṣūda vuṣūl-i iṣtiyāk ile vādī-i cüst ü cūy-i vuṣlatda pür-melāl olan mutavaṭṭınāna ol bāde-i maḥabbet-i zātiyyenūn şūrbi şifā olsun ki pes perde-i ef’āl ve şifātdan mest ve bī-hūş oldılar. Ve şıḳal-i bār-ı vücūd ve hestīden kendülerini āsūde buldılar. Hālbuki münteḥiyān-ı evliyā-ı kirām ol bāde-i şırfdan bir cur‘a nūṣ itmeksizūn ḳaṣd ve endīşesiyle ser-ḥoş oldılar dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu’l-‘Azīz

27. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي

مَعِيَ أَبَدًا تَبَقَى وَإِنْ بَلَى الْعَظْمُ

[24] Mutazammın-ı beyt ya‘nî ol şarâb-ı neşve-yâbuñ neş’et-i zuhûrından ol benüm ‘indinde mestlik vardır. Ve üstühvân ve ‘izâm-ı tenüke kuvvâ-yı bedendür. Fenâ-pezîr olduğda ol rahîk-i feraḥ-baḥşânuñ neş’e-i ḥâlet-fezâ ve neşve-i ḥaḳîḳat-nümâsı benümle bâkî ve ebedîdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

28. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَذْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

Maḥşûl-i beyt ya‘nî ol şarâbuñ şürb ve isti‘mâli senüñ re’yine muḥavveldür. Tâ kim ta‘allukât-ı sâ’ire ile mezc itmeden nûş ve ḥâlet-i keyfiyyetiyle bî-hûş olasın. Egerçi sâ’ir şey ile qarışdırmak murâd iderseñ reşḥa-ı zülâl-i leb ü dendân-ı ma‘şûkla memzûc u âmiḥte kıl ve andan ‘udülûñ maḥz-ı zulm ve sitem ve ber-minvâl-i muḥarrir icrâ-yı âyîn nûş-â-nûş itmek metsân-ı cur‘a-keşân-ı bezm-i ḥaḳîḳata bir de’b-i etmedür demek olur.

[25] Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

29. فَدُونَكُمَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمُ

Ya‘nî şarâbı mey-ḥâne-mestân-ı mey-perstândan aḥz ve girift eyleyüb zuhûr ve cilâsını tâlîb olarak naḡamât-ı hoş ve elḥân-ı terennümât-ı dil-keşî üzre nûş eyle. Zîrâ anuñ naḡamâ-yı ‘aşk-engîz ve terâneḥâ-yı şevḳ-âmîzi insânı muḡtenim eyleyüb nâ’il-i devlet-i sermedî ve vâsıl-ı şervet ve sa‘âdet-i ebedî eyler dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu'l-^ç Azîz

30. فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

Medlûl-i beyt ya' nî ne ol şarâb bir zamân bir mevzi' de hümûm ve aḥzân ile ârām buldı ve ne bir ân ğam ile ṭayyibü'l-ḥāl ve nağam ber-devâm oldı.

[26] Rubā'î

H'āhî zi-felek ne ğuşşa bînî vü ne ğam
Der-meykede mey nûş be-elḥân u nağam
Devr-i kadeḥ u ğuşşā'-i devrân yek-cā
Hem-çün nağam u ğam ne-şaved cem' be-hem¹

me'âlince çirk-i ğam u âlāyîş-i dünyâ-yı denîden dest şüy. Ve kūy-ı ḥarâbât-ı 'aşk-bāzîye rāh cūy Ve ḥum-ḥane-nişîn-i 'aşk-ı lâ-yezālî olan mürşid-i ḥaḳîḳatuñ dāḥil-i bezm-i ḥaş ve nedîm-i bâhirü'l-ihṭisâş olub ol sâķî-i şarâb-ı ma' arifetüñ dest-i kerem-peyvest-i devâ-baḥşâsından kadeḥ-i irâdetle nûş-i cām-ı maḥabbet ile sermest ü medhûş olarak bu kayd-ı mevhûm-i hestîden müberrâ ve gird-i ḥubb-i mâ-sivâ ile şengâr olan âyîne-i ḳalbini ol zât-ı kerîmü's-şifâtuñ maşķala-ı naẓar-ı kimyâ eṣeriyle taşfiye ve mu' arrâ eyle dimekdür.

[27] Ve Kāle Kuddise Sırruhu'l-^ç Azîz

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

¹(Câmî, 1309, s. 181). Felekten gam ve keder görmek istemiyorsan meyhanede sazlı sözlü şarap iç. Kadehin dönmesi ile devranın gussası, nağme ile gam gibi bir yerde birleşmez.

Mutażammın-ı beyt ya‘nî ol şarābuñ sekr ve neşvesi hengāmında nîce āşār-ı ‘acîbe ve hālât-ı ġarîbe zuhûr ider. Velew bir sâ‘at mîqdârı olsun ta‘ ayyüş ve zindeġanî eyledigüñ müddet ser-te-ser ‘âlem belki cümle benî âdem zîr-i taşarruf ve hükümünde maḥkûm ve mazlûmüñ olub irâde vü irâġañ-ı vevch üzere mutî‘ ü fermânber olurlar dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

Ma‘nâ-yı beyt her zevk ve huzûrı ve ibtihâc ve sürûrı ki netîce-i ḥuşûl-i murādât-ı dünyevî ve vesîle-i sa‘âdet-i uhrevî ola ol şarâb-ı feyz-i nâbla hüşyâr ve bîdâr olmadıkça [28] ḥaḳîḳat-ı zindeġanî ve kemâl-i behcet ve şâdmânîden ne temettu‘ eyler.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu’l-‘Azîz

33. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيَبْكْ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Me‘âl-i beyt ya‘nî şol kimse ki kendi naḳd-ı ḥayât ve sermâye-i evḳâtını zâyi‘ ve güm-râh eyleyüb ol şarâbı ki vesîle-i mey-perestî ve vâsiṭa-ı bî-ḥodî ve mestî eylemeye taḥşîl-i cur‘a ve tekmîl-i behre itmeden behâ’im gibi ‘ömr-i nâzenîni hebâ ve tebâh iderek vaḳt-güzâr oldı dimekdür.

Allâhümme eşkinâ şarâbe’l-ma‘rife

Min-ke’si’l-vaḥde

Bi’l-muḥabbe ve’l-cem‘iyye.

5.5. KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂ'İYEVÎ

[2] Lema' âtü'l-Berkiyye fî-Şerhi Kaşîdeti'l-Mîmiyye

Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm

Cevâhir-i ḥamd ü sipâs-ı bî-ḥad aḥadiyyet-i zât u kibriyâsında eḥad ü mütevaḥḥid ve zevâhir-i şükr-i bî-kıyâs u bî-ḥad câmi' iyyet-i şîfât u esmâsıyla vâḥid u müteferrid olan vâcibü'l-vücûd ve vâhibü'l-cûd ḥayy-ı bî-zevâl ve kıyyûm-ı lâ-yezâlûn dergâh-ı celâlet ü bârgâh-ı 'azmetine nişâr olsun ki kulûb-ı 'ârifîni ḥazâ'in-i esrâr ve ervâḥ-ı 'âşîkîni zevâhir-i envâr idüb tecelliyât-ı celâl ü cemâl ile iḥyâ ve 'aḳıllarını envâr-ı sâti' asını izḥâr ile tenvîr ve ehl-i ḥicâb üzerlerine ḥüccet-i kıtâ' a kıldı. Ve şarâb-ı selsebîli kâselerinin şarâb-ı ṭahûr ile saḳy ve şadrlarını meclis-i ḥazret-i İlâhiyyede esmâ vü şîfât-ı sâkîlerinin yedleri üzerine mizâc-ı zencebîli lezzet ü sürûr ile mücellâ idüb şüret-i beşeriyyetde zuhûrdan muḳaddem cemâli envârından sükârâ olup bu neş'e-i 'unşuriyyeden evvel [3] ḥüsni kemâlinde ḥuyârâ oldukları ḥâlde cemâl-i zâtında ḥâ'imîn olarak şabaḥlayub baḥr-ı 'ibâdet-i zâtiyyede kı'imîn oldukları ḥâlde giceleyüb içdikleri şarâb-ı raḥîḳden 'ıṭâş-ı ṭalibîne bir cur' a ifâza ile kulûb-ı ṭalibîni iḥyâ eylediler.

Ve ulûf-ı şalavât-ı zâkiyât ve şunûf-ı taḥiyyât-ı vâfiyât ol mecma'-ı şüret ü ma'nâ ve 'anḳâ-yı “Kâbe ḳavseyni ev ednâ”¹ a'nî ḥabîb-i Ḥudâ ve seyyid-i enbiyâ ve sened-i aşfiyâ ḥazret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafâ'ya olsun ki vücûd-i biḥbûd-i münevver ve rûḥ-ı muḳaddes ve müṭahharlarına “Levlâke levlâke lemmâ ḥalaḳtü'l-eflâke”² ve şân-ı

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Necm, 9. “İki yay kadar hatta daha yakın.”

² (Alcûnî, 2001b, s. 146) Eğer sen olmasaydın ben felekleri yaratmazdım.

şerîflerine “Ḥalaḳtü’l-eşyâ’e li-eclike ve ḥalaḳtüke li-eclî”¹vârid olub bâl-i himmet-
‘ulyâsıyla maḳâm-ı “Şümme denâ fe-tedellâ”²ya pervâz eyledi.

Ve dūrūd-ı nâ-ma’ dūd ol şems-i semâvât-ı nübüvvet ve bedr-i münîr-i risâletün âl ü evlâd
u aşḥâbı ḥuşûşen çâr-yâr-ı me’ âlî cenâbı ervâḥ-ı tayyibeleri üzerlerine nişâr olsun ki
cümlesi nücûm-ı âsumân-ı velâyet ve aḳmâr-ı meşârık-ı hidâyetdürler.

Ve ba’ du bu faḳîr-i pür-taḳşîr turâb-ı aḳdâm-ı cemî’ i’l-‘ ulemâ’ ve kıṭmîr-i ğubâr-ı ‘ atabe-
i evliyâ Muştafa Ḥulûşî ‘ Alâ’ iye vî *keşefa’llâhu lehü esrâre’l-ma’nevî*³ kelimât-ı ḥayât-ı
müdâhât-ı ekâbir-i şıḳḳâtı ekser-i evḳatımda maṭmaḥ-ı nazar ve maṭraḥ-ı başâr kılub her
birinün câm-ı kelâm-ı hidâyet-encâmından cânım müdâm-mest ve hoş-hâl olub ve esrâr-
ı eş’âr-ı feşâḥat-nişâr ve belâġat-dişârlarından rûḥum bî-melâl ve kendüm müreffehü’l-
bâl olurdum. Bâ-ḥuşûş ol ḳaşîde-i belîġa ve bedî’a ve kelimât-ı faşîḥa ve ġarîba ki
Ḳuṭbu’l-‘ Ârifîn ve mürşidü’l-‘ âşîḳîn ve’l-vâsılîn maṭharu esrârı ḥaḳî’l-yaḳîn kâşifu
müşkilâti’t-tarıḳati vâziḥu mu’ḍilâti’l-ma’rifeti ve’l-ḥaḳîḳati el-‘ âlimü’l-‘ âmil ve’s-
seyyidü’l-fâzıl şerefü’l-milleti ve’d-dîn Ebû Ḥafş ‘ Ömer bin ‘ Alî es’Sa’dî el-Mısrî el-
ma’rûf bi-İbni’l-Fârîz *enâre’llâhu ḳulûbenâ* [4] *bi-nûrihi’l-vâmîz ve sırrıhi’l-ġāmîz*⁴
ḥazretlerinün buyurduḳları *Ḳaşîde-i Ḥamriyye* ki ma’ nâ-yı pür-envârı kâşif-i ḥafâyâ-yı
ḥazâ’ir-i ḳudsdur. Ve elfâz ve terâkib-i ‘ âlî-miḳdâr maṭla’-ı serâ’ir-i insdür. Ma’ nâ-yı dil-
ârâsı gûyâ bir maḥbûbe-i zîbâ ve ma’ şûḳa-ı dil-rübâdur ki perde-i luġât-ı ‘ Arabla
muḥteceb olmaġla ba’ zı tâlibân-ı Rûma çehre-küşâ olmaduġı cihetle niḳâb-ber-dâr olub
rû-yı ‘ Arabînün cemâl-i bâ-kemâlin ‘ âşîḳân ve aşḥâb-ı zevḳ ü vicdân göreler idi ve zevḳ
ve vişâline ireler idi deyü ḥasret-keş olurdum. Lâkin reh-zen-i vehm bir cânibden gelüb
ḳillet-i bizâ’at ve ‘ adem-i istiṭâ’atle ḥavf ve ye’s virüb bu me’mülün ḥuşûline mâni’ ve

¹ “Eşyayı senin için yarattım, seni de kendim için yarattım.” (Arabî, 2009, s. 266).

² Kur’ân-ı Kerîm, Necm, 8. “Sonra yaklaştıkça yaklaştı.”

³ Allah ona manevi sırları açsın (mananın sırlarını açsın).

⁴ Allah kalplerimizi onun parıldayan nuru ve gizli sırlarıyla aydınlatsın.

bu mes'ulün vuşulini rāfi' olurdu. Ammā teḳāzā-yı derūn ve ārzū-yı dil-i maḥzūn tekrar bir cānibden bu gūne evhām-ı derūni iḥrāc ve der-bīrūn idüb ğalebe ve istilāda şol ḥadde maḳrūn olurdu ki bir dem ārām ve sūkūna mūhlet virmezdi. Āḥir kār cenāb-ı perverdigāra mūteveccih olarak ve rūḥāniyyet-i seyyidü'l-enbiyā' 'aleyhi ekmelü't-teḥāyā efendimiz şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden isti' āne ve istimdād iderek ber-ḥaseb-i ḥūkm-i taḳdīr-i *Innehū 'alā-mā yeşā'u ḳadīr mu'terifen bi'l-'iczi ve't-taḳşīr* ızhāru māfī'z-zamīre şūrū' eyledüm ve ḥāl-i vaşīta nazar idüb rişte-i taḥrīre bu cevāhiri tesmīṭ ḳılub "*Leme'ātü'l-berḳiyye fī-şerḥi'l-mīmīyyeti'l-ḥamriyye*" deyü nām virdüm.

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

el-Luğat: “Eş-şirb” şīnūñ ḥarekāt-ı şelāsesi ve rānuñ sūkūniyle. Ve'l-meşreb maḳ'ad vezninde ve't-teşrāb tezkār vezninde şu ve şuyun ḡayrı her bir māyı' ı ya' nī içilen nesneyi içmek ma'nāsınadır. Yuḳālu [5] şeribe'l-mā'e şerben bi't-teşlīsi ve meşreben ve teşrāben mine'l-bābı'r-rābi' izā cere'ahu 'alā ḳavli şīnūñ fethiyle maşdardur ve zammı ve kesriyle isimlerdür içmege dinür. Ve şeribe şīnūñ fethiyle şārib olan ḳavme ıtlāk olunur ya' nī ism-i cem' olur rekebe ve raḥale gibi yaḥud şaḥebe ve şāḥebe gibi niteki şūrüb daḥi şāribūñ cem'idür şühūd ve şāhid gibi. Ve şeribe bā ḥarfıyle mūte' addi olur. İçürmek ma'nāsına ve bu münāsebetle bir kimse ḥaḳḳında dūrūḡ-āmīz iftirā eylemek ma'nāsına isti' māl olunur. *Yuḳālu şeribe bihi izā kezībe bihi'* ve fehm eylemek ma'nāsına mūsta'meldür. Yuḳālu şeribe'l-keḷāme şerben mine'l-bābı'l-evvel izā fehimehü. “Eş-Şirb” şīnūñ kesriyle şuya ıtlāk olunur ve şudan 'ā'id olan ḥişşe ve naşībe dinür. Yuḳālu lehü şirbün mine'l-mā'i ey ḥazẓun minhü ve ḡayri zālik. “Ez-zīkr” zālūñ kesri ve zammiyle bir şey'i unutmayub ḥāṭırda tutmaḳ ma'nāsınadır. Ba'zılar zālūñ kesriyle lisāna ve zammiyle

¹ Birisine iftira atıldığında *şeribe bihi* denilir.

kalbe taḥṣiṣ eylediler. “el-ḥabīb” emīr vezninde maḥūb ma‘nāsınadır. Ve muḥib ma‘nāsına da gelür. Ve ḥabīb ḥarf-i ta‘rīfsiz otuz beş nefer şaḥābī ismidür Ḥabīb bin Eslem ve Ḥabīb bini’l-Esved gibi ve muḥaddiṣinden bir cemā‘ at adıdır. “Müdām” ğurāb vezninde ḥamra ve maṭar-ı dā’imiyye dinür müdāme gibi mübtelā olan kimse müdāvement itdūgi için. “Es-sükr/Es-sükür” sīnūn zammı ve sīn ü rānuñ zamları. Ve Sekr sīnūn fethi ve kāfuñ sükūniyle. Ve seker fethateynle. Ve sekerān feteḥātla ser-ḥoşluk ma‘nāsınadır. Yukālu sekere’r-recülü mine’l-ḥamri sükren ve süküren ve sekren ve sekeren ve sekerānen mine’l-bābi’r-rābi‘ naḳīzu şaḥḥā. “el-kerm” kāfuñ fethi ve zānuñ sükūniyle yaş üzüme dinür.

el-İ‘rāb: “Şeribnā” fi‘l ve fā‘il cümle-i fi‘liyye ibtidā’iyyedür. [6] “Alā zikrī” şeribnā fi‘linūn zarf-ı lağavīdür. Zikr mef‘ūlüne muzāfdur ve izāfeti lāmiyyedür. “el-ḥabīb” muzāfün ileyhidür zikrūn. “Müdāme” şeribnā fi‘linūn mef‘ūlün biḥ şarīhidür. “Sekirnā” cümle-i fi‘liyyedür. “Bihā” sekirnā fi‘linūn zarf-ı lağavīdür zamīr müdāmeye rāci‘dür. “Min-ḳabli” kelimesinde şeribnā ile sekirnā beyinlerinde tenāzu‘ vaḳi‘ olmuştur. Tenāzu‘ī ḳat‘uñ tariḳi kütüb-i naḥvde ma‘lūmdür. “En-yuḥlaḳa’l-kermü” te’vīl-i müfreden sonra ḳabl kelimesinün muzāfün ileyhidür.

el-ma‘nā: Biz maḥbūbı unutmayub der-ḥātır iderek şarāb içdük ve ol şarāb sebebiyle yaş üzüm ḥalḳ olunmazdan muḳaddem ser-ḥoş olduk

Ma‘nā-yı İṣāreti: Biz ma‘āşir-i ‘uṣṣāḳ ḥazret-i ‘ilmiyyede kemālāt-ı mu‘ayyeneye mevşüle olan tecelliyāt-ı İlāhiyyeye ḳābilīn ve ḥazret-i eḥadiyyete lisān-ı isti‘dād ile kemālāt-ı sübhāniyyeyi tālibīn ve meclis-i ḥaḳāyik-i ‘ayniyye ve ervāḥ-ı ḡaybiyyede bu şüret-i ‘unşüriyye icād olunmazdan muḳaddem esmā vü şifāt-ı sāḳīlerinūn yedlerinden kemālāt-ı İlāhiyyenūn şāfiyye ve ḥālisesini şarībīn olduğımız ḥalde cemī‘-i mūcibāt maḥabbeti cāmi‘ ve cümle mevcūdātı raḥmet-i raḥmāniyyesiyle icād ve ketm-i ‘ademden

rahmet-i rahîmiyyesiyle nûr-ı vücûda ihrâc eyleyüb her birerlerini kendi hallerinde münâsib kemâl-i hâşşa tahşîş ve mevcûdât miyânından nev'-i insân üzerine hil'at kerâmeti ilbâs ve nev'-i insândan mü'minîn üzerine "el-yevme ekmeltü leküm dîneküm ve etmemtû 'aleyküm ni' metî ve razîtü lekümü'l-islâme dînen"¹ âyet-i celîlesi hükümünce kıbel-i sübhâniyyesinden tevfiķât-ı şamedâniyye ve 'inâyet-i ezeliyyesiyle ni' met-i îman ve islâmı tetmîm ve mü'minîn beyninden idrâk-ı zevķi ile nâ'il oldukları ezvâķ ve eşvâķ ve esrâr-ı [7] İlâhiyyeden hâşıla neş'eyi bilüb ef'âllerini ef'âl-i İlâhiyyede ifnâ ve şîfâtlarını şîfât-ı hâķda ihrâķ ve zâtlarını zât-ı muṭlaķda mütteḥid kılar maḥabbet ile maḥabbet eyleyen evliyâsını teşrîf-i ķurb ve kemâl ile teşrîf buyuran maḥbûb-ı hâķîķiyyi zıķr üzerine şarâb-ı maḥabbet içün bu neş'e-i 'unşuriyyeye gelmezden muķaddem müheymîn ve 'aşîķîn olduk. *Kemâ ķâle Mevlânâ Celâleddîni'r-Rûmî ķuddise sırruhu'd-deymûmî*

[Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün]

Pîş ez-ân k'ender cihân bâķ u mey ü engûr bûd

Ez-şerâb-i lâ-yezâlî cân-i mâ maḥmûr bûd

Mâ be-Begdâd-i cihân-i cân ene'l-hâķ mî-zedîm

Pîş ez-ân k'în dâr u ģir ü nûkte-i Maṇşûr bûd

Pîş ez-ân ķîn nefîs-i ķûl der-âb u ģil mi' mâr şûd

Der-ḥarâbât-i hâķâyıķ 'îş-i mâ ma' mûr bûd

Cân-i mâ hemķün cihân bûd cām-ı cân ķün âfitâb

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide, 3. "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."

Ez-şarāb-ı cān cihān tā-gerden ender-nūr būd

Sāḳiyā īn mu‘ cibān-i āb u gülrā mest kon

Tā-bedāned her yeki ko ez-çe devlet dūr būd

Cān fedā-yı sāḳī‘i ki‘z-rāh-ı cān der-mī resed

Tā ber-endāzed niḳāb ez-her çe ān mestūr būd

Mā dehānhā bāz-mānde pīş-i ān sāḳī k‘ezu

Ḥamrhā-yı bī-ḥumār u şehd-i bī-zenbūr būd

Yā dehān-ı mā be-gīr ey sāḳī er-nī fāş şüd

Ān-çe der-heftem zemīn çün genchā gencūr būd

Şehr-i Tebrīz er ḥaberdārī be-gū ān ‘ahdrā

Ān zemān ki şems-i dīn bī-Şemseddīn meşhūr būd¹

[8] **Lem‘a:** Müdāme ile kelām-ı Rabbānī ve naşş-ı şamadānīde “Yüşḳavne fīhā ke’sen kâne mizācuhā zencebīlen ‘aynen fīhā tüsem mā selsebīlā”² ḳavl-i şerīfiyle işāret olunup

¹ “Dünyada daha bağ, şarap, üzüm yokken, canımız zevālsiz bir şarapla, Tanrı şarabıyla sarhoştı. Şu kaç-tut yokken, Mansur o gizli sözünü, o nükteyi söylememişken, biz dünya Bağdat’ında, ben Tanrı’yım deyip duruyorduk. Şu Nefs-i Küll, daha balçık âlemde mimarlığa başlamamışken, gerçekler meyhanesinde işretimiz tamdı, düzülüp koşulmuştu, mamūr bir hale gelmişti. Canımız, bir dünyaydı sanki, can kadehi güneş kesilmişti; o dünya, can şarabıyla boğazına dek ışıklara boğulmuştu. A sâkî, şu balçık âleminde ululananları sarhoş et gitsin de nasıl bir devletten ayrıldığımızı, nasıl bir bahttan uzak kaldığımızı anlasınlar. Gizlenmiş, örtünmüş ne varsa hepsini ortaya dökmek için can yolundan çıkagelen sâkiye canlar feda olsun. Biz, o sâkinin karşısında ağızlarımızı açmış, bekliyoruz; sunduğu şaraplar sersemlik vermez başa, balarısı yapmadı onun balını. Sevgili! ya ağızımızı tut bizim yahut da bil ki yedinci kat yerin altında gizlenen define meydana ha çıktı, ha çıkacak. A Tebriz şehri, hani Şemseddin yokken şöhet bulmuştu, her yana yayılmıştı adı sanı, o zamandan haberin varsa o zamandan bahset, onu söyle.” (Rûmî, 2007, s. 481)

² Kur’ân-ı Kerîm, İnsan, 17-18. “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona ‘selsebil’ adı verilir.”

şāribini şevk ü tarab ve şāhibinūn ‘aqlını izāle ve lebini dehşet ü hayrete düşiren şarāb-ı zencebīli ve ‘ayn-ı selsebīli murāddur. Bu şarāb şāribi enāniyyetinden fānī ve ta‘yināt-ı fi‘liyye ve şifātiyye ve zātiyyesinden rūsūm-ı hālkiyyesi maḥv ve muḥmaḥil olub vaqt-ı şurbunda ḥūkm-i işneyniyyet zā’il olub zāt-ı İlāhiyye nūruyla mütteḥid olur ki zāt-ı İlāhiyye mevcūd idi zāt-ı ulūhiyyeti ile beraber bir şey yokdı. Niteki şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri ‘kāne’l-İllāhu velem-yekūn ma‘ahu şey’ün”¹ buyurdu.

Lem‘a: İttiḥādun ma‘nāsı ne demek olduğu ve bu ittiḥād ne gibi ittiḥād olduğu yigirmi dördüncü beytün şerhinde izāḥ olınmışdur. *Ve kemā ḳāle’n-Nāzım ḳuddise sırruhu fī’l-ḳaṣīdeti’tā’iyye*

Fe-efne’l-hevā mā lem-yekūn ṣemme bāḳiyā

Hünā min-şifātin beynenā fe-izmaḥallet²

el-Luḡat: “İzmaḥalle’ş-şey’ü” derler kaçan bir şey gitse. Pes bir şeyün gidüb vücūdı ve eczāsı fenā olmakda daḥi isti‘māl olunur. “Ṣemme” mekân-ı ba‘īd “hünā” ile ḳarīb işāret olunur.

el-İ‘rāb: “İzmaḥallet” zamīri şifāta ‘āiddür.

el-Ma‘nā: Vaqtā ki ol ḥazretün maḥabbetine nā’il olub anuñ maḥabbetiyle ‘ālem-i emirde hā’im oldımsa pes hevā-yı cānān ifnā eyledi bu ‘ālem-i hālḳda ve mertebe-i beşeriyyetde bizimle ol ḥazretün mā-beyninde hā’ile ve ḥādiṣe şifātları ki ol ‘ālem-i emirde bāḳī ve şābit olmadı idi. Pes şonradan ḥādiṣe olan şifātlar ki beyne’l-‘āşıḳ ve’l-ma‘şūḳ işneyniyyeti mutazammın ve müḡāyeret ve mümāyezeti müş‘ir idi. Bi’l-küllıyye

¹ (Alcûnî, 2001b, s. 119). Allah var iken onunla birlikte hiçbir şey yoktu.

² İbnü’l-Fārız’n Tâ’iyye kasidesinin 159. beytidir. bk. Kayserî (2004, s. 40).

mużmaḥil ve mütelāşī olub ol ḥazret-i maḥbūbla el-ān kemā kāne ḥaḳīḳatde olduḡum gibi olub “Ve leḳad-ci’tümünā fūrādā kemā ḥalaḳnākum evvele meretin”¹ sırrın buldum. [9]

Şi‘r

Ān k’ān ḥüsn būd u ne-būd ez-cihān nişān

Ve’l-ān in-‘arefte ‘alā mā ‘aleyhi kān

A‘dād-ı kevn ü keşret şūret nümāyest

Fe’l-küllü vāḥidün yetecellā bi-küllü in

Her çend ez nihān u ‘iyān nīst ġayr-ı u

Fī-ḥaddi zātihi ne nihān u ne ‘iyān

Dānā be-her başīret ü bīnā be-her başar

Güyā be-her zebān u tüvānā be-her tüvān

Lem‘a: Ve bu şarāb “İnne’l-ebrāre yeşrebūne min-ke’sin kāne mizācuḥā kāfūran ‘aynen yeşrebu biḥā ‘ibāde’llāhi yufeccirūnehā tefcīrā”² naş-ı kerīmi ile işāret olunān şarābdur.

el-Luḡat: “Ebrār” birr kelimesinüñ cem‘idür Rabb erbāb gibi. Yaḥud bârr kelimesinüñ cem‘idür şāhid eşḥād gibi. Birr ḥālıḳına itā‘at eyleyen kimsedür. Ḥasan Başrī ḳuddise sırruḥu’l-‘ālī ḥazrelerinüñ ḳavline nāzaran birr zerrāt-ı kā’inātdan ḥiç bir zerreye ezā ve şerri izmār itmeyen kimsedür. “Şürb” ma‘lūm ke’s içinde meşrūbātdan nesne olan ḳaba

¹ Kur’ân-ı Kerīm, En’âm, 94. “Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz.”

² Kur’ân-ı Kerīm, İnsan, 5-6. “İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allah’ın kulları ondan içer, onu fişkırtıp akıtırlar.”

dinilür ve burada derûnunda hamr olan zücâce ma'nâsınadır. Hâliyyet maḥalliyyet 'alâkasıyla nefis-i hamre de ıtlâk olunur. Bu âyet-i celîlede ekşer-i 'ulemâ katında murâd hamrdur. Hattâ İmâm Dahhâk ḥazretleri kûrân-ı 'azîmü's-se'nde her nerde ke's zıkr olunmuş ise hamr murâddur buyurdu. "Mizâc" ḥalt ma'nâsınadır ve mizâc şafrâ ve sevdâ ve balgam ve dem ve bunlardan her birine münâsib olan keyfiyyâtdan bedende maḥlûṭ ve memzûc olan şeydür. "Kâfûr" cennetde maḳâm-ı Muḥammedî şallallâhu 'aleyhi ve sellemde [10] bir çeşme ismidür. "aynen" kâfûr adın bedeldür. "İbâda'llâh"dan murâd mü'mininden ebrâr kısmıdır. "Yufeccirûnehâ Tefcîrâ" ebrâr menzillerinden istedikleri maḥâllere ol seçmeyi akıtmakla akıdırlar.

el-Ma'nâ: Ḥalığına içâ' at idüb maḥlûḳâtdan bir zerreyi incitmeyen ebrâr mü'minîn mâ'-i kâfûra memzûc olarak akan çeşmeden içüb ve bu mişillü şarâb akan çeşmeyi istedikleri maḥâllere akıtmakla akıdırlar.

Lem'a: Bu çeşmenin şuyı gibi cennât-ı 'âliyyâtda sâ'ir 'uyûnuñ şuları daḫi beyâz ve râ'iḥa ve şoḡuklukda kâfûr gibidür.

Lem'a: Bu ḳavl-i şerîfde mezc kâfûrî ile ityân buyurılması ebrârdan şâribine berd-i yaḳîn i'ṭâ idüb aḡyârdan i'râz eyleyen muḥibbûñ ervâhını tefrîḥ itdüğü içündür.

Lem'a: Bu şarâbdan mâ-sebaḳde olduğı gibi mertebe-i sâlişde "Yüşḳavne min-raḫîḳiñ maḥtûmiñ ḫitâmuhu miskûñ ve fî-zâlike fe'l-yetenâfesi'l-mütenâfisûn. Ve mizâcuhu min-tesnîmin. 'aynen yeşrebu bihe'l-muḳarrabûn."¹ âyet-i celîlesinde ebrâr içün raḫîḳ maḥtûm

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Mutaaffîfîn, 25-28. "Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır) işte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah'a yakın olanlar ondan içerler."

ile ta‘bîr olındı zîrâ bu şarâbuñ ref‘i enfâs-ı vücûd ta‘tîr ve zevk-i ğalîlî ya‘nî şiddet-i harâretten şusuz olanları irvâ idüb kandırur.

Lem‘a: Tesnîm ile ityân bu şarâbuñ ‘ulüvv-i maķâm ve irtifâ‘-ı derecesine işâretdür.

el-Luġat: “Raĥîķ” ĥamruñ şâfî ve ĥâlîşine dinür. Kendüsünde ğış ve taḃ‘uñ kerîḥ gördiĝi bir şey olmaduĝı içün. “Maḥtûm” mühürlenmiş. “Ĥitâm” mühür dimekdür ba‘zılar ĥitâm birşeyüñ ĥâtîme ve âĥiridür didiler. “Misk” ma‘lûm. “Tenâfûs” raĝbet itmek. “Ve mizâcuḥu” ĥitâm üzerine ma‘tûfdur. “Tesnîm” cennet-i ‘adndan ceryân iden bir pınaruñ ismidür. Vech-i tesmiyye ya ķadr cihetinden cennet şarâbınuñ erfa‘ı olub ‘ulüvv-i meķânet ve mertebe murâd olunur yaḥud ehl-i cennetüñ fevķinden [11] nâzil olduĝı içün ulüvv-i meķân murâd olunur. “‘Aynen” meth‘ üzre menşûbdur a‘nî ‘aynen dimekdür. “Yuşrabu” ma‘lûm. “Bihâ”daki bâ bâ’-i şîlâ veyaḥud min ma‘nâsınadır.

el-Ma‘nâ: Cennetde ebrâr evânı ve ekvâbı ya‘nî ķab ve küpleri tölmiş ve misk ile mühürlenmiş şarâb-ı ĥâlîş ile isķâ olunurlar. Ĥâşşeten bu şarâb-ı ĥâlîş içün itâ‘at-ı Ḥaķķ’a mübâderetle râĝibler raĝbet eylesün. Ve ol şarâb-ı ĥâlîşuñ mezci mâ’-i tesnîmdendür ya‘nî cennet-i ‘adndan ceryân eyleyen bir pınârdandır. Cenâb-ı müfîżü’l-cûd ve’l-iḥsâna ķurb-ı rûḥânî ve ma‘nevî ile ķarîb olanlar içer. Pes muķarrebinüñ şarâbları ĥâlîş olub sâ’ir ehl-i cennetüñ ba‘zılarınıñ şarâbı zencebîl ve ba‘zılarınıñ şarâbı kâfûr ile maḥlûṭ ve memzûcdür. Ĥitâme ĥâtîme ma‘nâsı virenlere nażaran âyet-i celîlenüñ ma‘nâ-yı şerîfi bu şarâbuñ şâribi aĝzını âĥir-i şûrbden ref‘ itdikde aĝzında misk râ’iḥası gibi bir râ’iḥa bulur dimekdür. Ecille-i aşķâb-ı kirâmdan Ebü’d-derdâ’ rażıyallâhu ‘anhu ḥazretlerinüñ rivâyet itdüĝi eşerde raĥîķ gümüş gibi beyâz bir şarâbdur muķarrabîn şarâblarınıñ âĥirinde ol şarâbuñ ķabını mühürlerler bi’l-faraż ehl-i dünyâdan bir recül ol şarâbuñ derûnına yedini idḥâl idüb sâniyen iḥrâc eylese rûḥ şâḥibinden ḥiç bir kimse ķalmayub ol şarâbuñ râ’iḥasın bulurdı buyurdu.

Lem‘a: “Tesnīm” Cennet-i rūḥāniyyede ma‘rifetu’llāh ve vech-i kerīme lezzet-i nazardur. Raḥīk bir kerre cemāl-i kerīme nazar ve bir kerre maḥlūkata nazar ile ibtihācdür.

Lem‘a: Ve muḥarrabīnūn ebrārdan efzāl olduḡı şarāblarınūn iḥtilāfindan rūşen ve hüveydādur. Çünki tesnīm şarāblaruñ qadr ve menzilet cihetinden erfa‘ ve a‘lā ve aḥlāsıdır. “Ya‘nī çün muḥarrībān meşḡul-i be-māsivā neşūdend. Ya‘nī maḥabbet-i Ḥaḫrā be-maḥabbet-i ḡayr ne-yāmīḥte’end [12] şarāb-ı işān şırfest ve ānhā ki maḥabbet-i işān āmīḥte başed şarāb-ı işān memzūc bāşed

Beyt

Mā şarāb-ı ‘ayş mī-ḡāḥīm bī-derdī-i ḡam

Şāf-nūşān dıger u derdī-fürüşān dıgerend”¹

Nāzım-ı kaşāde-i celīle Ömer bin el-Fārız ḡuddise sırruhu’l-vāmız ḡazretleri ‘alā zıkrī’l-ḡabīb buyurdı zīrā zıkr-i ḡabīb vecdi taḡrīk ve şevḡi tehyīc ve maḥabbeti tekml̄l idüb ‘aşḡ ifāde ve heyemān i‘ṡā ider ve bunlaruñ ḡayrı ervāḡ-ı vāşılīn ve a‘yān-ı kāmīlīnde kemālātđān maḥabbetūn neticesi olan nesnelerden ḡayret īrāş ider.

Lem‘a: “Zıkrūn” merātīb-i ‘adīdesi vārdur zīrā lisānı ve ḡalbi ve rūḡı ve sırrıdır ve bu ezḡaruñ cemī‘isi ‘ayn-ı ‘abddan ki ol ‘ayn olmasa vūcūd ve zuḡūr ve rūḡ ve sürūr olmazdı. “Levlāke lemmā ḡalaḡtū’l-eflāke.”² ḡadīş-i ḡudsisinde olduḡı gibi zıkr-i raḡmānī neticesidür. Ve bu zıkr ḡazret-i ‘ilmiyyede şübūtī ḡālīnde ‘ayn-i ‘abde müte‘allıḡ ‘ilm zātī-i ezeliyyeden ‘ibāretđür. Vaḡtā ki Ḥazret-i ‘ilmiyye ve ‘ayniyye-i rūḡāniyyede ‘ayn-i ‘abd ‘ayn-i zī’l-cemāl ve’l-celālde ‘ayn-i ‘abd içün kemālāt-i mu‘ayeneye mevşūle olan tecelliyāt-ı İlāhiyyeyi ḡābile ve ḡazret-i eḡadiyyetde lisān-ı isti‘dād ile kemālāt-ı

¹ Yukarıdaki Farsça ibare ile beyit Bursevī (1928, s. 372)’nin tefsirinden alınmış gibi görünüyor.

² (Alcūnī, 2001b, s. 148). Eḡer sen olmasaydın ben felekleri yaratmazdım.

İlâhiyyeyi talibe ve meclis-i haķâyık-ı ‘ayniyye ve ervâh-ı ğaybiyyede bu şûret-i ‘unşuriyye icâd olunmazdan muķaddem esmâ vü şıfât-ı sâķîlerinüñ yedlerinden kemâlât-ı İlâhiyyenüñ şâfiyye ve hâlişesini şâribe oldıysa niteki Cenâb-ı Hayy-ı lâ-yezâl “Ve iz aḥaze Rabbuke min-benî âdeme min-zuhûrihim zürriyyetehüm ve eşhedeḥüm ‘alâ-enfüsihim elestü bi-Rabbiküm kâlû belâ şehidnâ en-teķülû yevme’l-kıyâmeti innâ künnâ ‘an-hâzâ ğâfilîn”¹ buyurduğı gibi Nâzım ķuddise sırruhu [13] ḥazretleri sekirnâ biḥâ min-ķabli en-yuḥlaķa’l-kermu buyurdı. Ya‘nî bizler şûret-i ‘unşuriyyeden muķaddem ezelde Celâlu’llâh ile cemâlu’llâhda müheyemen idik dimekdür.

Lem‘a: Vaķtâ ki aķṭâb ve kümmeliñ-i a‘yân ve ervâḥları bu ḥayşiiyyetle oldıysa cemâ‘at zamîri ile şeribnâ ve sekirnâ ķavlleri ityân buyurdı.

2. لَهَا الْبَدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجْتَ نَجْمُ

el-Luġaṭ: “Bedr” nûr ile mümtelî olan ķamere dinûr ki on dört gicelik aydur. Ṭala‘a’l-bedrü dinûr ķamerün leyle-i kemâlinde. “Ke’s” şarâbdan memlû olan ķadeḥdür. “Şems” güneşe dinûr. Bu şems seb‘a-ı seyyârenüñ biri ve vasaṭında vâķi‘dür. Fevķinde kevâķib-i şelâşe vardur ki Zühâl Müşteri Mirriḥ’dür. Taẓtında kezâlık kevâķib-i şelâşe vardur ki Uṭârid Zühre Kâmer’dür. “Hilâl” ḥânuñ kesriyle bir ve iki gicelik aya dinûr. Mâh-ı nev ma‘nâsına yaḥud üç ve yedinci giceye ķadar hilâl ıtlâķ olunur. Ve her ayuñ âḥirinde yigirmi altıncı ve yigirmi yedinci gicelik aya da hilâl ıtlâķ olunur. Bu ikisinüñ mâ-beynine ķamer dinûr. “Büdöv” nümüv vezninde zâhir olmak ma‘nâsnadur. “Mezc” mîmüñ fetḥi

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Araf, 172. “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.”

ve zā-yı mu‘cemenüñ sükûniyle bir nesneyi şey’-i âhire kıtmak ma‘nâsınadır. Ve bâb-ı evvelden mezece’l-mâ’u bi’ş-şarâbi mezcen dincür *izâ ħalaṭahu bihi*¹

İ‘râb: “el-:edr” mübtedâ “Ke’s” ħaberidür. Taḳdîr-i kelâm el-bedru ke’sün lehâ dimekdür. “Le-hâ” zâmrîri müdâmeye râci‘dür. “Ve hiye şemsün” cümlesi el-bedrü ke’sün cümlesi üzerine ma‘tûfdur. “Hilâl” yüdüri fi‘linüñ fâ‘ilidür. Fi‘l fa‘iliyle cümle-i fi‘liyye şems kelimesine şıfatdur. “Kem” ħaberiyyedür tekşîr ifâde ider ve kem kelimesinüñ mümeyyizi necmdür. Taḳdîri ve kem min-necmin yebdû dimekdür. “İzâ” kelimesinüñ cevâbı yebdû cümlesidür. “Müzicet” fi‘l-i meçhûlunuñ [14] nâ’ib-i fâ‘ili müdâmeye râci‘dür. Cümlesi izâ kelimesinüñ muzâfün ileyhîdür.

el-Beyân: Ĥabîb içün bedr lafzı ve şarâb-ı rûḥânî içün şems lafzı ve sâķî içün hilâl lafzı isti‘âre olındı. İsti‘âre-i sâbıkaya terşîḥ içün her ne kıadar hilâlde tedvîr tedvîr-i şeklî sâķide tedvîr tedvîr-i ḥâlî ise de şarâb mâ’ ile memzûc olduğı ḥabâbdan ya‘nî ufaķ ufaķ köpükden ḥâşıl olan ḥâl nemce teşbîḥ olunup isti‘âre olındı. İsti‘âre-i sâbıkaya terşîḥ içün.

el-Bedî‘: Bu beyitte muḥassenât-ı ma‘neviyyeden murâ‘ātu’n-naẓîr ve tenâsüb vardır. Bedr ve şems ve hilâl ve necm ve ke’s ve idâre ve mezc gibi bir ṭaķım elfâz zıkr olunmuşdur.

Ma‘nâ-yı İṣâretî: Beytüñ ma‘nâ-yı iṣâretî ‘alâ-sebîlî’l-in‘ikâs şems ve ziyâ zât-ı aḥadiyyet nûrıyla münevver nûr-ı âfitâb-ı burc-ı ıṣṭıfâ’ Ḥazret-i Muḥammedü’l-Muṣṭafâ ‘aleyhi ezke’t-teḥiyâ efendimiz şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ on sekiz biñ ‘âlemi tenvîr eyleyen ta‘ayyun-ı evvel ve ṭal‘at-ı bâhirü’s-s‘âdetleri ol şarâb-ı vaḥdetüñ kâsesidür. Ve ol şarâb-ı vaḥdet ehl-i mülk ü melekûte feyz ü ḥarâret-baḥş olduğı cihetden

¹ Şaraba su karıştığında *mezece’l-mâ’u bi’ş-şarâbi mezcen* (şaraba su karıştı) denilir.

şems gibidür. Ve ol mey-i bâķinũñ sākisi İmām ‘Alī kereme’llāhu vechehũ ħāzretleridür. Bu şarāb mā’-i ‘ilm ile memzûc olınuğı vāķitde ma‘ānī-i ‘aķliyye ve idrākāt-ı yāķiniyyeden envār-ı vefīre ħāşıl olur.

Şeyĥ Ferīdüddīn-i ‘Atţār қaddesa’l-lāhu sırrahu buyurur

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Muştafa güftā ki Ĥayder cān-ı men

Murtaza güftā nebī īmān-ı men

Muştafa güftā ki ĥayder pāk zād

Murtaza güftā ki ‘ilmem o bī-dād

Muştafa güftā ki ‘Alī bābuhā

Murtaza güftā ki yā ĥayra’l-verā

Muştafa güftā ki ey şīr-i Ĥudā

Murtaza güftā ki ey nūr-ı liķā

[15]

Muştafa güftā ki dīdem dīd-i ūst

Murtaza güftā ki ‘īdem ‘īd-i ūst

Muştafa güftā çerāĝ-ı şer‘-i men

Murtaza güftā ki ĥabb-i zer‘-i men

Muştafa güftā şerī‘ at cān-ı māst

Murtaza güftā ţarīķat zi-ān māst

Muṣṭafā güftā ki şer‘ -i dīn şüde
Murtaẓā güftā dilem ḥaḳ-bīn şüde

Muṣṭafā güftā ki nūr-i küġ ‘ Alīst
Murtaẓā güftā ki nām-ı men velīst¹

İmām ü muḳtedā mī-dān ‘ Alī’rā
Emīrū’l-mü’minīn mī-ḥ‘ān Velī’rā

Tamām-ı evliyārā ūst rehber
Tamām-i aşfiyārā ūst mihter

İn şuḥanrā z’ān-ı zebān ‘ Aṭṭār güft
İn çünīn dūrḥā heme ‘ Aṭṭār süft

Ger to merd-i ḥaḳḳi ĩn sır gūş kün
Ve’z-zebān-ı ḥāmeeş ḥāmūş kün

Kġn zebānrā ḥod zebānġ dġger est
Vġn şuḥanrā ḥod ‘ ıyānġ dġger est

Çār ‘ unşurrā güzār ü ferd bāş
Der-miyān-i evliyā çün gerd bāş

¹Attar’ın Mazharu’l-Acā’ib adlı eserinin “Der-irtibâtı velâyet bâ-nübüvvet” adlı bölümünden alınmıştır.

Muṣṭafā ḥatm-i rüsül şüd der-cihân

Murtaẓā ḥatm-i velâyet der-‘ıyân

Îlâhî çün merâ tevfiķ dādî

Ki kâr in çünin râh kerdem encâm

Be-ḥaḳḳ-ı muḳbilânı k’ender incâ

Z’mücmel bâ-mufaşşal heşteşân nâm

Ki’zân mey cur‘a-i bâ-men konî luṭf

Ki îşân râ ez’ân pür-sâḥtî câm

Büd kerdem ḥalâş ez-ḥ’îş ü gîrem

Be-gûy nîstî bâ-‘ıṣḳat ârâm

Lem‘a: Ba‘zı ‘urafâ bedr ‘ârif-i kâminden ‘ibâretdür. Efendimiz şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ ümmetinden ‘ârifler murâddur. Müdâme cemî‘-i kâ’inâta ifâze-i envâr eyleyen ma‘rifet-i Îlâhiyyedür. Müdâmeyi idâre eyleyen hilâl ‘ârifden mübelliğdür. Aşḫâb-ı enbiyâ ve telâmîz-i ‘ârifîn gibi dîdi ma‘rifet-i Îlâhiyye medârik-i şer‘iyye-i dîniyyeye mezc olunduğı vaḳitde envâr-ı keşîre ḥâşıl olur.

Lem‘a: Şarâb-ı mezkûr mâ’-i ‘ilm ile mezc olunmaz ise şâribi helâk olub ve şâhibi şüret-i ilḥâd ve zındıkada zâhir [16] olur. Niteki şarâb ḥamrı ḳavî olduğı vaḳitde şırf olarak şüreb eyleyen helâk olur. Bu cihetden Cenâb-ı Mün‘im-i kerîm ‘azze şânuhu ve ‘amme iḥsânuhu ḥazretleri ‘ubbâd ve zühhâd ve aşḫâb-ı ḥayrât ve müberrat ve fî-sebîli’llâh nazarlarını ifâ ve yevm-i ḳıyâmetüñ hevl ve şiddetinden ḥâ’ifîn olanlaruñ şarâblarını

meşreb-i ebrârda “Ve yüşkavne fihâ ke’sen kâne mizacuhâ kâfurâ.”¹ ve meşreb-i muḳarrebîn ve kâmilîn-i mükemmelîn ḥaḳlarında “Ve mizâcuhu min-tesnîmin ‘aynen yeşrebu bihe’l-muḳarrebûn.”² buyurdu. Tesnîm senâmdan me’ḥûzdur ve tesnîm ancak muḳarrebînün vâşıl oldukları maḳâm-ı ‘âlîdür. Daḥi maḳâm-ı ebrâr ve ziyâdeye vâşıl olan ‘ârifîn-i muvaḥḥidîn ve sâlikîn-i mütavassıṭînün şarâblarınun mizâcını mizâc-ı zencebîli kıldı. “Li’l-lezîne aḥsenü’l-ḥüsnâ ve ziyâdeten.”³ buyurduğu gibi. Zîrâ zencebîlün ḥarâreti mütavassıṭadur ḥarâreti mertebe-i sâlisede olduğu için. İntehâ.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

el-Luḡat: “Şezâ” râ’iḥa-ı tayyibe ma’nâsınadır. “İhtedâ” toḡrı yola gitmek. “Ḥân” ḥânetü’l-ḥammârdan me’ḥûz olarak mey-ḥâne ma’nâsınadır. “Senâ” ḳaşr ile nûr ve med ile irtifâ‘ ma’nâsınadır. Beyitte murâd ma’nâ-yı evveldür. “Taşavvur” düşünmek. “Vehm” ḥaṭarât-ı ḳalbiyyeden olan ḥaṭıraya dinür.

el-İ’râb: “Levlâ” ḥarf-i imtinâ‘ “şezzâ” mübtedâdur ḥaberî vüçûben maḥzûfdur. “Mâ” nâfiyyedür “ihtedeytü” cümlesi levlânun cevâbıdır. “Li-ḥâniḥâ” ihtedeytü fi’linün ḳarf-ı laḡavîdür. Mışrâ‘-ı şânînün i’râbı ‘ayn-ı mışrâ‘-ı evvelün i’râbı gibidür ve mışrâ‘-ı evvel üzerine ma’ṭûfdur. Zâmâ’ir-i erba‘a müdâmeye râci‘dür.

el-Bedî‘: “Şezâḥâ” ile “senâḥâ” beyninde müvâzene vardır.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, İnsan, 17. “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.” Ayette “kâfur” yerine “zencebil” geçer. Bu yanlışın sebebi ayeti doğrudan Kurandan bakmak yerine Kayserî’nin eserinden aldığından kaynaklanmış olabilir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Mutaaffifîn, 27, 28. “O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah’a yakın olanlar ondan içerler.”

³ Kur’ân-ı Kerîm, Yunus, 27. “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır.”

Ma'nā-yı Luğavî: Beytün ma'nā-yı luğavîsi [17] ol müdāmenün rā'iha-ı tayyibesi mevcūd olmasaydı mey-hānesini bulamazdım ve müdāmenün nūr ve ziyāsi olmayaydı vehm anı düşünemezdi.

Lem'a: “Ra'iha-ı tayyibe”den murād cemāl-i mutlaquñ āsārıdır ki şuvevr-i mu'āşık-ı kevniyyede mevcūd olan hüsni zāhiridür. Hān ile murād menba'-ı cemāl-i mutlaqdır ki mevcūdāt-ı rühāniyye ve cismāniyyenün hüsni ol cemāl-i mutlaq-ı zātiyyenün bahırına nisbetle bir kıtredür. “Ey ve levlā rā'ihatuha't-tayyibetü'l-letī hiye āsāru'l-mahabbeti'z-zāhireti fī-şuveri'l-melāhi mā-ihtedeytü ilā-menba'ı'l-cemāl-i'l-mutlaqi'l-lezī hüve'l-mahbūbu'l-hakīkī”¹

Ma'nā-yı İşāretî: Ol şarāb vahdetün rā'iha-ı tayyibesiñe güzeller şüretinde zāhir olan āsār-ı mahabbet der-mevcūde olmasaydı mahbūb-ı hakīkī olan cemāl-i mutlaq menba'ına hidāyet bulmazdım. Ve ol şarāb-ı vahdetün şuver-i mevcūdāt-ı zāhiriyye nūrları ve ziyāları olmayaydı vücūd-ı mutlaq-ı İlāhī nūrunun envārına benim için vüşul mümkün ve müyesser olmazdı zīrā nefis her bir şey'e şamed ve her bir hayye melce' olan mahbūb-ı hakīkī-i mutlaqla fānī olduğu vakitte āsār-ı cemāl-i mutlaqdan nefis üzerine ifāza idüb nefsi kendüsinden cezb idüb ve mehbūb-ı mecāzisi yedinden alub mezāyik-i belāyā ve miḥenden taḥalluş idüb menba'-ı envār ve ma'den-i kemāl olan cenāb-ı kerimine tevcih ider.

İmdi nesf ḥazret-i İlāhiyyeye vāşıl olub fehmi ve vehm nefsün tenevvüriyle tenevvür ider. Pes vehm ümūrāt-ı külliyyeyi idrāk ider. Külliyyatı müdrık olan 'aqla şayrūret itdūgi için bu cihetden 'āşık olmayan kimsenün sülūki olmaz dinildi. Pes imdi revendegān-ı rāh-ı

¹ “Eğer onun (Mutlak Cemāl'in), bütün varlıklarda somut bir şekilde kendisini göstren güzel kokusu olmasaydı, Mahbūb-i Hakīkiyye ait olan Mutlak Cemāl kaynağına yol bulamazdım.” Buradaki Arapça ibare olduğu gibi Davut el-Kayseri'nin şerhinden alınmıştır.

ḥaḳīḳat olanlara ‘aşṣ vācib ve farzdur. Zīrā her ḳaṅḡi vāsīṭa ki ‘abdi mevlāya ve maḥbūb-ı a‘lāyā ulaşıdıra [18] mezheb-i ‘uṣṣāḳda ol farzdur. Pes ‘abdi mevlāya mūṣil olan ‘aşṣ ve andan ġayrısı ‘ilācı yok marazdur.

Nazm

[Mefâ’lün/mefâ’lün/mefâ’lün/mefâ’lün]

Senüñ zincir-i ‘aşṣuñla muḳayyed olalı ġöñlüm

Dolaşdı zülfüñe ‘aḳlım ḥalāṣ itme anı bir ān

Gözüm deryāsinuñ mevcı vüçūdum ġarḳa virirdi

Eger sīnemde olmasa bu eşkim āteş-i tābān

Yaḳardı sūziş-i āhım ne sīnem ḳordı ne cismim

Eger bu ‘aynimüñ dem‘i anı eylemese iskān

Dilemez derdine dermān şular kim ‘ayn-ı derd olmış

Ne bilsün derdi olmayan buña derd olduġın dermān

Senüñ ‘aşṣuñ şarābını o vech-i zü’l-celālünden

Fe-eşṣīnā edir ke’sen¹ ‘aceb şiddetdedür ‘atşān

Eyā ġayb-ı hüviyyetden diyen “aḥbebtü en-u‘ref”²

¹ “Kadehi dolaştırarak bizi (şaraba) kandır.” Hafız divanındaki ilk gazelin ilk beytini hatırlatıyor.

² “Ben tanınmak istiyordum (ben bilinmeyen bir hazineydim bilinmek istedim bu yüzden varılığı yarattım” hadis-i kudsîden iktibas edilmiştir.

Halâyık içre insānı sen itdũn mazhar-ı ‘irfān

Bu gözle kimse görmezse görünür serime nūruñ

‘Iyān iken görünmez dir saña kimdür iden küfrān

İdince cilve nūru’n-nūr hafā-ı sırr-ı sırrımda

Hemān baş egdirüb ‘aşka getürdüm vechũne ĩmān

Bil ‘āşık remzini yāruñ bu esrār-ı tecelliden

Mürāyādur gönül Hakk’a nazar ider aña Sübhān

[19] Meşnevi

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Her çe güyem ‘ışkrā şerh u beyān

Çün be -‘ışk āyem hecil bâşem ez-ān¹

Şerh-i ‘ışk er men be-güyem ber-devām

Şad kıyāmet be-güzred v’ān nā-temām

Z’ān ki târiḥ-i kıyāmetrā ḥadest

Ḥad kücā ānca ki vasf-i ĩzedest²

¹ “Aşkı şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim... Asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.” (İzbudak, 2016, s. 53).

² “Aşkın sıfatını söylemeye koyulursam yüz kıyamet kopar da yine noksan kalır; çünkü kıyametin kopacağı bir zaman, bu dünyanın bir sonu vardır. Fakat Tanrı sıfatına son nerede?” (İzbudak, 2016, s. 592)

Nazm

[Mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün]

Nice Manşûr ile ‘uşşâk aşılmış zülfi dārına

Cemālin kan baha ister gelüb dīvān ‘aşkına

Temmet

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاها فِي صُدُورِ النَّهْيِ كَتْمٌ

el-Luğat: “Dehr” ba‘ zı kerre esmā’ü’l-ḥüsnâda ‘add olunur daḥi zamān-ı tāvîl ve ebed-i memdūd ma‘nâlarına ve biñ seneye de dehr ıtlâk olunur. “Ḥuşâşe” ḥâ-ı mühmelenüñ zammıyla marîz ve cerîḥada mevcūd baḳiyye-i rūḥ ma‘nâsınadır. “Nühâ” nūnuñ zammıyla nūhye kelimesinüñ cem‘îdür ‘aql ma‘nâsınadır. “Ketm” sır ma‘nâsınadır. Burada murād mektûm dimekdür.

el-İ‘râb: “Ed-dehr” lem-yebḳi fi‘linüñ mef‘ûlî “Ḥuşâşe” ḡayruñ muzâfün ileyhîdür. “Ḥafâ” ke-ennenüñ ismidür. “Zamîr” müdâmeye râci‘dür. “Ketm” ke-ennenüñ ḡaberidür. “Fî-şudûri” ketm kelimesine müte‘allîkdür.

Ma‘nâ-yı Luğavîsi: Ol müdâmeden bu uzun müddetler [20] baḳiyye-i rūḥdan başka bir şey ibkâ itmedi. Güyâ ol müdâmenüñ ḡafâyâsı ‘uḡalâ ḡalblerinde mektûm ve nihândür.

Ma‘nâ-yı İşâretî: Ḥâlbuki dehr ya‘nî tecelliyât-ı ḡaḳḳı şühûda ḳıyâmdan ‘â’ika ve ḳulûb-ı ḡâfileyi şâḡile-i zehârif ve zînet-i dünyâ bizim bu zamânımızda şarâb-ı maḡabbet ve âşârından bir şey bırakmadı ancak az bir şey bıraktı. Ol şey-i ḳalîl aḡyâr gözlerinden

mestūrīn olan ‘āriflerūñ hayātınıñ bināsı kendüsiyle hāşıl olan baqıyyedür. Ve ol şarāb-ı vaḥdetūñ bākīsi ebşār ve beşā’irden münketim ve muḥtefī oldı.

Nazm

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Sırr-ı tevḥīd ol zamān olur ‘ıyān

Ḳudretiyle bu ḳafesden murğ-ı cān

Ḳıla terk-i gülşen ü ṭab‘ u ḥavās

Bī-ḥayāl ü vehm göre bī-ḳıyās

Uş bu ‘ālemde ne kim var bīş kem

Ola yekser ğarḳa-ı baḥr-ı ḳıdem

Ey birāder kimki gördi ol yüzi

Hīç bir şey göremez anuñ yüzi

Kimki işbu sergüzeştten dem urur

‘ākıbet ḥayrān olub ebkem olur

Ne işāret var burada ne beyān

Zīrā maḥv-ı resm eyler bu ‘ıyān

İmdi esrār-ı İlāhiyye elsine-i ‘ārifīn üzerine zāhir olur. İşte ḥāl böylece Mehdī ve Ḥatemü’l-velāyetü’l-muṭlaḳa ‘aleyhime’s-selām ḥazerātınıñ [21] zuhūrlarına degin esrār-ı İlāhiyye zāhir olub müddet-i beḳālarında vechi arzda ne küfr ve ne de bir kāfir bākī ḳalır. Bunlar ve zamānlarının mü’mînleri āḥirete intikāl itdikleri vaḳitde yine ḥafā’-

i muṭlaḳ ḥaṣıl olub şerî‘ at-ı Muḥammediyye şalāvātu’llâhi ve selâmuḥu ‘aleyhi efendimiz ḥazretlerinüñ şerî‘ atiyle ‘amel ider bir kimse ḳalmayub belki cemî‘ -i nâs ṭabî‘ at-ı maḥḫza ile ‘amel ider. Ve anlaruñ üzerlerine ḳıyâmet ḳopar. Niteki ‘âlim-i ‘ulûm-ı evvelîn ve âḫirîn ve ḥabîb-i Rabbu’l-‘âlemîn şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri lisân-ı dürrer-bâr-ı mu‘ciz-beyânlarıyla “Lâ-teḳûmu’s-sâ‘atu ve ‘alâ-vechi’l-arḫi men-yaḳûlû Allâh Allâh.”¹ ve ḳâle “Lâ taḳûmu’s-sâ‘atu illâ ‘alâ-şirâri’n-nâs.”² buyurdılar.

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

el-Luḡat: “Zıkr” ma‘lûm “el-ḥay” el-ḳabîletü “Neşāvâ” cem‘ -i neşvân ve hüve’s-sekrân “‘Ār” ‘ayb ve naḳîşa lâzım gelecek şey’e dinür “İşm” günah ve şuḥ ma‘nâsınadır.

el-İ‘râb: “Fâ” fâ’ -i faşîḥa zükkiret fi’linüñ nâ’ib-i fâ’ili müdâme-i mezkûreye râci‘dür cümle-i şartıyyedür. “Fî’l-ḥay” zükkiretün zarfıdır. “Aşbaḥa ehlühü” cümlesi cümle-i cevâbiyyedür. “Neşāvâ” ehlühüden ḥâldür. “Velâ ‘âre”de ‘âr lânüñ ismi “‘aleyhim” ḥaberidür. “Velâ işme” ‘âr üzerine ma‘tûfdür.

Ma‘nâ-yı Luḡavîsi: Pes ol müdâme ḳabîle içerusinde zıkr olunur ise ol ḳabîle ehâlîsi sekrân ü ḫayrân oldukları ḫâlede şabâḫa dâḫil olurlar. Ḥâlbuki anlaruñ üzerlerine ne ‘ayb ve ne de naḳîşa icâb idecek bir şey vardur ve ne de günah vardur.

Ma‘nâ-yı İşâreti: Eger ol şarâb-ı vaḫdet ‘âlem-i kebîr ve yâḫud ‘âlem-i şaḡîr ehli içerusinde zıkr-i lisânî [22] ile zıkr olunur ise ol müdâmenüñ ṭib-i zıkrinden iki ‘âlem

¹ “Yeryüzünde Allah Allah diyen bir kişi olduğu sürece kıyamet kopmayacaktır.” (Müslim, İmân, 234).

² “Kıyamet ancak şerli insanların üzerine kopacaktır.” (Müslim, İmâret, 176).

ehālisi sūkārā ve huyārā oldukları halde şabāhlarlar zīrā ol ‘ālemler ehālisinüñ nüfûsı yāhūd sem‘leri müdāmenüñ ismini işitmekle iltizāz iderler.

Nazm

Elā fe’skīnī ḥamren ve ḳul lī hiye’l-ḥamru

Ve lā-teskīnī sırran izā emkene’l-cehru¹

Ve kemā ḳāle’-Nāzım ḳuddise sırruhu fī’t-Tā’iyye

Li-rūḥiyye yuhdā zikruha’r-revḥa küllemā

Seret seḫeren minhā şimālün ve hebbeti

Ve yeltezzu in hācethü sem‘iyye bi’ḍ-ḍuhā

‘Alā-varāḳi vurḳun şedet ve tağanneti²

el-Ma‘nā: Her bār ki bād-ı şimāl seyr eyleyüb vezān olsa vaḳt-ı seḫerde ol ḫāzretüñ mehib-i luṭfünden ol nesīm-i ṭayyibe benüm rūhuma ol ḫāzretüñ zikrini ihdā ve ithāf ider. Ve yāhūd her bār ki vaḳt-ı seḫerde ol ḫāzret tarafından bād-ı şimāl vezān olduḳda benüm rūhuma ol ḫāzretüñ zikrī rūḥ-ı rāḫat ihdā ider ve benüm sem‘im mültez olur. Her bār ki ol ḫāzretüñ zikrini tehyīc ile ḫamāme-i kūy-ı bār-ı dahve-i nehārda ‘alā-ağşāni’l-eşcār ve evrāḳı’l-ezhār tağannī ve terennüm eyleye be-neğamāt-ı yādigār.

¹ (Ebü Nüvās, t.y., s. 242). Bana şarap sun ve bu şaraptır de. Ve açıktan sunma imkânı varken gizlice sunma.

² “Seher vakti Kuzey rüzgârı onun bulunduğu taraftan estikçe, onu anmak ruhuma rahatlık veriyor. Kulaklarım, kuşluk vakti dallara konmuş kumruların şakıyıp ötmesinden hoşlanıyor.” Ta’iyye kasidesinin 420 ve 421’inci beytidir. bk. Kayserî (2004, s. 104).

Lem‘a: Mā-sebağde ‘ālem-i kebîr ve ‘ālem-i şağîr ıtlâkından murād ba‘zı kerre tecelliyât-ı İlâhiyyeyi kâbilîn olan müsta‘iddîn murād olunur ki ‘ālem be-cemî‘-i eczâ’ihi cemād olsun hayvân olsun zevî’l-hayâtdur yâhud ‘ālem-i şağîr-i insânî ehliyle kuvvâ-yı rûhâniyye ve cismâniyye murād olunur. Zîrâ mağâm-ı kuds ve meclis-i insî ve zamân-ı vaşlında şarâb-ı ma‘rifetî şûrb iderek mağbûb-ı haqîkîyi zıkr-i nüfûs-ı nâtıkaya evtân-ı [23] aşliyye ve akrân-ı mülkiyye ve lezzât-ı ezeliyyelerini tezkîr ider. Pes nüfûs-ı nâtıkayı vecd ü sekrân ahz iderek ol sekrde ne ‘ālem-i kebîr ve ne de ‘ālem-i şağîr ehâlîsine ‘ayb îrâş ider bir şey ve ne de künâh îrâş ider bir şey vardır. Belki mağâmât-ı ‘âliyye ve derecât-ı evliyyeye vaşl hâşıl olub derekât-ı süfliyyeden hâlâş vâkı‘ olur.

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدِّنَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

el-Luğat: “Dinân” denn kelimesinüñ cem‘îdür. Denn dâluñ fethî ve nûnuñ teşdidiyle büyük küpe dinür. Râkûd-ı ‘azîm ma‘nâsına hemze ile hâbi’e ve hemzeyi yâya kalb ile hâbiye daği dinür. “Haşâ” eczâ-yı cevfiyyeye dinür. “Teşâ‘adet” irtefa‘at ma‘nâsınadır. Teşâ‘ade şey’en fe-şey’en şu‘ûd itmek ma‘nâsınadır.

el-İ‘râb: “Min-beyn” teşâ‘adet fi‘linüñ zarfıdır. “Aḥşâ” beynüñ muzâfün ileyhidür. “Dinân” aḥşânuñ müzâfün ileyhidür. “Fî’l-haḳîḳat” lem-yebkî fi‘line müte‘allikdür. “İsm” lem-yebkinüñ fâ‘ilidür.

Ma‘nâ-yı İşâretî: Nüfûs-ı nâkışayı kemâlât-ı lâyıḳasına müşile olan nüfûs-ı vâşıla ve kulûb-ı kâmile-i mükemmelenüñ bâtınlarından ma‘rifet-i İlâhiyye şarâbı zâhir oldı. Ol nüfûs-ı kâmile nüfûs-ı nâkışayı maḳ‘ad-ı şıdka îşâl ve nefislerini tekmi‘ için halkı haḳḳa da‘vet eyleyen enbiyâ’-i zî-şân ‘aleyhüm şalâvâtü’l-melikü’d-deyyân ve evliyâ’-i kirâm kâddesa’llâhu esrârehüm ḥazarâtınüñ nefisleridür ḥâlbuki bu zamânda haḳîḳatde ol şarâb-ı vahdetden nâs mâ-beyninde ism ve resmden mâ‘adâ bir şey bâḳî kalmadı. Nâkışınüñ

şuver-i kāmīlīn ve müba‘‘ıdīnūñ şuver-i muḳarrebinde [24] zuḥūrı cihetiyle ve bunuñ ise ḥikmeti nübüvvet münḥatim olub evliyā’-i kirām ḥazarātınūñ daḥi iḥtifāyı iḥtiyār itmeleridür.

el-Bedī’: Bu beyt-i şerīfde mā-beyn-i aḥşā’ı’-d-dennāni teşā‘ adetdeki isti‘āre bi’l-kināye ki müşebbehün bih olan insān-ı kāmīl ḥazf olınmışdur. Ve aḥşānuñ dennāna izāfetinde isti‘āre-i taḥyiliyye ve teşā‘ adet cümlesindeki terşihīyye ‘ilm-i bedī’ den behremend olan erbāb-ı nühāya ḥafī degüldür.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلْتُ الْهَمَّ

el-Luḡaṭ: “Ḥāṭır” ḳalb üzerine vārid olan nesnedür ḥālūñ ismiyle maḥalle tesmiyye ḳabīlinden olur. Ḳalbe daḥi itlāk olunur. Ḥavāṭır dört kısımdur raḥmāniyye melekiyye nefşāniyye şeyṭāniyyedür. Ve bunlardan her birerlerinin ‘alāmet-i maḥşūşaları vardır. Sālik rāh-ı Ḥudā olan kimse ol ‘alāmetleri zevḳiyle bilüb fi‘liyle beyinlerini fark ve temyīz ider. Birinci ‘alāmet eger ḥāṭır ḳalbi Ḥaḳḳ’a cezb idüb ḳalbe ‘ibādetde sürür ve lezzet i‘tā idüb ḳalb üzerine ‘ulūm ve ma‘ārif ve ḥaḳāyık üzerine ittılā‘ı keşf ider ise ḥāṭır-ı Raḥmānīdür. İkinci ḥāṭır ‘ibādetde feraḥ ve ḥubūr i‘tā idüb nefsi tā‘āt ve a‘māl-i zekiyyeye taḥrīz ve tergīb ider ise ḥāṭır-ı melekīdür. Üçüncü eger me‘ākil ve meşārib ve menākiḥden mübāḥāt-ı nefsiyye ile iltizāz i‘tā ider ise ḥāṭır-ı nefşānīdür. Eger muḥarrimāt ve mefāsīd-i şer‘iyye ile iltizāz i‘tā idüb şıfāt-ı zemīmeyi iktisāb ve rezā’il-i şeyṭāniyyeyi irtikāb icāb ider ise ḥāṭır-ı şeyṭānīdür. “İmru” insān. “Eḳāmet” eglenmek ya‘nī bir maḥalde ṭurmak. “İrtihāl” göçmek ma‘nāsına “Hemm” hüzn ve endüh ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “Ḥaṭarat” cümlesi [25] fein-zükkiret cümlesi üzerine ma‘ṭūfdur. “Eḳāmet” şartūñ cevābıdır. “Bihi”de bā fī ma‘nāsınadır. Bā’-i sebebiyye olmak da cā’izdür. Bi-sebebi ḥuṭūrihā dimekdür. “Ve irteḥale’l-hemmü” eḳāmet cümlesi üzerine ma‘ṭūfdur. Bu

beytde şan‘at-ı bedī‘adan haşarat ile hâtır beyninde şan‘at-ı iştikāk iķāmet ile irtihāl beyninde ve efrāh ile etrāh ma‘nāsına olan hemm beyninde tıbāk şan‘atları erbāb-ı nühāya hafī degüldür. Huşūşen efrāh ile hemm mülāyemet ve ‘adem mülāyemet sebebiyle nefis için hāşıl olan emrān-ı mütēkābilandur.

Ma‘nā-yı Luğavīsi: Eger ol müdāme vakitlerden bir vakitte bir kimsenün hâtırına huṭūr ider ise ol kimsede feraḥlar iķāmet idüb terāḥ u hümüm irtihāl ider.

Ma‘nā-yı İṣāreti: Ol şarāb vaḥdet ḥaḳīḳatiyle “İnne li-Rabbikum fī-eyāmi dehrikim nefehātın elā fe-ta‘rizū lehā¹ ḥadiş-i şerīf-i lāmi‘u’l-envārı ile işāret olınan nefehāt-ı İlahiyye ya‘nī Cenāb-ı Ḥaḳḳ’uñ rahmetleri evḳāt-ı şerīfeden bir vakitte sālīk-i ‘ārīfün ḳalbine ḥulūl ider ise ḥacebāt-ı zulmāniyyenün neticesi olan hümüm ve ğumümün irtifā‘ını mūcibe lezzāt-ı rūḥāniyye ve envā‘-ı ibtihāc ol sālīkün ḳalbinde iķāmet eyleyüb ol şarāb-ı vaḥdet sebebiyle feraḥ ve ḥubūr hāşıl olur ve hümüm u ğumüm irtihāl eyler. Zīrā maḥall-i vāḥidede zıddınun ictimā‘ı cā‘iz degüldür. Pes ol şarāb-ı maḥabbetün āṣārı şūret ve mazḥariyyet cihetiyle heykel-i tevḥīde olan ebdān üzerine zāhir olur. Niteki ‘Alī bin Ebī Ṭālib kereme’llāhu vechehü ḥazretleri “Nūrün yaşraqı min-şubhi’l-ezelī fe-yelūḥu ‘alā heyākili’t-tevhīdi āṣāruhu”² buyurdu.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خَتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَتْمُ

[26] **el-Luğat:** “Nedmān” nedīm kelimesinün cem‘ idür. Müfred olarak nedmān rivāyeti de vardur. Bu şūretde eskerehümdeki cem‘ zāmīri nedmān kelimesinün cins olmaḳlığı i‘tibāriyldür. “Nedīm” hem-bezm-i şarāb olan kimseye dinür. Ve muṭaḳ muşāḥibe nedīm

¹ Muhakkak Rabb’inizin, sizin zamânınızın günlerinde kokuları vardır. Onlara yönelin.

² (Hakikat) Ezel sabahından doğmuş bir nurdur ki ışığın eserleri tevhit heykellerine yansır.

ıtlâkı tevessu‘ cihetiyledür. “Ĥatm” bir nesneye mühr başmak ma‘nâsınadır. Burada üzerine mühr urulmuş balcığa dinür ki selefde isti‘mâl iderler idi hâlen ma‘rûf mühr-i mûmî isti‘mâl olunur bu ĥatm kelimesi maĥtûmuñ rif at-ı şânına delâlet ider.

el-İ‘râb: “Velez nazara’n-nedmānu” cümlesi şartıyye “ĥatm” nazār kelimesinüñ mef‘ûlün bihi şariĥidür. “İnā” ĥatmüñ muzāfün ileyhidür. Zāmîr müdāmeye rāci‘dür. “Le-eskerehüm” cevāb-ı şartdur. “Min-dūnihā” da min eskere fi‘line mûte‘allikdür zāmîr müdāmeye rāci‘dür min-dūni şürbihā dimekdür. “Zālike” kelimesi eksere fi‘linüñ fā‘ilidür. “Ĥatm” ismü işāretün şıfatıdır.

Lem‘a: “Nedmān” ile ĥaĥda sālîkînden kināye olunur. Ĥatme inā’ihā ĥalb-i ‘abdde vāĥî‘ olan eşer tecellî-i Rabbānîden kināye olunur. İnā’ ile nefis-i insānîden kināye olunur.

Ma‘nā-yı Luġavîsi: Eger hem-bezm-i şarāb olan nedîmler ve müşāhibler müdāmenüñ şişesinüñ femindeki mühr urulmuş bal mumuna nazār itselerdi ol nedmāyı müdāme şürb itmezden muĥaddem müdāmenüñ şişesinüñ aġzına urulmuş olan mühr sekrān ü ĥayrān olarak biraġurdı.

Ma‘nā-yı İşāretî: Şarāb-ı ĥaĥîĥatun şürbüne müsta‘iddîn olan aşĥāb-ı sülûk ve erbābü’l-‘ilmi ve’l-yaĥîn ve nüdemā’-i meclis-i tarîĥ-i Muştafavî kendüsiyle şarāb-ı ĥaĥîĥat münĥatime ve başā’ir ve ebşāruñ idrākinden muĥtecibe olan ĥatmi ya‘nî eşer tecellî-i İlāhîyi ināsındaki insān-ı kāmilde müşāhede eyleselerdi ol şarāb-ı [27] vahdetden içmeksizin anları iskār eylerdi. Zîrā ol şarāb-ı maĥabbetün tîb-i nefehâtı ‘uĥûlî izāle ve elbāb u ĥulûbı dehşet ü ĥayrete düşürür. Şarābuñ ‘aynından ĥaĥ’-ı nazār görmez misüñ leĥāfet-i kāmilesinden soñra merātib-i rûĥāniyye-i ‘aĥliyyeden tenezzül ve zulmet-i cismiyyeye müşāĥabetle tekeşşüf ile beraber ‘ālem-i melekde zāhire olan envāruñ āşarı naşıl ‘uĥûlî izāle ve elbāb ü aşĥābını ĥayrete düşürüb tullābını fiten ü miĥende îĥā‘ ider.

Pes nūr ve zulmetden yetmiş biñ hicāb arkasından ‘uķūl ve ķulūbı müdhiş olan cemāl-i muṭlaķ zātı ve ğāyet ‘azamet ve celāl ve nihāyet-i kibriyā ve kemālde zāhir ve sāṭi‘ olan nūr-ı İlāhiyyede zannuñ nedür ki bu yetmiş biñ hicābı keşf eylese sabahāt-ı vechi maḥlūķuñ başarı müntehî olduğı maḥalli iḥrāk eylerdi.

Lem‘a: Ey sālīk-i rāh-ı Hudā ol ma‘den-i vefā Hāzret-i Muḥammedü’l-Muṣṭafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥāzretlerinüñ “İnne-hāzihi’n-nāru min-nāri cehennem ğusilet bi-seb‘ine mā’in şümme nüzilet”¹ buyurduğı ḥadīş-i şerīfi müṭāla‘a idüb istitār ve ihticābında nūrı nāra kıyās eyle zīrā bu ihticāb olmasaydı ‘ālem için vücūd ve zevķ ve şühūd olmazdı ve nūruñ zuhūrından ‘ālem muḥterik ve mużmaḥil olur idi.

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

el-Luġaṭ: “En-naẓh” er-reş ya‘nî şu serpmek. “Şerā” nemnāk olan topraĝa dinür. “İnti‘āş” ifti‘āl vezninde ayağı sürçüp yıkılan kimse toĝrulub kalkmak ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “Minhā” zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Le‘ādet”deki lām lev kelimesinüñ cevābidür. “İleyhi” zamīri meyyite rāci‘dür. “Rūḥ” ‘ādet fi‘linüñ fā‘ilidür. Rūḥdan bir sālīl sū‘āl ider ise “Ve yes‘elüneke ‘ani’r-rūḥi ķuli’r-rūḥu min-emri Rabbi”² [28] āyet-i kerīmesine müvāfık olmak için ‘ālem-i emirdendür diyü cevāb virmelidir. “İnti‘āşü’l-cismi” ḥayātüñ ḥarekātının şübūtından ibāretdür. İnte‘āşe’l-cismü ‘āde ḥayyen kemā kāne dimekdür.

¹ Bu dünyadaki ateş, cehennemden yetmiş defa yıkandıktan sonra dünyaya gelmiştir.

² Kur’ân-ı Kerīm, İsrā, 85. “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir.”

Ma' nā-yı Luğavîsi: Eger ol müdâmeden bir miqdârını meyyitün kabrine serpseler ya' nî dökseler ol meyyitün rûhı ' avdet idüb cismi harekete gelüb dirilirdi.

Ma' nā-yı İşâretî: Maḳām-ı Hızır'da bulunub mā'-i ḫayât olan ḥamr-ı ḫaḳîḳat ve şarâb-ı ma' rifetden içüb ḳalbleri ḫayât-ı ma' neviyye ile ḫay ve bâṭınları nūr-ı İlâhî ile münnevver olan ' urefâ'-i dîn-i mübîn içdikleri şarâb-ı ma' rifetden bir nebzesini şhevât-ı nefsâniyyede ingimâsından nâşî hacabât-ı zûlmet ve imâte-i cehl ile meyyit olan mevte üzerine serpseler ol meyyitün rûhı ' avdet idüb cismi hareket ider idi.

Lem'a: “İnneke lâ tûsmi' u'l-mevtâ ve tûsmi' u's-şumme'd-du' â”¹ naşs-ı kerîmi muḳtażâsınca ehl-i ḫicâb ve ehl-i küfre mevtâ ıtlâḳ olındı. Hâlbuki ḫayât-ı ḫisseyye ile ḫay olub rûḫ ve ḳalb şâhibleridürler kendülerinde nūr-ı imândan ḫâşıla ḫayât-ı ma' neviyye ve rûḫâniyye olmaduḡı için mevtâ meşâbesindedürler li-hâzâ² mevtâ tesmiyye ḳılınmışdur.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فَيءٍ حَائِطٍ كَرَمَهَا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

el-Luğat: “Tarḫ” bir nesneyi bırakmak ve elinden atmak ma' nâsınadır. Taraḫū kavlinde ' alîl-i maṭrûḫuñ rûḫını müfâraḳat itmiş cesed menziline olduğına işâret vardır. “Fî” zarfiyyet içündür. “Fey” mehmûzü'l-lâmdur gölge ma' nâsına. Hâ' it divar. Güya ḫavṭ yâ ḫayṭden ism-i fâ' ildür. “Kerm” ḫâşşeten ' ineb dimekdür. “Alîl” saḳîm [29] ve marîz ma' nâsınadır. “Ve ḳad-eşfâ” da vâv-ı ḫâliyyedür taḳrîb içündür. “Eşfâ” zâle şifâ' uhu ma' nâsınadır ya' nî ef' alenün hemzesi izâle içündür ḳarube mine'l-helâki³ ma' nâsınadır.

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Neml, 80. “Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. (Arkalarına dönüp kaçarlarken) sağırlara da çağırıyor duyuramazsın.”

² Bunun için.

³ Helak olmak üzeredir.

“Le-fāraḫahu”da lām lev kelimesinün cevābına dāhil olmuştur. “Suḫm” ḳurb vezninde ‘alilde mevcūd olan ‘illetdür.

Bu beyt-i şerīfde muḥassenāt-ı bedī‘iyyeden fī ile fey’ beyninde tecānūs vardır. “Eşfā”yı ityānda ihām-ı iḡrāb vardır ki bi-ḥasebi’zāhir şifā ile ‘illet beynini cem‘ vardır. “Kerm” lafzı ‘ārifün ḳalbi ve ḥamr-ı ‘aşḳ ile muḥammere ve şarāb-ı maḥabbet ile mecbūle olan rūḥundan isti‘āre olındı. Zīrā her birerleri ḥamrdan ḥāşıl olan ḥaşşayı ḥāmildür. “Ḥā’iṭ” lafzı “Ve emme’l-cidāru fe-kāne li-ḡulāmeyni yetimeyni fi’l-medīneti ve kāne taḥteḥü kenzün lehümā.”¹ naşş-ı celīli ile işāret olunan rūḥ ve ḳalb yetimleri için taḥtinde kenz-i ma‘ārif ve ‘ulūm olan ‘ārifün cismi için isti‘āre olındı. Ve ḳalb u rūḥuñ yetimeyn olmaları Ḥazret-i İbrāhim şalāvātu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi efendimiz ḥazretlerinün “İnnī zāhibün ilā Rabbī”² ey ilā ebīkümü’s-semāvī ḳavl-i şerīfde işāret olunan eb-i semāvī-i ḥaḳīḳiden inḳitā‘ ve ihticāblarıdır. Eb-i semāvī ile murād “ḳuli’r-rūḥu min-emri Rabbī.”³ ḳavl-i şerīfleriyle işāret olunan rūḥ-ı a‘zam-ı İlāhīdür kenzlerini iḡrācdan murād kendülerinde olan şey’i ḳuvvadan fi‘le iḡrācdür.

Ma‘nā-yı Luḡavīsi: Eger ol müdāmenün bağı divarınun gölgesine bir ḥasta tarḥ olunub atılsa ḥālbuki ol ḥasta helāka ḳarīb olmuş ol ḥastadan maraḫ müfāraḳat iderdi.

Ma‘nā-yı İşāretī: Eger semevāt ve arzuñ ḥamlinden ibā ve imtinā‘ itdikleri emānet-i İlāhiyyeyi ḥāmil ṭabīb-i ervāḥ ve nüfūs olan kāmil ve mükemmel ‘ārif-i muḥaḳḳıḳuñ ḳatına ‘alīl-i cehl ve marīz-i ḥicāb yaḥud ‘alīl-i şevḳ ve marīz-i iştiyāḳ olan kimse getirilse ḥālbuki ol ‘alīl bu‘d u tarḥ yaḥud vecd ü şevḳ sebebiyle helāka ḳarīb olmuştur.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Kehf, 82. “Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Saffât, 99. “Ben Rabbime (O’nun emrettiği yere) gideceğim.”

³ Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ, 85. “De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir.”

‘İlm ve yakîn huşûli ile maraz-ı cehl ol ‘alîli müfâraḳat idüb ve zulmet-i cehlden ḫalâş olurdu.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقِئِهَا الْبُكْمُ

el-Luḡaṭ: “Ḳaribe” yaḳrabu min-bābı ‘alime taḳrīb ma‘nâsınadır. “Ḥāne” hamr şatılan maḫal ki meykede ma‘nâsınadır. Cem‘î ḫān gelür. Ḥācet ḫāc sâ‘at sâ‘ gibi. “Muḳ‘ad” if‘āl bâbından ism-i mef‘ûldür. Müzmin meflûc ma‘nâsınadır. “Bükm” ebkem kelimesinüñ cem‘îdür aḫres ya‘nî dilsiz ma‘nâsınadır. “Ḳarrabū” cümle-i fi‘liyye-i şartiyye “meşā” cümlesi cevāb-ı şartdur. “el-ebkem” yanıtıḳu fi‘linüñ fā‘ilidür. Cümle cevāb üzerine ma‘tûfdur. “Ḥān” lafzı maḫhar-ı hüviyyet-i İlâhiyye ve menba‘-ı şarāb-ı maḫabbet olan ‘ārif içün isti‘āre olındı. Muḳ‘ad lafzı hicābda vāḳıf olan sâlik içün isti‘āre olındı. Her birerleri ḫareket ve seyrden ‘āciz oldukları içün. Bükm ile murād ḫaḳ ve tevḫîdi söylemeyen kimsedür.

Ma‘nâ-yı Luḡavîsi: Ol şarāb-ı vaḫdetüñ mey-ḫānesine bir kötürüm getirilse ol muḳ‘ad yürürdi ve ol şarāb-ı vaḫdetüñ zevḳını zıkrden dilsizler söyledirdi.

Ma‘nâ-yı İşāretî: Eger bâtında seyr ve ḫareketi olmayub ehl-i ḫalāl maḳāmâtından bir maḳāmda mevḳûf olan sâlik ḳudret-i İlâhiyye ile zāhir-i ḫāriḳu’l-‘ādāt ve vücûdda mutaşşarîf olan [31] ‘ārif-i kāmile taḳrīb olunur ise ol ‘ārif-i muḫaḳḳıḳ muḳ‘addan meşy ve seyr murād itdügi vaḳitde seyr ü sülûkdan vāḳıf olan sâlik kendüsine kemāl ḫāşıl olıncaya ḳadar seyr ider. Daḫi ol müdāme-i ḫaḳîḳiyyenüñ zıkrinden nuṭḳı olmayan ebkemler nuṭḳa gelürler. Niteki “Men ‘arefe’llāhe ṭāle lisānuhu.”¹ dinildi. Ammā şūfiyye-

¹ Allahı bilenin dili açılır.

i kirāmuñ “Men ‘arefe’llāhle kelle lisānuhu”¹ kavlleri ancak hayretten kelāldür bükmden degüldür. Va’llāhu a’lem ve aḥkem.

12. وَلَوْ عَبَّتْ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسٌ طَيِّبَهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

el-Luḡaṭ: “‘Abika” misk ve ‘abir maḳūlesi bedene yapışmak ma’nāsınadır. ‘Abika ‘abkan dinür izā leziḳa bihi. Bu beytde murād şüyū‘ bulub ḳoḳub münteşir olmak ma’nāsınadır. “Mezkūm” zükām ‘arızasına uğrayan kimseye dinür. Yuḳālu zükime’r-recülü² ‘ale’l-mebniyyi li’l-mef’ül³ fe-hüve mezkūmün⁴ ey eşābehü’z-zükāmu⁵. “Şemm” ḳoḳlamak ma’nāsınadır. “Şark” ile murād maṭla‘-ı şemsü’r-rūḥdür ki kendüsinden olan ‘aḳl-ı küllî ile tesmiyye olunub rūḥ-i küllî kendüsinden zāhir olan zāt-ı eḥadiyyetdür. Niteki şallallāhu ‘aleyhi vesellem efendimiz ḥazretleri “Evvelü mā-ḥalaḳa’llāhu nūrī”⁶ ve fī-rivāyitin “Evvelü mā ḥalaḳa’llāhu rūḥī”⁷ buyurdu ikisiyle murād birdür ki rūḥ-ı Muḥammedī şallallāhu ‘aleyhi ve sellmdür. Ve i’tibārāt-ı şelāse ile ‘aḳl ḳalem nürdür. “Maḡrib” ile murād maḡrib-i şemsü’r-rūḥdür ki beden-i insandür. “Enfās” ile murād zāt ve esmā vü şıfātın ḥaşıl olan tecelliyāt-ı İlāhiyyedür. “Mezkūm” ile murād ḳulübı ihyā idüb ḳuvvet viren revā’ih-i ṭayyibeden maḥrūm ve maḥcūb olan kimsedür.

¹ Allahı bilen dili tutulur.

² Adam nezle oldu.

³ Edilgen çatıya göre okunur.

⁴ Bir kelimenin isim-i failini ifade etmek için “fehüve” ism-i mevfulünü ifade etmek için “ve zāke” ifadesi kullanılır. Yazar burada ism-i meful için Fe-hüve mezkūmün, ifadesini kullanmış.

⁵ Yani ona nezle bulaştı.

⁶ Allah’ın yarattığı ilk şey benim nurumdur (Kandûzî, 1997, s. 15).

⁷ “Allah’ın yarattığı ilk şey benim ruhumdur (Kandûzî, 1997, s. 15).

Ma‘nā-yı Luğavîsi: Beytün ma‘nā-yı luğavîsi eger ol müdāmenüñ rā’ihā-ı tayyibesi [32] diyār-ı şarkda koğub münteşir olsa hālbuki diyār-ı ğarbda zükām ‘arızasına uğramış bir kimse bulunsa ol mezkūma kuvve-i şāmmesi ‘avdet iderdi.

Ma‘nā-yı İşāretî: Zāt-ı İlāhiyye şarkında rūhāniyyet ve cismāniyyet şarkıyyet ve ğarbiyyetden cemî‘ -i şuver-i mevcūdātı hāmil olan nefs-i raḥmānî tecelliyyātiyle ol şarāb-ı vaḥdetüñ rā’ihā-ı tayyibesi zāhire olsa hālbuki ebdān-ı ‘unşuriyye ğarbında müdāme-i mezkūrenüñ rā’ihā-ı tayyibesin idrākdan mezkūm ve maḥcūb vardır. Ol maḥcūb için kuvve-i şāmmesi ‘avdet idüb ehl-i idrākdan olurdu.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفٌّ لَأَمْسٍ
لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

el-Luğat: “Hızāb” nesne boyayacak boyadur. Taḥzīb çok boyamak. “Keff” ele dinür yed ma‘nāsına ‘alā kavlin avucdan ‘ibāretdür. Luğāt-ı sâ’ire ma‘lūmdür.

el-İ‘rāb: “Keff” ḥuzibet fi‘linüñ nā’ib-i fā’ ilidür. Cümle-i şartıyye cevābıyla beyt-i sâbık üzerine ma‘tūfdur. “Min-ke’sihā” ḥuzibet fi‘linüñ zarf-ı lağavîdür. “Lāmis” keffüñ muzāfün ileyhidür. “Lemā-ḍalle”de lām lev kelimesinüñ cevābına dāḥil olmuştur. “Fī-leylin” ḍalle fi‘linüñ zarfıdır. Vāv ḥāliyyedür. “Yed” muḥaddem ḥaberdür. Zāmīr lāmise rāci‘dür. “En-necm” mu’ahhar mübtedādür.

el-Beyān: Hızāb yed üzerine vāḳi‘ olan şarābuñ levninüñ ‘aksinden isti‘āre olındı. Şāribüñ yedinde olduğu hālde necm lafzı ke’s için isti‘āre olındı. Her ikisinde leme‘ ān

ve teşa‘şu‘ mevcūd olduğu için. Niteki “Yā sāki lā-tuşa‘şa‘i’r-rāḥa bi-mā’in fe’innahü yeküffü ‘an-‘amelin”¹ dinür.

Ma‘nā-yı İşāreti: Eger şarāb-ı ḥaḳīḳat ve ḥamr-ı maḥabbetden içüb kāselerine lems eyleyen ḳalb ve rūḥuñ yedi tecelliyāt-ı İlāhiyye [33] muḳtezeyātı boyasıyla munşabağa olursa ṭarīḳ-i ḥaḳda sülūkdan istitār ve ihticābı mūcibe leyle-i ṭabī‘ atda sālik ḡā’ib olmaz zīrā nūr-ı İlāhī ile seyr idüb şems-i aḥadiyyet nūrıyla münevvere ve hüviyyet-i İlāhiyyeye mazhar-ı ḥaḳīḳī olan ḥaḳīḳat kāsēsiniñ nemciyle mühtedīdür ki ol ḥaḳīḳat nemci insān-i kāmil ü mükemmeldür niteki vācibü’l-vücūd te‘ālā ve teḳaddes ḥazretleri ve “Bi’n-necmi hüm yehtedün”² buyurduğu gibi seyyidü’l-vücūd şāhibü’l-ḥavzi’l-mevrūd şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri “Aşḥābī ke’n-nücūmi bi-eyyihim iḳtedeytüm ihtedeytüm”³ buyurdi.

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصَّمْ

el-Luḡat

“Cüliyet” şıḡa-ı mechül üzre aḫḫarat ma‘nāsınadır. “Ekmeh” anasından gözsüz toğan kimsedür. “Ġadā” şāre ma‘nāsınadır. “Rāvūḳ” fā‘ül vezninde süzgiye dinür mişfāt ma‘nāsı ve bāṭıyyeye ve şarāb süzecek ḥuniye ve kāseye dinür.

el-İ‘rāb: “Cüliyet” fi‘l-i māzī-i mechül zamīr-i müstetir müdāme-i mezkūreye rāci‘dür. “Sırran” Cüliyet fi‘linüñ ḫarfıdır. “Alā ekmehin” kezālike Cüliyet fi‘linüñ ḫarf-ı

¹ Ey sāki, su katma şu parlayan keskin şaraba, bir işe yaramaz yoksa.

² Kur’ân-ı Kerīm, Nahl, 16. “Onlar yıldızlarla yollarını buldular.”

³ (Alcûnî, 2001a, s. 118). Ashabım yıldızlar gibidir hangisine tabi olursanız hidayete erersiniz.

lağavîdür. “Ġadā” fi‘l-i māzî zamîr-i müstetir ekmehe râci‘dür. “Başîran” ġadānuñ haberidür. Ġadā cümlesi cevāb-ı şartdır. Şart cevābiyle yâ karîb veya ba‘îdi üzerine ma‘tûfdur. “Min-rāvûķ” tesma‘unuñ zarf-ı lağavîdür. Zamîr-i mecrûr müdâmeye râci‘dür. “Şumm” aşammuñ cem‘î olarak tesma‘unuñ fâ‘ilidür.

Ma‘nâ-yı Luğavîsi: Eger ol müdâme-i mezkûre sırran anasından gözsüz toğan bir kimsenüñ üzerine izhâr olınsa ol gözsüz bînâ [34] olurdu. Dağı ol müdâmenüñ süzgecinüñ süzintüsünüñ şavtinden şağır olan kimseler işidirlerdi.

Ma‘nâ-yı İşâreti: Eger haķîkat-ı aḥadiyye sır u bâṭın ṭarîķinden başîreti olmayan kimse üzerine izhâr olınsa ol kimse aşḥâb-ı başîretten olub erbâb-ı haķîkat kıatında başîr ‘ad olunur zîrâ başîreti olmayan kimse ‘umyândan ma‘dûddur. Vâcibü’l-vücûd Te‘âlâ ve tekâdese ḥazretleri haķ ve haķkuñ vaḥdetinden maḥcûbîn ve mazḥar-ı luṭf u raḥmeti olan nebî-yi pür-vefâ resûl maḥabbeti şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerini münkirîn olan küffâr haķlarında “Şummün bükümün ‘umyün fehüm lâ-ya‘ķilûn”¹ buyurdu. Hâlbuki bu kavm-ı pür-tebâhuñ esmâ vü ebşâr ve elsine-i zâhireleri vardur. Dağı şarâb-ı vaḥdet takṭîr olunur müravvaķ ve şâfî kılduğı vaķitte ḥâşıl olan şavtden ehl-i hicâb semî‘-i zî-derrâķ ve sem‘ ve şühûd şâhibi olurlar.

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تَرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

el-Luğat: “Er-rekbü” rûkbânü’l-ibli ism-i cem‘ yâḥud cem‘dür. Ki on ‘aded ve on ‘adedün mâ-fevķine ıtlâķ olunur rekb ile murâd rāḥ-ı haķda sâ’irîn ve ṭarîķ-i şıdķda sâlikîndür. “Melsû’” ile murâd mü’minînden ehl-i hicâbdur. “Yemmemu” ḳaşadû

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 171. “Onlar sağırdılar, dilsizdirler, ködürler. Bundan dolayı anlamazlar.”

ma' nāsınadur. "Turb" tānuñ zammı ve rānuñ sükūniyle turāb ma' nāsınadur. "Arz" turābdan eşmeldür. Vāv-ı hāliyyedür. "el-les'" ledğul-ḥayyeti¹ ma' nāsınadur. "Lemā"da lām lev kelimesinüñ cevābına dāḥil olmışdur. Melsū' ile murād kendüsini tevehümāt-ı bātıla ve ḥayye-i taşavvurāt-ı ğayr-ı vākı'a ve imānuñ vücūdiyle beraber 'aḳreb-i nesf les' eyleyen maḥcūbdur.

el-İ' rāb: "Lev" ḥarfın yaktaẓı imtinā'a mā-yelihi [35] ve istilzāmeḥü mā-telihi. "Enne" ḥarf-i te'kiddür ismini naşb ḥaberini ref' ider. "Rekben" ennenüñ ismi "Yemmemū" cümlesi ḥaberidür. "Turb" yemmemūnuñ mef' ūlün bihi şariḥidür. "Arz" turb kelimesinüñ muzāfün ileyhidür. Zamīr müdāmeye rāci'dür. "Ve fī'r-rekbi melsū'un" cümle-i imsiyye yemmemūdeki cem' vāvından ḥāldür. Enne ismi ve ḥaberiyle te'vīl-i maşdarda vācibü'l-ḥazf olan fi'lün fā'ilidür ve *lev şebete teymīmü'r-rekbi li-turbi arzihā* demekdür.

Ma' nā-yı Luğavisi: Eger bir kār-vān cemā'ati müdāme-i mezkūrenüñ toprağını ya'nī müdāme-i mezkūrenüñ bulunduğı maḥalli ḳaşd ü irāde eyleseler ḥālbuki ol cemā'at içinde melsū'-i ḥayye bir kimse vardur ol mesū'a ḥayyenüñ semmi zarar itmezdi.

Ma' nā-yı İşāretī: Eger ehl-i rekb kendüsinde müdām-ı maḥabbet ve şarāb-ı ḥaḳīḳat sākin olduğı arzuñ turābını ḳaşd ü teveccüh eyleyüb ol şarāb-ı ḥaḳīḳatdan bir şey'e nā'il olsalar kendülerinden cehl ve ḥicābüñ eşeri zā'il olub semm-i şehvet ve hevā zarar virmezdi. Tiryāḳ-ı ekbere nā'il olub semmi def' ü izāle idecek leben-i 'ilm ve şarāb-ı ma'rifet-i ḥaḳīḳiyyeyi ve şöḥbet-i 'ārif-i muḥaḳḳıḳdan müktesib-i tiryāḳ-ı tevḥīdi içdikleri için.

¹ Yılanın sokması.

² Kervanın, onun yerinin toprağına ulaştığı gerçekleşirse.

Lem‘a: Turāb ile murād beden-i ‘ārif ve arz ile murād nefsidür. Zîra nefs-i ‘ārif ceberût ve melekûtndan nefs-i naṭıka-ı mücerredeye nisbetle arz gibidür.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

el-Luğat: “Resm” yazmak ma‘nâsınadır. “Râķī” efsüncü. Murād insân-ı kâmil ve mürşid-i ‘ārifdür. “Cebīn” cebhe ya‘nî alın ma‘nâsınadır. Murād kuvve-i hayâliyyedür kendüsünde şuver-i mişâliyye ile şuver-i maḥsûsât ve ma‘ḥulât [36] muntabı‘ ve muntakış olan kuvve-i hayâliyyedür. Bu kuvve-i hayâliyyenün maḥalli cebīnün ma-fevķı olduğı ve ehl-i ḥikmet beyninde ḥiss-i müşterek ile tesmiyye olunan dimāğdan baṭn-ı evvelün muḥaddemidür. “Muşāb” ism-i mef‘ûldür. Eşābe’s-şey’ü fehüve muşībün ve zāke muşābun dinür. Muşābdan [murād] kendüsine āfet-i vehm-i şeyṭān ve nesf ü hevā işābet olunan maḥcûb-ı ğāfildür. “Cünne” mecnûn dimekdür. Şığa-ı mechûl ile cenne fi‘linden me’ḥûzudur. “Ebre’ehü’r-resmü” *şefāhu zālike’r-resmü*¹ dimekdür. Nāzım-ı ‘Arif “Ḥurûfe ismiḥā” didi zîrâ râķīnün ḳānûn u ḳā‘idesi ḥurûf-ı muḳatta‘a yazmaḳdur. Ma‘rûfû’l-Kerḥī’nün ḥurûfı yazıldığı gibi.

el-İ‘râb: “Râķī” resm fi‘linün fā‘ilidür. “Ḥurûfe” mef‘ûlün bihi şariḥdür cümle-i şartıyyedür. “Alā cebīni” resem fi‘linün zarf-ı lağavîdür. “Muşāb” cebīnün muzāfün ileyhîdür. “Cünne” muşāb kelimesinün şifatıdır. “Ebre’ehü’r-resmü” cümle-i cevābiyyedür. Şart ma‘a cevāb mā-ḳabline ma‘tûfdur.

Ma‘nâ-yı Luğavîsi: Eger efsüncü ol müdāmenün ḥurûfını cünûn ‘illetine mübtelâ olan kimsenün alına yazsa ol mecnûnı ol resm ibrâ idüb ‘illetini izāle iderdî.

¹ O yazı ona şifa verdi.

Ma' nâ-yı İşâretî: Eger 'ârif-i muhakḳık ol eczâ'-i 'aḳliyye yâhud ma' ânî-i 'unşuriyye ve ḥaḳâyıḳınuñ ma' ânisini muşîbet-i vehm ve fitne-i şeytân u nefisle muşâb olan maḥcûbuñ kuvve-i ḥayâliyyesinüñ fevḳinde yazar ise ol resm maḥcûbda vâḳi' olan ḥicebât ü mevâni' den maḥcûbı ibrâ vu ḥalâş eyler.

Lem'a: İnsân-ı kâmil 'ulûm-i yaḳîniyye ve ma' ârif-i İlâhiyyeyi beyân iderek maḥcûbda taşarruf idüb ol ma' ârif ve 'ulûm-ı yaḳîniyyeyi maḥcûb ḳabûl idüb ḳalbinde müntaḳış olursa kendüsinde mevcûd [37] olan muşîbet-i vehm ve fitne-i şeytân ve hevâ-yı nefsdan ḥalâş olur.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَ اللّٰوَا ذَٰلِكَ الرَّقْمُ

el-Luḡaṭ: “Livâ” sancaḳ. “Ceyş” ‘asker. “Ruḳḳime” yazı yazmaḳ.

el-İ'râb: “Fevḳe” ruḳḳime fi'line müte'alliḳdür. “İsmü” ruḳḳimenüñ nâ'ib-i fâ' ilidür. “Zamîr” müdâmeye râci'dür. “Zâlike'r-raḳmu” eskerenüñ fâ' ilidür. “Men”-i mevşûle eskerenüñ mef'ûl-i muḳaddemidür. “Taḥte'l-livâ” min-i mevşûlenüñ şılasıdır. Bu beytde mübâligâ-ı 'azîme vardır. Zîrâ müdâme isminüñ ceyşüñ livâsınuñ fevḳine mektûb olmasının iskârı 'acîb-i 'uccâb ve muḥayyir-i ḳulûb ve'l-elbâbdur.

Lem'a: Livâ ile murâd cemî'-i enbiyâ vü evliyâ yevm-i ḳıyâmetde taḥtinde cem' olacağı livâ'-i Muḥammedî murâd olınmaḳ câ'iz olur. Niteki 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm efendimiz ḥazretleri “Ve Âdem ve men-dûnehü taḥte livâ'î yevme lâ-zîlle illâ zîllehü”.¹ buyurduḡı ḥadîş-i şerîf ile işâret buyurdı. Bu şûretde ceyş ile murâd cemî'-i ḥalâyıḳdur.

¹ (Alcûnî, 2001a, s. 13). Onun gölgesinden başka bir gölge olmadığı günde Âdem (as.) ve diğerk peygamberler benim sancaḡımın altında olacaktır.

Enbiyâ-ı ‘izâm şalavātu’llâhi ‘alâ nebibiyyinâ ve ‘aleyhimi’s-selâm efendilerimiz rü’esâ’-i ceyş ve muḳaddeme-i ceyşdürler. Bundan soñra evliyâ’-i ‘izâm şümme’l-emşel fe’l-emşeldür.¹ Daḫi livâ’ ile ḳavmi beyinde ‘alem ve şeyyid olan kimse murâd olunub ceyş ile ol ḳavm murâd olunmaḳda câ’izdür.

Ma’ nâ-yı İşâreti: Eger cenâb-ı ḫaḳḳuñ “Nûn ve’l-ḳalemi ve mâ yesturûn.”² ḳavl-i şerîfi ve reşûl-i muḫterem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḫazretlerinüñ “Evvelü mâ-ḫalaḳa’llâhu’l-ḳaleme fi-şûreti’l-livâi’l-Muḫammedî.”³ ḳavl-i şa’âdetleriyle işâret buyurılan şarâb-ı ḫaḳîḳat ve râḫ-ı maḫabbetüñ ismini enbiyâ-yı ‘izâm ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm ve evliyâ’-i kirâm ve ümemden bu zevât-ı fiḫâme tâbi’ [38] olub taḫte livâda bulunan kimseler izḫârıyla ‘ilm-i ezeli ile kitâb-ı ḫaḳîḳîyi ketb eylese ol raḳam taḫte livâda bulunanları iskâr idüb zât-ı aḫadiyyet tecellîsinüñ zuhûrıyla bunları ḫayretde bıraḡurdu. Bu ma’ nâ livâ’ ile livâ’-i Muḫammedî murâd olunduḡına nazırandur. Yâḫud ‘ârif-i muḫaḳḳıḳ vâriş-i mükemmil ki ḳuṭbu’l-aḳṭabuñ ḫalîfesidür. Miyân-ı nâsda ‘alem ve ol ‘aşırda şeyyid ve melce’leridür. Şarâb-ı maḫabbet-i ḫaḳîḳiyyenüñ ismini yazub ḫücüb-i ekvân ve şuver-i ekvânda müstetire olan ḫaḳîḳat-ı İlâhiyyeyi kendüsine tâbi’ ve müntesib olanlara izḫâr eyleyüb ve müntesibîn daḫi ol merḳûmı şühûd-ı ‘ıyân ile müşâhede ve ‘ilm-i yaḳîn ile bilseler ol merḳûmı kırâ’at-ı ḫaḳîḳiyye ile kırâ’at eyleyen her bir mü’mîn-i muvaḫḫidi iskâr idüb vâdî-i ḫayretde bıraḡurdu. Bu ma’ nâ livâ’ ile murâd ḳavmi beyinde ‘alem ve şeyyid olan kimse murâd olunduḡına nazırdur.

18. تُهْدَبُ أَخْلَاقُ النَّامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

¹ (Alcûnî, 2001a, s. 115). İnsanların en çok müsibete uğrayanı peygamberlerdir, sonra derece olarak onlardan sonra gelenlerdir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Kalem, 1. “Nun, (ey Muhammed) Kaleme ve satır satır yazdıklarına and olsun ki.”

³“Allah kalemi ilk olarak Hz. Muhammed’in sancağı şeklinde yarattı.” Bu rivayette bir hadise rastlanmadı.

el-Luġaṭ: “‘Azm” bir nesneyi işlemeğe ƙaṭ’î rabṭ-ı ƙalb ile ƙaşd ü teveccüh eylemek ma’ nâsınadır.

el-İ’râb: “Tühezzibü” fi’ linüñ fâ’ ili müdâmeye râci’ dūr. “Ahlāk” mef’ ülün bihi şariḥdūr. “Nedāmā” muzāfün ileyhidūr. “Nedāmā” münâdimîne ve muşāḥıbine ‘ale’ş-şarābi ma’ a’l-aḥbāb¹ ma’ nâsınadır. “Bihā” zamîri müdâmeye râci’ dūr. “Li-ṭarîķi’l-‘azmî”de lâm ilâ ma’ nâsınadır. “Yehtedî”nüñ fâ’ ili mendūr. “Hidâyet” *hiye’d-delâletü bi-lüṭṭfin ‘alâ ṭarîķin yuvaşşilu ile’l-maṭlûb²* ma’ nâsınadır.

Ma’ nâ-yı İşâretî: Müdâmeyi şürb münâdimîn ve muşāḥıbinüñ ahlākını tehzib ider. İmdi [39] lezâ’iz-i nefsanîyye ile iştiğâl sebebiyle ƙalbinde ṭarîķ-i ḥaḳḳa ‘azm ve seyr ü sülûkla teveccühi olmayan kimse ol müdâmeyi şürb sebebiyle ṭarîķ-i ḥaḳḳa hidâyet bulur. Zîrâ şarâb-ı maḥabbeti şürb ve râḥ-ı ḥaḳîķîni zevĳ-i nefsüñ cemî’ -i mâ-sivâdan i’ râzını mücib olub maḥbûb-ı ḥaḳîķiyye büyüklük i’ tâ ider. İmdi ol sâlik-i ṭarîķ talebe dâḥil olub ṭarîķ-i ḥaḳḳa ‘azm ve rabṭ-ı ƙalb ile teveccüh ider.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُّهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

el-İ’râb: “Yekrumu” ḥasüne bâbından fi’ l-i ma’ lûm. “Men”-i mevşûle fâ’ ilidūr. Cümle-i fi’ liyye yehtedî cümlesi üzerine ma’ ṭûfdur. “Lem-ya’ rifi’l-cûde keffühü” cümlesi men-i mevşûle şıladur. “Ve yaḥlümü” fi’ l-i muzâri’. “İnde” yaḥlümünüñ zarfıdır. “Ġayz” ‘indenüñ muzāfün ileyhidūr. “Men”-i mevşûle yaḥlümünüñ fâ’ ilidūr cümle-i fi’ liyye yehtedî cümlesi üzerine ma’ ṭûfdur. “Lâ lehü ḥilmü” cümlesi men-i mevşûle şıladur.

¹ Nedimleriyle, sohbet arkadaşlarıyla sürekli içki içenlere denir.

² Matluba ulaştırmada gidilen yolu iyilikle, nazikçe göstermektir.

el-Ma'nā: Keffī cūd ve seḥāyı bilmeyen kimes kerīm olur. Ve ğāzab vaktinde ḥilmi olmayan kimse ḥalīm olur.

وَلَوْ نَالَ قَدُمُ الْقَوْمِ لُتَّمْ فِدَامَهَا. 20.
لَاكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّتَمْ

el-Luġat: “Fedmü”l-ḳavmi” ğabiḡühüm ve cāhilühüm. “Fidām” kendüsiyle ağız bağlanan nesnedür. “Liṣām” daḡi ağız bağlanan nesnedür lākin fidām ibriḡ ve bardaḡ ağızına ḳoduḡları süzek ve baġ ve liṣām insan ağızına maḡṣūṣ olan baġdur. “Leṣm” taḡbīl ma' nāsınadur.

el-İ'rāb: “Fedm” nāle fi' linūñ fā' ilidür. “Ḳavm” fedmūñ muḡāfuñ ileyhidür. “Leṣm” [40] nāle fi' linūñ mef' ulidür. Cümle-i ṣarṡiyyedür. “Fidām” leṣmūñ muḡāfuñ ileyhidür. “Zāmīr” müdāmeḡe rāci' dūr. “Lām” ṣarṡuñ cevābına dāḡil olmuṣdur. “Eksebehü” iki mef' ülle müte' addidür evvelki mef' üli zāmīr-i müttāṣıl kinci mef' üli ma' nādur. “Şemā'il” ma' nānuñ muḡāfuñ ileyhidür aḡlāḡ-ı ḡamīde ma' nāsınadur. “Zāmīr” müdāmeḡe rāci' dūr. “Elleṣmü” eksebe fi' linūñ fā' ilidür cümle cevāb-ı ṣarṡdur.

el-Bedī': Bu beytde ṣan' at-ı bedī' adan fedm ile fidām beyninde ṣibḡ-i iṣṡikāk vardur.

Ma' nā-yı Luġavisi: Eger ḡavmūñ ğabī ve cāhili ol müdāmenūñ ṡarfınuñ bāġına nā'il olub ṡarf-yāb olsaydı ol cāhil ve ğabiyye müdāme-i meḡkūre ṡarfınuñ bāġını taḡbīl-i müdāme-i meḡkūre aḡlāḡ-ı ḡamīdesinūñ ma' ānīsini kesb itdirirdi.

Ma' nā-yı İṣāreti: Ma' ārif-i İlähiyye ve ḡaḡāyıḡ-ı raḡmāniyyeden ḡiḡ bir şey'i bilmeyen maḡcūb-ı ġāfil ḡamīl-i emānet-i İlähiyye olan ' ārif-i muḡaḡḡıḡ ve kāmīl-i mükemmile vāṣıl olub ol kāmīle inḡıyād ve kendüsine ol kāmīlūñ iṣāret eyledigi umūr-ı ' irfāniyyeyi ' alā-sebīli't-ṡaṣdīḡ ve'l-īmān ḡabūl eyler ise ol maḡcūbuñ inḡıyād ve ḡabūli ma' ānī-i

kalbiyye ve maḥabbet-i İlāhiyye ve ma‘ārif-i ḥaqqāniyyenüñ neticesi olan ‘ulūm-ı yakīniyye i‘tā ve iksāb ider idi.

Lem‘a: Fedm ile murād ḥaḳāyıkdan maḥcūb olan ğāfildür. Fidām ile murād ḥamr-ı ma‘ārif-i muḥiṭ olan ‘ārif-i muḥaqqıkdur. Nāzım ḳaṣīde-i celīle ḳuddise sırruhu fidāmı zıkr idüb mefdūm murād eyledi. Va’llāhu a‘lem.

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Luġāt ve i‘rāb ma‘lūm.

el-Ma‘nā: Ḥaḳīḳat-ı müdāmeden maḥcūb ve müdāmeyi [41] tālīb olanlar evṣāf-ı mezkūre levāzımından olan müdāme ne şeydür bize vaṣf eylesin ol müdāme üzerine muṭṭali‘ süñ biz andan maḥcūbuz ve müdāmenüñ ḥālī bize mestūrdur didiler. Nitekim Resūl’illāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerine “Ensib lenā Rabbeke.”¹ ey şıf lenā Rabbeke dinilüb sūre-i ihlāṣ nāzil olduĝı gibi imdi ben de sā’ilūñ sü’āline evet benim de ‘indimde müdāmeye ‘ilm vardır didüm.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

Ve evṣāf-ı müdāmeye şürū‘ eyledüm ve didüm zāt ṣafādur luṭfdur turāb degüldür şu degül havā daḥi degüldür. Ve nūrdur nār degüldür. Emr-i rūḥānīdür cism degüldür. Ya‘nī şürbi rūḥ ve ḳalbe maḥşūşdur.

¹ Bize rabbini vasf et (Beyzâvî, s. 347).

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا.
قَدِيمًا وَلَا شَكْلٌ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

el-Luğat: “Teḳaddeme” öñe geçmek ma‘nāsınadır. Sebeḳa sebḳan zātiyyen lā zamāniyyen dimekdür. Çünkü zamān cümle-i kâ’inâtdandır. “Ḥadîṣ” teḥadduş olinub naḳl olınan kelâmdur. Burada ḥadîṣ ile murād kelām-ı nefsi-i İlâhîdür ki ḥurûf ve eşvât cinsinden degüldür. Bu kelām cenāb-ı Ḥaḳḳ’uñ şıfâtlarından bir şıfâtdur ‘ayn-ı zāt degüldür. “Şekl” mişāl ma‘nāsınadır. “Resm” eşer dimekdür.

el-İ‘râb: “Ḥadîṣ” teḳaddeme fi‘linüñ fâ‘ilidür. “Zamîr” müdāmeye rāci‘dür. “Kül” teḳaddeme fi‘linüñ mef‘ûl-i muḳaddemidür. “Kâ’inât” kül kelimesinüñ muzâfun ileyhîdür. “Ḳadîmen” ḥadîṣden ḥâldur. “Şekl” lānüñ ismidür. “Hünāke” haberidür. Hünāke fî ḥazreti’l-‘ilmi’l-İlâhî ve’l-kelâmi’l-İlâhî dimekdür. “Resm” şekl üzerine ma‘tûfdur.

el-Ma‘nâ: Eşḳâl [42] ü rüsümün küllîsi a‘yân-ı mümkinât ki maḥlûḳâtdur cemî‘isi ḥadîsedür bu maḥlûḳâtdan ḥiç birisinüñ ‘ilm-i İlâhî ve kelām-ı İlâhîde vüçudı yokdur. Belki bu iki ḥazretde küllîsi ma‘dûmdur ancak maḥlûḳat icād-ı İlâhî ile mevcûddur. Vüçud ḥaḳḳuñdür maḥlûḳât üzere işrâḳı ṭariḳi üzerine ve bu maḥlûḳât şâḥıṣdan zıl menzilindedür. Nitekim vâcibü’l-vüçud ḥazretleri “Elem-tera ilā-Rabbike keyfe medde’z-zılle.”¹ buyurdu. Eyi’z-zillü’l-lezî hüve’l-kâ’inât dimekdür.

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ ثُمَّ لِحِكْمَةٍ
بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Furkan, 45. “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?”

el-Luġaṭ: “Kāmet” şebetet ve te‘ayyenet ma‘nāsınadır. “İhtecebet” isteteret ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “el-Eşyā” kāmet fi‘linüñ fā‘ilidür. “Bihā” zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Semme” hünāke ma‘nāsınadır. Hāzret-i kayyumiyyete işāret olınarak kāmet fi‘linüñ zarfıdır. “Li-ḥikmetin” kāmetüñ mef‘ülün ileyhidür. “Bihā” zamīri ḥikmete rāci‘dür. “İhtecebet” zamīri müdāmeye rāci‘dür yaḥud ḥikmet yaḥud nefis-i eşyāya rāci‘dür. “An-küllī” ihtecebet fi‘linüñ zarfıdır. “Men”-i mevşūledür insān dimekdür küll kelimesiniüñ muzāfün ileyhidür. “Lā lehü fehmun” lā fehmun lehü ma‘nāsınadır.

el-Ma‘nā: Ol müdāme-i mezkūre sebebiyle ḥāzret-i kayyumiyyetde eşyā ‘adl ile kâ‘ime ve müte‘ayyine oldı ancak ol ḥikmet sebebiyle nefisleriyle Rablerini şühūddan maḥcūbiyyetden ol müdāme müstetir oldı.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا
إِتِّحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

26. فَخَمَرٌ وَلَا كَرَمٌ وَأَدَمٌ لِي أَبٌ
وَكَرَمٌ وَلَا خَمَرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمُّ

[43]el-Luġaṭ: “Hāmet” mine‘l-heyemāni. Heym hānuñ fethi ve heyemān feteḥātle ‘āşık olmaḵ ma‘nāsınadır. *Hāme’r-recülü yehīmü heyman ve heyemānen izā eḥabbe imre’eten*.¹ Hīm[ān] hānuñ kesriyle şusuz deveye dinür ehīmüñ cem‘idür. Heyām remān vezninde ‘uşşāk ma‘nāsınadır. Müfredi hā’imdir. Hüyām ğurāb vezninde ‘aşkuñ

¹ Bir kadını seven adam için “hāme’r-recülü” ifadesi kullanılır.

şiddetinden nāşi' ‘āşıkā ‘ārız olan cünūna şebîh halete dinür. “Temāzüc” ihtilâf ma' nāsınadır. “Cirm” cîmüñ kesriyle cesed ma' nāsınadır. Luğât-ı sâ'ire ma' lûm.

el-İ' rāb: “Rūhî” hāmet fi' linūñ fā' ilidür. Cümlesi kāmēt bihe'l-eşyā' üzerine ma' tūfdur. “Temāzēcā”da teşniye elifi müdāme ile rūha 'ā'iddür cümlesi hayşünün muzafün ileyhidür. “İttiḥāden” temāzecenüñ fā' iline nisbetinden temyīzdür. Şāre şey'en vāḥiden dimekdür. İttiḥād naḥlenüñ nevāt ile ittiḥādı gibidür. Naḥle nevātdan zāhir olmaşızın nevātta ma' dümedür. Ve bu ittiḥād 'ālemüñ ma' lûm ile ittiḥādıdır. Ma' lûm olduğu hayşiyetden ma' lûmüñ ḥāricde 'ālemüñ 'ilminden zuḥūrī hayşiyetinden degüldür. “Velā-cirmün” teşniye elifi üzerine ma' tūfdur. “Teḥallelehü cirmü” cümlesi cirm-i evvelüñ şıfatıdır.

Lem' a: Bu ittiḥād-ı mezkūr ne ittiḥād ve ne de ḥulūldür. Reh-revān-ı rāh-ı ḥudā olan ehlü'llāha teşnī' eyleyen maḥcūbīn-i gāfilīnüñ teşnī' leri 'ārifīn-i kāmīlīnüñ kelāmılarınuñ ma' nāsını fehm ve iz' ān ve ıştılāḥāt-ı [44] ehlü'llāhı bilmediklerinden içündür. Zīrā ittiḥād ve ḥulūlün şartı bir mevcūd mevcūd-ı āḥire ile mütteḥad ve yāḥud mevcūd-i āḥirde ḥulūl itmekdür. “Fe-ḥamrun”da fā tefrī'dür. Fe-ḥamrun mevcūd dimekdür murād müdāme-i mezkūredür. “Velā kermün” velā kermüñ mevcūdün dimekdür. Kerm ile 'avālim-i imkāndan kināye olunur ki kaffe-i maḥlūḳāt dimekdür. Zīrā maḥlūḳatuñ kāffesi 'adem-i aşlīsi ile ma' düme ve fāniyyedür.

Maḥlūḳāt üzerine zāhir olan vücūd-ı ḥaḳḳuñ vücūdıdır gayruñ degüldür. “Ve Ādem”de vāv ḥāliyyedür. “Ādem” mübtedādur ādem nev' -i insānīden evvel maḥlūḳ olan ebü'l-beşerdür. “Ve lī” muḳaddem ḥaber “ebün” mu'aḥḥar mübtedādur. Cümlesi mübtede-i evvelüñ haberidür. Mübtede-i evvel haberiyile cümle-i kübrā olarak ḥaber-i maḥzūfuñ fā' ilinden ḥāldur. “Ve kermün” mübtedādur murād 'alem-i imkāndur ve kermün mevcūdün dimekdür. “Velā ḥamrun” ey velā ḥamrun mevcūdün dimekdür. “Ve lī”de vāv

hâliyyedür lî cār ma‘a’l-mecrūr āhîr-i beytdeki ümmüñ şıfatıdır. “Ümmühâ” mübtedâdur. Zâmîr müdâmeye râci‘dür. “Üm” ümmühânuñ haberidir. Taqdîr-i kelâm ve kermün mevcûdün ve lâ hamrun mevcûdün fî-hâl-i kevnî ümmü’l-hamr ümmen mevşûfeten bi-ennehâ kâ’ineten lî dimekdür.

el-Ma‘nâ: Ol müdâme-i memdûhaya rûhum bir vechle ‘âşıka olub ihdâhümâ uhrâya muhtalıta oldı ki güyâ her ikisi şey’ün vâhid gibi müttehid oldılar. Ammâ ittiḥâdları hurma ağacınıñ cekirdeginden zuhûrundan muḳaddem çekirdegiyle ittiḥâdı gibidür. Zîrâ hurma ağacı nevâtta ma‘dûmdur. Bir cisme cism-i āhîrûñ taḥallülü gibi degüldür. Meşelâ şuyunñ keçede ve göl şuyunuñ gölde taḥallülü gibi degüldür ki şıķılduđı vaḳitte ḥârice çıķa belki bu ittiḥâd ma‘dûmu’l-ayn olan şecerûñ bezr-i mevcûdunda ittiḥâdı [45] gibi ittiḥâddur. Kelâm-ı evliyâ’ü’llâhı ve ıṣṭilâḥât-ı şûfiyyeyi fehmi itmeyen bî-iz‘ân-ı ğâfıl-i maḥcûbûñ ehlüllâhuñ kelâmı üzerine ṭa‘n ve teşnî‘ itdüği ittiḥâd degüldür. Zîrâ ittiḥâd ve ḥulûlûñ ma‘nâsı bir mevcûd mevcûd-ı āhîr ile müttehid yaḥûd mevcûd-i āḥire ḥulûl itmekdür. İmdi müdâme-i mezkûre mevcûde idi kâffe-i maḥlûkât yok idi ve nev‘-i insândan evvel maḥlûk olan ebü’l-beşer âdem ‘aleyhi’s-selâm benim pederim idi. Ve ‘âlem-i imkân mevcûd idi ve bu şûretde hamr mevcûd degül idi zîrâ vücûd birdür tecellî-i emri-İlâhî olan hamr-ı İlâhiyye nisbet olınduğı vaḳitte ‘âlem-i imkândan ‘ibâret olan kermde aṣlâ vücûd bâķî ḳalmaz ve kerm-i mezkûre nisbet olınduğı vaḳitte hamr-ı mezkûre içün aṣlâ vücûd bâķî ḳalmaz. Ya‘nî kerm mevcûddür hamr mevcûd degüldür. Ol üm-i hamr benüm anam olarak muttaşıfa olduğı vaḳitte.

وَلُطْفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَلُطْفِ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

el-Luġaṭ: “Evānī” inā’ kelimesinin cem’i olarak ‘ālem-i imkāndan kināyedür ki cemī’-i maḥlūkāt murāddur. “Ḥaḳīḳat” “ḥaḳīḳatü’l-emri’l-İlāhī fī-naẓarı’l-‘ārifī’l-müteḥaḳḳıḳ bi-Rabbihi dūne’l-ġāfili’l-meḥcūb.”¹ “Tenmū” büyür demekdür.

el-İ’rāb: “Luṭf” mübtedā. “Evānī” muẓāfūñ ileyhīdür. “Fī” tābi’-i mu’aḥḥara müte’alliḳdür. “Li-luṭfi”de lām tābi’ kelimesine müte’alliḳdür. “Ma’ānī” muẓāfūñ ileyhīdür. “Ve’l-ma’ānī” mübtedā “tenmū” cümlesi ḥaberidür.

el-Ma’nā: Ma’ānī-i İlāhiyye keşf ve şühūd cihetinden kā’ināt üzerine ġālib olduġı vaḳitde küllisi laṭif olur. Zāten küllisi [46] nefsü’l-emirde laṭifdür lākin iḥdāhümānuñ uḥrāya iḳtirānı ‘uḳūl ve ebşārda keşāfet icāb eyledi. Daḥi ‘ulūm ve ma’ārif-i İlāhiyye şāḥibü’z-zevḳ ve’l-vicdān ve keşf ü ‘ıyān şāḥibi olan ‘ārifūñ ḳalbinde ol leṭāfet sebebiyle ancak tekeşşür eyler. Ya’nī ma’ānī-i İlāhiyye leṭāfet-i rūḥāniyye ile ziyāde olub ‘uyūbdan zāhire olan ḳulūba nāẓile olur.

28. وَقَدْ وَقَعَ التَّقْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَرَوْنَا حَمْرٌ وَأَشْبَا حَمْرًا

el-İ’rāb: “Vāv” ḥāliyyedür. Cümlesi ve’l-ma’ānī biḥā tenmūdan ḥāldür. “Ve’l-küllü” mübtedā vāḥid ḥaberidür. Hüve vücūdün vāḥidün ḥayyün li-zātihi demekdür. “Fā” tefrī’iyye ve tafşil içündür. “Ervāḥunā” mübtedādur. “Ervāḥuna’l-āmiriyyeti’l-menfūḥati fīnā min-emri’llāhi bi-vāsıṭatı’r-rūḥi’l-Muḥammediyyi’l-cāmi’” demekdür. “Ḥamr” ḥaberdür müdāme-i mezkūre murāddur. Zīrā ervāḥ rūḥ-ı Muḥammedī şallāllāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerinin içmālini tafşıldür. “Ve eşbāḥunā” mübtdā “kerm” ḥaberdür. Eşbāḥ şebaḥ kelimesinin cem’idür. Şebaḥ şaḥş ma’ nāsınadur. Eşbāḥdan murād

¹ “Hakikattan maksat İlāhî hakikattir. Bu da rabbini bilen arif ve mütehakkıkın bakışına göredir. Gafil ve mahcubun deġil.” Bu kısım Bûrînî ve Nâblûsî’nin (2003, s. 264) şerhider alınmıştır.

‘âlem-i imkân ve ‘âlem-i icâdında kâ’inât kendüsi üzerine vâkı‘a olan şuverdür. “Kerm” bi-menzileti’l-kerm dimekdür. ‘aşîr-i rûhâniyyi mutazammın ‘inebdür ki hamr olub ‘uqûli iskâr ider. ‘Ulûm ve haqâyık-ı ‘irfâniyyeden kendüsine ilkâ olunan şey sebebiyle.

el-ma‘nâ: Hâl bu ki tefriķ vâkı‘ oldı. Küllisi vücûdün vâhidün li-zâtihidür ki ma‘dûmetü’l-a‘yân olan ma‘lûmât-ı mümkineden ezelen ‘ilmiyle keşf ve kelâm-ı nefsi-i kadîmî-i ezelîsi ile ma‘lûmât-ı mümkineye tekellümiyle imdi ol vücûd-ı vâhid zâhir olub tecellî eyledi. Pes zâtını zâtıyla şehâdet eyledi. Ol ma‘lûmât-ı mümkinde ma‘dûmetü’l-a‘yândur [47] ‘alâmâ hiye ‘aleyhi lem-tüced. Pes icmâl-i rûh-ı Muhammedînuñ tafşîli olan ervâhımız müdâme-i mezkûredür. Ve eşbâhımız ki ‘âlem-i imkân ve icâdında kâ’inâtüñ kendüsi üzerine vâkı‘a olan şuver ve eşbâhımız ‘aşîr-i rûhâniyyi mutazammın olan ‘inebdür ki kendüsinüñ üzerine ‘ulûm ve haqâyık-ı ‘irfâniyyeden ilkâ olınañ şey ile ‘uqûli iskâr eyleyen hamr olur.

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا
وَقَبْلُهَا الْأَبْعَادُ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

el-İ‘râb: “Qablehâ” zamîri müdâmeye râci‘dür. Qablehâ muqaddem haberdür. “Qabl” muahhar mübtedâdur. “Ey zemenün yuqâlû fîhi qabl dimekdür. “Velâ ba‘de ba‘dihâ” taqdir-i kelâm velâ ba‘de ba‘dihâ ba‘dün dimekdür. Ve’l-ebe‘âdü’s-selâsetü bi-fethi’l-bâ’i’l-müvahadeti. Ya‘nî “Leyse ba‘de ba‘di’l-letî li-tilke’l-müdâmeti’l-mezkûreti ba‘dun. Ey zamânun yuqâlû fîhi hâzâ ba‘dun¹. Ve’l-ebe‘âd” bânüñ fethiyle ba‘duñ cem‘idür. Ya‘nî’z-zemenü’l-lezî yuqâlû fîhi qabl bi’n-nisbbeti ilâ-küllî zemenin yuqâlû fîhi ba‘d bi’l-izâfeti ilâ-küllî şey’in.”² “Fe-hiye” zamîri kabliyyet-i mezkûreye râci‘dür. “Lehâ” zamîri müdâmeye râci‘dür. “Hatm” hâ-i mühmele ile vücûb ma‘nâsınadır.

¹ Ba‘de hâzâ.

² Arapça kısım Bûrînî ve Nâblûsî (2003, s. 265) şerhinden alınmıştır.

“Kâbliyyet” mübtedâ “eb‘âd” muzâfun ileyhîdür. “Hiye” mübtede-i şânî “hatm” mübtede-i şânîniñ haberidür cümle mübtede-i evvele haberdür.

el-Ma‘nâ: Bu müdâme-i mezkûrenüñ her bir ba‘dınıñ kâbliyyeti şek ve tereddüdsüz hükmi-i kat‘iyle meczûmdür. Mecmû‘-ı beytün işâreti tahkîkan hazret-i İlâhiyye kuyûd-ı mekândan münezzehe olduğı gibi kuyûd-ı zamânda duğûldan münezzehtür. Hazret-i İlâhiyye için her bir şeyden kâbliyyet muflaka vardır. Dağı her bir şeyden ba‘diyyet muflaka vardır. Hazret-i İlâhiyye ezeldaki ezminenüñ küllisini [48] ihâta-ı vâhide-i dâ‘ime ile muhît olan hazretidür. Ezeliyyet için mâzî ve hâl ve istikbâl yokdur.

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا
وَعَهْدُ آبَيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا الْيَتْمُ

el-Luğat: “el-‘Aşr” ed-dehr. “Ve’l-medâ” el-gâye. “Aşru’l-medâ” ile murâd zamân-ı tavîl ma‘nâsına olan dehr murâddur ki mübtede-i halk-ı ‘alemden ilâ-gayri’n-nihâyedür. “Aşr”-ı şânî şıkmağ ma‘nâsına olan ‘aşratü’l-‘inebden maşdardur. “Yütm” yânuñ zammı ve fethiyle yetime yeytemüden maşdardur. Lâkin yetim insânda min-kâbli’l-ebdir. Şağîre “yetime” dinür. Cem‘î eytâm ve yetâmâ gelür. Ve nâsuñ gayrisinden yetim min-kâbli’l-ümdür.

el-İ‘râb: “Aşr” mübtedâ. “Medâ” tağdîren mecrûr muzâfun ileyhdür. “Min” mu‘ağğar kâneye müte‘allikdür. “Zamîr-i mecrûr” ‘aşra râci‘dür. “Kâne” vecede ma‘nâsınadır ve fi‘l-i tâmdur. “Aşr” fâ‘ilidür zamîr müdâmeye râci‘dür. “Ahd” mübtedâ “ebî” muzâfun ileyhdür “zamîr-i mecrûr” ebün muzâfun ilyehidür. “Ba‘d” zarf-ı müsteğar haberdür. “Zamîr”i müdâmeye râci‘dür. “Lehâ” zamîri kezâlike müdâmeye râci‘dür ve zarf-ı müsteğar muğaddem haber. “Yütm” muahğar mübtedâdür.

el-Ma'nā: 'Älemün halkından muḳaddem ol müdāme şīresi şıḳılmış olarak mevcūd idi. Ya'nī 'aşīri 'inebinden temyīz olımıṣ idi ki murād vücūd-ı müdāmeye mültebis olan sūrdan temyīzdür. Ve pederimiz ebū'l-beşer şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhi's-selāmün iltikā ve ma'rifeti müdāmeden soñradur ve ol müdāme içün yetimlik vardur.

Lem'a: Müdāmenün yetim olmaḳlığı ṭabī' ata telebbüsünden muḳaddem ol zuhūrunda mültebis olduḡı rūḫuñ fenāsından kināyedür. Güyā rūḫ ol müdāmeyenün [49] pederi ve ṭabī' at-māderidür. Pes ol müdāme 'ālem-i rūḫ ve ṭabī' atdan 'ālem-i terkībde zāhir olduḡı vaḳitde 'ālem-i ḫayvān ve 'ālem-i insāndur. Ve insān mücāhede-i sülūkda dāḫil olub ol müdāmenün pederi olan rūḫ emri fenā ve izmiḫlāl ile mataḫaḳḳık olduḡı vaḳitde ol müdāme 'ālem-i ṭabī' atda yetime olur ki 'ālem-i ṭabī' at ḫücr-i ümmidür. Ve bunuñ sebebi emren ve nehyen tekālif-i şer' iyye kıyāsınuñ zarūrī olmaḳlığıdır.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِدِينَ لَوْصَفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

el-İ'rāb: "Maḫāsin" mübtedā'-i maḫzūfa ḫaberdür. Hiye maḫāsin Yāḫud lehā maḫāsin taḳdīrindedür. Zamīr evṣāf-ı müdāmeden ḳaşıde-i belīgadan mezkūr olan evṣāfuñ cümlesine rāci'dür. "Tehdī" tānuñ fetḫiyle delle bi-luṭfihi ma'nāsnadur. Zamīr-i müstetir maḫāesine 'ā'id olarak fā'ilidür mādiḫīn mef'ūlidür. Taḳdīr-i kelām "Hiye maḫāsinün 'aẓīmetün tedüllü'l-mādiḫīne 'alā vaşfiḫā" dimekdür. "Sübḫāne men delle bi-zātihi 'alā-zātihi mā-'arafa'llāhe illa'llāh¹ "Vaşfiḫā" zamīri müdāmeye "minhüm" zamīri vāşifīne rāci'dür. "Neşr" "Kelāmun muḳaffā min-ğayri mülāḫaẓti'l-vezn."²

¹ Arapça bu kısım Bûrînî ve Nablûsî'nin (2003, s. 265) eserinden alınmıştır.

² Nesir: Şiir düşüncesi olmadan söylenen kafiyeli sözdür.

el-Bedî' : Bu beyitte nazm ile neşr beyninde tıbâk vardır.

el-Ma'nâ: Müdāme-i mezkûre için maḥāsin-i ğayr-ı mütenāhiyye ve kemālāt-ı ğayr-ı ihātiyye vardır. Ol maḥāsin-i müdāmeyi medḥ eyleyenleri müdāmenüñ evşāfına delālet-i laṭife ile delālet ider. Pes müdāmenüñ medḥinde mādiḥinden kelām-ı menşūr ve manzūm ḥüsn ve memdūḥ olur. *Kemā kâle's-şā'ir*

Mā in medaḥtu Muḥammeden bi-meḳāletī

Ve lâkin medaḥtu meḳāletī bi-Muḥammedin¹ [50]

32. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمْشْتَأَقٍ نَعْمَ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمُ

el-Luġaṭ: “Ṭarab” fetḥateynle feraḥ ve sürūr ma'nāsınadır. Ve ḥüzn ü endūḥ ma'nāsına olmağla zıd olur.

el-İ'rāb: “Ve yaṭrabu men lem-yedriḥā” cümlesi ve yekrümü men lem-ya'rifi'l-cüde keffehü cümlesi üzerine ma'ṭūfdur. Yāḥud fe-yaḥsünü minhümü'n-neşru ve'n-naẓmu üzerine ma'ṭūf olmak daḥi cā'izdür. “Lem yedriḥā” cümlesi men-i mevşūle şıladur. “İnde” yaṭrabununūñ zarfıdır. Yaṭrabu 'inde vücūdi zikriḥā dimekdür. “Ke-müşṭāki nu'min” nu'm nūnununūñ zammı ve 'aynununūñ sükūniyle mellāḥ-ı 'Arabdan bir meliḥa-ı ma'rūfe ismidür. Nāẓım-ı kaşīde-i fā'iḥa ḳuddise sırıruhu ve raẓıyallāhu 'anhu ḥazretleri kaşīde-i lāmiyyesinde ol Meliḥa'ya işāret buyurur.

İzā en'amet Nu'mün 'aleyye bi-naẓratin

¹ Ben sözlerimle Hz. Muhammed'i övmedim; ancak ondan bahsetmiş olmakla sözlerimi övdüm.

Felâ es‘ adet Su‘ dâ velâ ecmelet Cümlü”¹

Ey sâlik-i rāh-ı Hudā ma‘lūm olsun ki ‘aşkuñ bu nev‘ine ki ‘âşık zāt-ı maḥbūbı görmeksizin heyman ü ḥayrān olur ‘aşk-ı Mūsevī tesmīye olunur zīrā ḥazret-i Mūsā şalavātu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi efendimiz ḥazretleri cebel-i tūr-i Sīnāya tecellī vākı‘ olduğu vakitte ḥayrān oldu ḥālbuki kendüsine tecellī vākı‘ olmamışdı.

el-Ma‘nā: Ol müdāmeyi ve şürbüni bilmeyen maḥcūb-ı ġāfil müdāme-i mezkūrenüñ zikrini işitdüğü vakitte şevk ü ṭaraba gelür Melīḥā-ı ‘Arab’dan Nu‘m ismiyle be-nām olan maḥbūba ve ma‘şūka her ne zamān zikr olındığı vakitte Melīḥā-ı mezkūrenüñ ‘âşık ve müştākinuñ şevk ü ṭaraba geldiği gibi yāḥud her ne zamān Nu‘mān lafzı zikr olındığı vakitte sāmi‘in [51] bu lafzla mültez olduğu gibi. Kemā kıle

E‘id zikre Nu‘mānın lenā inne zikrehü

Hüve’l-miskü mā kerrertehü yetezavva‘u²

Ve kıle

Kerrir eḥādişe Leylā lī ve cāretihā

Inne’l-eḥādişe min-Leylā teselliyeti³

33. وَقَالُوا شَرِبْتُ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الْتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

¹ Nu‘m adlı sevgili bakışıyla ni’mette bulunduktan sonra; ne Su’d’a, vuslatıyla saadet verir ne de Cüml, faziletiyle güzellik verir.

² Bize sürekli Nu‘mān’ı an çünkü onu adı misk gibidir tekrarladıkça kokusu yayılır.

³ Bana Leyla’nın komşusuyla konuşmalarını tekrar tekrar anlat; çünkü Leyla ile ilgili konuşmalar bana teselli verir.

Luġāt: M a' lūm.

el-İ' rāb: “Ve kālū” “Ey men lem-ya' rif haqīqate'l-müdāmi ve zenne'l-fedme ennehā mim mā yüsteru bi'l-fidāmi ve bāleġa fī-ḡablihi ve ḡāle”¹ “Şeribte'l-işme” fi'l ve fā' il ve mef' ūl. “Kellā” ḡarf-ı rad' ve zecrdür. “Şeribtü” fi'l ve fā' il. “el-letī” ilaḡ². Mevşul ma' a'ş-şıla şeribtü fi'linüñ mef' ūlidür.

el-Ma' nā: Nāzım ḡuddise sırruhu ḡaşıde-i belīġanuñ evvelinde şarāb-ı rūḡānī içün müdāme lafzını isti' āre idüb şāribi āşim ve şürbi işm oldıysa müdāme üzerine işm ıtlāk eyledi. Y' anī maḡabbet-i işāriyye ile iştiġāl ve maḡabbet-i İlāhiyye lezzetini tatmamış ve endād ve ezdāda 'ibādet sebebiyle ser-nügün olmış ve endād ve ezdāda cenāb-ı ḡaḡḡ'a maḡabbet idercesine maḡabbet itmiş maḡcūbīn-i ġāfılīn şeribte'l-işme diyerek kendülerinüñ 'indlerinde lezzāt-ı cismāniyye ve şehevāt-ı nef sāniyye ki 'umūm-ı ḡaḡ içün şerī' at-ı beyzāda mübāḡdur bu umūr-ı mezkūreyi terk itmiş olduğından ġüyā ümm-i menḡiyyi irtikāb itmişim gibi şeribte'l-işme deyü beni ḡa' n ve teşnī' itdiler. Ben de anlara cevāb virüp kelāmlarını zecr ve men' iderek ben şarāb-ı vaḡdet olan müdāmeyi şürb eyledüm ki benüm 'indimde terki işm ve ġünāhdür didüm. Zīrā her bir ḡālib-i müsta' id içün şarāb-ı ma' rifeti içüb ol vaḡdet şarābınuñ zikrinden [52] şevḡ ü ḡaraba ġelüb mesrūr olmaḡdur. Ve nār-ı 'aşḡ ve hicrānda ḡābitīn-i maḡabbet 'atḡāşı olan müsta' idīn ḡālibīni işkā itmekdür.

34. هَنِيئاً لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكَرُوا بِهَا
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

¹ (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 268).

² “İlaḡ” İlā āhirihi (sonuna kadar) nin kısaltmasıdır.

el-Luğat: “Henî” ve mehni”” sühûletle mi‘deye vâsıl olub ‘ale’l-fevr hazm olan ta‘âm-ı hoş-güvâra dinür. Ve ‘Arabuñ ekl ü şürb eyleyen kimseye henî’en merî’en kavli naşb ile du‘âdur. Fârisî’de güvâr bâdâ dinür. “Deyr” dâlûñ fetħi ve yânuñ sükûniyle ħân-ı Naşârâ ya‘nî Naşrânîlerûñ manastırlarına dinür ki bu kiliseden başkadur. Cem‘i edyâr gelür. Düyûrı beyânı ħaċķında muşannifûñ bir kitâbı olduċını beyân idiyorlar.¹ “Ve lâkinnehüm hemmû” ‘azamû ve mâ-şeribû dimekdür.

el-İ‘râb: “Henî’en” ħâliyyet üzre menşûbdur. Taċdîr-i kelâm dâme şarâbuhüm henî’en dimekdür. “Ve’l-lâmü” li’t-tebyini “kem” ħaberiiyyedür tekşîr ifâde ider temyîzi maĥzûfdur kem min-‘ârifin sekerû dimekdür. Temyîzi ħarînesiyle maşdariyyet üzre maĥallen menşûbdur. “Bihâ”da bâ sekerûya müte‘allîkdür zamîr müdâmeye râci‘dür. “Ve mâ-şeribû”da cem‘ vâvı ehl-i deyre minhâ zamîri müdâmeye râci‘dür. “Ve lâkinnehüm”de zamîr ehl-i deyre râci‘dür. Hemmû zamîri kezâlîke ‘azemû ve mâ-şeribû dimekdür.

Lem‘a: Ey sâlik-i râh-ı ‘aşķ ma‘lûm olsun ki ehl-i deyr erbâb-ı ma‘ârif-i İlâhiyye ve aşķâb-ı maĥabbet-i Rabbâniyye deyr-i ‘aşķda sekrân-ı şarâb-ı maĥabbeti şürb eyleyen ‘urafâ’-i muĥaċķıkînden ‘ibâretdür ve müdâme ile sekr-i vecdân-ı ma‘rifet-i ħaċķîiyye olan lezzeti keyfiyyetle tekeyyüfden ‘ibâretdür. Ve taĥķîķ bildüñ ki [53] erbâb-ı eşvâķ ve şâdıķîn-i ‘uşşâķ oldılar. Ĥâlbuki müşâhede-i cemâl-i İlâhiye müştâķ idiler. Ĥazret-i şeyĥ Nâzım bu ħabîldendür. Lâkin dünyâyı müfâraķatı ħîninde ħazret-i şeyĥüñ tebessümi maţlûbı olan müşâhedeyi idrâka vüşûlinden nâşî idi. Bu tebessüm şu beyti inşadı vaċtinde idi

¹ Yazar Bûrînî’nin (2003, s. 268) şerhinde “Ve kad re‘eyetü kitâben sunnife fî-beyânı’d-düyûr.” (Ben manastırlar hakkında yazılmış bir kitap görmüştüm) cümlesini çevirirken sanki İbnü’l-Fârız’ın kiliseler hakkında yazılmış bir kitabı varmış gibi yanlış bir çeviri yapmıştır.

Erūmu ve kâd t̄ale'l-medā minki nazratan

Ve kem min-dimā'in dūne mermāye t̄ulleti¹

“T̄all” ve “t̄ulūl” ku'ūd vezninde demi heder eylemek ma'nāsınadır. H̄azret-i Şeyh tebessüm eylediği vakitte 'urefā istidlāl eylediler ki h̄azret-i şeyh merāmına vāşıl oldu. Ehl-i deyr burada H̄azret-i 'İsā 'aleyhi's-selām velāyetinden dīn-i Muḥammedī şallāhu 'aleyhi vesellemden muḳaddem cemī' -i maḳāmāt-ı enbiyā ve mürselīni cāmi' olub dīni-i Muḥammedīde maḳām-ı 'İsevi-i rūḫāniyye vārışın olan evliyā'u'llāh-ı kirām ḫāzerātından 'ibāretdür. “Kem sekerū bihā” ya'nī müdāmeyi nefisleriyle tezekkür idüb bu müdāme sebebiyle z̄ulümātdan mücerrede 'ālem-i ervāḫa nazar itdiler muntēhāya vāşıl olmadılar. “Ve mā şeribū minhā” ya'nī müdāmeye vāşıl olamadıklarından içmediler. Şürb 'urefānuñ nüfūslarında sereyānda vüşūldan kināyedür. Ve bu sereyān bilā-sereyāndur. Zīrā vücūd-ı H̄aḳ ma'dūmāt-ı kevnīyyeyi keşf ider. Pes h̄iç bir vücūd bāḳi kalmaz ancak ol vücūd 'ayn-ı vücūd-ı ḫāḳdur.

el-Ma'nā: Maḫabbet-i şafā'iyye şarābını içüb t̄ayyib olub ol müdāme ile sūkārā olan 'urefā'-i muḫaḳḳıḳīne hoş-güvār olsun vaktā ki maḫabbet-i z̄ātiyye 'ayn-ı zāt olub 'ārīfīnden bu maḫabbet-i z̄ātiyye ile müteḫaḳḳaḳ aḳallū mine'l-ḳalīl oldıysa Nāzım ḳuddise sırruhu ve mā şeribū minhā velākinnehüm hemmū buyurdu. [54] ya'nī müdāmenüñ şürbünü ḳaşd itdiler lākin şürb üzerine ḳādir olamadılar zīrā aḳṭāb ve evtād ancak maḫabbet-i z̄ātiyye ile müteḫaḳḳaḳ olurlar. 'Urefā-ı muḫaḳḳıḳīne ehl-i deyr tesmīyesi isti'ārenüñ terşīhidür gūyā Nāzım ḳuddise sırruhu H̄azretleri 'urefā-yı rehābīne teşbīh buyurdu.

¹ Uzak bir ihtimal de olsa senden bir nazar umuyorum, fakat maksadıyla arama çok kanlar dökülmüş. (Benden önce birçok kişi bu maksada ulaşmak için kanlı gözyaşları dökmüşken ben nasıl bunu umabilirim?) İbnü'l-Fârız'a ait bu beytin şerhi için bk. (Bûrînî ve Nâblûsî, 2003, s. 243).

35. وَعُنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَاتِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

el-İ‘rāb: “İndī” muḳaddem haber “minhā” nisbeten hūkmiyyenūñ zarfıdır. “Neşvetün” mu‘aḥḥar mübtedādur. “Ḳable” neşve-i ūlānūñ zarfıdır. “Ma‘ī ebeden” tebḳī fi‘linūñ zarfıdırlar. “Ve in”de in vaşliyyedür. “Azm” beliye fi‘linūñ fā‘ilidür cümle ḥāliyyedür.

el-Ma‘nā: Maḥabbet şarābından ve ma‘rifet müdāmesinden benüm ‘indimde bir neş’e-i tāmme vardır ki neş’e-i ‘unşuriyyeden muḳaddem ya‘nī ezelde bu neş’e benimle ebedü’l-ebedīn bāḳī ḳalır her ne ḳadar kemik çürür ise de.

36. عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَذْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

el-Luḡat: “Şırf” ḥāliş ki bir şey ḳarışmamış olan nesnedür. “Meşiyet” dilemek “mezc” ḳarışmak “adl” i‘rāz ma‘nāsınadır. “Zalm” zānuñ fetḥiyle insānuñ¹ beyāzıdır Yāḥud rīḳu’l-insāndur burada murād ma‘nā-yı şānīdür.

el-İ‘rāb: “Aleyke” isim-fi‘ldür. Ba‘zı kerre bā’-i cārre ve ba‘zı def‘a bāsız isti‘māl olunur. Bā ile isti‘māl olunduğı vaḳitte temessük ma‘nāsına olur. Bāsız isti‘māl olunduğı vaḳitte elzem ma‘nāsına olur. Bāsız isti‘māl olunduğı Vācib Te‘ālā ve Teḳaddese Ḥazretlerinūñ “Yā eyyühe’l-lezīne āmenū ‘aleyküm enfüseküm”² ḳāvl-i şerīfinde vāḳı‘ [55] olduğı gibi. “Şırfen” bihā zamīrinden ḥāldür. “Ve in şı‘te mezcehā” cümle-i şartıyyedür. “Fe-‘adlūke”de fā cevābiyyedür. “Adlūn” mübtedādur. “An-ḳalimī” ‘adle

¹ Doğrusu “esnān” (diş) dır.

² Kur’ân-ı Kerīm, Mâide, 105. “Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin.”

müte‘allikdur. “Ḥabīb” muzāfun ileyhdür. “Hüve’z-zulmu” ‘adlün mübtedāsından haberdür. Cümle cevāb-ı şartdur.

el-Bedī‘: Beyitte şan‘at-ı bedī‘adan şırf ile mezc beyninde tıbāk ‘ald ile zalm beyninde ihām-ı tıbākı zalm ile zulm beyninde cinās-ı maḥrūf vardır.

el-Ma‘nā: Ey sâlik müdāme-i maḥabbet-i ḥaḳīḳiyyeyi şırf olarak iç ki ‘aḳlūn senden zā’il olub ol müdāme sebebiyle beşeriyetūn muzmaḥil olub zāt-ı eḥadiyyet ile bākī ıalub sa‘adet-i sermediyyeye vāşıl olasuñ. Eger müdāme-i mezkürenūn şurbı üzerine ḳadır olmaḳ için mezcini dilerseñ zalm ve rıḳ-i maḥbūb ile mezc eyle zırā ḥabībūn rıḳinden ḡayrı bir şey mezc eylerseñ ancaḳ zulūmdür. Zırā şarāb-ı maḥabbetūn sûreti sekr itmeyüb ve sükūnet bulmaz ancaḳ ḥabībe vaşl ve ‘anāk ile ḥāşıl olub şey-i āḥir ile ḥāşıl olmaz.

Lem‘a: Sâlikden murād mürīd-i şādıḳdur. Müdāmenūn şırf olmasından murād mürīdūn vücūd-ı Ḥaḳ ve vücūd-ı Ḥaḳḳ’ı müşāhedenūn ḡayrısından fānī olmasından ‘ibāretdür. Şi‘te ile mezcden murād mürīd Ḥazret-i Aḥadiyyetden nüzül idüb ya‘nī Ḥaḳḳ’ı Ḥaḳ ile müşāhede mertebesinden nüzül iderek şey-i āḥir mezc murād iderse dimekdür. Zalmü’l-ḥabībden murād Cenāb-ı Ḥaḳḳ’uñ nūrından ve ol maḥlūḳ olan nūr-ı Muḥammedī şalālāhu ‘aleyhi ve selemden ḡayrısıyle mezc idersen acaḳ zulūmdür dimekdür. [56]

İç şarāb-ı ḥubb-ı zātī şāf ol hemçü şabā

Gonceveş tola vücūdūn tā-nesīm-i Muştafā

Ḥāk-ı tende her nefesde içilür yüz biñ bahār

Gide vaḥşet gele vaḥdet bir ola şubḥ u mesā

37. فَذُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ
عَلَى نَعَمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غَنَمٌ

el-Luğat: “Düne[kehā]” kāf-ı hıṭāb ile iğrā ma‘nāsınadır elzim ve aḥfız dimekdür. “Ḥān” ḥānetü’l-ḥummārdan me’ḥūzdur. “İsticlā” zuhūr ma‘nāsınadır. Ve utlūb ciltve’tl-müdāmeti dimekdür. Gūyā müdāme bir nev-‘ arūs imiş zīrā ciltve ‘arūs içündür. “Nağam” nūn ve ġāynūñ fetḥaları ile nağme kelimesinūñ cem‘ idür. Nağam ṭab‘ -ı selīme ṭārab ve ḳalb-i kelīme feraḥ icāb iden keyfiyyet-i ḥāṣṣa üzerine müştēmil olan şavtdur. “Ġunm” ġaynūñ zammiyle ġanīmet ma‘nāsınadır. Ve mā-aḥsenü ḳavlü men ḳāle: “el-Müdāmetü bi-ğayri nağamin ġammun ve bi-ğyari desmin semmūn ve bi-ğayri nedīmin nedmūn.¹ Ve ḳavlü’l-āher

Ve lā-teşrub bilā-nağamin fe-innī

Re’eytü’l-ḥayle teşrabu bi’ş-şafīr²

el-İ‘rāb: “Fe-dūnekehā” dūn ismü fi‘lin bi-ma‘na’l-emri ḥuṣṣ ve tenāvilhā dimekdür. “Kāf” ḥarf-i hıṭāb hā’-i zamīr mef‘ūlidür. “Fī’l-ḥānī” dūneke ṣarfıdır. “Ve’steclihā” cümlesi dūnekehā üzerine ma‘ṭūfdur. Zamīr ḥāne rāci‘dür. Bā ma‘a ma‘nāsınadır. “Alā-nağami” isteclihāya mütē‘allıkdür. “el-ḥān” muzāfun ileyhıdır. “Fe-hiye” mübtedā “ğunm” haberidür hiye zamīri müdāmeye bihā zamīri el-ḥāne rāci‘dür. “Bā” ma‘a ma‘nāsınadır beytde şan‘at-ı bedī‘adan el-ḥān ile elḥān beyninde [57] cinās-ı tām nağam ile ġunm beyninde cinās-ı maḥrūf vardır.

el-Ma‘nā: Ey sālīk-i pūr-şevḳ müdāmeyi al ve mey-ḥānede müdāmeden elḥān-ı ṭayyibe ve aşvāt-ı muṭribe üzerine iç zīrā müdāmeyi elḥān-ı ṭayyibe ile içmek ġanīmetdür. Elḥān-ı ṭayyibeden murād vecde īşāl ve nār-ı şevḳī īḳād ve ḳırā’et-i Ḳur’āndan ve meclis-i zikre

¹ “İçki müziksiz gamdır, desimsiz? zehirdir, dolsuz pişmanlıktır.” diyen kişi ne güzel söylemiştir.

² Başka biri şöyle demiş: “Şarkısız müziksiz içme, zira atların ıslık eşliğinde içtiklerini gördüm.” Bûrînî’nin şerhinde de geçen bu beyit İbn Tanbûr adında bir şaire aittir. bk. Bûrînî ve Nâblûsî (2003, s. 271)

huzûr ve aqvâl-i muğahnî simâ‘dan iştîyâkı iş‘âl ve harâreti tehyîc ve tahrîk eyleyen nesnedür.

38. فَمَا سَكَنتَ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

el-İ‘râb: “Fe-mâ-sekenet” ilâ âhirihi cümle-i ta‘lîliyyedür. Ke-enne bir kâ‘il elhânuñ neğamâtı üzerine hâninde müdâme-i mezkûreyi tenâvül ile emr eyledün sebebi nedür? Deyü su‘âl idiyor femâ sekenekt ilâ âhirihi. Femâ sekenet zamîri müdâmeye râci‘dür. “Ve‘l-hemmü”de vâv ma‘iyyet içündür. “Hem” mef‘ûlün ma‘ahudur. “Bi-mevzi‘in” sekenet fi‘linüñ zarf-ı lağavîdür. “Kezâlike” lem-yeskün fi‘line müte‘allîkdür. “Ma‘a” lafzı lem-yeskün fi‘linüñ zarfıdır. “nağm” muzâfuñ ileyhîdür. “el-gammu” lem-yekün fi‘linüñ fâ‘ilîdür.

el-Ma‘nâ: Şarâb-ı haqîkî hem ile beraber kalb-i vâhîdde ictimâ‘ itmedi. Nağam ile gam kalb-i vâhîdde ictimâ‘ itmediği gibi her birerleri sürûr ve lezzet i‘tâ itdüğü için *c’z-zıddânu lâ-yectemi‘ândur*.¹

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْخُكْمُ

el-İ‘râb: “Fî” kelimesi bu maqâmda ta‘lîliyyedür “İnne imre’eten dehaleti’n-nâre fî-hirretin”² ey li-ecli hirretin ilâ âhiri‘l-hadîş. Hadîş-i [58] şerîfinde vâki‘ olduğu gibi. “Minhâ” zamîri müdâmeye râci‘dür. Câr ma‘a‘l-mecrûr zarf-ı müstağar olduğdan sonra sekret kelimesinüñ şıfatıdır. “Lev” vaşliyyedür. “Vâv” medhûlini bir muqadder üzerine

¹ Zıtlar birleşmez.

² (Alcûnî, 2001a, s. 356). Bir kadın bir kediden dolayı ateşe (cehenneme) girdi.

‘atf içündür. Ol muḳadder ḥükme daha evlâdur inlem-yekün ‘Ömre sâ‘atin ve lev-kâne ‘ömre sâ‘atin dimekdür. Yâḥud vâv-ı ḥâliyyedür yâḥud i‘tirâziyyedür. ‘Ömre sâ‘atin naşble sekret kelimesinüñ zarf-ı zamânîdür sekretün vâḳi‘atun fî-‘ömri sâ‘atin dimekdür. Ḳadere sâ‘atin ma‘nâsınadır. “Tera’d-dehre ‘abden ṭâ‘i‘an” ey ta‘lem enne’d-dehre ‘abdun ṭâ‘i‘un leke dimekdür. “Abden” terâ fi‘linüñ fâ‘ilinden ḥâldur. “Ṭâ‘i‘an” ‘abden kelimesine şıfatdur. Vâv ḥâliyye “leke” muḳaddem ḥaber “ḥükme” mu‘aḥḥara mübtedâdur ve leke’l-ḥükme fî’l-kâ’inâti ‘inde şudûri tilke’l-müşâhedeti dimekdür.

el-Ma‘nâ: Ey ṭâlibi-i Ḥaḳ ve ey mürid-i şâdık ve ey şâribü’l-maḥabbeti’l-ḥaḳîkiyyeti ve rahîki’l-ezeliyyeti eger senüñ için müdâme-i ḥaḳîkiyyeden sekre-i vâḥide ḥâşıl olsa idi ve lev ol sekre ‘ömründen bir zamân-ı kalîlde de olur ise dehr ve ehl-i dehrî ḥükümne iṭâ‘at ve inkıyâd idici ‘abd meşâbesinde görüb ve kendini dehr ve ehli-i dehr üzerine ḥâkim görürdüñ. Bunun ise sebebi müdâme-i mezkûreden bir sekresi seni zât-ı eḥadiyyete ifnâ idüb ve zât-ı eḥadiyyetle ibkâ ider ve zâtıñı zât-ı eḥadiyyetle mütteḥid kılar. Dehrde ve ehl-i dehrde ancak ḥükme senüñ içündür. Ḥaḳîḳat-ı ḥâlde bu sekre cenâb-ı ḥaḳḳuñ “Fe-şâ‘iḳa men fî’s-semevâti ve men fî’l-arzi illâ men şâ‘a’llâhü”¹ ḳavl-i şerîfi ve nazm-ı mecîdinde vâḳi‘ olan şâ‘iḳadur. Zîrâ sekre ile şâ‘iḳadan her birerleri ḥâşıl olmaz ancak lillâhi’l-vâḥidi’l-ḳahhâr buyurılan tecellîyât-ı celâlden ḥâşıl olur. Nitekim cenâb-ı vâcibü’l-vücûd te‘âlâ ve teḳaddes ḥâzretleri li-meni’l-mülkü’l-yevme [59] li’llâhi’l-vâḥidi’l-ḳahhâr² buyurur. Bu beyt-i şerîfüñ maзмmün-ı ḥikmet-meşḥûnı için esrâr-ı uḥrâ vardur beyânına maḳâm taḥammül itmez.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Zümer, 68. “Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Mü’mün, 16. “Bugün hükümler kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümler olan Allah’ındır!”

وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سَكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

el-Luġaṭ: “‘Ayš” ‘aynuñ fethi ve yānuñ sükûniyle dirilik ki hayât ve zindeġānī ma‘nāsınadır. Burada murād hayâtta lezzet ve hayâtta na‘īm ma‘nāsınadır. “Şahv” maḥv vezninde ser-ḥoş ayılmaḡ ve kendüsine gelmek ma‘nāsınadır. “Ḥazm” ‘azm vezninde bir âdem dâ‘imā rüşd ve rü‘yetle umûrını zabt idüb itkân vechiyle tutmaḡ ma‘nāsınadır.

el-İ‘râb: “Fâ” şart-ı maḥzûfa cevâbdur izâ kâne fî-sekretin vâḥidetin minhâ yaḥşulü li’t-ṭâlibi hâzihi’s-se‘âdeti’l-ebediyyeti ve’s-siyâdeti’s-sermediyyeti dimekdür. “‘Ayš” li-ennenüñ ismi “fî’d-dünyâ” haberidür. “Men” mevşûl Yâḥud şartıyyedür ma‘nâ-yı evvel üzerine. “Fâtehü’l-ḥazmü” mübtedânuñ haberidür ma‘nâ-yı şânî üzerine fâtehü’l-ḥazmü şartuñ cevâbıdır. “Serken” lem-yemût fî’linüñ mef’ûlün ileyhîdür ve men lem-yemût li-ecli’s-sekri dimekdür. Serken ḥâl olmaḡ da cā’izdür.

el-Ma‘nâ: Müdâme-i mezkûreden bir sekre de ṭâlib-i şâdık içün bu sa‘âdet-i ebediyye ve siyâdet-i sermediyye ḥâşıl olduġı vaḳitde dünyâda ḥaḡdan ve ma‘ânî-i ḥaḡdan maḥcûb ve dünyâ ve ma‘ânî-i dünyâ ile meftûn olub şâḥî olarak yaşıyan kimse içün hayât yokdur. Ke-enne ol kimse cesed-i bilâ rûḥdur. Ve şol kimse ki müdâmeden sekrân olarak mevt-i irâdî ile ölmedi ol kimseyi ‘aḡl-ı sedîd fevt ider. Zîrâ mevt-i irâdî hayât-ı ebediyye i‘ṭâ ider ‘ayş-ı dünyâ vefât-ı [60] sermediyye îrâş itdüġi gibi. Ḥâl böyle ise fânîyi bâḳî üzerine ihtiyâr ve terciḥ eyleyen kimse içün ‘aḡl yokdur ve mevt ile hayât müteḳâbilândur.

Lem‘a: Ey sâlik-i şâdık ma‘lûm olsun ki burada şahv ile murād şahv-ı evveldür ki ḡable’s-sekr ve maḡâm-ı cem‘a vuşûlden evvel olan şahvdur. Şahv-ı şânî degüldür ki ba‘de’s-sekr ve maḡâm-ı cem‘a vuşûlden soñra olan kâmilîn ve mükemmelînüñ

şahvlarıdır. Zîrâ şahv-ı şânî a' lâ'l-maḳāmât ve erfa' u'd-derecâtdur. Va'llâhu a' lem ve aḥkem

41. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيَبْكِ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

el-l' rāb: “El'lāmu” lāmü'l-emri. “Ve'l-fā'u” fī cevābi's-şarṭi ey men zā'a 'ömrühu fe'l-yebki 'alā-nefsihi. “Men”-i mevşul “li-yebki” nūñ fā'ilidür. “Ömr” zā'a fi'linüñ fā'ilidür. Zāmîr men-i mevşüle rāci'dür leysenüñ isimi “naşîb”dür. “Leḥü” muḳaddem haberidür. “Minhā” naşîb ḳavline müte'alliḳdür. “Sehm” naşîb üzerine ma'tūfdur.

el-Ma'nā: ‘Ömründen yedinde bulunan sermāyenüñ zevāli içün ‘ömrini zāyi' eyleyen kimse nefsi üzerine ağlasun zîrâ müdāme-i mezkūreden ol kimse içün ne naşîb ve ne de sehm vardır.

Ḥasir'd-dünyā ve'l-āḥirete¹ femā-rabiḥat ticāretühüm ve mākānū mühtedîn.² Ḥasir'd-dünyā ve'l-āḥireti zālike hüve'l-ḥusrānū'l-mübîn.³ e'āzana'llāhu minhü ve ce'alenā mine'l-müttaḳîn ve razākanā ve iyyāküm maḳāmāti'l-ārifîn ve kemālāti'l-kāmilîn inneḥü erḥamu'r-rāḥimîn. Ve'l-ḥamdu lillāhi Rabbi'l-ālemin. Ve şalā'llāhu 'alā seyyidînā Muḥammed ve sellim teslīmen keşīrañ keşīrañ keşīrañ va'llāhu a' lemü bi's-şavāb ve ileyhi'l-merci' u [61] ve'l-me'āb.

Ḳad vaḳa' a'l-firāḡu min-tesvīdi hāze's-şerḥi li-ḳaşıdeti'l-mîmiyyeti li's-Şeyḥ 'Ömer bin el-Fāriẓ ḳuddise sırruhu'l-vāmiz li-sene **erba'a ve şelāşümi'eti ba'de'l-elf fî-şafe'ri'l-ḥayr**

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Hac, 11. “Dünyasını ve ahretini yitirmiştir.”

² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 16. “Bu sebeple ticaretleri kar etmemiş ve doğru yolu bulamamışlardır.”

³ Kur'ân-ı Kerîm, Hac, 11. “Dünyasını ve ahretini yitirmiştir. Ve apaçık hüsrân işti budur.”

beyne'zuhreyn¹ min-yedi'l-faķiri'l-ħaķiri'l-mu'terifi bi'l-'iczi ve't-taķşir turābı
aķdemi'l-'ulemā' ve kıtmiri 'atebei evliyā 'Alā'iyyevī Muştafa Hūlūşī ğafara'llāhu lehü
ve li-vālideyhi ve li-cemī' i'l-mü'minîne ve'l-mü'mināt.

İntehā

---

¹ Ekim/Kasım 1886.

5.6. MEHMED NÂZİM PAŞA

[108] Hamriyye

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Bintü'l-[‘]ineb mütevâri-i sitre-i ḥafâ kâ'inât [‘]âlem-i [‘]amâda rehîn-i ihtifâ iken cur' a-keş-i şarâb-ı [‘]aşk olarak sekrân olduk

Müfredât ve İ'râb: “Şeribnâ” dördüncü bâbdan mâzî cem'-i mütekellim şîğasıdır. “Zikri'l-ḥabîb” terkibinde ḥabîb fe'îl bi-ma'ne'l-mef'ûl olarak maḥbûb ma'nâsınadır. Zikrden murâd yâ zikr-i lisânî ve yâ zikr-i ḳalbî ve cenânîdür. Her ikisi de aḳvâ-yı esbâb-ı ṭarabdan olduğ için burada zikr olunmuşdur. “Müdâme” zamm-ı mîm ile ḥamruñ esmâsından olarak mübtelâ olan kimse kolaylıkla beḳâyı alamayup devâm itdüğinden “müdâme” müdâm daḥi tesmiye [109] olunmuşdur. Burada murâd ma'rifet-i İlâhiyye ve âşâr u esmâ'-i cemâliyyeyi şühûddan neş'et iden şarâb-ı maḥabbet-i Rabbâniyyedür ki ḳaṭresinüñ zevḳî cemî'-i a'yân-ı kevnîyyeden ḡaybet ve sekri mücib olur. “Sekirnâ” ṭarabnâk ve neşve-yâb olmak ma'nâsına olan sekrden cem'-i mütekellim olarak lezzeten ve ṭaraben cemî'-i mâ-sivâ-yı maḥbûbdan ḡaybûbet itdik dimekdür. “Min-ḳabli en-yuḥlaḳa'l-kermü” 'alâ-ṭarîḳı't-tenâzu' şeribnâ ve sekirnâ fi'llerine müte'allıkdür. “Kerm” üzüm ma'nâsına ve burada vücūd-ı mümkinâtdan kinâyedür ki şarâb-ı [‘]aşk-ı İlâhiyi nûş itmek ve anuñla neşve-yâb olmak [‘]âlem-i ezelde ve Ḥazret-i [‘]ilm-i İlâhîde olarak her mevcûduñ zuhûrından muḳaddemdür dimekdür.

2. لَهَا النَّدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجَتْ نَجْمُ

Maḥşül-i Beyt: Kāse-i ser-şārī bedr-i tām sākisi hilāl mäh-ı tībān olan müdām-ı şafā-encām teşvīr-i ḥarāretde hem cāzibe-i şems-i raḥşāndur. Germ-ā-germ ihtilāṭ oldukça envā‘-ı nücūm dıraḥşān olur.

[110] **Müfredāt:** “Lehā” şibh-i cümle olarak aşağıdaki ke’s kelimesinden muḥaddem ḥāldür. Ve zī‘l-hāl nekire olduğu için ḥāl taḥaddüm itmişdür. Ve‘l-bedrū lehā taḥdīrinde bulunmuşdur. “hā” zamīr-i mü’enneşi müdāmeye rāci’dür. “El-bedrū” mübtdā “ke’s” haberidür. Müdāmenūn bedr-i tām kāsesidür dimekdür. “Bedr” tekāmül iden ḳamer demek olup burada ma‘rifet-i İlāhī ile māl-ā-māl olan insān-ı kāmīl ve mürşid-i ‘arīf ve ‘āmil dimekdür. “Yüdīruhā hilālūn” “yüdīru” idāreden muḥzārī‘ ve “hā” zamīri anūn mef’ulūn bihi ve müdāmeye rāci’dür. “Hilāl” kelimesi de fi‘l-i mezkūruñ fā‘ilidür. “Kem yebdū” kem edāt-ı tekşīr ve “yebdū” bedā yebdū bedvenden muḥzārī‘ müfred-i ḡā‘ib olarak yazharu ma‘nāsına ve aşağıki necm anūn fā‘ilidür. “izā” vāḳit ma‘nāsına ve maḥall-i naşbda olarak yebdū fi‘linūn mef’ulūn fīhi. “Müzzicet” bir şey’i tefrīḳ ḳābil olmayacak derecede diğēr şey’e ḳatmak ma‘nāsına olan mezcden māzī meḥlūl ve nā‘ib-i fā‘ili olan müdāmeye rāci‘ zamīr-i mü’enneş ile cümle-i fi‘liyye olarak izānuñ muḥzāfūn ileyhidür. Ma‘rifet-i ledünniyye müdāmesi medārik-i şer‘iyye ve dīniyye ile mezc olunursa ḳalām-ı cehl ü evḥāmda müteḥayyir ve ser-gerdān olanlara birçok nücūm-ı ihtidā ve envār-ı hüdā zāhir ve nümāyān olur dimekdür. [111]

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

Maḥşül-i Beyt: Rāyiḥa-i revān-efzāsı ta‘ṭīr-i meşām itmese mecma‘-ı neşvedārān-ı ‘aşḳ olan meyhānesini bulmak envār-ı āfitāb-sūzı ziyā-baḥş-ı ‘uyūn olmasa vücūdını vehm ile taşavvur itmek mümkün olamaz.

Müfredât: “Levlā” harf-ı imtinā‘ “şezā” rāyiḥa-i ṭayyibe ma‘nāsına olarak mübtedā ve ḥaberi maḥzūf mevcūd kelimesidir. Burada ve aşağıdaki “hā” zamīr-i mü’ennesleri müdāme-i mezkūreye rāci‘dür. “Mā-ihtedeytü”deki mā nāfiye ve ihtedeytü cümle-i fi‘liyyesi levlānuñ cevābıdır. “Ḥān” meykede ve beytü’l-ḥamr ma‘nāsına olarak ihtedeytü fi‘linüñ mef‘ülün bihidür. “Senā” elif-i maḥşûre ile nūr ve ziyā ma‘nāsınadır. “vehm” mā-teşavver fi‘l-i menfisinüñ fā‘ilidir mışrā‘-ı şānīnūñ i‘rābı bi-‘aynihi mışrā‘-ı evvelūñ i‘rābı gibidir. [112]

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاَهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كَتْمٌ

Maḥşûl-i Beyt: Ḥayf ki dehrūñ maḥall-i ihlāş olan envā‘-ı zeḥārifi raḥīḳ-i ‘aşḳuñ neşve-i ḥayāt-baḥşāsından baḳıyye-i ḥayāt-ı muḥtaẓar kadar bir zevḳ bıraḳmış o da şudūr-ı erbāb-ı nühādaki sırr-ı mektūm kabîlinden.

Müfredât: “Lem-yebḳi” ibḳā maşdarından muzāri‘ müfret-i ġā’ib ve lem ile meczūmdur. “Minhā”daki zamīr müdāmeye rāci‘ olarak mef‘ülün bihi ed-dehr kelimesi fā‘ilidir. “Dehr” zamān-ı ṭavīl ma‘nāsına olarak burada ḳulūb-ı ġāfileyi şühūd-ı tecelliyyāt-ı İlāhiyyeden şāġile olan zeḥārifi dīniyye ve hevesāt-ı nefsiyyedür. “Ḥuşāşe” marīz ve cerīḥada ḳalan baḳıyye-i rūḥ dimekdür. “Ḥafā” izhār ve ketm ma‘nāsına ezdāddandır. Ve zamīri müdāmeye veya ḥuşāşeye rāci‘dür. “Nühā” zamm-ı nūn ile ‘aḳl ma‘nāsına olan nūhyenüñ cem‘idür ve muzāf-ı maḥzūf olarak şudūru ūli’n-nühā taḳdīrindedür. “Ketm” setr ve ihfā dimekdür. [113]

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Bir kabîle-i şafâ mu‘tâd arasında zıkr-i neşve-i bünyâdı yâd olınsa bî-‘âr u günâh neşvemend-i şabûḥ-ı şabâḥ olurlardı.

Müfredât: “Zükiret” mâzî-i mechûl ve nâ’ib-i fâ‘ili olan zamîr müdâmeye râci‘dür. “Fi’l-ḥayyi” kabîle ma‘nâsına olarak zükiret fi‘linüñ mef‘ûlün fihidür. “Aşbaḥa” şabâḥa dâḥil olmaḡ ma‘nâsına olan işbâḥdan mâzî “ehlühü” anuñ fâ‘ili “neşāvā” fetḥ-i nûn ile sekrân vezn ve ma‘nâsında olan neşvānuñ cem‘i olarak aşbaḥa fi‘linüñ mef‘ûlidür. “Aşbaḥa” kâne ma‘nâsına fi‘l-i nâķış olursa ehlühü neşāvā anuñ ism ve ḥaberi olmaḡ üzere ḥal olunur. “Lâ-‘âre ‘aleyhim ve lâ-işme” lâ-ḥavle ve lâ-ḡuvvete gibi lâ ismi ile beraber tekrâr olunduğundan dürt vech cā’iz olarak burada kāfiye ve veznüñ icābı “lâ-fārizüñ ve lâ-bikrûn”¹ âyet-i kerîmesi gibi ‘âr işm kelimelerinin merfû‘ okunmasıdır. [114]

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Mînâ-yı ḡulûb-i ehl-i aşḡda şu‘ûd-nümâ-yı cûş u ḡurûş olınca âteş-zen-i ḡāşāk fark olur ḡaķîķatde isminden başka bir şey ḡalmaz.

Müfredât: “Min-beyni aḡşā’i’-d-dinân” aşāğıkı teşā‘adet fi‘linüñ mef‘ûlün bihidür. “Aḡşā” iç ma‘nâsına olan ḡaşā lafzının cem‘i dinân kelimesi küp ma‘nâsına olan denn lafzının cem‘idür. “Aḡşāi dinân” ḡulûb-ı insândan isti‘âre bi’l-kināyedür. “Teşā‘adet” teşā‘uddan mâzî mü’enneş olarak şey’en fe-şey’en irtifā‘ idüp ḡalkdı dimekdür ve fâ‘ili müdâmeye râci‘ zamîr-i mü’enneşdür. “Lem-yebķi” baķā yebķiden dürdünci bâbdan muzāri‘ meczûm ve ma‘ṡûfdur. Ve “el-ism” müsteşnâ’-i müferrağ olarak anuñ fâ‘ilidir.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 68. “O, ne yaşlı, ne körpedir.”

أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

[115] **Maḥşûl-i Beyt:** Dil-teşne-i rāḥ-ı ‘irfān olan bir mest-i dilfigār ḥāṭıra-ı ḥayāt-efzâsıyla zevk-yâb olsa ile’l-ebed muḥîm-i dâru’s-selām-ı feraḥ ve sürûr olurdu.

Müfredât: “Ḥaṭarat” ḥuṭûrdân mâzî-i mü’enneş ve fâ’ili müdâmeye râci‘ zâmir-i mü’enneşdür. Ve evvelindeki “in” şartıyyedür. “Yevmen” imri’in kelimelerinin tenkîri “Temretün ḥayrun min-cerâdetin”¹ gibi ifâde-i ta’îm içündür. “Eḳâmet” iḳâmeden mâzî-i mü’enneş. “El-efrâḥ” anuñ fâ’ili ve cümlesi cevâb-ı şartıdır. “Bihi”deki zâmir ḥāṭıra râci‘dür. “İrteḥale’l-hemmü” irteḥale ‘anhü’l-hemmü taḳdîrinde mef’ûli maḥzûf ve cümlesi eḳâmet bihi *ilah*.² cümlesine ma’fûfdur.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خَنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Pîrâye-i eydî-i nedîmân-ı lâhût minâ-yı ‘aşḳuñ [116] ḥatm-ı neşve îşârına uzaḳdan bir nazar idenler fi’l-ḥâl sekrân ve heymân olurlar.

Müfredât: “Lev” şartıyye “en-nedmân” zamm-ı nûn ile nedîmüñ cem‘i ve nazara fi’linüñ fâ’ili ve “ḥatme inâ’ihâ” terkîb-i izâfîsi mef’ûlün bihîdür ve âḥirindeki zâmir müdâmeye râci‘dür. “Inâ” kab dimekdür ki cem‘i âniye ve evânî gelür. Bir kabuñ maḥtûm ve mühürli olması içindeki şey’ün ḳadri ‘âlî ve kıymeti ğâlî olduğına delâlet ider. “le-eskerehüm”de lām cevabiye “eskere” iskârdan mâzî “min-dûnihâ” mütecâvizen taḳdîrinde aşâğıki zâlike’l-ḥatmuden ḥâl ve âḥirindeki zâmir müdâmeye râci‘ ve muḫaf

¹ Hurma çekirgeden daha hayırlıdır. Muvatta, Hac.

² İlâ-âhirihi (sonuna kadar) sözünün kısaltmasıdır.

maḥzūf olarak min-dūni şürbi zālike'l-müdāmeti taḳdīrindedür. “Zālike'l-ḥatmu” eskere fi' linūñ fā'ili olarak cümlesi cevāb-ı şartdur.

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَانْتَعَشَ الْجِسْمُ

Maḥşūl-i Beyt: Revān-baḥş-ı kâlbūd-i kâ'ināt olan reşehāt-ı rahīḳ-i 'aşḳ [117] ḳabr-i meyyite reşy idilse cism-i meyyit revānpezīr-i civānī olurdu.

Müfredāt: “Nefahū” reşy itmek ve saçmak ma'nāsına olan “neḥḥ” den māzī ceme-i müzekker ve fā'ili olan vāv beyt-i sābıḳdaki nedmāna minhādaki zamīr de müdāmeye rāci'dür. “Şerā” toprak ma'nāsına olarak nefahū fi' linūñ mef'ülün bihi ve “meyyit”den murād müstaḡraḳ-ı şehevāt-ı fāniyye olan erbāb-ı ḡafletdür. Nitekim bir şā'ir bu bābda dimişdür

Leyse men mâte fe'sterāḥa bi-meyitin
İnneme'l-meytū meyyitū'l-aḥyā'¹

Ve ḥazret-i Nāzım ḳuddise sırruhu ḳaşıde-i Hemziyye'sinūñ maṭla'ında buyurmuşdur

Erecū'n-nesīmi serā mine'z-Zevrā'i
Seḫeren fe-aḥyā meyte'l-aḥyā'²

¹ Beyit Adî b. Ra'lâ'ya aittir (Asma'î, s. 152; Bağdâdî, 1997, s. 530; Zebîdî, 1969, s. 101). “Ölüp sıkıntılardan kurtulan ölü sayılmaz; yaşayıp da emellerine ulaşamayan ölüdür.”

² (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 24) Rüzgârın güzel kokusu Sabah vakti Zevrâ' tarafından eserek yaşayan ölülere can verdi.

“Le-‘ âdet ileyhi’r-rûh” cümlesi lev-nefaḥûya cevâb ve ileyhideki zamir meyyite râci‘ dır. “İnte‘ aşē’l-cismü” cümlesi de le-‘ âdet ilaḥ. cümlesine ma‘ tûfdur. Cismüñ inti‘ âşî leṭâfet ve ṭarâvet ve sükûn ve ḥareket gibi levâzim-i ḥayātuñ anda zuḥûrî dimekdır.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرُمَهَا
عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

[118] **Maḥşûl-i Beyt:** Bâğzâr-ı ‘ aşḫda ṭarâvet-yâb olan kermüñ fey-i cidârî ğayr-ı kâbil-i iltiyâm ‘ illetlerle ma‘ lûl olanlara sāye-sâz olsa ile’l-ebed vâreste-i eşkâm ve âlâm olurlar.

Müfredât: “Lev-ṭaraḥû” cümle-i şartiyye fâ‘ ili nedmâna râci‘ vâvdur. “Fey” zıl ve gölge ma‘ nâsına. “Ḥâ’it” dîvâr dimekdır ihâṭa itmesi bâ‘ iş-i tesmiyyedır. “Kerm” üzüm bağı ma‘ nâsınadır. “Eşfâ” şifâsı zâ‘il olmak ve yâ mevte müşrif ve qarîb olmak ma‘ nâsına olan işfâ’dan mâzî ve fâ‘ ili ‘ alîle râci‘ zamîrdır. İkinci ma‘ nâya göre mef‘ûlî maḥzûf olarak eşrefe ‘ ale’l-mevt taḫdîrindedır. “Le-fâraḫahu ilaḥ.” levüñ cevâbı “sukm” kurb vezninde ‘ illet ma‘ nâsınadır. Muḥassinât-ı bedî‘ iyyeden fî feyde cinâs ‘ alîlen ve kad eşfâda ibhâm tezâd san‘ atları vardır.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَلاً مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا النُّكْمُ

[119] **Maḥşûl-i Beyt:** Raḥîḫ-i ‘ aşḫuñ muḫârenet-i kuvvet-baḫşâsı yıllarca ḥarekete muḫtedir olamayan bir maḫ‘ ada müyesser olsa fi’l-ḥâl ḫudret-yâb-ı meşy ve ḥareket ve ebkemler feyz-i nuṭḫ ile ḥikmet-nişâr-ı belâğat ve feşâḫat olurdu.

Müfredât: “Lev-ḫarabû” taḫrîbden mâzî ve nedîmâna râci‘ vâv fâ‘ili olarak cümle şartiyyedır. “Min” ḫarabû fi’linüñ şılası “ḥân” beytü’l-ḥamr ve meykededır. “Muḫ‘ad” ilk âddan ism-i mef‘ûl olarak ve kötürüm ‘ illetine mübtelâ olup da kıyâm ve meşyden

‘acizinden dā’imā ku‘ūd itmekde bulunan marīzdür. “Meşā” fi‘l-i māzī ve muḳ‘ada rāci‘ fā‘il zamīriyle cümlesi cevāb-ı şartdur. “Zikrā” elif-i maḳşūre ile zikr ma‘nāsına maşdar. “Mezāḳat” tatmaḳ ma‘nāsına maşdar-ı mīmi. Hānihā mezāḳathā zamīrleri müdāmeğe rāci‘. “el-būkm” ebkemūn cem‘i olarak yanṭıḳu fi‘linūn fā‘ilidür.

12. وَلَوْ عَصَيْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيِّبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

[120] **Maḥşūl-i Beyt:** Rāyiḥa-i kā’ināt-şümüli cihet-i şarḳiyyede Nūkheth-fezā-yı intişār olsa ğarbda mübtelā-yı ‘illet-i zūkām olanların kuvve-i şāmmesi meclis-i müsebbihīn-i melā’ikede münteşir-i fevāyiḥ-i ‘ūdī istişmām idecek kadar mütezāyid olurdu.

Müfredāt: “Abiḳat” misk ve ‘anber gibi ṭīb lizḳ idüp yapışmaḳ ma‘nāsına olan ‘abiḳadan dördüncü bābdan māzī-i mü’enneşdür. “Enfās” nefes kelimesinūn cem‘i ve burada revāyiḥ ma‘nāsına olarak ‘aḳibet fi‘linūn fā‘ilidür. “Mezkūm” zūkām ‘illetine mübtelā olarak kuvve-i şāmmesine ḥalel gelen kimsedür. “Le-‘āde” ‘avdetden māzī ve “şem” kuvve-i şāmmeye ve ḳoḳlamaḳ ma‘nāsına olarak anuñ fā‘ili ve cümlesi cevābiyedür. “leḥū”deki zamīr mezkūma rāci‘dür.

13. وَلَوْ خُصِّبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَامِسٍ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النُّجْمُ

[121] **Maḥşūl-i Beyt:** Kāse-i ser-şārini taḳbīl ile münevver olan dest-i niyāz bir ḳatre-i nūr-efşāniyle rengīn olsa leyālī-i zulmetde şeh-rāh-ı ‘irfāna necm-i hüdā ve hem-pāye-i mu‘cize-i yed-i beyza olurdu.

Müfredāt: “Ḥuzibet” telvīn itmek ve boyamaḳ ma‘nāsına olan taḥzībden māzī meḥl ve nā’ib-i fā‘ili aşāḡıki keffü lāmisin terkīb-i izāfīsidür. Ve burada nūr-ı müdāmenūn

işrâkından hâşıl olan şu‘â‘ ile izâ’e ve tenvîr murâddur. “dal” hidâyetüñ zıddı ve yol azgınlığı ma‘nâsına olan dalâldan mâzî ve fâ‘ili lâma râci‘ zamîr olarak cümlesi cevâb-ı şartdur. Ve “fî-yedi” şibh-i cümlesi haber ve “en-necm” kelimesi mübtedâdur.

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرّاً عَلَى أَكْمِهِ غَدَاً
بَصِيراً وَمِنْ رَأُوفِهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

Maḥşûl-i Beyt: Tecellî-i başîret-efzâsı mâder-zâd olan a‘mâlara incilâ-baḥş-ı [122] ibtişâr olsa fi‘l-hâl pîrâmen-i ‘arşa mu‘allaḳ levâ’ih-i şu‘unı görür ve hilkâten sâmi‘adan maḥrûm olanlar ḡulḡul-ı mînâsınuñ şadâ-yı ‘irfân-intimâsiyle teşnîf-i mesâmi‘-i îkân itse tehlîlât-ı ker ü beyânı istimâ‘idecek kadar semî‘olurdu.

Müfredât: “Cüliyet” izhâr itmek ma‘nâsına olan tecelliyetden mâzî mechûl ve zamîri müdâmeye râci‘dür. “Ekmeh” anadan toḡma [kör] kimse. “Ġadan” şâre ma‘nâsına fi‘l-i nâķış ve ismi ekmehe râci‘ zamîr ve haberi başîran ile cümle olarak cevâb-ı şartdur. “Ve min-râvûķihâ” muzâfuñ ḡazfîyle min-şavti râvûķihâ taķdîrinde olarak aşâḡıķi tesma‘u fi‘linüñ mef‘ûlün bihidür. “Râvûķ” mişfât ve süzgi ma‘nâsınadır. “Şum” aşammuñ cem‘i ve şaḡırlar demek olup tesma‘u fi‘linüñ fâ‘ilidür.

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَّا ضَرَّهُ السُّمُّ

Maḥşûl-i Beyt: Meykede-i feyz-baḡşâsınuñ turâb-ı tâbnâka rû-mâl olmak üzre [123] bâdiye-peymâ olan ķāfile-i ḡarâbât meslû‘-ı dendân-ı mâr olsa daḡi müte’eşşir-i zehr-âb-ı ıztîrâb olmaz.

Müfredât: “Rekb” rākibler ma‘nâsına ism-i cem‘. “Yemmemû” ķaşadû ma‘nâsına mâzî cem‘-i müzekker-i ḡâ‘ib. “Turâb” tânuñ zammiyle toprak ma‘nâsına. “Ve fi‘r-rekbi

melsū‘un” ‘ibāresinde vāv ḥāliyye. “Fi’r-rekb” haber-i muḳaddem melsū‘ mübtedā ve ‘aḳreb ve yılan şoḳmak ma‘nāsına olan les‘ den ism-i mef‘ūldür. “Lemā-zarrahu”da lām cevabiye “mā-zarra” māzī-i menfī ve “hā” melsū‘a rāci‘ ve mef‘ūlün bihi. “es-semmu” “zarra” fi‘linüñ fā‘ilidür.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

Maḥşül-i Beyt: Bir merd-i füsünkār mecmū‘a-ı hezār esrārınun bir ḥarf-i ḥired-baḥşāsını pīşānī-i mecnūn-ı muṭbiḳa naḳş eylese müfessir-i aḥkām-ı ümmü’l-kitāb-ı ‘aşḳ olan o naḳş-ı şifā-baḥş ile nā’il-i ‘aḳl-ı selim olurdu.

[124] **Müfredā:** “Reseme” ketebe ma‘nāsına māzī. “Rāḳī” raḳā yarḳī raḳyenden ism-i fā‘il olarak anuñ fā‘ili ve ruḳye ve efsūn oḳıyān dimekdür. “ḥurūfe ismihā” mef‘ūl olarak āḥirindeki zamīr müdāmeğe rāci‘dür. “Cebīn” cebhenün her iki tarafına dinür ki ikisine birden cebīnān ta‘bīr olunur. Burada mücerred cebhe ve alın ma‘nāsınadır. “Muşāb” işābet maşdarından ism-i mef‘ūl olarak cin tutan kimse dimekdür. “Cünne” zamm-ı cīm ile fi‘l-i meḥlūl olarak mecnūn olan dimekdür. Bu fi‘lün ma‘lūmı müsta‘mel degüldür. “Ebre’e” ḥaste ve mecrūḥı eyü itmek ma‘nāsına olan “ibrā”dan māzī ve āḥirindeki zamīr muşāba rāci‘ olarak mef‘ūli “ve’r-resmü” anuñ fā‘ilidür.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رَقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Maḥşül-i Beyt: Nām-ı nāmī-i şehāmeti bir mu‘asker-i muḳafferün livā’-ı mu‘allāsına ser-nāme-i ihtişām olsa şuc‘ān-ı ḡazanfer-nişānı vāreste-i ḥavf-ı memāt ve muḥaḳḳar-ı cevher-i ḥayāt olurlardı

[125] **Müfredât:** “Fevka’l-livā’i’l-ceyşi” aşağıki ruḳime fi’l-i mechūlinūn mef’ūlūn bihidür. “Livā” sancaḳ. “Ceyş” asker. “İsmuhā” ruḳime fi’linūn nā’ib-i fā’ ilidür. Ve “hā” müdāmeye rāci’dür. “Le-eskere”de lām cevābiyedür. “Eskere” iskārdan māzī. “Men” ism-i mevşul olarak anuñ mef’ūlūn bihi taḥte’l-livā’ şibh-i cümlesi menün şılasıdır. “Zālike’r-rażmu” eskere fi’linūn fā’ ilidür. “livā” żarūret için maḳşūrdur.

18. نُهْدَبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Maḥşul-i Beyt: Bezm-i germ-ā-germinde ta’ allüm-i ādāb-ı ‘irfān iden nüdemā-yı ‘aşḳuñ seciyyāt-ı kāmilānelerini tehzīb ve ‘azīmet-i insāniyyeden maḥrūm olanları ‘azm-ı maḥşūş-ı cihān-pesendāne ile ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’a ihdā ider.

Müfredât: “Tehzīb” ṭarḥ-ı zevā’d ile işlāḥ ma’ nāsına olan ve tehzībden muzāri’ mü’enneş ve fā’ili müdāmeye rāci’ mü’enneşdür. “Aḥlāḳa’n-nadāmā” daḥi mef’ūlidür. “Nedāmā” muşāḥib [126] ve hem-bezm-ı şarāb ma’ nāsına olan nedmān kelimesinūn cem’ idür sekrān sekārā gibi. “Fe-yehtedī” kelimesinde fā sebebiyyedür. “Yehtedī” hidāyeti ḳabūl itmek ve ṭoḡrı yola gitmek demek olan ihtedādan muzāri’ “bihā”da żamir müdāmeye rāci’ olarak anuñ mef’ūlūn bihi. “Ṭarīḳi’l-‘azmı” diğēr mef’ūli. “Men” daḥi ism-i mevşul olarak yehtedī fi’linūn fā’ ilidür. “Lā” nāfiyye” ve “lehū” ḥaber-i muḳaddem. Ve “azm” mübtedā olarak cümlesi mevşulūn şılasıdır.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Maḥşul-i Beyt: “Ṭabāyi’-i beşeriyyeyi taḥvīle ḳudret-yā olan ḳudret-i terbiyyetkārānesi dest-i buḥl u seḥā bilmeyenleri kerim ve bāzil ve ḥilm ile āşinā olmayanları ‘inde’l-ğāzab ḥalīm ve deryā-dil eyler.

Müfredât: “Ve yekrümü” kermiden muzâri‘ ve “men” anuñ fâ‘ili olarak bu cümle “fe-yehtedî men lâ-lehü ilaḥ.” cümlesine ma‘tûfdur. [127] “Lem-ya‘rifi’l-cûde keffühü” cümlesi ism-i mevşûl olan “men” kelimesinüñ şılasıdır. “Ve yaḥlimü” ḥilmiden muzâri‘ ve “‘inde’l-ğayz” anuñ mef‘ûlün fîhi ve “ğayz” gâzab ma‘nâsınadır. Ve “men-i” mevşûle fâ‘ilidir. “Leḥü ḥilmü” cümlesi de ḥilm cümlesi de lâ-lehü ‘azmu gibi olarak şıla vâkı‘ bulmuşdur.

20. وَلَوْ نَالَ فَدَمُ الْقَوْمِ لَنَمَّ فِدَامِهَا
لَاكْسَبُهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّثْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Mînâ-yı cihân-nümâsınuñ fidâm-ı neşve-bârını telşîm şerefini iḥrâz iden girân-cânlar şemâ’il-i ‘âliyyesinüñ te’şîr-i zârâfetiyle her maḥâsini ḥâmil insân-ı kâmil olur.

Müfredât: “Nâle” neylden mâzî. “Fedm” fels vezninde şakîl ve ğabî ve belîd ma‘nâsına olup anuñ fâ‘ili. “Leşm” taḫbîl ma‘nâsına olarak mef‘ûlün bihi. “Fidâm” kesr-i fâ ile şarâb ḳabınuñ örtüsü dimekdür âḥirindeki zâmîr-i mü’enneş müdâmeye râci‘dür. “Le-eksebehü”de lâm cevabiye. Eksebe kesb itdirmek ḳazandurmaḳ ma‘nâsına [128] olan iksâb maşdarından mâzî ve iki mef‘ûle müte‘addîdür. Birincisi fedmü’l-ḳavme râci‘ ğâ’ib zâmîri ikincisi ma‘nâ şemâ’ilihâ terkîb-i izâfîsidür. “El-leşm” kelimesi de fi‘l-i mezkûruñ fâ‘ilidir. Şemâ’ilihâdaki zâmîr-i mü’enneş müdâmeye râci‘ olup anuñ şemâ’il-i kerimesi rikḳat leṭâfet ḥüsnü’l-ḥulḳ lütf tevâzu‘ gibi meḳârim-i celîledür.

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Maḥşûl-i Beyt: Reşhât-ı rûḥ-efzâsı eczâ-yı kâ'inâta nefḥ-i ḥayât iden raḥîḳ-i 'aşḳuñ evşâf-ı 'âliyyesinden ḥaberdârsuñ tevşîf it didiler bâ'is-i şa'sa-a-ı zuhûr olan evşâf-ı mübeccelesine vûkûfumu taḥdîş-i ni' met olarak i'tirâf eyle.

Müfredât: “Yeḳûlûne” muzâri' cem'-i müzekker olup fâ'ili tâlibîn-i raḥîḳ-i 'aşḳa râci' olan vâv zamîridür. “Lî” yeḳûlûn fi'linuñ mef'ûlün bihidür. “Şıfhâ” vaşafa yeşifüden emr-i [129] ḥâzır olrak cümlesi meḳûl-i ḳavl ve âḥirindeki zamîr müdâmeye râci'dür. “Fe-ente”deki fâ ta'liliyye ente mübtedâ “ḥabîr” anuñ ḥaberi. “Bi-vaşfihâ” ḥabîr kelimesinuñ muḳaddem mef'ûlidür. “Ecel” ḥarf-i taşdîḳ “indî” şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaber. “ilm” anuñ mübtedâsı. “bi-evşâfihâ” 'ilm kelimesinuñ mef'ûlün bihi zamîrlar müdâmeye râci'dür.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

Maḥşûl-i Beyt: Şafveti küdüret-i mâ'dan leṭâfeti keşâfet-i hevâdan nûr-ı şa'sa'ânîsi ḥarâret-i nârdan rûḥ-ı mücerredi vâhime-i cismden müberrâdur didüm.

Müfredât: “Şafâ” şafvetden olarak mübtedâ'-i maḥzûfuñ ve hiye şafâ'ün taḳdîrindedür zamîr müdâmeye râci'dür. “Velâ mâ'ün” şafâ üzerine ma'tûf olarak leyse fihâ keşâfetü'l-mâ'i taḳdîrindedür. “Ve lütfün velâ-hevâ ve nûrun velâ nârun ve rûḥun velâ-cismü” cümlelerinüñ i'râb ve taḳdîri de böyledür. Hevâ' kelimesi memdûd olarak [130] zarûret-i vezn içün ve yâ kırâ'et-i Ḥamza üzerine maḳşûr vâkı' olmuştur. Çünki maḳşûr olarak hevâ maḥabbet ma'nâsınadır.

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا
قَدِيمًا وَلَا شَكْلٌ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

Maḥşûl-i Beyt: Kâ'inât şûret-nümâ-yı ta'yîn olmamış ve heyûlâ-yı 'âlem-i şekl ü resme girmemiş iken cihân-ı nikât u ma'ânîyi hâmil olan zıkr-i hikmet-pîrâsı sebķ-i zâtî ile sâbık ve kadîm idi.

Müfredât: “Teḳaddeme” sebeķat ma'nâsına olan taḳaddümden mâzî “külle'l-kâ'inât” terkîb-i izâfî olarak mef'ûlün bihi “ḥadîşühâ” fâ'ili ve zamîr müdâmeye râci'dür. Burada taḳaddümden murâd zamânî olmayup zâtîyyedür çünki zamân daḥi kâ'inât cümlesindendir. “Ḳadîmen” ḥadîşühâdan ḥâldür. “Şekl” mişâl ve “teressüm” eşer ma'nâsınadır. “Hünâke” 'âlem-i ezele işâretdür. “Ve lâ-şeklün” ve lâ-resün” ibâresinüñ i'rabı mâ-sebaķde “ve lâ-'ârun 'aleyhim ve lâ-işmün” ibâresinüñ i'rabı gibidür. [131]

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ ثُمَّ لِحِكْمَةٍ
بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Maḥşûl-i Beyt: Raḥîķ-i 'aşķ sebeb-i kıyâm-ı eşyâdur. Müstelzim-i ḥafâ olan şiddet-i zuhûrı berter-i fehm ve idrâk olan hikmet-i zuhûrı lâ-yefhemâna perde-i ḥicâb olmuşdur.

Müfredât: “Ḳâmet” şebetet ve te'ayyenet ma'nâsına “bihâ” zamîri müdâmeye râci' mef'ûlün bihi ve “eşyâ” anuñ fâ'ilidür ki eşyânuñ zâtında vücudı yoğiken naḥlenüñ nevâtında vücudı gibi şübût ve ta'ayyunı vücud-ı 'ilm-i ihâhî ileddür. Feli-hâzâ âyet-i celîlede “el-ḥayyu'l-ḳayyüm”¹ ve ed'îyye-i me'sûrede “Allâhümme leke'l-ḥamd ente ḳayyimü's-semâvâti ve'l-arzi ve men-fîhinne”² vârid olmuşdur. “şümme” şânuñ zammıyla ḥarf-i 'atf ve fetḥiyle mekâna mevzû' ism-i işâret olarak ḥazret-i ḳayyumiyete ve ezele işâretdür. Burada her ikisi de câ'izdür. “İḥtecebet” isteteret ma'nâsına ve zamîr-i fâ'il müdâmeye râci'dür. “Bihâ”daki zamîr yâ müdâmeye veyâ hikmete veyâḥud eşyâya

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 255; Al-i İmrân, 2. “(O) diridir, her şeyin varlığı O'na bağılı ve dayalıdır.”

² Allâhım hamd sana mahsustur. Gökleri, yeri ve bunların arasındakilerini ayakta tutan sensin.

rāci‘dür. “An-küllî” [132] ihtecebet fi‘linüñ mef‘ülün bihi ve men muzāfun ileyh. “Lā-lehü fehmun” şibh-i cümle mevşüle şıla olarak nefsleriyle şühüd-ı Rabdan maḥcûb olan erbāb-ı ğaflete işāretdür.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا
إِتِّحَادًا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Rūḥum raḥīk-i ‘aşk ile o mertebe imtizāc ve ittiḥād itmişdür ki biri digerinüñ āyīne-i hestī-nümāsıdır. Bu ittiḥād muṭlaḳ bir cirmün diğér cirme ḥulūlî ḳabīlinden zan olınmasun.

Müfredāt: “Hāmet” ḥāme yehimü heymen ve heymānenden māzī mü’enneş olarak maḥabbet itdi ve ‘āşık oldı dimekdür. “Bihā” anuñ mef‘ūli ve zāmīr müdāmeyle rāci‘ “rūḥī” kelimesi de fā‘ilidür. “Temāzēcā” iḥtilāṭ ma‘nāsına olan temāzücden māzī teşniye olarak fā‘ili olan “elif” müdāme ile rūḥa rāci‘dür. “İttiḥāden” yā temāzücün müdāme ile rūḥa nisbetinden temyiz veyā mef‘ül-i muṭlaḳdur. “Velā-cirmün”de [133] vāv ḥāliyye lā nāfiyye cirmün mübtedā ve teḥallelehü cirmü cümle-i fi‘liyyesi anuñ ḥaberi ve zāmīr-i müzekker mübtedāya rāci‘dür. Bir cirmün diğér cirme taḥallül ve ḥulūlî olmayarak müdāme ile rūḥum imtizāc ve ittiḥād itdi dimekdür. Çünkü ḥaḳīḳatde mevcūd olmayan eşyā’-i ma‘dūmenün vücūd-ı Ḥaḳ ile ittiḥādı ma‘dūmü’l-‘ayn olan naḥle ve şecerün mevcūd olan nevāt u bezrinde vücūdı ve anuñla ittiḥādı gibi olduğından ḥulūl ve ittiḥād-ı ḥaḳīḳīyi icāb itmez.

26. فَخَمَرٌ وَلَا كَرَمٌ وَأَدَمٌ لِي أَبٌ
وَكَرَمٌ وَلَا خَمَرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمُّ

Maḥşül-i Beyt: Mükevvenāt şūret-nümā-yı ta‘ayyün olmamış ve ḥilḳat-ı ebū’l-beşer miyāne-i mā’ ve tīnde mündemiç bulunmamışken raḥīk-i ‘aşk şeref-baḥşā-yı minā-yı

‘amā ve ‘ālem imkān-ı cevelengāh-ı ‘ademe pūyān olduğı evānda dağı füyūzāt-ı ebedīsi mülk-i qādīm-i lāhūta şa‘şa‘ a-pīrā idi.

Müfredāt: “Ḥamr” mübtedā ve ḥaberi maḥzūf mevcūd kelime [134] sidür. “Vāv” edāt-ı ‘aṭf “lā” edāt-ı nefy “kerm” ḥamr üzerine ma‘ṭuf olarak lā-kermün mevcūdün dimekdür. “Ve ādemü lī ebün”de vāv ḥāliyye ādem mübtedā lī ebün cümlesi anuñ ḥaberidür. “Ve lī” de vāv ḥāliyye lī şibh-i cümle olarak aşığıki üm kelimesinden ḥāldür. “Ümmühā” mübtedā ve zamīri müdāmeğe rāci‘ üm de anuñ ḥaberidür.

وَلُطْفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَلُطْفُ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

Maḥşül-i Beyt: Ta‘ ayyünāt-ı kevnīyye baḥr-ı muḥīṭ-i ‘ilm-i ezelīnūñ emvācı meşābesinde ise de andaki bedāyi‘-i fıtrat-ı baḥruñ tecellī-i gūn-ā-gūnına tābi‘ dur. Qulūb-ı ehl-i īkān bu tecelliden neşvemend-i ‘irfān olduqca her ḥaṭvede bir cihān ma‘nāya pāy-endāz-ı i‘tilā olurlar.

Müfredāt: “Lüṭfū’l-evānī” mübtedā “tābi‘” ḥaberidür. “Evānī” kab ma‘nāsına olan āniyenūñ cem‘i. “Fi’l-ḥaqīqa” tābi‘ kelimesinūñ mef‘ūlün fīhi olarak ḥaqīqat-ı emr-i İlähiyyede dimekdür. “Li-lüṭfi’l-ma‘ānī” tābi‘ kelimesinūñ mef‘ūlün bihi “ma‘ānī” ma‘nānūñ cem‘idür. [135] “Ve’l-ma‘ānī” mübtedā “tenmū” cümle-i fi‘liyyesi anuñ ḥaberi bihā kelimesi yūsibbühā taqīrinde olarak tenmūnūñ mef‘ūl-i muḥaddemi ve āḥirindeki zamīr leṭāfet te’vīli ile lüṭfe rāci‘ “tenmū” nemā yenmū nemā’dan muzāri‘ olarak ar[t]ış dimekdür.

وَقَدْ وَقَعَ التَّفْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَزَوَّاحُنَا حَمْرٌ وَأَشْبَاحُنَا كَرْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Ḥaḳīḳatde şey’-i vāḥid iken teferruḳa-ı ta’ ayyünle bir iftirāk-ı mevḥūm vüçüd bulmuş raḥīḳ-i ‘aşḳ rūḥ-ı kâ’inât kürümı naḳş-ı bend-i ecsām olmuş.

Müfredât: “Ḳad” edât-ı taḥḳīḳ “vaḳa’a” vüḳū’ dan māzī “et-tefriḳ” anuñ fā’ ilidür “ve’l-küllü vāḥidün”de vāv ḥāliyye olarak cümle-i ismiyye et-tefriḳden ḥāldur. “Ervāḥunā ḥamrun” cümle-i ismiyyesindeki fā’-i tefriḳ vāḳı’ ı tafşıl ve beyân içündür. “Ervāḥ” rūḥuñ “eşbāḥ” sebep vezninde ve şaḥş ve cirm ma’ nāsına olan şebaḥ kelimesinüñ cem’ idür. [136]

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا
وَقَبْلِيَّةُ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Raḥīḳ-i ‘aşḳ için ba’d ve ḳabl mekân ve zemân müteşavver degüldür. Mümkînâta göre zamân ve mekân ba’d ve ḳabl mütaşavver ise elbette raḥīḳ-i ‘aşḳuñ her muḳaddemde ve mu’aḥḥarda muḳaddem olması lâbüddür.

Müfredât: “Ḳabl” evvel “ba’d” soñra ma’ nāsına zarf-ı zamân olup ḳablehā şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaber ḳabl mu’aḥḥar mübtedādur. “Ba’de ba’dihā” terkīb-i izāfî ve şibh-i cümle olarak ḥaber muḳaddem ve mübtedāsı maḥzūfdur ki lâ-ba’de ba’dihā ba’dun taḳdīrindedür. Ve zamīrlar müdāmeye rāci’dür. “Ḳabliyyet” maşādir-i mec’üleden ve mübtedā “el-eb’ād” soñra ma’ nāsına olan ba’d kelimesinüñ cem’ i ve muzāfün ileyhdür. “Fe-hiye” zamīri ḳabliyye rāci’ ve mübtedā-i şānî sükūn-ı hā iledür. “Leḥā” aşāğıki ḥatm kelimesine müte’allik ve zamīri müdāmeye rāci’dür. “Ḥatm” vācib ma’ nāsına olarak fe-hyenün ḥaberi ve bu cümle-i ismiyyede ḳabliyyetü’l-eb’ād ḥaberidür. [137]

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا
وَعَهْدُ آبَيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا النُّتْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Raḥîk-i ‘aşk kâ’inât vücûd-pezîr olmazdan muḳaddem meyhâne-i ezelde ta‘şîr olunmuşdı ‘ahd-i ebü’l-beşerde cılve-nümâ-yı ta‘ ayyün olarak ḥükm-i mîşâk-ı ezeli zâhir oldı baḥr-ı zaḥḥâr-ı ḥaḳîḳat ise evvel ve âḥir o dürr-i yetimi şerf-güşvâre-i ‘illiyyîn itmşidi.

Müfredât: “‘Aşr” dehr ve zamân “medâ” gâyet ma‘nâsına olarak “‘aşru’l-medâ” mebd-i ḥalk-ı ‘alemden bed’ ile illâ ḥayşü lâ-müntehâ zamân-ı tavîlden ‘ibâret ve mübtedâ vâkı‘ olmuştur. “Min-ḳablihi” şibh-i cümlesi aşağıki kâne fi‘l-i nâḳışuñ ḥaberi ve âḥirindeki müzekker zamîri ‘aşra râci‘dür. “‘Aşruhâ” da kânenüñ ismi olarak bu cümle-i fi‘liyye mübtedâsınuñ ḥaberi ve ikinci ‘aşr kelimesi yâ zamân ma‘nâsına ism veyâ üzüm gibi bir şey’i şarâb için şıḳmak ma‘nâsına maşdar ve âḥirindeki zamîr müdâmeye râci‘ olarak müdâmenüñ zamânı veyâ anuñ üzümünüñ ‘aşr-ı taḳṭîri ḥalk-ı zamândan muḳaddem idi [138] dimekdür. “Ve ‘ahdu ebînâ” mübtedâ vemâ-ba‘dı ḥaber olarak Âdem ‘aleyhi’s-selâmüñ zamânı veyâ andan ve zürriyyetinden alınan ‘ahd ve mîşâk dimekdür. “velehâ” şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaber ve zamîri müdâmeye râci‘ “el-yütm” yânuñ zam ve fetḥiyle yetimlik ma‘nâsına ve mübtedâ mu’ahḥardur. “yütm” insânda pederüñ ve ḥayvânda mâderüñ fiḳdânıyladır.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِحِينَ لَوْصُفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Maḥâsin-i ‘âlem-şümûli tavşîf itmek isteyen her nâşir ve nâzım evşâf-ı ‘âliyyesine lâyıḳ elfâz ve ta‘birât bulabilmek için yine ḳudret-i hidâyetkârânesine müfteḳirdür

Müfredât: “Maḥâsin” ḥaber ve mübtedâsı maḥzûf olarak hâzihi maḥâsinün taḳdîrinde va ḳaşıdede bulunan cemî‘-i evşâf müdâmeye işâretdür. “Tehdî” lütf ile delâlet ma‘nâsına olan hidâyetden muzâri‘ ve fâ‘ili maḥâsine râci‘ zamîr ile beraber cümle olarak

maḥāsinüñ şıfatıdır. “El-mādiḥīn” tehdī fi‘linüñ mef‘ülün bihi li-vaşfihā da [139] mādiḥīnün mef‘ülün bihi ve zamīr müdāme ye rāci‘dür. “Fe-yaḥsünü” muzāri‘ fihā anuñ mef‘ülün fihī ve zamīr yā maḥā sine veyā müdāme ye rāci‘ olarak fe-yaḥsünü fī-ḥaḥḳı’l- maḥā sinini yāḥud fī-ḥaḥḳı’l-müdāmeti taḳdīrindedür. “Minhüm” mef‘ülün bihi ve zamīr mādiḥīne rāci‘dür. “en-neşr” yaḥsünü fi‘linüñ fā‘ili “en-naẓm” aña ma‘tūfdur.

32. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمْشَتَاقٍ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Maḥşul-i Beyt: Nu‘m ismiyle müsem mā olan ma‘şūka-ı ḥasnāya kulaḳdan ‘āşık olanlar zıkr-i nāmıyla naşıl ṭarabnāk olurlarsa raḥīḳ-i ‘aşkuñ neşve-i lezā’iz-efzāsından biḡāne olanlar daḥi zıkr-i nām-ı neşve-encāmıyla ser-mest ve raḳşān olurlar.

Müfredāt: “Yaṭrabu” neşāt sürūr ma‘nāsına olan ṭaribeden dördüncü bābdan muzāri‘ “men” ism-i mevşul olarak fā‘ili ve bu cümle yaḥsünü fihā ilaḥ. Cümlesine ma‘tūfdur ki mā-vecebehü vaşfına hidāyetden iki şey’i ḥāşıl olmuş oluyor ki biri ḥüsn-i naẓm [140] ve neşr diğeri zıkrinde neşāt ve ṭarab. “Lem-yedrihā” cümlesi mevşüle şıla “inde zıkrilhā” yaṭrabunuñ mef‘ülün fihī ve zamīrlar müdāme ye rāci‘dür. “Ke-müşṭāḳı Nu‘min”de Nu‘m zamm-ı mīm ile nisā’-i ‘arabdan bir ḥasnānuñ ismidür ki Nāẓım ḳuddise sırruhu ḳaşıde-i lāmiyyesinde zıkr buyurmışdur.

İzā en‘amet Nu‘mün ‘aley ye bi-naẓratin

Felā es‘adet Su‘dā velā ecmelet Cümlü¹

33. وَقَالُوا شَرِبْتُ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا

¹ Nu‘m adlı sevgili bakışıyla ni’mette bulunduktan sonra; ne Su‘d’a, vuslatıyla saadet verir ne de Cüml, faziletiyle güzellik verir. Beytin şerhi için bk. Bûrînî ve Nâblûsî (2003, s. 171).

شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Şübri günâh ve ḥusrândur diyenlere terk-i şürbi ‘indimde gâye-i hızlândur didüm.

Müfredât: “Ḳālū” māzī cem‘ -i müzekker ve fā‘ili olan vāv ḥaḳīḳat-ı müdāmeden bī-şü‘ür erbāb-ı gâflet ve gürûrdan kināyedür. “Şeribte’l-işme” şeribte cümle-i fi‘liyyesi meḳûl-i ḳālū. “el-işm” [141] zenb ve günâh ma‘nāsına olarak şeribte fi‘linüñ mef‘ûlün bihidür. Taḳdīr şeribte mā yücibü’l-işme olmak lâzım iken şürbüñ işme ta‘alluḳı mübālağa ḳaşdına mebnīdür. “Kellā” ḥāşā ma‘nāsına ḥarf-ı red‘ ve zecrdür. “innemā” edāt-ı ḥaşr olarak terk-i şürbünde işm ve günâh olduğunu te’kīdi müḳayyeddür. “el-letī” mevşûli müdāme-i ḥaḳīḳaden kināye ve şeribtü fi‘linüñ mef‘ûlün bihi “Fī-terkihā” şibh-i cümlesi ḥaber-i muḳaddem. “el-işm” mübtedā ve cümlesi mevşûlün şılasıdır.

34. هَنِيئاً لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكَرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Maḥşûl-i Beyt: ‘Aşk olsun künc-i ḥarābatı tecellīgāh iden erbāb-ı zevḳe ki raḥīḳ-i ‘aşḳuñ zevḳiyle degül taşavvur ve tevehhümiyle mest ü ḥayrân olmışlardır.

Müfredât: “Henī’en” henī fe‘īl vezninde sühûletle ḥazm olunan ta‘ām ve şarāb-ı ḥoşgüvāra dinür ki ekl ve şürb idenüñ vücūdına nāfi‘ olmağla tehni’e ve tebrike şāyân olduğu mūcib-i tesmiyedür ve menşü [142] biyyeti ‘alā-ḳavli mültezimi’l-iḥtimār ‘āmilinden ḥāl-i mü’ekke de olmak üzre alınup burada dāme şürbühüm henī’en taḳdīrinde. Ḳāle’s-şā‘ir

Kül henî'en ve merî'en küllehü¹

“Ehli'd-deyr” deyr ma‘bed-i Naşārādur. Hamr ve serk ile münāsebeti olmağla erbāb-ı maḥabbet eş‘ārında çok zıkr olunur. “Kem” edāt-ı tekşîr ve temyîzi maḥzûf olarak kem merretin taḥdîrinde ve aşağıki sekerû fi‘line mef‘ûlün muṭlaḳ olmak üzere maḥallen menşûbdur. “Sekerû ve mā-şeribû”daki vāv zamîrleri ehl-i deyre “bihā minhā”daki zamîr-i mü’enneşler müdāmeye râci‘ olup mā-şeribû cümlesi sekerûnün fā‘ilinden ḥāldur. “Velâkinnehüm” lâkin edāt-ı istidrâk hüm ehl-i deyre râci‘ olarak anuñ ismi hemmû cümle-i fi‘liyesi de ḥaberi olarak şürbi ‘azm ve ḳaşd itdiler dimekdür.

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَسْوَةٌ قَبْلَ نَسَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Neşve-i raḥîḳ-i ‘aşḳ neş‘etimden evvel bende mevcûd idi. [143]
Üstühānım âlûde-i ḥāk olduğında daḥi o neşve-i rûḥ-efzâ benden infikāk itmeyecekdür.

Müfredât: “İndî” ḥaber-i muḳaddem. “Neşvetün” mebdî-i sekrde ḥāşıl olan neşât ve sūrūr ma‘nāsına olarak mübtedâ ve “minhā”daki zamîr müdāmeye râci‘ olarak neşve kelimesinde ḥāldur. “Ḳable neş‘etî” terkîb-i izâfîsini şibh-i cümle olarak neşvenün şifâtıdır. “Neş‘et” tâze ḥayât bulmak ve mertebe-i tufûliyyetden irtikâ ile evâ‘il-i şebāba dāḥil olmak ma‘nâlarınadır. “Ma‘î” şibh-i cümlesi aşağıki tebḳā fi‘line müte‘allik ve anuñ fā‘ilinden ḥāldur. “Ebeden” daḥi öyledür. “Tebḳā” muzâri‘ ve fā‘ili neşveye râci‘ zamîrdür. “Ve in-beliye”de vāv ḥāliyye “in” şartıyye olarak beliyeye çürümek ma‘nāsına olan bilyden ve dördüncü bâbdan mâzî “el-‘azm” anuñ fā‘ili ve cümle tebḳānuñ fā‘ilinden

¹ Afiyetle hepsini ye.

hâldur. Neşve ile neş'et beyninde mühassinât-ı bedî' iyyeden cinâs-ı lâhık baķā' ile belâ beyninde tıbâķ şan' atı vardır.

36. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا.
فَعَذْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

[144] **Maḥşûl-i Beyt:** Şûrb-i raḥîķ-i ' aşķa şâf ve ḥâliş olduğı ḥâlde müdâvemet it temâzüc ve ihtilâṭını ârzû idince rîķ-i şifâ-baḥş-ı maḥbûbdan başka bir şey karışdırırsañ zulm itmiş olursun.

Müfredât: “Aleyke” ism-i fi' l olarak temessük ve devâm it dimekdür. “Bihā” ‘ aleykenüñ mef' ülün bihi ve zamîr müdâmeye râci' dür. “şırfen” bihā zamîrinden ḥâl olarak bilâ-mezcû şey'in ve ḥâlişan dimekdür. “İn-şi'te” cümle-i şartiyye mezcehâ mef' ün bihi ve zamîr müdâmeye râci' dür in-şi'te mezcehâ bi-şey'in taķdîrinde mezc bir şeyle karışdırmaķ ma' nâsınadır. “Fe-‘ adlûke” ‘ adl ve i' rāz ma' nâsına olarak mübtedâ “an-zalmi'l-ḥabîb” anuñ mef' ülün bihi ve “zalm-ı ḥabîb” maḥbûbuñ rîķ-i esnânıdır. “Hüve'z-zulmü” zulm ' adâletün zıddı ve bir şey'i mevzi' inüñ ğayriye vaz' itmek ma' nâsına olarak cümle-i ismiyye “fe-‘ adlûke” ḥaberi ve bu cümle-i giri ise cevâb-ı şartıdır. Şarâb-ı ' aşķuñ şırf olması vücûd-ı Ḥaķ'dan mâ-‘ adânuñ izimiḥlâl ve fenâsıyla yalnız Ḥaķķ'ı yine Ḥaķ ile görmekten ve mezc olunması vücûd-ı Ḥaķķ'ı merâyâ-yı kâ'inâtda müşâhede itmekden. Zalm-ı ḥabîb ise mażhar-ı âşâr-ı cemâliyye ve mir'ât-ı tecelliyyât-ı kemâliyye olan nûr-ı muḥammediden kinâyedür. Beyitte şırf [145] ile mezc beyninde şan' at-ı tıbâķ zalm ile zulm beyninde cinâs-ı muḥarref i' rāz ma' nâsına olan ' adl ile zulm arasında ibhâm-ı tezâd şan' atları vardır.

37. فَدُونَكُمَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيَهَا بِهِ.
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Meşriḳ-i envâr-ı ‘irfân olan meykede-i âşûbına toplanan muṭribân-ı ‘aşkuñ tecellî-i ḥayât-baḥşâ ve nağamât-ı rûḥ-efzâsını ğanîmet-‘uzmâ bilmelidir.

Müfredât: “Düneke” ḥuz ma‘ nâsına ism-i fi‘l “hâ” müdâmeye râci‘dür. “Fi‘l-hân” hân mevzi‘-i müdâme ma‘ nâsına ve dünekenüñ mef‘ ülün fihidür. “Ve isteclihâ bihi” istecclâ cilve talebi ma‘ nâsına olup cilve cîmüñ¹ harekât-ı şelâşesiyle gelini müzeyyen olarak damada ‘arz eylemek ma‘ nâsınadır. “Bihi” istecclâyâ mütē‘ allıḳ ve zâmîr ḥâne râci‘dür. Ve bunda müdâmeyi ‘arûs-ı ra‘ nâyâ teşbîḥ ile isti‘âre vardır. Uṭlûb ciltete‘l-müdâme fi‘l-hân taḳdîrindedür. [146] “‘alâ-nağami‘l-elḥâni” ‘alâ-nağami şibh-i cümle olarak istecclihânüñ zâmîrinden ḥâldur. “Nağam” fetḥateynle nağmenin cem‘îdür. “Elḥân” icrâ-yı mükâfât ile çıkarılan şavt ma‘ nâsına olan laḥn kelimesinüñ cem‘îdür lûḥûn daḥi gelür. Nağam kelimesinüñ elḥâna izâfeti beyâniyyedür. “Fe-hye” iskân-ı ḥâ’ ile müdâmeye râci‘ ve mübtedâ “bihâ” şibh-i cümle olarak aşağıki ğanamdan ḥâldur ve zâmîri nağama râci‘dür. “Ġunm” ğanîmet ma‘ nâsınadır. El-müdâmetü bi‘n-nağami ğunmün dimekdür. El-hân ile elḥân beyninde cinâs-ı tām ğunm ile nağam beyninde cinâs-ı maḳlûb² vardır.

38. فَمَا سَكَنْتُ وَالْهُمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

Maḥşûl-i Beyt: Nağam ile ğamuñ ictimâ‘ı muḥâl olduğı gibi raḥîḳ-i ‘aşḳ ile de hümûm ve ğumûm hiçbir vakit birleşemez.

Müfredât: “Femâ-sekenet”de fâ fi‘liyle mâ-sekenet sükûndan mâzî menfî ve fâ‘ili olan zâmîr-i mü’enneş müdâmeye râci‘dür. [147] Bu beyt beyt-i sâbıḳa leff ü neşr tarîḳiyle ta‘lîl maḳâmındadır. “El-hem” ğam ma‘ nâsına olarak sekenet fi‘line mef‘ ülün ma‘ ahü

¹Metinde جبهه şeklinde yazılmıştır.

² Metinde *maḳlûb* yerine *ma‘lûb* şeklindeki yazılmıştır.

vākı‘ olmak üzere menşüb ve evvelindeki vāv edât-ı ma‘iyyetdûr. “El-hem” kelimesinde ref ile zamîr-i müstetir üzerine ‘atf olunmak za‘îfdür. Çünkü ‘atfuñ şıhhatı “Üskün ente ve zevcûke”¹ kavı-ı şerîfi gibi bir zamîr-i muttaşıl te’kîd vâcibdür. “Yevmen bi-mevzi‘ in” kelimeleri sekenet fi‘linüñ mef‘ûlün fihi zamānî ve mekânîsi olarak tenkîrleri ifâde-i ta‘mîm içündür. “Ma‘a’n-nağamî” lem-yeskûn fi‘linüñ mef‘ûli el-ğam anuñ fâ‘ilidür. Mışra‘-ı evvel-i beyt-i sâbıkdaki fe-dûnekehâ fi‘l-hân cümlesine mışra‘-ı şānî ve isteclihâ bihi ‘alâ-nağamî’l-elhâni cümlesine ta‘lîldür. Nağam ile ğam beyninde cinās-ı muṭarraf vardır.²

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرُ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Feyz-i mestîsinüñ velev anı bir neşvesiyle zevk-yâb olursan kâ’inatı ‘abd-ı tâyi‘ gibi fermân-ber ve mevcûdâtı emriñe müsahḥar görürsün.

[148] **Müfredât:** “Ve fî-sekretin” edât-ı ta‘lîldür. Li-ecli sekretin dimekdür. “Sekret” sekirden binâ’-i merre olarak bir kere ser-ḥoş olmak dimekdür. “Minhâ” şibh-i cümle olarak sekrenüñ şıfatı ve zamîr müdâmeye râci‘dür. “Ve lev”de vāv edât-ı ‘atf veya ḥâliyyedür lev kelimesi vaşliyye olarak medḥûlünüñ naķîz-i hükme evlâ olduğı müfiddür. “Ömre sâ‘atin” kadar-ı sa‘ata ma‘nâsına olarak zarfıyyet üzere menşûbdür. Ve lev kânet hâtikes-sekretü vâkı‘atan fî-kadari sâ‘atin taķdîrindedür. “Terâ” rü’yetden muzâri‘dür.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سَكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakar, 35; A’râf, 19. “(Ey Âdem) sen ve eşin (cennette) oturun.”

² (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 273)

Maḥşül-i Beyt: Raḥîḳ-i ‘aşḳ ile mest ü ḥayrân olmayan ‘âķiller için ‘ayş u şafâdan behre yokdur. ‘Ayn-ı ḥayât olan neşve-i baķā-baḥşâsıyla terk-i ḥayât-ı müste‘ar idemeyenler daḥi şāḥib-i ḥazm olmayanlardur.

Müfredât: “Felâ-‘ayşe” ‘ayş burada ḥayâtda lezzet ve ni‘met veyâ mücerred ḥayât ma‘nâsına olarak lânuñ ismidür. “Fi’d-dünyâ” [149] şibh-i cümlesi ḥaberidür. “Men” mevşüledür “‘āşe” baķā ma‘nâsına fi‘l-i mâzî ve cümlesi men kelimesinüñ şılasıdır. “Şāḥiyyen” ‘āşenüñ fâ‘ili olan zamîr-i müstekķardan ḥâldur. “Men lem-yemüt”de men şartıyye sekren lem-yemüt fi‘linüñ fâ‘ilinden ḥâldur. “Fâte” fevtiden mâzî ve zamîri mevşüle rāci‘ ve mef‘ûlün bihidür. “El-ḥazm” rā-yı sedîd ve ‘avāķib-i umûra nazar ve ihtiyât ma‘nâsına olarak fâtehü fi‘linüñ fâ‘ili ve cümlesi cevâb-ı şartdur.

41. عَلَى نَفْسِهِ فَأَنْتِكَ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Hevâ-yı nefse uyub da raḥîḳ-i ‘aşḳuñ neşve-i revân-baḥşından bî-naşîb olanlar beyhûde zâyı‘ olan ‘ömürlerine ‘ömürleri olduķca ağlamalıdurlar

Müfredât ve İ‘râb: “‘Alâ-nefsihi” aşāģıķı fe‘l-yebkî fi‘linüñ muķaddem mef‘ûlidür. “Fe‘l-yebki” bükâ’ maşdarından emr-i ğâ’ibdür evvelindeki fâ şart-ı maḥzûfa cevâbdur. İzâ kânet tilke’l-müdâmetü mevşüfeten bi-hâtiki’l-evşâfi’l-cemîleti fe‘l-yebki ‘alâ nefsihi taķdîrindedür. “Men” ism-i mevşül [150] olarak li-yebki fi‘linüñ fâ‘ili “zâ‘a ‘ömrühü” cümle-i fi‘liyyesi anuñ şılasıdır. “Ve leyse”de vâv ḥâliyye leyse ef‘âl-i nâķışadan olarak “lehü” şibh-i cümlesi muķaddem ḥaberi “naşîb” kelimesi de ismidür. “Minhâ”da zamîr müdâmeye rāci‘ ve şibh-i cümle olarak naşîb kelimesinden ḥâldur. Ve “sehm”de te’kîd-i nefy için sehm naşîb üzerine ma‘tûfdur.

5.7. AHMED SÂFÎ BEY TATLIDÎLZÂDE

[3007]¹ Muḳaddime

Ma‘lûm-ı ūlî’n-nühâdur ki Şeyḫ Şerefeddîn Ebî-ḥafş² Ömer el-ma‘rûf bi-İbni’l-Fârîz razıya’llâhu ‘anhu ḥazretlerinüñ şüfîler ıstılâhı üzre tanzîm buyurdıkları *Ḳaşıde-i Hamriyye* ki maḥabbet-i seniyye-i cenâb-ı Muḥammediyyeyi şallâllâhu ‘aleyhi ve sellem müştamil olduğı cihetle ebrâb-ı ḥaḳîḳat beyninde ğâyetle maḳbûl ü meşhûrdur. Bu ḳaşıde-i şerîfenüñ³ ‘Abdu’r-Razzâḳ-ı Ḳâşânî ve Dâvûd-ı Ḳayşerî ve Şeyḫ Ḥasan Bûrînî ve Şeyḫ ‘Abdu’l-Ġanî Nâblusî ḥazarâtuñ Arapça şerḫleri olduğı gibi lisân-ı mezḳûr üzre daha pek çok şerḫleri vardır.

‘Arapça’dan mâ-‘adâ Mollâ Câmî ḥazretlerinüñ lisân-ı Fârisî ile şerḫi ve bu şerḫüñ ‘Abdullâh Şalâḫî ḥazretleri tarafından Türkçeye idilen tercemesi var ise de taḥşîl-i ‘ulûm itmiş⁴ on biñ Türkde bir Türk bu tercemeyi güçlûkle añlar. Çünki muğlaḳdur. Bunuñla beraber Fârisî ve Türkî şerḫ ve tercemesi de eksikdür. Kemâl Paşa-zâdenüñ ve şâriḫ-i Meşnevî İsmâ‘îl Rüsûḫî-i Anḳaravîñüñ de Türkçe birer tercemeleri var olduğı ba‘zı fuḫalâdan mesmû‘-ı faḳîrânem olmuş ise de bu iki tercemeyi bulup okumağa muvaffaḳ olamadum.⁵ İsti‘dâd-ı ‘âcizânemüñ mâ-fevḳinde olduğını bildigüm ḥâlde mücerred bâdî-i feyz ü maḥabbet ve bâ‘ış-i ‘avf u mağfîret olur ümîdiyle lisân-ı ‘aşr u zamâna göre bu ḳaşıde-i şerîfenüñ tamâmını ḥazret-i Şeyḫüñ rûḫâniyyet-i ḳudsiyelerinden istimdâd iderek Türkçeye terceme itdüm. Teberrûk ḳaşıdiyle vücûda gelen şu tercemeyi *Sefîne*’müzüñ bu cüz’üne taḥrîr eyledüm. Ḳillet-i bizâ‘ama inzimâm iden ‘aczi-

¹ Yazma eser sayfa sayfa numaralandırıldığı için varak numarası yerine sayfa numarası verilmiştir.

² Ebü’l-ḥafş

³ meşhûrenüñ

⁴ İtmiş : itmiş olan

⁵ Kemâl Pâşâ-zâde’nin şerḫi Türkçe değil, Arapçadır.

kābiliyyet ḥasebiyle vuḳū‘ı żarūrī olan ḳuşurumuñ ‘afvini lüṭfen muṭāla‘asına raġbet buyuran [3008] ihvān-ı dīnden ricā vü istirhām eylerüm. Ve mine’llāhi’t-tevfīḳ.

Eż‘afü’l-‘ibād Aḥmed Şâfî câmi‘u’l-ḥurūf. fî 19 şaferü’l-ḥayr çehârşenbe sene 1341. Ve fî 11 Teşrîn-i evvel 1338/1922 [11 Ekim].

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرَمُ

Me’âli: Cānānuñ zikri üzerine şarāb-ı maḥabbeti içdük mest olduk. Faḳaṭ bâġ-ı ‘ālemde henüz üzüm çubuġı ḥalk olmamışdı.

Sefīnemüzün¹ on beşinci nüshasında muḥarrar olan ve me’âlini bālâdaki nazm-ı bedī‘u’l-üslûbdan alan Şeyḥ Rûşenî Ḥazretlerinün şu kıt‘asını bi’l-münāsebe buraya be-tekrâr² yazdum

Ḳıṭ‘a

Tâ ki sevdüm ben seni ey nūr-i pāk

Cân u dilden dir idüm rûḥî fedāk

İçüben ‘aşḳuñ şarābın mest idüm

¹ Sefīnenün

² tekrâr

Ne üzüm var idi ne bāğ u ne tāk [3009]

2. لَهَا النَّبْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُزِجَتْ نَجْمٌ

Me'ālî: O şarāb-ı ateşnāb āfitāb-ı kā'ināt ve kadehi pertev-efşān olan bedr-i tāmdu. Sākī-i gül-cemālūn (maḥbūbuñ) parmakları o kadehi devr itdirdikçe zuhūra gelen her habābı bir necm-i dirahşāndur.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَايَهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

Me'ālî: O bāde-i gūlfām-ı maḥabbetūñ būy-ı dil-āvīzi meşām-ı cāna münteşir olmasaydı mey-ḥāne-i ḥaḳīḳate yol bulunmazdı. Ve peymāne-i vüdd ve muḥālaşatuñ nūrı müşāhede olunmasaydı vehm ü ḥayāl anı taşavvur idemezdi.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاها فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُ

Me'ālî: Zamāna o şarāb-ı yāḳūt-fāmdan bıraḳduğı cüz'î baḳiyyeden 'āḳılılıaruñ sīnesinde gizli ḳalmışdur. [3010]

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

Me'ālî: Erbāb-ı isti'dāduñ meclisinde o şarāb-ı maḥabbet yād olunsa cümlesi mest ü ḥarāb olurlar. O ser-ḥoşluḳdan anlara bir 'ār u günāh yoḳdur.

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ تَصَاعَدَتْ

وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Me'âli: Küpler derûnundan şu'ûd iden o bâde-i cân-dâdenüñ haqîkatde ancağ bir nâmı kaldı.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلْتُ الْهَمَّ

Me'âli: Ol müdâm-ı şafâ-encâm bir civân-merdüñ hâtırına gelse qalbindeki ğumûmı gider ve inşirâh-ı tāmme ve zevk-i kāmile mazhar olur.

8. وَلَوْ نَظَرَ النَّدْمَانُ خَنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْمُ

Me'âli: Meclis-i maḥabbetüñ nedîmleri o şarâb-ı nâbuñ mevzû' olduğu qadehüñ mührini görseler bâde-nüş olmazdan evvel o mühr anları mest ü ḥarâb eyler.

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

[4011] **Me'âli:** O meclis-i maḥabbetüñ nedîmleri o şarâb-ı rûḥ-efzânuñ bir qatresini meyyitüñ kabrine saçsalar meyyitüñ bedeninden ayrılan rûḥı tâze ḥayât ile 'avdet ider ve cism-i meyyite bâ' iş-i inti'âş olurdu.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فَيْءِ خَائِطِ كَرَمِهَا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

Me'âli: O şarâb-ı tarâvet-nişābuñ bağı divarınıñ gölgesine ḥâl-i ihtizârda bulunan bir hasteyi bırakmış olsalar şihḥat-ı tāmme bulur.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَانِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مَنْ ذَكَرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

Me'ali: O şarābuñ mey-hānesine bir kötürümi yaklaşırsalar yürür. Ve dilsiz anuñ yād-ı mezākıyla söz söylemege başlar. [3012]

12. وَلَوْ عَيَّقْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيِّبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُ

Me'ali: O şarāb-ı sürūr-encāmın güzel hoşusu şark tarafında münteşir olsa ğarbda burun nezlesiyle muẓtarib olan kişinüñ kuvve-i şāmmesi yerine gelir.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَامِسٍ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

Me'ali: O bāde-i gülfām-ı maḥabbetüñ memlū olan ḳadehini tutan kişinüñ avucına anuñ reng-i nūrāniyyeti mün'akis olunca bir necm-i hidāyet imiş gibi ḳarañlıklarda yolunu şaşırmaz.

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدَا
بَصِيرًا وَمَنْ رَأَوْفِهَا تَسْمَعُ الصَّمُ

Me'ali: O şarāb-ı āteş-nāb anadan doğma körüñ gözüne sürülse görmege başlar. Ve süzgüsünden damlayan damlanuñ şadā-yı laṭīf ü ḥazīni şağıruñ ḳulağını açar. [3013]

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرِّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُ

Me'ali: Bir kârbân halkı o müdâm-ı hayât-encâmuñ bulunduğı yere teveccüh itse ve aralarında yılan şokmuş bir kişi bulunsa o kimesneye zehir zarar virmez.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

Me'ali: O şarâb-ı şihhat-nişâbuñ ismi harflerini efsûn okuyan kimse mecnûn ve maşrû' uñ alnına yazsa ' illet-i cûnûn ve şar' a ile ma' lûl olan halâş olur ve kesb-i şihhat eyler.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللَّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Me'ali: O mey-i tâbdârûñ ismi ' askerûñ sancağı bālāsına terķim olunsa o sancağıñ sāye-i zaferinde sāyebân olan ' asker mest ü medhûş olur. [3014]

18. تُهْدَبُ أَخْلَاقُ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Me'ali: Ol bâde-i hidâyet-pîrâ nedîmân-ı bezm-i maḥabbetüñ kötü ḥuylarını güzel ḥuylara tebdîl ve ' azmi olmayanlara ṭarîķ-i ' azmi irâ'e eyler.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُّهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Me'ali: O şarâb-ı kerâmet-me'âbuñ cümle-i te'sîrâtındandır ki baḥîl ü ḥasîs olanları civâmerd ü kerîm ve gâzab şāḥiblerini ḥalîm ider.

20. وَلَوْ نَالَ قَدَمُ الْقَوْمِ لَثَمَ فِدَامِهَا
لَاكْتَسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّثَمُ

Me'ali: Bir kavmün içinde bulunan denî vü alçağı o mey-i hoş-güvāruñ şürāhi ve sebūsunuñ tıpasını öpmiş olsa ahlāk-ı hamīde vü hıṣāl-i pesendīde ile müteḥallık olur.

[2015]

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Me'ali: Medḥ ü ṣenā itdigün bādenün teskīn-i ‘aṭṣ için vaṣf-ı ḥāṣṣını bir miqdār dahā beyān eyle. Zīrā sen o bāde-i pūr-te’ṣīrūñ evṣāfını iyi bilirsün diyorlar. Evet ben anuñ evṣāfını iyi bilirüm.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

Me'ali: O ṣarāb-ı nābda sāfiyyet ber-kemāldür. Faḫaṭ ṣu degüldür. Laṭīfdür faḫaṭ leṭāfetce hevāya beñzemez. Nūrdur faḫaṭ ateṣ degüldür. Rūḥdur lākin cismi yoḫdur.

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا
قَدِيمًا وَلَا شَكْلٌ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

Me'ali: Rütbe-i ‘ilmün rütbe-i ma‘lūmāta taḫaddümi gibi o bāde-i ma‘rifetün baḫṣi bu ‘ālem-i kevn-i fesāduñ ḥilḫatına taḫaddüm itmişdür. O vaḫit ki henüz ‘ālem-i kevnde ṣekl ü resm yoḫ idi. [3016]

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ تَمَّ لِجَمْعِهِ
بِهَا اخْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Me'ali: Her bir şey o ṣarāb-ı nāb-ı ḫaḫīkatle ṣābit oldı ve ta‘ayyun buldı. Li-ecli’l-ḫikme vācib Te‘ālā ve teḫaddes ḫazretlerinün ḫayyūmiyyeti ‘adāleti iḫtizā eyledi. Neṣve-i bāde-

i maḥabbetden naşībdār olmayan keç-fehmān-ı maḥcūbīn ‘ārifān-ı billāhuñ ḥaqqānī kelāmını añlayamadıklarından nāşī neşve-i ḥāşşa mālīk olan o şarāb-ı feyzüñ ḥāşşasını inkār itdiler.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا
إِتِّحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

Me’āli: ‘İlmüñ ma‘lūm ile ve gülde bi’l-ḳuvve mevcūd olan gül şuyı ile ve ḥurma ağacınıñ kendi çekirdegi ile iḥtilāt ve imtizācı naşıl ise rūḥumuñ da o şarāb-ı nāb-ı maḥabbet ü ma‘rifet ile öyle imtizāc u iḥtilāṭı vardır ki ḥulūl degüldür.

26. فَخَمْرٌ وَلَا كَرَمٌ وَأَنْدَمَ لِي أَبٌ
وَكَرَمٌ وَلَا خَمْرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمُّ

Me’āli: Ebü’l-beşer Ādem ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām benüm ve cümle insānlaruñ babası olduğı ḥāle ḥilḳatı zamānında üzüm mefḳūd ve şarāb-ı nāb-ı maḥabbet mevcūd [3017] idi. O şarābuñ vücūdı yok iken de benüm içün vālide olan üzümüñ anası var idi.

27. وَلُطْفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَلُطْفُ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

Me’āli: Zūrūfūñ (ḳablaruñ) leṭāfeti ḥaḳīḳatde ma‘ānīnūñ leṭāfetine tābi‘dür. Ma‘ānī de o ḳablar ile kesb-i leṭāfet ider ve neşv ü nemā bulur.

28. وَقَدْ وَقَعَ التَّفْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَرْوَاحُنَا خَمْرٌ وَأَشْبَاحُنَا كَرَمٌ

Me’āli: Ma‘ānīde teferruḳ vāḳı‘ olmuşsa da hepsi bir şeydür. Ervāḥımız şarāb-ı muḥābbet ü ma‘rifet ve eşḥāşımız (ecsāmımız, ecsādımız) üzüm menzilesindedür. [Ervāḥdan

maḳṣad rūḥ-i laṭīf cenāb-ı Muḥammedīnūn (ṣalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem) icmālî için taḫṣīldür. Bu beytde mebāḥiṣ-i ‘amīka vardır]

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا
وَقَلِيلٌ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

Me’ālî: [3018] Cenāb-ı Hakk’uñ tecellî-i zātiyyesine mazhar olan o bâde-i feyz ü maḥabbetüñ ne evveliyyetine taḫaddum itmiş (evvel) ve ne āhiriyyetine te’eḥḥür itmiş (āḥir) yokdur. O ancak āhiriyyete muzāf evveliyyetdür ki anuñ şıfat-ı rāsiḥasıdır.

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا
وَعَهْدُ أَبِيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا الْيَتْمُ

Me’ālî: O şarāb-ı ma‘rifet üzümünün ta‘şiri mebde-i ḥalk-ı ‘ālemden ve Ādem (‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām)uñ ‘ahd-ı nübüvvetinden muḫaddemdür. Bir dürr-i yetimdür ki ṭabî‘ atdan mücerreddür.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَادِحِينَ لَوْصُفُهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Me’ālî: Ol mey-i maḥabbet ü ḥaḳīḳatüñ güzelligi bir derecededür ki anı vaşf iden vāşıfları nūr-ı hidāyetle tenvîr iderek anuñ ḥaḳḳındaki naẓm u inşāları ziyādesiyle güzel olur.

32. وَيَطْرُبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمْشَتَاقٍ نَعْمَ كُلَّمَا ذَكَرَتْ نَعْمَ

Me’ālî: [3019] O bâde-i ḥaḳīḳatuñ leṭāfeti ve baḫş idecegi neşvesi bilmeyenlerüñ yanlarıñda zikr olunduğı vaḳit ‘āşık-ı dil-şüridenüñ ma‘şūḳına olan meyl ü maḥabbeti

cūş u ħurūşa gelüb de vicdānında ħusūl-pezīr olan zevkden göñli şād olduğı gibi ʔarabnāk olurlar.

33. وَقَالُوا شَرِبْتُ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Me'ālī: Esrār-ı maḥabbetden naşībdār olmayanlar şürbünü ikrār itdigün şarāb ile günāhkār olduñ didiler. Ḥāşā ve kellā ben ancak terki 'indimde günāh olan şarāb-ı maḥabbeti içdüm.

34. هَنِينًا لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Me'ālī: Deyr ehline hoş-güvār olsun ki o bāde-i pür-neşve ve şafā ile mest oldılar. Gerçi içmediler ammā içmek içün ihtimām itdiler.

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشْأَتِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلَى الْعَظْمُ

Me'ālī: Bende o şarāb-ı maḥabbetden bir neşve vardır ki ħilqatimden evvel bende mevcüddür. [3020] Kemikler maḥv u nā-būd olsa da o neşve rūḥum ile bākī ve kâ'imdür.

36. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرَّجَهَا
فَعَذْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

Me'ālī: O bāde-i gūlfām-ı meveddete bir şey kıatma. Eger bir şey kıatmak ister iseñ ma'şūkuñ ağızı yarını kıatmamak zulm olur.

37. فَذُونَكْهَا فِي الْحَانَ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ

عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غَنَمٌ

Me'âli: O şarâb-ı nâbı mey-hâne-i haqîqatdan al. Ve cilvesine tâlib ol. Elhânuñ nağmesiyle peymâneyi nûş it ki ganimet bulasuñ.

38. فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

Me'âli: Ğam ile nağme bir yerde ictimâ' itmedigi gibi o şahbâ-yı hâlet-efzâyı nûş iden zâtta da ğam bulunmaz. [3021]

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

Me'âli: Ve bâde-i hoş-güvâruñ mestligüñde bir sâ' at miqdârı olur iseñ görürsün ki 'âlem senüñ bende-i fermân-berüñdür. Sen de o 'âleme şâhib ve hâkimsün.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

Me'âli: Her kimse ki bu 'âlemde hüşyâr olup o bâde-i maḥabbetden hisşe-yâb-ı feyz-i mesti olmadı. 'Ays-ı dünyâdan behrever ve haqîkat-ı maḥabbetde fânî olmadı. Ve bir kimse ki anuñ neşve-i mestîsiyle ölmemişdür. Sebîl-i hâzım u kiyâseti bulmamışdur.

41. عَلَى نَفْسِهِ قُلَيْبُكَ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Me'âli: O bâde-i maḥabbet ü ma'rifetden naşîbdâr olmaqsızın 'ömrini zâyî' iden kimse kendi nefsine ağlasun.

Ḳaṣīde-i ḥamriyye'nüñ tercemesi bi-‘ināyeti’llāhi Te‘ālā tamām oldu. (Hāzā min-fazli Rabbi). Temmet İstinsah 26 Haziran 1931 Sefinetü’s-Sâfî Sahife 3007-3021.

5.8. ALÎ SALÂHADDÎN YİĞİTOĞLU

el-Menhelü'l-Fā'iz Fî-Tercemeti Dīvāni İbni'l-Fārız [134]

1. شَرَبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Bu kaşide şūfiyye ıstılâhı üzerine söylenmiştir. Onlar hıamrı esmâ vü evşâfı ile ‘ibârelerinde zıkr ü ma‘rifet ve şevk ü ma‘habbete dâ’ir qalblerine vârid olan ma‘âniyyi murâd iderler. Burada “habîb” şallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizdir. Zât-ı risâlet-penâhîleriyle qadîm olan zât-ı hâlîkı murâd idiyor. Zîrâ Cenâb-ı Hâq bilinmege ma‘habbet itmiştir ma‘lûkâtı yaratmıştır. Habîb ve ma‘bûb ve tâlîb ve ma‘lûb ma‘habbet ma‘şûlidür. “Müdâme” ma‘rifet-i İlâhiyye ve şevk-i ilâllâhdur. “Sekirnâ bihâ min-ğablu en-yuğlağa’l-kermü” üzüm yaradılmadan ya‘nî kudret-i İlâhiyyenüñ ta‘alluğ ve icâd itdüğü mümkinâtı ve hâdişât vücûda gelmeden “Elestü bi-Rabbiküm”¹ hitâb-ı ezelîsinüñ istimâ‘ı ile neşve-yâb olduğ dimekdir. Habîbi zıkr iderek şarâb-ı müdâm esbâb-ı zevk ve tarabuñ en kuvvetlisidir.² “Müdâme” esmâ’-i cemâliyyenüñ şühûd-ı âşârından neş’et iden ma‘habbet-i İlâhiyye şarâbıdır. Bu ma‘habbet, sekri ve bütün a‘yân-ı kevniyyeden bi’l-küllîyye gaybûbeti icâb ider. “Min-ğablu en-yuğlağa’l-kermü” kâvli her ma‘dûruñ zuhûrundan evvel Hâzret-i ‘ilmiyyede sebğ iden sekr ma‘lûmdur.³ [135]

2. لَهَا النَّبْرُ كَأَنَّ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجَتْ نَجْمُ

¹ Kur’ân-ı Kerîm, A’râf, 172. “Ben sizin rabbiniz değil miyim?”

² Zevk ve tarabın en kuvvetli sebebi habibin zikridir.

³ Salâhaddin Yığitoğlu’nun yazdığı bu şerh büyük oranda Bûrîni ve Nâblûsî’nin yazdıkları Arapça şerhin tercümesidir. Yazar kimi zaman bu şerhin tamamını tercüme ederken kimi zaman atlayarak yapmıştır. Bazı yerlerde ise Arapça ibareyi aktarmakla yetindiğini görüyoruz. bk.. Bûrîni ve Nâblûsî (2003, s. 245).

Terceme: Âşâr-ı kevnîyye mazâhirinden zâhir olan ma'rifet ve maḥabbet-i İlâhiyye şarâbı bir güneşdür ki zuhûr-ı nûrını bedrde görmege hem kendi zâtı hem de onlar maḥabbet gösteriyor. Kemâ kıle Te'âlâ “Yuḥibbuhüm ve yuḥibbühü”¹ bu zâhir ‘ayn-ı bâtındur bu da cemî‘-i mevâtında bir maşrıkdur. O maşrıq da vücûd-ı ḥaḳḳuñ şarâbıdır. ‘Akılları mest iden ḥamr-ı İlâhî cûd ve keremüñ envâ‘ını ifâza iden maḥz-ı vücûddür ki “Kün fe-yekûn”² ḥiṭâbıyla her ḥareket ve sükûnuñ medâr-ı infişâlidür. O da esmâ vü şifâtın ‘ibâretdür. “Bedr” insân-ı kâmilin kinâyesidir. Kıle fî'l-*Qāmūs* “El-bedrü el-ḳamerü'l-mümtele.”³ Ve kıle fî'l-*Şaḥâḥ* “Yüsemma bedren li-mübâderetihi” ş-şemse bi't-ṭulû‘i.”⁴ Dolu ve dolgun ḳamer ṭulû‘a mübâderet itdügi gibi tecellî ve zuhûr ve işrâḳ ve nûr i'tibâriyle dolu olan insân-ı kâmil de zulumet-i kevnîyyede ṭulû‘ıyla şems-i aḥadiyyete mübâderet itmiş oluyor. Zîrâ Ḥaḳḳ’uñ temâmiyle mücellâsı insân-ı kâmidür. “Ke’s” ḳavli maḳâm-ı a‘lânüñ mazḥar ve mücellâsıdır. İnsân-ı kâmil kâse olunca onuñ mazrûfı olan ḥamrı içenleri ser-ḥoş ve mülâḥaza-ı ekvândan bî-hüş ider. “Yüdiruhâ” esmâ vü şifât-ı İlâhiyyenüñ neşri dimekdür. Hilâl ḳavli bedr dimekdür. Şu ḳadar var ki zuhûr-ı nefsiyle baḳiyye-i nûrını izḥârdan muḥteciibdür. Nitekim ḳamerle şems arasına kürre-i arz ḥaylûlet iderse bu nûruñ baḳiyyesi mestûr ḳalır. Bedr-i tām oña bir ke’s-i müdâmdur. Ḥâlbuki o câm-ı memlûyı tedvîr iden hilâl bir şems-i bî-zevâldur. Ma'rifet-i ledünniyye medârik-i şer‘iyye ve dîniyye ile mezc idilince vesîle-i hidâyet olmaḳ üzere nice yıldız zâhir olur.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Mâide, 54. “Onlar Allâh’ı sever Allâh da onları sever.”

² Kur’ân-ı Kerîm, En’âm, 73; Mü’min, 68; Yâsîn, 82; Meryem, 35; Nahl, 40; Al-i İmrân, 47,59; Bakara, 117. “Ol’ deyenice hemen olur.”

³ (1997, s. 497). Bedr, dolunaydır.

⁴ (2009, s. 80) Kamere bedr denilmesinin sebebi güneşten sonra hemen doğmak istemesindendir.

“Şezā” ‘ibāretün ‘ani’r-rāyihati’t-ṭayyibeti. “El-ḥān” beytü’l-ḥamr.

Terceme: O maḥabbet ve ma’rifet-i şarābuñ ṭīb ve tāhir koḫusu olmasaydı yol bulub esmā vü şifāt-ı İlāhiyyenüñ mey-ḥāne-i hidāyetine dāhil olamazdum. Ve münteşir nūrı da olmasaydı ‘aql ve vehm onı taşavvur idemezdi.

“Şezāhā” kavliyle emr-i İlāhiden olan rūḥ-ı a’zama işāret itmişdür. “Ḥān” ile zāt-ı ‘aliyye ḥazretini kināye itmişdür. Bu da şifāt ve esmānuñ envā’ıdır. “Senāhā” kavli ‘aql-ı insānīnün nūrundan kināyedür. “Mā-taşavvereha’l-vehmü” nev’-i insānīnün ziyā-yı bāriḳadārı olan ‘aql-ı nūrānī olmasaydı vücūd-ı İlāhīnün ḥaḳīḳat-ı cāmī’ asından kināye olan şu şarābı içen ‘aql şūret-i zihniyye işbāt idemezdi zīrā şūret-i zihniyyenün nefsü’l-emirde şūreti yokdur.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الذَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاَهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

“El-ḥuşāşe” bi-zammi’l-ḥā’i baḳiyyetü’r-rūḥi fī’l-marīzi ve’l-cerīḥ.¹ “El-ḥafā” el-ketmü ve’l-iẓhāru fehüve mine’l-ezdādi. Ve’z-zāhir enne’l-ḥafā’ hünā bi-ma’nā’l-iẓhār ve illā fe-yelzemü teşbihü’ş-şey’i bi-nefsihi.²

Terceme: Zeḥārif-i dünyādan kināye olan zamān birçok kimselerle ḳalbinde rūḥānī rūḥ baḳiyyesini bırakmadı. Şu ḥaḳīḳatun zuhūri kendilerine ‘ilm-i ledünni iḥsān olunan kimselerün şudūrunda mektūm olan esrāra beñzer.

¹ (Fîrûz-Âbâdî, 1997, s. 805). “Huşâşe” hânın zammiyla yaralı ve hastadaki ruh kalıntısıdır.

² (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 248) “Hafâ” gizlemek ve göstermek anlamına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir. Doğrusu ‘hafâ’ burada *gösterme* anlamında olur aksi takdirde bir şeyin kendi kendisine teşbih edilmesi gerekir.

5. فَإِنْ ذُكِرْتَ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

[136] “Neşāvā” cem‘ -i neşvān

Terceme: Eger nām-ı müdām añılacak olursa bāde-nūşān-ı maḥabbet ve ‘irfān içmeden ser-hoş olurlar ve bu mestī āşarı onlar için bir ‘ayb ve ‘ār teşkīl itmez.

“Aşbaḥa” kavli burada gāflet gicesindeki karanlığuñ zevālī ve tecelliyāt-ı İlāhiyye envārınınū ḳalb-i zākirde işrākıdır. “Ehlühü” feyz-i Rabbānī ve meded-i raḥmānī envārınınū ḳabūlüne isti‘dādı olanlar dimekdür. “Neşāvā” ma‘ānī-i esrār ile taḥaḳḳuḳundan dolayı aḡyār ve mā-sivā evhāmından ḡā’ib ve keşf ve tecelliye şāḥib olmaları ḥasebiyle kendilerinde eşer-i sekr ḥāşıl olan dimekdür.

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Bu beyitte isti‘āre-i mekniyye vardır. Müşebbehün biḥ ḥazf olunmuşdur o da insāndur. *Aḥşānuñ dināna* izāfeti isti‘āre-i taḥyiliyyedür.

Terceme: Āşār-ı esmānuñ şühūdundan neş’et iden şarāb-ı maḥabbet yavaş yavaş müteşā’id olmağa başladı. Ya‘nī ‘ulūm-i İlāhiyye şudūr-ı ricālde gizlendi ve ḳalbler maḥabbet-i dünyāya ziyāde meyl ve inhimāk dolayısıyla cevelāngāh-ı ma‘āliden ḳāşır ḳaldı. Ḥaḳīḳat-ı müdāmeğe şuver-i ḥissiyye ve ma‘neviyyede yayıldıḳdan sonra mürtefi‘ oldı ve mürīd-i şādıḳı ḳaplayan ism-i İlāhiyyeden başḳa bir şey ḳalmadı. Ya‘nī ḥaḳīḳate kemālāt-ı vücdiyyenüñ izmiḥlālīne ve ma‘ārif-i insāniyyenüñ fenāsına işāretdür.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ

أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحُ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

Bu şarāb-ı maḥabbet ve ma‘rifet bir ḥastenūn ʔalbine ḥuṭūr idecek olsa ğumūm ve hūmūm gider kıyāmete kadar yerine zevk ve ferāḥ kâ'im olur.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خَتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَتْمُ

Terceme: O bezm-i germ-ā-gemrūn münādimleri maḥtūm ve mektūm olan ʔabuñ sırrına nazar idecek olsa o ʔabuñ mühürlü ve ʔapalı ağız içmeden evvel onları ser-ḥoş ider.

“Nüdmān” ʔarīḳ-i İlāhiyyedeki sālīklerden “ḥatme inā” ʔuluñ ʔalbinde tecellī-i İlāhiyyenūn eşerinden kināyedür. Oña nazar tecellī ile taḥaḳḳuḳdan ‘ibāretdür. “Inā” nefis-i insāniyyeden kināyedür ki her vakit ve ḥâlde tecellī-i ḥāş o nefese vāḳi‘ olur. “Mindūnihā” ʔavli ḥābiye-i kebīre ya‘nī büyük fıçidan ‘ibāretdür ki cism-i insānīden kināyedür.

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

Terceme: Eger bezm-i maḥabbet münādimleri bir ölünūn ʔabrine şarāb-ı maḥabbetden biraz serpmiş olsalar rūḥ geri gelir cisimde eşer-i ḥayāt kâ'im olur ya‘nī ölü dirilir.

“Nazāḥū” cem‘ iyyt-i kübrā ve izn-i mevlā ile ḥazret-i tecellīye teveccühden kināyedür. *Kemā ʔāle Te‘ālā ‘an-‘İsā ‘aleyhi’s-selām’ “Ve iz-tuḥricū’l-mevtā bi-iznī.”*² Allāhuñ

¹ Yüce Allāh İsā hakkında söylediği gibi:

² Kur’ân-ı Kerīm, Maide, 110. “Ve benim iznimle ölüleri çıkarıyordun (diriltiyordun).”

irâdesiyle dilediği kullardan kerâmet eſeri olmak üzere ölüyi diriltmek haſſasınıñ zuhûrıdır. [137]

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَاطِطٍ كَرْمِهَا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

Terceme: Aşma kütüğünün divarı kenarındaki gölgeye şifası ğayr-ı kâbil bir ‘alîli atsalar hastalık ondan zâ’il olur.

“Fey” ‘âlem-i hayâldan kinâye olan insân-ı kâmil hayâli mağrib-i ekvân cânibinden rûh emrinüñ maṭla‘ı olan şems-i eḥadiyyetüñ maşrıķı tarafına rücû’ ider. “Ḥâ’iṭi kermihâ” kavli hiss ve ‘aqlüñ zâhir olan ‘avâlim-i imkânından kinâyedür. Zîrâ o ḥâ’iṭ dünyâ ve âhiret arasında bir cidârdur. Cesed-i insânî ve cevâriḥ ü a‘zânüñ ve kuvvâ-yı rûḥâniyyenüñ tazammun itdüğü şeyler cidâr menzilesindedür. O cidâr mevt ile münhedim olursa insân ‘âlem-i âhirete intikâl ider. Ḥâ’iṭüñ zilline tarḥ demek insân-i kâmilüñ teveccüh-i ḥaṭırından ve marîz ve ‘alîlüñ şüreti hayâlini müştemil ve muḥiṭ olmasından kinâyedür.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقِهَا الْبُكْمُ

Terceme: Bir kötürümi o ma‘rifet ve maḥabbet mey-ḥânesine yaklaşdırsalar yürümege ve dilsizler de onuñ yâd-ı zevķiyle laķırdı itmege başlar.

“Ḥân” aşḥâb-ı ḥaķîķat ve ‘irfânüñ meclislerinden kinâyedür. “Muḳ‘aden” ma‘rifet-i İlâhiyye elde itmek için yerinden kımıldanmayan aşḥâb-ı keslden ‘ibâretdür. “Meşâ” kuyûd-ı evḥâmdan kırtulan ve ‘inâyet-i tevḫîķ ile mesâlik-i taḥķîķüñ istediği yere sülûk iden dimekdür. “Mezâķatihâ” ‘ârif ve muḥaḳķıķlarıñ lisânlarından şu gibi aķan

tecelliyyât-ı İlâhiyye ma‘ nâlarını tezekkür ve tedebbürdür. *Ebkemün cem‘* i olan “büküm” ğâfil ve maḥcûb olanlardan kinâyedür. Zîrâ onların lisânları ve qalbleri dilsizdür. Yalnız aġyâr ile aġyardan baḡş iderler.

12. وَلَوْ عَبَّتْ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسٌ طَيِّبَهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

Terceme: Bu şarābuñ ṭīb ve ṭāhir nefesleri şarḡa yayılmış ve ġarbda kuvve-i şāmmе ḡāṣṣasından maḥrûm bir mezkûm bulunsa derḡāl derdi gider ve қоқу duymaġa başlar. Ḥazret-i Şeyḡuñ ṭībûñ şarḡda ve mezkûmûñ ġarbda olmasını ihtiyâr itmesi şarḡuñ ṭulû‘ ve ġarbuñ ġurûb yeri olmasındandır. Daha doğrusı şarḡuñ maḡall-i ṭīb olması i‘tibâriyledür. Bilād-ı maşrıḡ evliyâ-yı ‘Irâḡ’uñ ve ḡuṭbuñ neş’etġāhı olduğundan bütün dünyâ ḡalḡınuñ teveccühġāhı orasıdır. Kezâlik şarḡ ile insân-i kâmil murād olunur. Zîrâ şems-i vücûduñ maşrıḡı odur. “Enfâsu ṭīb” tecelliyyât-ı İlâhiyyenüñ zevḡı ve vicdânı ma‘ nâları insân-ı kâmilden şudûr ve râyiḡaları cevānib-i ekvāna münteşir olur. “Fî’l-ġarbi” kavli kibâr-ı evliyānuñ oradan ḡurûcı ve Şeyḡ-i ekber ve sâ’ire gibi birçok evliyâ’u’llāhuñ bilād-ı maşrıḡa hicreti dimekdür. “Mezkûm” nefsiyle iştiġālî hasebiyle tecelliyyât-ı İlâhiyye қоқularını duymayan dimekdür.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ
لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النُّجْمُ

“El-ḡızābu” ḡunâ ‘ibâretün ‘ani’ş-şu‘â‘i’l-lezî yenşe’ü ‘an-işrāḡi nûri’l-müdâmeti ve yaḡa‘u ‘alâ keffi’l-lāmisi fe-innehü lâ-yedillü ve’l-ḡāl enne fî-yedihi necmen bel ḡüve yeḡtedî bi’n-necmi.¹

¹ (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 254). Burada hidâb, içkinin nurundan çıkan parıltının kadehi tutanın avucuna yansıyan ışığından ibarettir. Elinde böyle bir yıldızı taşıyan kişi doğru yoldan sapmaz.

[138] **Terceme:** “Ke’s” müdāmūñ şürûkıñdan neş’et iden şu‘â‘. Onı lems iden kimsenüñ avucuna temās itse yolını şaşırmaz. Elinde yıldız olduğı hâlde giceleyin yürür.

“Keffe lâmisin” mürîd-i şâdıkuñ elinden kinâyedür. Zîrâ mürîd avucunu mürşid-i Muhammedî olan insân-ı kâmilüñ el ayasına koduğı vakıt mübāya‘a vâcib olur. Kemā verede fî‘l-ḥadîş kıle şalâ‘illâhu ‘aleyhi ve sellem fî-bey‘i‘l-mülâmeseti “*En yeḳûle izâ lemistü şevbeke ev lemiste şevbî fe-ḳad veccebe‘l-bey‘u beynenâ bi-keẓâ.*¹ *Ve hüve bey‘u‘n-nefsi li‘llâhi Te‘âlâ e‘l-lâbisi bi‘t-tecellî ve‘t-te‘şîri şevbe‘şûreti‘l-insâniyyeti‘l-kâmileti ve hiye şûretü‘ş-şeyhi‘l-mürşid.* Mürîd-i şâdık elini mürşidün ila‘llâh olan şeyh-i kâmilüñ eline ḳorsa mürîd câme-i murâdı lems itmiş ve bey‘ vâcib olmuş olur. Allâh da mürîdün nefsinı iştirâ itmiş dimekdür. Bu bey‘den rucū‘ şer‘an câ‘iz degüldür. Kıle Te‘âlâ “*İnne‘llâhe iştērâ mine‘l-mü‘minîne enfüsehum.*² Ey mine‘l-muşaddıḳîne bi‘ş-şeyhi‘l-mürşid. “Taḫzîb” midâd-ı Rabbânîñün fânî olan mürîd-i şâdıḳa ittişâlınden kinâyedür. “Lemâ ḳalle fî-leylin” ekvândan bir kevnde dimekdür. “Ve fî-yedihi‘n-necmü” şeyh-i kâmilüñ lemsiyle mürîdde ḥâşıl olan ittişâldan ve ḳalbî ma‘nevî râbıtadan kinâyedür. Kıle Te‘âlâ “*Ve bi‘n-necmi hüm yehtedün.*”³ Vereşe-i Muhammediyyede ḳalbî olan şoḫbet-i ma‘neviyye kıyâmete ḳadar bâḳîdür.⁴

14. وَلَوْ جُلِّيتُ سِرًّا عَلَى أَكْمَرِ غَدَا
بَصِيرًا وَمَنْ رَأَوْفَهَا تَسْمَعُ الصَّمْ

¹“Mülâbese (bir malı incelemeden sadece ona dokunmayla kesinleşen satış) alışverişi hakkında rivayet edilen: Ben senin elbisene dokunduğumda ya da sen benim elbiseme dokunduğunda alışverişimiz şu fiyatla gerçekleşmiş olur. Hadisinde olduğu gibi.” Bu hadis; Buhârî, Müslim, Nesâ’î İbnü Mâce ve daha birçok hadis kitabında benzer rivayetlerle geçmektedir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe, 111. “Allah, mü’minlerin canlarını satın almıştır.”

³ Kur’ân-ı Kerîm, Nahl, 16. “Yıldızlarla da insanlar yollarını bulurlar.”

⁴ Yukarıdaki paragrafın tamamı Bûrînî ve Nâblûsî’nin (2003, s. 254) şerhinden alınmıştır. Yıpılan alıntının bazı kısmı tercüme edilmişken, diğer bazı kısımları da olduğu Arapça olarak aktarıldığını görüyoruz.

Terceme: Mahtûm olan o müdâm sırran açılacak olursa a‘ mā başîr olur ve şâğırlar da süzgeçten boşanan o şarābuñ sesini işidir.

“Velev Cüliyet” haķīkat-ı vüçduñ inkişāfından ‘ibāretdür. “Ekmehin” Rabbünüñ tecelliyātından bi-nefsihi maħcûb olan ġāfilden kināyedür. “Ġadan” kavli zulmet-i leylden soñra feth-i Rabbānî ile sâliküñ inkişāf-ı fecrine işāretdür. “Rāvûķ” insân-ı kâmilüñ va‘zine işāretdür. Zîrâ insân-i kâmil Rabbünüñ nûrıyla idrāk ider onuñ ‘aqlını ise aġyâr ve âşāruñ küdüretinden taşfiye iden bir rāvûķ ve fārûķa beñzer.

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا ثَرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

Terceme: Şütür-süvārân ve maħmûl-i ‘irfân olan kâfile-i ehl-i sülûk o şarābuñ topraġına niyet ve teveccüh itse ve o kâfile arasında biri yılan veya ‘akreb şokmış bulunsa zehri oña zarar virmez.

“Rekb” ehl-i sülûk ve ‘irfândan maħmûl olan kimselerden kināyedür. Kâle Te‘âlâ “*Ve lekad-kerremnâ benî Âdeme ve ħamelnâhüm fî’l-berri ve’l-baħri.¹ Fe’l-ĥâmilü lehüm hüve’l-Ĥaķķu Te‘âlâ ve hümü’l-maħmûlûne fî’l-berri ‘ala’d-devâbi ve fî’l-baħri ‘ala’s-süfûni ve’ġ-ţayyibâti’l-arzi ve’l-ebniyyeti ve’l-eşcâri ve’l-‘ârifüne bi-zâlike rekbün li’ennehüm cemâ‘atu’r-râķibîn ve men-lem-ya‘rif fe-hüve ħayvânun fî-şûreti insânin li-ġafletihi ‘ani’l-emri ve iştiġâlihi fî-Zeyd ve ‘Amr. “Turbe arzihâ” şuver-i rûĥâniyyenüñ nâbit olduġı şuver-i cismâniyyeden kināyedür. .... ma‘ânî kışr-ı mebâniden çıkar. Ve feth-i Rabbānî ve feyz-i raħmânî ile ta‘şîr edilerek şarâb-ı maħabbet ve ma‘rifet meydâna gelir. O da mürşid-i kâmil dimekdür. “Melsû” kavli ħayye-i hevânüñ şokduġı ‘âşıkdan*

¹ Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ, 70. “Andolsun biz insanoġluna şan ve şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık.”

kināyedür. “Semm” ekvān-ı fāniyyeden zāhir olan ğayriyyetden kināyedür. Eger muhib mürşid-i kâmil kaşd ve taleb iderse o mürşid oña haḳā’iḳ-i kâ’inâtı bildirür. Ve ma‘ānî-i tecelliyyâta vâkıf kılar. Ve eşyâdan hîç bir şey oña zarar virmez.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

[139] **Terceme:** Bir efsünkâr onuñ ismini teşkîl iden harfleri cinnet hastalığına muşâb olan bir kimsenüñ alnına resm itse bu resm o hastalığa devâ ve şifâ bahş iderdi.

“Râḳî” insân-ı kâmile işâretdür o da şeyḫ-i mürşiddür. “Ḥurûfe ismihâ” hazret-i İlâhiyyenüñ ma‘ānî-i tecelliyyâtına dâ’ir sâliküñ taḥayyül itdügi şeylerden inḥirâfı dimekdür ki sâliküñ bi-nefsihi degül hazret-i İlâhiyye ile ḥuzûrı vaḳtinde olur. Ve bunuñ resmi teveccüh-i Rabbânî tarîḳiyle mürşid-i kâmilden vâḳı‘ olur. “Muşâbin cünne” kavli taḥayyülât-ı ‘aḳliyye ve hevâ ve hevesine tâbi‘ olan ğâfil ve maḥcûba işâretdür. Bu ğâfilüñ ‘aḳl ve fıkri bir günden diger güne intikâl ider. Ekvândan başka bir şey görmez o kimse tecellilerden i‘râz itmiş dimekdür. Nefsiyle ḳâ’im olarak nazar ider Allâh ile birlikde zikri yokdur. Fesâd-ı ḥayâline ve ‘aḳlına ğalebe iden evhâmundan başka bir şey degüldür. Bulunduğı bu ḥâlden ifâḳat bulmayan kimse muḥaḳḳıḳlar nazarında cünûn-ı muṭbaḳ ile ma‘lûl dimekdür.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللَّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Terceme: Ordunuñ bayrağı üstüne ismi terḳîm edilecek olsa bu terḳîm livānuñ altında bulunan kimseyi ser-ḥoş ider.

“Livā’i’l-ceyşi” kâmil ve muhakḳık olan meşâyih-i şūfiyyeden her bir şeyhünḥ ṭarīḳatından kināyedür ki altında yürüyen mürīd ve sâlikler ma‘rifet-i İlâhiyye maḳâmâtına ḳadar mesâfeleri ḳaṭ‘ için nefisleriyle ḥarb ve mücâhede iderler.

Aḳṭâb-ı erba‘a ve diger evliyâ’u’llâh ḥazarātuḥ ṭarīḳat-ı ḥâşşaları livā’-i menşūridür. ‘ilm-i nâfi‘ ve ‘ilm-i râfi‘ olan bu ṭarīḳatlaruḥ fevḳiyyeti bu ṭarīḳata dâḥil olan sâlikuḥ ibtidâ-yı emrinden kināyedür. “Râḳım” Allâh Te‘âlâ ḥazretleridür. “İsmuhâ” ḳavli esmâ ile müsemmâ olan zâtı dimekdür. “Le-eskere” ḳavli idrâk-ı ‘uḳûluḥ ekvândan ḡaybı dimekdür. “Taḥte’l-livâ” şeyhinuḥ ṭarīḳatına giren mürīd ve şâdık kimseleruḥ ḥükm-i ṭarīḳata teslīm-i nüfūsidür.

18. تُهْدَبُ أَخْلَاقُ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Terceme: Bu şarâb-ı ‘irfân o bezm-i germ-â-germe mülâzim ve müdâvim olan münâdimleruḥ ahlâḳını tehzīb ider ve maḳâm-ı ḥaramda bulunub da ‘azmi olmayan kimseleruḥ ‘azm ve ḳaşdine rehber olur.

“Nedāmâ” mürīd ve sâliklerden kināyedür. “Li-ṭarīḳi’l-‘azmi” ḳavlindeki ‘azm şerre degül ḥayra olan ‘azmdur. Umūr-ı ḥaseneye ‘azm şer‘an mu‘ayyen olan bir ṭarīḳat-ı müstaḥsineden ‘ibâretdür ki ḥayra maşrūfdur. “Lâ lehü’l-‘azmu” ḳavli o şahbâ-yı muşaffâdan nûş iden sâlikleri ṭarīḳ-i ‘ulūma ulaşıdırur dimekdür. Ḥayr ḥuşūşunda ‘azmi olmayan insân şer‘an mu‘teberdür. Bunuḥ için ‘azm kelimesinde nekire olarak ĩrâdı ta‘zīm içündür. Yoksa her insan bir şey’e ḳarşı ‘azm ve niyetden ḥâlî degüldür. Bâṭıl üzerine olan ‘azm ve niyet emr-i ‘ademīdür oña i‘tibâr yokdur.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Terceme: Cûd ve seḥâyı bilmeyen kimsenüñ eli kerîm ve ğayz u ğazab anında ḥilmi olmayan kimsede ḥalîm olur.

20. وَلَوْ نَالَ قَدُمُ الْقَوْمِ لُتَّمْ فِدَامَهَا
لَاكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّتَّمْ

“El-fedmü” eş-şakîlü’l-belîd. “El-fidām” bi-kesri’l-fā’i ğıṭā’u ibriḳi’ş-şarāb.

Terceme: Fehm ve iz‘anı ḳalîl ve beden ve endāmı şakîl bir kimse o şarāb-ı nābuñ ağındaki örtüyü taḳbîl itmege muvaffaḳ olsa o teleşşüm oña ma‘rifet ve maḥabbet şarābınuñ raḳîḳ ve laṭîf olan ma‘nā-yı şemā’ilini ta‘lîm ider.

“Fedmü’l-ḳavmi” ehli-i ma‘rifet olan kāmiller nazarında cāhil ve maḥabbet ve ma‘rifetden ğāfil kimseler dimekdür. Fidām o şarābuñ örtüsüdür ki ‘uḳûl-i beşeriyyeden muhtecibdür. O da ‘aḳl-ı insāndan ‘ibāretdür. “Leşme fidāmiḥā” tecellî ve istitār-ı ‘ilmiyyedür. “Ma‘nā şemā’ilihā” aḥlāk-ı İlâhiyye ve şıfât ve esmā’-i Rabbāniyye ma‘āniyyesine dā’ir ḳulda zāhir olan şeylerden kināyedür.

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلُ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Terceme: Kerāmet yolına müntehî olan şu şarāb-ı ṭarîḳat ṭālibleri o ma‘rifet ve maḥabbet şarābını baña vaşf it sen onuñ evşāf-ı lâzimesinden ḥaberdārsuñ diyorlar. Evet onuñ evşāfına dā’ir ‘ilmüm vardır.

Ma‘rifet ve maḥabbet şarābından ḥaber virmek selāmeti mûcib ise de orada raḳîb olan ḥabîb vardır. Ondan ḥaber virmek ḳolay degüldür.

Yüsâ'ilunî 'an-sırrı Leylâ rededtühü
Bi-'amyâ'e min-Leylâ bi-ğayri yakîn

Yeķûlûne ħabbirnâ fe-ente emînuhâ
Ve mâ ene in-ħabbertuhüm bi-emînin¹

Kuṭb-ı emced Seyyid Aḥmed er-Rüfâ'î ħuddise sırruhu ħazretlerinüñ şu manzûmeleriyle Ĥazret-i Nâzım'ıñ *Ecel 'indî bi-evşâfihâ 'ilmü* kelâmı arasında fark-ı 'azîm var denilecek olursa biz de deriz ki Ĥazret-i Nâzım ṭarîķi ṭarîķ-i meveddet ve maḥabbet olan şürb-i müdâme işaretdür. Burada münâdime vüşûlden evvel mebdâî-i ħâline işaret vardır. Faķaṭ eş-Şeyḥü'l-Üstâzü'r-Rüfâ'î *ellezî ħaẓa'at lehü cemî'ü'l-efâ'*² ħazretlerinüñ kelâm-ı 'âlîsi raķîb ile birlikde zât-ı ħabîbe işaretdür. Ve onuñ 'ilmi sehlü'l-merâm ve ḳarîbü'l-maķâm degüldür.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

“El-hevâ” zarûreten maķşûr olmuştur.

Terceme: O şarâb-ı şâfinüñ cümle-i evşâfından biri şu olmaduğı ħâlde şâfiyet, havâ olmayan leṭâfet, âteşe ħayr-i muķârin nûr, cism ile ittişâl ve 'alâķası bulunmayan bir rûḥdur.

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا

¹ “Ya'nî; “Benden sırr-ı Leylâ'yı sordular. Keenne[hü] ben, bilmiyormuşum gibi, red ile cevâb verdim. ‘Sen onun emînisin; sırlarına vâkıf olduğun aşikârdır. Her hâlde söyle.’ diye musır olduklarında, ‘Onun sırlarından haber vermiş olursam, emniyeti sû-i isti'mâl etmiş, belki hâin olmuş olurum.’ dedim.” (Osmânzâde, 2006, s. 236). Müberred bu şiiri Câbir bin Sa'leb'ten rivayet etmiştir. (Harâ'itî, 2000, s. 338).

² Bütün yılanlar eğilip ona itaat etti.

فَدِيمًا وَلَا شَكْلَ هُنَاكَ وَلَا رَسْمَ

Terceme: O şarābuñ ḥadīşi bütün kā'inātı taḳaddüm-i zamānī ile degül taḳaddüm-i zātī ile sebḳ itdi. O ḥazret-i İlāhiyyede şekl ve resm yokdur.

Eşḳāl ve rüsūm a' yān-ı mümkināt dimekdür. O da ḥadīş olan maḥlūḳātdur. 'İlm-i İlāhī ḥazretinde maḥlūḳāt ve mümkinātüñ vücūdı yokdur. Burada ḥadīş kelām-ı nefsi ve İlāhiyyeden 'ibāretdür ki maḥlūḳ olan ḥurūf ve aşvāt [141] cinsinden degüldür. “Ḳadīmen” ḥadīşüñ ḥālidür zīrā 'ilmüñ rütbesi ma'lūmāt rütbesine taḳaddüm-i zātī ile taḳaddüm itmişdür.

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ ثُمَّ لِحِكْمَةٍ
بِهَا اخْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Terceme: Ma'ḳūl ve maḥsūs ve mevhūm bi'l-cümle eşyā onuñla ḳā'im oldı. Fehmi olmayan her kimseden ihticāb itdi.

Eşyānuñ 'ilm-i İlāhīde şübūt ve vücūdı ḥurma ağacınıñ çekirdeğinde mündemic vücūdına beñzer bunuñ için Cenāb-ı Ḥaḳ ezelen ve ebeden ḥay ve ḳayyūmdur. “Şemme” mümkinātuñ ḳayyūmi olan ḥazret-i zāta işāretdür. Burada “ḥikmet” 'adl ma'nāsınadır. “Lā lehü fehmi” ḳavli nefisleriyle şühūd-i İlāhiyyeden maḥcūb olanlar dimekdür. Bu gibi ehl-i ḥicāb 'āriflerüñ kelāmını añlamadıkları cihetle inkār iderler ve 'aleyhlerinde ṭa'n ve teşnī' den ḥālī ḳalmazlar.

İzā 'alime'llāhu'l-kerīmü serīreti

Fe-lestü übālī men-sivāhü izā saḥaṭ¹

Terceme: Allāh benim esrār-ı derūnumı bildikden soñra başkasınıñ ğayz ve ğazabına ve ‘aleyhimdeki didiķodulara mübālāt itmem.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا
إِتِّحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

26. فَخَمَرٌ وَلَا كَرْمٌ وَأَنْدَمٌ لِي أَبٌ
وَكَرْمٌ وَلَا خَمَرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمُّ

Şarāb ile rūḥuñ imtizācına göñlüm maḥabbet itdi. Bu ittiḥād ve imtizāc cismüñ cisme taḥallülü degüldür. Bu ḥamrdur üzüm degüldür. Hālbuki benüm babam ebü’l-beşer olan Ādemdür. Üzümdür şarāb degüldür. Onuñ anası benüm anamdur. Ya‘nī Ādem benüm babam olduğı ḥâlde ḥamr mevcūd idi o zamān üzümüñ vücūdı yokdı. Ya‘nī Ādemüñ übüvveti benüm de bünüvvetüm ‘ilm-i İlāhī ḥazretinde mevcūd iken zāt-ı Hāķdan hiç bir şey taġyir ve tebdīl itmedi.

“Rūḥī” ḥin-i tecellīde sā’ilüñ elde idecegi ḥālāt ve maķāmātuñ ğāyesidür. “Bi-ḥayṣu temāzeca” kavli ikisinden birinüñ digerine iḥtilātı dimekdür. Teşniye zamīri müdām ve rūḥa rāci‘dür. Ḥurma ma‘düm olduğı ḥâlde çekirdekke iḥtilātı gibi ma‘düm da mevcūd ile iḥtilāṭ idince nefsu’l-emrde iḥtilāṭ şayılmaz. Zīrā iḥtilātuñ şartı iki şeyden birinüñ mevcūd olmasıdır bu ise mümteni‘dür zīrā Hāķ Te‘ālā ile beraber hiç bir şey’üñ vücūdı yokdur. Vücūd-ı Hāķ ile mevcūdātuñ vücūdı vücūd-ı Hāķķ’uñ zuhūrı dimekdür. “İtteḥadā” kavli ma‘düm olduğı ḥâlde henüz zāhir olmayan ḥurma ile çekirdegüñ ittiḥadı gibi şey-i vāḥid olması ḥasebiyledür. Bu da min-ḥayṣu hüve ‘ālimle ma‘lümüñ ittiḥadı

¹ Muhyiddīn-i Arabī’ye aittir (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 262; İbn Arabî, 1996, s. 46).

dimekdür. Ya‘nî ‘âlim olması hâricden onun ‘ilminden zarûrî hayıyyetiyle zâten ma‘lûm olmasındandır. Bu ittiḥād şuyun yün eczāsına nüfûzı ve ya gül şuyunun gülde sereyân ve taḥallülü demek degüldür. Ma‘dûmü’l-‘ayn olan bir ağacın mevcûd olan tohumunda taḥallülü dimekdür. Zîrâ her bezr ve tohum bir ağac inbât ider ki o ağac diger tohumda yokdur. Bu ise ittiḥād ve ḥulûl degüldür. ‘Arif-i bi’llâh olan ehl-i tarîḳun ma‘ânî-i kelâmını ve onların ıstılâḥâtını aḥlâk olmayan câhil maḥcûblar bu bâbda zebân-dırâzlıktan kendilerini alamamışlar ve evliyâ’u’llâh ḥazarâtının maḳâmât-ı ‘âliyyesine taş atmak istemişlerse de kendi ḥusrânlarına hizmetden başka birini elde idememişlerdür. “Velâ kermün” ‘avâlim-i imkân olan maḥlûḳâtın kinâyedür. Zîrâ hepsi de aşlında ma‘dûm ve fânîdür. Onlarda zâhir olan vücûd Ḥaḳḳ’ın vücûdudur. “Velâ ḥamrun” mevcûd olan odur ḥamr degül dimekdür zîrâ vücûd vâḥiddür ḥamr-i İlâhiyye [142] nisbet idince tecellî-i emri vücûdîdür. ‘Âlem-i imkândan kinâye olan kermün vücûd-ı aşlîsi kalmaz kerme nisbet idilirse ḥamrun vücûd-ı aşıyyesi kalmaz. “Ümmühâ” ümmü’l-müdâme dimekdür ki ümmü ḥamrun vücûd-ı ḥâlinde ḥamr mevcûd degüldür.

وَلُطْفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَلُطْفُ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

Terceme: ‘Âlem-i imkândan kinâye olan zurûf ve evânî ḥaḳîḳatde ya‘nî Rabbiyle taḥaḳḳuk iden ‘ârifün nazarında şuver-i mümkinâtuḥ delâlet itdügi ma‘nâların leṭâfetine tâbi‘dür. Ḥâlbuki ma‘ânî ya‘nî zevḳ ve vicdân ve keşf ve ‘ıyân şâḥibi bir ‘ârifün kalbinde ma‘ârif-i İlâhiyye o rûḥânî leṭâfetle tekeşşür ider ve müsâvât-ı ğayyûbdan nâzil olan yağmurlar gibi ‘uyûbdan tâhir olan kalblere nâzil olur.

وَقَدْ وَقَعَ التَّفْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَزْوَاحُنَا حَمْرٌ وَأَشْبَاحُنَا كَرْمٌ

Terceme: Ma‘nâlaruñ tekeşşür ve tenmiyi hâlinde tefrîk vâkı‘ oldı hâlbuki vücûd birdür. A‘yânı ma‘dûm olan ma‘lûmât-ı mümkinе Hakk’uñ ‘ilmiyle ezelde münkeşif ve kadîm ve ezeli olan kelâm-ı nefsi ile onlara *kûn* emri vâkı‘ oldı da şu vücûd-ı vâhid zuhûra geldi. A‘yânı ma‘dûm olan ma‘lûmât-ı mümkinе icâd idilmeden zâtı zâtına şehâdet itdi. Rûh-ı a‘zam-ı Muhammedî vâsıtasıyla nefh idilen rûhlarımız mücmel ve müdâmeden ‘ibâret olan rûh-ı Muhammedînün tafşîlîdür. Şûretlerimiz ise haqâ’ik-i ‘irfâniyyenün ilkâsıyla ‘uqûlî mest ve bî-hûş iden ve ‘aşîr-i rûhânîyle hamr hâline gelen üzumdür.

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا
وَقَبْلِيَّةُ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَاخْتُمْ

Kadîm olan müdâm için evvel ba‘d ya‘nî zamân yoktur. Her ba‘de ya‘nî soñraya nisbet idilen evveliyyet mefhûmı müdâm için mahtûm ve meczûm bir emr-i ezeliüdür.

Ya‘nî bu müdâm için her soñuñ evveliyyeti bilâ-şek velâ-tereddüd kaç‘ ve cezm tarîkiyledür. Ya‘nî hazret-i İlâhiyye kuyûd-ı mekândan münezzeh olduğı gibi zamân kuyûdundan da münezzehdür. O hazretüñ her şeyden muṭlaḳ olan kabliyyet ve ba‘diyyeti vardır. O da mâzî hâl istikbâl yok iken ihâta-ı vâhide ile ezelde zamânları muḥîṭ olmasıdır.

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا
وَعَهْدُ آبَيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا النُّتْمُ

Terceme: Hilḳatunñ evvelinden soñuna ḳadar dimek olan zamân-ı mümted ehl-i haḳîḳat ‘indeinde esmâ’-i İlâhiyyeden olan dehr ma‘nâsına degüldür. Bunun için ‘aşr-ı medâ ile kinâye idildi de dehr denilmedi. Zîrâ dehrün ma‘nâ-yı İlâhiyyesinde ḳabl ve eveel yokdur. “Kâne ‘aşruhâ” ‘aşartü’l-‘inebeden müştâḳdur. Ya‘nî üzümün şuyunı şıḳdım dimekdür. Şıḳılan bu şuyunñ ismi *fa‘îl bi-ma‘nâ mef‘ûl* olan ‘aşîrdür. Onun ‘aşrı ‘aşîruñ üzümünden

temyiz itmesiyle kināye idilmiştir. Bu da şuver-i mümkineden vücūd-ı Hakk'ın temyizi dimektir. “Ve ‘ahdu ebīnā” ebū'l-beşer Âdemdir. “Ahd” iltikā' ve ma'rifet dimektir. ‘*Ahdī bihi*’ kavli bundan me'hūzdur. Âdemün ‘ahd’ demek ‘ahd-i nübüvveti aḥz-ı mīşākı’ dimektir. Kemā kâle Te'âlā “*Ve iz aḥaza'llāhu mīşāka'n-nebiyyīne lemā-âteytüküm min-kitābin ve ḥikmetin şümme cā'eküm resūlün muşaddikun limā ma'akum li-tū'minünne bihi ve li-tenşurunnehü.*”² “*Ve iz eḥaze Rabbuke min-benī Âdeme min-zuhūrihim zūriyyetehüm ve eşhedehüm 'alā-enfüsihim elestü bi-Rabbiküm kâlū belā*”³ [143] “Ba'dehā” kavli üzüm ve şalkım ḥallerine mülābis olduğu zamān o şarābuñ zuhūrundan sonra dimektir. “Ve lehe'l-yütmü” kavlindeki zamir *müdāmeye* rāci'dür. *Yütmün müdāmeye* nisbeti ṭabī'at libāsına bürünmeden evvelki zuhūrına mülābis olan rūḥuñ fenāsından kināyedür. Güya rūḥ onuñ babası ve ṭabī'at vālidesi oluyor. Rūḥ ṭabī'atdan mürekkeb olan 'ālem-i ḥayvān ve insānda zuhūr idince sülūk ve mücāhede ḥālinde insān oraya girer ve fenā ve izmiḥlāl ile taḥaḥḥuk iderek babası olan rūḥ emri olur. Vālidesinün ḥücr-i terbiyesi demek olan 'ālem-i ṭabī'atda yetim olarak kalır. Bu ḥāl tekālif-i şer'iyye ile kıyāmından dolayıdır ki “*Küntü sem'ahü'l-lezī yesma'u bihi ve başarahü'l-lezī yubşiru bihi*”⁴ ḥadīş-i ḳudsiyyesindeki ḳurb nevāfil dimektir. Şādık bir sālīkūñ bidāyet-i sülūkundan ma'rif-i İlahiyye taḥşīline ve ḳurb-ı nevāfil ... ma'nāsıyla taḥaḥḥukuna ḳadar olan ḥāldur. Kâle Te'âlā “*Velā-taḳrabū māle'l-yetimi illā bi'lleti hiye aḥsenü*”⁵ Māl-i yetim ḳuvvā-yı ṭabī'iyeye ve a'zā-yı ḥissiyye dimektir. Ya'nī 'ālem-i

¹ Onunla Karşılaşıp tanışmamız.

² Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân, 81. “Allâh peygamberlerden ‘ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz’.”

³ Kur'an-ı Kerim, A'râf, 172. “Rabbin Ademoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? ‘Elbette öyle! Tanıklık ederiz’ dediler.”

⁴ “Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum.

⁵ Kur'an-ı Kerim, İsrâ, 34; En'am, 152. “Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin.”

nüfus ve ervāhuñ fenāsından sonra bi'l-külliyye fānī olmayınız demekdür. Māl-i yetīme yaklaşmağdan nehy ise tekālīf-i şer' iyyenüñ kulda beķası içündür.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِحِينَ لَوْصِفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Terceme: Maḥāsin-i müdāmı medḥ idenlerüñ maḥāmid ve medāyiḥi zātına delālet ider. “*Sübḥāne men-delle bi-zātihi ‘alā zātihi.*¹ *mā-‘arefe’llāhe illā’llāh.*”² Vāşıflaruñ bu şarāb ḥaḳḳındaki maḥāsin-i evşāfı neşr olsun nazm olsun güzeldür. “Maḥāsin” müdāmüñ şifātından ‘ibāretdür “tehdī’l-mādiḥīne” kavli esmā’-i ḥüsnānuñ tecellīsinden münkeşef olan ma‘ānī sāyesinde o müdāmuñ maḥāsini ancak kendi zātına delālet ve hidāyet itdügine işāretdür.

32. وَيَطْرُبُ مَنْ لَمْ يَذَرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمْشَتَاقُ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Teceme: Meddāḥ-ı ‘arabdan Nu‘m yād idilince ‘āşıkı zevķen keşfen vicdānen kendisini bilmediği hālde şevķ ve ıarab izḥār itmiş gibi neş’elenir ve cūşa gelir. Zāt-ı maḥbūbı görmeden ‘āşıkıñ vecd ve ğarāmını izḥār itmesine ‘aşķ-ı Mūsevī denir. Zīrā Ḥazret-i Mūsā Tūr dağına tecellī vāķı‘ olunca eyildi ḥālbuki henüz kendisinde tecellī ḥuşūle gelmemişdi. Buña işāret olmaķ üzere şā‘irüñ biri şu nazm-ı bedī‘i söylemişdür:

Ḳālū ‘āşıkte ve ente a‘mā
Zabyen keḥīle’t-ıtarfi elmā

¹ Zātına kendi zatıyla delalet eden Allāh.

² Allāh’tan başkası Allāhı tanımadı.

Fe-ecebtü innî Mûsevî
yü'l-‘aşkı idrâken ve fehmen

Ehvi bi-cârihâti’s-simâ
‘i velâ erâ zâte’l-müsemmâ¹

Terceme: Didiler ki gözleri kudretten sürmeli esmer dudaklı bir âhû-yı dil-cûya görmedigün hâlde ‘âşık olduñ. Behrde cevâb olarak didüm ki idrâk ve fehm i‘tibâriyle Mûseviyyü’l-‘aşkı. Sevdigimün nâm ve maḥâsinini işide işide sem‘an seviyorum ḥâlbuki müsemmânun kendisini görmüyorum.

33. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلَّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Terceme: Ḥaḳîḳat-ı müdâmeden gâfil olanlar şer‘an ḥarâm olan şarâbı içdüñ diye levn ve zemme [144] başladılar. Ben de onlara cevâb olarak didüm ki “Ey gâfiller ta‘n ve teşnî‘den vaz geçiñiz ben öyle bir şarâb içdüm ki dünyâ ve âḥiretde onun terkinde melâmet şürbünde kerâmet vardır.

34. هَنِينًا لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Terceme: Ehl-i deyre ‘âfiyetler olsun. Onlar içtikleri şarâb ile ne kadar ser-ḥoş oldılar ḥâlbuki içmediler yalnız ‘azm ve niyet itdiler.

¹ Şiir, Ebü’l-İz Muzaffer bin İbrahim aittir (İbn Hallikân, 1994, s. 213-214).

“Ehl-i deyr” bütün maḳāmāt-ı enbiyā ve mürselîni câmi‘ olan dîn-i Muḥammediyye ḥazret-i ‘İsâ’nuñ maḳām-ı velâyetine vâriş olan evliyâ’ullâh ḥazarâtından kinâyedür. Evliyâ ‘ulemâ-yı billâh olan vereşe-i enbiyâdur. “Kem sekerû bihâ” ḥaḳîḳat-ı şarâbı zıkr itdiler ervâḥ-ı mücerrede ‘âlemine yükselmek istediler faḳat maḳām-ı Muḥammediyye varamadılar. Varamadıklarından ve o şarâb-ı hoş-güvârı içemediklerinden dolayı kendilerinden geçdiler. Binâ’en ‘aleyh ehl-i deyrüñ himmetleri ḥaḳîḳat-ı müdâmı idrâk itmekden kendilerine mâni‘ oldu.

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَسْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

Terceme: Neş’etimden evvel onuñ neşvesi bize vardı. Kemiklerim çürüse ve eşeri bile kalmasa o neşve benden ayrılmaz.

36. عَلَيْنَا بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

“Ez-zalmu” bi-fethi’z-zâ’i ey ‘an-rîḳihi hüve’z-zulmu lâ-ğayruhu.

O şarâba ḥâliş olarak müdâvim ve mülâzim ol. Oña bir şey karışdırmak isterseñ cânânuñ mâ’-i esnân ve reşḥân-ı dehândan başkasını mezc itme.

Mütekelliminden bir çoğı bu beyti te’vîl ve tafşîl itmek istediler. Ba‘zıları müdâmeden murâd *lâ-İlâhe illâ’llâh* ve mezc itmek istedigüñ zalm-ı ḥabîb *Muḥammedün resûlu’llâh* kavluñdür didiler. Ba‘zıları da ‘aleyke *bi-ma’rifeti mevlâke ve temessüki bi-men evlâke ve in-baḥaşte* ‘an-ğayri’z-zât *felâ tete’adı’-şifâte fe-innehâ lezzâtun ‘azîmetün ve bihâ tertâḥu’l-‘uḳûlü’s-selîmetü’* ibâresiyle maḳşadlarını îzâḥ itdiler.

Ya‘nî ma‘rifetu’llâhdan ayrılma ve dāmān-ı ihsânına yapış. Allāhuñ zātından başka bir şey’e dā’ir baḥş itmek isterseñ dā’ire-i şıfâtını tecāvüz itme zîrâ şıfât mertebesinde büyük lezzetler vardur. ‘uḳûl-i selîm o lezâ’iz ile kesb-i rāḥat ider.

“‘Aleyke” mürîd-i şâdıka ḥiṭâbdur ḥuẓ ya‘nî al ma‘nâsına ism-i fi‘ldür. Qāle fî’ş-Şaḥâḥ “‘Aleyye Zeyden ve ‘aleyye bi-Zeydîn. Ma‘nāhu a‘ṭinî zeyden.” Şarâbdaki şarâfet ve ḥâlîşiyet vücūd-ı Hâḳdan mâ-‘adâ her şey’üñ fenâsından kinâyedür. “Ve in şî‘te mezcehâ” kavli ey sâlik tevḥîd-i şırf olan maḳâm-ı cem‘den tenezzül isitiyorsañ ondan başka her şey fânîdür. Vücūd-ı Hâḳḳ’ı şuver-i kâ’inât ile mezc itdûñ mâ’-i esnân ve rîḳ-i dehânından ‘udûl ve i‘râzuñ zulümdür dimekdür. “Ḥabîb” evvel-i maḥlûḳ olan nûr-ı Muḥammedîdür. Şanki ḳadîm olan ḥabîbüñ âb-ı dehânı esmâ’-i ḥüsnānuñ âşârı dimekdür.

37. فَدُونَكَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيَهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غَنَمٌ

“Ve’steclihâ bihi” ey uṭlub cilvete’l-müdâmeti bihi.

Terceme [145]: Mey-ḥâne-i maḥabbet ve ma‘rifetinde şürb-i müdām it ve medâr-ı ḡanîmet olan naḡamât-ı elḥân ile cilve-i tecellîsini iste.

“Dünekehâ” şürb-i müdâme teşvîḳdür. Ya‘nî al ve iç vücūd-i İlâhiyyede fânî ol mevḥûm vücūduñ ḳalmasıñ. Zîrâ içmek zâhir olan bir şey’i gizlemek dimekdür. Ḥânût-ı ḥammârdan ‘ibâret olan ḥân burada her bir şey’e işâretdür. Zîrâ her şey’üñ farâz ve

taḳdīriyle müdām vücūd-ı Hāḳdan kināyedür. Gūyā eşyā ‘alā’l-istiḳlāl bir mey-ḥāne olmuş dühūr “*Küllü şey’in hālikün illā vecchehü*”¹ “*Küllü men-‘aleyhā fān.*”²

38. فَمَا سَكَنْتَ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

Terceme: Elḥān-ı Dāvūd ve naḡamāt-ı ‘ūd ile birlikde elem ve ḡam durmaduḡı gibi bir yerde ḡumūm ve hūmūm olduḡı hālde müdām-ı gül-fām da durmaz.

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

Terceme: Ḥayātınuñ velev bir sā‘ atinde olsun mest-i müdām olmuş olsan yani emr ve ḥikmete rām bir bende-i dilārām olarak görürsün.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

41. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيَبْكْ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Terceme: Ayık olarak yaşayanlar ya‘nī zevḳ-i ḥayāt ve sa‘d-i memāt olan maḥabbet ve ma‘rifet şarābından içmeyenler yaşamış degüldür. Onuñ bī-pāyān zevḳ ve neşvesiyle serḥoş olarak ölmeyenler de re’-yi sedīdden maḥrūm ve rūhsuz cesed olmaḳla melūm ve mezmūm bir ṭaḳım ḥāmlardur. Bu gibi nā-puḡteler cāhiliyyet devrinde olmuş ve merātib-i ‘āliyyeye yükselememiş bed-baḡtlar dimekdür ki zevḳ-āšnāyān-ı ‘irfān olan ervāḥ-ı

¹ Kur’ân-ı Kerīm, Kasas, 88. “O’nun kendinden başka her şey yok olacaktır.”

² Kur’ân-ı Kerīm, Rahmân, 26. “Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir.”

şāfiyye nezdinde kıymetleri yokdur. Ma‘rifet ve maḥabbet şarābından naşīb almayarak
 ‘ömrüni zāyi‘ iden kimse nefsine ağlasın.

İzā kāne hazā’d-dem‘u yecrī şabābeten
 ‘Alā-ğayri Leylā fe-hüve dem‘un müzayya‘un

Şu gözyaşı Leylā’nuñ ḥub ve hevāsından başkası için akar ise zāyi‘ dūr. (Lā-edrî).

SONUÇ

Aynı konu üzerinde yapılacak ayrı çalışmalarla her zaman farklı sonuçlar çıkarılabilir. İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesi'nin şerhleri üzerine yapılan bu çalışmada varılan sonuçlar hakkında kısaca şunları söylemek mümkündür:

576 (22 Mart 1181) yılında Mısır'da dünyaya gelen İbnü'l-Fârız İslami temel eğitimi tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmiş, bu yönünü geliştirmek için bir süre Mekke'ye gitmiştir. Mısır'a döndükten sonra şiirlerini yazmaya başlamıştır. İbnü'l-Fârız'ın şiirleri dil ve içerik bakımından zaman zaman eleştirilse de bu eleştiriler şiirlerinin günümüze kadar ilgi görmesinin önüne geçememiştir. İbnü'l-Fârız; İlahi aşk, vahdet-i vücud gibi tasavvufi meseleleri şiirlerinde sembolik ifadeler kullanarak işlemiştir. Bu tür şiirleri sanatından çok manasıyla ön plana çıktığı için, bu şiirlerin günümüze kadar çok sayıda tercüme ve şerhleri yapılmıştır.

Bir eserin farklı dönemlerde farklı çevreler tarafından ilgi görmesi o eserin etkisini ve önemini ortaya koyması bakımından önemlidir. Aynı eserin benzer veya farklı yaklaşımlarla incelenmiş olmasının altında tarihî ve kültürel birikimin yanı sıra kişinin inanç, düşünce ve meşrebinin de etkisi söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda yapılan şerhler, esas alınan metnin bağlamından uzaklaşarak şârihin düşünce ve mezhebine ait meselelerin serdedildiği mecraya dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Dönemin sosyal ve siyasal olayları, kişinin şerh anlayışında etkili olabilmektedir. İbnü'l-Kemâl'in tasavvufî konulara girmemesi, dönemin sosyal ve siyasal olaylarında aranabilir. Ya da şârihin mutasavvıf ya da müderris olması da şerh anlayışında etkili olabilmektedir. Bir müderris olduğu düşünülen Abdüsselam b. Nu'mân'nın şerhinde ilmi bir dil kullanması buna örnek gösterilebilir.

İlgili alanda yetkin olduğunu düşünen şârihin hedefi, çoğu zaman o alanda yeni olan ya da daha az bilgi sahibi olanları bilgilendirmek olduğu düşünülmektedir. Fakat bazen şârihin dil ve üslubunun anlaşılmasız olması ya da yabancı dildeki bir metni yine yabancı

metin örnekleriyle açıklaması çoğu zaman hedeflenen amaca hizmet etmediğini göstermektedir.

Yapılan her çalışma aslında daha önce yapılanları doğru ve ileri bir noktaya taşıma çabasıdır. Bu da genelde var olan birikimlere katkı sunmak ya da yeni bir sav ve iddia ortaya atarak var olanı çürütmek gayesini taşımakla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte kimi zaman herhangi bir çalışma bu amaca hizmet etmeyerek daha önce ortaya konulanların tekrarı mahiyetinde olma ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Hamriyye kasidesi üzerine yapılan ilk çalışma 14. Yüzyılın sonlarında vefat eden Kayserî'nin Arapça şerhidir. İlahî muhabbeti konu alan kaside, başta Kayserî olmak üzere mutasavvıflar tarafından vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusundan ele alınmıştır. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'ini şerh eden Kayserî, kasideyi *Fusûsu'l-hikem*'de ele alınan vücûd (varlık) meselesi doğrultusunda ele almıştır. Şerhe geçmeden önce “muhabbetin hakikati”, “muhabbetin kısımları” ve “muhabbetin neticeleri” başlıkları altında hakikî muhabbeti açıklamıştır. Buna göre birinci ve asıl muhabbet, “ehâdiyyet” mertebesinde olan “zatî” muhabbettir. “Lâ-taayyün” mertebesi olan bu mertebe çeşitlilik ve kesret söz konusu değildir. Hakk'ın, zatından ayrı bir isim ve sıfatı yoktur. Dolayısıyla mutlak bilinmezliğin hâkim olduğu bu mertebedeki muhabbet hakkında akıl ve fikir yürütmek mümkün değildir. İkincisi “vâhidiyyet” mertebesinde olan muhabbettir. “Taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni” mertebeleri olan bu mertebelerde isim ve sıfatlar, zattan ve birbirinden farklılaştığı gibi bu mertebedeki muhabbet de zattan ve tüm isim ve sıfattan farklılaşır. Kayserî, muhabbete dair farklı görüşlere yer verdikten sonra muhabbeti; zatî, sıfatî, esmaî, efalî ve asarî olmak üzere beş kısımda açıklamış, ardından muhabbetin neticeleri üzerinde durmuştur. Kayserî, mukaddimede verdiği bu bilgiler doğrultusunda kasideyi şerh etmiştir. 41 beyitlik kasidenin 33 beytini şerh eden Kayserî, her beyitten sonra bütün kelimeleri açıklamak yerine beytin anlaşılmasına katkı sağlayacak kelimeleri açıklamakla yetinmiştir. Kayserî, şerh sırasında çok sayıda ayet ve hadisten istifade etmiştir. Alıntıladığı ayet ve hadislerde, şerhteki yoruma bağlı olarak, bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarruflar neticesinde metinler bazen aslından tamamen uzaklaştığı için konuya vâkıf olmayan biri, söz konusu ayet ve hadise işaret edildiğini anlamakta

zorlanabilir. Ayet ve hadislerin yanı sıra konuya açıklık getirebilecek manzum ve mensur her türlü söz ve yazıya başvurmuştur. İbnü'l-Fârız, Sühreverdî, Ebu Nuvâs, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebubekr-i Şiblî, Hz. Alî, Hasan b. Sâbit ve Mihyâr Deylemi, Kayserî'nin başvurduğu isimler arasındadır. Kayserî'nin yazdığı bu şerh, Hamriyye kasidesi üzerine yazılan şerhler tarafından örnek alınmıştır.

Kayserî'den sonra yazılan ikinci şerh, yine 14. yüzyılın sonlarında vefat eden Muhammed Hemedânî'nin Farsça şerhidir. 41 beyitten oluşan kasidenin 32 beytini şerh eden Hemedânî; muhabbetin hakikati, muhabbetin sebepleri, Allah'ın kula muhabbeti, kulun Allah'a muhabbeti ve muhabbetin mertebelerini ifade eden kelime ve kavramların ele alındığı tasavvuf konulu bir giriş yazmıştır. Girişte yazılan bu bilgiler Kayserî'nin mukaddimede verdiği bilgilerden daha kapsamlıdır. Kasideyi beyitler halinde şerh eden Hemedânî, beyitlerde geçen kelimelerin sözlük anlamına ve gramer bilgisine kısaca değindikten sonra beyitteki muradın ne olduğunu şerh kısmında açıklamak suretiyle beyitleri bu doğrultuda yorumlamıştır. İleri sürdüğü düşünciyi desteklemek adına her beytin şerhinden sonra bazen İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" kasidesinden bazen de müellifin kendisine ait olduğunu düşündüğümüz iki veya üç beyitten oluşan Arapça ve Farsça şiirlerden örnek vermiştir. Hemedânî'nin girişte verdiği bilgiler ve şerh sırasında takip ettiği yöntem bakımından Mollâ Câmi'ye örnek olmuştur.

Hemedânî'den sonra yazılan üçüncü şerh Mollâ Câmi'ye aittir. Câmi, şerhe başlamadan önce 15 lâmia ve 60 rubâiden oluşan bir mukaddime yazmıştır. Her lâmiadan sonra tasavvufî bir meseleyi ele alan Câmi, ardından konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile tamamlamıştır. Câmi, burada "cîlâ ve isticlâ, muhabbetin hakikati, muhabbetin mertebeleri (zatî, esmaî, sıfatî, efâlî ve asarî), muhabbetin beş sebebi, aşk ve muhabbetin zahirî şaraba on açıdan benzerliği" gibi konuları geniş bir şekilde ele almıştır.

Mollâ Câmi de kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiştir. Her beyitten sonra, önce kelimelerin okunuş şekillerini, anlamlarını ve gramer bilgisini verdikten sonra beytin anlamını açıklamıştır. Anlam yoğunluğuna göre konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile desteklemiştir. Mukaddimede olduğu gibi şerh kısmında da lâmia başlığı altında çok

sayda tasavvufî meseleyi ele almış, rubâîlerle konuyu pekiştirmiştir. Şerh kısmında 14 lâmia, 95 rubâîye; hatime kısmında ise 4 rubâîye yer vermiştir. Lâmia başlıkları altında “gaybî ve şehâdî tecelli, insan-ı kâmil, hakikat-i Muhammediyye, Allah’ın vâsıl ve kâmil kulları, hakikî aşka giden yolun, mecazî aşktan geçmesi, Allah’ın müteakabile (zıt) isimleri, hayatın bütün varlıklara sirayeti, varlığın hicap ehli ile keşif ehlinin nazarı arasındaki fark, ilim ve şuurun işlere taalluku, hayatın çeşitleri, ahlakın güzelleşmesi ve tevhit ahlakı” gibi çok sayıda tasavvufî meseleyi ele almıştır.

Câmî’nin şehri, özellikle mukaddimede işlenen konuların muhtevası ve tasnifi açısından Hemedânî’nin şerhiyle benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak Câmî’nin eseri, içerik açısından çok daha zengindir. Ayrıca her beytin şerhinden sonra konuyu rubâîlerle pekiştirilmiş olması, esere edebî bir değer katmıştır. Câmî’nin eseri, Anakavî, Salahî ve Bitlisî gibi şarihler tarafından örnek alınmıştır.

Hamriyye üzerine yazılan dördüncü şerh 16. yüzyılın başlarında vefat eden Bitlisî’nin Farsça şerhidir. Önceki şarihler gibi Bitlisî de şerhe başlamadan önce muhabbet konusunu ele alan bir mukaddime yazmıştır. Üç meclisten oluşan bu mukaddimenin birinci meclisinde muhabbetin sıfatları ve kısımları üzerinde durmuştur. Bitlisî, daha önce Kayserî, Hemedânî ve Câmî’nin detaylı bir şekilde ele aldığı gibi, hakikî muhabbeti açıkladıktan sonra muhabbeti; “zatî muhabbet”, “sıfatî muhabbet”, “esma’î muhabbet”, “efalî muhabbet” ve “asârî muhabbet” olmak üzere beş kısma ayırarak açıklamıştır. İkinci mecliste muhabbetin tanımını yapmış, üçüncü mecliste muhabbetin faydaları ve özellikleri üzerine durmuştur. Tekmiletü’l-mukaddimede ise kasidede geçen bazı kavramların, tasavvuf kültüründe ve halk arasında bilinenden farklı anlamlar taşıdığına ve bunların yanlış anlaşılması gerektiğine dikkat çekerek şurb, şarab, müdame ve sekr kavramlarının tasavvufî anlamlarını açıklar.

Hamriyye kasidesi üzerine yazılan beşinci şerh İbnü’l-Kemâl’in Arapça şerhidir. 41 beytin sadece 33 beytini şerh eden İbnü’l-Kemâl, tamamen dil ve gramer açısından incelemiştir. Kelimelerin manaları ve irapları üzerinde durmuş dil ve belâgat alanında önemli kabul edilen kaynaklardan örnek vermiştir. Kelimelere verdikleri farklı manaları

kaydedip bunları tenkide tabi tutmuş ve hangisinin isabetli olacağını yine bu alanda söz sahibi olan mercilere başvurarak görüşünü belirtmiştir. Bu bağlamda, ilgi çekecek en önemli hususlardan biri, İbnü'l-Kemâl'in isim vermeden Molla Câmî'ye yönelttiği itirazlardır. Yaptığı itirazların havada kalmaması için de yukarıda söylediğimiz gibi, bu alanda otorite kabul edilen eserlerden alıntılar yaparak altını doldurmuştur. Bu sayede, hacim olarak on varak civarında olan şerhte çok sayıda isim ve eserin adı geçmektedir. İbnü'l-Kemâl'in çalışmasında kaynak göstermesi, sahip olduğu akademik bakış açısının bir göstergesidir. Öte yandan, çoğu zaman sadece yazarın veya eserin ismini zikretmekle yetinmiş olması, bu tür eserlerin bilindik eserler olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

İlahî muhabbeti konu alan Hamriyye kasidesini, daha önce Muhammed Hemedânî, Abdurrahman Câmî, İdrîs-i Bitlîsî ve Dâvûdu'l-Kayserî gibi şârihler, felsefî ve tasavvufî açıdan şerh edip kasidenin bâtinî manası üzerinde dururken; İbnü'l-Kemâl'in kasideyi sadece zahirî manasıyla şerh etmiş olmasında, onun medrese kültürüyle yetişmiş olmasının yanı sıra dönemin siyasal ve kültürel atmosferin de rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Altıncı şerh, Marsafî'nin yazdığı Arapça şerhtir. Önceki şârihler gibi sadece otuz üç beyti şerh eden Masafî, kısa bir girişten sonra kasideyi beyitler halinde şerh etmiştir. Beyitteki kelime ve kelime gruplarını gramer kurallarına boğmadan parçalar hâlinde anlamlandırdıktan sonra genelde “telhis” başlığıyla beytin hûlasasını verip ardından tasavvufî mana üzerinde durmuştur. Bu şerhte öne çıkacak en önemli husus, yazarın şerh esnasında ele aldığı tasavvufî meselelerdir. “Telhis” başlığıyla beytin zahirî manasını açıklayan yazar; “lami”, “tenvir”, “tahkik”, “tenbîh”, “meşreb”, “fâide” ve “keşf” gibi başlıklar altında beytin tasavvufî manasına ve çeşitli tasavvufî konulara yer verir. Şârihin bu başlıklar altında yaptığı açıklamalar ve yorumlamalar sayesinde şerh, kimi zaman metin bağlamından uzaklaşarak tasavvufî görüş ve meselelerin serdedildiği mecra hâline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bazen de soru cevap yöntemiyle ihtilaflı konulara cevap aranmıştır. “Sekr” ile gaybet arasındaki fark, vâsilûnün kısımları, hayatın çeşitleri, semâ'ın (işitmenin) şekilleri” şerhte işlenen konulardan bazılarıdır.

Hamriyye üzerine yazılan yedinci şerh Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl'in yazdığı ilk Türkçe şerhtir. 16. yüzyılın sonlarında vefat ettiği tahmin edilen Halîl'in eseri hem Hamriyye üzerine yazılan ilk Türkçe şerh olması bakımından hem de eserin girişinde İbnü'l-Fârız hayatı alakalı verdiği bilgiler bakımından önemlidir. Özellikle de İbnü'l-Fârız'ın elli altı sene, yedi ay, altı gün yaşadığını; vefatından o güne kadar üç yüz elli altı sene geçtiğini bildirmesi, bu sayede eserin yazılış tarihinin ortaya çıkması, kayda değer bilgilerdir. Eserin girişinde, “müdâme” ve “muhabbet” gibi konuya uygun kelimeleri kullanmıştır. Herkesin istifade etmesi için bilinçli bir şekilde Türkçe yazmıştır.

Önceki şarihler gibi o da 41 beyitin 33'ünü şerh etmiştir. Kasideyi beyitler hâlinde ele almış, üç aşamada şerh etmiştir: Birincisi, beyitte geçen her kelimenin sarf ve nahiv kuralları çerçevesinde detaylı tahlilini yapmış, gerekli gördüğü yerde “diyü” ifadesiyle kelimenin anlamlarını vermiştir. İkincisi, çok fazla olmasa da yer yer beyitleri belâgat ilmi açısından incelemiştir. Zaman zaman soru-cevap tekniğini kullanmıştır. Çoğunlukla ayetlerden örnek göstermiş, bazen Zemahşeri'nin *Keşşâf* adlı tefsiri ile Seyyid Şerîf Cürcânî'nin *el-Misbâh fi-şerhi'l-Miftâh*'ı ve Sekkâkî'nin *Miftâh*'i gibi belâgatle ilgili önemli kaynaklara atıfta bulunmuştur. Üçüncüsü, her beytin tahlilinden sonra “muḥassal-i kelâm ve me'âl-i merâm” başlığıyla beytte kastedilen anlamı verip bitirmiştir Kasideye sadece dil ve sanat açısından yaklaşması, Abdüsselam b. Nu'mân'ın müderris kimliğinden hem de dönemin siyasal ve kültürel şartlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Kasideyi sadece dil ve sanat açısından ele alan şerhlerden biri de Bedreddîn el-Bûrînî'nin yazdığı Arapça şerhtir. Bûrînî'nin bu şerhi Tâiyye kasidesi hariç, divanın tamamına yapılan şerhtir. Ve ilk defa 41 beytin tamamı şerh edilmiştir. Bûrînî, tasavvufî yorumlara girmeden eseri dil ve gramer açısından incelemiş, kelimelerin mana incelikleri üzerine durmuş, şiirdeki teşbih, istiare, iştikak, cinas, tıbak ve diğer söz ve mana sanatları üzerine yoğunlaşmıştır. İleri sürdüğü düşünceleri desteklemek için ayet, hadis ve çok sayıda şiirden yararlanmıştır. Bu sayede eser bir nebze de olsa dil ve gramer kurallarına boğulmaktan kurtulmuş edebî bir mahiyet kazanmıştır. Bûrînî, şerhinde yer verdiği

şiiirlerin yazarlarının adını verse de isim vermeden aktardıkları da olmuştur. Bûrînî'nin istiştâd ettiğı şiiirleri, kaynaklardaki şiiirlerle karşılaştırıldığında, bazı değışiklikler yaptığını görüyoruz. Bu da akla, Bûrînî'nin asıl kaynaklardan yararlandığı gibi tali kaynaklardan da yararlanmış olabileceğini getirmektedir. Önemli bir şerh olan bu çalışma, sonraki şârihler tarafından örnek alınmış, Arapça şârihlerden Emîn el-Hûrî ve Türkçe şârihlerden Salâhaddîn Yiğitoğlu ve Kara Mustafa Alâ'iyyevî bu şerhten çokça istifade etmişlerdir.

Hamriyye üzerine yazılan Türkçe şerhlerin ikincisin Ankaravî'nin şerhidir. 41 beytin 33'ünü şerh eden Ankaravî, kasidenin muhtevasına uygun, mey ve muhabbete dair mazmunların sık kullanıldığı süslü ve ağır bir dille hamt, salat ve selam faslını ifa ettikten sonra, kasidenin telif sebebine geçmiştir. Mollâ Câmî'nin şerhi Farsça ve tasavvufî olmasını İbnü'l-Kemâl'in ise Arapça ve dil ve gramer ağırlıklı olmasını, okuyucu için yeterince yararlı bulmayan Ankaravî, her ikisini sentezlemek suretiyle Türkçe bir şerh yazmak istemiştir.

Ankaravî kasideyi, her beyitten sonra “el-Lugât”, “el-İ'râb”, “el-Ma'nâ” ve “et-tahkîk” başlıklarını kullanmak suretiyle beyitleri tahlil etmiştir. “el-Lugât” başlığı altında beyitte geçen bütün kelimelerin sözlük manası ile fonetik ve morfolojik yapılarını incelerken, “el-İ'râb” başlığı altında nahiv kuralları çerçevesinde kelime ve kelime gruplarının cümle içindeki yerini incelemiştir. “el-İ'râb” başlığı altında ise kelimelerin, yapısı ve türü, cümle içerisindeki işlevi gibi Arapça nahiv kuralları çerçevesinde tahlil etmiş; söz ve anlam sanatları açısından değerlendirip anlamlandırmıştır.

Ankaravî'nin, “el-Lugât” ve “el-İ'râb” başlığı altın yaptığı açıklamaların neredeyse tamamı İbnü'l-Kemâl'in, yer yer de Mollâ Câmî'nin eserinin birer tercümesidir. Ancak İbnü'l-Kemâl'in iç içe verdiği bilgileri Ankaravî, kelime anlam ve yapısına dair bilgileri “el-lugât”; cümlelerin öğeleri ve cümle yapısına dair bilgileri ise “el-İ'râb” başlığı altında toplamak suretiyle bir tasnife tabi tutmuştur. Ankaravî'nin, kelime tahlilleri konusunda İbnü'l-Kemâl'den yararlandığı kesin olmakla beraber, kendi tasarrufları da olmuştur.

İbnü'l-Kemâl'in uzun uzun tartıştığı dil ve gramer bilgilerini daha kısa tutmuştur. Öte yandan bazen de eklemeler yapmıştır. Özellikle de *Mesnevî*'den ve diğer eserlerdeki şiirlerden alıntılar yapmak suretiyle eserini bir nebze dil ve gramer konularına boğulmaktan kurtarmıştır. Ankaravî'nin; Cevherî, İbnü's-Sikkî, Şâhibü'l-Muğrib, Sîbeveyhi gibi ismini verdiği kaynakların çoğu bizatihi başvurduğu kaynaklar olmayıp, tali kaynakların, yani İbnü'l-Kemâl ve Câmi'nin başvurduğu eserlerdir.

el-Ma'nâ" başlığıyla beytin tercümesini yapar. "et-Tahkîk" başlığıyla beyitlerin tasavvufi manası üzerinde durmuştur, beyitleri vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusunda yorumlamıştır. Bu kısımda Mollâ Câmi'nin şerhinden çok istifade etmiştir hatta bazı açıklamalar birebir uyuşmaktadır. Câmi'nin "Lâmi'â" başlığı altında yaptığı tasavvufi yorumları Ankaravî, "et-Tahkîk" başlığı altında vermiştir. Bunun yanında hemen her bölümde Mollâ Câmi'nin şerhinde geçen rubâilerden bir veya birkaçına yer vermiştir. Ancak Câmi'nin rubâilerini "Beyit" başlığıyla vermiştir.

Tercüme ettiği eserlerin etkisiyle Arapça, Farsça kelimelerin yoğun olduğu ağır bir dil kullanmıştır. Ayrıca tercüme dilinden kurtulamadığı için kullandığı dil, Türkçe sözdizimine uymayan yapay bir dil hâlini almıştır.

Nâblusî'nin şerhi Hamriyye üzerine yazılan onuncu şerhtir. Divanın tamamına yapılan şerhlerden ikincisidir. Bûrînî'nin aksine Nablusî, esrin tasavvufî manası üzerine durmuş ayrıca divanın mukaddimesi ile İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" kasidesini de şerh etmiştir. Ağırlıklı olarak kelimeleri bâtını manalarıyla ele almış, hatta bu konuda mübalağaya kaçmıştır. Özellikle İbnü'l-Fârız'ı İbnü'l-Arabî'nin mezhebine bağlamaya çalıştığı yerlerdeki zorlama yorumlar, şerhi anlaşılmasız hâle getirmiştir.

Bu alanda yazılmış şerhlerin onuncusu Salâhî Abdullah Efendi'nin yazdığı şerhtir. Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Türkçe şerhlerin üçüncüsüdür. 41 beyitten 33'ünü şerh eden Salâhî, Mollâ Câmi'nin şerhinden çok istifade etmiştir. Salâhî'nin şerh sırasında

yaptığı bazı ekleme ve çıkarmaları bir kenara bıraktığımızda, bu eserin Câmî'nin kısaltılmış bir tercümesi olduğunu söyleyebiliriz. Mollâ Câmî'nin takip ettiği düzeni takip etmek suretiyle ilk olarak beyitte geçen kelimelerin anlamlarını verir. Mollâ Câmî'den farklı olarak, “Terceme-i Beyt” başlığı altında kasidenin her bir beytini Türkçe bir beyitle tercüme eder. Üçüncü olarak, “yani” sözüyle başlayan cümlelerle beytin kısa bir açıklamasını yapar. Bu kısım, Câmî'nin genelde “mî-gûyed” sözüyle açıklama yaptığı cümlelerin tercümesi olduğunu söylemek mümkündür. Dördüncü aşamada ise beytin tasavvufî manası üzerine yoğunlaşır. Şerhin en geniş kısmı olan bu kısımda büyük oranda Câmî'nin “lâmia” başlığıyla yaptığı tasavvufî yorumları tercüme etmiş ve Câmî'nin şerhinde örnek verdiği rubâilerden de bir veya birkaçına yer vermiştir. Câmî, şerhte 95 rubâiye yer verirken Salâhî, sadece bunların 58'ine yer vermiştir. Câmî'nin tesirinde yazdığı bu şerhi, Salâhî'nin dil ve üslubu üzerinde de büyük etki bırakmıştır. Eserini tercüme dilinden kurtaramayan Salâhî'nin, dilinin ağır ve anlaşılmaz olmasına sebep olmuştur.

Hamriyye'nin kırk bir beytinin tamamını şerh edenlerden biri olan Ahmed b. Acîbe'dir. Müellif, eserin mukaddimesinde tevhit ilmi hakkında bilgi verdikten sonra kasideyi beyitler hâlinde şerh etmiştir. Her beyitten sonra genelde beytin anlaşılmasında kilit rol oynayan kelimelerin sözlük manalarını açıklamak için çoğunlukla *Fîrûz-âbâdî'nin Kâmûsü'l-muhît* adlı sözlüğünü kaynak göstermiş, zaman zaman ayetlerden, örnek şiirlerden ve önemli zatların bu manadaki sözlerinden de istifade etmiştir. Kelime ve kavramların tahlili ardında beyti yorumlarken birçok şârihin mecazi manada yorumladığı bazı beyitlerde İbn Acîbe, mecazi mananın yanında hakîkî mananın da mümkün olabileceğini söyler.

İbn Acîbe, şerhte ileri sürdüğü görüşleri başta ayet ve hadisler olmak üzere çok sayıda mutasavvıf ve şairin söz ve şiirleriyle desteklemiştir. Bunların başında müellifin kendi şiirleri yer almaktadır. Bununla birlikte, farklı mezhep ve meşrepteki âlim ve mutasavvıfların yanı sıra özellikle Şâzeliyye tarikatı ve onun kol ve şubelerinin kurucu ve şeyhlerinin söz ve şiirlerinden istifade etmiştir.

Hamriyye üzerine yazılan şerhlerin on ikincisi, Mehmed Saîd'in yazdığı Türkçe şerhtir. 41 beytin tamamı şerh edilen bu eserde, beyitlerdeki kelime ve kavramların açıklamalarına yer verilmeden süslü, sanatlı bir dille tercüme edilmiştir.

Türkçe şerhlerden biri de Kara Mustafa Hulûsî Alâiyevî'nin yazdığı şerhtir. 41 beytin tamamını şerh eden Alâiyevî, Her beyitten sonra “el-Lugat”, “el-İrâb”, “Ma'nâ-yı lugavisî”, “Ma'nâ-yı İşâretî” ve “Lema” gibi başlıklar altında açıklamalar yapmıştır. Lügat başlığı altında verilen bu bilgiler incelendiğinde ilk başta *Sihâh*, *Mucemü'l-vasît* ve *Kamûs* gibi sözlüklerden alınmış gibi görünse de aslında bu bilgiler Bûrî'nin şerhinden alınarak Türkçeye tercüme edilmiş açıklamalardır. Hatta bazı yerlerde Arapça ibareler tercüme dahi edilmeden olduğu gibi aktarılmıştır. “el-İrâb” başlığı altında cümle bilgisi; teşbih, istiare, istikak ve cinas gibi söz ve mana sanatları ele alınmıştır. “Lugat” kısmında olduğu gibi “irâb” kısmında da bazı ekleme ve çıkarmalar dışında Bûrî'nin çok istifade edildiği görülmektedir. “Ma'nâ/Ma'nâ-yı işâretî” başlığı altında ise beyitte geçen kelimelerin işret ettiği tasavvufî manalardan hareketle beyitler yeniden açıklanıp yorumlanmıştır. Bu başlık altında yapılan yorumların çoğunu Kayserî'nin şerhinden tercüme edildiği görülmektedir. “Lem'â” başlığı altında beyitlerin tasavvufî açıklaması yapılmıştır. Yapılan bu açıklamaların çoğu önceki şerhlerden yapılan alıntı ve tercümelerden oluşur. Bunlardan en önemlisi Dâvûdü'l-Kayserî'nin şerhidir. Bununla birlikte Alâiye'nin, Kuran ve hadisin yanısıra İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Ruhû'l-Beyân* tefsirinden, Attâr'ın *Mazharu'l-acâib*'inden, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden, İbnü'l-Fârız'ın Tâiyye kasidesinden ve yazarını tespit ettiğimiz ya da edemediğimiz bazı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden verdiği örneklerle eserini zenginleştirdiği görülmektedir. Ayrıca şârihin kimi zaman alıntı yaptığı bazı ayet, hadis ve şiirlerin de şerhini yapmasıdır. Çünkü bu tür bir uygulama birçok şerhte pek karşılaşılmayan bir durumdur.

Türkçe şerhlerden biri de Mehmed Nâzım'ın yazdığı şerhtir. “Mahsûl-i Beyt” başlığıyla önce beytin nesre çevrilmiş tercümesi verilmiş ardından “Müfredât” başlığı altında kelimelerin manaları verilmiştir. Ayrıca önceki kasidenin şerhinde olmayan irab

konularına da değinilmiştir. Bir diğer şerh ise Ahmed Sâfî Bey'in eseridir. Sâfî, kelime tahlillerine girmeden her beyitten sonra “meâli” başlığıyla beyitlerin sade ve anlaşılır bir dille tercüme etmiştir. Son olarak Alî Salâhaddîn Yigitoğlu'nun yazdığı şerhtir. Yigitoğlu, kelimelerin sözlük manalarını sadece ihtiyaç duyduğunda vermiş, arkasında “Terceme” başlığıyla beyti tasavvufa manaya göre açıklayıp yorumlamıştır. Aslında bu şerh telif bir eser olmayıp Hasan Bûrînî ile Abdulganî-i Nâblusî şerhlerinin muhtasar tercümesidir.

Hamriyye kasidesi üzerine yazılan şerhlere bir bütün olarak bakıldığında özgün eserlerin yanı sıra önceki çalışmalardan istifade ederek daha çok şey söyleme çabasına giren çalışmaların olduğu gibi, var olan birikimi daha öz bir biçimde sunma gayretinde girmiş çalışmaların da olduğunu görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdel-Maksoud, B. (2000). *İbnü'l-Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans), İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış.
- Afşâr, Î. (1360). *Se risâle der-tasavvuf: Levâmi ve Levâyih*. Tahran.
- Akkuş, M. (1998). *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Âl Akâ, H. (1341). *Levâmi'-i Câmî*. Tahran: Bünyâd-i Mihr.
- Alâiyevî, K. M. (1304). *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye*. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye.
- Alcûnî, İ. (2001a). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-elbâs* (C. 1). Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Alcûnî, İ. (2001b). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-elbâs* (C. 2). Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Allûş, A. (2001). *el-Câmi' fî'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.
- Âmirî, A. (1991). *el-Ciddü'l-hasîs fî-beyânî mâ leyse bi-hadîs*. Riyâz: Dâru'r-Râyet.
- Ankaravî, İ. R. (2008). *Minhâcü'l-Fukarâ*. İstanbul: Vefa Yayınları.
- Arabî, M. (2009). *Fütûhât-ı Mekkiyye* (E. Demirli, Çev. C. 11). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Arslan, M. (2012). *Sâkî-nâmeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Âsım, N., & Yazıksız, N. (1311). *Lugat-ı Müsâhabet*. İstanbul: Mekteb-i Sanâyi-i Bedîası.
- Askalânî, A. İ. H. (2002). *Lisânü'l-Mizân* (C. 6). Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Asma'î, A. *el-Asma'îyyât*. Beyrût.
- Bagdâdî, İ. P. (t.y). *İzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli alâ-keşfi'z-zunûn an-esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (C. 2). Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Bağdâdî, A. (1997). *Hızânetü'l-Edeb* (C. 6). Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- Bağdatlı, İ. P. (1951a). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (M. K. R. Bilge & İ. M. K. İnal Eds. C. 2). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bağdatlı, İ. P. (1951b). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (M. K. R. Bilge & İ. M. K. İnal Eds. C. 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayrakdar, M. (1991). *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye Li Dâvûdi'l-Kayserî*. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 53-88.
- Bayraktar, M. (1988). *Kayserili Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayserî)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayraktar, M. (1997). *Dâvud el-Kayseri, er-Resâil (tahkik ve neşir)*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Beyhakî, A. b. (tarih yok). *El-Medhal*. Dâru'l-Hulefa Li'l-Kitâbi'l-İslâmî.

- Beyzâvî, A. (t.y.). *Tefsîrû'l-Beyzâvî* (C. 5). Beyrût: Dâru İhyâ'u't-Türârsü'l-Arabî.
- Buhârî, M. (1993). *Sahîhu'l-Buhârî* (C. 5). Beyrût: Dâru İbni Kesîr.
- Bûr, Y. H. (2010, Kanunievvel 10). *Dirâsetü'ş-Şi'ri'l-Hamriyyi İnde'l-Arab Kable Ebî Nuvâs*. 04 06, 2015 tarihinde <http://www.diwanalarab.com/http://www.diwanalarab.com/spip.php?article26126> adresinden alındı
- Bûrînî, H., & Nâblusî, A. (2003). *Şerhu Dîvânı İbni'l-Fârız* (C. 2). Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Bursevî, İ. H. (1928). *Rûhu'l-Beyân* (C. 10). İstanbul: Osman Bey Matbaası.
- Câmî, A. (1309). *Mecmû'a-ı Monlâ Câmî (Levâmi'-i Şerh-i Hamriyye-i İbnü'l-Fârız)*. İstanbul: Artin Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Cemîl, S. (1945). *Tatavvuru'l-hamriyyât fi'ş-şî'ri'l-Arabî*. Kahire: Mektebetü'n-Nehdeti'l-Misriyye.
- Cevherî, İ. (2009). *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- Ceyhan, S. (2009). Salâhî Efendî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 36, ss. 17-19). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı.
- Çelebî, İ. (2002). Kemâlpaşazâde: Eserleri *DİA (içinde)*, Ankara (C. 25, ss. 245).
- Çelebi, K. (2007). *Keşfü'z-zunûn an-esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (R. Balcı, Çev. C. 1). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çelebi, K. (2014). *Keşf-el-zunun* (R. Bilge & Ş. Yaltkaya Dü. C. 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çetin, N. M. (1973). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Dahdâh, R. G. (2003a). *Şerhü dîvânı İbni'l-Fârız* (C. 1). Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Dahdâh, R. G. (2003b). *Şerhü dîvânı İbni'l-Fârız* (C. 2). Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Deliktaş, S. (1990). *Salâhaddin-i Uşşâkî v Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ebü Nuvâs, H. (t.y.). *Dîvânı Ebî Nuvâs*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Eşbehî, Ş. M. (1992). *el-Müstatraf fî-küllî fennin müstazraf* (C. 2). Beyrût: Dâru Mektebetü'l-Hayât.
- Fîrûz-Âbâdî, M. (1997). *el-Kâmûsü'l-Muhît* (C. 1). Beyrût: Dâru İhyâ't-Turâsı'l-Arabî.
- Güllüce, F. (2008). *Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbn Fârız Tercümesi ve Şerhi"-Metin ve İnceleme-*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hâcevî, M. (1362hş.). *Meşâribü'l-ezvâk*. Tahran.
- Harâ'itî, M. (2000). *İ'tilâlü'l-Kulûb* (Cilt 2). Riyâz: Mektebetü Nizârı Mustafa'l-Bâz.
- Harîrî, K. (1989). *Makamat Harîrî* (S. Sevsevil, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Hilmî, M. (t.y.). *İbnü'l-Fâriz ve'l-hubbu'l-ilâhî* Kâhire: Dâru'l-maârif.
- Hûrî, E. (1910). *Cilâ'u'l-gâmız fî-şerhi dîvânî'l-Fâriz*. Beyrût: el-Matbaatu'l-Edebiyye.
- Hüseyin, T. (1937). *Hadîsü'l-Erbâa* (Cilt 2). Matbaatu'l-Halebî.
- İbn Acîbe, A. (1990). *el-Fehrese*. Kâhire: Dâru'l-Gadü'l-Arabî.
- İbn Arabî, M. (1996). *Dîvânu İbni Arabî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Hallikân, A. (1978). *Vefeyâtü'l-ayân ve ebnâ'u ebnâiz-zamân* (C. 5). Beyrût: Daru Sâdir.
- İbnu'l-Arabî, M. (2014). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (A. Konuk, Çev. C. 1). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- İbnü'l-Fâriz, Ö. (t.y.). *Dîvânu İbni'l-Fâriz*. Beyrût: Dâru Sâdir.
- İbnü'l-İmâd, A. (1991). *Şezerâtü'z-zeheb fî-ahbâri men-zeheb* (C. 7). Beyrût: Dâru İbni Kesîr.
- İbnü's-Sâbûnî, M. (1957). *Tekmiletü ikmâli'l-ikmâl fî'l-ensâbi ve'l-esmâi ve'l-elkâb*. Bağdad: Mecmau'l-İlmî.
- İcî, A. (t.y.). *el-Mevâkıf fî-İlmi'l-keîlâm*. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb.
- İmrü'l-Kays. (1990). *Şerhü Dîvânî İmrü'l-Kays*. Beyrût: Dâru İhya'i'l-Ulûm.
- İnal, İ. M. K. (2002). *Son Asır Türk Şâirleri* (C. 4). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- İsfahânî, R. (1980). *ez-Zerî'a ilâ-mekârimi's-şerî'a*. Beyrût.
- İsfahânî, R. (1984). *Mukaddemetü câmi'u't-tefâsi ma'a tafsîri'l-fâtiha ve matâli'i'l-bakara* (A. H. Ferhât Ed.). Küveyt: Dûrû'd-da've.
- İsfahânî, R. (2009). *Müfredâtü elfâzi'l-Kurân*. Beyrût: Dâru'l-Kalem.
- İzbudak, V. Ç. (2016). *Mesnevî Mevlânâ*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kandûzî, S. (1997). *Yenâbi'u'l-Mevedde* (C. 1). Beyrut: Mü'essesetü'l-A'lemî Li'l-Matbû'ât.
- Kayserî, D. (2004). *Şerhü tâ'iyyeti İbni'l-Fâriz el-kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye.
- Kayserî, D. (2004). *Şerhü Tâ'iyyeti İbni'l-Fârizü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Kayseri, D. (2011). *Aşk Şarabı ve Hayat: Kaside-i Hamriyye Şerhi*. (T. Koç, & M. Çetinkaya, Çev.) İstanbul: İnsanyayınları.
- Kehhâle, Ö. R. (1993). *Mucemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübü'l-Arabiyye* (C. 3). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Konur, H. (1992). *Kemal Paşa-Zâde'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi (Edisyon Kritik ve Tahlil)*. Dokuz Eylül Üniversitesi
- Kortantamer, T. (1983). *Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış. Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı)*, 81-90.

- Mâlik, İ. (2004). *el-Muvatta* (C. 5). Birleşik Arap Emirlikleri.
- Mubârek, Z. (1938). *et-Tasavvufu'l-İslâmî fî'l-edebi ve'l-ahlâk* (C. 1): Matbaatü'r-risâle.
- Muhîbbî, M. E. (1284). *Hulasatü'l-eser* (C. 2). el-Matbaatü'l-Vehîbe.
- Münâvî, A. (t.y.). *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî-terâcimi's-sâdâti's-sûfiyye* (C. 2). Beyrût: Dâru Sâdir.
- Münzirî, A. (1984). *et-Tekmile li-vefeyâtî'n-nakale* (C. 3). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim. (2006). *Sahîhu Müslim* (C. 2). Riyâz: Dâru Tayyibe.
- Nâblusî, A. b. İ. (1972). *Keşfü's-sırrı'l-gâmız fî-şerhi divânî İbni'l-Fârız* (M. E. İbrâhîm Ed.). Kâhire: Müessesetü'l-Halebî.
- Nâzım, M. (1312). *Şerh-i Kasîde-i Yâiyye li-cenâb-ı İbnü'l-Fârız*. Beyrut: Beyrut Cerîdesi Matbaası.
- Okumuş, Ö. (1993). Câmî, Abrurrahman *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 94-99). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Osmânzâde, H. (2006). *Sefîne-i Evliyâ* (Cilt I). (M. Akkuş, & A. Yılmaz, Dü) İstanbul: Kitabevi.
- Özcan, A. (2000). İdrîs-i Bitlîsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 485-488). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Özel, A. (2006). Nâblusî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Riyâz, M. (1353). Meşâribü'l-ezvâk. *Ferheng-i Îrân-zemîn*, 20, 266-315.
- Riyâz, M. (1985). *Ahvâl ü âsâr u eş'âr-ı Mîr Seyyid Ali Hemedânî*. İslamabad.
- Rûmî, C. (2007). *Divân-ı Kebîr* (A. Gölpinarlı, Çev. C. 3). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saîd, M. (1288). *Tarab-engîz*. İstanbul: Mühendisyan Matbaası.
- Saraç, M. A. Y. (2003). Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları. *İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 445-468.
- Sühreverdî, Ş. (2011). *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l-Meârif]* (D. Selvi, Çev.). İstanbul: Semerkand.
- Şevkânî, M. (2001). *El-fethü'r-Rabbânî fetâva'l-İmâmü's-Şevkânî*. San'a: Mektebetü'l-Ceyli'l-Cedîd.
- Tâhir, B. M. (2000). *Osmanlı Müellifleri* (C. 1). Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım.
- Tansel, F. A. (1966). Mehmed Nâzım Paşa. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 155-174.
- Tansel, F. A. (1977). XX. asır Türk Edebiyatı'nın unutulmaması gerekli şairlerinden Ali Salahaddin Yiğitoğlu (1877-1939). *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 3, 265-282.

- Taşköprüzade, A. (1989). *Hadaiku's-şakaik* (M. Efendi, Çev. A. Özcan Ed. C. 5). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tosun, N. (1996). Kültür Tarihimize Işık Tutan Mühim Bir Kaynak: Sefînetü's-Sâfî. *İLAM Araştırma Dergisi*, 1.
- Turan, Ş. (2002). Kemâlpâşazâde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, ss. 238). Ankara
- Uludağ, S. (2000). İbnü'l-Fârız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Veled, S. (2011). *Rebabnâme* (N. H. Eroğlu, Trans.). İstanbul: Konya Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Verd, B. E. (1986). *Mu'cemu'l-ulemâ'i'l-Arab* (C. 2). Beyrût: Mektebetü'n-Nehdeti'l-Arabiyye.
- Yazıcı, T. (1998). Hemedânî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Yetik, E. (1991). Ankaravî, İsmâil Rusûhî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 211-213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Zebîdî, M. (1969). *Tâcü'l-Arûs* (C. 5). Küveyt: Turâsü'l-Arabî.
- Zehebî, M. (1963). *Mizânü'l-itudâl fî-nakdi'r-ricâl* (C. 3). Beyrût: Dâru'l-Marife.
- Zehebî, M. (1996). *Siyerü alâmi'n-nübelâ* (C. 22). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, M. (1998). *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm* (C. 46). Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Zirîklâ, H. d. (2002). Sibtü'l-Marsafî. *el-A'lâm* (C. 7, ss. 58). Beyrût: Dâru'l-İlm.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/01/2018

Tez Başlığı / Konusu: İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 494 sayfalık kısmına ilişkin, 22/01/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/2018 İmza

Adı Soyadı: Muhammet İNCE
Öğrenci No: N11243541
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Eski Türk Edebiyatı
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Osman HORATA

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 22/01/2018

Thesis Title / Topic: Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbnü'l-Fârız's Ode Hamriyye

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 22/01/2018 for the total of 484 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

22/01/2018

Name Surname: Muhammet İNCE

Student No: N11243541

Department: Turkish Language and Literature

Program: Old Turkish Literature

Status: ☐ Masters ☒ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Osman HORATA

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/01/2018

Tez Başlığı / Konusu: İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/2018 İmza

Adı Soyadı: Muhammet İNCE
Öğrenci No: N11243541
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Eski Türk Edebiyatı
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Osman HORATA

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY**

Date: 22/01/2018

Thesis Title / Topic: Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbnü'l-Fârız's Ode Hamriyye

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

22/01/2018

Name Surname: Muhammet İNCE

Student No: N11243541

Department: Turkish Language and Literature

Program: Old Turkish Literature

Status: ☐ Masters ☒ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Osman HORATA